

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
YAKINÇAĞ TARİHİ ANABİLİM DALI

XVIII. YÜZYILIN İLK YARISINDA
SİNOP

(İdari Taksimat ve Ekonomik Tarihi)

DOKTORA TEZİ

İbrahim GÜLER

Danışman : Prof. Dr. Bayram KODAMAN

Tezdeki bazı sayfalar silik çıkmıştır.

İstanbul 1992

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
YAKINÇAĞ TARİHİ ANABİLİM DALI

XVIII. YÜZYILIN İLK YARISINDA
SİNOP

(İdari Taksimat ve Ekonomik Tarihi)

DOKTORA TEZİ

İbrahim GÜLER

İstanbul 1992

Juri

Başkan	Uye	Uye ve Danışman
Prof. Dr. Muçteba İLSÜREL	Prof. Dr. Cerdet KÜÇÜK	Prof. Dr. Bayram KODAMAN

Tez juri tarafından başarılı bulunmuş olup, işbu tutanak imzalanmıştır.

21 Ocak 1993

Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

ONAY
Enstitü Müdürü,
Prof. Dr. İnci ENBİNÜN

İ Ç İ N D E K İ L E R

	<u>Sayfa</u>
İÇİNDEKİLER	III-VI
ÖNSÖZ	VII
BİBLİYOGRAFYA.....	VIII-XIV
KISALTMALAR.....	XV
GİRİŞ	1-30
A) SİNOP'UN COĞRAFÎ MEKANI.....	7-12
1 - Sinop'un Coğrafi Yapısının Diğer Liman ve Şehirlere Göre Durumu	9-12
a) Sinop'un Bir Ticaret ve Deniz Üssü Olması	10
b) Sinop'un Coğrafi Önemi.....	10
B) SİNOP'UN OSMANLI HAKİMİYETİNE GEÇİŞİ.....	13-30
1 - Osmanlı Öncesi Sinop'a Bir Bakış.....	13-24
a) Selçukluların Sinop'u İlk Fethi	13
b) Sinop'un İlk Fetihden Sonra Elden Çıkışı	14
c) Sinop'un Selçuklularca İkinci Kez Fethi	15
1.1. - Sinop'un Fethinin İktisadî Sonuçları.....	18
d) Sinop'un Trabzon Rumlarının Eline Geçmesi ve Muftüddin Süleyman Pervane Tarafından Geri Alınması.....	19
e) Candaroğulları ve Sinop.....	22
2 - Sinop'un Osmanlılarca İlhakı.....	24-30

IV

Birinci Bölüm :

SİNOP'UN XVIII. YÜZYILDAKİ İDARİ TAKSİMATI.....	31-77
A) SİNOP'UN BAĞLI BULUNDUĞU SANCAK ve EYALETİN DURUMU.....	35-37
B) SİNOP'UN SANCAK TEŞKİLATI İÇİNDEKİ YERİ	37-45
C) SİNOP'UN KENDİ İÇİNDE ÖRGÜTLENMESİ	46-77
1 - Şehir Olarak Örgütlenmesi	46-63
a) Mahalleler.....	46-63
1.1. - Mahallelerin Dinî Duruma Göre Tasnife Tabi Tutulması	51
2.2. - Mahallelerin Şehirdeki Yerleşim Durumu	52
3.3. - Mahalle Adları (Müslim ve Gayr-i Müslim Mahalle'ler)	57
2 - Kaza Birimi Olarak Örgütlenmesi	63-77
a) Birinci Örgütlenme.....	64
b) İkinci Örgütlenme	65-77
1.1. - Köyler	72

İkinci Bölüm :

SİNOP'UN EKONOMİK DURUMU.....	78-272
A) VERGİLER VE MUAFİYETİ	80-146
1 - Vergiler.....	80-145
a) Avarız ve Nüzül Bedeli.....	85
b) Mükarî Katır ve Barkir Bedeli	89
c) Masarîf ve Hediye	91
d) Taksit-i Evvel ve Sani Nısf-ı Mal-ı Maktu.....	92
e) İmdad-ı Seferiyye	95-107
1.1. - İmdad-ı Seferiyyenin Niteliği	96
a.a.) İmdad-ı Seferiyyenin Kime Yahut Nereye Ait Olduğu.....	99
b.b.) İmdad-ı Seferiyyenin Tahsil Şekli	101
1.1.1. - Tahsil İşinde Görevli Kılınan Kimseler	103
2.2. - İmdad-ı Seferiyyenin Yıllara Göre Dağılımı	104

f) Osmancık Menzili İmdadiyesi	107-110
1.1. - Osmancık Menzili İmdadiyesinin Yıllara Göre Dağılımı.....	109
g) Gümrük Vergileri.....	110-142
1.1. - Sinop İskelesi Gümrüğü	115
2.2. - Gümrük Vergilerinde Sorunlar.....	130
a.a.) Gümrüklere Müdahale Olunması	130
b.b.) Tüccarların Vergi Kaçakçılığı	133
c.c.) Tüccarların Vergi Kaçakçılığına ve Gümrüklere Müdahale Edenlere Karşı Devletin Aldığı Önlemler.....	139
h) Diğer Vergiler	142
2 - Vergiler ve Hizmetler Muafiyeti	145-146
B) TİCARET.....	147-231
1 - İç Ticaretin Belirleyici Unsurları	147-226
a) Pazar ve Pazar Yerleri.....	147
b) Çarşılar	148
c) Dükkanlar ve Mağazalar	149
d) İşyerleri	152
e) Fiyat Hareketleri.....	173
f) Gemiciler	180-192
1.1. - Sinop'ta Yabancı Gemiciler.....	189
2.2. - Gemicilerin Karşılaştıkları Güçlükler.....	190
g) Tüccarlar.....	193-220
1.1. - Tüccar Malları	204
2.2. - Asker Tüccarlar.....	219
h) Tüccar ve Esnaf Grupları Dışında Halkın Aralarında Yaptığı Alış-Verişler	221-226
1.1. - Mülk Alış-Verişlerinde Bayanların Taraflardan Biri Olması.....	224
2.2. - Mülk Alış-Verişinde Ortaya Çıkan Sorunlar.....	225
3.3. - Mülk Satış ve Alışının Hukukî Yönü.....	226
2 - Ticareti Olumsuz Yönde Etkileyen Faktörler	227-231

VI

C) İMALAT FAALİYETLERİ	232-255
1 - Gemi İnşası	233-253
a) Sinop'ta Gemi İnşasının Gelişimine Bir Bakış	233
b) Sinop'ta İnşa Olunan Gemilerin Çeşitleri	240-251
1.1. - Donanma-yı Hümayun Gemileri İnşası	240
2.2. - Özel Gemi İnşası	244
a.a.) Özel Gemi İnşası İçin Gerekli Şartlar	246
b.b.) Özel Gemi İnşasında Sorumlu Kişiler	250
3.3. - Devletin Özel Gemi İnşasına Bakışı	251
c) Gemi İnşa Olunan Yerler	252
2 - Sinop'un Tersane-i âmire'ye Eleman İstihdamı	254
D) ZİRAAT ve HAYVANCILIK	256-272
1 - Ziraat	256-266
a) Tarla Tarımı	256
b) Bağçe ve Bağ Tarımı	261
2 - Hayvancılık	266-272
a) Büyükbaş Hayvanlar	267
1.1. - Ürünlerinden İstifade Olunan Hayvanlar	267
2.2. - Gücünden İstifade Olunan Hayvanlar	268
b) Küçükbaş Hayvanlar	271
c) Deniz Hayvanları	272
SONUÇ	273-275

ÖNSÖZ

İncelemenin konusu , Sinop'un şehir olarak kuruluşundan XVIII. yüzyılın ortalarına kadar tarihî gelişimi hususunda bir neticeye gitmek değildir. Sadece onun XVIII. yüzyılın ilk yarısındaki görünümünü , Osmanlı Devleti'nin bilinen genel yapısı içinde tesbitten ibarettir. Elbette Sinop'un , incelediğimiz dönemdeki bu görünümünü tesbit ederken, zaman zaman belirlenen tarihlerden önceki ve sonraki devirlerdeki durumuna bakılmış , daha önceki geçmişinden istifade edilmiştir. Bununla beraber bu inceleme, Sinop'un belirlenen tarihler arasındaki görünümünü bütün yönleriyle aksettirmemektedir. Sadece onun ekonomik durumu ile Osmanlı idarî teşkilatı içindeki yeri bakımından mühim olan idarî taksimatı ve coğrafyasını belirlemekten ibaret kalmıştır ; sosyal durumu , kurumları , şehir bürokrasisi v.s. esas itibariyle tezin dışında kalmıştır. Böyle olmakla beraber , ekonomik ve idarî durum değerlendirilirken , Sinop'un sosyal durumu , kurumları , şehir bürokrasisi v.s. kesinlikle gözönüne alınmıştır.

Konu , incelemeye tabi tutulurken, pek tabii olarak dönemin arşiv malzemelerine müracaat olunmuştur. Bir çok vesika değerlendirilmiş bulunduğundan onların tarihlerini miladî tarihe tıpa tıpa çevirme işi incelemenin dışında büyük bir külfeti de birlikte getirmiştir. Bu nedenle 1112 H. (1700) ile 1164 (1750) yılları arasındaki senelere tekabül eden vesikaların Hicrî tarihleri Miladî tarihe çevrilmemiş , vesikalar Hicrî tarihleriyle birlikte dipnotlarda gösterilmiştir. Dipnotlarda gösterilen bu vesika tarihlerinin , belirtilen hususun gözönüne alınarak değerlendirilmesi icabetmektedir.

Tezime ilgili olarak ortaya çıkan sorunların çözümünde , büyüklerimin destek , teşvik ve ikazlarını gördüğümü burada ifade etmeliyim. Bu nedenle özellikle tez hocam *Prof. Dr. Bayram Kodaman'* a , belli bir ilmî disiplini almamda payları büyük olan diğer sayın hocalarım *Prof. Dr. Mücteba İlgürel'* e ve *Prof. Dr. Bahaeddin Yediyıldız'* a , Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki çalışmalarım esnasında vesikalar üzerindeki problemlerin çözümünde değerli vakitlerini ayırarak büyük bir mütevazilikle yardımlarını ve bilgilerini esirgemeyen sayın *Prof. Dr. Halil Sahillioğlu'* na şükranlarımı sunmalıyım. Ayrıca , Sinop Müzesi yetkililerine , Başbakanlık Osmanlı Arşivi ile Topkapı Sarayı Arşivi görevlilerine , Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü arşivleri yetkili ve görevlilerine ilgilerinden dolayı minnettarım.

Kasım 1992
Samsun

BİBLİYOGRAFYA

A) ARŞİV BELGELERİ

Cevdet Tasnifi :

- Adliye Nu : 937.
Bahriye Nu : 4756.
Belediye Nu : 1409.
Dahiliye Nu : 6990.
Evkaf Nu : 946, 1792, 8976, 9492, 24284, 26668, 32394, 32898.
Maliye Nu : 15285, 17645, 21567, 26609, 28824.
Timar Nu : 84, 3594, 7525, 8233.

Ali Emiri Tasnifi :

- Ahmed-III Nu : 9740, 10155, 11265.
Mahmud-I Nu : 2367, 4152, 11761, 11804, 15723.

İbnülemin Tasnifi :

- Evkaf Nu : 6356.

Kamil Kepeci Tasnifi :

- Nu : 2589, 2593, 2722.

Hatt-ı Hümayun Tasnifi :

- Nu : 11656.

Bab-ı Defteri Baş Muhasebe Tasnifi :

- Nu : 4152.

Bab-ı Defteri Haremeyn Mukataası Kalemî (D.HMK) Tasnifi :

- Nu : 22767.

Maliyeden Müdevver Tasnifi :

- Nu : 4080, 4545, 9506.

Mühimme Defterleri :

- Nu : 135, 139, 144, 147, 148, 153, 154.

Tapu Tahrir Defterleri :

- Nu : 327, 456.

2- SİNOP MÜZESİNDEKİ BELGELER

Sinop Şer'iyeye Sicilleri :

- Nu : 71 (sene : 1270-1279) , 74 (sene : 1270-1272) , 79 (sene : 1293-1296) , 86 (sene : 1157-1160) , 89 (sene : 1149-1152) .

3- KÜTÜPHANELERDEKİ BELGELER

Dr. Rıza Nur Katüphanesi (SİNOP) :

Yazmalar Kısmı

- Nu : 587.

Belediye Atatürk Kitaplığı (İSTANBUL) :

- Nu : M.C. 0. 75 (" Kastamonu ve Sinop'ta Vakıflar" adıyla kayıtlıdır).

B) KAYNAK ESERLER , ARAŞTIRMA VE İNCELEMELER

- AHMED VÂSİF EFENDİ , Mehâsinü'l-Asâr ve Hakâii'l-Ahbar , Yayınlayan : Dr. Mücteba İlgürel , İstanbul 1978.
- AKALIN , Mehmet Zeki , Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü , I , İkinci Basılış ve Üçüncü Basılış , İstanbul 1971 ve 1983.
- _____ , Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü , II , Üçüncü Basılış , İstanbul 1983.
- _____ , Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü , III , İstanbul 1955.
- AKBAL , Fazıla , « 1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğu'nda İdarî Taksimat ve Nüfus » , Belleten XV / 60 (1951) , s.617-628.
- AKDAĞ , Mustafa , « Osmanlı Tarihinde Ayanlık Düzeni Devri (1730-1839) » , AÜDTCF-TAE , Tarih Araştırmaları Dergisi , VIII-XII / 14-23 (1975) , s.51-61.
- AKTEPE , M. Münir , « Ahmed III. Devrinde Şark Seferine İştirak Edecek Ordu Esnafı Hakkında Vesikalar » , İÜEF Tarih Dergisi , VII / 10 (İstanbul 1954) , s. 17-30.
- ALTINDAĞ , Şinasi , « Osmanlı İmparatorluğunun Vergi Sistemi Hakkında Kısa Bir Araştırma » , AÜDTCF Dergisi , V / 2 (1947) , s.187-197.
- ANDREASYON , Hrand D. , Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi (1608-1619) , İstanbul 1964.
- ATSIZ , A. Nihal , Aşıkpaşaoğlu Tarihi , Birinci Baskı , Ankara 1983.
- AYNÎ ALÎ (Defter-i Hakani Emîni) , Osmanlı İmparatorluğunda Eyâlet Taksimatı , Toprak Dağıtımı ve Bunların Mali Güçleri . Bugünkü dile çeviren , Hâdiye Tuncer , Ankara 1964.
- BARKAN , Ö.L. , « Avârız » mad. , İslâm Ansiklopedisi , II . s.13-19.
- BAYKARA , Tuncer , Anadolu'nun Tarihî Coğrafyasına Giriş-I (Anadolu'nun İdarî Taksimatı) , Birinci Baskı , Ankara 1988.
- BOSTAN , İdris , « Galata Tersanesi'nin 1527-1528 Yılına Ait Gelir Gider Muhasebesi » , MÜFEF Türklük Araştırmaları Dergisi , Sayı : 2 (İstanbul 1987) s. 25-51.
- CAHEN , Claude , Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler , Çeviren : Yıldız Moran , İkinci Baskı , İstanbul 1984.
- CEZAR , Yavuz , Osmanlı Maliyesinde Bunalım Ve Değişim Dönemi (XVIII. yy. dan Tanzimat'a Malî Tarih) , Birinci Baskı , Alan Yayıncılık : 62 , (Bilim Dizisi :11) 1986.
- CORTANZE , H. De , « Samsun Raporu (Belge - 1898) » , Çevirenler : Prof. Dr. Bayam Kodaman - Okt. Muzaffer Dumuş . OMÜ Eğitim Fakültesi Dergisi , Sayı : 3 (Samsun 1988) , s. 185 - 203.
- ÇADIRCI , Musa , « Posta Teşkilatı Kurulmadan Önce Osmanlı İmparatorluğunda Menzilhâne ve Kiracıbaşılık » , VII. Türk Tarih Kongresi (Ankara 11 - 15 Ekim 1976) - Kongreye Sunulan Bildiriler , II. Cilt , Ankara 1981 , s. 1359 - 1365.
- ÇAĞATAY , Neşet , « Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergiler ve Resimler » , AÜDTCF Dergisi , V / 5 (1947) , s. 483 - 511.
- DARKOT , Besim , « Kastamonu » mad. , İslâm Ansiklopedisi , VI , s.399 - 403.

- _____ , « Sinop » mad. , İslâm Ansiklopedisi , X , s.683 - 689.
- DEVELLİOĞLU , Ferit , Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat , 7. Ofset Baskı , Ankara 1986.
- EREN , Meşkûre , Evliya Çelebi Seyahatnamesi Birinci Cildinin Kaynakları Üzerinde Bir Araştırma , İstanbul 1960.
- ERGENÇ , Özer , « XVII. Yüzyılda Osmanlı Sanayi ve Ticaret Hayatına İlişkin Bazı Bilgiler » , Belleten , L11/203 (1988) , s. 501 - 503.
- _____ , « Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerinde Bazı Düşünceler » , VII. Türk Tarih Kongresi (Ankara 11-15 Ekim 1976) - Kongreye Sunulan Bildiriler , II. Cilt , Ankara 1981 , s. 1265 - 1274.
- _____ , « Şehir Tarihi Araştırmaları Hakkında Bazı Düşünceler » , Belleten , L11/203 (1988) , s. 667 - 683.
- EŞREFOĞLU , Eşref , « İstanbul'da İktisab Mevzuatı ve 1682 - 1684 Senelerinde İktisab Mukataası ile İlgili Bir Belge » , İÜEF Tarih Enstitüsü Dergisi , Sayı: 4-5 (İstanbul 1974) , s. 195 - 211.
- EVLİYA ÇELEBİ (Evliya bin Derviş Mehmed Zillî) , Evliya Çelebi Seyahatnamesi , II , İlk tab'ı (Ahmet Cevdet) , İstanbul 1314.
- FEKETE , L. , « Türk Vergi Tahrirleri » , Macarcadan çeviren: Sadettin Karatay, Belleten, XI/42 (1947) , s. 299 - 328.
- GENCER , Ali İhsan , Bahriye'de Yapılan İslahat Hareketleri ve Bahriye Nezareti'nin Kuruluşu (1785 - 1867) , İstanbul 1985.
- GENÇ , Mehmet , «Osmanlı Maliyesinde Malikane Sistemi» , Türkiye İktisat Tarihi Semineri - Metinler / Tatuşmalar (8-10 Haziran 1973) , Hacettepe Üniversitesi Yayını , Ankara 1975, s. 231 - 292.
- GIURESCU , Constantin , « Contributions à L'Histoire Economique de L'Empire Ottoman : L'Importation du Bois des Pays Roumains » , VIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara 11-15 Ekim 1976) - Kongreye Sunulan Bildiriler , II. cilt , Ankara 1981, s. 1235 - 1245.
- GÖKBİLGİN , M. Tayyib , « Nahiye » mad. , İslâm Ansiklopedisi , IX , s. 37-39.
- _____ , Osmanlı Müesseseleri Teşkilatı ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış , İstanbul 1977.
- GÖYÜNÇ , Nejat , « Yurtluk - Ocaklık Deyimleri Hakkında » , Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan , İstanbul 1991 , s. 267 - 277.
- GRABER , Gaber , « Şehirler ve Şehirliler» , Çev.: Yard. Doç. Dr. Salih Şimşek, İlim ve Sanat , III/17 (Ocak 1988) , s. 12 - 24
- GRAMMONT , Jean - Louis Bacqué , «Memoire Société Ottoman: Les Stéles Funéraires de Sinop» , IX e Symposium du Comité International des Etudes Pré - Ottomanes et Ottomanes , Juillet 1990 (Jérusalem). [Bu Tebliğin yayınlanmamış ve sahife numaraları verilmemiş metnini Grammont'tan elden almıştım].
- GÜL , Mustafa - Baltacıoğlu , Mustafa ,«Anadolu Selçuklularında Denizcilik Faaliyetleri» , ÖMÜ Eğitim Fakültesi Dergisi , Sayı : 5 (Samsun 1990) , s. 57 - 64.
- GÜLER , İbrahim , XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında ve XX. Yüzyılın Başında Bozkır, İdarî - mülkî Teşkilatı (1865 - 1908) , Konya 1983. (Selçuk

- Ünivesitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Yayınlanmamış Lisans Tezi)
- _____ , « XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında ve XX. Yüzyılın Başlarında Bozkırdaki Sulama Faaliyetleri » , OMÜ Eğitim Fakültesi Dergisi , Sayı: 2 (Samsun 1987) , s. 312-323.
- _____ , H. 1000 Tarihli Karaman Şer'iyeye Sicili , İstanbul 1986. MÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- _____ , « Sinop'ta Tunus Dayısı Vakfına Dair 1744-1746 Tarihli Bir Dava Dosyası » , OMÜ Eğitim Fakültesi Dergisi , Sayı: 5 (Samsun 1990) » s. 65-78.
- _____ , « XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Askeri Seferlerde Sinop'un Güvenlik ve Asayiş Meselesi » , OMÜ Eğitim Fakültesi Dergisi , Sayı: 6 (Samsun 1991) , s.73-86.
- GÜVENÇ , Bozkurt , İnsan ve Kültür , Üçüncü Baskı , İstanbul 1979.
- HALACOĞLU , Yusuf , « Osmanlı İmparatorluğunda Menzil Teşkilâtı Hakkında bazı Mülâhazalar » , Osmanlı Araştırmaları , II , İstanbul 1981 , s. 123 - 132.
- HAMMER , J. de , Histoire de L'Empire Ottoman , Depuis son Origine Jusqu'à nos Jours, Tome Troisième (1453-1496) , Paris MDCCCXXXVI (1836).
- HANÇERLİOĞLU , Orhan , Ekonomi Sözlüğü , Üçüncü Baskı , İstanbul 1977.
- HÜSEYİN HİLMÎ , Sinop Kitabeleri, (Sinob Matbaası) 1339 - 1342.
- İNALCİK , Halil , « Mahkeme » Mad. , İslâm Ansiklopedisi , VII , s. 149 - 151.
- _____ , « Osmanlılarda Raiyyet Rûsumu » , Belleten XXIII/92 (1959) , s. 575-610.
- _____ , « Osmanlı Pamuklu Pazarı , Hindistan ve İngiltere : Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü » , ODTÜ Gelişme Dergisi - Türkiye İktisat Tarihi Üzerine Araştırmalar , II , (1978 -1980 Özel Sayısı) , s. 1-65.
- İZBIRAK , Reşat , Coğrafya Sözlüğü , Ankara 1964.
- KARAL , Enver Ziya , Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı - 1831 , Ankara 1943.
- _____ , « Selim III. Devinde Osmanlı Bahriyesi Hakkında Vesikalar » , I/3 (Ayrı Basım 1941) , s. 1- 9.
- KARAMURSEL , Ziya , Osmanlı Malî Taihi Hakkında Tetkikler , 2. Baskı , Ankara 1989.
- KÂTİP ÇELEBÎ , Tuhfetü'l Kibar Fî Esfari'l - Bihar (Deniz Savaşları Hakkında Büyüklere Armağan) , Yayına Hazırlayan: Orhan Şaik Gökyay , İstanbul 1980.
- KAYMAZ , Nejat , Pervâne Mü'inü'd - dîn Süleyman , Ankara 1970.
- KÖPRÜLÜ , M. Fuad , Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri , İstanbul 1981.
- _____ , Osmanlı Devletinin Kuruluşu , 2. Baskı , Ankara 1984.
- _____ , Türk Edebiyatı Tarihi , 2. Baskı , İstanbul 1980.
- KURAN , Ercümen , « Osmanlı İmparatorluğunda Yenileşme Hareketleri » , Türk Dînyası El Kitabı , Ankara 1976 , s. 1003-1016.
- KÜTÜKOĞLU , Mübahat S. , Osmanlı - İngiliz Münasebetleri - I (1580-1838) , An-

- kara 1974.
- _____ , « 1009 Tarihli Narh Defterine Göre İstanbul'da Çeşitli Eşya ve Hizmet Fiyatları » , İÜEF, Tarih Enstitüsü Dergisi , Sayı : 9 (İstanbul 1978) , s. 1 - 85.
- MANTRAN , Robert , Histoire de la Turquie , Paris 1968.
- _____ , L'Empire Ottoman du XVI e au XVIII e Siècle - Administration , Economie , Société - , London 1984.
- _____ , « XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Doğu Akdeniz'de Ticaret, Deniz Korsanlığı ve Gemiler Kafileleri » , Belleten LII/203 (1988) , s. 685 - 695.
- MEHMED NEŞRİ , Neşri Tarihi - I , Hazırlayan : mehmet Altay Köymen , Birinci Baskı , Ankara 1983.
- MORATMANN , İ. H. , « İsfendiyar Oğulları » mad. , İslâm Ansiklopedisi , V/2 , s. 1072 - 1074.
- NEDKOF , Boris Christoff , « Osmanlı İmparatorluğunda Cizye (Baş Vergisi)- Bulgaristan Hususî Bir Surette Nazarı İtibara Alınmıştır » , Tükçeye çeviren : Dr. Şinasi Altındağ , Belleten, VIII/32 (1944) , s. 599 - 652.
- ORHONLU , Cengiz , Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar , Deleyen : Salih Özbaran , İzmir 1984.
- ÖZBİLGİN , Erol , « Osmanlılarda Şehircilik » , İlim ve Sanat , III/17 (Ocak - Şubat 1988) , s. 71 - 85.
- _____ , « Osmanlı Toplumunda Şehirleşme » , İlim ve Sanat , III/17 (Ocak - Şubat 1988) , s. 30 - 39.
- ÖZDEMİR , Rifat , XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara , Birinci Baskı , Ankara 1986.
- ÖZERGİN , M. Kemal , « Anadolu Selçuklu Kervansarayları » , İÜEF Tarih Dergisi , XV/20 (1965) , s. 141 - 170.
- ÖZKALIP , Enver , « Kentleşme Olgusu ve Kentleşmenin Ekolojisi » , Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi , [Sayı:] 8 , Sivas 1987 , s. 79 - 94.
- ÖZKAYA , Yücel , « Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre Anadolu'daki Şehirlerin Ev, Mahalle Sayısı ve Ticaretleri » , MÜFEF Türklük Araştırmaları Dergisi , Sayı : 4 (İstanbul 1989) , s. 253 - 292.
- _____ , Osmanlı İmparatorluğunda Âyânlık , Ankara 1977.
- RAMSAY , W. M. , Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası , Dilimize çeviren : Mihri Pektaş , İstanbul 1981.
- RÁSONYI , László , Tarihte Türklük , Ankara 1971.
- RECLUS , O , « Sinop » mad. , La Gande Ancylopedie , XXIX , Paris (Tarihsiz) s. 64 .
- RECLUS , Elisée , Nouvelle Geographie Universelle - La Terre et les Hommes , IX (L'Asie Antérieure) , Paris 1884.
- SAHİLLİOĞLU , Halil , « Osmanlı Para Tarihinde Dünya Para ve Maden Hareketinin Yeri (1300 - 1750) » , Türkiye İktisat Tarihi Üzerine Araştırmalar, ODTÜ Gelişme Dergisi 1978 Özel Sayısı , Ankara 1978 , s. 1 - 38 .
- SAKAOĞLU , Necdet , Çeşm-i Cihan Amasra , İstanbul 1966.

- SENCER , Yakut , *Türkiye'de Kentleşme* , Birinci Baskı , Ankara 1979.
- SERTOĞLU , Midhat , *Osmanlı Tarih Lûgatı* , İkinci Baskı , İstanbul 1986.
- SEVİM , Ali , *Anadolu'nun Fethi , Selçuklular Dönemi (Başlangıçtan 1086'ya Kadar)* , Ankara 1988.
- SEVİM , Ali - YÜCEL , Yaşar , *Türkiye Tarihi - Fetih , Selçuklu ve Beylikler Dönemi* , Ankara 1989.
- STOYANOVSKI , Aleksandar , « *XVII. Yüzyılın Sonuna Kadar Makedonya'nın Osmanlı Hakimiyeti Devrinde İdarî Taksimatı* » , Çeviren : İsmail Eren , *İÜEF Tarih Enstitüsü Dergisi* , Sayı : 4 - 5 (İstanbul 1974) , s. 213 - 230.
- STRABON , Coğrafya (Geographika) , XII. Kitap / Bölüm I , II, III , İngilizceden Çeviren : Adnan Pekman , İstanbul 1969.
- ŞAHİN , İlhan , « *Timar Sistemi Hakkında Bir Risale* » , *İÜEF Tarih Dergisi* , Sayı : 32 (İstanbul 1979) , s. 905 - 935.
- TABAKOĞLU , Ahmet , *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi* , Birinci Baskı , İstanbul 1985.
- TEKELİ , İlhan , *Türkiye'de Kentleşme Yazıları* , Ankara 1982.
- TEKİNDAĞ , M. C. Şehabettin , « *Trabzon* » mad. , *İslâm Ansiklopedisi* , XII , s. 455 - 457.
- TEXIER , Charles , *L'Univers Histoire et Description de Tous les Peuples Asie Mineure (Asie Mineure description géographique et archeologique)* , Paris MDCCCLXII (1862).
- TOGAN , Zeki Velidi , *Umumi Türk Tarihine Giriş , I (En Eski Devirlerden 16. Asra Kadar)* , 3. Baskı , İstanbul 1981.
- TOPALOĞLU , Bekir - KARAMAN , Hayrettin , *Arapça - Türkçe Yeni Kamus* , sekizinci Baskı , İstanbul 1980 , s. 76.
- TOUNERFORT , M. Pitton de , *Relation d'un Voyage du Levant, Fait Par Ordre du Roy* , Tome Troisième , A Lyon M.DCCXVII (1717).
- TUNA , Korkut , *Şehirlerin Ortaya Çıkışı ve Yaygınlaşması Üzerine Sosyolojik Bir Deneme* , İstanbul 1987.
- TUNCER , Hadiye , *Osmanlı İmparatorluğunda Toprak Hukuku , Arazi Kanunları ve Kanun Açıklamaları* , Ankara 1962.
- TURAN , Osman , *Selçuklular Zamanında Türkiye* , İstanbul 1971.
- _____ , *Selçuklular Tarihi ve Türk - İslâm Medeniyeti* , 3. Baskı , İstanbul 1980.
- TURAN , Şerafettin , « *XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İdarî Taksimatı (H. 1041 / M. 1631 - 1632 Tarihli Bir İdarî Taksimat Defteri)* » , Atatürk Üniversitesi 1961 Yıllığı , Erzurum 1963 , s. 201 - 232.
- _____ , « *Karadeniz Ticaretinde Anadolu Şehirlerinin Yeri* » , OMÜ Eğitim Fakültesi Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (13 - 17 Ekim 1986) Samsun 1988 , s. 147 - 158.
- _____ , *Türkiye - İtalya İlişkileri - I (Selçuklu'lardan Bizans'ın Sona Erişine)* , Birinci Baskı , İstanbul 1990.
- TÜMERTEKİN , Erol , *Ulaşım Coğrafyası* , İkinci Baskı , İstanbul 1987.
- _____ , *Çağdaş Coğrafi Düşüncenin Oluşumu ve Paul Vidal de la Blache* , İstanbul 1990.
- ULUÇAY , M. Çağatay , *XVII. Yüzyılda Manisa'da Ziraat , Ticaret ve Esnaf*

- Teşkilatı , İstanbul 1942.
- UZUNÇARŞILI , İsmail Hakkı , Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri , 3. Baskı , Ankara 1984.
- _____ , Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal , 3. Baskı , Ankara 1984.
- _____ , Osmanlı Tarihi - II (İstanbul'un Fethinden Kanuni Sultan Süleyman'ın Ölümüne Kadar) , 4. Baskı , Ankara 1983.
- _____ , Osmanlı Tarihi - III/2. Kısım (XVI. Yüzyıl Ortalamından XVII. Yüzyıl Sonuna Kadar) , Ankara 1954 (3. Baskı , Ankara 1982)
- _____ , Osmanlı Tarihi - IV/2. Kısım (XVIII. Yüzyıl) 2. Baskı , Ankara 1983.
- _____ , Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı , İkinci Baskı , Ankara 1984.
- ÜLKEN , Hilmi Ziya , Sosyoloji Sözlüğü , İstanbul 1969.
- ÜLKÜTAŞIR , M. Şakir , « Sinop'ta Selçukîler Zamanına Ait Tarihi Eserler » , Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi , Sayı : V , İstanbul 1949 , s. 112 - 151.
- ÜNAL , M. Ali , « Tahrir Defterlerine Göre Sinop Şehri » , OMÜ Eğitim Fakültesi İkinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (Uluslararası - I) 1 - 3 Haziran 1988 , Samsun 1990 , s. 185 - 192.
- VARLIK , M. Çetin , « XVI. Yüzyıl Osmanlı İdarî Teşkilâtında Kütahya » , MÜFEF Türklük Araştırmaları Dergisi , Sayı : 2 (İstanbul 1987) , s. 201 - 239.
- _____ , « Kütahya'nın Şehzade Sancağı Olarak İdaresi » , MÜFEF Türklük Araştırmaları Dergisi , Sayı : 5 (İstanbul 1990) , s. 315 - 324.
- VEINSTEIN , Gilles , « L'Empire dans sa Grandeur (XVI e Siècle) » , Histoire de L'Empire Ottoman (sous la direction de Robert Mantran) , Librairie Arthème Foyard , 1989.
- YAMAN , Talât Mümtaz , Kastamonu Tarihi (XV. Asrın Sonlarına Kadar) , I , Ahmed İhsan Matbaası Ltd. 1935.
- YERASİMUS , Stefanos , Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye , 1. Kitap (Bizans'tan Tanzimata) , Türkçesi : Babür Kuzucu , Beşinci Baskı , Belge Yayınları: 35 , Ocak 1986.
- YÜCEL , Talip , Türkiye Coğrafyası , Ankara 1987.
- YÜCEL , Yaşar , Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar (XIII - XV. Yüzyıllarda Kuzey-Batı Anadolu Tarihi) , Çobanoğulları Beyliği , Candaroğulları Beyliği , I , İkinci Baskı , Ankara 1988.
- _____ , Timur'un Dış Politikasında Türkiye ve Yakın-Doğu (1393 - 1402) , Ankara 1980.
- _____ , Timur'un Ortadoğu - Anadolu Seferleri ve Sonuçları (1393 - 1402) , Ankara 1989.
- _____ , « Kastamonu'nun İlk Fethine Kadar Osmanlı - Candar Münasebetleri (1361 - 1392) » , AÜDTCF, TAE , Tarih Araştırmaları Dergisi , I/1 (Ankara 1964) , s. 133 - 144.

KISALTMALAR

AÜDTCF , TAE	: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya : Fakültesi Tarih Araştırmaları Enstitüsü.
Bk. , bk.	: Bakınız.
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi (İstanbul) .
H.	: Hicrî
İA	: İslâm Ansiklopedisi .
İÜEF	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
Krş. , krş.	: Karşılaştırınız.
Mad.	: Madde.
M.	: Miladî
MÜEF	: Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi.
n	: Dipnot.
Nu	: Numara.
ODTÜ	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
OMÜ	: Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
s.	: Sahife.
SŞS	: Sinop Şerhiye Sicili.
v.b.	: Ve benzeri.
v.s.	: Ve saire.

GİRİŞ

Şehirler birdenbire ortaya çıkmış değildirler. Bunlar, küçük yerleşim birimleri iken zamanla yeni yerleşmeler , üretim , sanayi ve hizmet faktörünün gelişmesi sonucu şehirler haline dönüşmüşlerdir.

Her ne kadar bu küçük yerleşim birimlerinin, şehirler haline dönüşmesinin tarihî seyrini çizmek gerekiyorsa da bu tezimizin sınırlarını aşmaktadır. Şehirlerin tarihî gelişimini çizebilmek, bir ölçüde zaman dilimi ve mekânı sınırlandırılmış şehir tarihi çalışmalarının yoğunluk kazanmasına bağlı bulunmaktadır. Bu sebeple şu aşamada yapılabilecek şey, sınırlandırılmış zaman dilimi ve mekân içerisinde bir yerleşim biriminin belirgin bir şekilde, gelişim ve değişim özelliğini ele alıp incelemek , sonra da o yerleşim biriminin tarih boyunca gösterdiği gelişim konusunda kesin bir neticeye varmak olmalıdır.

Eğer bu şekilde Anadolu'nun veya Osmanlı ülkesinin bir yerleşim birimi veyahut ünitesi olan şehir ve kasabalarının etkinliği, mevcut durumu, iktisadî hayatı: Üretim, tüketim, nüfus artışı veya azalışı, ticareti, ziraati, ulaşım durumu, sanayisi ve fizikî mekânı, toplumsal yaşantısı, müesseseleri, kültürel misyonu, devletin yerleşim birimi üzerindeki etkisi, değişim ve gelişimi konuları tek tek veya toplu olarak ele alınıp incelenirse, bu yerleşim birimlerinin tarih boyunca oynadıkları rol ile değişim ve gelişim özellikleri hakkında birşeyler söylenebilecek ve bir neticeye varılabilecektir. Hal böyle olunca da tarih öğretisi yani, tarih biliminin yapacağı hayat öğretmenliği gerçek rolünü ifa etmiş olacaktır.

Şehir üzerine tarihî bir araştırma yaparken, önce şehrin bütün özelliklerini yansıtan bir teori çerçevesinde incelemeleri gerçekleştirmek gerekebilir. Fakat tam teşekküllü bir şehir teorisinin oluşturulması da şehir üzerine yapılan çalışmaların yoğunluk kazanmasına bağlıdır. Halbuki ülkemizde bu kaygılardan doğan şehir tarihine hasredilmiş çalışmaların sayısı çok sınırlıdır. Ayrıca bu meseleyi, geniş boyutlarıyla tartışıp ortaya koyan araştırmalar da yok denecek kadar azdır.

Bir şehrin etkinliğinin bütün yönleriyle ortaya konması, şu ana kadar bu alanda gerçekleştirilmiş çalışma veya ileri sürülen tecrübelerle başvurulmasına da bağlı bulunmaktadır. Zira, şehir üzerine yapılmış bir çalışmada şehrin bir kısım özellikleri tesbit edilmiş olduğundan bunlar yapılacak yeni çalışmalar için bir örnek teşkil edebilir ve yeni çalışmanın orijinalitesine imkân sağlar. Bu sebeple, önce şehir olgusundan ne anlaşıldığının belirlenmesi ,daha doğrusu şehir nedir, diğer yerleşim birimlerinden farkı ne olabilir gibi muhtelif sorulara cevap bulunması gerekir .

Bugüne kadar yapılmış mütalaalarda , şehirlerin ekonomik , demografik , fizikî görünüm , teşkilat olarak muhtelif tanımlamalara tabi tutulduğu ve bazı özelliklerinin tesbit edilmeye çalışıldığı görülür. Bu tesbitlere göre şehirler , ekonomik olarak : Kırsal alanlarla ilişkilerde bulunmaktadır. Tarım dışı üretim faaliyetleriyle dikkati çekmektedir. Kırsal kesim için tarım dışı mal ve hizmetler üretmektedir. Sakinlerinin iş bölümüne bağlı olarak ürettikleri bu tarım dışı mal ve hizmetleri ,yakın çevresi ya da daha geniş bir alana pazarlamaktadır. Ayrıca tarımda sağlanan ihtiyaç fazlası ürünü üzerinde barındırmakta ve bu ihtiyaç fazlası ürünü denetleyip sarfetme işini gerçekleştirmektedir. Tarım dışı üretim faaliyeti olarak , sanayinin kurulmuş bulunduğu yerler olmasının yanında ,bu faaliyetlerin yahut üretimin sürdürülebilmesi için gerekli hammaddeleri ithal edip bunların karşılığında tarım ürünleri ve mamül

maddeleri ihraç etmektedir. Tarım dışı üretim faaliyetinin sürdürülmesi sırasında karşılaşılan dar boğazları aşmak gayesiyle , üretim-yönetim birliğini oluşturmakta ve güçlüklerin ortadan kaldırılması yolunda çaba sarfetmektedir. Kısaca şehirler her türden insan ve malın rastlaşması hadisesini gerçekleştiren merkezî yerlerdir. ¹ **Demoğrafik olarak** nüfus birikimine sahiptir.² Kır topluluklarından farklı ve onlara aykırı özellikleri ile çok geniş ve karmaşıktır. ³ Teknolojik , ekonomik ve toplumsal yapılarında değişime ⁴ ve değişik bir biçimlenme özelliğine sahiptir ⁵. Toplumun iktisadî, siyasî ve ictimai yapısında ve bireylerin tutum ve davranışlarında değişmelere yol açmaktadır ⁶. Geliştirmiş buldukları yeni toplumsal ilişkiler ve örgütlenmelerle giderek yeni toplumların oluşmasını sağlamaktadır. Nüfusun tarımdan endüstriye ve hizmetlere kaymasını, buna bağlı olarak kentsel iş-güç biçimlerinin bilinmesini, ekonominin çeşitlenip , yoğunluk kazanıp örgütlenerek verimlilik kazanmasını sağlamaktadır. Etkin nüfus olarak kır toplulukları ile şehirler arasındaki fark ise, kır topluluklarında ekonomi içinde tarım başlıca uğraşı alanını teşkil ederken şehirlerde bu , etkin nüfusun ikinci ve üçüncü kesiminde toplanmaktadır. ⁷ **Fizikî mekân olarak ise** , fizikî çevre ve yaşama koşullarında beliren bir değişmeye sahiptirler. Ayırıcı fizikî özelliğiyle işlevsel bir iç bütünlüğe sahiptirler ⁸ . Yerleşme sistemleri olarak kademelenme göstermekte ve farklı niteliklere sahip bulunmaktadırlar.⁹ **Örgüt veya teşkilât olarak da** ticarî , sanayî , dinî , idarî bir örgütlenmeye ve özelliğe sahiptirler . ¹⁰ Çevrelerindeki alanlara ekonomik , idarî ve kültürel açılardan çeşitli hizmetlerle destek vermektedirler . ¹¹

Kısacası yukarıda belirtmeye çalıştığımız bütün bu yapı ve özellikleriyle şehirler, hem **yönetim** (idarî , malî , siyasî , askerî) , hem **yerleşim** (nüfus , iskân) , hem **üretim** (ziraî , sınaî) , hem **kültür** (sanat , ilim , eğitim-öğretim , yaşayış biçimi , aile v.s.) , hem de **ticaret** merkezleri durumundaydılar. Şehirlerin bu yapı ve özelliklere sahip olabilmesi için birinci derecede etkili olan "**ulaşım ağları**

¹ Şehirler ve ekonomik yapısı konusunda mütalaalar için bk. ve krş. Özer Ergenç , « Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerinde Bazı düşünceler » , VIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara 11-15 Ekim 1976) , Kongreye Sunulan Bildiriler , II , Ankara 1981 , s. 1265-1274 ; Aynı müellif , « Şehir Tarihi Araştırmaları Hakkında Bazı Düşünceler » , Belleten LII / 203 (1988) , s. 671 ; İlhan Tekeli , Türkiye'de Kentleşme Yazıları , Ankara 1982 , s. 16 ; Korkut Tuna , Şehirlerin Ortaya Çıkış ve Yaygınlaşması Üzerine Sosyolojik Bir Deneme , İstanbul 1987 , s. 100-101 , 170 ; Stefanos Yerasimus , Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye , 1. Kitap (Bizans'tan Tanzimata) , Türkçesi : Babür Kuzucu , Beşinci Baskı , Belge Yayınları : 35 , Ocak 1986 , s. 138.

² Bk. Enver Özkalıp , « Kentleşme Olgusu ve Kentleşmenin Ekolojisi » , Cumhuriyet Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi , [Sayı:] 8 (Sivas 1987) , s. 79.

³ Bk. Yakut Sencer , Türkiye'de Kentleşme , Birinci Baskı , Ankara 1979 , s. 2 -3.

⁴ Bk. Enver Özkalıp , Aynı eser , aynı yer.

⁵ Bk. Yakut Sencer , Aynı eser , aynı yer.

⁶ Bk. Enver Özkalıp , Aynı eser , s.80.

⁷ Bk. Yakut Sencer , Aynı eser , aynı yer.

⁸ Bk. Yakut Sencer , Aynı eser , aynı yer.

⁹ İlhan Tekeli , Aynı eser , s.11.

¹⁰ Bk. Korkut Tuna , Aynı eser , s.101.

¹¹ Özer Ergenç , « Şehir Tarihi Araştırmaları Hakkında » , Belleten LII / 203 (1988) , s. 671.

" 12 nın mevcut bulunmasına da bağlı idi. Onlar bu ulaşım ağları sayesinde, kendi bulunduğu bölgenin yahut ülkenin diğer taraflarında yapılan ticaret ile v.s. hususlarda iletişim kurma ve etki etki edebilme imkanına kavuşabilmektedir.

Şehir hakkında bütün bu söylenenlerin her biri , şehirlerin ayrı ayrı özelliklerini değişik açılardan dile getirmeleri bakımından önem taşır.

Şehir olgusu konusunda belirtilen her özellik , tek başına , şehri bütünüyle tasvir etmeye, bir yerleşme birimine tam anlamı ile şehir denmesine yetmeyebilmektedir. Bir yerleşim birimine tam anlamıyla şehir denebilmesi , ayrıca orada yaşayanların güvenliklerinin sağlanmış olmasına ve onların kendilerini yönetecek kısmî muhtariyete dayanan bazı kurumlarını geliştirmiş bulunmasına da bağlı bulunmaktaydı. Geliştirilen bu kurumlar, aynı zamanda şehri belirleyen , ona güzel bir görünüm kazandıran önemli fizik öğeleri idiler. Bunlar *sur* , *pazar yerleri* ve *genel toplanma yerleri* ¹³ (medreseler , zaviyeler , hanlar , hamamlar , türbeler) gibi mekanlardı.

Şehirler , yönetim merkezleri olarak *idarî* , *malî* , *siyasî* , *askerî* yönetim kadrolarını ve bunların üyelerini insan olarak bünyelerinde bulundurmaktaydılar. Ayrıca , *ticaret* , *sanayi* , *sanat* , *zanaat* , *kültür* , *üretim erbabı* ve diğer yerleşik unsur da onların yerleşikleri arasında idi. Bu iki ayırdedici özelliği (yönetim ve sanat-ticaret erbabı) ile kırsal kesime ve çevresine hizmet sunmaktaydılar.

Bu durumda , Osmanlı şehri konusunda yapılacak çalışmalarda ele alınacak hususlar neler olmalıdır ve biz , **Sinop**'u incelemeye tabi tutarken bu kategori içerisinde çalışmamızı nasıl yönlendirebilir, şehrin hangi özelliklerini veya yönünü muhatap olarak alabiliriz ?

Bu sorulara cevap vermeden önce **Sinop**'un , tarih araştırmalarının vardığı şu aşamada , belli bir dönem belirtmeksizin , uzun tarihî geçmişinin bütün yönleriyle gözümüzün önüne serilip serilmeyeceğinin mümkün olup olmayacağını ortaya koymak gerekir. Esasen bu mesele , yalnız **Sinop** tarihi için değil diğer Osmanlı taşra şehirlerinin de başta gelen meselelerindedir : Anadolu 'da bulunan şehirlerin yahut tarihî deyimiyile Osmanlı idare teşkilatı içinde yer alıp karmaşık bir iç bütünlüğe sahip bulunan Osmanlı şehirlerinin , zaman içinde çeşitli yönlerden etkilenmiş uzun tarihî geçmişini kronolojik olarak ortaya koymak ve kuruluşundan itibaren olan bu uzun geçmiş konusunda bir sonuca gitmek çok güçtür. ¹⁴ Bu sebeple zamanı ve mekanı sınırlandırılmış, şehrin bütün özelliklerinin her bir alanını tek tek incelemeye tabi tutan bölge ve şehir tarihi çalışmalarının dönem dönem yapıp yoğunluk kazanması neticesinde ancak , şehrin uzun geçmişi hakkında bir tablo çizebilmek ve bu geçmiş içinde sahip olduğu gelişme ve değişmeye veya maruz kaldığı inhitata dair birşeyler söyleyebilmek mümkün olacaktır. Şüphesiz bu neticeye varabilmek, şehir tarihi kaynaklarının mevcut ve yeterli bulunmasına bağlıdır.

Tarihçi , şehrin geçmişini incelemeye tabi tutarken ne yapabilir ? O. insanların oluşturduğu mekânlarla bunların çevreden etkileniş biçimlerini , toplumun mekânı nasıl yönlendirip düzenlediğini ve bu mekânı nasıl bir kullanışa tabi tuttuğunu ele

¹² Erol Türemtekin , *Ulaşım Coğrafyası* , İkinci Baskı , İstanbul 1987 , s. 3 ; Özer Ergenç , *Aynı makale* , s. 671.

¹³ Bk. Özer Ergenç , « *Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının* » , VIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara 11-15 Ekim 1976) , Kongreye Sunulan Bildiriler , II , Ankara 1981 , s. 1265.

¹⁴ Aynı müellif , « *Şehir Tarihi Araştırmaları* » , *Bulleten LII/203* (1988) , s. 672-673.

alabilir. ¹⁵ Bununla beraber, şehri ve bağlı bulunduğu sistemi hareket ettirici itici güçler olan servet ve otorite'nin niteliğini diğer taraftan kültürel mesajları belirleyebilir, şehirlerin daima kültürel değişimin mekanları olduğunu ortaya koyabilir. ¹⁶ Diğer taraftan, Osmanlı Devleti'nin XVII. ve daha sonra da XVIII. yüzyılda klasik sistemlerini uygularken gösterdiği değişiklikleri belirleyebilir. ¹⁷ Ayrıca, şehirlerin, köyler ve komşu yahut uzak şehirlerle ilişkilerini belirleyip, çevresindeki daha geniş ekonomik, sosyal ve siyasal kurumlar içindeki yerini tesbit edebilir. ¹⁸ Osmanlı şehirlerindeki yönetim kurumlarının niteliğini ve işleyiş tarzını doğru olarak anlayıp açıklama yapabilir. ¹⁹ Fakat tarihçi , bütün bunları gerçekleştirirken , Osmanlı şehrinin genel yapısı konusunda zamanına kadar yapılmış incelemelerin neticelerine bağlı olarak ortaya konmuş tesbitleri de bilmek durumundadır. O halde şu ana kadar Osmanlı şehirleri üzerine yapılan şehir tarihi incelemelerinin , şehrin geçmişi konusundaki neticelerini kısaca belirlemek icab etmektedir. ²⁰

Klasik İslâm devletlerinde İslâm şehrinin , *ticaret* ve *zanaata* dayandığı , fakat servetinin çoğunluğunu *ziraat*'ten elde ettiği görülür. ²¹ Kültür özellikleri kadar en önemli fizikî şekillerini kendinden önceki İslâm şehirlerinden miras almış bulunan Osmanlı şehrinin ²² ise, aynı gelenekleri sürdürmesi, bunun yanında yeni değişim ve oluşumlara da sahip bulunması tabiiydi. ²³

Herbiri hemen hemen belli bir siyasetin temsilcisi olup muhtelif hükümetler idaresinde de bulunmuş olan Anadolu şehirleri , yavaş yavaş Osmanlı sistemi içine katılmış, bu çerçeve içerisinde bir kısım şehirler eski önemlerini muhafaza ederlerken bir kısmı da Osmanlı örgütlenmesi içinde gittikçe önemleri daha da artmıştır. ²⁴

Şehir ve *kasaba* deyimlerinin ihtiva ettiği mana üzerinde bir kısım fikirler ileri sürülmüştür : İslâm ülkelerinde başkent düzeyindeki büyük şehirlere de küçük

¹⁵ Erol Tümertekin , *Çağdaş Coğrafi Düşüncenin Oluşumu ve Paul Vidal de la Blache* , İstanbul 1990 , s. IX.

¹⁶ Özer Ergenç , *Aynı makale* , s. 672

¹⁷ Aynı müellif , *Aynı makale* , s. 681.

¹⁸ Bk. Aynı müellif , *Aynı makale* , s. 670.

¹⁹ Bk. Aynı müellif , « *Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının* » , VIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara 11-15 Ekim 1976) , *Kongreye Sunulan Bildiriler* , II , Ankara 1981 , s. 1265 .

²⁰ Burada arşiv vesikaları dışında çeşitli araştırmacı ve tarihçilerin çalışmalarına müracaat ederek Osmanlı şehirleri hakkında, « *Osmanlı Toplumunda Şehirleşme* » ve « *Osmanlılarda Şehircilik* » başlıkları altında netice ve tesbitlere varmış bulunan Erol Özbilgen'in çalışmalarını zikretmeden geçemeyeceğiz. (Bk. Erol Özbilgen , « *Osmanlı Toplumunda Şehirleşme* » , *İlim ve Sanat* , III / 17 (Ocak- Şubat 1988) , s. 30-39 ; Aynı müellif , « *Osmanlılarda Şehircilik* » , *İlim ve Sanat* , III / 17 (Ocak-Şubat 1988) , s. 71-85.

²¹ Bk. Oleg Graber , « *Şehirler ve Şehirliler* » , çev : Yard. Doç. Dr. Salih Şimsek , *İlim ve Sanat* III / 17 (Ocak-Şubat 1988) , s. 24. Araştırmacı ve yazarlara göre "İslâm şehirlerinin genel karakteri" konusunda bir görüş ve mütalaa için bk. Erol Özbilgin , « *Osmanlılarda Şehircilik* » , *İlim ve Sanat* III / 17 (Ocak-Şubat 1988) , s. 84-85.

²² Bk. Cengiz Orhonlu , *Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Uluşım Üzerine Araştırmalar* , Derleyen : Salih Özbaran , İzmir 1984 , s. 3.

²³ Esasen bir Osmanlı şehrinin , Osmanlı öncesi devirlerinden itibaren gösterdiği tarihi değişim ve gelişiminin nasıl olduğunu , belirlemek gerekir. Fakat, yukarıda da ifade edilmiş olduğu üzere, bugün Osmanlı şehirleri üzerine yapılmış araştırmaların vardığı bir aşamada ve kaynakların araştırmacıya sağlayacağı imkânlarla bağlı olarak, Osmanlı şehirlerinin uzun tarihî geçmişini incelemek ve bir neticeye gitmek oldukça güç görünmektedir.

²⁴ Korkut Tuna , *Aynı eser* , s. 166.

şehirlere de *kasaba* denilirken, Osmanlıların köyden büyük çarşı ve pazarı bulunan bütün yerleşim merkezlerine *şehir* dedikleri ifade olunmaktadır.²⁵ Bir başka araştırmada da , yine Osmanlılar'daki düşünceden bahisle *şehir* ve *kasaba* 'nın , *cuma kılınır , pazarı durur* bir yer olduğu , kanuna göre de *han , hamam , bedesten* ve *kervansaray* gibi ictimâî müesseselerin mevcut olduğu yerlerin *kasaba* olarak vasıflandırıldığı vurgulanmaktadır.²⁶

Esasen Osmanlılar, *şehir* için , arapça bir sözcük olan *medîne* kelimesini sıkça kullanmakta, böylece şehri diğer yerleşim birimlerinden ayırdetmektedirler. Bu durum, özellikle bizim incelediğimiz mekân üzerinde açıklıkla görülmektedir.« ... *Şeyhülislâm olan Ataullah Mehmed Efendi dâ'ileri medîne-i Sinob'a bahr-i siyâh ile (...) sefineye girüp gitmeğe fırtına mâni olup ve berren gitmeğe kesret-i şitâ mâni olup medîne-i Bolı'da birkaç gün ... »*²⁷ gibi kayıtlar ile « *medîne-i Sinob'da Yaykıl nâhiyesine tâbi ... »*²⁸ « *medîne-i Sinob nevâhisinden Kiregöz nâhiyesine tâbi ... »*²⁹ « *medîne-i Sinob Mahallâtından ... »*³⁰ « *medîne-i Sinob kazâsı nâhiyesinden Çeharşenbe nâhiyesine ... »*³¹ « *medîne-i Boyabad kazâsı ahâlisi ve mülhakâtı Torağan ... »*³² « *medîne-i Sinob muzâfâtından Karasu nâhiyesi ... »*³³ gibi kayıtların bulunması buna işaret eder. Bu ve benzeri kayıtları çoklukla görmek mümkündür. Buradaki kayıtlarda **Sinop, Bolu ve Boyabad** aynı vasfa sahip yerleşim birimleridir ve vasıfları da « *medîne (şehir)* » dir.

XVI. asrın ikinci yarısına (H. 1000/M. 1592) ait bir kısım vesikalarda Anadolu'nun bir başka önemli şehri için kullanılan vasıf, incelediğimiz dönemde gördüğümüz *medîne* yerine kullanılan « *mahmiye* » dir.

Mesela , Anadolu'nun **Sinop** gibi mühim ve tarihî bir şehri olan **Larende** (Karaman) hakkında , XVI. asırda kullanılan vasıf *mahmiye* idi.³⁴ Larende için aynı zamanda, *kasaba* deyiminin kullanılması da dikkati çekmektedir.³⁵ Bu , *mahmiye* ile *kasaba* deyiminin aynı anlamda kullanıldığına işaret edebilir. Bundan başka aynı vesikada Larende için *mahmiye* , Bursa için *mahruse* vasıflarının kullanılması, bu iki yerleşim birimi arasındaki *farkı ifade eder* olsa gerektir.³⁶

²⁵ Bk. Erol Özbilgen , « *Osmanlı Toplumunda Şehirleşme* » , İlim ve Sanat , III/17 (Ocak-Şubat 1989) , s. 32.

²⁶ Bk. Özer Ergenç , « *Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının ...* » , VIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara 11-15 Ekim 1976), Kongreye Sunulan Bildiriler . II , Ankara 1981 , s. 1265.

²⁷ Bk. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) , Cevdet , Adliye , Nu : 937 , vesika tarihi: 18 Sefer 1127.

²⁸ Bk. Sinop Şer'iyye Sicilli (ŞŞS) , Nu : 89 , Sene 1149-1152 , s. 14 , vesika : 90 ; Aynı defter , s. 17 . vesika : 95 ; Aynı defter , s. 25 , vesika : 114 ; ŞŞS , Nu : 86 , sene 1157-1160 , s. 24 , vesika : 236 , 237.

²⁹ Bk. ŞŞS , Nu : 89 , s. 24 , vesika : 112.

³⁰ Bk. ŞŞS , Nu : 89 , s. 21 , vesika : 106, 107 ; Aynı defter , s. 35 , vesika : 134.

³¹ Bk. Aynı defter , s. 19 , vesika : 101 ; ŞŞS , Nu: 86 , s. 29 , vesika : 245.

³² Bk. ŞŞS , Nu : 89 , s. 14 , vesika : 91

³³ Bk. ŞŞS , Nu : 86 , s. 48 , vesika : 276, 277 ; Aynı defter , Nu : 86 , s. 51 , vesika : 281.

³⁴ « *Mahmiye-i Larende mahallâtından.....* » [Bk. İbrahim Güler , H. 1000 Tarihli Karaman Şer'iyye Sicilli , İstanbul 1986 , s. 4 (vesika : 17) , 58 (vesika : 182) , 59 (vesika : 183) , 116 (vesika : 353) . (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü , Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi .)]

³⁵ « ... *meclis-i şer'a gelüp dediki : Kasaba-ı Larende'de vaki'* ... » . [Bk. İbrahim Güler , Aynı Tez , s. 32 (vesika : 106)]

³⁶ « *Mahmiye-i Larende mahallâtından (...) bundan akdem mahrûse-i Berusa'da* » [Bk. İbrahim Güler , Aynı tez , s. 116 (vesika : 353)]

Ancak XVIII. yüzyılın ilk yarısında Sinop için kullanılan *medîne* vasfının, XIX. yüzyılın ortalarında da aynen kullanıldığı görülmektedir. ³⁷

Denebilir ki , *kasaba* ve *şehir* arasındaki farkı tesbit etmek için yerleşim birimlerinin " *nüfus ve idare teşkilatı* " nı bir ölçü olarak almak mümkün olmakla beraber "*şehir*" , "*kasaba*" ya göre daha karmaşık ve daha renkli bir kuruluş manzarası göstermektedir . Bu gerek Sinop'ta gördüğümüz *idarî yapı ve renkli tabloya* göre, gerekse yapılan tanımlamalara göre pek tabîî olmalıdır. Çünkü "*şehir*" de, idarî görevli olup devlet oteritesini temsil eden *memurlar* ve bundan başka *ticaret ve sanat ehli* bulunmakta , bunlara bağlı olarak "*kasaba*"lara göre daha yoğunlukta olan bir *ticaret* ve *iş hayatı* söz konusu olmaktadır. ³⁸

Osmanlı şehrinin teşekkül ve gelişmesinde, imaretlerin büyük rol oynadığı , bu cümleden olarak, imaretlerin *han* , *hamam* , *fırın* , *boyahane* , *salhane* gibi yapılarının, çok defa kurulacak bir şehrin veya imarı istenen eski şehrin bir parçasını teşkil ettiği görülüyor . Şehirler gibi kasabaların da bazı özellikler göstererek *bağ* , *bahçe* , *bostan* gibi ziraat ünitelerle çevrildikleri , diğer bir deyişle *bahçe ziraatı* nın iş hayatında ağırlığı teşkil ettiği anlaşılıyor. Bununla beraber kasabaların , üretim faaliyeti farklı dağ ve ova köyleri arasında , *pazar ve mübadele* merkezleri oldukları bu bakımdan , bu tür kasabalarda "*pazar yeri*" ve onun yanında kurulmuş bulunan "*ulucami*" nin kasabanın merkezini oluşturduğu , içinde bulundurdukları *han* ve *ılca* gibi kuruluşların da *kasabaları* daha hareketli kılan diğer unsurlar olduğu görülüyor. ³⁹

Bu tabloya göre, Sinop'un çok yönlü bir incelemeye tabi tutulması ve vesikaların derinliğinden Sinop'un gerçek yüzünün ortaya çıkarılması gerekmektedir. Ancak bizim konumuzu « XVIII yüzyılda Sinop'un idarî taksimat ve ekonomik durumu » teşkil edecektir. Onun bu etkinliği , şehirler üzerinde şu ana kadar yapılan tesbitler de göz önünde bulundurularak , bir değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

Bu değerlendirmenin yapılabilmesi için önce, Sinop'un coğrafi mekanı ve bu mekânın diğer şehirlere kıyasla ona sağladığı imkanlar veya imkansızlıklar ile Osmanlı idaresine geçişinin tarihî bir görünümü çizilecektir. Ayrıca Osmanlılar açısından onun taşıdığı ehemmiyet belirlenerek XVIII. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı idaresindeki etkinliği ortaya konmaya çalışılacaktır.

³⁷ « Mahmiye-i Sinob'a tâbi' Gerze nâhiyesi » (Bk. SŞS , Nu : 79 , s. 4 , vesika : 9 , vesika tarihi : 2 Şevval 1273.) ; « Medîne-i Sinob nevâhisinden Karasu nâhiyesi » [Bk. Aynı defter , s. 3 (vesika : 7) , 5 (vesika : 11)] ; « Medîne-i Sinob Mahallâından ... » [Bk. SŞS , Nu : 71 , s. 24 (vesika : 37) ; SŞS , Nu : 74 , s. 67 , vesika : 124 , vesika tarihi : 5 şevval 1273.] ; « Medîne-i Sinob nevâhisinden Kiregöz nâhiyesi..... » [Bk. SŞS , Nu : 74 , s. 74 , vesika : 140 , vesika tarihi : 24 Rebitülevvel 1274.]

³⁸ Bu konuda bk. Cengiz Orhonlu , Aynı eser , s. 4-5.

³⁹ Bk. Aynı müellif , Aynı eser , s. 2-5.

A) SİNOP'UN COĞRAFI MEKANI

Sinop'un ilk yerleşiklerinin muhtemel tarihi ve tesisinin ilk adı hakkında birşey bilinmediğini ifade edenler vardır.⁴⁰ Bununla beraber, onun , Miletler (Miletos) tarafından, Mezopotamya'yı Karadeniz'e bağlayan yolun sonunda, Karadeniz ticaretini yürütecek bir merkez veya koloni olarak kurulduğunu belirtenler de bulunmaktadır.⁴¹

Sinop, Karadeniz'in (Pont-Euxin) güney kısmında kurulmuş olup, yaklaşık bütünüyle deniz tarafından kuşatılmıştır.⁴² Bu şehir , Anadolu'nun kuzeye doğru en fazla ilerleyen ve **İnceburun** ile sona eren kara çıkıntısına doğudan birleşen küçük bir yarımadanın iki limana bölünen berzah ⁴³ üzerine yerleşmiştir. ⁴⁴ **Sinop** kadar olmamakla beraber bu coğrafik yapının bir örneğini ,yani **Sinop** gibi iki liman arasındaki bir berzah üzerinde kurulmasını, **Amasra**'da da görmekteyiz. ⁴⁵ Strabon tarafından iyi tasvir edilmiş ⁴⁶ iki limana sahip bulunan **Sinop**'un üzerine oturduğu veya yerleştiği mekânın , başka bir deyişle önemli bir liman tarafından çevrilmiş berzahın , çevre uzunluğunun yaklaşık 6 millik bir yarımada olduğu anlaşılıyor. ⁴⁷ Kasacası **Sinop**'un yerleşim alanı olarak, bir adayı karaya bağlayan kıyı kordonunun en dar yerinde fırtınalara karşı kıyı kordonu ile korunan bir liman kenarını seçmiş olduğu görülüyor.⁴⁸

Sinop'un üzerinde kurulmuş olduğu bu yarımadanın, Asya tarafı üzerinde ayırmedici bir özelliği bulunmaktaydı. Onun bu özelliği yalnızca kendisinde görülmekteydi ve onun ayırmedici vasfı büyük rüzgârlara karşı siper teşkil etmesi, üzerindeki kumlardan koruması idi. ⁴⁹ Diğer taraftan **Sinop**, üzerinde yerleşmiş bulunduğu mekân itibariyle, Asya Türkiye'sinin en kuzey bölgesinin bir kıyı (liman) şehri ⁵⁰ özelliğini de taşımaktadır.

⁴⁰ Bk. Besim Darkot , « *Sinop* » mad. , İslâm Ansiklopedisi (İ. A.) , X , s. 684.

⁴¹ Bk. ve krş. Talip Yücel , *Türkiye Coğrafyası* , Ankara 1987 , s. 36 ; Şerafettin Turan , *Türkiye-İtalya İlişkileri-I (Selçuklulardan Bizans'ın Sona Erişine)* , Birinci Baskı , İstanbul 1990. s. 48. Strabon, Miletosluların Sinop'u , buranın oturanlarının elinden aldığı ve burayı kendilerine mal ederek kolonistler yolladığını ifade eder. (Bk. Strabon , *Coğrafya (Geographika)* , XII. Kitap / Bölüm : I-II-III . İngilizceden Çeviren : Adnan Pekman , İstanbul 1969 , s. 28. Bir ansiklopedi yazarlarından olan O. Reclus , yazdığı « *Sinop* » maddesinde, « *Sinop Milos Rumlarının bir kolonisi oldu. Buna rağmen hemen hemen kalıntı yok gibidir* » demektedir. [Bk. O. Reclus , « *Sinop* » mad. , *La Grande Ancylopedie* , XXIX , Paris (tarihsiz) . s. 64.]

⁴² Bk. J. de Hammer , *Histoire de L'Empire Ottoman* , Tome : III , Paris 1836 , s. 71.

⁴³ Berzahın genişliği en dar yerinde 300 metreyi geçmez ve kısmen evler ile kaplı kumsal bir şerit halini alır. (Bk. Besim Darkot , *Aynı madde* , s. 683.)

⁴⁴ Charles Texier , *Asie Mineur* , Paris 1862 , s. 622.

Evliya Çelebi , Sinop şehrinin , Karadeniz'in Anadolu sahilinde Sinop burnu demekle meşhur bir burun üzerinde olduğunu ifade etmektedir.[Bk.Evliya Çelebi Mehmed Zilli ibn Derviş , *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi* , II , ilk tabi (Ahmed Cevdet) , İstanbul 1314 , s. 73.]

⁴⁵ Bk. J. de Hammer , *Aynı eser* , s. 72 ; Charles Texier , *Aynı eser* , s. 623.

⁴⁶ Bk. Strabon , *Aynı eser* , s. 25-29.

⁴⁷ Bk. M. Pitton de Tournerfort , *Relation d'un Voyage du Levant, Fait Par Ordre du Roy* , Tome : III , A Lyon MDCCXVIII (1717) , s. 46.

⁴⁸ Bk. Talip Yücel , *Aynı eser* , s. 36.

⁴⁹ Charles, Texier , *Aynı eser* , s. 19.

⁵⁰ Bk. O. Reclus , *Aynı madde* , s. 64.

Samsun limanına kıyasla daha geniş ve derin bir körfeze sahip olan *Sinop limanı* ise, Samsun'un batısında en çıkıntı noktada "*kayalık Boztepe burnu yarımadası*" tarafından teşkil edilmiştir : ⁵¹ Berzah'tan *doğuya doğru uzanan yarımada* ⁵², Sinop'un en dingin (excellent) koyunu ⁵³ ve güneyinde kalan derin ve demirlemeğe elverişli bir limanı (içlimanı) da oluşturmakta , bu limanın doğu rüzgârından başka bütün rüzgârlardan korunmasını sağlamaktadır. ⁵⁴ Bu tabii özelliğiyle *Sinop ve limanı* , her tarafın tek çıkış kapısı ⁵⁵ ve Anadolu'nun ve uzun Karadeniz kıyısının tek tabii limanıdır. ⁵⁶ Berzahın kuzeyinde kalan deniz (dışliman) fırtınalara açık olduğu için, denizcilik bakımından değerli sayılmaz. ⁵⁷ Halk arasında içlimana (akdeniz), dış limana ise (karadeniz) dendiği ifade olunmaktadır. ⁵⁸

Evliya Çelebi de, "*Sinop limanı*" nın tabii özelliklerinden bahsederken, onun kapalı bir liman olduğunu ve gayet geniş, rüzgârlardan emin , âla ve demir tutar bir yatak bulunduğunu zikreder. Ayrıca , Balıklava limanı hariç , Sinop limanından daha lâtif bir liman bulunmadığını ifade eder. Balıklava limanını hariç tutmasına rağmen onun , Sinop sularının daha güzel bulunduğunu belirtmesi , Sinop'un diğer şehirlere daha güzel ve iyi bir limana sahip olduğunu vurgulaması ⁵⁹ yine de *Sinop limanı* ilk sıraya çıkarır.

Sinop'un diğer liman ve şehirlere kıyasla tabii durumu konusunda ileri sürülen görüşlerden biri de şu meyandadır : Buna göre, *güneydeki sıradağların aksine Kuzey Anadolu dağları üzerinde kimi geçit ve gediklere rastlanmakla beraber* kuzey kıyılarının önemli bir özelliği, *Sinop bir istisna tutulursa* , tam anlamı ile mükemmel bir limana sahip olmamasıdır ; Sinop'un ise bu konuda bir istisna teşkil etmekle beraber , *İç Anadolu ile bağlantısının zayıflığı* , etkisini azaltmaktadır. Geri kalan Karadeniz'in liman şehirleri de büyük gemilerin barınmasına olanak vermeyen açık iskelelerdir. Bundan dolayı , Karadeniz kıyılarında *denizciliğin ilerlemesi* Ege'ye göre daha sonraki tarihlere rastlamıştır. ⁶⁰ Burada Sinop'un diğer şehirlere kıyasen istisna teşkil ettiği hususunun dışında , Anadolu ile bağlantısının derecesi konusunda ileri sürülen görüşün mahiyet ve kıymeti , ilerideki bölümlerimizde yaptığımız mütalaalarda daha iyi anlaşılacaktır.

⁵¹ Charles Texier , Aynı eser , s. 19.

⁵² Besim Darkot , Aynı madde , s. 683

⁵³ Bk. Charles Texier , Aynı eser , aynı yer.

⁵⁴ Bk. Besim Darkot , Aynı madde , aynı yer.

⁵⁵ Charles Texier , Aynı eser , aynı yer.

⁵⁶ Bk. Besim Darkot , Aynı madde , aynı yer.

⁵⁷ Aynı müellif , Aynı madde , aynı yer.

⁵⁸ Aynı müellif , Aynı madde , aynı yer.

⁵⁹ Bk. Evliya Çelebi Mehmed Zilli İbn Derviş , Aynı eser , s. 76.

⁶⁰ Bk. Yaşar Yücel , Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar (XIII -XV. Yüzyıllarda Kuzey-Batı Anadolu Tarihi) - Çobanoğulları Beyliği , Candaroğulları Beyliği , I , İkinci Baskı , Ankara 1988 , s. 125-126.

1 - Sinop'un Coğrafi Yapısının Diğer Liman ve Şehirlere Göre Durumu

Sinop'un coğrafi mevkii , ⁶¹ yarımadasının çok az gemiler sığınağı sunan kıyılar arasında olağanüstü durumu , ⁶² Amasra (Amasra) gibi bir çift limana sahip olması ⁶³ ve limanın fırtınalardan korunmuş bulunması, karadan onun üzerine oturduğu berzahı kesen bir sur, deniz tarafından (liman kısmı dışında) yarımadaanın dik yarlar ile kuşatılması, erkenden insanların dikkatlerini çektiği ⁶⁴ gibi, gemiciliğin başlangıcında ilk çağ (antiquite) tüccar halklarının dikkatlerini de çelbetmiş; ⁶⁵ diğer taraftan, yine en eski zamanlardan beri ticarî bir öneme ve limana sahip bulunması onu , *kralların ve fatihlerin* hedefi yapmıştır .⁶⁶ Bu bakımdan Sinop'un , uzun zamanlardan beri mühim bir *deniz üssü* (üss-i bahri) ve *ticaret iskelesi* ⁶⁷ vasfına sahip olduğu anlaşılıyor. Onun bu özellik ve önemine, kendi gibi iki limana sahip bir yerleşim birimi olan Amasra ulaşamamaktaydı ve onun önemi Sinop'tan daha sonra gelmekteydi. ⁶⁸

Sinop'un önemli bir *ticaret merkezi* olmasının yanında Karadeniz'de en büyük *deniz üssü* durumuna gelmesi , ⁶⁹ burada Selçuklular döneminde bir « *tersane* » nin kurulması sayesinde olmuştu. ⁷⁰

Kısacası Sinop'un mevkii , bir ticaret erbabına *bütün gerekli unsurları* sunmaktadır.⁷¹ Bununla beraber , Trabzon'un 32 gün gibi bir süre Sinop'tan gelen Osmanlı donanması ile kuşatılıp alınması (1461) , ⁷² onun seferlerde bir üs olarak önemli rol oynadığını da gösterir. Sinop'un XVIII. asrın ilk yarısında da aynı özellikleri gösterdiği ortaya konmaya çalışılacaktır.

⁶¹ Bk. Besim Darkot , *Aynı madde* , s. 684.

⁶² Charles Texier , *Aynı eser* , s. 622

⁶³ J. de Hammer, *Aynı eser* , s. 72

⁶⁴ Besim Darkot , *Aynı madde* , aynı yer.

⁶⁵ Charles Texier , *Aynı eser* , aynı yer.

⁶⁶ J. de Hammer , *Aynı eser* , aynı yer.

⁶⁷ Bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı , *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karkoyunlu Devletleri* , 3. Baskı , Ankara 1984 , s. 148.

⁶⁸ Necdet Sakaoğlu , *Çeşm-i Cihan Amasra* , İstanbul 1966 , s. 103.

⁶⁹ Şerafettin Turan , *Aynı eser* , s. 48.

⁷⁰ Bk. Şerafettin Turan , « *Karadeniz Ticaretinde Anadolu Şehirlerinin Yeri* » , Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi (OMÜEF) Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (13-17 Ekim 1986) , Samsun 1988 , s. 150-151.

⁷¹ « *Öyle olmakla beraber o, yaklaşık bir köy durumuna düşmüştür.* » (Charles Texier , *Aynı eser* , aynı yer.)

⁷² Bk. M. C. Şehabeddin Tekindağ , « *Trabzon* » mad. , İ.A. , XII , s. 462. Tekindağ , bu bilgileri, Chalkokondiles'e bağlı olarak verir ve Behiştî'de de bu bilgilerin kayıtlı bulunduğunu ifade eder.

a) Sinop'un Bir Ticaret Ve Deniz Üssü Olması

Sinop başlangıçta Milos Rumları'nın bir kolonisi olmuştu. Daha sonra, Roma, sonra Bizans ve daha sonra da Türkler'in kolonisi oldu. ⁷³

Türklerin Anadolu'ya ilk giriş yıllarında zaptedilen *İznik* ve *İzmir* , kısa bir süre sonra elden çıktığı için , Selçuklu ülkesindeki ilk büyük limanlar , 1207 'de alınan **Antalya** ile birkaç defa el değiştiren ve ondan yedi yıl sonra ele geçirilen **Sinop** olmuştu. Bunlara üçüncü bir liman olarak da 1220'de **Alaiyye** (Kandeloros) eklenebilmişti. Böylece denizden gelenler için Selçuklu Türkiye'si'ne ancak , bu üç limandan girme olanağı bulunuyordu. Bu durum, aynı zamanda Selçuklular'ın deniz aşırı ülkelerle ilişkilerini yukarıda belirtilen limanlar üzerinden sürdürmek zorunluluğu içerisinde bulunduğunu göstermektedir. ⁷⁴

Selçuklu idaresi zamanında, Antalya güneyde en büyük bir ticaret iskelesi halinde bulunurken, kuzeyde de **Sinop** şehri âdetâ bir ambar mesabesinde telakki olunuyordu. Yani, kuzey Anadolu'nun başlıca ithalat ve ihracat odağı, bu sahillerin o devirde en meşhur ticaret iskelesi olan **Sinop**'tu. Anadolu Türkleri'nin **Sinop**'u elde etmeleri, onların Karadeniz'de ve hatta Kırım sahillerinde faaliyette bulunmaları imkânını hazırlamış, bu cümleden olarak Kırım tarafında bulunan **Sudak** (Suğdak)'ı bile zaptetmelerini sağlamıştı. ⁷⁵ Bu bakımdan Selçuklu hakimiyeti sırasında Sinop , **Trabzon** ve **Bizans** kuvvetlerine karşı *bir üs* hizmetini görmüştü. ⁷⁶ Coğrafi konumu itibariyle , Selçuklu devrinde **Sinop** şehri ve limanı , bahri bir üs mahiyetinde idi ve burada "*Emîrû's-sevâhil*" veya "*Reisü'l-bahir*" namında bir Selçukî amirali bulunmaktaydı. ⁷⁷ Selçuklular zamanında **Sinop** limanında başlayan bu askerî ve ticarî deniz faaliyeti , muahhar devirlerde yani ,Pervaneoğulları ile Candaroğulları ve nihayet Osmanlılar zamanında da devam etmişti. ⁷⁸

b) Sinop'un Coğrafi Önemi

Sinop , daha Selçuklulardan Osmanlıların ilk devirlerine ve Fatih'e kadar olan devrede, batı Anadolu'daki **Efes** (Altoluogo)'in oynadığı role benzer bir önem taşımaktaydı. Onun önemi, Karadeniz'i batıdan doğuya aşır İstanbul'dan **Trabzon**'a ya da Türkiye'den **Kırım**'a gidecek tüccarların uğradıkları bir liman ve ticaret merkezi olmasından dolayı idi. ⁷⁹ **Sinop**, yalnızca tüccarların uğradıkları bir ticaret merkezi olmakla değil , askerî bir üs olmakla da önem taşımaktaydı. **Sinop**'a bu özellikleri

⁷³ O. Reclus , *Aynı madde* , s. 64.

⁷⁴ Bu konuda bk. Şerefattin Turan , *Aynı eser* , s. 112.

⁷⁵ Bk. M.Ş. Ülkütaşır , « *Sinop'ta Selçuklular Zamanına Ait Tarihî Eserler* » , *Türk Tarih Arkeolojya ve Etnografya Dergisi* , Sayı : V (İstanbul 1949) , s. 115.

⁷⁶ Bk. Besim Darkot , *Aynı madde* , s. 685.

⁷⁷ M. Ş. Ülkütaşır , *Aynı makale* , aynı yer.

⁷⁸ M. Ş. Ülkütaşır , *Aynı makale* , aynı yer.

⁷⁹ Bk. Şerefattin Turan , *Aynı makale* , s. 150.

olmakla değil , askerî bir üs olmakla da önem taşımaktaydı. Sinop'a bu özellikleri kazandıran ve önemini artıran şey, şüphesiz, Anadolu'nun Karadeniz sahilinde bulunan *Amasra* , *Samsun* , *Fatsa* , *Trabzon* şehirleri gibi Anadolu'nun içlerinden gelen karayollarının Karadeniz'e ulaştığı bir kıyı noktasında bulunması, ⁸⁰ ayrıca üzerinde kurulmuş olduğu berzahın denizin içine doğru iyice uzanarak tabii bir limanı oluşturmaya idi. Diğer taraftan , Anadolu ile Asya arasında ulaşımı sağlayan ve yöresel ürünlerle birlikte transit ticaret mallarının sergilenip pazarlandığı Karadeniz'in Anadolu yakasındaki kıyıların iç bölgelerinde bulunan *Kastamonu* , *Amasya* , *Tokat* , *Sivas* , *Gümüşhane* gibi şehirlerin kıyılarıdaki liman kentleriyle irtibatta bulunmaları da, kıyılarda bulunan bu liman kentlerinin dolayısıyla Sinop'un önemini artıran hususlardan bir diğeri idi. ⁸¹ Bununla beraber , Kuzey Anadolu dağları üzerinde kimi geçit ve gediklerin bulunmasına rağmen , Kuzey Anadolu'daki kıyıların Sinop haricinde tam anlamı ile mükümmel bir limana sahip olmaması ,⁸² Sinop'un bu konudaki müstesnalığının ve diğer liman kentlerinden ayrıcalığının bir delili idi.

Selçuklular'ın Anadolu'nun kuzey kıyılarında sahip oldukları iki liman *Sinop* ve *Samsun* idi. Bu devirde Türklerin elinde bulunan en güvenli Karadeniz limanı *Sinop*'tu. ⁸³ *Sinop* bu özelliğini ve Karadeniz'de başlıca ihracat ve ithalat limanı olmasını bundan sonraki devirlerde Candaroğulları döneminde de korumuş ve önemi daha da artmıştı. Anadolu içlerine yollarla bağlı olması yönünden daha avantajlı bir durumda bulunan *Samsun* , *Trabzon* 'dan sonra ikinci sırada yer almakla ⁸⁴ beraber, Pont Krallığı devrinde komşusu olan *Sinop*, onu her zaman gölgede bırakmıştı. ⁸⁵

Sinop'un XVIII. asrın ilk yarısında bu konudaki durumuna gelince, onun oynadığı rollere dair bilgileri , bu devire ait vesikalardan tesbit etmek mümkün olabilmıştır. Vesikalardan anlaşıldığına göre , *Sinop*'un XVIII. yüzyılın ilk yarısında da « *muazzam bir belde ve iskele* » ⁸⁶ olma özelliğini koruduğu görülmektedir. Nitekim vesikalarda ona bu şekilde hitap edilmesine rastlamaktayız. İncelediğimiz dönemde , *Sinop*'un « *muazzam bir belde ve iskele* » olması , şüphesiz onun coğrafi özelliklerinden ve coğrafi özelliklerinin ona sağlamış bulunduğu ayrıcalıklı imkânlardan başka , bu yörede cereyan eden mühim hadiselerin etkisinden de kaynaklanmıştır . *Sinop* ve limanı 'nın , Karadeniz'deki diğer Anadolu limanlarına kıyasla , yoğun bir uğrak yer olması , askerî seferlerin daha ziyade *Sinop* üzerinden cereyan etmesinden dolayısıyla seferlere iştirak edecek askerlerin seferlerin hedef noktası olan yere gitmek için *Sinop*'ta toplanmalarından da kaynaklanmaktaydı. Mesela , İstanbul' dan *Anapa*'ya gitmek için *Sinop*' a gelinmesi , ⁸⁷ Karadeniz'in Anadolu yakasının doğu Karadeniz bölümündeki bir iskeleden yola çıkan gemilerin

⁸⁰ Bk. Aynı müellif , *Aynı makale* , s. 148.

⁸¹ Bk. Aynı müellif , *Aynı makale* , aynı yer.

⁸² Bu konuda yukarıda bk. Dipnot : 60 ' ta belirtilen yer.

⁸³ Bk. Şerafettin Turan , *Aynı eser* , s. 113-114.

⁸⁴ Bk. Şerafettin Turan , *Aynı makale* , s. 149.

⁸⁵ Charles Texier , *Aynı eser* , s. 62.

⁸⁶ « ... medîne-i Sinob bir belde-i muazzama ve iskele olmağla ... » (SŞS , Nu : 86 , s. 130-131 , vesika : 93 , vesika tarihi : Evahiri Safer 1158.)

⁸⁷ Bk. BOA , Cevdet , Evkaf , Nu : 1792.

Sinop limanına uğramaları, hatta bunların yalnızca uğramakla kalmayıp Sinop şehrinde bir süre oyalanmaları : İstirahat edip deniz yolculuğunun vermiş olduğu yorgun atmosfer havayı gidermeye çalışmaları, diğer taraftan bunların , **Sinop Mahkemesi'** nde bir konuda dava edecek kadar bu şehirle iç içe bulunmaları , ⁸⁸ **Sinop'un** Karadeniz'de önemli bir ulaşım menzili olduğuna işaret ettiği gibi, oranın muazzam bir halde yani şu veya bu maksatla **Sinop'a** uğrayan yolculara cevap verebilecek nitelikte bulunduğu da delâlet etmektedir. Bütün bunlar, yani **Sinop** şehrinde insanların gelip geçmesi (memerr-i nâs) ve limanının önemli bir iskele olduğunun vesikalarda zikredilmesi , ⁸⁹ **Sinop'un** çok hareketli, işlek ve canlı bir şehir olduğunu ortaya kor. Zira, **Sinop'a** gelen gerek tüccar gerekse yük taşıma, ihtiyaç giderme maksadıyla gelmiş bulunan insan kitlesi ve gemiler, bu canlılığın en belirgin simgesiydi. Ayrıca, özellikle gerek Karadeniz'de **Kırım** ve **Kefe** tarafına , gerekse **İran** tarafına yapılacak seferlerde insan ve ulaşım vasıtaları trafiğinin diğer zamanlara göre daha bir farklılık arzemesi ve artması , bazı problemleri de birlikte getirmekle ⁹⁰ beraber, şehrin canlılığını ortaya koyan diğer önemli işaretlerdendi.

Yine incelemiş bulunduğumuz bu dönem içerisinde, Karadenizde çeşitli amaçlarla uzun yolculuğa çıkmış gemi ve gemicilerin, Karadeniz'de çıkan şiddetli fırtına (fırtına-i azîme) veya rüzgâr nedeniyle, batma tehlikelerinden dolayı herhangi bir tehlikeye ve zarara maruz kalmamak için **Sinop** limanına sığınmaları , aynı zamanda bu liman kentinin bir sığınak merkezî olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim, aslen Ayandun iskelesi sakinlerinden olan iki ortak gemicinin, Efendi Baş denilen yerden **Kefe** iskelesine götürmek üzere gemilerine yükledikleri 822 kantar *mîr-i peksimed* ' le yol aldıkları sırada, karadeniz'de meydana gelen şiddetli fırtına ve onun doğurduğu batma tehlikesiyle karşı karşıya kalmaları üzerine batmamak için geminin kendi aletlerinden *sandal* , bir *çengel demiri* , bir *kuman* tabir olunur *büyük halat* ve bir *ternekte* yi ve geminin yükü olan *mîr-i peksimed* den 130 kantarını denize atarak ,bu halde **Sinop** limanına gelip sığınmaları , gemilerini limanda demir attıktan sonra **Sinop Mahkemesi'**ne gelip başlarından geçen durumu anlatmaları,⁹¹ bu gerçeği belirler. Hatta şiddetli fırtına sebebiyle gemicilerin **Sinop'a** sığınmaları hadisesinin, yalnızca incelediğimiz dönemde söz konusu olmayıp, Selçuklular devrinde ve XIX. yüzyılda da söz konusu olduğu görülüyor. Örneğin, Osman Turan'ın bir kaydına göre ⁹² Selçuklular devrinde gemicilerin fırtınaya tutulup **Sinop'a** gelmek durumunda kalmaları , diğer taraftan XIX. yüzyılda yine Karadeniz' in çok çalkantılı olması sebebiyle gemicilerin selâmeti **Sinop** yahut da **Vona** körfezlerinde bulması ⁹³ buna işaret etmektedir.

⁸⁸ Bk. Bu hususta bk. SŞS, Nu : 86 , s. 37 , vesika : 258 , vesika tarihi: Zilkade ortası 1158 ; Aynı defter , s. 37-38 , vesika : 259 , vesika tarihi: 15 Zilkade 1158.

⁸⁹ Bu konuda , yukarıda 86 ve 88 numaralı dipnotlarda belirtilen vesikalardan başka bk. SŞS , Nu : 89 , s. 12 , vesika : 20 ve 22 , her iki vesika tarihi : Zilkade ortası 1149.

⁹⁰ Bu problemler konusunda bk. İbrahim Güler , « XVIII.Yüzyılın İlk Yarısında Askerî Seferlerde Sinop'un Güvenlik ve Asayiş Meselesi » , Ondokuz Mayıs Üniversitesi (OMÜ) Eğitim Fakültesi Dergisi , Sayı : 6 (Samsun 1991) , s. 73-86.

⁹¹ Bk. SŞS. Nu :89 , s. 44 , vesika : 135 , vesika tarihi : 11 Şaban 1150.

⁹² Bk. Osman Turan , Selçuklular Zamanında Türkiye , Siyasî Tarih -Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1318) , İstanbul 1971 , s. 360 .

⁹³ Bk. H. de Cortanze , « Samsun Raporu (Belge-1898) » , Çevirenler : Prof. Dr. Bayram Kodaman-Okt. Muzaffer Durmuş , OMÜ Eğitim Fakültesi Dergisi , Sayı : 3 (Samsun 1988) , s. 186.

B) SİNOP'UN OSMANLI HAKİMİYETİNE GEÇİŞİ

1 - Osmanlı Öncesi Sinop'a Genel Bir Bakış

a) Selçuklular'ın Sinop'u ilk Fethi

İlk İslâm fütuhâtı faaliyetlerinden olmak üzere, Hicret'in 92. yılında Emeviler'den Süleyman bin Abdülhak devrinde, Ömer bin Abdülaziz tarafından İstanbul'un mahasaraya alınıp da fetihsizlikle noktalandığı bir sırada Sinop'un da kuşatılmış olduğu , fakat alınamayarak Ömer bin Abdülazizin ümidini kaybetmesine (me'yus düşmesine) sebep olduğunu Evliya Çelebi kaydetmektedir. ⁹⁴ Böylece Sinop'un İslâmlarla ilk karşılaşması hadisesinin nasıl bir netice ile sonuçlanmış bulunduğu konusunda bu kayıttan bir fikir edinilebilmektedir.

Türkler'in Sinop'la ilk karşılaşması hadisesine gelince, bu konuda bir araştırmacı, Amasya Tarihi olarak nitelendirdiği Mesalikü'l-Ebsar 'a bağlı olarak İbrahim İnal'ın, Erzurum'dan Sivas'a geçip oradan Trabzon'a varıp oraları istila ettikten sonra , Sinop ve Kastamonu üzerine yürüdüğünü, bu hareket üzerine de Pont valisi İsak Komnenus (İsaac Kemnenus)'un Sinop üzerinde müdafa yaptığını, ancak mağlup ve perişan duruma düştüğünü belirtmekte, böylece Türk akınının batı Anadolu'ya doğru akmağa başladığını vurgulamaktadır. ⁹⁵

Mesalikü'l - Ebsar 'a bağlı olarak belirtilen bu hadiseden sonra ,Sinop 'un ,Türk fetih politikasına maruz kalmaya devam ettiği görülüyor. Nitekim, Süleymanşah'ın Kilikya ve Antakya seferleri 'ne başlamasını müteakiben , onunla akrabalığı bulunan Danişmend (Gümüştekin Ahmed) Gazi 'nin Malatya seferi sırasında (477/1085) onun gaza arkadaşlarından Karatekin tarafından Sinop fethedilmeye çalışılmış ve de alınmıştı ; ⁹⁶ Karatekin , Anadolu'nun ilk fatihleri arasındaydı. O , Sinop gibi , Kastamonu ve Çankırı'yı da fethedip Selçuklu sınırları içine almayı başarmıştı. ⁹⁷ Onun Sinop ile Çankırı ve Kastamonu gibi orta

⁹⁴ Bk. Evliya Çelebi , II , s. 73.

⁹⁵ Bk. Talât Mümtaz Yaman , Kastamonu Tarihi (XV. Asrın Sonlarına Kadar) , I , Ahmed İhsan Matbaası Ltd. 1935 , s. 71

"Mesalikü'l - Ebsar " adıyla anılan eserin, Şehâbüddîn Dımışkı tarafından 728 (H.) da yazıldığını M. Fuad Köprülü kaydeder. (Bk. M. Fuad Köprülü , Türk Edebiyatı Tarihi , 2. Baskı , İstanbul 1980 , s. 277.

⁹⁶ Bk. Osman Turan , Aynı eser , s. 70, 115, 133, 307. Sinop'un Karatekin Tarafından fethi tarihinin selçuklular üzerine yapılan bazı tetkiklerde, 1084 yılı olarak gösterildiği gibi [bk. ve krş. Necdet Sakaoğlu , Ceşm-i cihan Amasra , İstanbul 1966, s. 109 ; Yaşar Yücel , Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar (XIII-XV. Yüzyıllarda Kuzey-Batı Anadolu Tarihi) Çobanoğulları Beyliği - Candaroğulları Beyliği - I , 2. Baskı , Ankara 1988 , s. 128 ; Ali Sevim - Yaşar Yücel , Türkiye Tarihi - Fetih , Selçuklu ve Beylikler Dönemi , Ankara 1989 , s. 223 ; B. Darkot , « Kastamonu » mad. , İ.A. , VI , s. 400.] , Sinop'un Karatekin adında biri tarafından ele geçirilişinin kesinlikle hangi tarihte olduğunun bilinmediğini belirtenler de vardır. [Bk. Claude Cahen , Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler , Türkçeye Çeviren : Yıldız Moran , İkinci Baskı , Aralık 1984 , s. 94.] Evliya Çelebi , Sinop'un Kastamonu hakimi Ulubeg tarafından alınarak fethedilmiş olduğunu kaydeder. [Bk. Evliya Çelebi , II , s. 73.]

⁹⁷ Bk. ve krş. Osman Turan , Aynı eser , s. 125-131 ; Ali Sevim , Anadolu'nun Fethi , Selçuklular Dönemi (Başlangıçtan 1086'ya Kadar) , Ankara 1988 , s. 83.

ve batı Karadeniz bölgesindeki bazı şehirleri içine alan bir beyliğe sahip olduğu anlaşılıyor.⁹⁸

b) Sinop'un İlk Fetihden Sonra Elden Çıkışı

Danişmendname 'de ve **Anna Komnena** 'da Çankırı, Kastamonu ve **Sinop** fatihi olarak gözükmekte olan Karatekin, Süleymanşah'ın bir valisi ve tâbii bulunmaktaydı. Bu nedenle, Karatekin de Sultan Melikşah tarafından Süleymanşah gibi asi sayılmış ve onun te'dibine uğramıştı. ⁹⁹ Melikşah'ın bu politikasından , Birinci Haçlı Ordusu'nun alabildiği İznik kalesine Bizans bayrağı çekilmesiyle hayal derecesinde ümitlere kapılarak derbeder imparatorluğunu toparlamaya çalışmış bulunan **Alexi Komnen** (1080-1118) ¹⁰⁰ yararlanmaya çalışmış , Melikşah'ın kendisine elçi olarak gönderdiği kimseleri amacını gerçekleştirebilmek için bir vasıta olarak kullanmıştı. ¹⁰¹ Nitekim o, Melikşah'ın , Süleymanşah'ın **Antakya seferi**'nin vukubulduğu sırada kendisine, kızını oğluna almak ve bazı sahil şehirlerini kendisine bırakmak şartıyla anlaşma teklifinde bulunmak üzere gönderdiği **Siyavuş** adlı elçisini, büyük mevki vermek suretiyle yanında alıkoymuş, hatta onu Melikşah'ın mektubuyla beraber **Sinop** 'a göndermişti. İmparatorun bu politikası, Süleymanşah'ın **Antakya seferi** sırasında **Sinop** 'u ve diğer sahil şehirlerini fethetmiş bulunan Karatekin'i, buraları terke mecbur bırakmıştı. ¹⁰² Melikşah, imparator **Alexis**'e , yalnızca **Siyavuş**'u elçi olarak göndermekle kalmamış onun gecikme sebebi ve akıbetini öğrenince , yine aynı teklifleri tekrar eden bir mektupla başka bir elçi olan **Bozan**'ı da göndermişti. ¹⁰³

Alexis'in Melikşah'ın güttüğü bu politika karşısındaki tutumu ise, Karadeniz kıyısında hakimiyetini sağlamlaştırmak olmuştur. ¹⁰⁴ O , **Kılıç Arslan I**'ın (1092-1107) ölümünü müteakip Haçlılardan sonra daha da kuvvetlenerek Adalar denizi, Karadeniz ve Akdeniz sahillerini Türklerden kurtarmak fırsatını bulabilmişti : Bu ortamdan istifadeyle İzmir taraflarında **Çakaoğulları**, **Sinop** ¹⁰⁵ ve Karadeniz sahillerinde Karatekin, **Ceyhun** bölgesinde de **Buldacı**'nın sükut etmesini sağlayabilmişti. ¹⁰⁶ Onun bu sonuca ulaşabilmesi, Melikşah'ın **Porsuk** ve **Bozan**

⁹⁸ Bk. ve krş. **Necdet Sakaoğlu** , Aynı eser , s. 109 ; **Yaşar Yücel** , Aynı eser , s. 128 ; **B. Darkot** , Aynı madde , s. 400.

⁹⁹ Bk. **Osman Turan** , Aynı eser , s. 67 ve 115.

¹⁰⁰ Bk. **Necdet Sakaoğlu** , Aynı eser , s. 110.

¹⁰¹ Bk. **Claude Cahen** , Aynı eser , s. 94.

¹⁰² Bk. **Osman Turan** , Aynı eser , s. 77, 85-86.

¹⁰³ Bk. **Osman Turan** , Aynı eser , s. 86.

¹⁰⁴ Bk. **Necdet Sakaoğlu** , Aynı eser , s. 110.

¹⁰⁵ **Osman Turan** , Sinop'un Bizanslılar eline geçmesinin, buranın Melikşah tarafından terk edilmiş olmasından değil, Karatekin'in Bozan seferi dolayısıyla müşkül durumda kalması sebebiyle olduğundan bahseder. (Bk. Aynı eser , s. 86.)

¹⁰⁶ **Osman Turan** , Aynı eser , s. 148.

komutasında gönderdiği ordu ve müdahaleler ile kendisine gönderdiği elçiler sayesinde olabilmisti. ¹⁰⁷ Alexis , Karadeniz sahillerinde giriştiği hamleleri sonucunda, bu kesimde bulunan Ereğli, Amastris, Sinop ve Samsun kalelerini askerî bir üs olarak takviye etmeye çalışmıştı. ¹⁰⁸

İlk Sinop fatihi olarak gördüğümüz Karatekin, yukarıda işaret edilmiş olduğu vechile, Melikşah'ın Porsuk ve Bozan kumandasında gönderdiği ordular ve müdahaleleri ,¹⁰⁹ Alexis'in de Melikşah'ın Kutalmış oğlu Süleymanşah gibi Anadolu fatihlerine darbe indiren politikasından istifadeyle çevirdiği entrikaları neticesinde, Sinop'tan çekilmek zorunda kalmış, fethettiği Çankırı'da ölüp oradaki türbesine defnolunmuştu.¹¹⁰ Bununla beraber, Sinop'un , Karatekin tarafından fethinden sonra tekrar Bizans'ın eline geçmesinde, Anadolu'da Haçlı seferleri 'nin sebep olduğu büyük sarsıntının da etkili olduğu kaydolunmaktadır. ¹¹¹

Bu ilk Selçuklu Sinop karşılaşması ve Sinop'un Selçuklularca fethini müteakiben , Karadeniz kıyılarının bu arada Sinop 'un tekrar Bizans eline geçmesi hadisesini Ali Sevim, bu yörede bulunan Türklerin, Türkiye Selçukları Devleti'nin kurulduğu bölge olan Marmara bölgesine göç etmelerine bağlamaktadır. ¹¹²

c) Sinop'un İkinci Kez Selçuklularca Fethi

Bundan sonra Selçuklu sultanlarının kıyıya ulaşabilmek için çok çaba sarfettiklerini görmekteyiz. Örneğin Türkiye Selçukluları Sultanı Keyhusrev, bu uğurda epey çalışmışsa da, bir sonuç alamamış , onun gayesini ancak ondan sonraki Sultan Keykavus gerçekleştirebilmiş , bir asırdan uzun süren Bizans işgali altında kalan Sinop'u , gayretleri sonucunda ele geçirebilmişti. ¹¹³ İzzettin Keykavus I. (1211-1220), babası Keyhusrev'in Denizli ve Alaşehir taraflarını fethedip İznik İmparatoru ile mücadeleye girişmiş bulunduğu bir sırada 1211'de bir düşman fedaisinin kılıcı ile şehit düştükten sonra, onun yerine tahta geçip , siyasetine de devam ederek Sinop'un fethini 1214'te sağlamıştı. ¹¹⁴ Şöyleki:

Haçlıların İstanbul'u işgali neticesinde Bizans İmparatorluğu'nun yıkılması üzerine (1204), Komnenos ailesine mensub Alexis ve David isminde iki genç şehzade Karadeniz sahillerine yerleşmiş, bunlardan Alexis , Gürcü kraliçesi Tamara'nın yeğeni olmak münasebetiyle, derhal Gürcistan'a gidip kraliçenin askerî yardımı ile Trabzon'a gelmiş, burada İmparator soyuna mensub olmakla Komnenoslar'ın yeni bir hanedanını kurmuş (1204-1461) ; onun küçük kardeşi David

107 Bk. Aynı müellif , Aynı eser , s. 133.

108 Necdet Sakaoğlu , Aynı eser , s. 110 .

109 Bk. Osman Turan , Aynı eser , s. 133.

110 Bk. Aynı müellif , Aynı eser , aynı yer.

111 Bk. Aynı müellif , Aynı eser , s. 307.

112 Bk. Ali Sevim , Aynı eser , s. 83.

113 Bk. Osman Turan , Aynı eser , s. 307 ; Claude Cahen , Aynı eser , s. 127.

114 Bk. Aynı müellif , Selçuklular Tarihi ve Türk, İslâm Medeniyeti , 3. Baskı , İstanbul 1980 , s. 298.

ise, Karadeniz'in batı sahillerinde Sinop ve Ereğli şehirlerinde yerleşerek ,o da Bizans'ın varisi olmak iddiasıyla, Bizans İmparatoru Alexis'in damadı olup Haçlıların İstanbul'u işgal ederek Bizans tahtına son vermesinden sonra İznik'e kaçarak orada İmparatorluğunu ilân edip İznik devletini kurmuş bulunan Laskaris'e karşı, Sakarya boylarına kadar ilerlemişti. ¹¹⁵

İşte İzzettin Keykavus I, Bizans İmparatorluğunun parçalanmasına yol açan 1204 Haçlı seferinden sonra, ¹¹⁶ iki Rum hükümdarı İznik Laskarisleri ile Trabzon Komnenasları'nın rekabetinden ve İznik devletinin İstanbul tarafı ile meşgul olmasından istifadeyle, bir an önce Karadeniz'e çıkmak ve sarılmak tehlikesinden kurtulmak için, Sinop şehrine çıkmış, göndermiş bulunduğu kuvvetleri (Türkmenler) avlanmakta olan Sinop tekfurunu gafil bir vaziyette bularak onun esir alınmasını sağlamış, ondan sonrada ona iyi muamele edip « *tekfurun mekleketine dönmesine ve bazılarının da serbestçe Sinop'tan çıkmasına müsaade etmek* » şartıyla Sinop şehrini elde etmişti. ¹¹⁷ Böylece, Karatekin tarafından ilk fethinden sonra Bizans tarafından geri alınmış ve XIII. asır başlarında da Trabzon Komnenos İmparatorluğu hakimiyetine girmiş bulunan Sinop şehrini, 1214 yılında onların elinden kurtarılabildi. ¹¹⁸ 1204 Haçlı Seferi sonucunda kurulmuş bulunan Latin İmparatorları tarafından Bizans devleti'nin zayıflatılması ortamının sağladığı imkân sayesinde, ¹¹⁹ Sinop şehrinin İzzettin Keykavus I. tarafından ikinci kez Türk idaresine alınmasıyla Selçuklu Devleti, bir limana kavuşabilmişti. ¹²⁰ İzzettin Keykavus, Sinop fethini müteakip, Halife'ye Şeyh Mecdüddin İshak'ı göndermiş ve onun vasıtasıyla fethi bildirerek ,bir hayli de hediye göndererek bunun karşılığında Halife'den *ahilik* alâmetlerinden olan *fütüvvet şalvarı* 'nı istemişti. ¹²¹ Sinop'un bu şekilde ikinci defa fethinden sonra,İzzettin Keykavus I. tarafından buranın imarına ¹²² girişilmiş ve büyük surların ¹²³ inşasıyla şehrin emniyeti sağlanmıştır,şehirden yeni bir donanma kurulmuş, birçok şehirden tüccar ve

¹¹⁵ Bk. Aynı müellif , *Selçuklular Zamanında Türkiye ...* , s. 278.

¹¹⁶ Bk. Şerafettin Turan , *Türkiye - İtalya İlişkileri ...* , s. 48.

¹¹⁷ Sinop'un bu fethi konusunda teferruat için bk. Osman Turan , *Selçuklular Zamanında Türkiye ...* , s. 127 , 302-305 ; ayrıca bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı , *Osmanlı tarihi , II (İstanbul'un Fethinden Kanuni Sultan Süleyman'ın Ölümüne Kadar)* , 4. Baskı , Ankara 1983 . s. 451.

¹¹⁸ Bk. B Darkot , « *Sinop* » mad. , *İ. A. , X* , s. 685.

¹¹⁹ László Raşonyı , *Tarihte Türklük* , Ankara 1971 , s. 194.

¹²⁰ Claude Cahen , *Aynı eser* , s. 127.

¹²¹ Bk. ve krş. İ. H. Uzunçarşılı , *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Medhal* , 3. Baskı , Ankara 1984 . s. 67 ; Fuad Köprülü , *Osmanlı Devletinin Kuruluşu* , 2. Baskı , Ankara 1984 , s. 87-88.

¹²² M. Şakir Ülkütaşır , Sinop ' ta Selçukluların ilk devirlerine dair bütün kitabelerin sadece içkale içinde görüldüğünü, Sinop şehri içinde bugün ilk fetih yıllarına ait eserlere ve kitabelere tesadüf edilmemesinin. buranın 1261 (659)'de Trabzon Rum İmparatorluğu tarafından istila edilmesi ve Pervane'nin şehri geri alıncaya kadar içkale haricinde yani şehir dahilindeki Türk eserlerinin yıkılıp harap edilmesinden kaynaklandığını ifade etmektedir. [Bk. M. Ş. Ülkütaşır , « *Sinop'ta Selçuklular Zamanına Ait Tarihi Eserler* » , *Türk Tarih , Arkeolgya ve Etnografya Dergisi* , Sayı : V (İstanbul 1949) , s. 143.]

¹²³ Sinop ' taki bu surların yeniden örülmesi işinin onbeş kadar emirin katkılarıyla olduğu ve bunların her birinin katkılarının ne miktarda bulunduğunun kayıtlarda ifade edildiği kaydedilmektedir. [Bk. Claude Cahen , *Aynı eser* , s. 127.] Hatta , Sinop'un zabını müteakiben Sinop kalesi burclarını yaptıran ve tamir ettiren emirlerden Hüsametdin Yusuf'un , « Emir Sipehsalar » şeklinde kitabesini hakkettirdiği halde , diğerlerinin daha mütevazi olarak « *el-Abdü'z-Za'if* » gibi tabirlerle kendilerini ifade etmeye ve isimlerini yazdırtmaya çalıştıklarından da bahs olunmaktadır. (Bk. İ. H. Uzunçarşılı , *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Medhal* , s. 104.)

sermayedar getirilerek burası bir *ticaret* ve *ihracaat limanı* haline getirilmişti. ¹²⁴ Sinop 'un bu şekilde bayındır bir şehir ve liman haline getirilmesi için İzzettin Keykavus'un icraati , dikkate şayan görünmektedir :

O, memleketin her tarafına fermanlar göndererek her şehirden yeteri kadar zengin ve itibarlı kimselerin seçilip Sinop 'a gönderilmesini emretmiş, eğer bir zengin, emlâk, ve akarı dolayısıyla gelmekte isteksizlik gösterirse, onun rızasıyla bu gayri menkullerinin saltanat hazinesi namına satın alınmalarını ve kıymetlerinin tamamıyla ödenmesini buyurmuş, bunun üzerine de memleketin her tarafından akıl, dirayet ve sermaye ile meşhur kimselerin aileleri ve adamları ile birlikte , Sinop 'a gönderilmelerini sağlamıştı. Ayrıca , Sinop 'taki kiliseleri camiye çevirtmiş, buraya *kadı* , *hatip* , *müezzin* ve *muarrifler* ile kaleye kutüval ve muhafızlar yerleştirmiş, Sinop 'tan kaçmış ve ayrılmış kimseleri , naibler göndererek yurtlarına getirtmiş, buranın ve havalisinin muhafazası için amirlerden birinin *subaşı* 'lığa tayin edilerek emrine namlı askerlerin verilmesi sağlanmıştı. ¹²⁵

Sinop'un Fethini Gerekli Kılan Durumlar :

1214 'te İzzettin Keykavus I. tarafından yeniden fethedilen veya kurtarılabilen ¹²⁶ Sinop'un, bu fethini gerekli kılan sebepler bulunmaktaydı. Nitekim , İzzettin Keykavus I, bir taraftan *Antalya limanı* vasıtasıyla Türkiye'nin Akdeniz ile münasebetlerini nizama koymaya çalışırken, diğer taraftan Karadeniz yolunu ve mahrecini de devletin kalkınması için emniyet altına almak mecburiyetindeydi. ¹²⁷ Bu, yalnızca Türkiye Selçuklularının *ithalat ve ihracatı* için değil , milletler arası *kervan yolları* ve *ticareti* 'nin gelişmesi için de önem arz ediyordu . Bir kere, Türkler için Karadeniz'e açılmak ve Karadeniz kuzeyindeki ülkelerle ticarî ilişkilerde bulunmak, iki yönden önem arz etmekteydi : Bunlardan birincisi, Selçuklular'ın kendilerinin de gereksinimleri olan *kürk* ve *köle* gibi iki önemli ve pahalı malı doğrudan doğruya satın almak , ikincisi de, diğer Ortadoğu ülkelerine gönderilecek malların transit olarak kendi topraklarından geçmesini sağlamaktı. ¹²⁸ Halbuki , bütün bunların gerçekleştirilebilmesi, *Samsun* ve *Sinop* gibi liman şehrinin Türk hakimiyeti altında bulundurulmasına bağlıydı. ¹²⁹

İşte bu bakımdan Sultan İzzettin Keykavus I. (1211-1220) , *Sinop* ve *Antalya* gibi sahilleri fethederken , Türkiyenin milletler arası ticarete oynayacağı rolü ve bunun ehemmiyetini müdrük bulunuyor ve buna uygun olarak da *askerî* ,

¹²⁴ Osman Turan , *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm ...* , s. 298 ; şehrin imarı konusunda ayrıca bk. Şerafettin Turan , *Türkiye-İtalya İlişkileri ...* , s. 48.

¹²⁵ Bk ve krş. Osman Turan , *Selçuklular Zamanında Türkiye ...* , s. 306 ; Claude cahen , *Aynı e-ser* , s. 131-132.

¹²⁶ Sinop'un 1214'te fethi sırasında Sultan İzzettin Keykavus I. 'un yanında, bir kitabeye göre, Honas ve havalisinin valisi olan Eseddin Ayaz da bulunmaktaydı. (Osman Turan , *Selçuklular Zamanında ...* , s. 290.)

¹²⁷ Bk. Osman Turan , *Aynı eser* , s. 303.

¹²⁸ Bk. Şerafettin Turan , « *Karadeniz Ticaretinde Anadolu Şehirlerinin Yeri* » , *OMÜEF - Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (13-17 Ekim 1986)* , Samsun 1988 , s. 149.

¹²⁹ Bk. Osman Turan , *Aynı eser* , s. 303.

iktisadî ve siyasî bir politika geliştirerek amacına ulaşmasını sağlamakta , bu uğurda seferlerini gerçekleştiriyordu. ¹³⁰

d) Sinop'un Fethinin İktisadî Sonuçları:

Sinop 'un fethinin , Selçuklulara kazandırmış bulunduğu önemli *iktisadî ve siyasî* neticeleri vardı. Örneğin Selçuklular'ın Sinop 'u elde etmeleri, Karadeniz'de ve hatta Kırım sahillerinde faaliyette bulunmalarına ve Sodak (Suğdak)'ı zaptetmelerine ¹³¹ imkân sağlamıştı. Sinop 'un fethinden yaklaşık 12 yıl sonra Alaeddin Keykubad devrinde vukubulmuş bulunan Suğdak seferi 'nin ¹³² amacı da, gerek Anadolu tacirlerinin gerekse *İskenderiye-Antalya-Sinop* yolunu daha emniyetli bulan Mısır tacirlerinin, Sinop merkez olmak üzere, bugünkü güney Rusya memleketleriyle yaptıkları ticareti emniyet altına almaktan ibaretti. ¹³³

Şu halde, Akdeniz ve Karadeniz'de birer mühim çıkış kapısı olan Antalya ve Sinop 'u elde etmiş olmakla Türkiye Selçukluları Devleti *Avrupa ticaretine* açılmış bulunuyor, Akdeniz ve Karadeniz memleketleriyle doğrudan doğruya ticarî münasebetlere girebilme imkânına kavuşmuş oluyordu. ¹³⁴ Diğer taraftan, Sinop ve Antalya gibi, *Alaiyye* 'nin de Alaeddin Keykubad devrinde fethi (1223), Anadolu'ya göç yıllarında yapılmış bazı teşebbüsler müstesna, *Türklerin denizciliğe başlama tarihi ve ilerlemeleri* bakımından çok mühim hadise olup, Akdeniz ve Karadeniz'de askerî ve ticarî seferlere imkân vermiştir. ¹³⁵

Bu sırada , Akdeniz ve Karadeniz ticaretinde en mühüm mevkiî işgal eden *İtalyan cumhuriyetleri* ' nin ¹³⁶, buralarda yeni limanlar elde etmiş bulunan Selçuklu

¹³⁰ Bk. Aynı müellif , Aynı eser , s. 319-320.

¹³¹ Bk. İ. H. Uzunçarşılı , Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal , s. 125.

¹³² Bu seferle ilgili geniş bilgi için bk. Osman Turan , Aynı eser , s. 357-360.

¹³³ Fuad Köprülü , Osmanlı Devletinin Kuruluşu , s. 53.

¹³⁴ Bk. Aynı müellif , Aynı eser , s. 28-29.

¹³⁵ Osman Turan , Selçuklular Zamanında..... , s. 338-339.

¹³⁶ Doğu ticaretine egemen olan İtalyan cumhuriyetlerinin Karadeniz sahillerine yayılmaları, Bizans'taki gelişmelerle yakından ilgiliydi ve VIII. Mihail'in İstanbul'u Latinler'den geri almak için Cenevizliler'le 1261'de yapmış olduğu Nymfeo (Nif-Kemalpaşa) antlaşmasına dayanmaktaydı. Bu antlaşma ile Karadeniz'in kendilerine açılacağı vaadini alan Cenevizliler, önceleri yalnızca ticarî alışveriş için uğradıkları Pontus sahillerinde, yavaş yavaş yerleşerek koloniler oluşturmuş, hatta bazı şehirlerin egemen yöneticileri olmuşlardı : Cenevizliler, kuzeyde Kefe'yi Anadolu sahillerinde de Amasra'yı merkez olarak seçip bu iki şehirde yönetimi tümüyle e'lerine geçirmişler , Galata'dan Trabzon'a kadar uzanan sahil boyunca da Finaganya (Kefken Adası)'da bir üs kurarak Sinop , Samsun , Fatsa ve Trabzon ' da güçlü birer koloni oluşturmuşlardı. [Bk. Şerafettin Turan , « Karadeniz Ticaretinde Anadolu Şehirlerinin Yeri » , OMÜEF Birinci Tarlı Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (13-17 Ekim 1986) , Samsun 1988 , s. 150.] Cenevizlilerin ticaret için Sinop'a yönelmeleri, Sinop'un bir ara Trabzon Rum imparatorluğu'nun eline geçip sonra Süleyman Pervane tarafından geri alındığı, Süleyman Pervane'nin ölümünden sonra da Pervaneoğulları'nın merkezi durumuna geldiği sırada olmuştu : 1298-99' da buğday satın almak için Sinop önüne gelen bir Ceneviz donanması, ortamı elverişli bulunca, sahile asker çıkartarak, Pervane'nin oğlu Mehmet'in 1296 yılında ölümüyle Moğollara tabi olarak Pervaneoğulları tahtına geçmiş bulunan Muhezzibeddin Mesut'u Sinop'ta gezerken esir edip onu Ceneviz sömürgesi olan Kefe'ye götürmüş çok büyük fidye karşılığında da serbest bırakmıştı. (Krş. Ali Sevim _ Yaşar Yücel , Aynı eser , s. 360 ; Şerafettin Turan , Aynı makale , s. 151.) Cenevizliler bundan sonraki tarihlerde de Sinop'u ele geçirmek için birkaç

İmparatorluğu ile ticarî münasebetlere girmek durumunda kaldıklarını da unutmamak gerekir. ¹³⁷

e) Sinop'un Trabzon Rumlarının Eline Geçmesi ve Muineddin Süleyman Pervane Tarafından Geri Alınması :

İzzettin Keykavus I. tarafından 1214'te Selçuklu ülkesine katıldıktan sonra Sinop 'u elde etmek için, Trabzon Rumları'nın çaba içerisinde buldukları görülmektedir. Rumlar, bu gayelerini gerçekleştirebilmek için, özellikle mevcut Selçuklu ortamının sağladığı kendi lehlerine olan bütün imkanlardan yararlanmaya çalışmışlar ve taarruzlarda bulunmuşlardı. Nitekim Arap kaynaklarına göre 1228 'de Sinop ve Samsun limanlarına Trabzon Rumları'nca taarruzda bulunulması , Ünye'ye kadar olan Selçuklular'ın elindeki sahillerin yağma edilmesi bu cümledendi.

Trabzon Rumları'nın bu girişimi ancak, Sultan Alaeddin Keykubad (1220-1237) tarafından bertaraf edilerek yukarıda adı geçen yerler yani Sinop , Samsun ve Ünye'ye kadar olan sahiller kurtarılabilmişti. ¹³⁸ Fakat, 657 / 1259 yılında Selçuklular, Moğol istilasının yaratmış olduğu ortam ¹³⁹ ile dahili mücadelelerin

girişimde daha bulunmuşlardı : Mesut'un oğlu Gazi Çelebi zamanında şehre saldıran Ceneviz donanması başarı kazanamamıştı. (Bk. Ali Sevmi_ Yaşar Yücel , Aynı eser , s. 360 ; Şerafettin Turan , Aynı makale , s. 151.) Carlo Grimaldi komutasında 10 kadırgadan oluşan Ceneviz Filosu, tahkim edilen Galata'ya saldırmaktan vazgeçerek, görünüşte yardım sağlamak gayesiyle Karadeniz'e çıkmış ve Sinop limanına girmişti. (Şerafettin Turan , Aynı makale , s. 151.) Cenevizliler'in bütün bu çabalarına rağmen Sinop, hiçbir zaman Amasra gibi tümüyle onların egemenliği altına girerek ellerine geçmemiş. (Bk. Şerafettin Turan , Aynı makale , s. 151 ; Aynı müellif , Aynı eser , s. 49) . Candaroğullarının egemenliği altında kalmıştı. (Aynı müellif , Aynı eser , aynı yer.) Cenevizliler, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun ilk yarım yüzyılı içinde Amasra'ya egemen olmuşlar, ayrıca Samsun , Sinop ve Trabzon'da güçlü koloniler kurmuşlardı. (Aynı müellif , Aynı eser , s. 336.) Onların , Avrupa'dan ithal edilen kimi malların , bunlar arasında cam eşya , kâğıt , çeşitli kumaşlar ve ibrişim büyük yer tutmaktadır, Karadeniz sahilindeki limanlar aracılığı ile Anadolu'ya girmesinde önemli rol oynadıkları görülmektedir. (Aynı müellif , Aynı makale , s. 158.) Bizans, Selçuklu ve hatta Osmanlı İmparatorluğu döneminde, Anadolu'ya getirilen bu Avrupa kökenli malların ithalinde Cenevizliler , kendi yönetimlerinde bulunan Amasra ile Sahil Samsun'unu tercih ederlerken, buna karşın Venedikliler , "Muda" yani düzenli gemi seferlerinde kadırgalar 'ın uğradıkları Trabzon ve Sinop'tan yararlanma yoluna gitmişlerdi. (Aynı müellif , Aynı makale , aynı yer.) Sinop'ta ayrıca, Cenevizliler gibi , Venedikliler de koloni oluşturabilmişlerdi. (Aynı müellif , Aynı makale , s. 151, 154 ; Aynı müellif , Aynı eser , s. 49-50.) Cenevizliler, Sinop'taki varlıklarını, XV. yüzyılın ilk yarısına kadar korumuş ve etkinliklerini sürdürmüşlerdi : 1429'da hatta 1499'da şehirde hala bir Ceneviz Kondolos ya da Fodesta'sının bulunması bunu ispatlamaktadır. (Aynı müellif , Aynı eser , s. 50.)

¹³⁷ Bk. Fuad Köprülü , Aynı eser , s. 53.

¹³⁸ Bu konuda bk. Osman Turan , Aynı eser , s. 361.

¹³⁹ Selçuklu Türkiyesi'nde , devletin askerî , siyasi , idarî , malî hemen hemen bütün devlet işlerine tamamiyle el koyup tahakküm, zulüm ve soygun ortamını yaratan Moğol politikası devrinin başladığı dönemde, işler çığırından çıkmış, Tatarların tasvibiyle Anadolu evvelce olduğu gibi, bu sefer de. Fahreddin Kazvini ve Mucireddin Emirşah tarafından ikiye taksim edilmişti. Bu cümleden olarak, Fahreddin Kazvini Kayseri'den uçlara kadar uzanan garb vilayetlerini , Mucireddin Emirşah ise Sivas, Tokat, Kastamonu, Sinop ve Samsun sahillerini üzerlerine almışlardı. (Bk. Osman Turan , Aynı eser , s. 593). Fahreddin Kazvini (müstevfi) , Moğollar tarafından , uzun zamandan beri yerine göz koyduğu Sahip Ata'nın yerine gönderilmişti. O , Moğollar'a daha fazla vergi ödemek vaadiyle , onların teveccühünü kazanıp Anadolu'ya gelmiş, Selçuklu ülkesinin vezirliğini elde etmek istemişti. Bu maksatla , Moğol Hanı'nın yarlığı ile Mucireddin Emirşah ve Tebrizli, Hemedanlı, İstafahanlı, Horasanlı, Tiflisli, Nahçevanlı,

kendilerine sağlamış olduğu imkânlardan faydalanan Trabzon (Canik) Komnenleri'nin daima göz diktikleri ve her fırsatta elde etmeği çalıştıkları Karadeniz'in en mühim limanı Sinop'un elden çıkmasına mani olamamışlardı ve Sinop, Trabzon Rumları'nca işgal edilmişti. ¹⁴⁰ 1261 yılında Sinop, Trabzon Rum İmparatoru Manuel I. tarafından, Selçuklu hükümdarlarından Kılıç Arslan IV. ile kardeşi İzzettin Keykavus II. arasında zuhur eden mücadeleden istifadeyle, zaptedilmişti. Bu suretle Sinop, tekrar Trabzon Rumlarının denetimine geçmiş oluyordu. ¹⁴¹

1214 yılında Trabzon Rum İmparatorluğu'ndan geri alınan Sinop, Türkiye Selçuklularının iç karışıklıkları (Moğol istilasının yarattığı ortam ve taht mücadeleleri v.s.) yüzünden 1261'de tekrar Trabzon Rum İmparatorluğu'nun eline geçmişse de, Rumların elinde beş yıl kaldıktan ¹⁴² sonra, Süleyman Pervane tarafından 1266'da yeniden onların elinden kurtarılabilmiş ve fethedilmişti ¹⁴³ : Muineddin Süleyman Pervane ¹⁴⁴ Niksar, Samsun ve Vilâyet-i Danişmendiye (Tokat) 'den topladığı 4.000. askerle Trabzon Rum İmparatorluğu'nun eline düşen Sinop'un istirdadına koşmuş, karadan epeyce tazyik yaptığı halde muvaffak olamamış, bu sebeple gemiler tedarik ederek içine 1000 kadar seçme denizci asker koyup sonra kaleyi kuşatmış ve zaptına muvaffak olmuştu. ¹⁴⁵

Iraklı, Merendli, Erranlı, Gürcü ve Alanlar'dan mürekkep büyük bir memur kalabalığıyla, para hırsı ve keselerini doldurmak ve memleket işlemi görmek üzere 687 Zilkade / 1283 yılı sonlarında Anadolu'ya gelmişti. (Bk. Aynı müellif, Aynı eser, s. 592.) Sivas ve Tokat'tan Kastamonu ve Sinop'a kadar uzanan bütün topraklarda, bir süre otorite kurmuş olan Mucireddin'in otoritesine, Sinop'ta Pervane'nin torunları son vermişlerdi. (Claude Cahen, Aynı eser, s. 223.)

¹⁴⁰ Teferruat için bk. Osman Turan, Aynı eser, s. 527-529 Şerafettin Turan, Sinop'un Köseadağ yenilgisinden sonra Selçuklu Devleti'ndeki iç bunalımdan yararlanan Trabzon Rumları'nca işgali veya ele geçirilmesi tarihinde mütereddüt bulunduğundan, bu olayın 1250'li yıllarda 1254'te ya da 1259'da olduğu şekilde üç farklı tarih vermektedir. (Bk. Şerafettin Turan, Aynı eser, s. 48.) Besim Darkot ise, Sinop'un bu işgal tarihinin kesin olarak bilinmediğini kaydetmektedir. (Bk. Besim Darkot, « Sinop » mad., İ. A., X, s. 685.)

¹⁴¹ Bk. ve krş. M. Şakir Ülkütaşır, Aynı makale, s. 114-115, 143; Osman Turan, Aynı eser, s. 529. Sinop Trabzon Rum İmparatorluğu tarafından işgal edildiği zaman, İçkale'deki Türk kuvvetleri, bu işgale karşı uzun zaman mukabele etmişler ve içeriden il' den kuvvet erişinceye yani Süleyman Pervane yetişinceye kadar müdafaayı temin etmişlerdi. (M. Şakir Ülkütaşır, Aynı makale, s. 142.) Selçuklu Devleti'nin bu zayıf ve karışık ortamından istifadeyle Sinop'a saldıran Trabzon Rumları'na karşı, Türkmenler de mücadele etmiş hatta kentin korunmasında yardımcı olmuşlardı. (Bk. ve krş. Claude Cahen, Aynı eser, s. 285; Fuad Köprülü, Aynı eser, s. 46.)

¹⁴² Bk. Osman Turan, Aynı eser, s. 528-29.

¹⁴³ Teferruat için bk. Ali Sevim _ Yaşar Yücel, Aynı eser, s. 360. M. Şakir Ülkütaşır, Pervane'nin Sinop'u geri almasını 1262 / 661'de gösterir ve bu geri alışı 2 yıl kadar süren bir muhasaradan sonra gerçekleştiğini belirtir. (Bk. M. Şakir Ülkütaşır, Aynı makale, s. 115, 140-141.) İ.H. Uzunçarşılı da bu muhasaranın 2 yıl sürdüğünü ifade ediyor. (Bk. İ.H. Uzunçarşılı, Osmanlı Devlet Teşkilâtına Medhal, s. 115; Aynı müellif, Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri, 3. Baskı, Ankara 1984, s. 148.) Muineddin Süleyman Pervane'nin Rumların elinden Sinop'u geri almasının, 1266 yılında gerçekleştiğini ifade edenler (yukarıda zikredilenlerden başka bk. Osman Turan, Aynı eser, aynı yer; Şerafettin Turan, Aynı eser, s. 48.) bulunduğu gibi 1262 yılında (bk. M.Ş. Ülkütaşır'ın yukarıda belirtilen görüşü) ve 1265 yılında (Bk. Claude Cahen, Aynı eser, s. 277) olduğunu belirtenler de vardır.

¹⁴⁴ Muine'd-din Süleyman Pervane'nin kim olduğu, nasıl yetiştiği, Anadolu Selçuklu Devleti yönetiminde önem kazanması ve siyasi faaliyetleri, tarihî rolü ve şahsiyeti konusunda bk. Nejat Kaymaz, Pervâne Mu'inü'd-din Süleyman, Anktara 1970, s. 27-180.

¹⁴⁵ Bk. ve krş. Osman Turan, Aynı eser, s. 528; İ.H. Uzunçarşılı, Osmanlı Devlet Teşkilâtına Medhal, s. 126; Claude Cahen, Aynı eser, aynı yer; Nejat Kaymaz, Aynı eser, s. 111-113.

Sinop'un Muineddin Süleyman Pervane'ye Temlik Olarak Verilmesi ve Pervaneoğullarının Doğuşu :

Sinop 'un Pervane tarafından fethinden sonra, burası kendisine *ıkta* olarak verilmişse de ¹⁴⁶ o, Kılıç Arslan IV (saltanatı : 1254-57. 1259-62, 1262-66.) dan şehrin kendisine teslimini istemişti. Bu istek karşısında sultan ise, Moğollar'a dayanarak devleti ele geçirmiş bulunan Pervane'ye karşı mukavemet edemediğinden, **İbni Bibi**'nin kaleme aldığı bir *temlikname* ve *şer'î hücceti* göndererek şehri mülk olarak ona vermeye mecbur kalmıştı. ¹⁴⁷ **Sinop** 'ta Pervaneoğulları Beyliği de bu *temlikname*' ye göre ortaya çıkmış oluyordu : ¹⁴⁸

Muineddin Süleyman Pervane, devlet merkezinde *atabeg-i saltanat makamı*'nda bulunurken bizzat **Sinop** 'ta ikamet edemediğinden , oğlu Muineddin Mehmed'i *malikânesi* olan **Sinop** 'a göndermiş, ¹⁴⁹ kendisinin 1277 'de İlhanlılar tarafından idam edilmesinden sonra da, adı geçen oğlu Mehmed (1277-1296) Sinop ve yöresinde Pervaneoğulları adıyla anılan küçük bir beyliği kurmağa muvaffak olmuştu. ¹⁵⁰

Muineddin Mehmed'den sonra yerine geçen oğlu **Sinop** emiri Muhezzibeddin Mesud, ¹⁵¹ İlhanlılarla hoş geçinmek isyasetini takip etmiş. bu suretli bir tehlikeye de düşmemişti. ¹⁵² Mesud Ceneviz esaretinden döndükten iki yıl sonra (700 H./1300 M.) vefat ettiğinden yerine , Gazi Çelebi **Sinop** beyi olmuş, ancak onun saltanatının sonlarına doğru erkek evladı olmadığından. Kastamonu (**Candar**) hükümdarı olan Süleyman Paşa'nın hakimiyeti tanınmak durumunda kalmış, 1322'de de Gazi Çelebi vefat ettiğinden **Sinop** doğrudan doğruya Candar Beyliği'ne ilhak olunmuş, buranın valiliğine de Süleyman Paşa'nın oğlu Gıyaseddin İbrahim Bey tayin olunmuştu. ¹⁵³ Bundan sonra artık, Sinop'ta Pervaneoğullarının ¹⁵⁴ hakimiyeti yerine Candaroğullarının hakimiyeti başlamış oluyordu.

146 Bk. İ. H. Uzunçarşılı , *Anadolu Beylikleri ...* , s. 148.

147 Bk. ve krş. Osman Turan , *Aynı eser* , s. 529-30 ; İ.H. Uzunçarşılı , *Aynı eser* , aynı yer.

148 Osman Turan , *Aynı eser* , s. 530.

149 İ. H. Uzunçarşılı , *Aynı eser* , aynı yer.

150 Şerafettin Turan , *Aynı eser* , s. 48.

151 Mesud bir gün Sinop'ta gezerken, 1298-99 'da ticaret maksadıyla (buğday satın almak bahanesiyle) Sinop önlerine gelen bir Ceneviz donanması sahile 1000 kadar asker çıkartıp onu esir etmiş ve müstemlekeleri olan Kefe'ye götürmüşlerdi. Mesud ancak, ağır bir kurtuluş parası olan fidyeyi ödemek şartıyla esareten kurtulabilmiş ve Sinop'a dönmeğe muvaffak olabilmişti. (Bk. ve krş. İ. H. Uzunçarşılı , *Aynı eser* , aynı yer ; Şerafettin Turan , *Aynı eser* , aynı yer.)

152 Şerafettin Turan , *Aynı eser* , s. 48.

153 Bk. ve krş. İ. H. Uzunçarşılı , *Aynı eser* , s. 148-149 ; Zeki Veleli Togan , *Umumi Türk Tarihine Giriş , I (En Eski Devirlerden 16. Asra Kadar)* , 3. Baskı, İstanbul 1981, s. 251; Ali Sevmi _ Yaşar Yücel , *Aynı eser* , s. 360-361 ; Şerafettin Turan , *Aynı eser* , aynı yer ; Claude Cahen , *Aynı eser* , s. 304.

154 Pervane ve ailesinin başka üyeleri, yöreleri olan **Amasya Tokat Merzifon, Kastamonu ve Sinop** 'ta *camiler , medreseler ve kervansaraylar* yaptırmışlardır. (Claude Cahen , *Aynı eser* , s. 223.)

f) Candaroğulları ve Sinop

Sinop 'un Candaroğulları ¹⁵⁵ Beyliği'nin eline geçmesi, Şemseddin Yaman Candar'ın oğlu Süleyman Paşa I. zamanında olmuştu. Yukarıdaki satırlarda da zikredildiği gibi Süleyman Paşa I., Pervaneoğulları'ndan Gazi Çelebi zamanında **Sinop** 'u kendi hakimiyeti altına almış, Gazi Çelebi'nin 723 / 1322 'de ölümüyle de onun varisi bulunmadığından, doğrudan doğruya Candaroğulları ülkesine tamamen ilhak etmiş, burayı büyük oğlu İbrahim Bey'e vermişti. ¹⁵⁶ **Sinop** , Candaroğulları ülkesine katıldıktan sonra , Süleyman Paşa I. devlet reisi olarak Kastamonu'da bulunurken, oğullarından Ali Bey **Safranbolu** , İbrahim Şah da **Sinop beyi** olmuştu. ¹⁵⁷

Sinop beyi olan büyük oğul İbrahim , ¹⁵⁸ babası Süleyman Paşa I.'nın son zamanlarında, 740 / 1339'da veya az sonra , babasına karşı isyan etmiş, Kastamonu'yu zaptederek onun yerine Candaroğulları hükümdarlığını elde etmişti. ¹⁵⁹ İbrahim Şah'ın dört beş sene kadar süren saltanatının yahut Candar emirliğinin ¹⁶⁰ ardından 746 / 1345'de yerine amcası Emir Yakup Bey'in oğlu Adil Bey geçmiş, ondan sonra da, Osmanlı tarihinde Kötürüm Bayezid Bey olarak zikredilen Beyazid Candar hükümetinin başına geçmişti. ¹⁶¹ Kötürüm Bayezid zamanında Osmanlılarla yakın münasebete girildiği görülüyor : Celaleddin Beyazid (Kötürüm), komşu devletlerden olan Sivas hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmed ile Osmanlı hükümdarı Sultan Murad I. ile mücadele etmiştir ; Hatta , Kastamonu ve Sinop'u elinde bulunduran ve Candaroğulları hükümdarının şehzadelerinden biri olan Süleyman Paşa II. da Osmanlılara iltica ederek babasına karşı mücadele etmiş ve Candar beyliğini elde etmeye çalışmış. ¹⁶²

Süleyman Paşa II.'nin , babası Kötürüm Bayezid Bey aleyhine Osmanlılar'dan yardım isteği , Murad I. tarafından kabul görmüş ve Osmanlı kuvvetlerinin Kötürüm

¹⁵⁵ Kastamonu, Sinop ve mülhakatında bir beylik kurmuş olan Candaroğulları , aslen Türkmen bir ailedendir. Beyliğin kurucusu da Şemseddin Yaman Candar'dır. (İ. H. Uzunçarşılı , Aynı eser , s. 122 ; Ali Sevim _ Yaşar Yücel , Aynı eser , s. 252.)

¹⁵⁶ Bk. İ. H. Uzunçarşılı , Aynı eser , aynı yer : Ali Sevim _ Yaşar Yücel , Aynı eser . s. 253.

¹⁵⁷ İ. H. Uzunçarşılı , Aynı eser , s. 139.

¹⁵⁸ İbrahim Şah'ın , ilk defa Sultan İzzetin Keykavus I. tarafından 610 / 1214'de Sinop içkalesi'nde yaptırılan camii, 741 / 1341'de yeniden yaptırarak imar ve hayır işlerine de çalıştığı görülüyor. (Bk. İ. H. Uzunçarşılı , Aynı eser , s. 124.)

¹⁵⁹ Bk. ve krş. İ. H. Uzunçarşılı , Aynı eser , s. 122-124 ; Ali Sevim _ Yaşar Yücel , Aynı eser , s. 253.

¹⁶⁰ Babasına karşı isyan ederek Kastamonu'yu zapt ile hükümdarlığını ilân etmiş olduğu **Mesallikül-Ebsar**'dan öğrenilen ve kaynaklarda hakkında pek fazla bilgiye rastlanmadığı ifade olunmakta olan İbrahim Şah'ın , babası zamanında Sinop beyi olduğunu **Mesallikül-Ebsar** , **Sebhül-âsra** ve **İbn Batuta**'nın yazdıkları , kendisinden sonra Candar hükümdarı olan Adil Bey'in hükümeti'nin ibtidasının müverrihlerce 746 / 1345 olarak kabul edilmesine bakılırsa , İbrahim Şah'ın Candaroğulları Beyliği hükümdarlığının çok uzun sürmediği anlaşılmaktadır. (Bk. ve krş. İ. H. Uzunçarşılı , Aynı eser , s. 124 ; Ali Sevim _ Yaşar Yücel , Aynı eser , s. 253-254.) İbrahim Şah'ın Kastamonu emirliğinin başlangıcı 1399 veya 1340 'dır. (Bk. Aynı eser ve aynı yerler .)

¹⁶¹ Bk. ve krş. İ. H. Uzunçarşılı , Aynı eser , s. 125 ; Ali Sevim _ Yaşar Yücel , Aynı eser , s. 254.

¹⁶² Celaleddin (Kötürüm) Bayezid memleketinin idaresini en sevdiği oğlu İskender Bey'e vermeğe mütemayil olduğundan , büyük oğlu Süleyman Şah (Paşa) II. , babasına kızmış, bir fırsatını bularak kardeşi İskenderi öldürüp bundan sonra Osmanlılara iltica etmiş Murad Hüdaverdigâr'dan yardım istemişti. (Bk. ve krş. İ. H. Uzunçarşılı , Aynı eser , s. 126 ; M. Ş. Ülkütaşır , Aynı makale , s. 152-154 ; Ali Sevim _ Yaşar Yücel , Aynı eser , s. 254-255.)

Beyazid üzerine harekete geçmesine vesile olmuştu. ¹⁶³ Fakat, Murad I., Süleyman Paşa II.'nin Osmanlı kuvvetleri yardımıyla babası Kötürüm Bayezid'e karşı girişerek elde ettiği Candaroğulları Beyliği'nin Kastamonu şubesinin hükümdarlığının uzun sürmesine fırsat vermeyerek, onu tevkif etmiş ve idaresindeki Kastamonu şubesini de ilhak etmişti. ¹⁶⁴ Böylece onun Osmanlı sultanından yardım talebi , ancak geçici bir süre için hükümdarlık imkânını sağlamış , fakat hapsedilmesiyle saltanatı uzun sürmemiştir . Osmanlı padişahı Murad I.'in bu hareketi Süleyman Paşa II.'ye sadık olan vilâyet halkı tarafından hoş karşılanmadığından , ayrıca , Süleyman Paşa II .'nin Osmanlı hapsinden kurtularak taraftarlarından bir kısım kuvvet toplayıp harekete geçmesinden dolayı , Osmanlı kuvvetleri Kastamonu'da barınamıyarak çekilmeğe mecbur kalmış , bu suretle Süleyman Paşa II., hükümetine tekrar kavuşmuştu .Fakat bu esnada dikkatle olayları izleyen babası Kötürüm Bayezid'in fırsatı kaçırmayarak **Sinop**'tan süratle Kastamonu'ya gelmesi neticesinde, Kastamonu tekrar babasının eline geçmişti. ¹⁶⁵ Süleyman Paşa II., babası Kötürüm'ün Kastamonu'yu elinden almasıyla hükümdarlığını kaybetmesi üzerine Osmanlı Sultanı Murad Hüdaverdigar'a tekrar elçi gönderip Osmanlılar'a ikinci defa olarak dehaletle ondan yardım talep etmişti. Onun bu talebi Osmanlı sultanınca tekrar kabul görmüş ve yardım da alınca, babasının elinden Kastamonu'yu geriye alabilmişti. (1384) . ¹⁶⁶

Murad Hüdaverdigar'ın yardımıyla Osmanlı nüfuzu altında beylik eden Süleyman Paşa II. , Osmanlılarla dost geçinmeye çalışmış , **I. Kosova savaşı**nda ve onu takip eden Yıldırım Bayezid devrinin ilk senelerinde Anadolu beyliklerinin Osmanlılar aleyhine olan hareketlerinde Yıldırım'a yardımda bulunmuş hatta Yıldırım Bayezid bu sayede, **Germiyan , Saruhan , Aydın , Menteşe** beyliklerini işgal etmiş, **Karamanoğulları Beyliği** ' ne de önemli bir sille vurabilmişti. Fakat Süleyman Paşa II. Yıldırım Bayezid'in Anadolu beylerine karşı olan hareketinin ve bu beyliklerin başına gelen durumun bir gün kendi başına da gelebileceğinden kaygı duyduğundan , ilk politikasına zıt olarak Yıldırım Beyazid'in ittifakından yüz çevirip, kendisi gibi Yıldırım tehlikesine maruz kalmış bulunan Sivas hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmed 'le ittifaka girmiş, hatta Yıldırım'ın **Karaman Seferi**'nde Karamanoğlu'na yardıma bile giderek ¹⁶⁷ Yıldırım Bayezid'in husumetini üzerine çekmişti. Yıldırım Beyazid ise, kendisine Sivas ve Kastamonu hükümdarları tarafından kendisine karşı oluşturulmak istenilen bu ittifakın gerçekleşmesine fırsat vermemiş ve Süleyman Paşa II.'yi muharebede mağlup edip onun maktul düşmesini

¹⁶³ Bk. ve krş. Aynı eserler ve *makele* , aynı yerler.

¹⁶⁴ Öyle görünüyor ki , Osmanlılar , böyle bir Candarlı iç meselesinde Süleyman'ı babasına karşı himaye ederken , beyliğin bu çok nazik durumundan yeteri kadar faydalanmayı düşünmüşler ve beyliği memleketlerine katmak istemişlerdir. [Bk. M. Yaşar Yücel , « *Kastamonu'nun ilk fethine Kadar Osmanlı-Candar münasebetleri (1361-1392)* » , AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi , I / 1 (Ankara 1964) , s. 135 , 136.]

¹⁶⁵ Bk. ve krş. İ.H. Uzunçarşılı , Aynı eser , s. 126-127 ; Ali Sevim _ Yaşar Yücel , Aynı eser , s. 255.

¹⁶⁶ Celaleddin (Kötürüm) Bayezid Kastamonu'yu kaybedip Sinop'a döndükten az sonra yani 787 / 1385'de vefat etmiş , yerine **Sinop Beyliği**'ne , Kötürüm Bayezid'in diğer oğlu Süleyman Paşa II .'nin kardeşi İsfendiyar Bey geçmişti (1385) . [Bk. ve krş. İ. H. Uzunçarşılı , Aynı eser , s. 126-127 ; Ali Sevim _ Yaşar Yücel , Aynı eser , s. 255.] Kötürüm Bayezid , vefatı senesinde (1385) Sinop'ta *Cami-i Kebir* denilen *Alaeddin Camii* ' ni tamir ettirmiş ve *Araç kasabası*'nda da bir *camii* yaptırmıştır. (Bk. İ.H. Uzunçarşılı , Aynı eser , s. 127.)

¹⁶⁷ **Bezm ü Rezm** isimli kaynağa dayanılarak verilen bilgiye göre, bu Süleyman paşa II.'nin oynak bir siyaset takip edip dostluğuna itimat edilmediğinden bahs olunmakta ve onun bir taraftan Kadı Burhaneddin ile müttefik bulunurken diğer taraftan diğer hısımlarıyla görüşüp anlaşığı vurgulanmaktadır. (Bk. İ. H. Uzunçarşılı , Aynı eser , s. 128.)

sağlamıştı. Böylece de, Candar Beyliği'nin Kastamonu şubesi, 8 sene süren bir hayatıyettten sonra sona ermişti. ¹⁶⁸

Yıldırım Bayezid, bu sırada, Candar Beyliği'nin Sinop şubesinde hükümdar olan Süleyman Paşa II.'nin kardeşi İsfendiyar Bey'e ¹⁶⁹ teminat vererek tecavüz etmemiş ve Kıvrım demekle meşhur mahalden hudud kesilmişti. ¹⁷⁰

2 - Sinop'un Osmanlılarca İlhakı

Osmanlılar , Doğu-Anadolu ile Güney-Anadolu müstesna olmak üzere, diğer Anadolu şehirlerini ve mühim bir ticaret şehri olan İstanbul'u ele geçirdikten sonra, bu kıta ile alâkası bulunan siyaseten ve iktisaden pek lüzumlu olan Güney-Karadeniz mıntıkasını da elde etmek istemişler , bu sebeple de söz konusu bölgede belli bir fetih politikası izlemişlerdi.

İlk devirlerden Fatih Mehmed devrine kadar Osmanlı döneminde . Anadolu'nun kuzeyinde veya Karadeniz'in güneyinde batıdan doğuya doğru uzanan sahil şeridinde , Osmanlılar'a ait sahilleri müteakip, *Cenevizliler* 'e tabi Amasra meşhur ticaret şehriyle Candaroğulları memleketi ve bu arada mühim bir yer olan Sinop limanı ¹⁷¹ , daha sonra da Osmanlılar'ın Samsun şehri ve limanıyla diğer sahiller , nihayet Trabzon Rum İmparatorluğunun arazisi bulunmaktaydı. ¹⁷² Bu dönemde Osmanlılar , Sinop'dan ve Karadeniz'in Anadolu yakasındaki diğer kıyı ve liman kentlerinden politikalarına uygun olarak istifade etmeye çalışmışlar ; bu

¹⁶⁸ Yıldırım Bayezid , Süleyman Paşa II.'nin katli neticesinde ,Kastamonu ve Çankırı'yı Osmanlı işgali altına almış , durumdan Süleyman Paşa II.'nin müttefiki olan Kadı Burhaneddin'i haberdar etmişti (679 / 1391). (Bk. ve krş. İ. H. Uzunçarşılı , Aynı eser , s. 128 ; Ali Sevim _ Yaşar Yücel , Aynı eser , s. 256.). M. Yaşar Yücel , Osmanlı padişahı Yıldırım Bayezid tarafından mağlup edilip savaşta maktul düşmüş bulunan Süleyman Paşa II.'nin sahip olduğu toprakların , böylece Sinop dışında 794 / 1392 yılında Osmanlı ülkesine katıldığını ifade etmektedir. (Bk. M. Yaşar Yücel , Aynı makale , s. 144.). Candaroğulları topraklarını Sinop haricinde Osmanlı ülkesine katılışının 1392 yılının ilkbaharında olduğu anlaşılıyor. [Bk. Yaşar Yücel . Timur'un Dış Politikasında Türkiye ve Yakın-Doğu (1393-1402) , Ankara 1980 , s. 7.]. M. Ş. Ülkütaşır . Candaroğulları Beyliği'nin Kastamonu şubesinin 9 yıl kadar bir zaman sonra son bulmuş olduğunu kaydeder. (Teferruat için bk. Aynı makale , s. 154-155.)

¹⁶⁹ Candar Beyliği 'nin Sinop kolu hükümdarı olan İsfendiyar Bey ' in hükümdarlığı , yarım asırdan fazla (1385-1440) sürmüş bulunduğundan , onun kendisi ve oğulları tarafından devam ettirilen Candar ailesi , Osmanlı tarihlerinde *İsfendiyaroğulları* diye meşhur olmuştu. (İ. H. Uzunçarşılı , Aynı eser , s. 128 ; Ali Sevim _ Yaşar Yücel , Aynı eser , s. 256.) Bizanslılarca da bu *İsfendiyaroğulları* 'na , " Amurios-oğulları " veya " Umur-oğulları " denmiştir. (Bk. İ. H. Mordtmann , « İsfendiyâr-oğulları » mad. , İ. A. , V / 2 . s. 1072.)

¹⁷⁰ İ. H. Uzunçarşılı , Aynı eser , s. 127. 128 ; B. Darkot'un , Yıldırım Bayezid'in Candar Beyliği'nin Kastamonu şubesini ortadan kaldırdıktan sonra İsfendiyar Bey'le olan ilişkisi konusundaki kaydı şöyledir : « Yıldırım Bayezid Kastamonu'yu zaptedip Süleyman Bey'i idamı ettirdi. Bunun üzerine İsfendiyar Bey Yıldırım'a mukavemet göstermeyip kaleyi ona teslim etti. Ve bu hareketine mükâfat olarak da yerini muhafaza etti ki , hadisenin tarihi olarak 794 / 1392 senesi gösterilir . » (B. Darkot , « Sinop » mad. , İ. A. , X , s. 686.)

¹⁷¹ 1461'de Osmanlı topraklarına katılncaya dek Sinop'un , Karadeniz ticaretinde Kefe ve Trabzon'dan sonra üçüncü büyük ithalat ve ihracat limanı olma özelliğini gösterdiği ve bu etkinliğini sürdürdüğü kaydolunmaktadır. (Bk. Şerafettin Turan , « Aynı makale » , s. 151.)

¹⁷² İ. H. Uzunçarşılı , Osmanlı Tarihi (İstanbulun, Fethinden Kanuni Sultan Süleyman'ın Ölümüne Kadar) , II , 4. Baskı, Ankara 1984 , s. 47.

maksatlarına uygun olarak yöredeki mevcut beylikler ¹⁷³ ve Trabzon Rum İmparatorluğu'nun durumlarından istifadeyle , Karadeniz'in bütün liman kentlerini elde etmenin yollarını araştırmışlardı . Bu cümleden olarak , Murad I. devrinde şöyle veya böyle etkin olarak gördüğümüz **Osmanlı-Sinop** yakınlığı , Yıldırım ve onu takibeden hükümdarlar devrinde de devam ettirmişlerdi . Osmanlılar , bu yöredeki yalnızca Candar beyliği şubeleriyle değil , buradaki Ceneviz ve Venedik varlığıyla ve Trabzon Rum İmparatorluğu ile de mücadele etmişler, onların etkinliklerini teker teker ortadan kaldırmaya çalışmışlardı. Osmanlılar'ın , Karadeniz'in güneyindeki Candar Beyliği ile ilgili politikasına az da olsa temas etmiş, hatta onların Candaroğulları Beyliği'nin Kastamonu şubesini ortadan kaldırıp, Süleyman Paşa II.'nin kardeşi olan İsfendiyar Bey'in idaresindeki **Sinop** 'a bir süre daha yaşama imkanını vermiş bulunduğunu belirtmiştik. Şimdi Osmanlılar'la Candar Beyliği'nin Sinop şubesi hükümdarı İsfendiyar Bey arasındaki münasebetleri belirtmeye çalışalım :

Osmanlı hükümdarı Yıldırım , kendisi tarafından Sinop kolu halinde siyasi yaşantısının devamına izin verdiği Candaroğulları Beyliği'ne (İsfendiyar Bey'e) karşı son derece sert bir tavır izlemeye başlamıştı. Bu sebeple Timur'un Anadolu'yu istilasını hararetle bekleyenler arasında beylikler devri Anadolu'nun renkli siması İsfendiyar Bey de bulunmaktaydı.¹⁷⁴

İsfendiyar Bey, (Ankara muharebesinin sununa, yani 805 H./ 1402 M. tarihine kadar **Sinop**'ta hükümdarlık etmiştir) Anadolu'da geniş istila yapan Yıldırım Bayezid'le **Kıvrım** yolundan aşağısı yani **Sinop** kısmı kendisinde kalmak üzere anlaşmış ¹⁷⁵ ve bu suretle korku içinde on senelik bir devir yaşamış, Anadolu beylerinden memleketleri Yıldırım Bayezid'in eline geçen bazı beyler kendisinin yanına gelmişlerse de onları alıkoyamayarak Doğu Anadolu'da beliren Timur'un yanına gitmeğe teşvik ederek Bayezid'in şiddetinden kendisini kurtarabilmişti. ¹⁷⁶ Fakat, Timur'un Anadolu'da gözükmesiyle İsfendiyar Bey, politikasını değiştirmiştir : Timur'un Anadolu'da gözükmesi ve burada sağladığı başarılar

¹⁷³ Örneğin Candar Beyliği iktisadi durum itibariyle iyi bir mevkiye bulunmaktaydı. XIII , XIV ve kısmen XV. asırlarda pek ehemmiyetli olan **Sinop** ticaret limanı bu beyliğin elinde bulunduğu için, Sinop vasıtasıyla Anadolu emteası ve o meyanda kendi mallarını , Cenevizliler vasıtasıyla ihraç ettikleri gibi , Sinop'ta antrepoları bulunan Cenevizliler'in getirdikleri eşyaları da içeriye alıyorlardı. (Bk. İ. H. Uzunçarşılı , **Anadolu Beylikleri** ... , s. 144 .

¹⁷⁴ Bk. Yaşar Yücel , **Timur'un Dış Politikasında Türkiye ve Yakın-Doğu (1393-1402)** , Ankara 1980 , s. 49 ; Aynı müellif , **Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri ve Sonuçları (1393-1402)** , Ankara 1989 , s. 44.

¹⁷⁵ Yıldırım bayezid'in Kastamonu'yu ne suretle aldığı ve Sinop hükümdarı İsfendiyar Bey üzerine yaptığı sefer konusunda **Aşıkpaşazâde** ve **Mehmed Neşri** tarihlerindeki kayıtlar şöyledir :

« *Yürüdü. Taraklı Borlu'yu fethetti. Vardı. Kastamonu'ya indi. İsfendiyar , Sinop'a kaçtı . Vardı , oradan Bayazid Han'a elçi gönderdi : " Benim hanımdan ümidim bu idi ki beni hizmetine kabul ede idi. Ancak bu oturduğum yerceğizi bana sadaka etsin "* dedi. Beyezid Han dahi bu sözü kabul etti. Kıvrım yoldan aşağısını sınır ettiler. İsfendiyar'a bıraktılar. Kalan ülkesini Bayezid aldı. » (Bk. **Aşıkpaşaoğlu Tarihi** , Hazırlayan : A. Nihal Atsız , Birinci Baskı , Ankara 1985 , s. 73)

« *Rivayet ederlerki , kış geçerek , bahar , yani hicretin 795 İmiladi 1393'i olunca (.....) Hünkâr Taraklı Borlu (şimdi Safranbolu) 'ya yıldırım gibi çıktı , onu fethetti , Kastamonu'ya varınca , Kötürüm Bayezid oğlu İsfendiyar kaleden çıkarak Sinop'a kaçtı. Hünkâra elçi göndererek , yalvardı ve " Sultanımdan ümidim oldur ki , şu oturduğum yerceğizi bana sadaka etsin . Baba suçu için oğlunu siyaset (etmek) reva değildir. Elbette bu vilayeti bir kuluna sadaka etse gerektir . O kulu ben olup duası ile meşgul olayım "* dedi. » (Bk. **Mehmed Neşri , Neşri Tarihi** , I , Hazırlayan : Mehmet Altay Köymen , Birinci Baskı , Ankara 1983 , s. 153-154.)

¹⁷⁶ İ. H. Uzunçarşılı , Aynı eser , s. 129 ; Ali Sevim _ Yaşar Yücel , Aynı eser , s. 256-257 .

üzerine İsfendiyar Bey, ona dehalet ederek, Osmanlı genişleme politikasına karşı cephe almış, bu şekilde varlığını ve topraklarını koruma yoluna gitmişti. ¹⁷⁷

Timur'un 1393 / 1394 Yakındoğu ve Türkiye seferi dolayısıyla geldiği Anadolu sınırlarından çekilmesinden sonra , Yıldırım Bayezid, Eflak'ın Osmanlı tabiyeti altına sokulması ile sonuçlanan Rovina zaferini kazanıp Anadolu'ya dönüşünü müteakiben, gütmüş olduğu politikası sebebiyle Sinop hakimi İsfendiyar Bey'i Sinop'ta kuşatmış¹⁷⁸ ancak, kesin sonuç alamamıştı. Bununla beraber, İsfendiyar Bey , Yıldırım Bayezid'i koruyucu tanımak ve ülkesinden bir bölümünü ona vermek şartına bağlı olarak aralarında bir anlaşma imzalamıştı. ¹⁷⁹

Yıldırım Bayezid'in yaptığı seferler sonucunda , **Karaman , Germiyan , Hamid , Menteşe , Aydın , Saruhan ve Candaroğulları** beylikleri ortadan kalkmış ve hüküm sürdükleri yerler Osmanlı ülkesine katılmıştı . Fakat , bu beylikler , onun 1402'de Timur'la Ankara'da yaptığı savaşta tutsak edilip yenilmesi , bunu takiben de Osmanlı Devletinin zayıflaması ve şehzadeler arasında mücadelelerin baş göstermesiyle, Candaroğulları'nın **Sinop** kolu ve Hamitoğulları'nın Eğirdir kolu hariç olmak üzere , Timur'un yardımıyla yeniden kurulmuşlardı. ¹⁸⁰

İşte bu sıralarda **Sinop** hakimi olarak gördüğümüz İsfendiyar Bey, Yıldırım Bayezid'in ölümüyle başlayan şehzadeler arasında vuku bulan mücadelelerde etkin bir politika izlemiş ¹⁸¹ bulunduğu gibi , Yıldırım tarafından daha önce Osmanlı ülkesine katılan eski Candar toprağı Kastamonu'yu tekrar elde etmişti . ¹⁸²

İsfendiyar Bey , Yıldırım Bayezid'in şehzadeleri arasındaki saltanat mücadelelerinde, mevkiinin coğrafi durumundan da istifade ederek , kendisine zarar gelmeyecek şekilde müdebbirane bir siyaset takip edip işine gelen tarafı tutmuştur. ¹⁸³ Nitekim, Osmanlı şehzadesi Musa Çelebi'nin **Sinop limanı**'ndan Rumeli'ye geçip 806 H. / M . Edirne'de bulunan büyük kardeşi Süleyman Çelebi üzerine gitmesine ve Edirne'de tahta çıkmasına vesile olmuştu . ¹⁸⁴ Osmanlı şehzadesi Musa Çelebi'nin Sinop'tan Rumeli'ye geçişinde kendisine ilk büyük yardımı Eflak prensi Mircea yapmış ve o ağabeyi Süleyman'ın elindeki Avrupa Sultanlığını almıştı. ¹⁸⁵ Şöyle ki :

¹⁷⁷ Bk. Besim Darkot , « *Sinop* » mad. , İ. A. , X , s. 686.

¹⁷⁸ Evliya Çelebi , Osmanlılar devrinde 796 / 1393 senesinde Sinop'un Yıldırım Bayezid Han tarafından muhasara edilmiş bulunduğunu ancak Sinop kalesinin çok zor olmasından dolayı üçüncü kuşatmada fethedilebildiğini ifade etmektedir. (Bk. Evliya Çelebi , II , s. 73 .)

¹⁷⁹ Kaynaklarımızdaki İsfendiyardan bahisle "ülkesinin bir bölümünü geri verdi" şeklindeki sözler, hiç şüphesiz İsfendiyar Bey Sinop'ta yaşamını sürdürdüğüne göre 1394'lerde yaptığı genişleme sonucu aldığı topraklar olmalıdır. (Yaşar Yücel , *Timur'un Dış Politikasında Türkiye ve Yakın-Doğu (1393-1402)* , Ankara 1980 , s. 50 ; Aynı müellif , *Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri ve Sonuçları (1393-1402)* , Ankara 1989 , s. 44-45 .

¹⁸⁰ Bk. Ali Sevim _ Yaşar Yücel , Aynı eser , s. 23 .

¹⁸¹ Bk. Besim Darkot , « *Sinop* » mad. , İ. A. , X , s. 686 .

¹⁸² Bk. Besim Darkot , « *Kastamonu* » mad. , İ. A. , VI , s. 401.

İ.H. Uzunçarşılı , Ankara muharebesi'nden sonra, İspanya elçisi olup Timur'un nezdine gitmekte olan Klavijo, Karadeniz yoluyla giderken İnebolu ve Sinop'a uğrayarak buraların hükümdarı İsfendiyar Bey'in Timur'un vasalı olduğu ve Yıldırım'ın oğlu Süleyman Çelebi'ye karşı harb etmek için 40.000. asker topladığını beyan ettiğinden bahsetmektedir. (Bk. İ. Hakkı Uzunçarşılı , Aynı eser , s. 129.)

¹⁸³ Hakkı Uzunçarşılı , Aynı eser , aynı yer ; Ali Sevim _ Yaşar Yücel , Aynı eser , s. 257.

¹⁸⁴ Besim Darkot , « *Sinop* » mad. , İ. A. , X , aynı yer.

¹⁸⁵ Bk. Şerafettin Turan , *Türkiye-İtalya İlişkileri ...* , s. 249.

Yıldırım'ın oğlu olan Musa Çelebi , kardeşi Süleyman'ın korkusundan Kastamonu'ya kaçmış ve İsfendiyar Bey'e sığınmıştı . İsfendiyar Bey de kendisini himaye etmiş , biraz sonra , sadrazam Ali paşa ile diğer Osmanlı büyüklerinin Eflak Beyi Mircea'nın Musa Çelebi'nin Edirne'ye gönderilmesi hakkında yazdıkları mektup ve yaptıkları iltimas üzerine de, Musa Çelebi'yi Sinop'tan bir gemiye bindirip merasimle uğurlayarak Edirne'ye göndermişti .¹⁸⁶

İsfendiyar Bey'in Musa Çelebi'den başka , Timur'un ölümünü müteakip , Anadolu'ya dönen ve bir müddet Karamanoğulları'na ait Niğde'de kaldıktan sonra Sinop'a gelmiş bulunan Yıldırım'ın diğer oğullarından Mustafa Çelebi (Düzmece)'ye de iyi kabul göstererek ona yardım vaadinde bulunduğu konusunda kayıtlar da bulunmaktadır.¹⁸⁷ Diğer taraftan İsfendiyar Bey, daha sonra İznik'ten Çelebi Sultan Mehmed'in hapsinden kaçarak Rumeli'ye geçmek isteyen Samavna kadısı oğlu Şeyh Bedreddin Mahmud'un da Sinop'tan gemi ile Rumeli'ye gitmesine izin vermişti .¹⁸⁸

Babası Yıldırım Bayezid'in Ankara Savaşı sonunda esir düşüp sonra da ölümüyle dağılma tehlikesi gösteren Osmanlı Devleti'ni kardeşleri olan diğer şehzâdeler arasındaki mücadeleleri ortadan kaldırarak toparlamaya çalışan Çelebi Sultan Mehmed, bu arada, bu bunalımın devamında payı olan ve Kastamonu'yu da şehzâdeler arasındaki karışık ortamdan istifadeyle elde eden İsfendiyar Bey'e karşı da, harekete geçip Anadolu birliğini sağlama yolunda bir politika izlemeşti. Bu cümleden olarak o, Candaroğulları Beyliği'nin hükümdarı İsfendiyar ve oğulları Kasım ve Hızır beyler arasındaki ihtilafa müdahale edip,¹⁸⁹ 820 (1417) 'lerde Tosya , Çankırı , Kalecik şehirleri ile 1419'da Canik havalisini elde etmiş ,¹⁹⁰ diğer yerleri Sinop ve havalisi yarı müstakil olmak üzere İsfendiyar ailesi efradına bırakmıştı .¹⁹¹ Varılan mutabık anlaşmaya göre İsfendiyar Bey, Çelebi Sultan Mehmed adına hutbe okutmakla mükellef tutulmuştu .¹⁹²

II. Murad devrinde de, Sinop ve Kastamonu hakimi Candaroğulların'dan İsfendiyar Bey ile Osmanlılar arasında daha önceki devirlerde gördüğümüz neviden muhasamatın meydana geldiği görülmektedir. Bunun ise İsfendiyar Bey'in bir Osmanlı kalesi [Osmanlılar'a ait Taraklı Borlu yani Safranbolu'yu kuşatması (1423)]¹⁹³ ne tecavüz etmesinden diğer taraftan onun oğulları arasındaki ihtilaf ve anlaşmazlıklarından kaynaklandığı anlaşılmaktadır .¹⁹⁴ Bu hadisenin , M. Tayyib Gökbilgin'e göre II. Murad'ın küçük kardeşi ve Hamidili Sancakbeyi olan şehzâde Mustafa'nın Bizans İmparatoru'nun entrikaları ve Şarabdar (Şerbetdar) denilen İlyas adındaki bir kişinin teşvik etmesi ile Karamanoğlu ve Germiyan Beyi'nin de

186 Talat Mümtaz Yaman , *Kastamonu Tarihi ...* , s. 128.

187 Bk. M. Yaşar Yücel , « *Candar-oğlu İsfendiyar Bey (1392-1345)* » , AÜDTCF , TAE , *Tarih Araştırmaları Dergisi* , II / 2-3 (1966) , s. 167.

188 İ. H. Uzunçarşılı , *Aynı eser* , s. 129.

189 Çelebi Sultan Mehmed'in İsfendiyar ve oğulları arasındaki ihtilafı oynadığı roller konusunda teferruat için bk. İ. H. Uzunçarşılı , *Aynı eser* , s. 130-132.

190 Bk. ve krş. J. H. Mordtman , « *İsfendiyâr-oğulları* » mad. , İ. A. , V / 2 , s. 1072 ; M. Tayyib Gökbilgin , *Osmanlı Müesseseleri Teşkilatı ve Medeniyetli Tarihine Genel Bakış* , İstanbul 1977 , s. 60 ; İ. H. Uzunçarşılı , *Aynı eser* , s. 131.

191 M. Tayyib Gökbilgin , *Aynı eser* , aynı yer.

192 Krş. İ. H. Uzunçarşılı , *Aynı eser* , s. 131 (n3) ; M. Tayyib Gökbilgin , *Aynı eser* , aynı yer.

193 İ. H. Uzunçarşılı , *Aynı eser* , s. 132 .

194 Bk. M. Tayyib Gökbilgin , *Aynı eser* , s. 79-80 .

yardımcı kuvvet vermeleri neticesinde II. Murad'a karşı isyan edip yakalanarak idam edildiği sıralarda meydana geldiği görülüyor.¹⁹⁵

İsfendiyar Bey'in Osmanlı hükümdarı II. Murad 'la olan muhasamatının neticesinde, Kastamonu ile zengin bakır madeni ocakları olan Bakır Küresini terketmeğe mecbur kaldığı anlaşılıyor : ¹⁹⁶ İsfendiyar Bey , oğlu İbrahim'in kızı ve kendi torunu olan Hatice Sultan'ı II. Murad'a vermek teklifinde bulunarak 1423 sonları veya 1424 başlarında sulh yapmıştı. Bu sulh akdine göre, Kastamonu ile Küre İsfendiyar'a bırakılacak ; yalnız Bakır küresi hasılatından bir kısmı Osmanlı hazinesine verilecek ve lüzumu halinde de İsfendiyar Bey Osmanlı ordusuna yardımcı kuvvet gönderecekti. Bundan sonra İsfendiyar Bey'in Osmanlılar'la münasebeti dostça geçmiştir. ¹⁹⁷ Neticede İsfendiyar Bey, II. Murad'a karşı mağlup olmuş, ona torununu verip, Sinop kalesine kapanmakla kendisinin Sinop'taki varlığını devam ettirebilmişti. ¹⁹⁸ II. Murad devrinde sultana boyun eğen *İsfendiyar ve oğulları* , II. Mehmed tarafından Karadeniz kıyısındaki diğer Anadolu toprakları ile beraber Osmanlı topraklarına katılınca kadar , istiklallerini ve topraklarını şöyle veya böyle muhafaza edebilmişti. ¹⁹⁹ Daha sonra II. Mehmed (Fatih) , Karadeniz politikası gereği **Kastamonu** ve **Sinop** şehri yani Candaroğulları'nın ayrılıştan sonraki *Sinop kolu hükümeti* toprakları ile *Kastamonu* topraklarını ilhak edip Candaroğulları hükümetini tamamen ortadan kaldıracaktır. Şöyle ki :

Bursa'dan kalkarak Ankara'ya gelen Fatih Sultan Mehmed, kardeşi İsmail Bey'e karşı beyliğin tahtını elde edebilmek için Osmanlı himayesini kabul etmiş bulunan Bolu sancak beyi Kızıl Ahmed Bey'e, *Osmanlı Devleti'ne tabi olmak ve senede 50.000. düka vergi vermek şartıyla* , Kastamonu şehrinin beratını vererek onu Candar Beyliği'ne tayin etmişti. O , Kızıl Ahmed Bey'e yardım ederek gayesine ulaşmak için , derhal Kızıl Ahmed Bey'i Mahmut Paşa ile birlikte, (Fatih'in Hasan Bey'i tevkif ile Sinop'un kendisine terkini istediği Kızıl Ahmed Bey'in kardeşi olan) İsmail Bey üzerine Kastamonu'ya göndemişti. İsmail Bey ise, oğlunun habs ve kardeşi Kızıl Ahmed'in Osmanlı kuvvetleri eşliğinde Kastamonu üzerine yürüdüğü haberini alınca , burayı terk edip, müstahkem bir şehir olan Sinop'a çekilmiş ve orada da vaziyetin ne olacağını bekleyerek ²⁰⁰ müdafaa tertibatını almıştı. ²⁰¹ Kızıl Ahmed Bey, Mahmud Paşa ile Kastamonu'ya gelince , halk tarafından kabul edilmiş ve Candar beyi olmuştu. ²⁰² Bunun üzerine Osmanlı Padişahı Fatih, Kastamonu'ya gelip ordugahını kurmuş ve Mahmud Paşa'yı Sinop üzerine göndermişti. Bu sırada

195 Bk. Aynı müellif , Aynı eser , aynı yerler .

196 Bk. J. H. Mordtmann , Aynı madde , s. 1072 ; İ. H. Uzunçarşılı , Aynı eser , s. 132.

197 Bk. İ. H. Uzunçarşılı , Aynı eser , s. 132-133 .

198 Krş. İ. H. Uzunçarşılı , Aynı eser , s. 132 ; M. Tayib Gökbilgin , Aynı eser , s. 79-80.

İsfendiyar Bey. 22 Ramazan 843 (26 Şubat 1440) de 70 yaşını geçmiş olarak vefat etmiş olup. Sinop'taki Candaroğulları türbesine defnedilmiştir. (Bk. ve krş. J. H. Mordtmann , Aynı madde , s. 1074 ; İ. H. Uzunçarşılı , Aynı eser , s. 133.)

199 Bk. Besim Darkot , « Sinop » mad. , İ. A. , X , s. 686.

200 Krş. İ. H. Uzunçarşılı , Osmanlı Tarihi , II , s. 49 ; Yaşar Yücel , Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar ... , s. 112-115 .

201 İ. H. Uzunçarşılı , Anadolu Beylikleri ... , s. 136 .

202 Bk. İ. H. Uzunçarşılı , Osmanlı Tarihi , II , aynı yer .

Osmanlı donanması ²⁰³ da Sinop limanına varmış bulunduğundan şehir karadan ve hem karadan hem de denizden muhasara altına alınmıştı . İsmail Bey de , bu durum karşısında mukavemetin bir fayda vermeyeceğini anladığından Sinop'u , muhasara etmekte olan vezir-i azam Mahmud Paşa ile görüşüp kendi ve çocuklarının hayatına dokunulmayacağına dair teminat aldıktan sonra , sulhen şehrin Osmanlılara teslimi gerçekleştirmişti . ²⁰⁴ Sinop'un Osmanlılarca ilhakı hadisesinin veya Candaroğlu İsmail tarafından Osmanlılara tesliminin 865 / 1461 senesinde vuku bulduğu anlaşılıyor. ²⁰⁵

Kızıl Ahmed'in teşviki üzerine Sultan II. Mehmed tarafından tahttan indirilerek emval ve emlaki zaptedilmiş ²⁰⁶ bulunan İsfandiyar'ın torunu ve İbrahim II.'nin oğlu olan ve Kızıl Ahmed'in de kardeşi bulunan İsmail Bey'e, Sinop kesin olarak ilhak edilmiş olduğundan önce İnegöl , Yarhisar ve Yenişehir tarafları ²⁰⁷ daha sonra da Filibe sancağı dirlik olarak verilmiş, ²⁰⁸ sonra (884 / 1479) da 62 yaşında olduğu halde Filibe'de vefat etmişti. ²⁰⁹

Osmanlılar'a iltica ve vezir-i âzam Mahmud Paşa'nın gayreti ile biraderi İsmail Bey'i devirip Kastamonu beyliğini elde etmiş bulunan Kızıl Ahmed Bey'in ise , 865 / 1461'de Fatih'le beraber Trabzon seferinde bulunup seferden dönüşünde *Kastamonu* ve *Sinop* elinden alınarak kendisine Mora sancak Beyliği verilmişti.²¹⁰ Fakat o. Mora'ya gitmemiş, önce Karamanoğlu daha sonra da Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan Bey'in yayına gitmiş , Fatih'in vefatından sonra da Bayezid II.'e dehalet etmişti. ²¹¹

Mehmed II.'in Karadeniz üzerinde giriştiği faaliyetin bir neticesi ve ortadan kaldırdığı beylikler cümlesinden olmak üzere **Sinop** nihayet, Candaroğulları'nın İsfandiyaroğulları şubesinin elinden alınmış, bu faaliyetin bir uzantısı olarak *Trabzon* da , David Comnene'nin hakimiyetine son verilip , Osmanlı ülkesine katılmıştı .²¹² Artık bundan sonra *Sinop* . Osmanlı idarî mekanizması içinde yer alacak ve bu şehre

²⁰³ Kâtip Çelebi , mustahkem bir şehir olan Sinop'un Fatih tarafından fethi gayesiyle , bu şehrin karadan ve denizden kuşatılması hadisesini. donanma açısından şöyle izah eder : « *Amasra , Sinop ve Trabzon seferi 864 / 459-60 Karadeniz kıyıları kalelerinden Amasra Hisarı fethine kendileri karadan gidip denizden donanma gönderdiler . Ele geçirdikten sonra İsfendiyar oğlu İsmail Bey'in elinde olup Sinop fethini dileyip o yılda vezir-i âzam mahmud Paşa 100 purça şel gibi giden kadırgalar donatıp , denizler gibi çoşan kahramanlarla Trabzon semtine sefer var diye çağırıp Sinop üzerine gitti. Karadan ve denizden kuşatılar. İsmail Bey sonradan hisarı virüp padişahın eşiğine sığındı. Kastamonu da alınıp ele geçirildikten sonra Trabzon fethi semtine dizginlerini çevirdiler. » [Kâtip Çelebi , *Tuhfetü'l-Kibar Fi Esfari'l-Bihar (Deniz Savaşları Hakkında Büyüklere Armağan)* , Yayına Hazırlayan : Orhan Şaik Gökyay , İstanbul 1980 s. 20.]*

²⁰⁴ Bk. ve krş. İ. H. Uzunçarşılı , *Anadolu Beylikleri ...* , s. 136 , 191 ; Yaşar Yücel , *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar ...* , s. 112-115 .

²⁰⁵ Bu hadisenin 1461 senesinde meydana geldiğini İ. H. Uzunçarşılı (bk. *Anadolu Beylikleri ...* , s. 136.) , M. C. Şehabeddin Tekindağ (bk. « *Trabzon* » mad. , İ. A. , XII , s. 462.) ve Necdet Sakaoğlu (bk. *Çeşm-i Cihan Amasra* , İstanbul 1966 , s. 136.) belirtirler.

M.C. Şahabeddin Tekindağ . Osmanlı müellifleri ve Midillili Dukas'a . Necdet Sakaoğlu ise Hammer , İ. H. Danişmend , Hayrullah Efendi ve Yılmaz Öztuna'ya dayanarak , Amasra , Sinop ve Trabzon'un aynı senede fethedildiğinden bahsederler.

²⁰⁶ J. H. Mordtman , *Aynı madde* , s. 1074.

²⁰⁷ İ. H. Uzunçarşılı , *Aynı eser* , s. 137 ; Besim Darkot , « *Sinop* » mad. , İ. A. , X , s. 686.

²⁰⁸ Bk. İ. H. Uzunçarşılı . *Aynı eser* , s. 137-138 ; Besim Darkot , *Aynı madde* , s. 686 .

²⁰⁹ İ.H.Uzunçarşılı, *Aynı eser*, s.138 ; J. H.Mordtmann , *Aynı madde* , s. 1074.

²¹⁰ İ. H.Uzunçarşılı, *Aynı eser*, s.137 ; Talat Mümtaz Yaman , *Aynı eser*, s. 169.

²¹¹ İ. H. Uzunçarşılı , *Aynı eser* , aynı yer.

²¹² Bk. Robert Mantran , *Histoire de la Turquie* , Paris 1968 , s. 47.

bir Osmanlı şehzadesi *bey* olarak atanacaktı : Bayezid II.'in 8 oğlundan birisi olan şehzade Mahmud'un Orhan , Musa ve Emirhan isimlerindeki üç oğlundan Orhan Kastamonu , Musa Sinop *beyi* olmuşlardı . Mahmud'un diğer oğlu Emirhan ise yaşı henüz küçük olduğundan babasının yanında kalmış , babasıyla beraber Manisa'ya naklolunmuştu. ²¹³

²¹³ İ. H. Uzunçarşılı , Osmanlı Tarihi , II , s. 235.

Birinci Bölüm :

SİNOP'UN XVIII. YÜZYILDAKİ İDARİ TAKSİMATI

Toplumların diğer toplumlarla ve toplum içindeki bireylerin birbirleriyle ve toplumsal kurumlarla ilişkilerini düzene koyan, bu ilişkilerin bir nizam içerisinde sürdürülmesini sağlayan, değişik karakterlerde (*hukukî* , *malî* , *idarî* , *mülkî* , *siyasî* v.s.) kendini gösteren yönlendirici ve kontrol edici mekanizma , **teşkilatlanma'yı** gerekli kılar. Bu bakımdan toplum yahut devletler, önce hayatîyetlerini sürekli kılacak teşkilatlarını kurar, idarede rol alacak müesseselerini inşa ederler, inşa etmiş buldukları bu müesseselerinin sağlamlığı ve yapıcılığı sayesinde de, gerek kendi bünyesindeki insan unsuruna gerekse diğer millet yahut devletlere karşı varlığını sürdürür, onlarla ilişkilerini düzene korlar.

Teşkilatlanmanın, bir ülkenin yahut bölgenin gerek iktisadî gerekse ictimai hayatının canlı ve etkin bir durumda bulunmasında, toplumların kendi içlerinde ve çevreleri ile kendi aralarında huzur ve güvenlik ortamının sağlanmasında ve onların müreffeh bir hayat sürme imkanlarının hazırlanmasında, önemli bir yeri olduğu herkesçe bilinmekte ve takdir edilmektedir. Bu sebeple, " *Sinop'un ekonomik ve sosyal yapısı* " nın iyi anlaşılabilmesi, bir ölçüde Osmanlı teşkilatlanmasının, bunun ışığı altında da, **Sinop'un** teşkilatlanmasının ortaya konması ile mümkün olacaktır. Burada unutulmaması gereken nokta, teşkilatlanmanın, toplum içindeki en küçük ictimai ve iktisadî müesseselere kadar yaygın olmasıdır. Bu cümleden olarak, toplum içindeki en küçük birimlere kadar inmiş bulunan bu teşkilatlanmanın, o birimlerin hayatîyetini de yapıcılığı oranında sürdürmeye çalıştığını gözardı etmemek lazımdır.

Bir yerleşim bölgesinde gördüğümüz teşkilatlanmaların, kendilerinden idari bakımdan daha geniş ve büyük mikyasdaki teşkilatlanmalar arasında yer aldığı, bu geniş teşkilatlanma içinde de hayatîyetlerini idame ettirdiği, yapılan incelemeler sonucunda daha iyi görülmektedir. Onun için biz, bir yerleşim birimindeki küçük *ictimai* , *adli* , *idarî* , *kültürel* , *siyasî* , *malî* , *mülkî* v.s. teşkilatlanmaları kendi idarî bünyesinde toplayan ve onlara kalkınmak ya da yerinde saymak veya toplumun ihtiyaçlarına cevap veremez duruma gelmek hatta ölümünü hazırlamak şeklinde yön veren, daha geniş çaptaki bir teşkilatlanmayı ortaya koymak durumundayız. Bunu , küçük mikyasdaki (tesis edilmiş müesseseler dahil) teşkilatlanmaların etkinliklerinin ve yapısının iyi görülebilmesi için , genel teşkilatlanmanın bilinmesine bağlı bulunduğundan yapmalıyız. Bu nedenle önce, inceleme konumuz olan " *XVIII. yüzyılın ilk yarısında Sinop'un ekonomik ve sosyal etkinliğini* " ortaya koyabilmek için , **Sinop'un** ana teşkilatlanmasını belirlemek durumundayız. Yukarıda da ifade edildiği vechile bu, **Sinop'un** geniş teşkilatlanması içinde yer alan diğer küçük mikyasdaki teşkilatlanmaların ve müesseselerin çehresinin ortaya çıkmasına vesile olacak, sosyal ve ticaret hayatının, kültür unsurlarının niteliğinin iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Sinop'un ana teşkilatlanmasını ele almadan, önce, bu yerleşim biriminin Osmanlı idare teşkilâtı içindeki yerini belirleyelim. Osmanlı İmparatorluğu'nda idare cihazının başarılı ve etkili olabilmesi canlı tutulabilmesi, tamamiyle memleketin idarî teşkilatının uygulanması ve aralıksız olarak teşkilatlanmanın geliştirilmesine bağlıydı . Şüphesiz , Osmanlı idarî örgütlenmesini büyük ölçüde etkileyen amiller arasında , toplumsal düzeninin *timar sistemi* üzerine kurulmuş bulunması da yer alıyordu. ¹

¹ Aleksandar Stoyanovski , « *XVII. yüzyılın Sonuna Kadar Makedonya'nın Osmanlı Hakimiyeti Devrinde İdari Taksimatı* » , İÜEF Tarih Enstitüsü Dergisi , Sayı : 4-5 (İstanbul 1974) , s. 213 . Bu incelemede de

Osmanlı Devleti'nde idarî taksimatın yahut teşkilatlanmanın durumu, muhtelif çalışmalarda ele alınmıştır. ² Fakat, bu çalışmalarda, devletin en küçük idarî birim merkezi olan " *kaza* " ve " *nahîye* " lere kadar inen bir idarî taksimat şekli ele alınmamış, ele alınanlar da belirli bir yıla ait durumu göstermekten öteye gidememiştir. Başka bir deyişle, Osmanlı Devleti, merkezi bir devlet karakterini aldıktan itibaren hiç olmazsa Tanzimat dönemine kadar varan bir idarî taksimat şekli ortaya konmamıştır. Eldeki mevcut risalelere ve diğer verilere bağlı olarak, Osmanlı Devleti'nin Tanzimat'a kadar olan devresi ³ için idarî taksimatının kesin olarak nasıl olduğunu, nasıl bir seyir takip ettiğini ; ne gibi değişikliklere hangi sebeple uğradığını söylemek şüphesiz mümkün değildir. Bunlara cevaplar bulabilmek, belki, idarî taksimat konusunda daha muhtevalı ve detaylı olarak yapılabilecek araştırmaların neticesilendirilmesi sayesinde mümkün olabilecektir : Osmanlı Devleti'nin idarî teşkilatlanma konusundaki meseleleri de, bölgesel çalışmaları bir nevi zorunlu kılmaktadır. Zira, belli bir yıla veya kısa bir devreye ait olmak üzere risale ve diğer verilerde kaba hatlarıyla belirtilen idarî teşkilatın , muhteviyatını ve değişkenliğini bölge üzerine yapılan çalışmalarda daha geniş bir şekilde görmek mümkün olacaktır . Nitekim , bizim Sinop üzerinde idarî taksimat konusunda yaptığımız çalışma , buna bir örnek teşkil edebilir.

Ülkenin her yöresinin belirli tarihler arasında ele alınıp incelenmesi , sonra da bu konuda bir sonuca gidilmesi gerekmektedir. Osmanlı Devleti ülkesinin genel yahut

yalnızca sancaklar üzerinde durulmaktadır. Stoyanovski , özellikle Osmanlı egemenliğinin ilk devirlerinde, idarî taksimata , Balkanlar'da Türkler'den önceki durumun da tesirde bulunduğu bilindiğinden bahsetmektedir. (*Aynı makale* , aynı yer.)

² Osmanlı Devleti'nin belirli yıllardaki idarî taksimatı , yayınlanmış bulunan bazı risale, kaynak ve araştırmalarda ortaya konmuştur. Bu hususta , Aynı Ali'nin 1018/1609, Sofyalı Ali Çavuş'un 1064/1654 risâleleriyle, 1063/1653'te istinsah edildiği ifade olunan ve yayınlanmış bulunan müellifi belli olmayan bir diğer risale ve 1631-1632'de tanzim edildiği belirtilen bir başka resaleyi , bütün bunlarla beraber Ahkâm defterlerine dayanılarak düzenlenmiş bulunan bir Osmanlı idarî taksimat ve nüfus araştırmasını 1943'te yayınlanmış bulunan nüfusla ilgili bir diğer çalışmayı örnek verebiliriz . [Bk. ve krş. Enver Ziya Karal , *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı-1831* , Ankara 1943 ; Şerafettin Turan , « XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İdarî Taksimatı » (H. 1041 / M. 1631 1632 Tarihli Bir İdarî Taksimat Defteri) , Atatürk Üniversitesi 1961 Yıllığı , Erzurum 1963 , s. 201-232 ; Fazıla Akbal , « 1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdarî Taksimat ve Nüfus » , Belleten XV/60 (1951) , s. 617-628 ; Aynı Ali , *Osmanlı İmparatorluğunda Eyalet Taksimatı, Toprak Dağıtımı ve Bunların Malî Güçleri*, Bugünkü dile çeviren: Hâdiye Tuncer, Ankara 1964 ; İlhan Şahin , « *Timâr Sistemi Hakkında Bir Risale* » , İÜEF Tarih Dergisi , Sayı : 32 (İstanbul 1979) , s. 905-935 .]

³ Tanzimatla beraber devlet bünyesinde başlayan kültürel , ictimai ve idarî değişiklikler (Bu konuda bilgi için bk. E. Kuran , « *Osmanlı İmparatorluğunda Yenileşme Hareketleri* » , Türk Dünyası El Kitabı , Ankara 1976 , s. 1003-1016.) den biri de, Osmanlı Devleti'nin idarî-mülki teşkilâtında yapılan düzenlemeler olup [İbrahim Güler , « XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında ve XX. Yüzyılın Başlarında Bozkır'daki Sulama Faaliyetleri » , OMÜ Eğitim Fakültesi Dergisi , Sayı : 2 (Samsun 1987) , s. 312.] , bu dönemde, Abdülmecid (1939-1861) ve Abdülaziz (1861-1876) devirlerinde çeşitli görevlerde bulunmuş ve hatta Abdülaziz devrinin "sadrızamlık" makamını işgal etmiş bulunan Fuat Paşa'nın , gayretleri ve çalışmaları sonunda , bir nizamname ile eyaletler ve sancaklar büyütülerek vilayetler teşkil edilmiş (ilk vilâyetin teşkili 1281/1865'dedir) , büyükten küçüğe doğru vilâyet, sancak, kaza ve nahîye gibi bir idarî taksimat şekli, aşağı yukarı Osmanlı Devletinin sonuna kadar ufak tefek farklılıklarla devam etmiştir. [Bk. İbrahim Güler , XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında ve XX. Yüzyılın Başında Bozkır , İdarî-Mülki Teşkilâtı (1868-1908) , Konya 1983 , s. 1-2. (Yayınlanmamış Lisans Tezi)].

Tanzimat devri öncesi dönemlerde , Osmanlı idarî taksimat teşkilatlanmasını , eyalet, sancak, kaza ve nahîye şeklinde , idarî birimlere bölünme şeklinde görüyor isek de, bunların uzun yıllar boyunca nasıl bir gelişim ve değişime tabi tutulduğu konusunda kesin bir fikir söylemek mümkün değildir. Halbuki , Tanzimat devrinde , Osmanlı devlet ve vilâyet yıllıkları olarak bir veya birkaç yıl arayla yayınlanmaya başlayan salnameler (*Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmanlye* , *Salname-i Vilâyet-i Konya v.s. gibi*) sayesinde , bu değişim ve gelişimin boyutlarını tesbit etmek daha kolay olabilmıştır.

bir şehir veya bölgesinin uzun yıllar boyunca idarî takismatının gösterdiği gelişimi ve değişimi konusunda bir sonuca gidebilmenin, yalnızca tesadüfen elimize geçmesini beklediğimiz belirli bir yıla ait bilinmeyen yeni risaleler ve bu risalelerdeki kayıtlar mümkün olamayacağı açıktır. Bizzat *vesikalar* ve *muhtelif defterler* arasına girip bunlar arasında bağlantı kurup, farklılıkları ve birliklikleri tesbit etmek gerekir.

İdarî tasimatla ilgili olarak , kesin bir şekilde söyleyebileceğimiz husus şudur ki , bu da , kısa müddetler arasında dahi değişkenlik gösterebilmesidir. Şu halde, incelediğimiz dönem içindeki Sinop'un idarî taksimatı hakkında söyleyebileceklerimiz, yukarıda arzettiğimiz bu çerçevede dahilinde yapmış bulunduğumuz tesbitler olacaktır.

Osmanlı ülkesi , *beylerbeyilik* ve *sancak* diye askerî-idarî birimlere ayrılırken aynı zamanda bu ayırımı tabi topraklar üzerinde *kaza* denilen şer'î - idarî birimler de bulunmaktaydı. ⁴ Şer'î - idarî birimler olan *kaza* 'lar ise , daha alt seviyede *nahiye* ve *köyler* 'den meydana geliyordu. ⁵ Kısacası, Osmanlı Anadolu'sunun kurulu düzeni , XVIII. yüzyılda *eyalet*, *liva* (sancak), *kaza*, *nahiye* ve *köyler* 'den müteşekkil bir teşkilatlanmaya sahipti. ⁶ Her *beylerbeyilik* yahut *eyalet* denilen büyük idarî birimler, birçok *sancak* 'ın birleşmesinden, ⁷ bir idare altında toplanmasından ve *kazalar* 'dan ⁸ meydana geliyordu. Bu birimlerin başında, yürütme kuvvetini temsil eden *bey* (*Beylerbeyi*, *sancakbeyi* ve diğer zaimler) ve yargı kuvvetini temsil eden *kadı* gibi iki farklı otorite bulunmaktaydı. Bu iki farklı otoriteyi temsil eden görevliler denetimi altında, *taşra* 'daki hizmet ve görevler yerine getirilmekteydi. ⁹ *Beylerbeyi* , emri altındaki görevlilerle birlikte Divan-ı Hümayun'un küçük bir benzeri olan *beylerbeyi divanı* ile , kendisinin idaresinde bulunan *eyaleti* yönetmekteydi. Bu *divan* 'da, ilk üçü doğrudan doğruya hükümdar tarafından tayin edilen , *bir timar defterdarı* , *defter kethüdası* , *hazine defterdarı* , *beylerbeyi kethüdası* , *tezkereci* bulunuyordu. ¹⁰

⁴ Özer Ergenç , « Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerinde Bazı Düşünceler » , VIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara 11-15 Ekim 1976) Kongreye sunulan Bildiriler , II . cilt , Ankara 1981 , s. 1267.

⁵ Bu husus ileride *Sinop kazasının idari taksimatı* 'ndan söz edilirken görülecektir.

⁶ Bk. Yücel Özkaya , *Osmanlı İmparatorluğunda Ayânlık* , Ankara 1977 , s. 29.

⁷ Yücel Özkaya , Aynı eser , aynı yer ; Mustafa Çetin Varlık , « Kütahya'nın Şehzâde Sancağı Olarak idaresi » , Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi (MÜFEF) Türklük Araştırmaları Dergisi , Sayı : 5 (İstanbul 1990) , s. 315.

⁸ Yücel Özkaya , Aynı eser , aynı yer.

⁹ Özer Ergenç , Aynı makale , aynı yer.

¹⁰ Mustafa Çetin Varlık , Aynı makale , aynı yer.

A) SİNOP'UN BAĞLI BULUNDUĞU SANCAK VE EYALETİN DURUMU

Yukarıda genel mahiyette ifade etmeye çalıştığımız " Osmanlı idarî - mülkî teşkilatlanması " na göre, Sinop'un durumu, hangi eyalet ve sancak idaresi altında bulunduğunu tesbit edelim.

Sinop, idarî - mülkî taksimat yönünden , eyaletlere ayrılmış bulunan Osmalı Devletinin , Anadolu eyaleti içinde yer alan kaza 'lardan ¹¹ yahut kadılık 'lardan biridir.

Anadolu eyaleti 'nin kuruluşunun , Rumeli Beylerbeyliği' nin kuruluşundan (1362) sonra 795 / 1393 tarihinde olduğu, önceleri bu beylerbeyliğin merkezinin Ankara iken sonradan Kütahya yapıldığı anlaşılmaktadır.¹² Kütahya , XVI. yüzyılda Anadolu eyaleti ' nin yahut beylerbeyliği 'nin merkezi durumundadır. ¹³ Onun Anadolu vilayeti'nin merkezi oluşu , İshak Paşa'nın beylerbeyliği zamandır. ¹⁴ Şehzade Bayezid'in (1550 - 1558) ve Şehzade Selim'in (1562 - 1566) tarihleri arasındaki valilikleri sırasında Kütahya, şehzade sancağıdır. ¹⁵ Kütahya'nın 1566 tarihinden itibaren 1833 yılına kadar, Anadolu beylerbeyliği'nin yahut eyaleti' nin merkezi görevini yürüttüğü görülüyor. ¹⁶

Anadolu eyaleti ' nin , Kütahya eyaleti olarak da anıldığını görmekteyiz. Onun, bu şekilde Kütahya eyaleti olarak da anılması, Kütahya'nın uzun yıllar boyunca söz konusu eyalet merkezi olmasından dolayı olmalıdır. Nitekim, XVIII. yüzyılın ilk yarısına ait bir vesikada, Anadolu eyaleti' nin Kütahya eyaleti olarak zikredilmesi buna işaret etmelidir. ¹⁷

Kastamonu sancağı 'na gelince, bu sancağın , Ayni Ali'nin 1018 / 1609 'da , Sofyalı Ali Çavuş'un 1064 / 1645'te kaleme aldıkları risale nevinden olan ve 1063 / 1653'de istinsah edilmiş olduğu belirtilen, (bugün yayınlanmış durumda bulunan, müellifi belli olmayan) bir risaleden anlaşıldığına göre, XVII. asır ortalarında "

¹¹ «1157 senesine mahsûben Kars cânibi ser-askeri olup Anatoli cânibinde vâki' Kütahya valisi düstûr-ı mükerrem ve müşîr-i müşahham nizâmîl-âlem vezîr-i âlişan devletlü ve sa'âdetlü Ahmed Paşa Hazretlerinin imdâd-ı seferiyesinden medîne-i Sinob kazasından bâ-ferman-ı âli ve pusula.... » (Bk. ŞŞS , Nu : 86 , s. 180, vesika : 29 , vesika tarihi : Rebülevvel 1157.) ; «vilâyet-i Anatolu'da medîne-i Sinob'da bundan akdem maktûlen vefat iden..... » (Bk. ŞŞS , Nu : 86 , s.8-9 , vesika : 211 , vesika tarihi: 12 Cemaziyelevvel 1157)

¹² Bk. Mustafa Çetin Varlık , « XVI. Yüzyıl Osmanlı İdarî Teşkilâtında Kütahya » , MÜFEF Türklük Araştırmaları Dergisi , Sayı : 2 (İstanbul 1987) , s. 202.

¹³ Bk. Aynı müellif , « Kütahya'nın Şehzade Sancağı Olarak İdaresi » , MÜFEF Türklük Araştırmaları Dergisi , Sayı : 5 (İstanbul 1990) , s. 315 .

¹⁴ Bk. Aynı müellif , « XVI. Yüzyıl Osmanlı İdarî Teşkilâtı..... » , s. 202 .

¹⁵ Bk. Aynı Müellif , « Kütahya'nın Şehzade..... » , s. 315 .

¹⁶ Bk. Aynı müellif , « XVI. Yüzyıl Osmanlı İdarî Teşkilâtı..... » , s. 203 .

¹⁷ « Eyâlet-i Kütahya İmdâd-ı Seferiyye Fermanıdır : (.....) Anatoli Eyâleti'nde vâki' kadılar (....) ve a'yân-ı vilâyet (...) tevkî-i refî-i hümayunum vasıl olıcak ma'lûm olaki, bu defa Kars cânibi ser-askerliği Anatoli Eyâleti inzîmâmiyle (....) sadr-ı esbak vezîrim Ahmed Paşa (....) tevcihle ihsânım (.....) Eyâlet-i Anatoli imdâd-ı seferiyyesi. (.....) » (Bk. ŞŞS , Nu : 86 , s. 180 , vesika : 28 , vesika tarihi : Evaili Muharrem 1157.)

Osmanlı İmparatorluğu'nun idarî taksimatı ve toprak idaresi "nde geçerli olan nizam içerisinde , *Anadolu eyaleti* 'nin 14 sancağından biri olduğu görülüyor. ¹⁸ Onun, Anadolu Eyaleti sancaklarından ¹⁹ olduğunu diğer risaleler de teyid ediyor. ²⁰

XVIII. asrın ilk yarısında yani incelemiş bulunduğumuz dönem içerisinde de Kastamonu Sancağı'nın, Anadolu Eyaleti'ne bağlı sancaklardan biri olmaya devam ettiğini vesikalardan anlamaktayız. Mesala, biri 5 Muharrem 1158 diğeri 3 Safer 1158 tarihli iki ayrı fermandaki Kastamonu Sancağı'nın durumu buna bir örnek teşkil edebilir.²¹

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki *Ahkâm Defterleri* 'ne bağlı olarak tertib edilmiş bir çalışmaya göre *Kastamonu sancağı* 'nın, XIX. yüzyılın ilk yarısında (1831) da *Anadolu eyaleti* sancakları arasında bulunduğu görülüyor. ²² XVIII. yüzyılın ilk yarısından 1831'e kadar *Anadolu eyaleti* 'ne bağlı olarak gördüğümüz *Kastamonu sancağı* 'nın , XIX. yüzyılın ortalarında (1268 / 1851), *Sinop sancağı* 'nın bir *masraf defteri*'ne göre, *Kastamonu vilayeti* şeklinde teşkil edildiği anlaşılıyor. ²³ *Kastamonu*'nun , mülkî taksimat yönünden uzun müddet Anadolu eyaletine bağlı bir sancak olmaya devam etmekle beraber, XIX. yüzyılın ikinci yarısında, yukarıdaki satırlarda da izah etmiş olduğumuz gibi Tanzimat devri ıslahatları cümlesinden olmak üzere teşkil edilmiş bulunan *vilayet teşkilâtı* içinde, Kastamonu vilayeti şeklinde düzenlenen bir idarî yapılanma bütünlüğü içinde, vilayetin merkez sancağını oluşturduğu anlaşılıyor. ²⁴

¹⁸ Bk. İlhan Şahin , *Aynı makale* , s.905-935.

¹⁹ Anadolu Eyaleti'nin Kastamonu Sancağı dışındaki diğer sancaklarının nereler olduğu konusunda yukarıda dipnot : 2 ve 18 'de belirtilen çalışma ve yayınlar dışında, bk. Hâdiye Tuncer , *Osmanlı İmparatorluğunda Toprak Hukuku , Arazi Kanunları ve Kanun Açıklamaları* , Ankara 1962 , s. 28-29.

²⁰ Bu risaleler hakkında bk. dipnot : 2 , 18 , 19 'da belirtilen çalışma ve yayınlar.

²¹ «.... işbu emr-i âlişânım vüsûlünde ser-asker-i müşâriün-ileyh için sene-i mezbûre [1158] mahsûben *Anatoli eyâleti*'nden tahsiline me'mûr olduğu imdâd-ı seferiyye akçesinden *Kastamonu sancağı*'nin hissesine isabet eden meblağ-ı mezbûr..... » (Bk. SŞS , Nu : 86 , s. 133 , vesika : 88 , vesika tarihi: 5 Muharrem 1158.) ; « *eyâlet-i Anatoli*'dan binyüz elli sekiz senesine mahsûben tahsili ferman olan imdâd-ı seferiyyesinden (.....) *eyâlet-i mezbûre dâhilinde vâki*' *Kastamonu sancağı*'nin hissesine isabet iden » , (Bk. SŞS , Nu : 86 , s. 129 , vesika : 94 , vesika tarihi : 3 Safer 1158 .) .

²² Bk. Fazıla Akbal , *Aynı makale* , s.617-628 .

²³ Bk. BOA , Cevdet, Maliye , Nu : 15285 , sene 1268.

²⁴ Besim Darkot , « *Kastamonu* » mad. , İ.A. , VI , s. 403.

B) SİNOP'UN SANCAK TEŞKİLATI İÇİNDEKİ YERİ

Sinop'un "*Sancak teşkilatı*" içindeki yerine gelince, onun, yukarıda işaret ettiğimiz *Anadolu* yahut diğer adıyla *Kütahya eyaleti* sancaklarından biri olan *Kastamonu sancağı* mülhakatından olduğu görülüyor. Nitekim, onun *Kastamonu sancağı* mülhakatından olduğu birçok vesikada ifade olunmaktadır: Bunlara a) *Kastamonu sancağı* 'nda vaki kazalardan talep edilmiş 100 re's mükarî katırlarının *Sinop şehri Kazası* (Medine-i Sinob kazası) ve mülhakatına isabet eden miktarını belirleyen bir kaydı,²⁵ b) 1158 senesine mahsuben *Kastamonu Sancağı* kazalarına isabet eden *mîrî levendat* miktarı konusunda kaleme alınmış defteri,²⁶ c) Çelik Mehmed Paşa'nın *Kastamonu*'ya geldiklerinde *Kastamonu* mütesellimi *Ağa* tarafından verilen *masraf ve ikramiyesi* 'nin *Sinop* şehri ve mülhakatına isabet eden hisselerini belirleyen bir diğer defteri²⁷ örnek olarak verebiliriz. Bu konuda, örnekleri ve vesikaları çoğaltmak mümkündür. Ayrıca, sık sık *Kastamonu* mütesellimi tarafından *Sinop* kadısı ve kadı ile birlikte diğer görevlilere hitaben gönderilmiş bulunan "*buyuruldu*"larda,²⁸ bu durumu görmekteyiz. XVIII. yüzyıl vakanüvistlerinden olan *Ahmed Vasıf Efendi* de, *Sinop*'u, *Kapudan-ı derya* *Vezir Gazi Hasan Paşa* *Hazretlerinin malikane* olarak üzerinde bulundurduğunu ve *Kastamonu sancağı* mülhakatından olduğunu belirtmektedir.²⁹

Sinop'un *Kastamonu sancağı* içindeki görünümü, bir *kaza*³⁰ veyahut *kadılık* 'tı. Osmanlılar zamanında adlî görevlerinin yanında birçok idarî ve malî selahiyet ve vazifelere de sahip bulunan kadıların, görev yaptıkları yerler olan *kadılıklar*, zamanla sancakların idarî taksimatına esas olduklarından³¹, *Sinop* da *Kastamonu sancağı* için aynı fonksiyonu oynuyor ve onun *kaza* 'larından yahut *kadılık* 'larından birini teşkil ediyordu. Fakat onun *kadılık derecesi*,³² *Rumeli* ve *Anadolu* kazaskerleriyle *İstanbul*, *Mekke*, *Edirne*, *Bursa*, *Mısır*, *Medine-i münevvere*, *Şam*, *Kudüs*, *Halep* gibi payeli büyük kadılık yahut mevleviyetleri mesabesinde değildi. Onun kadılık derecesinde müsavî olduğu yerler, *Ankara*, *Gelibolu*, *Mihaliç*, *Tokat*, *Mudurnu*, *Boyabat*, *Lefkoşe*, *Kandiye*, *Kamanıçe* gibi daha alt payeli küçük yerlerdi.³³ XVIII. yüzyıla ait *Anadolu* kazaskerlik defterlerinde, kaç akçalık

²⁵ Bk. SSS, Nu : 86, s. 142-143, vesika : 74, 75, vesikalar tarihi : 20 Muharrem 1158 .

²⁶ Aynı defter, s. 120, vesika : 105, vesika tarihi : 1158 .

²⁷ Bk. Aynı defter, s. 163, vesika : 49, vesika tarihi : 24 Cemaziyelahir: 1157.

²⁸ Aynı defter, s. 82, vesika : 158, vesika tarihi : 1159 ; Aynı defter, s. 181, vesika : 27, vesika tarihi : 20 Safer 1157 .

²⁹ «ve *Sinob*, *Kastamonu sancağı mülhakatından olup*, *livâ-i mezkûre*, *kapudan-ı deryâ Vezir Gazi Hasan Paşa Hazretleri'nin ber-verch-i Mâlikâne uhdesinden olmakdan nâşf.....* » (Bk. *Ahmed Vâsif Efendi*, *Mehâsinül-Asâr ve Hakâikü'l-Ahbar*, Yayınlayan : Dr. Mücteba İlgürel, İstanbul 1978, s. 226.)

³⁰ *Sinop*'un bir *kaza* ve kazanın merkezini teşkil ettiği konusunda bk. *Mühimme Defteri*, Nu : 147, s. 294, vesika (hüküm) tarihi : Evaili S 1153 ; Aynı defter, s. 296, vesika(hüküm) tarihi : Evasıtı S 1153 .

³¹ Bk. Halil İnalçık, « *Mahkeme* » mad., İ.A., VII, s. 149.

³² *Kaza kadılıklarının çeşit ve dereceleri hakkında* bk. *İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilâtı*, İkinci Baskı, Ankara 1984, s. 91, 93 .

³³ Bk. İ. H. Uzunçarşılı, Aynı eser, s. 98-99 .

olduğu belirtilmeyen kazalar arasında Sinop'un da zikredilmesi ,³⁴ onun , Osmanlı idarî teşkilatı içindeki vasfını ortaya koyan diğer önemli bir kayıttı . İstilah olarak birkaç anlamı arasında **kaza** deyimini , " *kadılık makamı ve memuriyeti* " anlamına da gelmekte, lügat manasında ise " *hüküm ve karar verme* " gibi anlamları taşımaktaydı.³⁵ Kısacası, kadıların kaza (hukuk) daireleri olan *kadılık* , gönümüz tabiriyle *kazalar* olup , kadılar buralarda görev yapmaktaydılar.³⁶

Sinop'un Kastamonu sancağı'na bağlı *kaza* veya *kadılık* 'lardan olmayı XVIII. yüzyılın ikinci yarısında da sürdürdüğü görülüyor :³⁷ Nitekim , mecmua nev'inden bir yazma içerisinde , Sinop'lu Hisar imamı Mustafa tarafından yapılan bir kayıttta rastladığımız bilgiler bunu göstermektedir.

Sinop'un, incelemiş bulunduğumuz XVIII. yüzyılın ilk yarısında , ifade edilmiş şeklinin kendi idarî teşkilâtı içinde yer alan diğer yerleşim birimlerine kıyasla farklı bir yapıya sahip olduğu da görülmektedir .Bir kere o bir şehirdir ve bu özelliğiyle diğer kendi idaresi altında toplanmış bulunan yerleşim birimlerinden farklıdır. Nitekim , **Sinop**'a belgelerde, genelde *medîne-i Sinob*³⁸ veya *medîne-i Sinob kazası*³⁹ şeklinde atıflarda bulunulmaktadır. Ona bu şekilde hitabedilmesindeki maksat, kendi mülhakatından olan diğer yerleşim birimleri (*kaza* , *nahiye* v.s.) nden farklı bir yapıya sahip olduğuna ve onun bir şehir özelliği taşıdığına işaret etmek içindir .

İncelediğimiz dönem içinde , **Sinop** hakkında , yukarıda belirttiğimiz kullanılan tabirler arasında bir de *nahiye* deyimini görüyoruz . *Kaza* ve *medîne-i Sinob* tabirleriyle birlikte , aynı yer hakkında *nahiye* deyiminin kullanılmış bulunduğuna şahit oluyoruz : Buna, *gediktimar* konusunda sunulan bir kadı arzında , Sinop 'un bir köyü ile diğer bazı köylerinin *gediktimar* teşkil edilmiş bulunduğundan bahisle , bu yer hakkında " *Kastamonu sancağında Sinop nâhiyesinde* " denmesini⁴⁰ örnek

³⁴ Bk. Tuncer Baykara , *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş - I* (*Anadolu'nun İdari Taksimatı*) , Birinci Baskı , Ankara 1988 , s. 217-225 .

³⁵ Bu konuda teferruat için bk. B.D. Macdonald , « *Kazâ* » mad. , İ. A. , VI , s. 493-494.

³⁶ Bk. Tuncer Baykara , *Aynı eser* , s. 215.

³⁷ « *Kudvetü'l-kuzât ve'l-hukkâm ma'deni'l-fazlı ve'l-keâm mevlânâ Sinob kadısı zîde fazlühü tevki'i refî-i hümayun vâsil olicak ma'lum ola ki, Kastamonu Sancağı'nda vâki Sinob kal'asının.....* » [Bk. Dr. Rıza Nur Kütüphanesi Yazmalar Kısmı, Nu: 587 , s. 29 , vesika tarihi : 5 Recep 1201 . (Mecmua nev'inden bir eserin arasında kayıtlı Sinobî Hisâr İmâmı Mustafa imzalı.)]

³⁸ « *.....Kastamonu sancağı'nda vâki' kazalardan medîne-i Sinob ve....* » (Bk. SŞS , Nu : 89 , s. 15 , vesika : 27 , vesika tarihi : 4 Muharrem 1150 ; Aynı defter , s. 47 , vesika : 48 , vesika tarihi : 6 Cemaziyelevvel 1150.) ; « *Nişân-ı şerîf-i âlişânın hükmü oldur ki, medîne-i Sinob muzâfâtından.....* » (Bk. SŞS , Nu : 86 , s. 153 , vesika : 63 , vesika tarihi : 18 şevval 1157.) ; « *1158 senesine mahsûben medîne-i Sinob ve mülhakâtı.....* » (Bk. SŞS , Nu : 86 s. 152 , vesika : 66 , vesika tarihi: evahiri Cemaziyelahir 1158.) ; « *Der-i devlet-mekîne arz-ı dâ'i kemîne budur ki, medîne-i Sinob'da vâki' Sultan Alaeddin Medresesi'nin vakfı.....* » [Bk. BOA , İbnülemin , Evkaf , Nu : 6356 , vesika tarihi : 12 Ramazan 1135. (arz)]

³⁹ « *.....Osmancık menzili imdâdiyyesi için medîne-i Sinob kazâsı'na* » (Bk. SŞS , Nu : 86 , s. 157 , vesika : 55 , vesika tarihi: 20 Şaban 1157.) ; « *.....sa'âdetlü Ahmed Paşa Hazretleri'nin imdâd-ı seferiyyesinden Medîne-i Sinob kazâsı'ndan bâ-fermân-ı âli.....* » (Bk. SŞS , Nu : 86 , s. 180 , vesika : 29 , vesika tarihi : Rebiülevvel 1157.) .

⁴⁰ « *Der-i devlet-mekîne arz-ı dâ'i kemîne budur ki, Kastamonu sancağı'nda Sinob nâhiyesi'nde Silmenteri nâm karye ve gayriden bin beşyüz akçe gedik timar ile "Sinob Kal'ası Mustahfizliği"na.....* » [Bk. BOA , Ali Emiri , Mahmud-I , Nu : 4152 , vesika tarihi : gurre-i Rebiülevvel 1150 (vesikanın arka yüzü, kadı arzı.)] ; « *Arz-ı bendeleri budur ki, Kastamonu sancağı'nda Sinob nâhiyesi'nde Silmenteri nâm karye ve gayriden binbeşyüz akçe gedik timar ile Sinob kal'ası mustahfizlarından.....* » (Aynı vesika'nın ön yüzü.

olarak verebiliriz . Ayrıca , bu kadı arzı dışında , bir kısım diğer vesika kayıtlarındaki bilgileri de aynı deyimle örnek olarak verebiliriz : Bu vesikalar ,Osmanlı diplomatik yazı usulleri içinde birbirlerinden farklı bir niteliğe sahip olup , *arz-ı hal* ⁴¹ ve *arz'* lar ⁴² hatta bazı berat emri olan *nişan'* lar ⁴³ şeklinde kendini göstermektedir.

İdarî birim olarak , Sinop için , daha önceki devirlerde de aynı tabirin (*nahiye*) kullanılmış olduğunu görmekteyiz . Mesela, tarihini kesin olarak tesbit edemediğimiz fakat XVI. asra ait olması muhtemel olan ve tapu tahrir kayıtlarını andıran “**Kastamonu ve Sinop'ta Vakıflar**” adı ile kayıtlı bir vakıf defterinde, Sinop için « *Evkâf-ı an-nâhiyet-i Sinop der-livâ-i Kastamonu* » şeklinde *nahiye* tabiri kullanılmıştı. ⁴⁴ Aynı asırda , Sinop için, *kaza* ve *nahiye* tabirlerinin birlikte ve müteradif mahiyette kullanılmasına da rastlamaktayız : Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde 456 numarada kayıtlı Tapu Tahrir Defteri'nde Sinop ayrı ayrı hem *nahiye* ⁴⁵ hem de *kaza* ⁴⁶ birimi olarak zikredilmektedir. Bu durum, kaza tabiriyle nahiye tabirinin 16. asır için aynı idarî birimi temsil etmekte olduklarına yani müteradif manada kullanıldıklarına işaret edebilir.

Nahiye deyiminin asırlara göre ihtiva ettiği manaları tesbit etmeye çalışmış bulunan M. Tayyib Gökbilgin, bu tabirin, Osmanlı İmparatorluğu'nda coğrafi ve idarî manada, "küçük veya büyük bir çevreyi yahut bölgeyi" bazan da "çok geniş bir mıntıkayı" temsil ettiğinden bahsetmekte, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren de idarî teşkilatta mülkî taksimatın en küçük parçasını temsilen kullanıldığını belirtmektedir. Onun tesbitlerinde, *nahiye* tabirinin, XV. asırda «*bir liva (sancak) nın muayyen bir şehir, kasaba veya büyükçe meskun bir mahalli* » temsil ettiği ve etrafındaki bölgeleri temsil eden *divan* , *cemaat* , *vilayet* tabirlerinin yanında ve

Vesika tarihi yok. Fakat 1156 senesi Saferi'nde gedik tımarı tasarruf eden kale Mustahfızı Musallî'nin ölümüyle Abdurrahman adlı bir şahsa mustahfizlik ve tımarının tevcih olduğundan bahsediliyor.)

⁴¹ « *Arz-ı hâl-i kulları budur ki ,Kastamonu sancağı'nda Sinob kal'ası (.....) » « nâhiye-i Sinob der-livâ-i Kastamonu..... » (Bk. BOA, Cevdet Tımar , Nu : 8233 , vesika tarihi: 14 Ca 1170.) ; « Devletlî inâyetlî sultanım hazretleri sağ olsun ,Kastamonu sancağı'nda Sinob nâhiyesi'nde Gödet nam karye..... » [BOA, Cevdet, Tımar , Nu : 3594 , vesika tarihi : (Buyuruldu kaydı: 25 S 1179.)] (Bu vesikada , 8500 akçelik Sinob kalesi dizdarlığının gedik tımar'ın dan da bahsedilmektedir.) ; « Devletlî inâyetlî merhametlî sultanım hazretleri sağ olsun , arz-ı hal-i kullarıdır ki, Kastamonu sancağı'nda Sinob nâhiyesi'nde Albarıslan nam karye..... » (Bk. BOA, Cevdet, Tımar , Nu : 7525 , vesika tarihi : 25 C 1195.)*

⁴² « *Dergâh-ı felek-medâr ve bâr-gâh-ı gerdün-ı iktidâr turâbına arz-ı bende-i bi-mikdâr budur ki , Kastamonu sancağı'nda Sinob nâhiyesi'nde Sorkun nâm karyede..... » (Bk. BOA, Cevdet, Tımar , Nu : 84 , vesika tarihi : 1 S 1135.) ; « budur ki, Kastamonu sancağı'nda Sinob nâhiyesi'nde Uzungürgen nâm karyede.... » [Bk. BOA, Ali Emiri, Ahmed - III , Nu : 10155 ve Nu : 11265 , vesikalar tarihi (vesikalar üzerine düşülen buyuruldu tarihleri) : 6 ve 10 Safer , 7 Receb 1121.]*

⁴³ « *Nişân-ı şerif-i âlişânın hükmü odur ki, kudverül-kuzât ve'l-hükkâm Sinob kadısı mevlânâ es-seyyid Şeyh Musa zîde fazlühü südde-i sa'âdetime mektûb gönderüp Kastamonu sancağı'nda Sinob nâhiyesi'nde Silmenteri nâm karye ve gayriden bin beş yüz akçe gedik tımar ile..... » (Bk. SŞS , Nu : 86 , s. 158-159 , vesika : 54 , vesika tarihi : 4 Rebiülahir 1157.) ; « Süret-i berât-ı âli. Nişân-ı şerif-i âlişânın hükmü odur ki , Kastamonu Sancağı'nda Sinob nâhiyesi'nde Saray nam karye ve gayriden iki bin beşyüz altmış akçe timara mutasarruf İbrahim fevî olup..... » [Bk. Aynı defter, s. 110, vesika: 121, vesika tarihi: (vesikanın Sinop'a geliş tarihi: 22 Şaban 1157.)] ; «Kastamonu sancağı'nda Sinob nâhiyesi'nde nâm karye..... » (Bk. BOA, Ali Emiri, Ahmed III , Nu : 9740 , vesika tarihi : Safer 1116.)*

⁴⁴ Bk. **Kastamonu ve Sinop'ta Vakıflar** , İstanbul Belediye Atatürk Kitaplığı , M.C.,0.75 , s. 118 , 205

⁴⁵ « *Evkâf-ı nâhiye-i Sinob* » (Bk. BOA , Tapu tahrir Defteri , Nu : 456 , s. 162 , 182.)

⁴⁶ « *Vakf-ı İmâret-i merhum Sultan Bayezid Han aleyhi'r-rahmeti ve'l-gufran der-Amasya an-kazâ-i Sinob....* » (Bk. Aynı defter , s. 162.)

bazan bu tabirlerin müteradifi (eş anlamlısı) olarak kullanıldığı ; XVI. asırda da « *hem bir livanın aynı adı taşıyan kazasının bir nahiyesini* » hem « *Irak , Bosna , Dubrovnik gibi çok geniş bir mıntika ve eyaletleri* » hem de « *İstanbul'da üç dört mahalleden müteşekkil bir semti* » ve genellikle « *bilinen bir caminin muhit ve mahallelerini* » temsil ettiği görülüyor.⁴⁷

Biraz yukarıda belirtilen tesbit ettiğimiz kayıtlara bağlı olarak , M. Tayyib Gökbilgin'in de tesbit ettiği ve dediği gibi , her ne kadar *nahiye* ve *kaza* tabirlerinin eş anlamlı olarak kullanılması , her ne kadar XV. ve XVI. asır için kabul edilebilirse de, bu durumun incelediğimiz dönem olan XVIII. asrın ilk yarısı için geçerli olduğunu, aynı dönemde *Sinop* için hem *kaza* hem de *nahiye* tabirlerinin kullanılmasına rağmen , söyleyemeyiz . Zira , bu iki farklı tabirin aynı zaman içinde ve aynı yerin idarî durumunu temsil eder mahiyette kullanılmasında , başka başka farklı nedenlerin olduğunu düşünmekteyiz. Böyle düşünmemizin nedenlerini ileride açıklayacağız.

XVII. asrın ilk yarısında avarız hanelerini belirleyen tahrirlerde *Sinop* için, sadece *kaza* tabirinin kullanılmasına rastlamaktayız, *nahiye* tabirini göremiyoruz .Bahsettiğimiz avarız hanelerini belirleyen bu tahrirlerden biri 1099 / 1687-8 tarihli olup Topçular Kâtibi Ebubekir Efendi tarafından⁴⁸, diğeri 1051 / 1638 tarihli olup *Sinop*'lu müderris Abdullah tarafından⁴⁹ gerçekleştirilmiştir. Ancak, bu tahrirler dışında , muhtelif karakterlerdeki bazı vesikalara müracaat edildiği zaman *Sinop* için, idarî birim olarak , incelediğimiz dönemde gördüğümüz gibi , *nahiye* tabirinin kullanılmış bulunulduğuna rastlanacağını da tahmin ediyoruz : Çalışmamız XVII. asır için tahsis edilmemiş bulunduğundan biz , bu asırda *kaza* ve *nahiye* tabirlerinin müteradif olarak kullanılıp kullanılmadığı konusu üzerinde durmayacağız.

Eğer incelenecek ve dikkat edilecek olursa görülecektir ki, incelediğimiz dönem olan XVIII. yüzyılın ilk yarısında , *Sinop*'u *nahiye* olarak zikreden vesikalardan hemen hemen tamamının bir ortak yönü bulunmaktadır ve her biri aynı konuyu işlemişler ve ele almışlardır. Bu konu , *timar* ve *gedik timar* ' la ilgilidir. Kısacası , *Sinop* için incelediğimiz dönemde " *kaza* " deyiminin yanında " *nahiye* " tabirinin de kullanılması , *nahiye* tabirinin de genellikle timar meselelerini işleyen vesikalarda dile getirilmesi , ilk planda araştırmacıyı , *nahiye* tabirinin timarla ilgili meselelere münhasır kaldığı şeklinde bir kanaate götürmektedir. Araştırmacının bu şekilde bir kanaate varması pek haksız da sayılmaz. Zira, bu şekilde *Sinop*'u " *nahiye* " olarak zikreden vesikalardan büyük çoğunluğu *timar* konusunu işlemektedir ve bu husus özellikle dikkat çekmektedir.⁵⁰ Bununla beraber, aynı dönemde *Sinop*'u bir *nahiye*

47 Bk. M. Tayyib Gökbilgin , « *Nahiye* » mad. , İ.A. , IX , s. 37, 39 .

48 *Sinop* hakkında kullanılan " *kaza* " tabiri için bk. BOA, Kamil Kepeci , Nu : 2722 . s. 114.

49 *Sinop* hakkında " *kaza* " tabiri için bk. BOA, Kamil Kepeci , Nu : 2589 , varak : 20 a : Aynı tasnif , Nu : 2593 , varak : 10 b.

50 *Sinop*'un Kastamonu sancağı'nda bir " *nahiye* " olduğunu belirten timar veya gedik timarla ilgili dipnot : 40 , 41 , 42 , 43 'te belirtilen vesikalardan başka yine şu vesikalara da müracaat olunabilir : BOA , Cevdet , Timar , Nu : 84 , vesika tarihi: 16 S 1135 ; Aynı tasnif , Nu : 8233 , vesika tarihi: 12 Ca 1170 ; Aynı tasnif , Nu : 7525 , vesika tarihi: 22 C 1195.51« *Nişân-ı şerif-i âlişân-ı.....hâkâni hükmü oldurki , işbu râfi'-i tevki'-i refi'üş-şan-ı hâkâni Muhammed südde-i sa'âdetime arz-hal idüp Kastamonu sancağı'nda Sinob nâhiyesi'nde beher sene Sinob kal'asına kerâste virmek üzere yüz elli akçe yazı ile mukayyed cema'at-i mürmürân çifliği.....* » (Bk. BOA , Cevdet , Maliye , Nu : 26609 , vesika tarihi : 9 zilkade 1168.) ; « *Arz-ı bendileridir ki , Kastamonu sancağı'nda Sinob nâhiyesi'nde beher sene Sinob kal'asına keraste virmek*

olarak belirtip, tımar konusunu ele almayan, başka kayıtlara da tesadüf edilmiştir. Mesela, Sinop kalesine kereste vermek şartıyla cemaat-i mirmiran çiftliğine tasarruf tevcihi konusunda kaleme alınan bir nişan emri ile, arz-ı hal ve arz ile bunlara düşülen derkenar kayıtlarında bu hususu görmek mümkündür. ⁵¹

Esasen aynı dönemde Sinop için, *kaza* ve *nahiye* 'den başka, *liva* deyiminin de kullanılmış bulunduğuna şahit olmaktayız. Nitekim, buna, 29 Şaban 1149 (3 Ocak 1737) tarihli Ahmed adlı Sinop kadısının arzında " *medine-i Sinob kazası* " şeklinde Sinop'un bir *kaza* olduğunu belirtilmesine rağmen, aynı arza düşülen derkenar kaydında " ... *defter-i hazine vakf-ı han-ı Koyluşhan nam diğer Karbansaray nahiye-i Çeharşenbe der-liva-i Sinob* " şeklinde ⁵² aynı yerin *liva* olarak belirtilmesini ve yine, bu arzda işlenen konu ile ilgili olarak, sadır olmuş bulunan 2 Zilkade 1149 (4 Mart 1737) tarihli bir nişan emrinde " ... *Sinob sancağı'nda Çeharşenbe nahiyesi'nde vaki Koyluşhanı nam-ı diğer Karbansaray Hanı Vakfı...* " ⁵³ şeklindeki kayıtla Sinop'un bir *sancak* olduğunun belirtilmesini örnek verebiliriz.

İncelediğimiz dönem içerisinde Sinop için, merkezden gelen emirler ile Sinop'un bağlı bulunduğu sancak amirinden gelen buyuruldulardan başka, Sinop Mahkemesi'ne yansıyan davalarda hadisenin cereyan ettiği mekân yahut idarî birim belirtilirken, *kaza* tabirinin kullanılması, ⁵⁴ bununla beraber « *medîne-i Sinob* » «

üzere yüz elli akçe yazı ile mukayyed cemâ'at-ı mirmirân çiftliği..... » [Bk. Aynı tasnif , aynı numara , vesika tarihi: (vesikanın üzerine düşülen buyuruldu tarihi :) 2 Ca 1170.] ; « Devletlü merhametli sultanım hazretleri sağ olsun , Kastamonu sancağı'nda Sinob nâhiyesi'nde beher sene Sinob kal'asına kereste vermek üzere 150 akçe yazı ile..... » [Bk. Aynı tasnif , aynı numara , vesika tarihi : (tarihsiz , arz-ıhal)]

⁵¹ « Nişân-ı şerif-i âlişân-ı.....hâkâni hükmü oldurki , işbu râfi'-i tevkî'-i refi'üş-şan-ı hâkâni Muhammed südde-i sa'âdetime arz-hal idüp Kastamonu sancağı'nda Sinob nâhiyesi'nde beher sene Sinob kal'asına kereste vermek üzere yüz elli akçe yazı ile mukayyed cemâ'at-ı mirmirân çiftliği..... » (Bk. BOA , Cevdet , Maliye , Nu : 26609 , vesika tarihi : 9 zilkade 1168.) ; « Arz-ı bendileridir ki , Kastamonu sancağı'nda Sinob nâhiyesi'nde beher sene Sinob kal'asına kereste vermek üzere yüz elli akçe yazı ile mukayyed cemâ'at-ı mirmirân çiftliği..... » [Bk. Aynı tasnif , aynı numara , vesika tarihi: (vesikanın üzerine düşülen buyuruldu tarihi :) 2 Ca 1170.] ; « Devletlü merhametli sultanım hazretleri sağ olsun , Kastamonu sancağı'nda Sinob nâhiyesi'nde beher sene Sinob kal'asına kereste vermek üzere 150 akçe yazı ile..... » [Bk. Aynı tasnif , aynı numara , vesika tarihi : (tarihsiz , arz-ıhal)] ⁵²Kadı arzında , « Der-i devlet-*mekîne arz-ı dâ'i kemîne budur ki , medîne-i Sinob kazâsı nevâhisinden Çeharşenbe nâhiyesinde vâki Koyluşhanı dimekle meşhur vakıf hanın.....* » denerek Sinop'un bir " *kaza* " olduğunun belirtilmesine rağmen bu arza düşülen bir derkenar kaydında , «*defter-i hazine vakf-ı han-ı Koyluşhanı nâm-ı diğer Kârbânsaray nahiye-i Çeharşenbe der-livâ-i Sinob* » şeklinde Sinop'un " *liva* " olduğu belirtilmiştir. Halbuki aynı vesikanın yukarıda kaydedilmiş bulunan derkenarının hemen altında 2 L 1131 tarihli diğer bir derkenar kaydında , Sinop'a " *kaza-i Sinob* " diye işaret edilmektedir. (Bk. BOA , Cevdet , Belediye , Nu: 1409.)

⁵² Kadı arzında , « *Der-i devlet-mekîne arz-ı dâ'i kemîne budur ki , medîne-i Sinob kazâsı nevâhisinden Çeharşenbe nâhiyesinde vâki Koyluşhanı dimekle meşhur vakıf hanın.....* » denerek Sinop'un bir " *kaza* " olduğunun belirtilmesine rağmen bu arza düşülen bir derkenar kaydında , «*defter-i hazine vakf-ı han-ı Koyluşhanı nâm-ı diğer Kârbânsaray nahiye-i Çeharşenbe der-livâ-i Sinob* » şeklinde Sinop'un " *liva* " olduğu belirtilmiştir. Halbuki aynı vesikanın yukarıda kaydedilmiş bulunan derkenarının hemen altında 2 L 1131 tarihli diğer bir derkenar kaydında , Sinop'a " *kaza-i Sinob* " diye işaret edilmektedir. (Bk. BOA , Cevdet , Belediye , Nu: 1409.)

⁵³ Bk. SSS , Nu : 89 , s. 13 , vesika : 22 , vesika tarihi : 2 zilkade 1149. (nişan emri)

⁵⁴ « *Medîne-i Sinob kazâsı nevâhisinden Karasu nahiyesi.....* » (Bk. SSS , Nu : 86 , s. 10 , vesika : 79 , vesika tarihi : 15 zilkade 1149) ; « *Medîne-i Sinob kazâsı nevâhisinden Yaykıl nahiyesine tâbi.....* » (Bk. Aynı defter , s. 14 , vesika : 9 , vesika tarihi : 20 Zilhicce 1149 ; Aynı defter , s. 25 , vesika : 115 , vesika tarihi : 12 Rebiülevvel 1149) ; « *Medîne-i Sinob kazâsı nevâhisinden Çeharşenbe nâhiyesine tâbi.....* » (Bk. Aynı defter , s. 19 , vesika : 101 , vesika tarihi : 12 Muharrem 1150) ; « *Medîne-i Sinob kazâsı muzâfâtından Çeharşenbe nahiyesine tâbi.....* » (Bk. Aynı defter , s. 19 , vesika : 100 , vesika tarihi : 15 Muharrem 1150) .

medîne-i Sinop kazası » şeklindeki atıflarla **Sinop** ve mülhakatının idarî birim merkezinin neresi olduğunun belirtilmesi ,⁵⁵ diğer taraftan yukarıdaki satırlarda da işaret edildiği gibi, **timar** yahut **gedik timar** v.s. konularla ilgili olmak üzere kaleme alınmış bulunan "arz-ı hal" ve "arz" ile "nişan" emirlerinde *nahiye* tâbirinin kullanılması ,⁵⁶ vakıfla ilgili konuda da *liva* deyiminin kullanılması ,⁵⁷ Osmanlı teşkilâtlanması içinde **Sinop**'un, İdarî, malî ve evkaf durumuna göre bir şekillenme bir teşkilâtlanma gösterdiği neticesini vermektedir. Çünkü, aynı dönem içinde **Sinop** için, hem *kaza* , hem *nahiye* , hem de *liva* denmesi , başka türlü açıklanamaz. Bütün bu farklı üç tabirin kullanılması , araştırmacıyı iki türlü bir izah şekline götürebilir :

1- Bu tabirlerin ifade edildiği vesikaları kaleme alan kişilerin veya kâtiplerin, **Sinop** ve yöresiyle ilgili *idarî örgütlenme* konusunda bilgilerinin sınırlı, çoğu zaman yanlış veya noksan olduğuna ;

2- Bu tabirlerin zikredildiği vesikaları kaleme alan kişilerin veyahut kâtiplerin, idarî teşkilâtlanma konusunda *bilgilerinin doğru olduğu* ve üç tabiri de *bilinçli olarak kullandıkları* na işaret eder.

İkinci durumda her üç tabir (*kaza* , *nahiye* , *liva* veya *sancak*),

a) İdarî birim olarak, aynı anlamı ve örgütlenmeyi temsil eder mahiyette kullanılmıştır. Eğer bu doğru ise, idarî birimleri temsilen kullanılan bu üç tabirin ihtiva ettikleri manalarda sabitleştirilmiş bir anlam ve durum söz konusu edilemez : Her bir deyim bir diğerinin müteradifi demektir.

b) Farklı manalarda ayrı ayrı idarî birim ve örgütlenmeyi temsil etmek gayesiyle kullanılmış olabilirler.

Bu görüşlerden birincisinin pek sağlıklı olduğu söylenemez. Zira, bu görüşte ifade edilen durum, yani vesikaları kaleme alan kişi veya kâtiplerin yöre hakkında *idari örgütlenme* konusundaki *bilgilerinin sınırlı*, çoğu zaman yanlış veya noksan olduğu hususu, vesikalardaki izlenime göre, mümkün gözükmemektedir. Çünkü, bu tabirlerin herbirinin kullanılışıyla ilgili bir değil birçok sayıda örnek mevcuttur.⁵⁸

İkinci görüşte belirtilen , tabirlerin zikredildiği vesikaları kaleme alan kişi veya kâtiplerin, her üç tabiri de *aynı manada* ve *aynı örgütlenme* yi temsil eder mahiyette kullanmaları da söz konusu olamaz. Çünkü, **Sinop**'un kendi iç bünyesinde teşkilatlanmasında da göreceğimiz gibi, bu tabirlerin , idarî örgütlenme içinde farklı yapıları ihtiva ettikleri kesindir.

⁵⁵ « *Medîne-i Sinop neavâhisinden Karasu nahiyesine tâbi* » (Bk. SŞS , Nu : 86 , s. 10 , vesika : 214 , vesika tarihi : 15 Şevval 1157) ; « *Medîne-i Sinop muzâfâtından Karacaköy.....* » (Bk. Aynı defter , s. 13 , vesika : 220 , vesika tarihi : Evahiri Şevval 1157 ; Aynı defter , s. 17 , vesika : 226 , vesika tarihi : Evaili Cemaziyelevvel 1157) ; « *Medîne-i Sinop muzâfâtından Yaykıl nâhiyesine tâbi* » (Bk. Aynı defter , s. 24 , vesika : 236 , vesika tarihi : 15 Muharrem 1158 ; Aynı defter , s. 24-25 , vesika : 237 , vesika tarihi : 17 Muharrem 1158) ; « *Medîne-i Sinop mülhâkâından Gerze nâhiyesine tâbi* » (Bk. Aynı defter , s. 29 , vesika : 238 , vesika tarihi : 26 Muharrem 1158) ; « *Medîne-i Sinop muzâfâtından Çecharşembe nâhiyesine tâbi.....* » (Bk. Aynı defter , s. 29 , vesika : 245 , vesika tarihi : Evahiri Cemaziyelevvel 1158) ; « *Medîne-i Sinop muzâfâtından Karasu nâhiyesine tâbi* » (Bk. Aynı defter , s. 48-49 , 51 , vesikalar : 277 , 281 , vesikalar tarihi : 10 Receb , Zilkade başı 1159 .)

⁵⁶ Bk. Dipnot : 46 , 47 , 48 , 49 , 50 ' de belirtilen vesika ve yerler.

⁵⁷ Bk. Dipnot : 52 , 53 ' te belirtilen vesika ve yerler.

⁵⁸ Bk. ve krş. *kaza* tabiri için dipnot : 11 , 30 , 37 , 38 , 39 , 46 , 48 , 49 , 52 , 54 , 55 , *nahiye* tabiri için dipnot : 40 , 41 , 42 , 43 , 44 , 45 , 50 , 51 , 56 , *liva* tabiri için dipnot : 52 , 53 , 57 'te belirtilen yerler

Her üç tabirin de , farklı manalarda ayrı ayrı *idarî birim* ve *örgütlenme biçimini* temsil ettikleri konusuna gelince, bizim kaatimizin yoğunluk kazandığı nokta da budur ve üç tabir de kanaatimizce ayrı ayrı anlamda ve coğrafi bölgeyi temsil eder mahiyette kullanılmışlardır. Bu durumda, her üç tabirin ihtiva ettikleri farklı mana ve örgütlenme tarzını ortaya koymak gerekir :

« *Kaza* » tabirinin kullanıldığı vesikalara göre *kaza* , *idarî - mülkî* (coğrafi) bir örgütlenme tarzını ihtiva ediyordu . Bu teşkilatlanma şekli üzerinde , ileride Sinop'un kendi içinde örgütlenmesi bölümünde durulacaktır. Bununla beraber, burada kısaca bu teşkilatlanma biçiminin *kazalar* , *nahiyeler* ve *köyler* ' den müteşekkil idarî-coğrafi birimlerden meydana geldiğini ifade edebiliriz . Bu tarz bir teşkilatlanmada *merkez kaza* ile bu merkez kazaya bağlı *nahiyeler* ve *köyler* söz konusudur . Nitekim, *Sinop Mahkemesi* ' ne yansıyan davalarda , idarî bakımdan Sinop'un bir *kaza* birimi olduğu , bu birimin de , kendi iç bünyesinde *idarî-mülkî bir taksimat şekline* ayrıldığı , ayrıca da bu tabirin idarî - mülkî (coğrafi) bir teşkilatlanmayı temsil ettiği açık bir şekilde görülmektedir : *Mahkeme* 'nin bulunduğu mekan Sinop şehriydi ve ileride belirtileceği üzere, şehir , *kaza merkezi* ' ni oluşturuyordu : Sinop şehrinin merkezini oluşturduğu *kaza* birimine , çeşitli *nahiyeler* ile gerek doğrudan merkez kazaya gerekse onun nahiyelerine tabi *köyler* bağlı bulunmaktaydı . Kasacası bu nevi bir örgütlenme (idarî - mülkî teşkilat), başlı başına bir *kaza* ve bu kazaya bağlı *nahiye* ve *köyler* 'den meteseşekkildi. Kaza merkezini temsil eden Sinop şehri ile onun mülhakatını oluşturan nahiye ve köyler, Sinop kazası'nı meydana getiriyordu . Bu kaza biriminin başrol oyuncusu kadı idi. Sinop şehri, kaza idaresinin merkezi durumunda olduğundan burada bulunuyor ve onun mülhakatı olan nahiye ve köylerle birlikte şehrin meselelerinin halliyle yakından ilgileniyordu. O insanların meselelerinin hallinde başvuracakları merci olan *mahkeme* de adli görevini sürdürüyor , aynı zamanda kazanın idarî işlerini de üstleniyordu.

Halbuki *idarî-malî* örgütlenmede , idarî-mülkî (coğrafi) teşkilatlanma da gördüğümüz bir *kaza* . üçe çıkmaktadır . İdarî-mülkî teşkilatlanmada *bir kaza* ve bu kazaya bağlı *nahiyeler* varken, *idarî-malî* olarak nitelendirebileceğimiz örgütlenme biçiminde *üç kaza* bulunmaktadır ve bunlardan biri (Sinop merkez) ,bu örgütlenme içinde bulunan diğer kazaların merkezini oluşturmaktadır . *İdarî-malî* teşkilatlanmada , *idarî - mülkî* teşkilatlanmada gördüğümüz kazanın yanında *nahiye* birimleri yoktur , yalnızca *kazalar* ve *köyler* vardır ; halbuki *idarî-mülkî* (coğrafi) örgütlenmede *bir tek kaza* ile *nahiye* birimleri ve *köyler* vardır.

Esasen '*idarî-malî örgütlenme* ' yi , belgelerin ışığında üç kategoride ele almak mümkündür : Bunlar, " *timar sistemi* "ne bağlı bir örgütlenme . " *tekâlif vergileri* "ne bağlı bir diğer örgütlenme ile ilk ikisine göre fazlaca delillere veyahut vesikalara sahip olmadığımız " *vakıflar sistemi* "ne bağlı bir örgütlenme şeklinde sınıflamaya tabi tutulabilirler. Bu *idarî-malî örgütlenme* biçimlerinden birincisinde , yani *timar* ve *gedik timar* ile *kereste temini* konularında Sinop için, yukarıda da işaret edildiği gibi , *nahiye* tabiri kullanılırken , ikincisinde yani *tekâlif vergileri* konusunda , *kaza* tabirinin kullanılması , üçüncüsünde de yani vakıflarla ilgili konularda da , *liva* tabirinin kullanılması dikkati çekmektedir : Sinop, özellikle *timar* ve *gedik timar* veyahut *kereste temini* ile ilgili konularda ve meselelerde , *nahiye* olarak vasıflandırılmıştır. Bu tabir, Sinop'u *kaza* olarak vasıflandıran diğer vesikalarla karşılaştırıldığı zaman, sanki *kaza* deyimi ile müteradif manayı temsil eder gibidir. Fakat bunun böyle olmadığı, dikkat edilecek olursa , hemen anlaşılır ve

Sinop için *nahiye* tabirinin kullanılmasının *timar sistemi örgütlenmesi* 'nden (başka bir ifadeyle *timar ve bazı malî hadise*' lerle ilgili bir örgütlenmeden) kaynaklanmış olduğu görülür. Zira, *nahiye* tabiri , aynı dönemde , *timar ve gedik timar ile kereste temini* konuları dışında başka hususlar açıklanırken zikredilmemektedir . Mesela , **Sinop Mahkemesi**'nde görülen dava kayıtlarını temsil eden vesikalarda **Sinop** için , hemen hemen *nahiye* tabiri hiç kullanılmaz ; bundan başka, *tekalif vergileri* konu ve hadiselerini işleyen vesikalarda da **Sinop** için , *nahiye* tabirine tesadüf edilmez, hep *kaza* tabiri kullanılır.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Cevdet Belediye tasnifleri arasında 1409 numarada kayıtlı bir vesikada, **Sinop**'un *idarî birim* olarak hangi vasfa sahip olduğu yahut **Sinop**'un hangi *idarî birimi* temsil ettiği konusunda , birbirinden farklı idarî birimleri temsil eden tabirlerin kullanılması, bizi **Sinop**'un idarî yapısının hangi tabirle temsil edildiği konusunda tereddütlere sevk etmiştir : Zikredilen numarada kayıtlı bulunan Sinop kadısı Ahmed arzında⁵⁹ **Sinop**'un idarî birim olarak *kaza* birimini temsil ettiği belirtilirken, kadı arzına düşülen derkenar kaydında⁶⁰ aynı yerin *sancak* (*liva*) şeklinde ifade edilmesi , ayrıca 4 Mart 1737 (2 Zilkade 1149) de sadır olmuş bulunan bir nişan emrinde⁶¹ de ,Sinop kadısı Ahmed'in arzına düşülen derkenar kaydında olduğu gibi, **Sinop**'tan *sancak* olarak söz edilmesi, bu tereddüdümüzü haklı kılar. İncelemiş bulunduğumuz onca vesika içinde rastladığımız birkaç vesikada,⁶² **Sinop**'un *liva* olarak ifade edilmesi, bizde tamamen tesadüfî ve bilgisizliğin bir nişanesi olduğu kanaatini de oluşturmuştur . Zira, muhtemelen varlığını kabul edebileceğimiz bir *vakıf mülkî-idarî örgütlenmesi* içinde, vakıflarla ilgili diğer vesikalarda Sinop için aynı tabirin kullanılmaması⁶³ buna işaret etmektedir. Böyle bir durumda, bu şekilde bir *vakıf mülkî-idarî örgütlenmesi* 'nden söz edilemez : **Sinop**'un bir vakıf hanla ilgili birkaç vesikada *liva* olarak zikredilmesi, bunu zikredenlerin, bu yörediki idarî örgütlenmeden haberdar olmadıkları ve bölgeyi iyi tanımadıklarından kaynaklanmış olabilir.Zaten Sinop'un idarî ve adlî olarak en üst makamında bulunan kaza yöneticisi *kadı* da Sinop hakkında *liva* deyimini değil *kaza* tabirini kullanmıştır. Bununla beraber, *bir vakıf han* dolayısıyla arza düşülen derkenar ve merkezden sadır olan nişan kayıtlarında **Sinop**'un *liva* olarak zikredilmesi , bu nevi bir vakıf örgütlenmesinin mevcudiyetine kesinlik kazandırmadığı gibi, yokluğu konusunda da bir kesinlik ifade edemez. Ancak, Sinop'u *liva* olarak zikreden bu birkaç vesikanın, Osmanlı Devleti'nin merkezi İstanbul'dan sadır olan vesikalar olması, bizi Sinop'u *liva* olarak zikredenlerin, yöreye ilgili bilgilerin eksik, yanlış olduğu sonucuna götürmüştür.

⁵⁹ Bk. Dipnot : 52 .

⁶⁰ Bk. Dipnot : 52 .

⁶¹ Bk. Dipnot : 53 .

⁶² Bk. Dipnot : 52 , 53 .

⁶³ Mesela, Sinop'un Gerze nahiyesinde bulunan Cace Sultan Zaviyesi ve Cami-i şerifi vakfı ile ilgili bir meselede, Sinop'un "kaza" olarak [* ma'lûm ola ki , *Sinob Kazâsı muzâfâtından Gerze nahiyesi'nde vâki Seyyid Cace Sultan Zaviyesi ve Cami-i şerifi vakfının* » (ŞŞS , Nu : 89 , s. 29 , vesika : 41 , vesika tarihi : Evasıtı Sefer 1150.)] ; Sinop şehrinde bulunan Sultan Alaeddin Medresesi vakfı ile ilgili bir meselede de, bir arza düşülen derkenar kaydında Sinop'a bağlı Alaeddin Medresesi Vakfı yerleri (köyleri) zikredilirken bu yerlerin , *Sinop nahiyesi* mülkâhatından olduğunun vurgulanması yahut Sinop'tan nahiye olarak [« *Nahiye-i Sinob derlivâ-i Kastamonu* » (BOA , İbnülemin , Evkaf , Nu : 6356 , 12 Ramazan 1135)] söz edilmesi bu cümledendi .

Bütün karmaşıklığına rağmen , muhtemelen varlığından söz ederek bu meselenin çözümlenmesi gerektiğine dikkatleri çekmek istediğimiz Osmanlı idarî örgütlenmesinde,kullanılan üç farklı deyim , kanaatimizce temsil ettiği üç farklı örgütlenme biçimini, güncelleştirerek anlaşılır hale getirmeye çalışırsak, izah çabası içindeki amacımızın gerçek sebebi belki daha iyi anlaşılabilir . Buna göre, *idarî - mülkî* olarak belirttiğimiz teşkilatlanma biçimini, bugünkü Türkiye Cumhuriyeti'nin *illere* ve onun alt birimlerine (*kaza ,bucak, köy*)taksim edilmesine, *idarî - malî* örgütlenme başlığı altında topladığımız *timar sistemi* ile *tekalif vergileri sistemi* ve *vakıflar sistemi* ' ne bağlı bir örgütlenme biçimini, bugünkü bakanlık mesabesindeki müesseselerin en üstten en alta kadar inen ve ülkenin coğrafi özelliklerine göre adlandırılan teşkilatlanma birimlerine , mesela, T.C Karayolları, Maliye v.s. teşkilâtlarına benzetilebilir. Ancak böyle bir benzetmeyle vurgulanmak istenen örgütlenme biçiminin, Cumhuriyet devrinde gördüğümüz merkezi idare örgütlenmesini temsil eden idarî - mülkî teşkilata (yani ülkenin illere, kaza ve nahiyelere taksimine) bağlı olarak şekillenmiş bakanlık organları gibi değil Osmanlı örgütlenmesinde eyalet, sancak, kaza ve nahiyeye şeklinde gördüğümüz idarî - mülkî teşkilatın *timar sistemi* , *tekalif vergileri sistemi* ve *evkaf sistemi* ' nin içinde özel bir şekillenmeyi temsil ettiği anlaşılmalıdır.

İdarî - malî örgütlenme başlığı altında bir tasnife tabi tuttuğumuz , *timar örgütlenmesi* ile *evkaf örgütlenmesi* konusunda, belgelerde teferruatlı bilgiler bulunmadığından, bu örgütlenmeler hakkında sağlıklı bir açıklamada bulunamayacağız. Bununla birlikte, *tekalif vergileri sistemi* ' ne bağlı örgütlenme ile *idarî-mülkî* örgütlenme ve taksimat şekli konusunda, diğer örgütlenmelere göre daha belirgin ve teferruatlı bilgilere sahip olduğumuzdan , aşağıdaki satırlarda bu örgütlenme biçimleri hakkında Sinop göz önünde bulundurularak bilgi verilmeye çalışılacaktır.

C) SİNOP'UN KENDİ İÇİNDE ÖRGÜTLENMESİ (İDARİ TAKSİMATI)

Sinop' un kendi içinde örgütlenmesini birincisi *şehir olarak* ikincisi ise *kaza birimi olarak* incelemek gerekir.

1 - Şehir Olarak Örgütlenmesi

Sinop' da *şehir örgütlenmesi* 'nde, *idarî-mülkî* olarak *mahalleler* 'in esas alındığını ifade etmeliyiz. Özellikle *mahkeme* ' ye yansıyan davalarda, *davalı ile davacılar* belirtilirken onların meskun *bulunduğu birimin* yahut *mahallelerin* adının zikredilmesi, şehirdeki bu *idarî-mülkî* örgütlenme biçiminin esasına işaret etmektedir. Bu , şehrin *idarî-mülkî örgütlenmesi* ' nin , *mahalleler* ' den müteşekkil olduğu anlamına gelmektedir. Nitekim, şehirler üzerine tahsis edilmiş bir başka çalışmada da, *Osmanlı şehirleri mahalleleri* 'nin, tam anlamıyla bir *yönetim birimi* addedilmesi, bununla beraber, « *aynı yerde ibadet eden cemaatin aileleriyle birlikte oturdukları şehrin bir bölümü* » veyahut « *birbirlerini tanıyan ve bir ölçüde birbirlerinin davranışlarından sorumlu ve sosyal dayanışma içinde olan kişilerden oluşmuş bir topluluğun yaşadığı yer* »⁶⁴ şeklinde bir tanımlamaya tabi tutulması, bu anlayıştan doğan bir değerlendirmedir.

Şu halde biz, **Sinop** şehrinin *idarî-mülkî teşkilatlanması* 'nda kaç mahalleden müteşekkil olduğunu belirlersek, şehrin idarî taksimat şeklini de nisbeten ortaya çıkarmış oluruz .

Burada sırası gelmişken, **Sinop** şehri idarî-mülkî örgütlenmesinde, *mahallelerin* , Osmanlı Devleti'ndeki *din yapısına göre*, isimler olarak bir ayırım söz konusu olduğunu belirtmeliyiz. Nitekim, *Sinop şehri mahalleleri* ' nin bu dinî yapıya göre adlandırılmaları bu gerçeği belirler.

a) Mahalleler

Sinop şerhiye sicilleri 'nden, özellikle *mahkeme* 'de görülen davalarla ilgili kayıtlardan sıkı bir taramayla elde ettiğimiz neticeye göre, **Sinop**'ta **31 adet mahalle** adı tesbit edilmiştir. Bunlardan *biri*, mahalle vasfıyla değil sadece *ismiyle* zikredilmiştir. Buna biraz aşağıda işaret edilecektir. Bununla beraber, bu sayı içinde *iki mahallenin* de **Sinop**'un mahallesi değil, İstanbul'un mahallesi olduğunu tahmin

⁶⁴ Bk. Özer Ergenç , « *Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumları.....* » , s. 1271.

ediyoruz. Ayrıca, birkaç mahallenin de, aynı birimleri ifade edip fakat ayrı yarı isimler altında birbirinden farklı vesikalarda zikredilen mahalleler olduğu inancındayız. Bunlara da ileride işaret edilecektir.

Sinop şer'iyye sicilleri 'ndeki vesikalardan tek tek titiz bir şekilde inceleyerek elde ettiğimiz mahallelerin harf sırasına göre adları şöyledir :

Arab	Mahallesi
Arasta	»
Arslan	»
Ayaklıkenise	»
Ayakostantin	»
Ayanikola	»
Ayatoturı	»
Bağçeler	»
Balatlar	»
Bayrameddin	»
Camiikebir	»
Elekçiler (Elekçiyan)	»
İçkala	»
Kaban	»
Kala yazusu	»
Kefevi	»
Kumbaşı	»
Küfli	»
Mehmedağa (Mescidi)	»
Meryemana	»
Meydankapu	»
Saray	»
Selamdalı	»
Sirâceddin	»
Siyorkûz	»
Şekerana	»
Şeyh	»
Tayboğa	»
Temürlü	»
Ulubeg	»
Üskübî	»

Bu mahallelerden *Siyorkûz* ve *Üskübî* adlı mahallelerin, **Sinop** mahallâtından olup olmadığı belli değildir. Diğer mahalleler belirtilirken, özellikle **Sinop** mahallelerinden oldukları, « *medîne-i Sinob mahallâtından* », « *medîne-i mezbûre mahallâtından* » « *medîne-i Sinob haricinde (voruşunda) vaki* » şeklinde mevcudiyetleri vurgulanırken , *Siyorkûz* mahallesi ile *Üskübî* mahallesi belirtilirken böyle ayırıcı bir tanımlama yoktur. Bu bakımdan biz bu iki mahallenin **Sinop** mahallesi olmadığı kanaatini taşımaktayız. Nitekim bu iki mahalle, aslen İstanbul'un *Gedik Paşa Mahallesi* ahalisinden olup yeniçerilerin 6. Bölük'ünün yoldaşlarından iken Sinop'ta maktulen ölen bir yeniçerinin terekesiyle ilgili bir mesele dolayısıyla, *Sinop Mahkemesi* ' nde görülen bir davada, şahitlerden ikisinin

meskun buldukları mahaller olarak zikredilmektedir. ⁶⁵ Bu iki mahallenin *İstanbul mahalleleri* 'nden olması muhtemeldir. Bu iki mahalleye mensup iki şahidin, *Sinop Mahkemesi* 'nde *tereke* hususuna şahitlik etmek üzere İstanbul'dan Sinop'a geldikleri tahmin olunabilir.

Diğer taraftan, vesikalardan tesbit ederek adlarını verdiğimiz *mahalleler* 'den birkaçının, *aynı mahalle birimini* ihtiva ettiklerini sanıyoruz . Başka bir deyişle, birkaç mahallenin de, birbirinden farklı vesikalarda ayrı ayrı isimler altında zikredilen fakat aynı birimleri (mahalleleri) ifade eden yerler olduğu inancını taşımaktayız. Böyle olduğuna inandığımız *mahalleler*, *Kumbaşı* ve *Elekçiler (Elekçiyan)* mahallesi ile *Bayrameddin* ve *Sirâceddin* mahalleleridir. Dört farklı mahalle imiş gibi görünen bu mahalleler , aslında ,değişik isimler altında zikredilen iki gerçek mahalleyi temsil etmektedir. Bizi bu kanaate götüren sebeplerimiz vardır. Bunlardan *Kumbaşı* ve *Elekçiler (Elekçiyan)* mahallesinin , aynı mahalleler olduğuna işaret eden durumlar şunlardır : Birincisi, Kumbaşı mahallesinin , *medine-i Sinob haricinde bir mahalle* olduğunun belirtilmesi ile bu mahallenin adının Elekciyan taifesiyle ilgili bir dava dolayısıyla zikredilmiş bulunmasıydı. ⁶⁶ Yaptığımız tesbitlere göre , *gayri müslimler* hep *Sinop haricinde* meskundular .Gerçi Sinop haricinde meskun olan müslimler de vardı , fakat Kumbaşı Mahallesi gayri müslimlerin meskun bulunduğu bir mahalle idi ve Elekciyan taifesi yerleşmiş durumdaydı. Zira , Kumbaşı Mahallesi'nin Elekciyan taifesiyle ilgili bir davada zikredilmesi ,bu mahallede Elekciyan taifesinin meskun bulunduğunu gösterir.Şu halde vesikalarda , Elekciyan taifesinin meskun bulunduğu *Kumbaşı Mahallesi* 'nin aynı mahalle olduğuna inandığımız " *Elekciyan (Elekçiler) Mahallesi* " adıyla anılmasını tabîî karşılamak gerekir. İkincisine gelince , bu da, *Elelekiyan (Elekçiler) Mahallesi* 'nin mevkiinin, Kumbaşı'nda olduğunun belirtilmesidir.Elekciyan (Elekçiler) Mahallesi'nin Kumbaşı denilen yerde bulunması.Kumbaşı Mahallesi'nin zikrediliş sebebi gibi, Ermenilerle ilgili bir davada zikredilmiştir.⁶⁷ Bu durumda , aynı mevkide yani bir isimle anılan mahallenin bulunduğu yerde, aynı mekan içerisinde , birden fazla başka bir mahalle olamayacağına göre , *Elekciyan (Elekçiler) Mahallesi* ile *Kumbaşı Mahallesi* 'nin ,değişik isimler altında anılan tek mahalle olması icab eder.

Bayrameddin ve *Siraceddin* adıyla zikredilen mahallelere gelince, bu iki mahallenin de aynı mahalle olduğuna işaret eden hususlar vardı.Bunlar , *Sicâreddin Mahallesi* 'nde Bayrâmeddin Mescidi 'nden ⁶⁸ söz edilmesi ⁶⁹ , diğer taraftan *Bayrâmeddin Mahallesi* 'nde de mevcut bir mescidden bahsedilmesidir. ⁷⁰

Bu durumda, vesikalardan tesbit ederek adlarını vermiş bulunduğumuz "31 mahalle " den, *ikisinin* yani *Siyorkuz* ve *Üskübî* mahallelerinin *Sinop*

⁶⁵ Bk. ŞŞS , Nu : 86 , s. 8-9 , vesika : 211 , vesika tarihi : 12 Cemaziyelevvel 1157.

⁶⁶ Bk. ŞŞS. Nu : 89 , s. 62 , vesika : 96 , vesika tarihi : 14 Muharrem 1150.

⁶⁷ Bk. ŞŞS. Nu : 86 , s. 7 , vesika numarası yok , vesika tarihi : 28 sefer 1157; Aynı defter , s. 9 , vesika : 212 , vesika tarihi : 16 Ramazan 1157.

⁶⁸ Şer'îye sicilinde bu isimler altında gördüğümüz *mahalle* ve *mescid* , 327 numaralı *Tapu Tahrir Defteri* (TTD)'nde *Sinop* mahallelerinden bahsedilirken gördüğümüz (bk. BOA , *Tapu Tahrir Defteri* , Nu : 327 , s. 1-7.) « *Serme'd-din Mescidi Mahallesi (Mahalle-i Mescid-i Serme'd-din)* » adı ile belirtilen *mahalle* ve *mescid* 'le, yine 456 numaralı *Tapu Tahrir Defteri*'nde « *Sermed-din Mescidi vakfı (vakf-ı mesud-i Serme'd-din)* » şeklinde kayıta gördüğümüz (Bk. BOA , *Tapu Tarihi Defteri* , Nu : 456 , s. 194.) *mescid* aynı olmalıdırlar.

⁶⁹ Bk. ŞŞS , Nu : 89 , s. 48 vesika : 45 , vesika tarihi : Zilkadenin son günü 1149.

⁷⁰ Bk. Aynı defter , s. 1 , vesika : 1 , vesika tarihi : 1150.

mahallelerinden olduğuna işaret edilmemesi, diğer taraftan *dört* mahallenin de yani *Bayrameddin* , *Sirâceddin* mahallesi ile *Kumbaşı* , *Elekçiler* (*Elekçiyan*) mahallesinin aslında değişik isimler altında ayrı ayrı birerden iki mahalle birimini temsil etmesi nedeniyle, 4 mahalle [Siyorkuz, Üskübî ile Kumbaşı (Elekçiler = Elekçiyan) , Bayrameddin (Siraceddin) mahallelerinden ikisi] çıkarılırsa , **Sinop** şehrinde gerçekte ne kadar mahalle bulunduğu anlaşılır. Buna göre, **Sinop'ta 27 gerçek mahalle** bulunduğunu ifade edebiliriz. Gerçi, bu "**27 mahalle**" den birisinin adının da mahalle olarak vasıflandırılmadığını sadece ismiyle anıldığını görüyor isek de, bu yeri, şehrin bir bölümünü temsil eden bir birim olması hasebiyle, mahalle olarak addetmek durumundayız. Bu yer, **İçkala'dır**. İçkala'nın, diğer mahallelerde olduğu gibi vesikalarda, mahalle olarak vasıflandırıldığı görülmemektedir, sadece onun « *medîne-i Sinob'un İçkal'ası sâkinlerinden.....* »⁷¹ « *Medîne-i mezbûre (Sinob)'nin içkal'ası sükkânından.....* »⁷² şeklindeki atflarla adı zikredilmektedir. Ancak buradaki kayıtlardan da anlaşılacağı üzere, **İçkala'nın** şehrin mahalle birimlerinden olduğu kesindir. Öyleyse, **Sinop'ta 27 adet mahalle** bulunduğunu kabullenmek durumundayız. XVII. Yüzyıl seyyahımız olan Evliya Çelebi'nin de, **Sinop** şehrinin "**24 mahalle**"den oluştuğunu ifade etmesi⁷³ varılan bu neticeyi isabetli kılmaktadır. Demekki Evliya Çelebi zamanında "**24 mahalle**" lik **Sinop** şehri, XVIII. yüzyılın ilk yarısında **üç mahalle** daha artarak "**27 mahalle**"ye çıkmış ve büyüyüp genişlemiştir. Zira, XVIII. yüzyılın ilk yarısına ait olmak üzere tesbit etmiş bulunduğumuz **Sinop** mahalleleri ile Evliya Çelebi'nin verdiği mahalle sayısı arasındaki **üç sayılık** fark başka türlü izah olunamaz. Ancak bu artışın XIX. asrın ikinci yarısında da devam ettiği söylenemez. Çünkü bu döneme ait mevcut "**şer'iyye sicilleri**"nden tesbit ettiğimiz kadarıyla , XIX. yüzyılın ikinci yarısında Sinop şehrinin , "**17 mahalle**"ye düştüğü görülmektedir . Bu demektir ki , XVIII. yüzyılın ilk yarısına göre XIX. yüzyılın ikinci yarısında Sinop şehri **10 mahalle** azalmıştır veyahut da bu eksik gibi görünen on mahalle diğer mahallelerle birleştirilmiştir. XIX. yüzyılın ikinci yarısına ait olmak üzere "**şer'iyye sicilleri**" nden tesbit olunan mahalleler harf sırasına göre şöyleydi :

Arab⁷⁴ ,
Arslan⁷⁵ ,
Ayanikola⁷⁶ ,
Balatlar⁷⁷ ,

⁷¹ Bk. SSS , Nu : 89 , s. 63 , vesika : 93 , vesika tarihi : 2 Zilhicce 1149.

⁷² Bk. Aynı defter , s. 66 , vesika : 87 , vesika tarihi : Zilhiccenin ilk günü 1149 ; SSS , Nu : 86 , s. 21 , vesika : 230 , vesika tarihi : 25 Zilhicce 1157.

⁷³ Bk. Evliya Çelebi , II , s. 74.

⁷⁴ Bk. SSS , Nu : 71 , s. 39 . vesika: (-), vesika tarihi: Zilhicce 1270 ; SSS , Nu: 74 , s. 58 , vesika : 117 . vesika tarihi : 3 Receb 1273 .

⁷⁵ Bk. SSS , Nu : 71 , s. (-) , vesika : 33 , vesika tarihi : 27 Muharrem 1270 ; Aynı defter , s. 18 , 21 , 38 , 40 , vesikalar : 25 , 33 , 55 , 58 , vesikalar tarihi : Gurre-i C. ,27 Muharrem , 3 , 21 Zilhicce 1270 ; SSS , Nu : 74 , s.79 , 95 , vesikalar : 149 , 185 , vesikalar tarihi : 15 Safer , 25 Receb 1274 ; SSS , Nu :79 , s. 55 , vesika : 133 , vesika tarihi : (-) .

⁷⁶ Bk. SSS , Nu : 74 , s. 3 , 56 , 56 , 139 , vesikalar : 10 , 113 , 114 , 271 , vesikalar tarihi : 9 Zilhicce 1272 . 25 , 25 Receb 1273 , 25 Şaban 1275.

⁷⁷ Bk. SSS , Nu : 74 , s.26 , 67 , 140 , vesikalar : 65 , 124 , 276 , vesikalar tarihi : 27 Za , 5 Şevval 1273 , 15 Receb 1275 .

Cami-i kebir ⁷⁸ ,
 Kalayazısı ⁷⁹ ,
 Kapan ⁸⁰ ,
 Kefeli (Kefevi) ⁸¹ ,
 Meryemana ⁸² ,
 Meydankapu ⁸³ ,
 Saray ⁸⁴ ,
 Şekerana ⁸⁵ ,
 Şeyh ⁸⁶ ,
 Tayboğa ⁸⁷ ,
 Timürlimescid ⁸⁸ ,
 Ulubey ⁸⁹ ,
 Varoş ⁹⁰ .

Bu mahallelerin, XVIII. yüzyılın ilk yarısındaki tesbit ettiğimiz mahallelere kıyasla daha az sayıda bulunduğu gözlenmektedir. XVIII. yüzyılın ilk yarısında gördüğümüz *Arasta* , *Ayaklıkenise* , *Ayakonstantin* , *Ayatoturı* , *Bağçeler* , *Bayrameddin* , *Elekciler (Elekciyan)* , *İçkala* , *Kumbaşı* , *Küfli* , *Mehmetağamescidi* , *Selamdalı* , *Siraceddin* mahallelerine XIX. yüzyıla ait taramış bulunduğumuz üç sicil defterinde rastlanmamıştır. Bunun sebeplerini iki şeyde arayabiliriz. Birincisi bu mahallelerin bir kısmının, XIX. asırda zikredilen bir kısım mahalleler içerisinde yer alması, ikincisi ise, bu mahalle meskunlarının göç vesair sebeplerle mahallelerini terk edip başka yerlere yerleşmiş bulunmaları ve bu ikinci durumun Sinop şehrinin mahalle ve

⁷⁸ Bk. SŞS , Nu : 71 , s. 23-24 , 21-22 , 22-23 . 71 , 72 , 72 , vesikalar: 36 , 34 , 35 , 111 , 112 , 113 , vesikalar tarihi : 27 , 27 , 27 Cemaziyevvel 1270 , 19 Zilhicce 1273 , 9 , 1 Şevval 1279 ; SŞS , Nu : 74 , s.40 , 176 . vesikalar : 92 , 322 , vesikalar tarihi : 3 Cemaziyelahir 1273 , 25 Receb 1276 ; SŞS , Nu : 79 , s. 202 , vesika : 407 , vesika tarihi : (-)1294.

⁷⁹ Bk. SŞS , Nu : 74 , s. 33 , vesika : 82 , vesika tarihi : 2 Cemaziyevvel 1273.

⁸⁰ Bk. SŞS , Nu : 74 , s. 84 , vesika : 159 , vesika tarihi : 9 Cemaziyevvel 1274 ; SŞS , Nu : 79 , s.52 , vesika : 128 , vesika tarihi : 16 Rebiülevvel 1294.

⁸¹ Bk. SŞS , Nu : 74 , s. 6 , 27 , 52 , 63 , 65 , 78 , 139 , vesikalar : 20 , 67 , 108 , 119 , 121 , 148 , 271 , vesikalar tarihi : 15 Zilhicce 1272 , 15 , 25 Rebiülevvel , 15 Şaban , 9 Ramazan 1273 , 5 Safer 1274 , 25 Receb 1275 ; SŞS , Nu : 79 , s.5 , vesika : 12 , vesika tarihi : 29 Receb 1293.

⁸² Bk. SŞS , Nu : 74 , s. 82 , 84 , 95 , 96 , vesikalar : 155 , 160 , 186 , 189 , vesikalar tarihi : 10 Rebiülahir , 9 Cemazievvel 1274 , 24 Şaban 1273 , 15 Şaban 1274.

⁸³ Bk. SŞS , Nu : 71 , s. 20 , vesika : 31 , vesika tarihi : 27 Safer1270 ; SŞS , Nu : 74 , s.79 , vesika : 149 , vesika tarihi : Muharrem başı 1274.

⁸⁴ Bk. SŞS , Nu : 71 , s. 25 , vesika : 38 , vesika tarihi : 27 , Cemaziyelahir 1270 ; SŞS , Nu : 74 , s.7 , 26 , 57 , 96 , 97 , 139 , vesikalar : 24 , 64 , 115 , 188 , 190 , 273 , vesikalar tarihi : 3 Safer , 27 Za. , 19 Receb 1273 , 9 , 15 Şaban 1274 , 3 Ramazan 1275.

⁸⁵ Bk. SŞS , Nu : 74 , s. 84 , 167 , vesikalar : 161 , 314 , vesikalar tarihi: 10 Cemaziyevvel 1274 , 9 Receb 1275.

⁸⁶ Bk. SŞS , Nu : 74 , s. 65 , vesika : 120 , vesika tarihi : 10 Ramazan 1273.

⁸⁷ Bk. SŞS , Nu : 74 , s. 3 , 57 , 70 , 167 , vesikalar : 9 , 116 , 130 , 313 , vesikalar tarihi : 20 Zilhicce 1272 , 13 Şaban 1273 , 5 Zilkade 1273 , Cemaziyelahir 1275.

⁸⁸ Bk. SŞS , Nu : 74 , s. 83 , 85 , vesikalar : 158 , 162 , vesikalar tarihi : 19 Rebiülahir , 15 Camizyevvel 1274.

⁸⁹ Bk. SŞS , Nu : 71 , s. 25 , vesika : 39 , vesika tarihi: (-) 1270 ; SŞS , Nu : 74 , s.94 , 97 , vesikalar : 183 , 191 , vesikalar tarihi : 19 Receb , 15 Şaban 1274.

⁹⁰ Bk. SŞS , Nu : 71 , s. 10 , vesika : 13 , vesikal tarihi : 25 Rebiülevvel 1270 ; SŞS , Nu : 74 , s.176 , vesika : 322 , vesika tarihi : 21 Receb 1276.

nüfusunun azalmasında etkili olmasıdır. Her ne şekil olursa olsun, gözümüzden kaçan birkaç mahalle adı olsa bile Sinop'un XVIII. asra kıyasla XIX. asırda nüfusunun azalmış olmasına, bu durum göz önüne alındığı takdirde kesin gözüyle bakılabilir

Sinop şehrindeki mahallelerin, şehrin fizikî durumuna göre tasvir edildiği ve ona göre belirtilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Bu cümleden olarak **Sinop** mahalleleri, şehrin içinde, (demek isteniyorki eski **Sinop** şehrinde yani surlarla çevrilmiş bulunan kısımda), vesikaların diliyle « *medîne-i Sinob' da* » ve şehir dışında (yani surlarla çevrili eski **Sinop** şehrinin dışında) kısacası vesikaların diliyle « *medîne-i Sinob haricinde* » veyahut « *medîne-i Sinob varoşunda* » yer almaktadır. Yukarıdaki bu kayıtlardan iki ayrı **Sinop** şehri olduğu manası çıkarılmamalıdır. **Sinop** şehri, incelediğimiz dönem içinde bir bütündür fakat, bazı kıstaslara bağlı olarak, mahalleler tasvir edilmeye anlatılmaya çalışılmıştır. Bu gaye ile bir kısım mahalleler, « *medine-i Sinob mahallâtından* » denerek ifade edilmeye çalışılırken bir kısım mahalleler de « *medîne-i Sinob haricinde vaki' mahallesi* » yahut « *medîne-i Sinob varoşunda vaki'..... mahallesi* » şeklinde anılmışlardır.

O halde, **Sinop** şehri , *surlar içinde* ve *surlar dışında* olmak üzere iki kısımdır. Bu iki kısımda da mahalleler bulunmaktadır. Nitekim Evliya Çelebi de , yukarıda ifade etmiş bulunduğumuz gibi, verdiği sayı oranındaki mahallelerin, *kale içinde* ve *haricinde* yer aldığını ifade etmektedir. Tabiatıyla surlar içindeki kısım, *eski Sinop şehri* demektir. İşte bu maksatla biz, **Sinop** şehri içinde derken, *surlar içindeki kısım* , şehir dışında derken de, *surlarla çevrilmiş eski şehrin dışındaki kısım* kastetmiş bulunmaktayız. Bu konuda az ileride yine temas edilecektir.

1.1. - Mahallelerin Dinî Duruma Göre Tasnife Tabi Tutulması :

Osmanlı anlayışına göre, **Sinop** şehri mahallelerinin, yerleşiklerinin etnik ve yahut dinî durumlarına bağlı olarak, kendi aralarında bir tasnife tabi tutuldukları ve onların bu coğrafi mekanda bilinçli olarak kuruldukları da gözlenmektedir. Nitekim, incelediğimiz dönem içinde müslüman mahalleleri için « *medîne-i Sinob mahallâtından* » yahut « *medîne-i Sinob haricinde vaki* » tabirleri kullanılırken, gayri müslim mahalleleri için « *medîne-i Sinob haricinde vaki mahallât-ı kefereden* » yahut « *medîne-i Sinob varoşunda vaki mahallât-ı kefereden* » tabirlerin kullanılması, buna işaret eder. Gayr-i müslim mahalleleri için burada özellikle « *mahallât-ı kefereden* » tabirinin kullanılmasına dikkat edilmelidir. Bu tabir, müslim ve gayri müslim (kefere) mahallelerini ayırdedici bir işarettir. Müslim ve gayr-i müslim mahallelerini ayırdeden bir başka tabir de gayr-i müslim mahalleler için kullanılan « *mahallât-ı zimmiyan* » tabiridir. Nitekim, XVII asrın ortalarına doğru (1051 / 1641) **Sinop**'lu müderris Abdullah'ın *Kastamonu sancağı* avarız hanelerini v.s. tesbit eden tahririnde, gayr-i müslim mahalleler için, bu sonuncu tabir (*mahallât-*

ı zimmiyan) ın kullanılması ⁹¹ buna işaret eder. Bütün bunlarla beraber müslim mahallelerini belirleyen işaret de, birincisi bu mahallelerin gayri müslim mahallelerinde olduğu gibi , « mahallât-ı kefereden » yahut « mahallât-ı zimmiyan » olarak zikredilmemesidir, ikincisi müslim mahallelerinin *mescid* veyahut *cami* adı ile anılmalarıdır. Mesela, incelediğimiz dönem için, şeri'yye sicilleri'nden tesbit ettiğimiz kadarıyla *Cami-i kebir* (Ulu cami) ,⁹² *Kefeî müteveffâ Mahmud Efendi Cami-i şerifi* ⁹³ mahalleleriyle *Mahmud Ağa Mescidi* mahallesi⁹⁴ bu cümledendi. Her ne kadar şeri'yye sicilleri' nde çoğu müslim mahallelerinin hepsinin bir *mescid* yahut *cami* adıyla anılmadıkları yani cami ve mescid tabiriyle birlikte kullanılmadıkları görülmekte ise de, aslında bu şekilde zikredilen mahallelerin , o adla anılan *mescid* yahut *camileri* de bulunmaktaydı. Nitekim, 968 tarihli **Tapu Tahrir Defteri**'ndeki mahalle kayıtları, bizim bu konudaki düşüncelerimizi doğrulamaktadır. Bu defterde, mahalle-i *Cami* , mahalle-i *Demürlü mescid*, mahalle-i *mescid-i Ulubeg* , *Arslan* , *Kaban* , *Şeker Ana* , *Saray* v.s. gibi kayıtların bulunması, şer'iyye sicilleri 'nde *mescid* veya *cami* adıyla zikredilmeyen mahallelerin asıl durumunu ortaya kor. ⁹⁵

Müslüman mahallelerinin, mescid veyahut cami tabiri ile beraber zikredilmesi, onların bu ibadet yerleri etrafında şekillenmiş bulunduğunu veya hemen hemen her müslüman mahal-lesinde cami yahut mescid olduğu düşüncesini tasdik eder.

2.2. - Mahallelerin Şehirdeki Yerleşim Durumu :

Sinop şehrinde bulunan gayri müslim mahallelerin hepsi, şehir haricinde yahut varoşunda yer almaktaydı . Şeri'yye sicilleri' nde bu mahallelerin, mekan olarak, şehir dışında yahut kala dışında bir yerde kenar mahalleler olduğunu belirtmek için , « Medîne-i Sinob haricinde » yahut « medîne-i Sinob varoşunda » tabirlerinin kullanılması bunu göstermektedir. Dergâh-ı âli Topçular kâtibi Ebubekir Efendi de, 1099 (1687-88) senesinde yaptığı *Kastamonu sancağı* ' nda bulunan hanelere dair tahririnde, bu gayri müslim (kefere) mahallelerinin *Sinop kalası haricinde* bulunduğunu zikretmektedir. ⁹⁶

Burada , şer'iyye sicilleri ' nde gördüğümüz mahalleler için mekân olarak ifade edilen « medîne-i Sinob haricinde vaki » yahut « medîne-i Sinob varoşunda vâki » gibi tabirlerle , Ebubekir Efendi'nin tahririnde kullandığı « mahallât-ı kefere-i Sinob der-hâric-i kal'a-i Sinob » tabiri üzerinde, ihtiva ettikleri mana açısından, durmak gerekir. Çünkü bu tabirlerle söylenmek istenen şeyin ne olduğunun iyi

⁹¹ Bk. ve krş. BOA , Kamil Kepeci , Nu : 2593 , varak : 11 a ; Aynı tasnif , Nu : 2589 , varak : 20 b.

⁹² Bk. ŞŞS , Nu : 89 , s. 75 , 73 , 72 , 70 vesikalar : 70 , 73 , 74 , 78 , (Bu defterdeki vesikaların hepsi 1149 tarihlidir.) ; ŞŞS , Nu : 86 , s. 1 , 2 , 7 , 22 , 29 , 35-36 , 44 , 46 , 49-50 , 52 , 55 , vesikalar : 195 , 196 , 199 , 203 , 209 , 233 , 246 , 256 , 257 , 270 , 274 , 279 , 280 , 283 , 291. [Bu defterdeki vesikalar muhtelif senelere (1157, 1158, 1159 senelerine) aittir.]

⁹³ Bk. ŞŞS , Nu : 89 , s. 55-56 , vesika : 111 , vesika tarihi : 20 Safer 1150.

⁹⁴ Bk. ŞŞS , Nu : 89 , s. 65-66 , vesika : 89 , vesika tarihi : 20 Şevval 1149.

⁹⁵ Bk. BOA , Tapu Tahrir Defteri , Nu : 327 , s. 454-456.

⁹⁶ Bk. BOA , Kamil Kepeci , Nu : 2722 , s. 121.

anlaşılması , şehrin fiziki durumunun tesbitinde önemli bir etken olacaktır : " *Sinop şehri dışında* " ve " *Sinop şehri varoşu (surları dışı) nda* " anlamlarına gelen *şer'iyye sicilleri* ' nde rastladığımız tabirler ile " *Sinop kal'ası dışında* " anlamına gelen Ebubekir Efendi tahririnde kullanılan tabirin , ihtiva ettikleri fizikî-coğrafi mekanı tesbit etmek, şehrin yerleşim konumunu ortaya çıkaracaktır.

Sinop'un mahalleleri belirtilirken kullanılan yukarıda belirttiğimiz üç tabirden , *şer'iyye sicilleri* ' nde rastladığımız « *medine-i Sinob varoşunda vaki* » ile Ebubekir Efendi tahririnde gördüğümüz « *der-haric-i Kal'a-i Sinob* » tabiri , aynı coğrafi-fizikî durumu ifade etmektedir. Fakat , « *medine-i Sinob haricinde* » tabiri ile aynı anlamlara gelen « *medine-i Sinob varoşunda* » ve « *der-haric-i kal'a-i Sinob* » tabirlerinin ihtiva ettikleri anlamlar tartışılabilir.Çünkü, burada « *medine-i Sinob harici (Sinop şehri dışı)* » deyimini ile « *Medine-i Sinob varoşunda (Sinob şehri surları dışında)* » yahut « *der-haric-i Kal'a-i Sinob (Sinop kalesi dışında)* » deyiminin iki farklı coğrafi durumu temsil ettiği ileri sürülebilir. Mesela ,bu deyimlerden ilkinde, Sinop şehrinin *en kenar ve uç kısımları* , şehrin kale içi ve dışıyla bir bütün olduğu göz önüne alınacak olursa , şehrin kale dışında bulunan yerleşim yerlerinin ulaştığı yerleşik olmayan *kırsal kesimi* ; sonrakinde şehrin *surları dışında* yahut *kal'ası dışında* kalan kısımlarının belirtilmek istendiği söylenebilir. Esasen, bu deyimleri oluşturan kelimealer tek tek irdelenecek olursa bu iddianın tutarsız olduğu pek söylenemez. Ancak , vesikalarda Sinop mahallelerini belirtmek kasdıyla , aynı mahalle için birinde « *kal'a haricinde yahut Sinop şehri varoşunda* » denirken diğer vesikada da « *Medine-i Sinob haricinde (Sinop şehri dışında)* » denmesi , bu iki farklı tabirde de söylenmek istenen şeyin aynı olduğunu ortaya koymaktadır. O halde « *Medine-i Sinob haricinde* » derken, Sinop şehrinin *kal'a surları dışında kalan yerleri* , şehrin en dışta uç kesimde *kırsal alanla bitişik olan yerleşim yerinden kal'a surlarına kadar olan bölümü* anlaşılmalıdır. Bu durumda yukarıda işaret edilmiş bulunan *iki farklı deyim* , aynı anlamda ve coğrafi mekanı temsil eder mahiyette kullanılmış bulduklarını ifade edebiliriz.

Burada ayrıca , arapça bir kelime olan " *medine* " sözcüğü üzerinde de durmak icab eder : Acaba bu sözcükle ne kastedilmiştir ? " *Medine* " kelimesi , vesikalardan anlaşıldığına göre, hem genel manada *kale içi ve dışındaki mahallelerle beraber kırsal kesime kadar uzanan şehrin yerleşim ve iskan durumunu* ; hem de o günün şartlarında , şehrin kenarlarında yer alan yeni yerleşim alanlarının yani mahallelerinin çok içinde kalmış bulunan , *kale içindeki eski Sinop şehrini* ihtiva ediyordu : « *Medine-i Sinop varoşunda (Sinop şehri surları dışında)* » ve « *Medine-i Sinop haricinde (Sinop şehri dışında)* » deyimlerinden , bu netice çıkmaktadır. Nitekim , M. Z. Pakalın 'ın, yukarıdaki deyim içerisinde gördüğümüz *varoş* sözcüğünü, şehrin *kale dışında* olan kısmı , şehrin *kenar mahalleleri anlamında* kullanılan bir tabir olarak açıklaması ⁹⁷ da, bunu ortaya koyar. Bu neticeye göre , şehrin " *medine* " kısmı haricinde, gayr-i müslimler ve mahalleleri ile yeni yerleşim ve şehrin gelişimi sonucu müslimler ve mahalleleri yer alıyordu ; *surlar içinde kalan* kısmı ise , o beldenin *eski şehrini* yani " *medine* " kısmını oluşturuyordu. Sinop'ta görülen tablo bu idi : Sinop'un " *medine* " kısmını *eski şehir* ; " *medine harici* " ni ise, surlarla çevrilmiş eski şehrin dışında kalan ve şehrin büyüdüğünü gösteren yeni yerleşim ile müslim ve

⁹⁷ Bk. Mehmet Zeki Pakalın , *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözcüğü* , III , İstanbul 1955 , s. 584.

gayr-i müslim mahalleleri teşkil ediyordu. Sinop için kullanılan bu " *medine* " kelimesinin ihtiva ettiği yukarıda belirtilen dar anlamına rağmen, incelediğimiz dönemde Sinop şehri, surlar içindeki *eski şehir (medine kısmı)* ile surlar dışında kalan ve yeni yerleşim ve gelişmeleri ihtiva eden *medine dışında kalan kısmı* ve *mahalleleri* ile bir bütündü. Bu şehir, Osmanlı Devleti ticarî , askerî , idarî , ictimai hayatında yerini alıyordu.

Evliya Çelebi, incelediğimiz dönemdeki tabirine uygun olarak, " *Sinop şehri* yahut *Sinop kalası harici* "nde yahut " *Sinop varoşunda* " bulunan bu hristiyan mahallelerinin, deniz kıyısında olduğunu bildirmektedir. ⁹⁸ Hatta o, bu konuda daha da teferruata girerek, gayri müslim (kefere) mahallelerini süsleyen binaların kat içinde kat (kat ender-kat) *eski binalar* oldukları , hanelerin batıya ve deniz tarafına baktıkları konusunda , derin tasvirlerle girecek kadar mahallelerin durumu hakkında bilgi vermektedir. Ona göre, **Sinop** şehrinde *kale haricinde* ve *deniz kıyısında* bulunan gayr-i müslim (kefere) mahalleleri *1060 kadar hane* den ibaretti. ⁹⁹ Gayr-i müslim (kefere) mahallelerinde bulunan bu toplam hane miktarının, incelediğimiz dönem içinde farklılık arzemesi pek tabiidir. Müslüman mahallelerinde başka bölümde açıklanacağı üzere, XVI-XVIII. arasında görülen artışın gayr-i müslim mahallelerinde de olması düşünülebilir.

Sinop'ta surların ayağında şehir ile dış mahalle arasında yerleşmiş bulunan Paşa tarafından dine karşı alakası olmayan kimseler olarak görüldüklerini belirten ve Paşa'nın evinde misafiren karşılanmış bulunmalarına rağmen iyi ve güçlü üzüm şarapları satan şehrin dışında bulunan bir Rum'un evinde ikamet ettiklerini söyleyen ve XVIII. yüzyılın başlarında Karadeniz kıyılarını gezmiş bulunan bir batılı Seyyah (Fransız) M. Pitton de Tournierfort , gayr-i müslim (kefere)lerin *Sinop şehri yahut kalesi haricinde* yer almalarını, Türklerin Rumlar 'dan kaygı duymalarına bağlamakta ve bu sebeple Rumlar'ın , şehir dışındaki (kale surları dışındaki) savunmasız büyük bir kenar mahallede ikamet etmeye mecbur edildiklerinden bahsetmektedir. ¹⁰⁰ Onun bu hadiseye bakış tarzında, yazdıklarından da anlaşılacağı üzere , dinî taassubun emareleri izlenmektedir. Belki , görünüş itibarıyla Tournierfort'un bu düşüncesi haklı olarak kabul edilse bile, dinî taassubun zincirlerinin batıda dahi

⁹⁸ Evliya Çelebi'nin , *Seyahatnamesi* 'nde , Sinop gibi diğer Osmanlı şehirlerinin mahallelerinin adlarını ve sayılarını da zikrettiği görülmektedir. Ancak onun , kazalardaki mahalleleri verirken , bütün mahallelerin isimlerini değil , en tanınmışlarının adlarını belirttiği görülür. [Evliya Çelebi 'nin bu hususlardaki kayıtlarının bir değerlendirmesi için bk. Yücel Özkaya , « *Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre Anadolu' daki Şehirlerin Ev , Mahalle Sayısı ve Ticaretleri* » , MÜFEF Türklük Araştırmaları Dergisi , Sayı : 4 (İstanbul 1989) , s. 255 .]

⁹⁹ Bk. Evliya Çelebi , II , s. 74 .

XIX. yüzyılın ilk yarısının sonlarına doğru Feruhan Bey'in kendi zamanına (1847) ait verdiği bir malumata bağlı olarak bir mütercimnin düştüğü dipnotta , Sinop'ta Türkler'e ait 200 , Rumlar'a ait de 750 ev bulunduğu ifade edilmektedir [bk.P. Minas Bijişkyan , *Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası (1817-1819)* , Tercüme ve Notlar : Hrand D. Andreasyon , İstanbul 1969 , s.29 (n 2) , 31(n 4) .] ki bu rakamlar oldukça şaşırtıcıdır . Zira , incelediğimiz dönemde , Sinop'ta mevcut bulunan 27 mahalleden sadece , biri Türkler'in de meskun bulunduğu bir mahalle olmakla birlikte , 8'i Rumlar'a ait idi ve bu mahalleler surlar dışında bulunuyordu . Rumlar'a ait bu mahallelerde meskun bulunan Rumlar , *42 avarız hanesi* üzerinden *tekalif vergilerine* esas alınmıştı . Bu , Sinop'ta her *avarız hanesi* 'nin *5-8 gerçek hane* yahut *eve* tekabül ettiği hesaba katılırsa , $8 \times 42 = 336$ ev ancak Rumlar'a ait demektir . Esasen Evliya Çelebi'nin verdiği gayri müslimlere ait *1060 hane* rakamı da , bu hesaba göre oldukça yüksekti . O halde verilen bu rakamlar , gerek Evliya Çelebi gerekse Feruhan Bey tarafından tahminen verilen rakamlardı ve gerçeği yansıtmıyordu . Zira vesikalarda görünen tablo hiç de onlar tarafından verilen bu rakamları doğrulamıyordu .

¹⁰⁰ Bk. M. Pitton de Tournierfort , *Relation d'un Voyage du Levant , Fait Par Ordre du Roy* , Tome : III , A Lyon MDCCXVII (1717) , s. 50 .

tamamen kırlamadığı henüz XVIII. yüzyılın ilk yarısında , iki ayrı dine mensup halk arasında sosyal ve dinsel hoşnutsuzlukların mevcut bulunabileceğinin bir kenara itilmesi ; diğer taraftan Tournerfort'un tasvir ettiği ve Rumlar'ın meskun bulunduğu *şehir dışındaki (kale surları dışındaki) savunmasız yerde* sadece Rumlar ' dan sözedilip şehir dışında (şehir surları dışında) yer almış müslim ahalinin savunmasızlığından sözedilmemesi onun bu hadiseye tek yönlü olarak baktığını ortaya koysa gerektir.

Hakikaten o günün şartlarında dışarıdan gelecek baskınlarda ilk olarak saldırıya maruz kalacak yerler, tabiyatıyla *Sinop şehrinin kale dışındaki mahalleleri ve yerleşim alanları* olacaktı. Gayr-i müslim mahalleler şehrin surlar dışındaki mahallerinde bulunduğu göre onun tesbitinde olduğu gibi, savunmasız olarak baskınlara maruz kalacaklar da sadece Grekler 'miş gibi gelmektedir. Ancak, Tournerfort'un burada unuttuğu ya da kasten eserinde bahsetmediği bir husus vardır ,o da , aynen Rumlar'ın savunmasız olarak saldırılara maruz kalabileceği bir duruma , aynı mekanda (kale surları dışında) yer almış bulunan diğer müslim ahalinin meskun bulunduğu müslim mahallelerinin saldırıya maruz kaldığıdır : İncelemiş bulunduğumuz dönemde *Sinop kalesi surları dışında* kurulmuş mahalleler , yalnızca gayri müslim mahalleleri değildi Türkler'ce yeni kurulmuş olan müslüman mahalleleri de bulunuyordu .Bunlar , Türkler ve Rumlar'ın birlikte yaşadıkları *Balatlar Mahallesi* ¹⁰¹ ile *Bağçeler* , ¹⁰² *Keferî Mahmud Efendi Cami-i şerifi* ¹⁰³ mahalleleri idi. Taylor' un bir fotoğraftan yaptığı Sinop resmi de , Sinop kalesi surları dışında *müslüman mahallelerinin de bulunduğu* şahitlik etmektedir. Sinop' un genel görünüşünü ihtiva eden resimde , [bu resim için bir sonraki sayfeye (bk. s. 56)]surlar dışında yer alan mahalleler veya evler arasında minarelere rastlanması , buralarda müslim ahalinin meskun bulunduğunu göstermektedir. *Sinop şehri kalesi surları dışında* kurulmuş bulunan bu müslüman mahallelerinin yerleşiklerinin yani Türkler'in , gayr-i müslim mahallelerinde olabileceği gibi savunmasız olarak *aynı baskın ve saldırılara* maruz kalacakları düşünülürse, *gayr-i müslim mahallelerinin surlar dışında yer almasının* gerçek nedenlerini başka şeylerde aramak gerektiği hususu kendiliğinden ortaya çıkar. Bu durumda , gayr-i müslimlerin *surlar dışında yerleşmiş bulunmalarını* , Tournerfort'un düşüncesinde olduğu gibi Türkler'in Rumlar'dan kaygı duymalarından değil , şu gerçeklerde aramak gerekir :

a) Tournerfort 'un belirttiği ve iddia ettiği , (guya Türkler'in Rumlar'dan kaygı duymaları nedeniyle surlar dışında savunmasız mekanda yerleşmeye mecbur bırakılmaları neticesinde), Rumlar'ın herhangi bir sebep ve şekilde maruz kalabilecekleri tehlike ve saldırılara , aynen surlar dışında kurulmuş bulunan diğer Türk mahallelerinin de maruz kalacakları. Çünkü, Türkler , surlar içinde olduğu gibi , yukarıda isimlerini verdiğimiz kale surları dışında kurulmuş birkaç Türk mahallesinde de yaşıyorlardı . Bu durumda , Tournerfort'un belirttiği surlar dışındaki savunmasız mekanda, onun iddia ettiği " *Rumlar 'ın herhangi bir sebep ve şekilde*

¹⁰¹ Bk. ŞŞS , Nu : 89 , s. 45 , vesika : 133 , vesika tarihi : 17 Receb 1150.

¹⁰² Bk. Aynı defter , s. 48-49 , vesika : 126 , vesika tarihi : 5 Cemaziyevvel 1150 ; ŞŞS , Nu : 86 , s. 4-5 , vesika : 205 , vesika tarihi : 11 Safer 1157.

¹⁰³ " Mahallelerin dinî duruma göre tasnife tabi tutulması " bölümünde dipnot : 93 'te belirtilen vesikadan başka bk. ŞŞS, Nu : 89 , s. 48 , vesika : 127 , vesika tarihi : 5 Cemaziyevvel 1150 ŞŞS , Nu : 86 , s. 21 , vesika : 232 , vesika tarihi : 8 Muharrem 1158.

19. Asrın ikinci yarısında (1884) Sinop'un genel görünüşü
(Bir fotoğraftan Taylor tarafından yapılmış resim.)

Ejlséc Reclus'in "Nouvelle Géographie Universelle", IX, Paris 1884" adlı eserinden alınmıştır.

maruz kalabilecekleri tehlike ile saldırılara " aynı zamanda surlar dışında kurulmuş bulunan Türk mahalleleri de maruz kalacaklardı ;

b) Rumlar'ın surlar dışında yerleşmiş bulunmalarını tamamen kasıtlı değil , esasen , uzun yıllar boyunca devam eden *sosyal , dinsel ve kültürel* hoşnutsuzluğun sebep olduğu bir durumda aramalıdır . Sinop'un Türklerce fethinden itibaren , şehir içinde çeşitli dinlere sahip tebaa arasında mevcut bulunan *sosyal , dinsel ve kültürel* farklılıkların yarattığı hoşnutsuzlukların, gayri müslim insan unsurunun zamanla şehrin kenar mahallelerine kaymasına sebep olabileceği , buna binaen de gayri müslimlere ait gittikçe yeni mahallelerin oluşmuş bulunduğu düşünülmelidir : Rumlar , müslimlerle aralarında mevcut olan bu *sosyal , dinsel ve kültürel* hoşnutsuzluk neticesinde , Sinop şehrinin daha sakin yerlerini dolayısıyla şehrin kenar mahallelerini tercih edip bir arada toplanmalarıyla söz konusu gayr-i müslim mahalleleri oluşturmuşlardır . İşte bu husus, gayr-i müslim mahallelerinin Sinop kalesi surları dışında yer almasında aranacak başlıca sebeplerden birisi olmalıdır.

Bununla beraber, gayr-i müslimlerin Sinop'un ticarî hayatında belli bir boşluğu doldurdıkları, ayrıca farklı dinlere mensup bu iki müslim ve gayr-i müslim zümre arasında *insanî ilişkilerin ve kaynaşmaların* mevcut bulunduğu çeşitli vesika ve Sinop Mahkemesi kayıtlarından anlaşılmaktadır.

Burada , kale dışında zamanla *şehir nüfusunun artması* sonucu, yeni yeni müslüman mahallelerinin kurulmuş bulunduğunu da unutmamalıdır.

3.3. - Mahalle Adları (Müslim ve Gayr-i Müslim Mahalleler) :

Yukarıdan beri, Sinop'un şehir olarak örgütlenmesi içinde mahallelerinin niteliği ve şehir içindeki mevkiini tesbit etmeye çalıştığımız gibi, bu mahallelerin Osmanlı anlayışına göre dinî yahut etnik duruma göre bir düzenlemeye (tasnife) tabi tutulmuş bulunduğunu da belirtmiş idik. Şimdi ise bu ayırımı tabi tutulmuş Sinop mahallelerinin ne kadarının müslim ne kadarının da gayr-i müslim mahalleleri olduğunu ve bunların birbirine oranı ile XVI. asırdan itibaren ne gibi bir değişiklik ve artışa yahut ayniliğe sahip bulunduğu konusunda durmak istiyoruz.

İncelediğimiz döneme ait olmak üzere Sinop şerhiye sicilleri 'nden sıkı ve titiz bir tarama neticesinde tesbit ettiğimiz yukarıda isimleri verilmiş 31 mahalle adından , 2 ' sinin başka bir şehire (muhtemelen İstanbul'a) ait olduğu düşünülür ¹⁰⁴ , diğer 4 mahalle adının da farklı farklı isimler altında kaydedilmiş olup aslında 2 gerçek mahalleyi temsil ettikleri kabul edilirse, ¹⁰⁵ Sinop şehrinin gayr-i müslim mahalleler dahil 27 gerçek mahalle ile temsil edildiği hususu kendiliğinden ortaya çıkar. ¹⁰⁶

¹⁰⁴ Niçin böyle düşünüldüğü ve 2 mahallenin adının zikredildiği vesikalar (dipnot : 65' te belirtiliyor) için " Mahalleler " bahsine bakınız.

¹⁰⁵ Bu hususun açıklaması için " Mahalleler " bahsine ve dipnot : 66 ,67 de belirtilen vesikalara bakınız .

¹⁰⁶ Bu konunun tartışması için " Mahalleler " bahsine bakınız.

Elimizdeki mevcut vesikaları tek tek tarayarak yaptığımız tesbite göre, Sinop şehrinin bu 27 adet mahallesinden 19'unun müslim, 8'inin de gayr-i müslim (kefere) mahallesi olduğu görülmüştür.¹⁰⁷

Sekiz adet gayr-i müslim (kefere) mahallesinin adları , başharf sırasına göre şöyledir :

- Arab ¹⁰⁸ ,
- Ayaklıkenise (kilise) ¹⁰⁹ ,
- Ayakonstantin ¹¹⁰ ,
- Ayanikola ¹¹¹ ,
- Ayatoturu ¹¹² ,
- Balatlar ¹¹³ , (müslim ve gayr-i müslimlerin meskun bulunduğu bir mahalle)
- Meryemana ¹¹⁴ ,
- Kumbaşı ¹¹⁵ (Elekçiler ¹¹⁶ = Elekçiyan). ¹¹⁷

Bu " 8 mahalle " den , Kumbaşı yahut Elekçiler (Elekçiyan) adıyla zikredilen 2 mahalle ile Balatlar mahallesi hariç, 7'si için vesikalarda yukarıda da işaret etmiş olduğumuz gibi, « medîne-i Sinob hâricinde vâki' mahallât-ı kefereden » « medîne-i Sinob varoşunda vâki' mahallât-ı kefereden » tabirleri kullanılmış ve özellikle de " muhallât-ı kefereden " denerek gayr-i müslim mahallesi olduğu vurgulanmıştır. Kumbaşı mahallesi için sadece « medîne-i Sinob hâricinde vâki' » , Elekçiler (Elekçiyan) mahallesi için « Kumbaşı' nda vâki' » tabirleri kullanılmış fakat gayr-i müslim (kefere) mahallelerinden olduğuna dair herhangi bir tabir kullanılmamıştır. Ancak, bu iki ayrı isim altında zikredilmiş bulunan mahallelerin [Kumbaşı = Elekçiler (Elekçiyan)] aynı mahalleyi temsil ettikleri, mahallelerin adlarının zikredildiği vesikaların muhteviyatından anlaşılmaktadır. Balatlar mahallesi için de aynı şey sözkonusudur. Bu mahalle için de sadece « medîne-i Sinob haricinde vâki' » tabiri kullanılmış, kefere mahallelerinden olduğu belirtilmemiştir. Esasen Balatlar mahallesinde " mescid " den de söz edildiğine göre ¹¹⁸, bu mahallede hem müslim

¹⁰⁷ Burada iki gayr-i müslim mahalle adının farklı isimler altında [Kumbaşı , Elekçiler (Elekçiyan) gibi] aynı mahalleyi temsil ettiğini unutmamak gerekiyor. Bununla beraber Balatlar mahallesi 'nde müslim ve gayr-i müslim ahalinin meskûn olduğunu da gözden uzak tutmamalıdır. (" Mahalleler" bahsine bakınız)

¹⁰⁸ Bk. ŞŞS , Nu : 89 , s. 46 , 47 , 47 , 50 , 51 , 58 , 72 , vesikalar : 131 , 130 , 129 , 122 , 121 , 105 , 75 , vesikalar tarihi : 15 , 14 , 12 Cemaziyelahir 1150 , 14 , 14 Rebiülahir 1150 , 21 Muharrem 1150 , 12 Zilkade 1149 ; ŞŞS , Nu : 86 , s. 9 , 19 , 21 , 26 , 28 , 31 , vesikalar : 213 , 227 , 232 , 239 , 244 , 249 , vesikalar tarihi : 14 Şevval 1157 , - Zilhicce 1157 , 8 Muharrem , 22 Safer , 25 Cemaziyevvel , 12 Receb 1158.

¹⁰⁹ Bk. ŞŞS , Nu : 89 , s. 61 , vesika : 98 , vesika tarihi : 14 Muharrem 1150 ; ŞŞS , Nu : 86 , s. 19 , 22 , 49 , vesikalar : 227 , 233 , 278 , vesikalar tarihi : - Zilhicce , 17 Muharrem 1157 , - Ramazan 1159.

¹¹⁰ Bk. ŞŞS , Nu : 89 , s. 50 , 51 , 59-60 , vesikalar : 123 , 121 , 102 , vesikalar tarihi: 18 , 14 Rebiülahir , 17 Muharrem 1150 .

¹¹¹ Bk. ŞŞS , Nu : 86 , s. 22 , 49 , vesikalar : 233 , 278 , vesikalar tarihi : 17 Muharrem 1158 , - Ramazan 1159.

¹¹² Bk. ŞŞS , Nu : 86 , s. 45-46 , vesika : 272 , vesika tarihi : Rebiülahir sonu 1159.

¹¹³ Bk. ŞŞS , Nu : 89 , s. 45 , vesika : 133 , vesika tarihi : 17 Receb 1150 .

¹¹⁴ Bk. ŞŞS , Nu : 89 , s. 49-50 , vesika : 124 , vesika tarihi : 22 Rebiülahir 1150 ; ŞŞS , Nu : 86 , s. 19 , 22 , 33 , vesikalar : 227 , 233 , 250 , vesikalar tarihi : - Zilhicce 1157 , 17 Muharrem , 15 Receb 1158.

¹¹⁵ Bk. ŞŞS , Nu : 89 , s. 62 , vesika : 96 , vesika tarihi : 14 Muharrem 1150.

¹¹⁶ Bk. ŞŞS , Nu : 86 , s. 7 , vesika : - , vesika tarihi : 28 Safer 1157.

¹¹⁷ Bk. ŞŞS , Nu : 86 , s. 9 , vesika : 212 , vesika tarihi : 16 Ramazan 1157.

¹¹⁸ Balatlar mescidi vakfı (Vakf-ı mescid-i Balatlar) için bk. BOA , Tapu Tahrir Defteri , Nu : 456 , s. 189.

hem de *gayr-i müslim* ahalinin bulunduğu tahmin olunabilir. Bu sebepten bu mahalle, müslim mahalleler arasında da sayılmak icabeder. Eğer Balatlar mahallesini, müslim yerleşikleri nedeniyle, müslim mahalleler arasında sayılacak olur ise, bu kez, gayr-i müslim mahallelerinin sayısı 7'ye düşmekte, müslimlerin mahalleleri de 20'ye çıkmaktadır. Buna rağmen, biz, incelediğimiz dönemle ilgili olarak biri İslâm ismi almış (Mehmed Başe İbn Abdullah) hıristiyan kardeşler arasında meydana gelmiş veraset meselesi ile ilgili olarak hisse satışını tesbit eden bir dava nedeni ile bu sakinlerin oturduğu mekan olarak belirtilmesi, diğer taraftan bazı defterlerde de « **Balatiyye** »¹¹⁹, « **Balatakilisa** »¹²⁰ adıyla gayr-i müslim mahallesi olarak zikredilmesi nedeniyle, bu mahalleyi gayr-i müslim mahalleleri içinde incelemeyi uygun bulduk.

Sinop şehrinde bulunan müslim mahallelerine gelince, bunlar da, başharf sırasına göre şöyleydi :

- Arasta¹²¹,
- Arslan¹²²,
- Bağçeler¹²³,
- Bayrameddin¹²⁴ (Siraceddin)¹²⁵,
- Cami-i kebir¹²⁶,
- İçkal'a¹²⁷ (bunun için mahalle tabiri pek kullanılmaz),
- Kaban¹²⁸,

¹¹⁹ 1184 tarihli bir cizye defteri 'nde geçiyor. (Bk. BOA , Malliyeden Müdevver , Nu : 4545 , s. 10.

¹²⁰ Topçular Kâtibi Ebubekir Efendi 'nin 1099 (1687-8) tarihinde *Kastamonu sancağı* 'nda bulunan hanelere dair yaptığı tahririnde zikrediliyor. (Bk. BOA , Kâmil Tepeci . Nu : 2722 , s. 121.)

¹²¹ Bk. SSS , Nu : 89 , s. 52, 52-53, 53, 62, 65, 72, 73, vesikalar: 119, 117, 116, 94, 90, 74, 73, vesikalar tarihi: 12, 10 Rebiülevvel 1150, 20 Zilhicce, Şevvalin son günü, Şevvalin son günü 1149; SSS, Nu.: 86, s. 8, 17-18, 32, vesikalar: 210, -, 251, vesikalar tarihi: 15 Cemaziyelevvel, 4 Zilhicce 1157, 11 Ramazan 1158.

¹²² Bk. SSS , Nu : 89 , s. 44 , 66-67 , 67 . vesikalar : 134 , 86 , 85 , vesikalar tarihi : 17 Şaban 1150 , Zilhicce'nin ilk günü , 28 Zilkade 1149 ; SSS , Nu : 86 , s. 8 , 15 , 41 , 51 , vesikalar : 210 , 224 , 264 , 281 , vesikalar tarihi : 15 Cemaziyelevvel , 4 Zilkade 1157 . 22 Zilhicce 1158 , Zilkade başı 1159.

¹²³ Bk. SSS , Nu : 89 , s. 48-49 , vesika : 126 , vesika tarihi : 5 Cemaziyelevvel 1150 ; SSS , Nu : 86 , s. 4-5 , vesika : 205 , vesika tarihi : 11 Safer 1157.

¹²⁴ Bk. SSS , Nu : 89 , s. 1 , vesika : 1 , vesika tarihi : Rebiülahir 1150 ;

¹²⁵ Bk. Dipnot : 68 ve 69 ' da belirtilen vesika ve yerler.

¹²⁶ Bk. SSS , Nu : 89 , s. 70 , 72 , 73 , 75 . vesikalar : 78 , 74 , 73 , 70 , vesikalar tarihi : 17 Zilkade , Şevval'in son günü , Şevval'in son günü , 25 Şevval 1149 ; SSS , Nu : 86 , s. 1 , 2 , 2 , 2 , 7 , 22 , 29 , 35-36 , 36 , 44 , 46 , 49-50 , 50 , 52 , 55 , vesikalar : 195 , 196 , 199 , 203 , 209 , 233 , 246 , 256 , 257 , 270 , 274 , 279 , 280 , 283 , 291 , vesikalar tarihi : 3 Cemaziyelevvel 1159 , 5 Rebiülahir 1157 , - Muharrem 1158 (?) , 26 Zilhicce 1159 , Rebiülevvel başı 1157 , 4 Muharrem , Receb'in ilk günü 1158 , Ramazan'ın ilk günü 1158 , 25 Şevval 1158 , 13 Cemaziyelevvel , 13 Rebiülahir 1159 , 5 , 12 Şevval 1159 , Cemaziyelevvel başı 1159 , - (tarihsiz).

¹²⁷ Bk. SSS , Nu : 89 , s. 63 , 66 , vesikalar : 93 , 87 , vesikalar tarihi : 2 Zilhicce , Zilhicce'nin ilk günü 1149 ; Bk. SSS , Nu : 86 , s. 21 , vesika : 230 , vesika tarihi : 25 Zilhicce 1157 . (Dipnot : 71 , 72 ' ye bk.) .

M. Şakir Ülkütaşır, Sinop'un tarihi abideleri arasında en çok dikkati çekeninin kalesi olduğunu ,bunun bir bölümünü teşkil eden ikkalesinin Selçuklular 'a ait bulunduğunu ve buranın Sinop'un elde edilmesinden sonra imar faaliyetleri cümlesinden olmak üzer İzzettin Keykavus tarafından az bir kuvvetle savunulabilecek şekilde inşası için emir verildiğini kaydetmektedir. [Bk. M. Şakir Ülkütaşır , « *Sinop'ta Selçuklular Zamanına Ait Tarihi Eserler* » , *Türk Tarih , Arkeologya ve Etnografya Dergisi* , Sayı : V (İstanbul 1949) , s.114 ve 116.]

¹²⁸ Bk. SSS , Nu : 89 , s. 56 , 53 , vesikalar : 110 , 116 , vesikalar tarihi : 13 Safer , 10 Rebiülevvel 1150 ; SSS , Nu : 86 , s. 5 , 14 , 39 , 42 , 44 , 56 , vesikalar : 207 , 222 , 261 , 268 , 269 , 193 , vesikalar tarihi : 17 Safer , 3 Zilkade 1157 , 17 Zilhicce , Şevval'in başı 1158 . Rebiülahir ortaları 1159 , 20 Rebiülevvel 1160.

Kal'a Yazısı ¹²⁹ ,
 Kefevi Mahmud Efendi Cami-i Şerifi ¹³⁰ ,
 Küfli ¹³¹ ,
 Mehmed Ağa Mescidi ¹³² ,
 Meydan Kapu ¹³³ ,
 Saray ¹³⁴ ,
 Selamdalı ¹³⁵ ,
 Şekerana ¹³⁶ ,
 Şeyh ¹³⁷ ,
 Tayboğa ¹³⁸ ,
 Temurli ¹³⁹ ,
 Ulubeg ¹⁴⁰ .

Bu müslüman mahalleleri için , *İçkala* ile *Bağçeler* ve *Kefevi Mahmud Efendi Cami-i Şerifi* mahalleleri hariç , « *medîne-i Sinob mahallâtından* » tabiri kullanılmıştır. *Bağçeler* ile *Kefevi Mahmud Efendi Cami-i Şerifi* mahalleleri Sinob şehri (yahut kalesi) dışında olduğundan bu iki mahalle için « *medîne-i Sinob haricinde vaki* » tabiri kullanılmıştır. *İçkala*'ya gelince, bu yer için mahalle vasfı kullanılmamıştır ; « *medîne-i Sinob'un İçkal'a'sı sakinlerinden (yahut sükkâmından)* » şeklinde sadece *İçkala* adı zikredilmiştir.¹⁴¹ Burada müslim mahalleler arasında sayabileceğimiz fakat bazı sebeplerle gayr-i müslim mahalleler içinde zikrettiğimiz bir mahalleyi daha belirtmeliyiz ki bu mahalle *Balatlar Mahallesi* 'dir ¹⁴².

Şimdiye kadarki izah şekline göre, Sinop şehrinde eğer *Balatlar Mahallesi* gayr-i müslim (kefere) mahallesinden kabul edilirse, yukarıda da işaret edilmiş bulunduğu gibi , *19 müslim* , *8 de gayr-i müslim* mahalle bulunmaktadır . Bu durumda , Sinop

¹²⁹ Bk. SŞS, Nu: 89 , s. 48-49, vesika : 126 , vesika tarihi : 5 Cemaziyelevvel 1150.

¹³⁰ Bk. Dipnot : 93 , 103 'te belirtilen vesikalar .

¹³¹ Bk. SŞS , Nu : 89 , s. 49-50 , vesika : 124 , vesikal tarihi : 22 Rebiülahir 1150.

¹³² Bk. Dipnot : 94 ile SŞS , Nu : 86 , s. 190 , vesika : 7/1 , vesika tarihi : 11 L 1157.

¹³³ Bk. SŞS , Nu : 89 , s. 72 , vesika : 75 , vesika tarihi : 12 Zilkade 1149.

¹³⁴ Bk. SŞS , Nu : 89 , s. 71-71 , vesika : 76 , vesika tarihi : 25 Zilkade 1149 ; SŞS , Nu : 86 , s. 14 , 16 , 20 , 29 , vesikalar : 223 , 225 , 229 , 247 , vesikalar tarihi : 6 , 6 , 15 Zilkade 1157 . - Cemaziyelevvel 1158.

¹³⁵ Bk. SŞS , Nu : 86 , s. 4 , vesika: 204 , vesika tarihi : 8 Muharrem 1157.

¹³⁶ Bk. SŞS , Nu : 89 , s. 49 , 71-72 , vesikalar : 125 , 76 , vesikalar tarihi : 2 Cemaziyelevvel 1150 , 25 Zilkade 1149 : SŞS , Nu : 86 , s. 16 , 20 , 21 , 23-24 , 24 , 26-27 , 27 , 27 , 41- 42 , vesikalar : - (numarası yok) , 228 , 231 , 235 , 236 , 240 , 241 , 242 , 265 , vesikalar tarihi : 12 Zilkade , 15 , 27 Zilhicce 1157 , 8 , 15 Muharrem , 23 , 25 , 25 Safer 1158 , 12 Safer 1159.

¹³⁷ Bk. SŞS , Nu : 89 , s. 57 , 57-58 , 58 , 64 , vesikalar : 108 , 107 , 106 , 92 , vesikalar tarihi : 22 , 22 Muharrem , Muharrem'in sonu 1150 , 15 Zilhicce 1149 ; Bk. SŞS , Nu : 86 , s. 29 , vesika : 246 , vesika tarihi : Receb'in ilk günü 1158.

¹³⁸ Bk. SŞS , Nu : 89 , s. 75 , vesika : 69 , vesika tarihi : 22 Şevval 1149 ; Bk. SŞS , Nu : 86 , s. 12 , 21 , 29 , 30-31 , 33 , 38-39 , vesikalar : 217 , 230 , 246 , 248 , 253 , 260 , vesikalar tarihi : Zilkade başı , 25 Zilkade 1157 , Receb'in ilk günü , 3 Receb , 12 Ramazan , 20 Zilkade 1158.

¹³⁹ Bk. SŞS , Nu : 89 , s. 47 , 76 , 77 , vesikalar: 128,67, 66 , vesikalar tarihi: 1 Cemaziyelahir 1150 , 10 , 14 Şevval 1149..

¹⁴⁰ Bk. SŞS , Nu : 86 , s. 12 , 12 , 33 , 33-35 , vesikalar: 217 , 218 , 252 , 254 , vesikalar tarihi : Zilkade'nin ilk günü , Zilkade'nin ilk günü 1157 , 13 , 10 Ramazan 1158.

¹⁴¹ Bu konuda bk. dipnot : 127 ' de belirtilen vesikalar.

¹⁴² Bk. dipnot : 101 , 113 , 118 , 119 , 120' de belirtilen vesikalar.

şehrinin mahalle olarak % 29,63 ' ünü gayr-i müslim % 70,37 ' sini müslimler teşkil etmektedir.

Yukarıda vesikalardan sıkı bir taramayla tesbit ederek adlarını vermiş bulunduğumuz Sinop'un 8 adet gayr-i müslim (kefere) mahallelerinin muhtelif tarih ve tahrirlere göre, gerek sayı bakımından gerekse ad olarak farklılık arzettiği görülmektedir. Nitekim, yalnızca sayı olarak 968 H. / tarihli bir tahrirde okunamayan bir mahalleyle beraber 7 adet ¹⁴³, yine muhtelif tahrirlere bağlı olarak verilen bir listede 7 adet ¹⁴⁴, Sinop'lu müderris Abdullah'ın 1051/1641 senesine ait tahririnde 5 adet ¹⁴⁵, Topçular Kâtibi Ebubekir Efendi tahririnde (1099/1687-8) 6 adet ¹⁴⁶, 1184 tarihli bir Sinop Cizye Defteri'nde 7 adet ¹⁴⁷ mahalle adı zikredilmektedir. Bu muhtelif tarihlerde yapılmış tahrirlerde verilen mahalle adlarıyla bizim verdiğimiz mahalle adları arasında uyum veya farklılıklar, bu hususta yapmış bulunduğumuz bir tabloda daha iyi görülecektir. ¹⁴⁸

Bu tabloda da görüldüğü gibi, bizim tesbit ettiğimiz bir gayr-i müslim (kefere) mahallesi olan *Ayatoturu* () ' yı , Cizye Defteri , Sinop'lu müderris Abdullah ve Topçular Kâtibi Ebubekir Efendi tahrirleriyle muhtelif tahrirlere bağlı olarak verilen listede görmemekteyiz. Bu mahalle , 327 numaralı tahrirdeki yazılış şekliyle () ¹⁴⁹ *Ayadetiru* biçiminde okunabilecek mahalle ile aynı olmalıdır.

Bundan başka yine bizim verdiğimiz *Balatlar Mahallesi* , Sinop'lu müderris ile 968 tarihli tahrirde ve muhtelif tahrirlere bağlı olarak verilen listede görünmemektedir. Bunun sebebi, *Balatlar Mahallesi* 'nin meskûnları arasında müslümanların da bulunmuş olmasından kaynaklanabilir. Zira, bu mahallenin "*mescidi* " ve "*vakfı* " ndan söz edilmektedir ¹⁵⁰. O halde bu tahrir dönemlerinde bu mahallede müslümanlarında meskun bulunmuş olması söz konusudur. Bununla beraber , sıkı bir tarama ile XVIII. asrın ilk yarısına ait 'iki sicil defteri' ndeki vesikalar gözden geçirilmesine rağmen, bu mahallede *mescid* ve müslümanlarla ilgili bir *dava* konusuna rastlanmamıştı. Fakat , burada meskun zimmilerden müslim adını taşıyanlara ¹⁵¹ rastlanmaktadır. Ayrıca bir gayri müslim mahallesinde mülk sahibi Türk ve müslümanlara da tesadüf edilmektedir. Mesela , *Küfli Mahallesi* sakini olan el-Hac Mehmed bin Süleyman'ın *Meryemana Mahallesi* ' nde mülkü bulunmaktaydı ve bu şahıs söz konusu mülkünü gayri müslim bir şahsa satmıştı. ¹⁵²

Diğer taraftan yine bizim verdiğimiz *Kumbaşı Mahallesi* , 1184 / tarihli Cizye Defteri ve diğer tahrirlerin hiçbirinde zikredilmemektedir. *Elekçiler = Elekçiyan*

¹⁴³ Bk. BOA , Tapu Tahrir Defteri , Nu : 327, s. 454 - 756.

¹⁴⁴ Bk. Mehmet Ali Ünal , « Tahrir Defterlerine Göre Sinop Şehri » , OMÜEF İkinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (Uluslararası - I) , 1-3 Haziran 1988 , Samsun 1990 , s.190.

¹⁴⁵ Bk. ve krş. BOA , Kâmil Tepeci , Nu : 2593 , Varak : 11/a ; Aynı tasnif , Nu : 2589 , varak : 20/b.

¹⁴⁶ Bk. BOA , Kâmil Tepeci , Nu : 2722 , s.121.

¹⁴⁷ Bk. BOA , Malliyeden müdevver , Nu : 4545 , s. 3-10.

¹⁴⁸ Bk. Tablo : 1. (s.62'de)

¹⁴⁹ Bk. BOA , Tapu tahrir defteri , Nu : 327 , aynı yerler.

¹⁵⁰ Bk. BOA , Tapu tahrir defteri , Nu : 456 , s. 189.

¹⁵¹ Mesela, zimmî bir aileye mensup Mehmet Beşe İbn Abdullah bu cümledendi ve onun ismi , verasetle ilgili bir davada hissesine düşen mallarını kardeşi Kiryaku'ya satması hadisesinde zikredilmekteydi . (Bk. ŞŞS , Nu : 89 , s.45 , vesika : 133 , vesika tarihi : 17 Receb 1150)

¹⁵² Bu konuda ileride " Ticaret " bahsinde *alış-verişler* kısmında durulacaktır.

SINOP'UN GAYR-İ MÜSLİM MAHALLELERİ

Sinop Şer'iyye Sicil-leri Sene:1148-1152, 1157-1160	Cirye Defteri Sene: 1148	Sinop'lu Mükerrris Abdullah'ın tahriri (1051 / 16-41)	Topçular Kâtibi Ebübekr Efen'di tahriri 1099- 1687 -88	327 numarah 968/ senesine ait Tapu Tahrir Defteri	Tapu Tahrir Defterle-rine dayanılarak elde edilen bir tabloya göre
ARAB	ARAB	ARAB	ARAB	-	ARAP PINARI
AYAKLI KENISE	AYAKLI	AYAKLICA KİLİSE	AYAKLICA KİLİSE	AYAKLUCA KİLİSE	AYAKLUCA KİLİSE
AYAKOSTANTİN	KOSTANTİN	AYA KOSTANTİN	AYA KOSTANTİN	AYA KOSTANTİN	AYA KOSTANTİN
AYA NİKOLA	NİKOLA	AYA NİKOLA	AYA NİKOLA	AYA NİKOLA	AYA NİKOLA
AYA TOTURİ	-	-	-	AY TOTURİ	-
BALATLAR	BALATIYE	-	BALATA KİLİSA	-	-
KUMBAŞI ELEKÇİLER ELEKÇİYANI	ERMENİLER	-	-	-	-
MERYEM ANA	MERYEM ANA	MERYEM ANA	MERYEM ANA	-	-
				BÜYÜK KİLİSA	BÜYÜK KİLİSA
				TİMUR BİNARI	-
				-	TERSANE
				<small>Bu tablo an vaktinde ARAB mahallesine ait değildir.</small>	AYA BEDROS

Tablo : 1

Mahallesi de, yukarıda belirttiğimiz Cizye Defteri'nde zikredilen « *Ermeniler mahallesi* » şeklindeki kayıt hariç tutulursa, diğer tahrirlerde geçmemektedir.

Meryemana Mahallesi ' ne ise, **tapu tahrir defterleri**'nde rastlanmamıştır. Fakat, **tapu tahrir defterleri**'nde görülen *Büyükkilise Mahallesi* ' nin, sicillerden tesbit etmiş bulunduğumuz bu *Meryemana Mahallesi* olması muhtemeldir. Zira sicillerde *Büyükkilise Mahallesi* şeklinde bir kayda hiç rastlanmamıştır.

Bununla beraber bizim sicillere bağlı olarak tesbit ettiğimiz mahallelerin dışında, yalnızca tapu tahrirlerinde görülebilen, farklı isimler altında birkaç gayr-i müslim mahallesinin zikredilmiş bulunduğunu da ifade etmeliyiz. Mesela ne sicillerde ne Sinop'lu müderris Abdullah, ne Topçular Kâtibi Ebubekir Efendi tahrirleri, ne de Cizye Defteri'nde bulamadığımız *Büyükkilise* , *Timurbınarı* , *Tersane* , *Ayabedros* mahalleleri bu cümledendi. Bu mahallelerden *Tersane Mahallesi* 'nin , Kumbaşı (yahut Elekçiler = Elekçiyan) Mahallesi olması coğrafi yapısına uygun olarak muhtemeldir. Geriye *Timurbınarı* ile *Ayabedros* kalmaktadır ki, bunların da, aslında değişik adlar altında diğer zikredilen gayr-i müslim mahalleler içinde yer alması mümkündür. Bu son zikredilen mahalleler sadece **tapu tahrir defterleri**'nde zikredilmektedir.

2 - Sinop'un Kaza Birimi Olarak Örgütlenmesi

Sinop'un *kaza birimi* olarak örgütlenmesi hakkında, belirgin halde ve kesin olarak ispat edebileceğimiz iki çeşit bir teşkilatlanma biçiminden ¹⁵³ bahsedebiliriz. Bunlardan birincisi, Sinop şehri *kaza merkezi* olmak üzere, *kaza* , *nahiye* ve *köyler* 'den müteşekkil bir örgütlenme tarzını ; ikincisi de, yine Sinop şehri *merkez* olmak üzere *kazalar* ve *köyler* 'den müteşekkil diğer bir örgütlenmeyi temsil etmektedir. Bu örgütlenmelerin birincisinde sadece *bir kaza* ve buna bağlı *nahiyeler* ve *köyler* bulunurken , ikincisinde *merkez kaza* ve ona bağlı *kazalar* ve *köyler* sözkonusu olmaktadır.

Birinci örgütlenme biçimini, mahkemeye yansıyan çeşitli konulara dair davalarda hadiseyle ilgili şahısların meskun buldukları köyler ve bu köylerin bağlı oldukları idarî birimlerin zikredilmesi sayesinde tesbit edebilirken, ikinci örgütlenme biçimini de tekalif vergilerinin Sinop ve mülhakatına taksimi yapılırken görebilmekteyiz. Şu halde bu iki örgütlenme şekliinden birincisi, bir nevî hukukî (adlî) konularda kadının ve mahkemenin odak noktası olduğu bir duruma münhasır kalırken, ikincisi yine kadının idarenin şefi olarak başrol oynadığı malî (tekalif vergileri) konulara münhasır kalmaktadır.

¹⁵³ Varolması muhtemel olan birkaç örgütlenmeye istinaden Sinop için idari birim olarak hem *kaza* hem *nahiye* hem de *liva* (sancak) tabirlerinin aynı dönem içinde kullanılmış bulunduğunu unutmamak gerekir. Bu hususu geçmiş sahifelerde tartışmıştık.

a) Birinci Örgütlenme

Sinop Mahkemesi ' nde görülen çeşitli konulara dair (tereke , katl , eşkiyalık , borçlanma v.s.) şer'iyeye sicilleri ' nde kayıtlı vesikaları tarayarak tesbit ettiğimiz birinci örgütlenmeye göre, Sinop şehrinin kaza merkezini teşkil etmekte olduğunu ve bu kazanın, Sinop şehrine bağlı olarak **6 adet nahiyesi** bulunduğunu görmekteyiz. Bu nahiyeler şunlardı :

Çeharşenbe	Nahiyesi	154
Gerze	Nahiyesi	155
Karasu	Nahiyesi	156
Kiregöz	Nahiyesi	157
Saray	Nahiyesi	158
Yaykıl	Nahiyesi	159

Bu **6 adet** nahiyenin , dipnotlarından da anlaşılacağı üzere, her birine bağlı olarak muhtelif miktarlarda köyleri de bulunmakta ise de, incelediğimiz dönem içinde *bu köylerin* her birinin ahalisinin *Sinop Mahkemesi* 'ne yansıyan davaları olmadığından, bunların isimleri zikredilmemektedir. Bu durum , örgütlenme içinde yer alan ve hangi nâhiyelere bağlı oldukları belli olmayan köylerin tesbitine imkân vermemektedir.

¹⁵⁴ « *Medîne-i Sinob kazâsı muzâfâtından Çeharşenbe nahiyesine tâbi* ' Kayalı divanından Çekelli nam karye » (Bk. SŞS , Nu : 89 , s. 60 , vesika : 100 ve 101 , vesikalar tarihi : 15 , 12 Muharrem 1150.) ; « *Medîne-i Sinob kazâsı muzâfâtından Çeharşenbe nahiyesine tâbi* ' Çobanlar nam karye ... » (Bk. SŞS , Nu : 86 , s. 29 , vesika : 245 , vesika tarihi : Cemaziyelevvel sonu 1158 ; ayrıca bk. Aynı defter , s. 20 , 48-49 , vesikalar : 229 , 277 , vesikalar tarihi : 15 Zilhicce 1157 , 10 Receb 1159.)

Çeharşenbe nahiyesinin Sinob kazâsı nahiyelerinden olduğu konusunda yukarıda zikredilenlerin dışında bk. BOA , Cevdet , Belediye , Nu : 1409 .

¹⁵⁵ « *Medîne-i mezbur nevâhilerinden Gerze nahiyesine tâbi* ' Bilviran nam karye » (Bk. SŞS , Nu : 89 , s. 28 , 49 , vesika : 40 , 125 , vesikalar tarihi : 29 Şaban 1146 (?) , 2 Cemaziyelevvel 1150 ; SŞS , Nu : 86 , s. 25 , 163 , vesikalar : 238 , 50 , vesikalar tarihi : 26 Muharrem 1158 , Zilkade ortası 1159.)

¹⁵⁶ « *Medîne-i Sinob kazâsı nevâhisinden Karasu nahiyesine tâbi* ' Şahane köyü » (Bk. SŞS , Nu : 89 , s. 52 , 68 , 68-69 , 69-70 , 70-71 , vesikalar : 119 , 80 , 81 , 79 , 77 , vesikalar tarihi : 12 Rebiülevvel 1150 , 15 , 15 , 15 , 14 Zilkade 1149.) ; « *Medîne-i Sinob nevâhilerinden Karasu nahiyesine tâbi* ' Kınık divanından Besbelli nam karye » (Bk. SŞS , Nu : 86 , s. 10 , vesika : 214 , vesika tarihi : 15 Şevval 1157) ; « *Medîne-i Sinob muzâfâtından Karasu nahiyesine tâbi* ' Tanışmanlı nam karye » (Bk. Aynı defter , s. 48-49 , vesika : 277 , vesika tarihi : 10 Receb 1159.) ; « *Medîne-i Sinob muzâfâtından Karasu nahiyesine tâbi* ' Begcekırımı nam karye » (Bk. Aynı defter , s. 51 , vesika : 281 , vesika tarihi : Zilkade başı 1157.) ; « *Nişân-ı şerif-i âlişânın hükmü oldur ki , Sinob kazâsı muzâfâtından Karasu nahiyesine tâbi* ' Akçaçam divanında » (Bk. Aynı defter , s. 84 , vesika : 155 , vesika tarihi : Safer başı 1159.)

¹⁵⁷ « *Medîne-i Sinob kazâsı nevâhisinden Kiregöz nahiyesine tâbi* ' Görmüşler nam karye » (Bk. SŞS , Nu : 89 , s. 55 , 56 , vesikalar : 112 , 87 , vesikalar tarihi : 22 Safer 1150 , Zilhicce'nin ilk günü 1149) ; « *medîne-i Sinob nevâhisinden Kiregöz nahiyesi kuralarından* » (Bk. Aynı defter , s. 51 , vesika : 120 , vesika tarihi : 3 Rebiülahir 1150.)

¹⁵⁸ « *Nişân-ı şerif-i âlişân : Sinob'da Saray nahiyesinde Ereğli nam karye* » (Bk. SŞS , Nu : 86 , s. 48 , vesika : 276 , vesika tarihi : Cemaziyelevvel ortası 1156.)

¹⁵⁹ « *Medîne-i Sinob kazâsı muzâfâtından Yaykıl nahiyesine tâbi* ' Mahmudteri nam karye » (Bk. SŞS , Nu : 89 , s. 54 , vesika : 115 , vesika tarihi : 12 Rebiülevvel 1150.) ; « *Medîne-i Sinob kazâsı nevâhisinden Yaykıl nahiyesine tâbi* ' nefsi-i Yaykıl nam karye » (Bk. Aynı daeffer , s. 62 , vesika : 95 , vesika tarihi : Zilhicce son günü 1149.) ; « *Medîne-i Sinob kazâsı nevâhilerinden Yaykıl nahiyesine tâbi* ' Çernik nam karye » (Bk. Aynı defter , s. 65 , vesika : 90 , vesika tarihi : 20 Zilhicce 1149.) ; « *Medîne-i Sinob muzâfâtından Yaykıl nahiyesine tâbi* ' Sarıç nam karye » (Bk. SŞS , Nu : 86 , s. 24 , vesikalar : 236 , 237 , vesikalar tarihi : 15 , 17 Muharrem 1158 ; ayrıca bk. Aynı defter , s. 181 , vesikalar : 25 , 26 , vesikalar tarihi : 20 Safer 1157.)

Sadece tesbit edebildiklerimiz, biraz yukarıda işaret ettiğimiz dipnotlarda verilen köyler olmuştur. Bu köylerden Çekelli (Kayalu divanından) ve Çobanlar *Çeharşenbe nahiyesi* 'ne ¹⁶⁰, Bilviran *Gerze nâhiyesi* 'ne ¹⁶¹, Şahaneköy, Besbelli (Kınık divanından), Tanışmanlı, Begcekirımı *Karasu nâhiyesi* 'ne ¹⁶², Görmüşler *Kiregöz nâhiyesi* 'ne ¹⁶³, Ereğli *Saray nâhiyesi* 'ne ¹⁶⁴, Mahmudteri Yaykıl, Çernik, Sarınc adlı köyler *Yaykıl nâhiyesi* 'ne ¹⁶⁵ bağlıydılar. Elbette adı geçen nahiyelere bağlı bulunan köyler bu saydıklarımızdan ibaret değildi. Yukarıda nedenlerini belirttiğimiz gibi, tesbit edebildiklerimiz bu kadardı.

Halbuki, *tekâlif vergileri* konularına münhasır kalan teşkilatlanma içinde, vergilerin tahsilinde *haneler esas alındığından* her köyün kaç hane (avarız hanesi) den müteşekkil bulunduğundan bahsedilirken, Sinop'un merkez teşkil ettiği kazalara bağlı köylerin isimleri de verilmiş, böylece Sinop kazası genelinde ne kadar köy bulunduğu konusunda bir fikir edinilebilmiştir.

Şu halde biz, ikinci olarak zikredilen örgütlenme biçiminden farklı bir yapıya sahip bulunan birinci örgütlenme biçiminde, « *medine-i Sinob kazası* » ve onun muzâfâtından olan nahiyelerden bahsedebilme imkanına sahip olmakla beraber, biraz yukarıda bahsetmiş olduğumuz nedenle, kaza merkezi ile nahiyelerine bağlı köylerin hangileri olduğu konusunda malumat verecek verilerden mahrum bulunmaktayız.

b) İkinci Örgütlenme

İkinci örgütlenmeye gelince, yukarıdaki satırlarda bu örgütlenme biçiminin, *tekalif vergilerine münhasır kalmış* bulunduğunu ifade etmiştik. Bu oluşum aşağıda işaret edilecek olan dipnotlarda belirtilen vesikalar tahlil edildiği zaman daha iyi anlaşılacaktır.

Tekalif vergileri sistemi içinde gördüğümüz ikinci örgütlenme tarzının münhasır kaldığı vergiler, muhtelif adlarla anılıyorlardı. Vesikalarda Sinop ve onun mülhahakatı olan Gerze ve Saray kazalarından tahsil edildiğini gördüğümüz bu vergiler, " *imdad-ı seferiyye* " ¹⁶⁶, " *taksit-i evvel nisf-ı mal-ı maktu vetaksit-i sani*

160 Bk. Dipnot : 154 ' de belirtilen vesikalar.

161 Bk. Dipnot : 155 ' te belirtilen vesikalar.

162 Bk. Dipnot : 156 ' da belirtilen vesikalar.

163 Bk. Dipnot : 157 ' de belirtilen vesikalar.

164 Bk. Dipnot : 158 ' de belirtilen vesikalar.

165 Bk. Dipnot : 159 ' da belirtilen vesikalar.

166 « 1157 senesine mahsûben bâ-fermân-ı âlî Kütahya vâlisinin imdâd-ı seferiyye malı Sinob ve Saray ve Gerze kazalarından matlûb olunup a'yân ve re'âyâ muvâcehesinde tevzî' olundukda » (Bk. SŞS , Nu : 86 , s. 178-177 , vesika : 32 , vesika tarihi : 15 Rebiülevvel 1157) ; « 1157 senesine mahsûben Kütahya valisi ve hâlâ Kars cânibi ser-askeri vezîr-i esbak el-Hac Ahmed Paşa hazretlerinin Kastamonu sancağı 'nda vâki' kazalardan bâ-fermân-ı âlî imdâd-ı seferiyyelerinden medine-i Sinob ve mülhakâtı Gerze ve Saray kazalarının » (Bk. Aynı defter , s. 174 , vesika : 35 , vesika tarihi : yok) ; « 1157 senesine mahsûben Kars cânibi ser-askeri olup Anadolu cânibinde vâki' Kütahya valisi (....) vezîr (....) Ahmed Paşa hazretlerinin imdâd-ı seferiyyesinden medine-i Sinob kazâsından bâ-ferman-ı âli ve pusula bin ikiyüz kırkbeş gurus ve mülhakatı , Gerze kazâsından üçyüz üç buçuk gurus ve Saray kazâsından kezâlik üçyüz üç buçuk gurus ber-mu'tâd-ı kadîm » (Bk. Aynı defter , s-7 , vesika : 29 ,

nısf-ı mal-ı maktu " 167, "avarız ve bedel-i nüüzül malları " 168, belli konular için memur edilmiş devlet adamlarının "masraf ve ikramiyeleri " 169 , Osmancık menzili

vesika tarihi : Rebiülevvel 1157) ; « *Bin yüz elli sekiz [1158] senesine mahsûben Anadolu valisi ve Kars cânibi ser'askerî vezir (....) Mehmed Paşa hazretlerinin livâ-i Kastamonu sancağı'nda vâki' medîne-i Sinob ve mülhakâtı Gerze ve Saray kazâlarından bâ-ferman-ı âli matlûb olunan imdâd-ı seferiyye malının* » (Bk. Aynı defter , s. 132-131 , vesika : 90 , vesika tarihi : 10 Rebiülevvel 1158) ; « *Bin yüz elli sekiz [1158] senesine mahsuben Anadolu vâlisi ve İran cânibi ser-askeri (....) vezir (....) Yeğen Mehmed Paşa hazretlerinin livâ-i Kastamonu sancağında vâki' kazâlardan medîne-i Sinob ve mülhakâtı Saray ve Gerze kazâlarından bâ-ferman-ı âli matlûb olunan imdâd-ı seferiyyesinden* » (Bk. Aynı defter , s. 128 , vesika : 95 , vesika tarihi : 23 Rebiülevvel 1158) ; « *1159 senesine mahsûben Kastamonu sancağında vâki' kazâlardan Medîne-i Sinob ve mülhakâtı Saray ve Gerze kazâlarından bâ-ferman-ı âli ve pusula mücibince matlûb olunan mîrî imdâd-ı seferiyye malından* » (Bk. Aynı defter , s.101-100 , vesika : 131 , vesika tarihi : 27 Zilhicce 1158.) ; « *1159 senesine mahsuben Kastamonu sancağı'nda vâki' kazâlardan Sinob ve mülhakâtı Saray ve Gerze kazâlarından bâ-emr-i âli matlûb olunan Kütahya vâlisi ve Kars cânibi ser-askeri vezir-i alışânın imdâd-ı seferiyye malından pusula mucibince* » (Bk. Aynı defter , s. 100 , vesika : 135 , vesika tarihi : 15 Muharrem 1159)

167 « *Kazâ-i Sinob ma'a Gerze ve Saray taksit-i evvel nısf-ı mal-ı maktu' bâ-fermân-ı âli hakk-ı vacib. Sene 1149 .»* (Bk. SSS , Nu : 89 , s. 14 , vesika : 25) ; « *1149 senesine mahsub olmak üzere Kastamonu sancağı 'nda vâki' kazâlardan Medîne-i Sinob mülhakâtı Saray ve Gerze kazâlarında sâkin re'âyânın üzerlerine edâsı lâzım gelân taksit-i evvel mâl-ı maktu' mâlını cem' ü tahsil* » (Bk. Aynı defter , s. 15 , vesika : 27 , vesika tarihi : 4 Muharrem 1150) ; « *İş bu binyüz kırktokuz [1149] senesine mahsub olmak üzere Kastamonu sancağı 'nda vâki' kazâlardan medîne-i Sinob ve mülhakâtı Sinob ve Gerze kazâlarında sâkin re'âyânın üzerlerine edâsı lâzım gelân taksit-i sâni mâl-ı maktu' cem' ü tahsil olunmak bâbında* » (Bk. Aynı defter , s. 47 , vesika : 48 , vesika tarihi : 6 Cemaziyevvel 1150) ; « *Bin yüz elli yedi [1157] senesine mahsûben sa'adettü Kastamonu mütesellimi Ağa tarafından bâ-buyuruldu ve pusula mucibince medîne-i Sinob ve mülhakâtı Saray ve Gerze kazâlarından matlûb olunan taksit-i sâni nısf-ı mâl-ı maktu'n tahsili bâbında* » (Bk. SSS , Nu : 86 , s. 156 , vesika : 58 , vesika tarihi : 9 Ramazan 1157) ; « *1158 senesine mahsuben livâ-i Kastamonu mütesellimi devletli sa'adettü Ağa hazretleri taraf-ı bahirelerinden buyuruldu ve pusula mucibince medîne-i Sinob ve mülhakâtı Saray ve Gerze kazâlarından matlûb olunan taksit-i evvel nısf-ı mâl-ı maktu'n tahsili bâbında* » (Bk. Aynı defter , s. 116-115 , vesika : 112 , vesika tarihi : 6 Cemayelahir 1158) ; « *1159 senesine mahsûben livâ-i Kastamonu sancağı'nda vâki' kazâlardan medîne-i Sinob ve mülhakâtı Saray ve Gerze kazâlarından Kastamonu mütesellimi Ağa hazretleri tarafından matlûb olunan teskit-i sâni nısf-ı mâl-ı maktu'n tahsili bâbında* » (Bk. Aynı defter , s. 77-76 , vesika : 166 , vesika tarihi : 20 Receb 1159.) ; « *1160 senesine mahsûben taksit-i evvel nısf-ı mâl-ı maktu' Sinob ve Gerze ve Saray kazâlarından lâzım gelân mâl-i mezbûr pusula mücibince buyuruldu* » (Bk. Aynı defter , s.59-58 , vesika : 189 , vesika tarihi : 1160.) ; « *İşbu bin yüz altmış [1160] senesine mahsûben bâ-fermân-ı âli Kastamonu sancağı'nda vâki' kazâlardan devlet-i aliyye tarafından matlûb olunan imdâdiyye üç bin [3000] güruşdan medîne-i Sinob ve mülhakâtı Gerze ve Saray kazâlarına isabet eden cemcan beş yüz otuz sekiz buçuk [538,5] güruş ile işbu sene-i mezbûreye mahsûben Kastamonu mütesellimi Ağa tarafından buyuruldu ve pusula müciblerince matlûb olunan taksit-i evvel nısf-ı mâl-ı maktu* » (Bk. Aynı defter , s. 60-59 , vesika : 188 , vesika tarihi : Rebiülevvel ortası 1160.)

168 « *Bin yüz elli [1150] senesine mahsûb olmak üzere Kastamonu sancağında vâki' kazâlardan bâ-fermân-ı âli Sinob ve mülhakât Saray ve Gerze kazâsı ahâlileri üzerlerine edâsı lâzım gelân avâriz ve bedel-i nüüzül mâlını cem'ü tahsiline me'mûr* » (Bk. SSS , Nu : 89 , s.25-26 , vesika : 38 , vesika tarihi : 24 Safer 1150) ; « *1157 senesine mahsub olmak üzere Kastamonu sancağı'nda vâki' kazâlardan Sinob ve mülhakâtı Gerze ve Saray kazâlarından bâ-emr-i âli matlûb olunan avâriz ve bedel-i nüüzül mallarından Kastamonu mütesellimi tarafından* » (Bk. SSS , Nu : 86 , s. 174 , vesika : 36 , vesika tarihi : Evâhiri Rebiülevvel 1157) ; « *Bin yüz elli sekiz [1158] senesine mahsûben Kastamonu sancağında vâki' kazâlardan medîne-i Sinob ve mülhakâtı Saray ve Gerze kazâlarından bâ-emr-i âli matlûb olunan avâriz ve bedel-i nüüzül mallarının tahsili bâbında Kastamonu mütesellimi Ağa tarafından ta'yin olunan* » (Bk. Aynı defter , s. 138 , vesika : 81 , vesika tarihi : Safer 1158.) ; « *Bin yüz altmış [1160] senesine mahsûben Kastamonu sancağı'nda vâki' kazâlardan medîne-i Sinob mülhakâtı Saray ve Gerze kazâlarından bâ-emr-i âli ve sûret-i defter-i mevkûfat matlûb olunan avâriz ve bedel-i nüüzül mallarının tahsili bâbında Kastamonu mütesellimi Ağa hazretleri* » (Bk. Aynı defter , s. 64-63 , vesika : 181 , vesika tarihi : 3 Safer 1160.)

169 « *Şer' at-şî'âr Sinob ve Gerze ve Saray kazâları kadıları efendiler (...) ve (...) kazâ-i mezbûrların kethüdâ yerleri ve yeniçeri serdârları ve a'yân-ı vilâyet iş erleri (...) ba'de's-selâm inha olunur ki , işbu bin yüz elli yedi [1157] senesi bâ-ferman-ı âli Anadolu'nin sağ ve sol ve orta kollarının yemîn ü yesâriyle tevâif-i askeriyyenin ihrâclarına me'mûr vezir (...) Çelik Mehmet Paşa efendimiz hazretleri Kastamonu'ya vürûd eyledikde cümle kazâlarda birer ikişer gün meks eylemek üzere dâire-i aliyyelerine iktizâ iden zehâir ve levâzimât-ı sâire defter olunup ve hâfir ve âmâde olunması için* » (Bk. Aynı defter , s. 164 , Vesika : 48 , vesika tarihi : 12 C 1157.)

imdadıyyesi olarak Sinop ve mülhakatından tahsil olunan "menzil imdadıyyesi" ¹⁷⁰, sefer anında malzeme ve techizat taşımakta mühim yerleri olup lüzumlu olan "katır ve barkir bedelleri" ¹⁷¹ adı altında tahsili istenen vergilerdi.

Sicillerde gördüğümüz muhtelif karakterlerdeki tekalif vergileri konularını işleyen (154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165 'inci dipnotlarda işaret ettiğimiz) bütün vesikalarda ikinci örgütlenme genelde *bir merkez kaza* ile buna bağlı olan *diğer kazalar* ve *köylerin* teşkil ettiği bir örgütlenme tarzı açık bir şekilde görülmektedir.

Bu örgütlenme tarzına göre, Sinop şehri merkez kazayı, Gerze ve Saray ise merkeze bağlı diğer iki kazayı teşkil etmektedir. Bu durum, tekâlif vergilerini işleyen vesikalarda vergilerin taksimi gerçekleştirilirken, « *Kazâ-i Sinob der-livâ-i Kastamonu* ; *Kazâ-i Saray min mülhakât-ı Sinob der-livâ-i Kastamonu* ; *Kazâ-i Gerze min malhakât-ı Sinob der-livâ-i Kastamonu* » ¹⁷² şeklindeki tabirlerin kullanılmasından da anlaşılmaktadır. Bu karakterdeki başka kayıtlar da ¹⁷³ aynı hususu doğrulamaktadır.

; « *Bin yüz elli yedi [1157] senesine mahsûben bâ-hatt-ı hümayun Anatoli'nin üç kolu yemîn ü yesâriyle nihâyetine varınca tevâif-i askerîyyenin ihrâcî bâbında me'mûr buyurulan vezîr (...) Çelik Mehmet Paşa hazretleri Kastamonu'ya vürûdlarında mütesellim ağa tarafından verilen masarîf ve ikramiyyesi taraf-ı şer'den virilen mümzâ pusula mucibince medîne-i Sinob ve Gerze ve Saray kazalarına isabet iden hisse a'yân ve re'âyâ ma'rîfet-i ve ma'rîfet-i şer'le » (Bk. Aynı defter , s. 163 , Vesika : 49 , vesika tarihi : 24 Cemaziyelahir 1157.)*

¹⁷⁰ « *Şerâyi'-şî'âr Sinob ve Gerze ve Saray kadısı efendi (...) ve (...) kethüdâ yerleri ve yeniğeri serdârî ve a'yân-ı vilâyet ve iş erleri (...) ba'de's-selâmî inha olunur ki , bin yüz elli yedi [1157] senesine mahsûb olmak üzere Kastamonu sancağı'ndan tahsili ferman buyurulan Osmancık menzili imdadıyyesi » (Bk. Aynı defter , s. 155 , Vesika : 60 , vesika tarihi : 28 C 1157.) ; « *1158 senesine mahsûben medîne-i Sinob ve mülhakâtı Saray ve Gerze kazalarından bâ-fermân-ı âli matlûb olunan Osmancık menzili imdadıyyesinin asl-ı mâl-ı mirî cem'an » (Bk. Aynı defter , s. 152 , Vesika : 66 , vesika tarihi : Cemaziyelahir sonları 1158.) ; « (...) Sinob ve Gerze ve Saray kazaları nâibi efendiler (...) ve (...) kethüdâ yerleri ve yeniğeri serdârî ve a'yân-ı vilâyet ve iş erleri (...) inha olunur ki , Osmancık menzili imdadıyyesinin sancak kazalarından bi'l-küllîye ref için » (Bk. Aynı defter , s. 83 , Vesika : 157 , vesika tarih : 1159.) ; « *1159 senesine mahsûben bâ-hatt-ı hümayun-ı şevket-makrân ile mu'anven sâdır olan fermân-ı âli mucibince Osmancık menzili imdadıyyesinden Kastamonu sancağı kazâlarından medîne-i Sinob ve mülhakâtı Saray ve Gerze kazalarından imdadıyye-i mezkûre afv ve ref olunup » (Bk. Aynı defter , s. 81-82 , Vesika : 159 , vesika tarihi : 1159.)***

¹⁷¹ « *İşbu sene-i mübâreke vâkî olan sefer-i hümayun-ı nusret-makrân için hâlâ vezîr (...) sadr-ı âli hazretleri ma'îyyetinde bulunup hidemât-ı mühimmede î'mâl îmek üzere istihdâm kullarından mübâşir ta'yin buyurulan çukadar kulları yediyle sâdır olan ferman-ı şerîf-i âlişân medîne-i Sinob Mahkemesi ne vüsûl bulduktâ beyne'l-ahali ve'l-a'yân ve'l-eşrâf re'âyâ ve berâyâ mahzarlarında feth ve kiraet olundukda herbiri sem'an ve tâ'aten deyüp derununda münderic mefhûm-ı münîfî Sinob kazasından yigirmi dokuz buçuk [29,5] re's ve Saray kazâsından on buçuk [10,5] re's ve Gerze kazâsından kezâlik altı buçuk [6,5] re's katır ve barkir ki , semer duhûl ve yular ve sâir.... ıları tekmlîl ve tâmm olmak üzere (....) (....) medîne-i mezbûre ve nevâhisinde katır ve barkir bulunmadığından nâşi her bir re's katır ve barkiri otuz beş [35] gurus ve matlub olunan masarîf » (Bk. SŞS , Nu : 89 , s. 8 , vesika : 13 , vesika tarihi : 5 Zilkade 1149 .) ; « *1158 senesine mahsûben Iran cânibi ser-askeri vezîr-i âlişân ma'îyyetinde mühimmat nakli için bâ-fermân-ı âli Kastamonu sancağında vâkî kazâlardan matlûb olunan yüz [100] re's mükârî âlât ve besâtları (?) mükemmel kanrlardan medîne-i Sinob kazasından sekiz [8] re'fs ve mülhakatları olan Saray ve Gerze kazâlarına isabet iden iki[2]şer re's katırların » (Bk. SŞS , Nu : 86 , s. 143 , Vesika : 74 , vesika tarihi : 20 Muharrem 1158.)**

¹⁷² Bu kayıtlar için , dipnot : 166 ' da bir kısmı kaydolunan 90 numaralı vesika ile dipnot : 168 ' de aynı şekilde kaydolunan 81 numaralı vesikaya müracaat ediniz.

¹⁷³ « *Kazâ-i Sinob; Kazâ-i Saray min mülhakât-ı Sinob der-livâ-i Kastamonu; Kazâ-i Gerze min mülhakât-ı Sinob der-livâ-i Kastamonu* » (Bk. ve krş. dipnot : 166 ' da belirttiğimiz 32 ve 131 numaralı vesika kayıtları ile dipnot : 167 ' de belirttiğimiz 188 numaralı vesika kayıtlarını)

« *Kazâ-i Saray min mülhakât-ı Sinob der-livâ-i Kastamonu ; Kazâ-i Gerze min mülhakât-ı Sinob der-livâ-i Kastamonu* » (Bk. ve krş. dipnot : 168 ' de belirttiğimiz 38 numaralı vesika ile dipnot : 166 ' da belirttiğimiz 95

Tekalif vergileri konusuna münhasır kalmış bulunan bu *ikinci örgütlenme tarzını* , hem merkezden gönderilen *ferman ve emirlerde* , hem de bu emirler doğrultusunda vergilerin tahsili için Kastamonu mütesellimince kaleme alınıp Sinop'a gönderilen *buyuruldular* ¹⁷⁴ ve tahsil işine memur edilmiş tahsildar ve mübâşirlerin eline Mahkeme' (canib-i şer') ce verilen hane başına alınacak vergileri belirleyen *defterlerde* ¹⁷⁵ görmekteyiz. Şu halde, bu örgütlenme tarzında , tekâlif vergilerinin esas alındığı kesinlik kazanmaktadır. Bu vergiler, *buyuruldu* ve *defterlerde* de görüleceği üzere, *hane esasına göre* tahsil edilmektedir. Nitekim, Ömer Lütfi Barkan da, Osmanlılar'da memleketin, *avarız hanesi* şeklindeki vergi mesuliyetine bağlı olarak , birtakım birlikler (gruplar) halinde teşkilâtlanmış bulunduğunu işaret etmiş , hatta bu teşkilatlanmanın yalnızca “ *avarız akçesi* “nin değil , her türlü “*avarız-ı divaniyye* “nin , yani “*tekalif vergileri* ”nin tarih ve cibayetinde esas teşkil ettiğini tesbit etmişti. ¹⁷⁶ İşte bu hususlardır ki , bizi , yukarıdan beri varlığından bahsettiğimiz ve izahına çalıştığımız “*malî örgütlenme* “nin mevcudiyeti konusunda bir neticeye ve bu malî örgütlenmenin diğer örgütlenme tarzından farklı olduğu kanaatine götürmüştür. Kısacası , birinci teşkilatlanmada Mahkeme'nin odak noktası olduğu *kadılık* esas alınırken ikinci teşkilatlanmada *malî hadiseler* arasında yer alan *tekâlif vergileri* esas alınmıştır.

Tekâlif vergileri esas alınarak tertib edilmiş teşkilatlanmada , daha önce birinci örgütlenme içinde belirttiğimiz nahiyelerin (bunlar *Çeharşenbe* , *Gerze* , *Karasu* , *Kiregöz* , *Saray* ve *Yaykıl* olmak üzere altı adetti) birleştirilerek *Gerze* ve *Saray* adı altında *iki kaza* teşkil edilmiş buldukları görülüyor. Buna göre, birinci örgütlenmede *nahiye* olarak gördüğümüz *Karasu* ve *Kiregöz* nahiyeleri ikinci örgütlenmede *Sinop merkez kazası* içinde , *Yaykıl* ve *Saray* nahiyeleri ise *Saray kazası* içinde yer alıyordu . ¹⁷⁷ Geriye kalan *Çeharşenbe* ve *Gerze* nahiyelerinin de, bu konuda diğerlerinde olduğu gibi herhangi bir kayda rastlanmamakla beraber , ikinci örgütlenmede *Gerze kazası* içinde yer almış olduğu tahmin olunabilir. Sinop'un yukarıda zikredilen adlarla anılan *6 adet nahiyesi* ve bu nahiyelere bağlı *köyleri* , bu şekilde , idarî-mülkî teşkilatta gördüğümüz şekilden farklı olarak , *Sinop merkez kazası* ile *Gerze* ve *Saray* kazaları içinde ve “*tekalif vergileri* “nin esas alındığı başka bir teşkilatlanmada yer almışlardı.

Kaza teşkilatlanması olarak Sinop'un , yukarıdan beri ifade etmeye çalıştığımız yapısının, birbirinden *faklı iki çeşit* bir teşkilatlanmayı temsil etmiş olduğuna, bir kısım vesikalardaki kayıtlar da işaret etmektedir. Mesela, 1149 senesinde vaki olan sefer-i hümayun nedeniyle , tayin olunan mübâşir vasıtasıyla *Sinop Mahkemesi* 'ne

numaralı vesika ve dipnot : 167 'de belirttiğimiz 112 ve 166 numaralı vesika kayıtlarını ; ayrıca bk. SSS , Nu : 86 , s. 96 , vesika : numara kaydı yok , yahut numaralandırılmamış .)

¹⁷⁴ Bu buyuruldular için dipnot : 167 'de belirttiğimiz 189 numaralı vesika ile dipnot : 169 ' da belirttiğimiz 48 numaralı , dipnot : 170 ' de belirttiğimiz 60 ve 157 numaralı vesika kayıtlarına müracaat ettikten başka bk. SSS , Nu : 86 , s. 156 , 112 , 89 , 73 , 130 , 131 , 133-132 , 99 , 140 , 112 , vesikalar : 57 , 117 , 146 , 170 , 92 , 91 , 89 , 133 , 79 , 116 .

¹⁷⁵ Bu defterler için dipnot : 166 'da belirttiğimiz 32 , 35 , 90 , 95 , 131 , 135 , 29 numaralı vesikalar ile dipnot : 167 ' de belirttiğimiz 27 , 48 , 58 , 112 , 166 , 188 numaralı vesikalar ve dipnot : 168 ' de belirttiğimiz 36 , 81 , 38 , 181 numaralı dipnot : 169 ' da belirttiğimiz 49 numaralı , dipnot : 170 ' de belirttiğimiz 66 , 159 numaralı , dipnot : 171 ' de belirttiğimiz 13 ve 74 numaralı vesikalardan başka bk. SSS , Nu : 86 , s. 140 , vesika : 79 .

¹⁷⁶ Bk. Ö. L. Barkan , « *Avârız* » mad. , İ. A. , II , s. 15 .

¹⁷⁷ Bk. SSS , Nu : 86 , s. 177-178 , vesika : 32 .

gelmiş olup sefer için lüzumlu “katır ve barkir “in temini konusunda sadır olmuş olan bir fermanda , « ...Sinob kazasından yigirmi tokuz buçuk [29,5] re's ve Saray kazâsından on buçuk [10,5] re's ve Gerze kazasından kezâlik altı buçuk [6,5] re's katır ve barkir ... » , « medîne-i mezbûre [Sinob] ve nevâhisinde katır ve bârkir bulunmadığından nâşi ... » « ... medîne-i Sinob ve Saray ve Gerze kazâsının beher hanesinden beş [5] er gurus onbir [11] er para isabet itmeğın ... » şeklindeki kayıtlar buna bir örnek teşkil edebilir.¹⁷⁸

Görüldüğü gibi bu fermanda, Sinop şehri mülhakâtından olup tekalif vergilerine bağlı olarak *kaza* teşkil edilmiş gibi görünen *Saray* ve *Gerze* 'ye , aynı zamanda “*medîne-i mezbûre [Sinob] nevâhisi* “ şeklinde hitabedilmektedir. Bu durum, Sinop'un kaza birimi olarak örgütlenmesinde iki sistemin mevcut olduğunu göstermekten başka birşey değildir. O halde tekalif vergilerine göre kaza olarak teşkilatlanmış olan *Saray* ve *Gerze* kazaları , aslında idarî bakımdan , Sinop şehri kazasının nahiyelerindendir ve bunların kaza olarak adlandırılmaları malî bir hadiseden yani tekalif vergilerinin tarh ve cibayetinden kaynaklanıyordu . Özellikle sicillerde gördüğümüz davalarda davaya muhatap olan kimselerin meskun buldukları yerlerin , idarî bakımdan nereye bağlı buldukları belirtilirken , *Gerze* ve *Saray*'ın daima *nahiye* olarak zikredilmeleri de buna işaret eder.

Tekalif vergileri esasına göre tertip edilmiş teşkilatlanma içinde, genelde Kastamonu sancağı mütesellimi *buyurulduları* ile , diğer islâm memleketlerinde olduğu gibi, Osmanlılarda da başlıca şer'î ve örfî davaların görüldüğü ve faslolunduğu yerler olan Mahkeme ' ce yahut “meclis-i şer' “¹⁷⁹ veya “ canib-i şer' ”ce verilen ve merkezden gelen emirler doğrultusunda Sinop ahali üzerine vergilerin hane başına düşen miktarlarının salınmasını tesbit eden *defterlerde* , Sinop'a bağlı olarak gördüğümüz bu iki yer , *Gerze* ve *Saray* 'a, idarî bakımdan tabi buldukları Sinop şehri gibi « *kaza* » şeklinde zikredilmeleri : diğer taraftan aynı yerlere , muhtelif şekil ve suretlerde Sinop'la beraber birer kadı varmış gibi hitabedilmesi, *Gerze* ve *Saray* 'ın *kadılık makamı ve memuriyetini* temsil ettiklerini veyahut buralarda birer *kadı* bulunduğunu , buraların Sinop kadılığı içinde ayrı ayrı birer *kadılık* teşkil ettiğini göstermez. [Bu konuda biz böyle düşünmekteyiz. Bu şekilde düşünmemizin sebepleri bulunmaktadır.] . Bir kısım vesikalarda , ki bunlar Kastamonu sancağı müteselliminin buyuruldularıydı , Sinop'la birlikte onun mülhakatı olan kazaların idarî ve adlî yöneticilerine , “ *Gerze ve Saray kazaları kadısı veya kadıları* “ şeklinde toplu biçimde çoğul olarak¹⁸⁰ yahut da her bir kaza birimine istinaden teker teker

¹⁷⁸ Bu ferman sureti için bk. SSS , Nu : 89 , s. 8 , vesika : 13 , vesika tarihi : 5 Zilkade (?) 1149 .

¹⁷⁹ Osmanlılarda mahkeme konusunda bk. Halil İnalçık , « *Mahkeme* » mad. , İ. A. , VII , s. 149 ve devamı.

¹⁸⁰ Bk. *Dipnot* : 169 ' da belirtilen 48 numaralı vesika ile *dipnot* : 170 ' de belirtilen 60 ve 157 numaralı vesikalara müracaat ediniz. Bunlar dışında inceleyiniz :

« Şer' at- ş'âr Sinob ma'a nâhiye-i Gerze ve Saray kadıları olan fazîletlü efendi zîde ilmühü kudvetü'l-emâsil ve'l-akrân kaza-i mezburun kethüdâ yeri ve yeniçeri serdarı ve a'yân-ı vilâyet ve iş erleri zîde kadriühüm ba'de's-selâm inha olunurki, bin yüz elli yedi [1157] senesine mahsûb olmak üzere uhdemizde olan Kastamonu sancağının taksit-i sâni nisf-ı mâl-ı maktû'ın » (Bk. SSS , Nu : 86 , s. 156 , vesika : 57 , vesika tarihi : 10 Safer 1157.) ; « Şerâyi'-ş'âr fazîlet-dişâr Sinob ve Gerze ve Saray kadısı fazîletlü efendi hazretleri zîde fazlühü ve meşâhirü'l-emâsil ve'l-akrân kethüdâ yerleri ve yeniçeri serdarları ve a'yân-ı vilâyet ve iş erleri zîde kadriühüm tahiyât ve safiyât ithâfiyle inha olunurki,iş bu bin yüz elli dokuz [1159] senesine mahsûb olmak üzere Mart ibridâsından tahsili lâzım gelen nisf-ı mâl-ı maktû'-ı taksit-i evvel vakt ü zemanı hülâl » (Bk. Aynı defter , s. 89 , vesika : 146 , vesika tarihi : 2 Rebi... 1159.) ; « Şerâyi'-ş'âr Sinob ve Gerze ve Saray kadısı fazîletlü efendi hazretleri zîde fazlühü ve meşâhirü'l-emâsil ve'l-akrân kethüdâ yeri ve safiyât ithâfiyle inha olunur ki,iş bu bin yüz elli dokuz [1159] senesine mahsûb olmak üzere tahiyât-ı mehâmm-ı lâzımı'l-ithâmdan olan taksit-i sâni nisf-

¹⁸¹ hitabedilmesini görmekte isek de ,bu hitap şekilleri , Gerze ve Saray kazalarının *kadılık makamı ve memuriyeti* dairesini temsil ettiklerini , yahut buralarda, Sinop merkez kazasından ayrı birer *kadı* bulunduğuna işaret etmek için değildi . Çünkü ,bu yerler , yukarıda birinci örgütlenmede de açıklandığı gibi , aslında Sinop kazasına bağlı birer *nahiye* idiler. Söz konusu mütesellim buyuruldularında Sinop şehri ile onun mülhakatı olan Gerze ve Saray kazalarının « *kadısı* »¹⁸², « *naibi* »¹⁸³ ve « *kadıları* »¹⁸⁴ şeklinde tekil ve çoğul olarak hitabedilmesinden, bununla beraber , aynı biçimde ve tarzda *kethüda yerleri* , *yenici serdarı* yahut *vekili* , *ayan-ı vilâyet* ve *iş erlerine* de hitabedilmesi, bu birimlerin her birinde kadı ve diğer görevlilerin bulunduğu şeklinde bir mana çıkarılmamalıdır. Tekalif vergilerine bağlı olarak adı geçen vesikalarda tekil ve çoğul olarak her üç kaza için kullanılan *kadı* tabirinin temsil ettiği şahıs ile diğer görevlilerin büyük çoğunluğu , merkezde , yani *Sinop Mahkemesi* 'nde ve *şehirde* görevli kimselerdi. Ve esasında Gerze ve Saray da , Sinop şehri mülhakatındandı. Sinop şehri kazası kadısı ve diğer görevlilerine, Sinop'la beraber Saray ve Gerze kazaları kadısı veya kadıları, *kethüda yerleri*, *yenici serdarı* v. s. diye hitabedilmesi çok tabiiydi. Zira, Sinop kadısı, aynı zamanda kendi idaresi altında bulunan yerlerin de kadısıydı. Diğer görevliler de, hakeza Sinop kadısı gibiydi. Nitekim, Kastamonu sancağı müteselliminin yukarıda belirtilenlerin dışında sadır olmuş diğer bir kısım buyuruldularındaki kayıtlar da,¹⁸⁵ söz konusu malî

mâl-ı maktû'ın tahsil olunmasının vakt ü zemani hütlül idiip » (Bk. Aynı defter , s.73 , vesika : 170 , vesika tarihi : 8 C 1159.) ; « *şerî at-ı ğurrâ Sinob ve Gerze ve Saray kazaları kadıları efendiler zîde fazlühüm ve mefâhîrî'l-emâsil ve'l-akrân kethüdâ yerî ve yenici serdarları ve a'yân-ı vilâyet ve iş erleri zîde kadrühüm itahîyyât sâfiyyât ithâfiyle inha olunurki işbu bin yüz altmış [1160] senesine mahsûb olmak üzere taksit-i evvel nısf-ı mâl-ı maktû'ın tahsil olunmasının vakt ü zemani hütlül idiip* » (Bk. Aynı defter , s. 59-58 , vesika : 189 , vesika tarihi : 1160.)

¹⁸¹ « *Şerî at-şî'âr Saray kazâsı kadısı faziletli efendi zîde ilmühü ve kudvetü'l-emâsil ve'l-akrân kazâ-i mezbûrun kethüdâ yerleri ve yenici serdarı ve a'yân-ı vilâyet ve iş erleri zîde kadrühüm ba'de's-selâm inha olunur ki,sâbıkan sadr-ı a'zâm olup hâlâ Anadolu vâlisi ve Kars cânibi ser-askeri olan vezîr-i âsaf-nazar devletli Yeğen Mehmed Paşa efendimiz eyâlet-i Anatoli'dan yüz elli sekiz [1158] senesine mahsûben tahsili ferman olunan imdâd-ı seferiyyesinden* » (Bk. Aynı defter , s. 130 , vesika : 92 , vesika tarihi : 15 M 1158.) ; « *Şerî at-şî'âr Gerze kazâsı kadısı olan efendi zîde ilmühü ve kudvetü'l-emâsil ve'l-akrân kazâ-i mezbûrun kethüdâ yerleri ve yenici serdarı ve a'yân-ı vilâyet iş erleri zîde kadrühüm ba'de's-selâm inha olunur ki,sâbıkan sadr-ı a'zâm olup hâlâ Anadolu vâlisi ve Kars cânibi ser-askeri olan vezîr-i âsaf-nazar devletli Yeğen Mehmed Paşa efendimiz eyâlet-i Anatoli'dan yüz elli sekiz [1158] senesine mahsûben tahsili ferman olunan imdâd-ı seferiyyesinden* » (Bk. Aynı defter , s. 131 , vesika : 91 , vesika tarihi : 15 M 1158.) ; « *Şerî at-şî'âr Sinob kadısı olan faziletli efendi zîde ilmühü dahi ba'de's-selâm inha olunur ki, kudvetü'l-emâsil ve'l-akrân kazâ-i mezbûrun kethüdâ yerî ve yenici serdarı ve a'yân-ı vilâyet iş erleri zîde kadrühüm sâbıkan sadr-ı a'zâm olup hâlâ Anadolu vâlisi ve Kars cânibi ser-askeri olan vezîr-i âsaf-nazar devletli Yeğen Mehmed Paşa efendimiz eyâlet-i Anatoli'dan yüz elli sekiz [1158] senesine mahsûben tahsili ferman olunan imdâd-ı seferiyyesinden* » (Bk. Aynı defter , s. 133-132 , vesika : 89 , vesika tarihi : 4 S 1158.)

¹⁸² Bk. Dîpnot : 170 'de belirtilen 60 numaralı vesika ve dîpnot : 180 'de belirtilen 146 , 170 numaralı vesikalar.

¹⁸³ Bk. Dîpnot : 170 'de belirtilen 157 numaralı vesika .

¹⁸⁴ Bk. Dîpnot : 169 'da belirtilen 48 numaralı vesika ile dîpnot : 180 'de belirtilen 57 ve 189 numaralı vesikalar.

¹⁸⁵ « *Şerî at-şî'âr Sinob kazâsına tâbi' Yaykıl nâhiyesinde nâibü'ş-şer' olan efendi zîde ilmühü ve nâhiye-i mezbûrtan el-a'yân vilâyet iş erleri zîde kadrühüm ba'de's-selâm inha olunan budur ki, nâhiye-i mezbûra tâbi' Sorkun divanı sâkinler (....) . Fî 20 Safer sene 1157.El-fakîr Ali mütesellim-i livâ-i Kastamonî hâlâ . .* » (Bk. Aynı defter , s. 181 , vesika : 25.) ; « *Şerî at-şî'âr Sinob kazâsına tâbi' Yaykıl nâhiyesinde nâibü'ş-şer' olan efendi zîde ilmühü ve nâhiye-i mezbûrun a'yân-ı vilâyet iş erleri zîde kadrühüm ba'de's-selâm inha olunan budur ki,nâhiye-i mezbûra tâbi' Sarınc divanında Kiranlı nan karye sakinlerinden (.....) . Fî 20 Safer sene 1157. Mine'l-fakîr Ali mütesellim-i livâ-i Kastamonî hâlâ . .* » (Bk. Aynı defter , s. 181 , vesika : 26.)

teşkilatlanmada kaza olarak zikredilen yerlerin esasında birer *kadılık* değil *naiblik* yerler olduğunu kesinlikle ortaya koymaktadır. Şöyle ki :

Bu buyuruldularda Sinop kazasına tabi nahiyelerden olan « *Yaykıl nahiyesinde nâibü's - şer ' olan Efendi* » şeklinde bir hitapla bu nahiyede bir *nâibin* bulunduğu işaret edilmesi, diğer taraftan daha önceden de belirttiğimiz gibi idarî-mülkî teşkilatlanmada gördüğümüz nahiyeler ile köylerinin ¹⁸⁶, malî teşkilatlanmada Sinop merkez kazası gibi Gerze ve Saray adı altında teşkil edilmiş iki kaza içinde de yer almaları, Gerze ve Saray'ın hakikatte birer *kadılık* değil *naiblik* olduğuna işaret eder . Bu duruma göre , Gerze ve Saray idarî yönden , hem *naiblik* hem de *kadılık* olamaz : Adı geçen yerler ,birinci örgütlenmede (mülkî-idarî teşkilatlanma) Sinop şehri kazasına tabi nahiyeler olmak münasebetiyle *naiblik*, ikinci örgütlenmede (tekalif vergilerinin esas alındığı malî-idarî örgütlenmede) yine Sinop şehri merkez kazasına tabi iki ayrı kazayı temsilen *kadılık* olamazlar.Zira , Gerze ve Saray'ın birer kadılık olduğuna veya buralarda birer kadı bulunduğu dair , bir kısım buyuruldularda yukarıdaki hitap şekillerinden başka bir ize rastlanmadığı gibi , bilakis bu yerlerin birer *naiblik* olduklarına dair elimizde kesin delil ve işaretler vardır. Gerze ve Saray'a ikinci örgütlenme içinde bir kısım buyuruldu ve defterlerde (ki, bunların konusu, tekalif vergilerinin tahsiline dair idi.) *kaza* denmesi, tamamen tekalif vergilerine bağlı olan malî bir hadiseden dolayı olmuştur.

Eğer Gerze ve Saray kazalarında , bir kısım buyuruldularda görülmesinden dolayı birer kadı bulunduğunu kabu etsek bile, buralardaki kadıların kendi dairelerinde bulunan herhangi bir meselenin halli için durumun merkeze aktarılmasında pek tabîî olarak idarî bakımdan bağlı buldukları kadılık yani medîne-i Sinob kazası kadılığını vasıta olarak kullanmaları, yahutta bağlı buldukları bu kadılığı vasıta olarak kullanmadan meselelerini ulaştırmaları gerekirdi. Halbuki bu hususa dair herhangi bir kayıt ve işareti, Gerze ve Saray'a ait şer'iyye sicilleri olmadığından görebilme imkânına sahip olmadığımız gibi, Sinop şer'iyye sicilleri ' nde de aynı hususa dair işaret ve kayıtlara rastlanmamıştır. Bu durum , tekalif vergilerinin esas alındığı bir örgütlenme içinde, *kaza* biriminin teşkil edilmesinde yahut *kaza* tabirinin kullanılmasında «illaki her kazada bir kadı bulunması »nın gerekli olmadığına da işaret edebilir ; yani, prensip olarak kazalar , *kadılık makamı* ve *memuriyetini* ifade eden idarî birimler olmakla beraber , bu tabir (*kaza*) ile belirtilmek istenen her birimin prensipte belirtilen özelliklere sahip olmadıklarını gösterebilir : Medîne-i Sinob kazası ile onun mülhakatı olan Gerze ve Saray kazalarında olduğu gibi. Nitekim, XVIII. yüzyılın ilk yarısına ait olan iki adet Sinop şer'iyye sicili'nde yer alan hiçbir vesikayı ihmal etmeden elden geçirmiş bulunmamıza rağmen , davalarla ilgili vesikalarda Sinop'da olduğu gibi , onun mülhakatı olan Saray ve Gerze'nin ayrı ayrı birer *kadılık* olduğuna , buralarda birer *mahkeme* bulunduğu dair izlere rastlanmamıştır.

Kısacası , yukarıda işaret edilmiş bulunan davalarla ilgili vesikalarda , Gerze ve Saray'ın Sinop şehri kazasına bağlı kazalar olarak zikredilmeleri, bu yerlerin Sinop gibi *kadılık* olmasından değil, genelde onların sancak içindeki malî işler dolayısıyladır. Zaten ,aynı yerler idarî bakımdan , Sinop kazasına bağlı *nahiyeler*

¹⁸⁶ Bu nahiyeler ve köyleri konusunda "Sinop'un Kaza Birimi Olarak Örgütlenmesi " kısmında " Birinci Örgütlenme " bahsine bakınız .

olarak da zikredilmektedir. (Bu husus için birinci örgütlenme tarzına müracaat olunabilir.)

Kastamonu sancağı müteselliminin *tekâlif vergilerine* dair olarak sadır olmuş bulunan muhtelif bazı buyuruldularında, sadece Sinop kazası kadısı ile kethüda yeri, yeniçeri serdari vekili ve ayan-ı vilâyet ve iş erlerine hitabedilmesine rağmen , *bu vergilerin tevziinin* , Sinop merkez kazasıyla beraber , onun mülhakatı olan Gerze ve Saray'a da yapılması ¹⁸⁷, adı geçen yerlerin müstakil birer kadılıkmış gibi görünmekle birlikte , buraların Sinop'dan ayrı kadılıklar olmadıklarını ortaya koymaktadır. Diğer taraftan , *tekâlif vergileri* hususunda sadır olan buyuruldulara, ilk muhatabın merkez Sinop kazasının olması da dikkat çekmektedir ; bununla beraber , aynı konuda sadır olmuş diğer bir kısım buyuruldulara da , Sinop kazasının mülhakatından olan Gerze ve Saray'a , ayrı ayrı yahut müstakil olarak hitabedilmesine de tesadüf etmekteyiz . Gerze ve Saray'a , müstakil kazalarmış gibi hitabeden buyuruldu kayıtlarına rastlanması , varılan bu neticeyi değiştirmez. Zira, bu yerlerin, *tekâlif vergilerinin* esas alındığı bir örgütlenme içinde, Sinop merkez kazasının mülhakatından oldukları açık olarak bellidir ve bu kesindir.

Öyle sanıyoruz ki, şu ana kadar, Osmanlı eyalet ve sancak teşkilatı içinde , böyle bir teşkilatlanma çeşitliliğinin , yani *Mahkeme* ' nin odak noktası olduğu birinci örgütlenme (idarî - mülkî teşkilatlanma) tarzı ile "*tekâlif vergileri* "nin esas alındığı ikinci örgütlenme (idarî - malî teşkilatlanma) tarzının mevcudiyetine işaret edilmemiştir. Halbuki Sinop ve mülhakatında görülen durum bu meyandadır. Bu durumun, aslında aynı zaman dilimi içinde incelenecek diğer Osmanlı şehirlerinin teşkilatlanmasında da görüleceği kanaati taşınmaktadır.

1.1. - Köyler :

Sinop'un ne kadar köyü olduğu , bunların hangi adlarla anıldıkları konusunda , *şer'iyye sicilleri* 'ndeki kayıtlardan istifade ederek , bir fikir elde edebilmekteyiz . Fakat burada mesele olan şey, bu köylerin , kaza bünyesinde hangi idarî birimler altında toplanmış olduklarıdır.

İdarî - mülkî teşkilatta yani birinci örgütlenme tarzında göremediğimiz Sinop şehri kazası (medîne-i Sinop kazası) ile onun mülhakatını oluşturan nahiyelerdeki mevcut köyleri, *tekâlif vergilerinin* esas alındığı malî örgütlenme (idarî - malî teşkilatlanma) tarzında görebilmekteyiz. İkinci örgütlenmede bu köylerin zikredilmesi , *tekâlif vergilerinin* tahsilinde *hane esas alındığından* , köylerdeki vergi hanesinin tesbitinin yapılması sayesinde olmuştur.

Birinci örgütlenme tarzında köyler ve bunların nereye bağlı oldukları müphemdir . Zira, elimizde mevcut bulunan vesikalarda , bu konuda fazla açıklık yoktur : "*Mahkeme* "nin yahut "*kadılık* " ın esas alındığı bu örgütlenme tarzı içinde, köylerin isimlerini veren ve bunların hangi alt idarî birimlere bağlı olduğunu belirten bir liste

187 Bu durum için bk. ve krş. SŞS , Nu : 86 , s. 112 . 140 , vesikalar : 116 , 79 , vesikalar tarihi : 20 Ca 1158 , Muharrem'in başı 1158.

yoktur. Sadece , köylülere dair meselelerin "*Mahkeme* "ye yansması sonucu ,burada hadiseye muhatap olan kimselerin meskun bulunduğu köylerin ve bu köylerin bağlı buldukları idarî birimin (nahiyenin) adının belirtilmesi sayesinde , birinci örgütlenme tarzı içinde yer alan *birkaç köyün* adı ile bu köylerin bağlı oldukları idarî birim olan *nahiyeler* öğrenilebilmiştir. Bunun için , Sinop şehri kazası (medîne-i Sinob kazası) ile onun mülhakatı olan *6 adet nahiyenin* teşkil ettiği birinci örgütlenme tarzı (idarî – mülkî teşkilatlanma) içindeki köylerin isimleri ve bunların hangi idarî birime (nahiyelere) bağlı oldukları konusunda fazla bilgi veremiyoruz. Fakat , tekâlif vergilerinin esas alındığı ve Sinop şehri kazası ile onun mülhakatı olan iki adet kazanın teşkil ettiği ikinci örgütlenme tarzı(malî – idarî teşkilatlanma)nda , vergilerin tahsilinde hanelerin esas alınması nedeniyle , her yerleşim biriminde (köylerde) kaç hane bulunduğunu belirten ve buna göre vergilerin tahsilinin gerçekleştirilmesi için tahsildar yahut mübaşir eline mahkemece verilen *defterler sayesinde* , birinci örgütlenmede göremediğimiz Sinop kazası ile onun mülhakatı olan nahiyelerin köylerinin , nerelerden müteşekkil olduğunu tesbit edebilmekteyiz . Birinci örgütlenmeye kıyasla ikinci örgütlenme tarzında , vergiler nedeniyle köyler hakkında daha fazla bilgiye sahip olunması , bu tesbit işini kolaylaştırmıştır. Buna rağmen , vergi esasına göre teşkil edilmiş örgütlenme içinde yer alan ve bağlı oldukları idarî-malî birimleri belirtilen köylerin , gerçekte *idarî taksimat yönünden* hangi idarî birime , nahiyeye bağlı oldukları belli değildir :

Birinci örgütlenme tarzında *6 nahîye* bulunuyordu ve bunların her biri, merkez Sinop kazasına bağlı *6 adet idarî birimi* temsil ediyordu. İkinci örgütlenme tarzında ise , sadece Sinop kazası ile ona bağlı *2 adet kaza* bulunmaktaydı , nahîye diye herhangi bir idarî birim yer almıyordu. İkinci örgütlenme içinde yer alan bu kazalar, kanaatimizce idarî üniteleri temsil etmekten çok , vergi tahsil işi için teşkil olunmuş malî – idarî birimleri temsil ediyorlardı ; yönetim olarak ise, Mahkeme'nin odak noktasını teşkil ettiği bir teşkilatlanmaya yani birinci örgütlenme tarzına tabi bulunuyorlardı.

Tekalif vergilerini işleyen muhtelif vesikalardan tesbit ederek adlarını vermiş bulunduğumuz köyler de ,bütünüyle, tekalif vergilerinin esas alındığı ikinci örgütlenme (malî – idarî teşkilatlanma) içinde yer almışlardı. Şu halde bu köyler , yönetim açısından yahut idarî taksimat yönünden , hangi idarî birimler , nahiyeler çatısı altında yer alıyordu bu belli değildi : sadece malî – idarî örgütlenme içinde yer aldıkları kesin biçimde belliydi . Bu köylerin , esasen ,yönetim yahut idare olarak, merkez kaza köyleri hariç , nahiyeler etrafında toplanması gerekiyordu. Fakat , bu köylerin hangi nahiyelere bağlı olduklarını , Mahkeme'ye yansıyan davalara muhatap olan şahısların mensup oldukları köyler hariç , adlarını tesbit pek mümkün olamamıştır.Bu bakımdan biz , Sinop kazası dahilinde bulunan köyleri, vergilerin esas alındığı ikinci teşkilatlanma içinde, malî açıdan bağlı buldukları kazaların adları altında vermek durumunda kalmış bulunmaktayız.

Malî açıdan bağlı buldukları teşkilatlanma içinde yer alan *kazalar ve köyleri* harf sırasına göre şunlardı :

- Sinop merkez kazası* köyleri ,
- 1- Akçaçam
 - 2- Alaski
 - 3- Armudlıca
 - 4- Begce-i bâlâ
 - 5- Begce-i zîr

- 6- Bostancıyan
- 7- Celedar
- 8- Dereköy
- 9- Gencut
- 10-Görmüşler
- 11-Göster
- 12-Gurbetler ma'a Saraycık
- 13-Gümüşlüğün
- 14-Gürgen
- 15-Hacı depeciği
- 16-Hasan deresi
- 17-Kaldırayak
- 18-Karabağ (köy)
- 19-Karabinar
- 20-Karacaköy
- 21-Karacakenise
- 22-Kedri
- 23-Kınık
- 24-Kızılcaot
- 25-Koracak
- 26-Kulyan (veya Kulban)
- 27-Kusuri
- 28-Kuyumcuoluğu
- 29-Paşalar
- 30-Salihlü
- 31-Salvat
- 32-Sarıboğa
- 33-Selbeği
- 34-Seyyidoğlu
- 35-Silmenteri
- 36-Taşkiriş
- 37-Tonbul
- 38-Uzungürgen
- 39-Yurtan

Saray kazası köyleri ise,

- 1- Akçakenise ma'a Yaykın
- 2- Avtan
- 3- Aytoğmuş
- 4- Başseki
- 5- Çanakcılar
- 6- Çernik
- 7- Deliler
- 8- Ereğliavtan
- 9- Ereğligelme
- 10-Girençukuru
- 11-Gökyargürseküsi

- 12-Kabalu (Kayalu da olabilir)
- 13-Karlu
- 14-Kazık
- 15-Kulpar
- 16-Kuzcağaz
- 17-Kübli
- 18-Mahmudteri
- 19-Melikşah
- 20-Lalaköy
- 21-(Nefs-i) Saray
- 22-Sarımsak
- 23-Sarıyar
- 24-Sarnic
- 25-Sazak
- 26-Sorkun
- 27-Tumanlı
- 28-Yakadibi
- 29-(Nefs-i)Yaykıl
- 30-Yurtancık

Gerze Kazası köyleri .

- 1- Baynak
- 2- Bilviran
- 3- Büyüktaş
- 4- Cebni
- 5- Çakallu
- 6- Çayağzı ma'a Küblicağzı
- 7- Çunkara
- 8- Emirköy
- 9- Gündüzlü
- 10-Haric-i Gerze
- 11-Hıncıralanı
- 12-İskender
- 13-Kösedek
- 14-Kuzlu viran
- 15-Küblice
- 16-Ova
- 17- Örtün
- 18-Uzunkıraç ma'a Köklükırağı
- 19-Yamacık ma'a karahavlu
- 20-Yassıtığ
- 21-Yeniköy'den ibarettir.

Görüldüğü gibi Sinop kazasının kendisine bağlı diğer kazalarla birlikte toplam köy sayısı 90 olarak tesbit edilmiştir. Bu 90 adet köyün içinde, birinci örgütlenmede nahiye adı olarak gördüğümüz **Saray ve Yaykıl** da yer almaktadır. Kiregöz,

Çaharşenbe ve Karasu nahiyeleri köy olarak zikredilmektedir. Demekki bir grup köy, birinci örgütlenme tarzında birleştirilerek **Kiregöz, Çeharşenbe ve Karasu** nahiyeleri şeklinde gruplandırılıp, Sinop kazasına bağlı kılınmışlardır. Bunlar, kendileri gibi nahiye statüsünde bulunan Gerze kasabası gibi kasabalar da değillerdi. Zira, ne **Saray** ne **Yaykıl** ne de köy olarak bile isimleri geçmeyen Çeharşenbe, Kiregöz ve Karasu'nun kasaba olduğuna dair hiçbir vesika ve bilgiye rastlayamadık. Fakat bunların bir kısım köylerin birleştirilerek¹⁸⁸ 6 adet nahiyeyi oluşturdukları ve buraların birer kadı vekili olan **naibler**le merkezi yönetime iştirak ettikleri kesindir.

Yukarıda isimleri zikredilen köylerin 39'u Sinop merkez kazasına, 30'u Saray kazasına, 21'i de Gerze kazasına bağlıydılar.

XVIII. yüzyılın ilk yarısına ait olmak üzere yukarıda verdiğimiz isimleri tesbit edilmiş köyleri, az farklılıkla XVII. yüzyılın ilk yarısında Sinoplu Müderris Abdullah Efendinin Kastamonu sancağındaki avarız hanelerini tesbit eden tahriri (1051 / 1641 tarihli) ile bunların yaklaşık 4-8 yıl sonra Topçular Kâtibi Ebubekir Efendi tarafından kaleme alınan 1099 tarihli tahrirde de görüyoruz.

Sinop'lu Müderris Abdullah'ın tahririnde, Sinop kazası ile Saray ve Gerze kazalarına ait köylerin isimlerinde birkısım ufak farklılıklar¹⁸⁹ görülmele birlikte Gerze kazasına ait bizim verdiğimiz listede gördüğümüz bir kısım köylerin isimlerini adı geçen tahrirde göremiyoruz.¹⁹⁰ Bunun sebebi bu köylerin Kastamonu Sancağının başka idari birimler altında yer almış olmalarından kaynaklanabilir.

Sinop'lu müderris Abdullah'ın tahririnde Sinop'a ait 39. Saray'a ait 34, Gerze'ye ait ise elli seneden müteceviz tamamıyla harab olan Tamabolı isimli köy hariç 8 adet toplam 81 köy sayılabilmektedir.

Topçular Katibi Ebubekir Efendi tahririnde zikredilen köyler ile yukarıdaki listede isimleri verilen köyler arasındaki durum, yani farklılık¹⁹¹ ve benzerlik de, aşağı

¹⁸⁸ Bir "kadı"nın idarî ve kazâî bölgesi olan kazalara bağlı köylerin, bazan, nahiyeler halinde gruplandırıldığı ve, buralara adli ve idarî işleri mahallinde yürütmek üzere kazanın kadısı tarafından kendi adına yönetimi temsilen vekili olarak naibler tayin edildiği konusunda bk. M. Tayyib Gökbilgin, « *Nâib* » mad. . İ. A. , IX , s.38.

¹⁸⁹ Mesela, Sinop kazası köylerinden olup bizim verdiğimiz listede yer alan Armutluca köyünün söz konusu tahrirde «*Armudca*», Gurbetler ma'a Saraycık'ın «*Gurbetler ma'a Akçuşehir*», Kızılcaot'un «*Kızılot*», Korçak ve Bostancıyan müstakil köylerinin «*Korçak ma'a Bostanlılar*» şeklinde birlikte zikredilmeleri; yine Saray kazası köylerinden olup bizim verdiğimiz listede yer alan Akçakenise ma'a Yaykıl'ın «*Müselleman-ı Kâse Halil ve Yaykıl ve Akçakalisa*», Ereğli Avtan'ın «*Avtan Ereğlisi*», Ereğli Gelme'nin sadece «*Ereğli*», nefsi Saray köyünün «*karye-i Saray gayr-i ez müselleman*» ve «*müselleman-ı Saray*» şeklinde iki ayrı köy olarak, yine nefsi Yaykıl'ın sadece «*Yaykıl*», Akçakenise ma'a Yaykıl'ın hem yukarıda belirtildiği gibi hem de sadece «*Yaykıl*» biçiminde ayrı bir köy olarak zikredilmesi; Gerze kazasında da «*Çayağzı ma'a Kübliagzı*»nın sadece «*Çayağzı*», Yamacık ma'a Karahavlı'nın sadece «*Yamacık*» şeklinde tek olarak kaydedilmeleri bu farklılıklara örnek verilebilir. [Krş. BOA , Kamil Kepeci , Nu : 2589 , varak : 20 a-b (Sinop için) , 20 b - 21 a (Saray için) , 6 a (Gerze için) ; Aynı tasnif , Nu : 2583 , varak: 10 b - 11 a (Sinop için) , 11 a-b (Saray için) , 4 a (Gerze için)]

¹⁹⁰ Listemizde yer alan *Baynat* , *Büyüktağ* , *Cebni* , *Çakallu* , *Çunkara* , *Emirköy* , *Gündüzlü* , *Hınzıralanı* , *İskender* , *Kuzluviran* , *Küblice* , *Uzunkıraç* ma'a *Köklükırağı* , *Yassıtağ* , *Yeniköy* gibi köyler, sözkonusu tahrirde , Gerze kazası köyleri verilirken zikredilmeyenlerdir. (Bk. BOA , Kamil Kepeci , Nu : 2589 , varak :6 a)

¹⁹¹ Mesela, bizim listede verdiğimiz Sinop kazası köylerinden Gurbetler ma'a Saraycık ve Sarıboğa ile, Saray kazası köylerinden Çanakçılar, Tumanlı ve Gerze kazası köylerinden Baynak, Ebubekir Efendi tahririnde yer almamaktadır. Bunun tersi de olabilmektedir: Arbitler ma'a Akçaçam ile Sarıbinar nam diğer Sarınc ve Eyraç köylerinin Ebubekir Efendi tahririnde geçtiği halde, bizim yukarıda verdiğimiz listede yer almaması gibi.

Ayrıca bizim verdiğimiz listede sadece Kınık denirken adı geçen tahrirde «*Kınık nam-ı diğer Kapan*» şeklinde zikredilmesi, diğer taraftan Korçak ve Bostancıyan ayrı ayrı birer köy iken «*Korçak ma'a Bostancıyan*» denmesi, Kuyumcuoluğ'unun «*Kuyumcuoğlu*», Akçakenise ma'a Yaykıl'ın sadece «*Akçakenise*», Ereğli Gelme'nin sadece «*Ereğli*», Kazık'ın «*Kazık ma'a Kürekli*», Mahmudteri'nin «*Mahmudteri nam-ı diğer Mahmudsaray*» ,

yukarı Sinop'lu Müderris Abdullah'ın tahriri ile verdiğimiz liste arasındaki farklılık ve benzerlik gibidir. Sadece Ebubekir Efendi tahririnde, yukarıdaki listede Gerze'ye ait olarak verilen köyleri müderris'in tahririnde olduğu gibi büyük eksislikle değil, iki eksiğiyle aynen görmekteyiz.

XVII. yüzyılın ikinci yarısına ait olan ve incelediğimiz döneme zaman itibariyle çok yakın bulunan bu tahrirde de, 39'u Sinop kazasına, 30'u Saray kazasına, 20'si de Gerze kazasına bağlı olmak üzere 89 adet köy tesbit edilmiştir ki, bu rakam, bizim yukarıda verdiğimiz köyler listesinde yer alan köylerin miktarına tekabül etmektedir. Ancak, belirtilen farklı durumları göz ardı etmemek ve kabul etmek şartıyla.

Her iki tahrirde verilen köy isimleri, belirttiğimiz farklılıklar dışında, bizim verdiğimiz listedeki köylerin aynısıdır.

Yamacık ma'a Karahavlı'nın « *Yamacık ma'a Karadil* » şeklinde ifade edilmesi bu farklılıkları ortaya koyan en belirgin özelliklerdir. [Bk. ve krş. BOA , Kamil Kepeci , Nu : 2722 , s.114-121 (Sinop kazası için) , s. 124-130 (Saray kazası için) , 130-134 (Gerze kazası için).]

İkinci Bölüm :

SİNOP'UN EKONOMİK DURUMU

Osmanlı Devleti'nin *iktisadî*, *askerî* ve *stratejik* açılardan mühim bir liman şehri olan **Sinop**'un XVIII. yüzyıldaki etkinlikleri hakkında ortaya konmaya çalışılırken, onun ekonomi alanında oynadığı rollerin de bütünüyle açıklığa kavuşturulması gerekir. Bu bölümde bu husus aydınlatılmaya çalışılacaktır.

Üretim, alış-veriş ve tüketim biçimleri ile *insanların bu etkinliklerin şartlarına uygun davranışları*, ekonomik yahut iktisadî hayatın belirleyicileri ¹ olduğuna göre, bu bölümde biz ekonomik unsurları Sinop'ta da aramaya çalışacağız. Bu cümleden olarak *üretim*, *alış-veriş*, *tüketim* ve *değişim* ilişkileri ile bu ilişkilerin seviyesi ve devletle Sinop halkı arasındaki malî mükellefiyetlerin niteliği ortaya konmaya çalışılacaktır. Bununla, hem **Sinop**'un Osmanlı Devleti'nin *ekonomik politikası* ve *hayatı* içindeki katkısının ne olduğu, hem de **Sinop** halkının sosyal hayat içinde iktisadî ve malî seviyesinin derecesi tesbit edilmiş olacaktır. Bu tesbit işi gerçekleştirilirken, yerleşim birimleri olan şehir ve kasabalarda, ülke genelinde ve hatta ülkeler arasında, ekonominin toplumsal yani somut yönünü belirleyen ve *üretim*, *alış-veriş*, *değiş-tokuş*, *tüketim* v.s. ilişkilerinin incelenmesi anlamına gelen birinci şekli yanında, toplumdan toplumu değişebilen ve fakat görece ve akılcı olduğuna inanılan davranış öngören ikinci şekli de göz önünde bulundurulacaktır.

İncelediğimiz dönem içerisinde **Sinop**'un ekonomi yönünden renkli bir yapıya sahip olduğu görülür. Günlük ihtiyaçların karşılandığı ticarî maksatla oluşturulan müesseseler: *Dükkanlar*, *kahvehaneler*, alış-verişlerin gerçekleştirildiği toplu olarak büyük nüfus kitlesine hidabedebilen genel mahiyetteki *çarşılar* ve *pazar yerleri*; halkın kendi arasında gerçekleştirdiği ve fakat hukuken de tasdik olunan *mülk*, *bağ*, *bahçe* v.s diğer *emlak* ve *malların alış-verişi*; oluşturulan *iş ortaklıkları* ve sorunları; alış-verişler ile iş ortaklığından doğan *borçlanmalar* ²; *esnaf* ve *zanaatkârlar zümresi*; yerli ve yabancı *ticaret erbabı*, *ticaret malları* ve nitelikleri; örülen *ulaşım ağları* (kara ve deniz) ile *nakil vasıtaları* ve bunlar için alınan tedbirler; *ziraat* (tarım, hayvancılık, v.s.) ve *smâî üretimi*, bayındırlık tesisleri (*tersanesi*, *yolları*, *köprüleri*, *kervansarayları*, *su yolları*) hep bu renkliliğin en belirgin örnekleri idiler. Bunların dışında, *Bevtül-mal* ve *Gümrük* sistemleri, *fiat hareketleri* ve *narh sistemi*, halktan tahsil olunan ve devletle halk arasındaki malî mükellefiyeti belirleyen *vergiler* de, bu renkliliğin diğer örneklerini temsil etmekteydiler.

Biz önce devlet ile halk arasındaki malî esasları belirleyen *vergiler* ³ üzerinde durmak daha sonra da diğer mevzulara temas etmek istiyoruz.

¹ Bk. Bozkurt Güvenç, *İnsan ve Kültür*, Üçüncü Baskı, İstanbul 1979, s. 228-229. Ayrıca ekonominin bir değerlendirmesi hakkında bk. Aynı müellif, *Aynı eser*, s. 228-248.

Türk Dil Kurumu'nun çıkardığı sözlükde *tutum* ve *iktisat* olarak açıklanmış bulunan *ekonomi*, bu konu üzerinde görüş beyan etmiş bulunan müelliflere göre, insanların ihtiyaçlarını karşılamak maksadıyla yaptıkları eşya ve malların, ziraat ürünleri ve madenler dahil, üretimi, dağıtımını, değişim ve tüketimi ile ilgili faaliyetlerin bütünü olarak değerlendirilmiştir. (Krş. Reşat İzbirak, *Coğrafya Sözlüğü*, Ankara 1964, s.115; Hilmi Ziya Ülken, *Sosyoloji Sözlüğü*, İstanbul 1969, s. 93; Orhan Hançerlioğlu, *Ekonomi Sözlüğü*, Üçüncü Baskı, İstanbul 1977, s. 54.)

² Halkın kendi arasında yaptığı alış-verişlerden ve iş ortaklıklarından doğan borçlanmaları, özellikle, tereke sahiplerinin tereke kayıtlarından belirgin bir halde tesbit etmek mümkündür.

³ Osmanlı Devleti, teşkilat ve maliye sisteminin icaplarına uyarak vergi toplamak hak ve yetkilerinden mühim bir kısmını *dirlik*, *malikane* veya *vakıf* şeklinde muhtelif hizmet ve vazife sahiplerine terketmişti. (Ö. L. Barkan, « *Avârız* » mad., *İ.A.*, II, s. 14.)

A) VERGİLER VE MUAFİYETİ

1- Vergiler

Osmanlı yönetimi, fetihlerini takibeden ilk yıllarda kendi idaresi altına girmiş bulunan köy ve şehirleri, önceleri bu yerlerin eski idareleri zamanında ödedikleri vergi oranında bir *vergi ödemeğe* tabi tutmuş, idare teşkilâtını bu yerler üzerinde tamamen kurduktan sonra ise, mal ve gelir kaynaklarını etraflıca kayda geçirip ve mal beyanına tabi tutup bu hususta *kütükler* tanzim eylererek, artık kendi hesabına uygun olarak yaptığı, kısmen de o mahallin eski âdetini ihtiva eden *yeni Türk vergi sistemi* 'ni oluşturmuş ve uygular olmuştur.⁴ Osmanlılar, bu *yeni vergi sistemini* oluştururlarken, diğer müesseselerde olduğu gibi vergi usulleri konusunda da kendisinden önce kurulmuş ve yaşamış olan *Selçuklular*'ın mirasçısı olmuş,⁵ bu selef Türk devletinin ve kendilerinin teker teker ortadan kaldırdıkları diğer Türk beylik ve devletlerinin tecrübe ve uygulamalarından yararlanmışlardır.⁶ Onların, Tanzimat'a kadar her türlü devlet gelirlerinin *Hazine adına toplanıp* umumî devlet hizmetlerini yerine getirmek gayesiyle oluşturulan ve masrafların bir merkezden yapılarak bunun bir plan dahilinde uygulanmasını sağlayan bugünkü manada *modern bir devlet bütçesine* sahip olmadıkları görülür.⁷ Ama, bu, Osmanlı Devleti'nin Tanzimat'a kadar bütçesinin bulunmadığı anlamına gelmez. Zira, *Hazine-i Amire* ve tarihi gelişim içinde onun yerini alan *diğer hazinelerin* yıl sonlarına ait gelir-gider hesap durumları, bu kurumların dolayısıyla merkezi devletin bütçesi olarak telakki edilmektedir.⁸ Ayrıca, yıl sonu kesin hesabı biçiminde olmayan tahmin veya ön-hesap niteliğindeki bazı *Hazine gelir ve gider hesabı* kayıtlarına rastlanması da,

⁴ Bk. L. Fekete, « *Türk Vergi Tahrirleri* », Macarcadan çeviren : Sadrettin Karatay, *Belleteri* XI / 42 (1947), s. 299-300.

⁵ Mustafa Akdağ, « *Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş Devrinde Esas Düzen* », *AÜDTCF, TAE, Tarih Araştırmaları Dergisi* III / 4-5 (1967), s. 143.

⁶ Şinasi Altındağ, « *Birçok müverrih Osmanlı İmparatorluğunun kendinden önce mevcut olan meselâ Bizans ve Kölemenlerin nizam ve teşkilâtından tamamıyla faydalandığını . bunları olduğu gibi bıraktığını söylüyorlarsa da doğru değildir. Osmanlı İmparatorluğu eskiden mevcut olan ve çok iyi netice veren kanun ve nizamların bazan topunu bazan beğendiği kısımlarını almakta tereddüt etmiyordu. Fakat uygun olmayanları atarak bunların yerine en uygun bulduğu kanun ve nizamları koyduğu da bir hakikattir.* » [Teferruat için bk. Şinasi Altındağ, « *Osmanlı İmparatorluğunun Vergi Sistemi* », *AÜDTCF Dergisi* V / 2 (1947), s. 192-193.] ; Fuad Köprülü ise, « *Osmanlı Devleti, Anadolu beyliklerini ortadan kaldırdığı zaman bile oralardaki eski vergi usulleri'ni epey bir müddet daha öylece tutmuş ve ancak XVI. yüzyılda onlardan bazılarını kaldırmıştır.* » [M. Fuad Köprülü, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, İstanbul 1981, s. 90.] demek suretiyle bu hususa işaret etmişlerdir.

⁷ Ö. L. Barkan, *Aynı madde*, aynı yer.

⁸ Osmanlılarda *bütçe* konusunda bk. ve krş. Ahmet Tabakoğlu, *Gerileme Dönemine Giren Osmanlı Maliyesi*, Birinci Baskı, İstanbul 1985, s. 15-16, 77-113 ; Yavuz Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVIII. yy. dan Tanzimat'a Malî Tarih)*, Birinci Baskı, Alan Yayıncılık : 62 (Bilim Dizisi : 11) 1986, s. 20-21.

Osmanlılar'da *modern manada bir bütçe anlayışı* olmasa bile, bu manada bir bütçe kavramına yakın bir anlayışın mevcut olduğunu gösterir.⁹

Diğer taraftan, *devlet masrafları*'nın belli prensiplere göre *halka tevzi ve taksimini gösteren genel bir vergi anlayışı*'nın hakim olmadığı kanaati de, taşınmaktadır.¹⁰ Ancak, *vergilerin*, yöresel ve bölgesel özelliklere v.s. hususlara bağlı olarak, sadır olmuş bulunan *emir ve kanunlar dorultusunda tahsil olunması* prensip olarak Osmanlı malî politikasında mevcuttu. Nitekim, bu hususta özel olarak *sancak kanunnameleri*'nin¹¹ oluşturulması, kaza birimlerine ayrı ayrı gönderilen ve *tekâlif vergileri*'nin tahsili konusunu işleyen *ferman, buyuruldu ve defterler*'in vücuda getirilmesi bunu ortaya kor. Bu durum, Osmanlılar'ın, sanıldığı kadar belli bir vergi *tarh, tevzi ve tahsili* politikasından mahrum olmadığını gösterir. İncelediğimiz dönem için, sancak kanunnameleri örneğinde henüz tesbit edilmiş. **Kastamonu sancağı**'na ait bir kanunnameye tesadüf edilememiş olması, **Sinop**'un da bu sancağa bağlı bir kaza birimi olmakla böyle bir kanunnameden yoksun görünmesi sebebiyle, Kastamonu sancağı kazalarından dolayısıyla Sinop ve mülhakatından tahsil olunacak vergilerin neler olduğu, bu vergilerin miktarları ve nitelikleri konusunda, topluca bir fikir edinme imkânından mahrum bulunmaktayız. Bununla beraber, bu hususta tamamen de şansız sayılmayız : Bir kısım vergilerin miktarları ve özellikleri konusunda sadır olmuş *ferman, buyuruldu* ve tertib edilen *defterler*'deki kayıtlar sayesinde, **XVIII. asırdaki vergiler** konusuna belli oranda açıklık getirebilme imkânına sahip bulunmaktayız. Bunlara ileride yeri geldikçe işaret edilecektir.

İşte böyle bir görüş ışığı altında tarh ve tevzî edilmiş bulunan Osmanlı Devleti'ndeki *vergilerin*, bu devlet ömrü boyunca değişik karakterlerde ve uygulama biçimlerinde kendini gösterdiğini belirtmeliyiz. Değişik karakterler arzeden, tevzi ve tahsili konularında farklılıklar gösteren bu vergiler üzerinde çalışmış bulunan araştırmacılar, pek tabii olarak bu renkli tablo karşısında niteliğine göre vergileri sınıflandırma yoluna gitmişlerdir. Örneğin, hususi bir şekilde Bulgaristan'ı nazarı itibara alarak yaptığı bir incelemede Boris Christoff Nedkoff vergileri, **rüsum-ı şer'iyye ve örfiyye** adı altında *iki çeşitte* toplayarak, bunlardan birincisini yani **rüsum-ı şerriyye**'yi yalnız gayr-i müslimler tarafından ödenen vergiler olarak görmüş, ikincisini yani **rüsum-ı örfiyyeyi** ise bütün müslüman ve müslüman olmayanlara has bir vergi olarak nitelendirilmiştir.¹² Mustafa Akdağ da, XV. ve XVI. yüzyıldaki durumu gözönünde bulundurarak, incelemiş bulunduğu *Türk vergi sistemini*, **tekâlif-i şer'iyye, tekâlif-i örfiyye, tekâlif-i divaniyye ve hediye**ler olmak üzere *dört ana gurpta* toplamıştır. Bunlardan birincisinin Peygamber zamanından itibaren ve belki halifeler devrinde konmuş bulunan mevzuata göre alınan vergiler olduğunu ; ikincisinin, zamanla çok genişleyen İslâm

⁹ Yavuz Cezar, *Aynı eser*, s. 20.

¹⁰ Ö. L. Barkan, *Aynı madde*, aynı yer.

¹¹ Osmanlı Devletinde vergi vaz'ında eyaletin değil, sancağın esas alındığı ve sancak adedince de vergi kanunnamelerinin bulunduğu hakkında bk. Şinasi Altundağ, *Aynı makale*, s. 192. Ayrıca inceleyiniz : Neşet Çağatay, «*Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler*», *AÜDTCF Dergisi* V / 5 (1947), s. 483-511.

¹² Bk. Boris Christoff Nedkoff, «*Osmanlı İmparatorluğunda Cizye (Baş Vergisi) - Bulgaristan Hususi Bir Surette Nazarı İtibara Alınmıştır*», Türkçeye çeviren : Dr. Şinasi Altundağ, *Belleten* VIII / 32 (1944), s. 617.

dininde siyasî organizasyonun Peygamber devrindeki gibi kalmayıp büyük devletlerin vücuda getirilmesiyle , eski *dar çerçeveli vergi mevzuatı*' nın yetersiz kalmasından dolayı devlet masraflarını karşılamak üzere doğmuş bulunduğunu ve bunun *rüsum-ı örfiyye* adıyla *rüsum-ı şer'iyye* vergisinden farklı olup *tekâlif-i örfiyye* olarak da anılmış olduğunu ; üçüncüsünün yani *tekâlif-i divaniyye*'nin ise , XVI. asır ortalarından itibaren Osmanlı hükümetinin malî durumunun çeşitli sebeplerle bozulması nedeniyle , her yıl alınagelir hale gelmiş bir vergi olduğunu ; nihayet dördüncüsünün yani *hediye*lerin de, ödemeleri "*Hazine*" ' yi ilgilendirmediği halde ve vergi sayılmamakla birlikte , halkın üzerine vazife ile veya misafireten gelen hükümet adamlarına ve hükümet adamlarının da küçüklerinden büyüklerine doğru *riayeti zarurî gördüğü* ve âdet haline gelerek *mutlaka ödedikleri mükellefiyet* olduğunu belirtmiştir ; Bu sebepten, hediyelerin , mükellefler tarafından vergi olarak mütalaa edildiği görüşünü taşımıştır.¹³

Tahrir defterlerine bağlı olarak reayanın tabi olduğu vergileri bir değerlendirmeye tabi tutan Halil İncalcık ise , vergileri , *çift resmi* ve *ispençe* olarak *iki ana başlık altında* toplamış, bunlardan birincisinin müslüman ve müslüman statüsüne giren zümrelerden, ikincisinin ise gayr-i müslim reayadan tahsil olunduğundan , ancak her iki vergi grubundan muaf olan müslim ve gayr-i müslim reaya zümrelerinin bulunduğundan bahsetmiştir. Tahrir defterlerinin başına konmuş bulunan sancak kanunnamelerine göre (müslim) reayanın tabi olduğu vergilerin 3 esas kalem halinde ayırdedildiğine işaret eden İncalcık , bu üç kalem verginin *çift resmi ile levahıkı* , *aşar* ve *bad-ı heva*'dan oluştuğunu ifade ederek , Hüdavendigâr kanunnamesi'nden örnek vermiştir. Hüdavendigâr kanunnamesinde reayayı ilgilendiren vergiler , *çift resmi ve bağlantıları (caba, kara mücerred, bennak, dönüm)* ; *aşar ve salarlık (salarıye)* ; göçebeleri ilgilendiren *resm-i ganem* , *ağıl resmi* gibi resimler ; *tapu resmi, resm-i arûsâne, yava, kaçgun (esir ve cariye)* , *ceraim* , *bad-ı heva* ve *niyabet rüsumu* altında toplanan zuhurata bağlı munzam resimler olarak tebsit edilmiştir. İncalcık, tahrir defterlerinde *örfiyye* ve *rüsum-ı örfiyye* denildiği zaman, kastedilen vergilerin *çift resmi ve bağlantıları* olduğuna işaret etmektedir . *Avarız vergileri*'ne ¹⁴ gelince , İncalcık , *Osmanlı vergi sistemi* 'nin XVI. asırdan itibaren bir bünye değişikliğine uğramış olduğundan bahisle , bu vergilerin , *esas raiyyet vergileri* haline geldiğini belirtmiştir .¹⁵

Merkezi otoritenin zayıflaması, yeniçeri ocağının artık bir kuvvet ve dayanak olmaktan çıkıp bir anarşi yuvası haline dönüşmesi, Kanunî Sultan Süleyman devrinin asırlar boyunca insan hayatının her alanında olduğu gibi iktisadî alanda da yarattığı değişikliklere ve gelişmelere paralel olarak devam etmemesi , bununla beraber başlangıçta çok iyi sonuçlar vermiş bulunan vergi sisteminin de eskiyip zamana ayak

¹³ Teferruat için bk. Mustafa Akdağ , *Aynı makale* , s. 143-144.

¹⁴ *Avarız-ı divaniyye* , *çift resmi* gibi başlangıçta *hizmetler halinde* idi . Onun *çift resmi*' nden farkı , bu hizmetlerin *sipahi* için değil *devlet* için yapılması idi . *Çift resmi* 'ne dahil hizmetler , *çift resmi* olarak daima *sipahiye ait bir vergi* haline geçerken , münhasıran devlet için tarh olunan *avarız-ı divaniyye* de daima *devlete ödenen muntazam nakdi vergi* haline inkilab etmiştir. [Bk. Halil İncalcık , « *Osmanlılarda Raiyyet Rüsumu* » , *Bellekten XXIII / 92 (1959)* , s. 595.]

¹⁵ Bk. Halil İncalcık , *Aynı makale* , aynı yer ; "*Raiyyet Rüsumu* " hakkında teferruat için bk. Aynı müellif , *Aynı makale* , s. 575-610.

uyduramaması ve bir işe yaramaz duruma gelmesi sonucu Osmanlı Devleti ,¹⁶ içinde düştüğü bu durumdan tamamen habersiz olmayıp, kurtuluş yollarını aramaya ve üretmeye çalışmıştı. Nitekim devlet , *askerî* , *idarî* , *malî* , *içtimâl* v.s. sahalardaki çok yönlü bunalımına çözüm getirmek için , iyileştirmek çabaları içine girmişti .¹⁷

Önceden beri , Osmanlı Kanunnameleri hükümlerine göre tahsil edilip XVIII. yüzyılda ağırlığını kaybetmiş olan *tekalif-i şer'iyye* ve *rüsum-ı örfiyye'* nin ¹⁸ dışında , eski usulden farklı olarak yeni bir görünüm arzeden *salma* veya *salgun* adıyla değişik vergiler kendini gösterir olmuştu .¹⁹ Bunlar , halkın üzerine , *para* , *mahsul* [zahire , arpa , saman , erzak (sürsat ve nüzülde olduğu gibi)] , *eşya* ve *hizmet* [bedenî bir hizmet (ulak , madenci gibi)] şeklinde salınmış olup, iktidar ve hallerine göre halk , tesbit edilmiş miktarları ödemek suretiyle, bu mükellefiyete iştirak ettirilmişti .²⁰ *Cizye vergisi* mükellefiyetinde gayri müslimlerin tabi olduğu ödeme şekli gibi ²¹ muhtelif derecelerden iktidarı nisbetinde *salma* adı verilen vergileri ödemeye mükellef kılınmış halk , bu vergilere *âlâ* , *evsât* ve *ednâ* olmak üzere üç dereceden isabet ettiği oranda katılmış, iktidarı olmayanların hissesi de zenginler yahut *vakıflar vasıtasıyla* ²² karşılanmak veya temin edilmek suretiyle bu mükellefiyeti yerine getirmeye çalışmışlardı. ²³

Salma şeklindeki vergilerin ortaya çıkış sebebi, Osmanlı Devleti'nin ekonomik, malî ve askerî politikasından kaynaklanmaktaydı. Nitekim, 1699 yılı öncesinde yapılan savaşlar sonucunda, fetih kudretinden düşerek müdafaa durumuna geçmiş bulunan devlet, Anadolu'da yer yer çıkan karışıklıkları önlemek için girişmiş bulunduğu uzun mücadeleler, askerî harcamalardaki artışlar ve buna bağlı olarak devlet kadrolarındaki şişme, üretim yetersizliği ve gelir düşüklüğü, iç güvensizlik (ayaklanma ve eşkıyalık hareketleri, ayanlığın güçlenmesi yolsuzluklar, emeğin topraktan kopması ve şehirlere göç), dış ülkelerde gelişen hadiseler ve hareketler (ticaret, maden ve para hareketleri), takvim sisteminin getirdiği sıvış yılı bunalımları neticesinde , malî durumda bir bozukluğa ve çeşitli sıkıntılara düşmüştü. ²⁴ İşte bu sebeple, *Hazine'* nin kaynağı olan *vergiler* artırıldığı gibi *yeni yeni vergiler de ihdas* edilmişti. Devlet, herhangi bir vaziyetin icabettirdiği masraflar ile muayyen özelliklere sahip, yiyecek maddeleri, harp levazım ve hizmetlerini, eli altında bulunan

¹⁶ Osmanlı devletinin bu tasviri için bk. Şinasi Altındağ , « *Osmanlı İmparatorluğunun Vergi Sistemi Hakkında Kısa Bir Araştırma* » , AÜDTCF Dergisi V /2 (1947) , s. 197.

¹⁷ Bk. Ercüment Kuran , « *Osmanlı İmparatorluğunda Yenileşme Hareketleri* » , Türk Dünyası El Kitabı , Ankara 1976 , s.1003-1016.

Devletin malî ve iktisadî durumunu düzeltmek yahut ihtiyaç duyduğu malî kaynakları temin etmek maksadıyla yaptığı iyileştirme çalışmaları için bk. Ahmet Tabakoğlu , *Aynı eser* , s. 259-299.

¹⁸ Bk. Mustafa Akdağ , « *Osmanlı Tarihinde Ayanlık Düzene Devri (1730-1839)* » , AÜDTCF , TAE , Tarih Araştırmaları Dergisi VIII-XII / 14-23 (1975) , s. 58-59 .

¹⁹ Bk. ve krş. Ö. L. Barkan , *Aynı madde* , s.15 ; Mustafa Akdağ , *Aynı makale* , s. 59.

²⁰ Bk. ve krş. Ö.L. Barkan , *Aynı madde* , aynı yer ; Ahmet Tabakoğlu , *Aynı eser* , s.265.

²¹ Düzenlenmiş *cizye defterleri'* nde (Mesela bk. *Maliyeden Müdevver* , Nu : 4545 , s. 3-38.) bu vergiye tabi mükellefler *âlâ* , *evsât* , *ednâ* şeklinde derecelere tabi tutulmuşlardı.

Cizyenin tahsili ve niteliği konularında bk. Boris Christoff Nedkoff , *Aynı makale* , s. 599-652 ; Neşet Çağatay , *Aynı makale* , s. 493-495 .

²² *Avarız vakıfları* hakkında bk. Midhat Sertoğlu , *Osmanlı Tarih Lûğatı* , İkinci baskı , İstanbul 1986 , s.24.

²³ Krş. Ö. L. Barkan , *Aynı madde* , aynı yer ; Mustafa Akdağ , *Aynı makale* , s.59.

²⁴ Ahmet Tabakoğlu , *Aynı eser* , s. 203-255.

kaynakların mutad (alışılmış) belli ve sınırlı olan veriminden karşılayamıcağını anlayınca, fevkalade tedbirlerle memleketin bütün imkanlarını seferber edip duruma göre kendisine lâzım gelen ve nisbeten refaha kavuşturacak olan para,eşya ve mahsulün umumi tutarını tesbit etmiş ve bu yekunleri Divan'ın eli altında bulunan bir kısım defterlere kaydederek bu defter ve kayıtlara göre, muhtelif mntikalardan talep ettiği salmaların tevzi ve taksimi işini gerçekleştirmişti .²⁵

Belirtilen sebeplerle ortaya çıkmış bulunan ve yeni ihdas edilmiş olan vergiler arasında, hükümetin istediği *avarız* denen savaş masrafları²⁶ (*avarız akçesi* , *kürekçi akçesi* , *nüzül akçesi* v.b adlar altında) ile valilerin (beylerbeyi ve sancak beylerinin hükümetin aynısı gerekçeyle yani *sefer ve asker besleme harcamaları* için aldıkları *imdad-ı seferriyye* ve *imdad-ı hazariyye* (ve *selamiye* , *devir* , *nalbaha* , *sekban akçesi* gibi âdet diye kendiliklerinden topladıkları *tekalif-i sakka* türünden izinsiz salmalar), ayrıca genel teftişlerden vezir-müfettiş paşalar ile vilayetlere herhangi bir görevle yollanan mübaşir yahut devlet adamlarına her gittikleri yerler halkının onların masraflarını karşılamak üzere ödedikleri *masraflar*²⁷ ve *hediyeler* , *bedel-i tımar* , *bedel-i sürsat* ve *bedel-i iştira* , *tütün* , *şarap* , *kahve* ve *evkafta vazifeli kimselerin cihetlerinin vergiye tabi tutulması* , yine esnaftan alınan *munzam vergiler* sayılabilir.²⁸

Osmanlı Devleti'nin XVIII. yüzyıldaki ekonomik yapısı içinde yer alan 'vergiler mevzuu' nun niteliği bu şekilde belirtildikten sonra , şimdi bu nitelik içerisinde **Sinop**'un mülhakatıyla beraber payı ve hissesi ne olmuştur. Bu malî hadiseler, **Sinop** ve *mülhakatı* 'nda nasıl cereyan etmektedir, vergi kapasitesi ve kudreti nedir. Bu kapasite içinde ne gibi problemler ortaya çıkmaktadır onları tesbit etmeye çalışalım. Bu gayeyle, önce biz, mevcut kayıtlardan yararlanarak ,"*Sinop ve mülhakatı* "ndan hangi tür vergilerin tahsil edildiğini belirttikten sonra, bunların özellikleri üzerinde ayrı ayrı durarak aydınlatmaya , ekonomi içindeki payını ortaya çıkarmaya çalışalım.

Sinop kazası , *Saray* , *Gerze* , *Yaykıl* , *Çeharşenbe* , *Kiregöz* ve *Karasu* adı altında 6 *nahiye* olarak , cümleten 70 *divan* itibariyle, *tekâlîfe* bağlanmıştı. Ancak , 70 *divan* itibariyle *tekalife* bağlanmış bulunan **Sinop** merkezi ve mülhakatı

²⁵ Ö. L. Barkan , *Aynı madde* , s.14.

²⁶ Savaş yıllarına münhasır gelirlerin başında önceleri *avarız* gelmekteydi. Fakat *avarız* , XVII. yüzyıldan sonra devamlı salınır olduğundan , olağanüstü bir vergi olma özelliğini kaybetmişti. *Avarız* dışında savaş zamanlarında halkın çeşitli yükümlülükleri olurdu. Bunlar genellikle aynı olmakla beraber gerektiğinde paraya çevrilir ve *bedeliyye* adı altında tahsil edilirdi. *Sürsat* ve *nüzül yükümlülüğü* , ya da nakde dönmüşse *sürsat* ve *nüzül bedeli* bunlardan biriydi. Tek tek sayılmaya kalkıldığında *belediyye* adı altındaki tahsilatın çok çeşitli olduğu görülür : *At* , *deve* , *kaur* , *araba* ... *bedeliyyeleri* gibi. Fakat isimlerinin farklılığına rağmen bunlar,mahiyet itibariyle aynı türe girerler. (Yavuz Cezar , *Aynı eser* , s. 119.). Bu vergiler, yani *avarız* ve *bedeliyyeler* gibi bazı nakdî yükümlülükler , olağan dışı tahsilat kalemleri olmaktan çıkmakla beraber *Hazine-i Amire* 'nin olağan gelirleri arasına katılmış , merkezi ordunun artan *personel ve mühimmat masrafları* 'nın finansmanında kullanılır hale gelmişlerdi. (Aynı müellif , *Aynı eser* , s. 30-31 .)

²⁷ Bk. Mustafa Akdağ , *Aynı makale* , s.59 .

Herhangi bir görevle belli bir yöreye gönderilmiş bulunan devlet adamlarına ödenen miktarlar , « *Masraf ve İkramiye* » olarak da anılmakta ve bu adla tahsil edilmekteydi. (Bk. SSS , Nu : 86 , s.164 , vesika : 48 , vesika tarihi : 12 Ca 1157.)

²⁸ Yeni ihdas edilmiş bulunan bu vergiler konusunda teferruat için bk. Ahmet Tabakoğlu , *Aynı eser* , s.265-276 ; krş. Yavuz Cezar , *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi* (XVIII. yy. dan Tanzimata Malî Tarih) , Birinci Baskı , - (?) 1986 (Alan yayıncılık: 62, Bilim Dizisi:11) , s.32-64.

nahiyeleri arasında , Sinop kalesi içinde oturan *ehl-i İslâm* 'ın ayrı bir özelliği vardı. Bu özellik ,ekserisi *topçu* olan bu *ehl-i İslam ahali* 'nin, *tekâlif* 'den muaf olmasıydı.²⁹ Onların bu muafiyet durumları konusunda , ileride " *Vergiler ve Hizmetler Muafiyeti* " bölümünde daha teferruatlı olarak durulacaktır.

Reaya, XVIII. asrın ilk yarısında,üzerine edası lâzım gelen *a'sar* ve sair *hukuk ve rüsumu* 'nu , *kanun ve defter gereğince* ödemeğe devam ediyordu.Köylü yani reaya ödemekle mükellef olduğu bu vergileri (*a'sar* ve sair *hukuk ve rüsumu*) ,köylerinde bulunan *sipahilere* ödüyordu. Fakat onlar , sipahiler tarafından kanun ve defterlerde belirlenen miktarlardan ziyade vergi talebiyle , zulm ve taaddiye maruz bırakılıyorlardı. Nitekim , Sinop kalesi dizdarına hitaben sadır olan Safer sonu 1133 tarihli bir hükümdeki kayıtlar bunu göstermektedir : Bu hüküme göre, **Azdavay kazası** ' na tabi **Depecik köyü** sakini olan ve Atçioğlu diye tanınan Mehmed adındaki bir köylü , *südde-i saadete « kendi halinde olup kimseye karşı olumsuz bir tavrı (taaddisi) bulunmadığı ve üzerine edası lazım gelen a'sar ve sair hukuk ve rüsumunu dahi kanun ve defter gereği köyü sipahisi olanlara eda ettiği kısacası dahl ve taarruzu gerektirecek herhangi bir tavrı bulunmadığı halde , köyü sipahisi olan Seyyid Osman'ın , hukuk ve rüsumun kanun ve defter gereği vergisini almaya kanaat etmeyerek fazla talebde bulunması ,bununla beraber onun fazla talebini vermeyince de ehl-i iyali(çoluk çocuğu)nin ve mallarının onun taarruzuna uğradığı »* konusunda bir arz-ı hal sunmuş ve maruz kaldığı haksızlığı dile getirmişti.³⁰

a) Avarız ve Nüzül Bedelleri

Sinop ve mülhakatı köyler ahalisinden , « *avarız malı* »³¹ ve « *bedel-i nüzül malı* »³² adıyla vergiler tahsil olunmaktaydı . " *Avarız ve bedel-i nüzül*

²⁹ Bk. BOA , Cevdet , Dahiliye , Nu : 6990 , vesika tarihi : (tarihsiz)

³⁰ Bk. BOA , Maliyeden Müdevver , Nu : 4080 , s.87 , vesika tarihi : Evahiri Safer 1133.

³¹ Osmanlı maliyesinde olağanüstü ve düzensiz (gayr-i mukarrer) vergilerin *avarız-ı divaniyye , tekâlif-i örfiyye* veyahut kısaca *avarız* adı altında toplandıkları anlaşılıyor. (Bk. Ahmet Tabakoğlu , Aynı eser , s.153). Bu vergiler (avarız), Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'ın ilânına kadar , fevkalade hallerde hükümdarın emri ile, doğrudan doğruya halkın devlete vermeye mecbur tutulduğu her türlü hizmet, eşya ve para şeklinde tekalif idi. (Bk. Ö. L. Barkan , « *Avarız* » mad. , İ. A. , II , s.13.). Geçmişinin ne zamana kadar uzandığı ve ne amaçla konmuş olduğu kesinlik kazanmamış olan söz konusu vergilerin , savaş harcamalarına para bulma (harp masraflarını karşılama) amacına yönelik olduğu hususunda birleşilmektedir. (Bk. ve krş. Ö. L. Barkan , Aynı madde , aynı yer ; Ahmet Tabakoğlu , Aynı eser , aynı yer.). Tabakoğlu , avarız gelirlerini , *avarız akçesi* , *nüzül bedeli* , *sürsat bedeli* , *iştirâ bedeli* ve diğer *avarız vergileri* (muafiyet bedeli , neferat bedeli , kürekçi bedeli , beldar bedeli , şayka bedeli , tulumba bedeli , mütekaidin bedeli) adı altında tesbit etmiştir. (Bk. Ahmet Tabakoğlu , Aynı eser , s.153-164).

Avarız gelirleri içinde yer alan *avarız akçesi* , bölgelere ve bölgelerin verimlilik ve ekonomik gücüne bağlı olarak , *miktartları değişebilen* , *avarız haneleri* başına alınan ve zaman içinde paranın değer kaybetmesine bağlı olarak miktarı artırılan , *maktu ve nakdi* bir vergiydi. (Bk. ve krş. Ö. L. Barkan , Aynı madde , s.15 ; Ahmet Tabakoğlu , Aynı eser , s.157.). Başlangıçta savaş harcamalarını karşılamak için toplanan avarız akçeleri sonraları her yıl toplanan düzenli bir vergi haline gelmişti. Bazı yerlerde ise bu vergi , belirli hizmetlerin ocaklığı haline getirilmişti. (Bk. Ahmet Tabakoğlu , Aynı eser , s. 156.). *Avarız akçesi* , önceleri aynı türden (avarız gelirleri arasında yer alan) diğer vergilerle özellikle " *nüzül bedeli* " yle aynı toplanmamasına dikat edilirken ,

malı " adıyla tek vergi türü imiş gibi aynı zamanda tahsil olunan ³³ söz konusu bu vergiler hakkında , «*bedel-i nüzül* ve *bedel-i avarız* » şeklinde kayıtların bulunması , aslında bunların *avarız bedeli* ve *nüzül bedeli* olmak üzere ayrı ayrı vergi bedellerini teşkil ettiğini göstermektedir. ³⁴ Nitekim , sadır olmuş bulunan iki ayrı ferman suretinden birinde sadece « *bedel-i nüzül haneleri* ve *bedellerinin tahsili* » diğerinde «*avarız hanesi* ve *bedellerinin tahsili* » nin ayrı ayrı istenmesi buna işaret eder. ³⁵ İşte fermanlarda birbirinden ayrı görünen bu iki vergi kaleminin , Sinop ve mülhakatından birlikte ve aynı zamanda tahsil olunageldiği gözlenmektedir.³⁶

Belli bir yıla mahsub olarak tesbit edilen bu *vergi kalemleri* , diğer tekalif vergilerinde olduğu gibi, *fermanla* talep olunup, *mütesellim buyuruldusu* ve *canib-i şer'ce mübaşir eline verilen defter* gereğince tahsil olunmaktaydı. Bu tahsil işlemi , söz konusu vergiler hakkında sadır olmuş bulunan ferman , ahali üzerinde (*ayan* , *eşraf* , *reaya* ve *beraya* ' nın huzurlarında) açılıp okunduktan ve ahalinin (*ayan* , *eşraf* , *reaya* ve *beraya* ' nın) her birleri tarafından « *sem'an ve tâ'aten* » denerek durumun kabullenilmesinden sonra , *avarız* ve *bedel-i nüzül malı* ' nın *ahali-i vilayet* ve *reaya* huzurunda tevzi ve taksimi yapılmakta , bu hususta bir de defter oluşturulup bu , vergilerin tahsili için memur kılınmış mübaşir eline verilmekte , mübaşirin de bu defterdeki esaslara bağlı olarak hareket etmesiyle gerçekleşmekteydi .

Avarız ve *bedel-i nüzül malı* , Sinop ve mülhakatından elimizdeki mevcut vesikalara göre , çeşitli tarihlerde tahsil olunmuştu . Adı geçen vergiler , 1150 ³⁷ , 1157 ³⁸ , 1158 ³⁹ , 1160 ⁴⁰ senelerine mahsub olmak üzere ahali üzerine salınmışlardı.. Bu verginin daha ilk konulduğu andan itibaren Sinop ve mülhakatından tahsil edilegeldiği tahmin olunabilir. Zira, elimizdeki *şer'iyye sicil defterleri* ' nin XVIII. asrın ilk yarısına ait olanının az miktarda yani sadece iki adetten ibaret olması ve bunların da 1149 -1152 , 1157 - 1160 yıllarını ihtiva etmesi aradaki beş yıllık boşluğun konuyla ilgili olarak nasıl bir tablo çizdiğini tesbit etmek mümkün olamamıştır. Bu nedenle ,1152 'den 1157 senesine kadar geçen zaman zarfında , söz

gerileme dönemine girerken bütçelerden anlaşıldığına göre, bu husus imkansızlaşarak her yıl tahsil edilir duruma gelmişti. (Bk. A. Tabakoğlu , Aynı eser , s.157.)

³² *Nüzül bedeli* yahut *nüzül mükellefiyeti* , Osmanlı ordusunun sefere çıkarken konakladığı menzillerde, çoğunlukla un ve arpa şeklinde, belirli miktar zahirenin sağlanıp hazır bulundurulmasıdır. Kadılar, kazalarından istenilen zahireyi , görev alanlarına giren kent , kasaba , köy, mezra ve çiftliklere *avarız hanesi* esaslı üzerinden tarh , tahsil eder ve menzillere teslim ederlerdi. Ayrıca , nakil masrafları da yükümlüler tarafından ödenirdi. İhtiyaç olduğu zamanlarda ise, nüzülün « *nüzül bedeli* » ismiyle nakden ödenmesi istenebilirdi. (A. Tabakoğlu , Aynı eser , s.157).

³³ Bk. SSS , Nu : 89 , s.25-26 , vesika : 38 , vesika tarihi : 24 Safer 1150 ; SSS , Nu : 86 , s.174 , 138 , vesikalar : 36 , 81 , vesikalar tarihi : Rebitülevvel sonu 1157 , Safer 1158.

³⁴ Bk. SSS , Nu : 86 , s.140 , vesika : 79 , vesika tarihi : Muharrem başı 1158.

³⁵ Bu fermanın ilki (*bedel-i nüzül* 'ün tahsilini isteyen *ferman*) 1 safer 1160 tarihli (Bk. SSS , Nu : 86 , s. 63 , vesika : 182) , ikincisi (*avarız bedeli* 'nin tahsilini isteyen *ferman*) Şevval 1159 'da Sinop Mahkemesi'ne gelip kaydo-lunduğuna göre 1159 tarihlidir (Bk. Aynı defter , s. 62 , vesika : 183).

³⁶ Bk. Aynı defter , s. 64-63 , vesika : 181 , vesika tarihi : 3 Safer 1160.

³⁷ Bk. SSS , Nu : 89 , s.25-26 , vesika : 38 , vesika tarihi : 24 Safer 1150. (Defter).

³⁸ Bk. SSS , Nu : 86 , s. 174 , vesika : 36 , vesika tarihi : Rebitülevvel sonu 1157 .(Defter).

³⁹ Bk. Aynı defter , s. 141 , 141-140 , 140 , 138 , vesikalar : 77 (Ferman) , 78 (Ferman) , 79 (Buyuruldu) , vesika : 81 (Ferman) , vesikalar tarihi : 9 Şevval 1157 , 9 Şevval 1157 , Muharrem başı 1158 , Safer 1158 .

⁴⁰ Bk. Aynı defter , s. 63 , 62 , vesikalar : 182 , 183 .

konusu vergilerin mevcudiyeti ve miktarı konusunda , kesin bir bilgi verememekteyiz. Öyle olmakla beraber, devrin karakterine bağlı olarak söz konusu verginin, belgelerini bulamadığımız tarihler arasındaki boşluklarda da , tahsil olunageldiğini söylemek durumundayız.

Avarız ve bedel-i nüzül malı' nın tahsili konusunda , bir önceki yıldan itibaren , tahsil olunacak bölgenin yönetici veya görevlilerine hitaben emirler sadır olmaktadır. Mesela , 1158 yılına mahsub olan "*avarız ve bedel-i nüzül malı* " nın tahsili konusunda 1157 tarihli , 1160 senesine mahsuben adı geçen verginin tahsilini isteyen 1159 tarihli sadır olmuş iki ferman bunu göstermektedir. ⁴¹ Fakat, bu durum her zaman böyle olmayabilirdi. Tahsili istenen verginin mahsub olduğu yıl içinde de emirler gönderilmekteydi. ⁴²

«*Avarız ve bedel-i nüzül bedelleri* » adı altında Sinop halkından tahsil edilen vergi kalemleri , *asl-ı mal-ı mîrî* , *mübaşiriyye* (tahsildarın 15 gün meksi için *taamiyye ve tahsildariyye*) , *harc-ı bab* (*harc-ı defter-i kalemiyye, huddamiyye, katibiyye*) , *masarif-i saire* den oluşmaktaydı. «*Avarız ve bedel-i nüzül bedelleri* » adı altında tahsil olunan "*asl-ı mal-ı mîrî* "nin dışındaki vergi kalemleri , aynen diğer tekalif vergilerinde de *isim ve miktar* olarak mevcuttu.

Tahsili istenen «*Avarız ve bedel-i nüzül bedellerinin* » yıllara göre dağılımı , bu konuda oluşturduğumuz bir tabloda , daha iyi görülecektir sanıyorum.⁴³

Bu verginin tahsil işi gerçekleştirilirken , tesbit edilen miktarlardan ve mübaşir maaşı bedelleri miktarlarından , fazla veya noksan alınmaması, aldırılmaması, defterlerde belirtilenlerden , noksan hanelerden kısaca fermanda belirtilenlerden ziyade talep olunmaması esastı. Bu esasları çiğnemek, *zulüm ve baskı* olarak addedilmekte , bu nedenle , gayr-i kanuni bu nev'i hareketlerden kaçınılması sadır olan emirlerle istenmekteydi .⁴⁴

Sadır olmuş bulunan bu emirlere rağmen , konuyla ilgili olarak şikayetlerin eksik olmadığı görülüyor : Özellikle *Sinop kalesi topçuları* 'nın, bazı yerlerin köylerinin ahalisinden birilerini , « *tekalif ver* » diye rencide edip , zulüm ve baskı(taadi)da bulunmaları buna örnek teşkil edebilir. Sinop kalesi topçularının bu tavrından rahatsız olan kimseler , durumu Divan-ı Hümayun'a bir *arz-ı hal* ile bildirip gerekenin yapılmasını istemişlerdir : Şikayet edenin iddialarına göre , bir köyde « *avarız hanesine dahil emlâk ve arazisi* » bulunmadığı halde veyahut « *emlâk ve araziye tasarruf* » etmediği halde , kendisi ile karye ahalisinden (reayadan) *kanun ve defter* hilâfına « *tekalif ver* » denilerek vergi istenip rencide edilmiş , zulme uğramıştır.

Devletin bu şikâyet ve zulümlerle ilgili meselelerde izlediği yol , genelde halktan *hilâf-ı kanun ve defter* tekâlif vergilerinin talep edilmemesi , taarruz ve rencideden halkın uzak tutulması idi. Bölgede görev yapan idare ve adliyenin başında bulunan *kadı* , bunu sağlamakla sorumlu tutulmaktaydı. Ancak, bunun sağlanması yani ahalinin kanun dışı harekete uğradığı baskıdan uzak tutulması , şikâyet edenlerin

⁴¹ Bk. *Aynı defter* , s.141-140 , 99 , vesikalar : 78 , 132 , vesikalar tarihi : 9 Şevval 1157 , [Vesikanın Sinop Mahkemesi'ne ulaştığı tarih :] 9 Muharrem 1159.

⁴² Bk. *Aynı defter* , s.141 , 141-140 , 140 , vesikalar : 77 (ferman) , 78 (ferman) , 79 (buyruldu) , vesikalar tarihi : 9 Şevval 1157 , 9 Şevval 1157 , Muharrem başı 1158 (buyruldu).

⁴³ Bk. *Tablo : 2* . (s. 88 'de)

⁴⁴ Bk. *SŞS* , Nu : 86 , s. 62 , 63 , 141 , 141-140 , vesikalar : 183 , 182 , 77 , 78 , vesikalar tarihi : [Vesikanın Sinop'a geliş tarihi:] Şevval 1159 , 1 safer 1160 , 9 Şevval 1157 , 9 Şevval 1157 .

AVARIZ VE NÜZÜL BEDELLERİNİN YILLARA GÖRE DAĞILIMI

Tatvil edilen bölge adı	Mahsub olduğu yıl	Avarız ve bedel nüzüli asıl mali				Mübaşırıyye				Harc - i bab				Mevcut hane	Hane başına düşen miktar			Sinop + Saray Genel Olarak			Gerze =
		briket (Her hane için)	Avanz bedelli	Nüzül bedelli	para	guruş	para	guruş	para	Harc-ı defter-i kalemiyye	Huddamiyye	Kاتبییه	Masarif-i safre		guruş	para	mevcut hane	guruş	para	miktarda	
Sinop Kazası	1150	11.5	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	179	12	342	-	-	-	1	
Saray Kazası	.	+	-	-	123	12	10	-	-	-		
Gerze Kazası	.	+	-	-	40	12	32	-	-	-		
Sinop Kazası	1157	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	179.5	-	348	12	-	-	2	
Saray Kazası	.	.	-	-	123,reb'3	-	-	-	-	-		
Gerze Kazası	.	.	-	-	43,kesir'2,5	-	-	-	-	-		
Sinop Kazası	1158	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	12	10	-	-	-	3	
Saray Kazası	.	.	-	-	-	12	35	-	-	-		
Gerze Kazası	.	.	-	-	-	12	35	-	-	-		
Sinop Kazası	1158	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	179.5	-	348 reb:1	16	-	-	4	
Saray Kazası	.	+	-	-	125,5-2,5 (kesir)=123	-	-	-	-	-		
Gerze Kazası	.	+	-	-	43, reb:1	-	-	-	-	-		
Sinop Kazası	1160	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	-	12	35	-	-	5	
Saray Kazası	.	+	-	-	-	-	-	-	-	-		
Gerze Kazası	.	.	-	-	-	-	-	-	-	-		

- 1 - Bk. ŞŞS , Nu : 89 , s. 25 - 26 , vesika tarihi : 24 Safer 1150.
- 2 - Bk. ŞŞS , Nu : 86 , s. 174 , vesika tarihi : Rebülâhır sonu 1157.
- 3 - Aynı defter , s. 138 , vesika tarihi : Safer 1158
- 4 - Aynı defter , s. 140 , vesika tarihi : Muharrem başı 1158.
- 5 - Aynı defter , s. 64 - 63 , vesika tarihi : 161 , vesika tarihi : 3 Safer 1160.

Tablo : 2

«avarız vergisine tabi olan tasarruf ettiği emlak ve arazisi » nin bulunmamasına bağlı idi. Nitekim , Sinop kazasına tabi *Çeharşenbe nahiyesi* karyelerinden olan Ereğli adlı köyde , avarız hanesine dahil emlak ve arazi tasarruf etmediği halde kendisinden ve karye ahalisinden kanun dışı olarak Sinop kalesi topçularının « *tekalif ver* » diyerek vergi istenip rencide ve taarruza , zulme maruz kaldıklarını belirten cemaatten el-Hac İsmail'in arz-ı haline karşı uygulanan işlem bu doğrultuydu. Bu arz-ı hale istinaden , yukarıda açıkladığımız mahiyette bir ferman sadır olmuştu.⁴⁵

Bu kanun dışı hadiseden ayrıca şu sonuçta çıkmaktadır : Avarız vergilerine tabi olan mükellefler , avarız hanesine dahil *emlak ve araziye* sahip olmak durumundadır. Aksi halde, bir emlak ve araziye tasarruf etmeyenler, avarız vergilerinden hariç tutulmaktadır. ⁴⁶

b) Mükari Katır ve Barkir Bedeli

Sinop halkının , devlete karşı ödemekle zorunlu olduğu vergiler içinde telâkki edebileceklerimizden biri de , *mükari katır ve barkirlerinin temini* yahut onların bedellerinin nakit olarak karşılanması idi. *Mükari katır ve barkirlerinin temin edilmesinin sebebi* , ordunun ihtiyaç duymasından kaynaklanıyordu. Ordunun herhangi bir yere hareketi sırasında onların ihtiyaç duyduğu zahireler ve mühimmatın da nakli gerekiyordu. İşte böyle onlarda , *mükari katır ve barkirleri* nakil vasıtası olarak kullanılmaktaydı. Bu nakil vasıtalarından , zahire ve mühimmat naklinden başka ,sair mühim işlerde de faydalanılmaktaydı.

Mükari katır ve barkirlerinin temini hadisesine , elimizdeki belgelere göre , iki şekilde rastlamaktayız . Birincisi , sefer dolayısıyla hareket edecek ordunun ihtiyaç duyduğu zahire , mühimmatın nakli ve sair mühim hizmetler için ; ikincisi de herhangi bir bölgede başkomutan emri altında bulunan ordunun ihtiyaç duyduğu malzemelerin nakli ve hizmetlerin yürütülmesi içindi. Kısaca , birincisinde , ordu sefere çıktığından

⁴⁵ 9 Muharrem 1159 'da Sinop Mahkemesi'ne gelip kaydedilen bu ferman sureti hakkında bk. ŞŞS , Nu : 86 , s.99 , vesika : 132.

⁴⁶ Bu konudaki görüşlerini dile getiren Ahmet Tabakoğlu da , avarız yükümlülerinin vergi açısından haneye tabi olabilmelerini , yükümlünün bir mülkü kullanmasına bağlamaktadır. (Bk. Ahmet Tabakoğlu , Aynı eser , s.155.). Bu , yukarıda bizim açıkladığımızdan başka birşey değildir.

"Avarız vergileri "nden kısmi yahut tam muaf tutulanlar , askeri hizmette bulunan sınıflar (çavuş , sipahi , sipahi oğulları) , ilmi ve dinî bazı mansıb ve hizmet sahipleri (imam , hatip , kayyım , zeviye daş , tekkenişin) , muhassıl ve âmîl adlarıyla anılan vergi memurları , herhangi bir sebeple çalışmayacak durumda olan (faal nüfus dışında kalan) lar gibi ferdi muafiyet sahipleri ve savaş alanı olmuş yerler ahali , göç ve salgın hastalık sahipleri , ulaştırma ve ticaret güvenliğini sağlayan derbent teşkilatı mensupları , köyleri , köprücü ve su yolcuları , posta teşkilatı mensupları , menzîlciler , tuzla mensupları (tuzcular) , maden ocaklarına işçi ve yakıt sağlanmasıyla görevli olanlar , devletçe düzenlenen , çeltük tarımıyla uğraşan kimseler gibi toplu gruplar olarak tesbit edilmiş , belirtilen bu sınıflar hariç , herkesin kendi kudreti nisbetinde avarız vergisine tabi oldukları vurgulanmıştır. (Avarız vergilerinden herhangi bir sebeple ferdi yahut toplu olarak hariç tutulan kitleler hakkında bk. ve krş. Ö. L. Barkan , « Avarız » mad , İ.A. , II , s.15 ; Ahmet Tabakoğlu , Aynı eser , s.155-156.). Devletin , bazı istisnai vaziyetlerde sıkışınca , avarızdan muaf tutulanların bu muafiyetlerinin çoğunu dinlemeyerek herkese « *bitilü , bitisüz demeyup avarız salmakta* » olduğu görülmektedir. Bazan da zamanla alakadar mükellefler , birer berat tedarik edip muafırlar arasına geçmek suretiyle , diğerlerinin yükünün artmasına sebep olmuşlardı. (Bk. Ö.L. Barkan , Aynı madde , s.157.)

hareket halinde iken ihtiyaç duyduğu katır ve barkir söz konusudur, ikincisinde ise başkomutan idaresinde ordu bir bölgede hizmet ettiği sırada onun ihtiyaç hissettiği mühimmatın nakli için katır ve barkirin temini söz konusudur. Nitekim 1149 senesinde *Babatağ* tarafına sefere çıkan ordunun ihtiyaç duyduğu *katır ve barkirler* ile , **İran** canibi başkomutanı (serasker) olan kimsenin maiyyetindeki ordunun mühimmatının nakli için 1158 senesine mahsuben talep olunan katırların kullanım durumları buna örnek verilebilir.

1149 H. senesinde ordunun *Babatağ seferi* dolayısıyla talep olunan " *mükari katır ve barkir* ihtiyacının Kastamonu sancağına isabet eden miktarı ,400 baş katır ve barkir di.⁴⁷ **İran** canibi başkomutanı (seraskeri) maiyyetinde , mühimmat nakli için 1158 senesine mahsuben talep olunan katırların , Kastamonu sancağına isabet eden miktarı ise , 100 baş katır dı .⁴⁸ 1149 senesinde Kastamonu Sancağına isabet eden 400 baş " *katır ve barkir* "den Sinop kazasına 29,5 baş , mülhakatları olan Saray kazasına 10,5 baş ve Gerze kazasına 6,5 baş *katır ve barkir* hissesi isabet etmişti .⁴⁹

Ordu için lâzım gelen ve Kastamonu sancağı kazalarından olan Sinop ve mülhakatından da talep olunan bu *katır ve barkirler* , Sinop ve mülhakatı diğer kazalarda mevcut değildi . Bu eksikliğin sebebi , Sinop ve mülhakatında ordunun ihtiyaç duyduğu kapasitede *katır ve barkir* yetiştirilememesinden kaynaklanmış olmalıdır. Bu nedenle Sinop ve mülhakatının hissesine düşen *mükari katır ve barkirleri* , nakit para bedeline çevrilmiş ve meblağ olarak tahsili yoluna gidilmiştir. Sinop halkı bu mükellefiyete , *mükari katır ve barkiri* başlığı altında, belli miktarda ve fakat yıllara ve duruma göre değişebilen oranda , para vererek iştirak etmiştir. Nitekim 1149 senesinde *Babatağ seferi* dolayısıyla talep olunan mükari ve barkirlerinin , *Babatağ Sahrası Buyuruldu* 'na göre⁵⁰ Sinop ve mülhakatına isabet eden miktarı , 29,5 (Sinop kazası) + 10,5 (Saray kazası) + 6,5 (Gerze kazası) = 46,5 baş olup , her bir baş *katır ve barkir* hayvanı için 50 gurus hesabıyla toplam $1475+525+325 = 2325$ gurus bedel tayin olunmuştu .⁵¹ Fermanla 1158 senesine mahsuben , Kastamonu sancağı kazalarından talep olunan toplam 100 baş *mükari katırın* , Sinop ve mülhakatına isabet eden miktarı ise , 8 (Sinop kazası) + 2 (Saray kazası) + 2 (Gerze Kazası) = 12 baş olup , her bir baş katır hayvanı için 60 gurus bedel hesabıyla $480 + 120 + 120 = 720$ gurus bedel tayin olunmuştu.⁵²

47 Bk. ŞŞS , Nu : 89 , s.11 , vesika : 19 .

48 Bk. ŞŞS , Nu : 86 , s.143 , vesika : 74 , vesika tarihi : 20 Muharrem 1158.

49 Bk. ŞŞS , Nu : 89 , s.11 , 8 , vesikalar : 19 , 18 .

50 .Bk. ŞŞS , Nu : 89 , s.11 , vesika : 19.

51 .Sinop Mahkemesi' nden (Canib-i şer 'den) mübaşir eline verilen defterde , her bir re's (baş) katır ve barkir için , 39 gurus bedel tesbit edilip toplam olarak Sinop ve mülhakatına *mükari katır ve barkir bedeli* 1674 gurus tayin olunduğu görülmektedir. 1149 tarihli " *Babatağ Sahrası Buyuruldu* " ile aynı tarihli canib-i şer'ce verilen defterde görülen bu farklılık bize , " *Buyuruldu* "da her bir katır ve barkir için istenilen 50 gurusun canib-i şer'ce 36 gurusu düşürüldüğünü gösterebilir. Bu düşürülmenin ekonomik sebeplerini şu aşamada izah çok güçtür. Ancak, marifet-i şer ve cümle [ayan ve eşraf reaya] marifetleriyle mahkemede ahalinin ekonomik kapasitesinin göz önüne alınarak , bir baş katır ve barkir için buyuruldu da tayin edilen 50 gurusun 36 gurusu indirilebildiği ifade olunabilir.

Canib-i şer'ce mübaşir eline verilen deftere göre , 46,5 re's katır ve barkir için 36 gurus hesabıyla toplam 1674 gurus olarak tesbit ve tayin olunan bedelin , Sinop ve mülhakatında mevcut bulunan vergi hanelerinin her bir hanesine 5 gurus 1 para isabet etmekteydi. Bunun manası , Sinop ve mülhakatında 312 vergi hanesi mevcut demektir. (Bk. Aynı defter , s.8 , vesika : 18 ; krş. Aynı defter , s.11 , vesika : 19 .)

52 Bk. ŞŞS , Nu : 86 , s.143 , vesika : 74 , vesika tarihi : 20 Muharrem 1158.

" *Mükari katır ve barkir bedelleri* "nin dışında , onunla birlikte , diğer tekâliflerde de görüldüğü üzere , *masarîf , harc-ı bab , mübaşiriyye* ⁵³ yahut *vilayet masrafı , harc-ı defter , huddamiyye , naibiyye , kâtibiyye , kaydıyye , eminiyye , çukadariyye , muhzırıyye* , tahsil zamanında mübaşirin 15 günlük meksi için *taamiyye ve tahsildariyye* adı altında bir kısım meblağların tahsili de yapılmıştı. ⁵⁴

Talep olunan bu "*mükari katır ve barkirleri* "nin , Sinop ve mülhakatında bulunmadığından yahut ihtiyaca cevap verecek nitelikte olmadığından , bu nedenle de "*mükari katır ve barkirleri* "nin değerinin para olarak tahsili yoluna gidildiğinden bahsetmiştik . İşte "*Sinop ve mülhakatı* "ndan ve "*Kastamonu sancağı kazaları* "ndan bedeli ***nakit olarak*** tahsil olunan bu mükari katır ve barkirlerin, **Rumeli** tarafından münasip mahallerden tedariki yoluna gidildiği anlaşılıyor .⁵⁵ Bu durumda Kastamonu sancağı kazaları ve Sinop ve mülhakatına düşen şey, bu *katır ve barkirlerin* , kendi kazalarında bulunmaması nedeniyle , **bedellerini** ödemekten ibarett .

Ordu için lâzım olup zahire ve mühimmat nakli ile sair hizmetlerde kullanılacak olan mükarî katır ve barkirlerin , âlât ve beşâtlarıyla mükemmel olması esastı.⁵⁶ Katır ve barkirler talep olunurken , *semer , yular ve sair malzemeleri* ile tam tekmil olması istenmekteydi.⁵⁷

c) Masarîf ve Hediye

Sinop ve mülhakatının ödemekle mükellef olduğu vergilerden biri de , çeşitli sebeplerle görevlendirilmiş bulunan devlet memurlarının masraflarını karşılamak ve onlara ikramiye olarak verilmek üzere tahsis edilen belli miktardaki bir vergi idi. Masrafı karşılanıp ikramiyesi verilecek olan bu görevli yahut devlet adamı , asker taifelerinin ihracına v.s. hususlarına memur kılınan kimse idi.

Bu tekâlif vergisinin talebi, asker ihracı işiyle görevli kılınmış devlet adamının, Kastamonu'ya gelip burada ve Kastamonu sancağına bağlı kazalarda birer ikişer gün meks ve ikamet etmesi sırasında, yaptığı masraflara münhasır kalmaktadır. Kısaca bu vergi , ***masraf ve ikramiye*** adı altında tahsil olunmaktadır. Görevli kişinin ***masrafları*** , çeşitli cinsteki "*zehairler ve sair levazimat* " ndan oluşmaktadır. Bunların yanında ona « *ekremiye bahaları* » adıyla ***ikramiye*** sunulmaktadır. " Kastamonu mütesellimi **âğa** " tarafından sadır olmuş bir buydulduda ⁵⁸ , 1157 senesinde fermanla Anadolu ' nun *sağ , sol ve orta* kollarından *asker taifelerinin ihraclarına* memur kılınmış bulunan vezir **Çelik Mehmed Paşa Kastamonu** sancağına geldiğinde , bu sancak kazalarında birer ikişer gün kalması münasebetiyle

⁵³ Bk. ŞŞS , Nu : 89 , s.11,vesika : 19 ; krş. Aynı defter ,s.8 ,vesika : 18.

⁵⁴ Bk. ŞŞS , Nu : 86 , s.143 , vesika : 74 , vesika tarihi: 20 Muharrem 1158.

⁵⁵ Bk. ŞŞS , Nu : 89 , s.11 , vesika : 19 .

⁵⁶ Bk. ŞŞS , Nu : 86 , s.143 , vesika : 74 , vesika tarihi : 20 Muharrem 1158.

⁵⁷ Bk. ŞŞS , Nu : 89 , s.8 , vesika : 18.

⁵⁸ Bk. ŞŞS , Nu : 86 , s. 164 , vesika : 48 , vesika tarihi : 12 Ca 1157.

, bu zaman zarfından kendisine "zehir ve sair levazimat" ın hazır bulundurulması , bununla beraber ona « ekremiye bahaları » adı altında *ikramiye* verileceğinin belirtilmesi bunu ortaya kor. Bu buyuruldu tarihinden (12 camaziyelahıĝ 1157) on iki gün sonra (24 Cemaziyelahir 1157) "*Çelik Mehmed Paşa ' nın masarîf ve ikramiyesi* " nin Sinop ve mülhakatı Gerze ve Saray kazalarına isabet eden miktarı tesbit eden ve bu ad altında , *imdad-ı seferiyye* ile *menzil imdadiyyesi* adlı tekalif vergilerinde gördüğümüz gibi , bir kısım vergi kalemlerini ve miktarlarını belirleyen bir *defterin* ⁵⁹ oluşturulması , bu tekalifin niteliğini ortaya koymasından önem taşır.

Bu verginin *tevzi ve taksimi* , *tahsil şekli* , *vergi kalemleri* v.s., hemen hemen *diğer tekâlîf vergileriyle* aynıdır. Bu verginin tahsili işinden sorumlu olanlar da , diğer tekalif vergilerinin tahsili işinden sorumlu olanlarla aynı sıfatı taşımaktadır. . İncelediğimiz döneme dair bu nevi bir verginin tahsilini gösteren fazlaca kayıtlara sahip değiliz. Bir örneği , 1157 senesinde Anadolu'nun *sağ . sol* ve *orta* kollarının *asker taifelerinin ihraclarına* memur kılınmış bulunan vezir *Çelik Mehmed Paşa ' nın* Kastamonu'ya geldiğinde ona tahsis olunan "*masarîf ve ikramiyesi* "nin Sinop ve mülhakatına isabet eden hissesinin miktarı , Sinop kazası için 700 +70 (Ağa efendiye ikramiyye) = 770 ğuruş , Gerze kazası için 151.5 + 20 (Ağa efendiye ikramiye) , Saray kazası için 151,5 + 20 (İkramiyye , Ağa efendiye) toplam 1103 ğuruş idi .⁶⁰ Bunun dışında , tahsil vaktinde aynı vergi adı altında , *diğer tekâlîf vergilerinde de gördüğümüz gibi* , *taâmiyye ve tahsildariyye* (30 ğuruş) , *harc-ı defter* (35 ğuruş) , *kâtibiyye* (3 ğuruş) , *eminiyye* (3 ğuruş) , *huddâmiyye* (4,5 ğuruş) *muhzirîyye* (1,5 ğuruş) adıyla toplam 77 ğuruşun da tahsili istenmişti.⁶¹

d) Taksit-i Evvel ve Sani Nısf-ı Mal-ı Maktu

Sinop ve mülhakatı ahalisinin, iki taksit halinde ödemekle mükellef olduğu vergiler de vardı . Bunlar , « *taksit-i evvel nisf-ı mal-ı maktu* » ve « *taksit-i sani nisf-ı mal-ı maktu* » adı altında anılmakta ve tahsil olunmaktaydı. Söz konusu vergilerin Kastamonu sancağı mütesellimi uhdesinde olduğu anlaşılıyor. Nitekim zikredilen adlarla bir verginin tahsili konusunda herhangi bir ferman kaydına rastlayamamız, bununla beraber bu konudaki emirlerin hep sancak mütesellimi tarafından sadır olması buna işaret edebilir .⁶²

Bu vergilerin tavzi ve taksimi , tahsil şekli de yukarıda bahsedilmiş bulunan tekalif vergileri usulündedir.

⁵⁹ Bk. Aynı defter , s. 163 , vesika : 49 , vesika tarihi : 24 Cemaziyelahir 1157.

⁶⁰ Krş. Dipnot : 58 ve 59 ' da belirtilen 48 ve 49 numaralı vesikaları.

⁶¹ ŞŞS , Nu : 86 , s. 163 , vesika : 49.

⁶² "*Taksit-i evvel ve taksit-i sani*" nin tahsili konusunda sadece mütesellim buyruhdularına rastlanması tesadüfi olamaz. Diğer tekaliflerin tahsili konusunda fermanlar sadır olurken bu vergi konusunda ferman sadır olmamıştır veyahutta onca vesika içinde konuyla ilgili olarak ferman kaydına rastlanmamıştır. Elbette bir verginin tahsili kanun ve emir (ferman) gereğidir. Ancak bizim burada demek istediğimiz husus, bu vergi gelirlerinin tasarrufunun Kastamonu sancağı uhdesinde yani tasarrufunda bulunmasıdır ; merkezi Hazine'ye giden bir vergi olmamasıdır.

İki taksitte tahsil olunan söz konusu vergilerin tahsil zamanının ne vakit olduğu kesin belli değildir. Fakat , ilk taksidin Mart ibtidasından lazım geldiği ifade olunmaktadır. ⁶³ Ancak , ikinci taksidin hangi ayda olduğuna dair bir kayda rastlanmamıştır.

Diğer tekaliflerde gördüğümüz gibi , « *taksit-i evvel ve taksit-i sani nısf-ı mal-ı maktu* » başlığı adı altında da , bir kısım adlarla anılan belli miktardaki vergi kalemleri bulunmaktaydı. Bunlar , *asl-ı mal-ı maktu* , *mübaşiriyye* (mübaşirin 15 gün meksi için *taamiyye* ve *tahsildariyye*) , *harc-ı bab* (*harc-ı defter-i kalemiyye* , *huddamiyye* , *kafibiyye* , *muhzırıyye*) , *vilayet masrafı* adlarını taşımaktaydı.⁶⁴ Bununla beraber, yalnızca 1159 senesine mahsuben « *ikinci taksit nısf-ı mal-ı maktu* » vergisi başlığı altında tahsilini gördüğümüz *menzil ücreti* ile *avarız ve nüzül* için ağaya verilen meblağı da bu gruba dahil edebiliriz .⁶⁵ Ayrıca, tek bir örnekte rastlayabildiğimiz bir durum da , Devlet-i aliyye tarafından Kastamonu sancağından talep olunan 3.000 ğuruşluk *imdadıyyenin* Sinop ve mülhakatına isabet eden miktarının , buyuruldu ve pusula gereği tahsil olunan taksit-i evvel ile birlikte, tahsil olunmasıdır. Ancak bu durum, tahsil olunan diğer taksitler için söz konusu değildir : Devlet-i aliyyenin talep ettiği *imdadıyye* , sadece 1160 yılına mahsuben tahsil olunacak olan "*taksit-i evvel nısf-ı mal-ı maktu* " ile , bir defaya mahsus olmak üzere tahsiline münhasır kalmaktadır .⁶⁶

Elimizdeki mevcut vesikalara göre , 1149 , 1157 , 1158 , 1159 ve 1160 yıllarına mahsub olmak üzere bir yılda iki taksit halinde *taksit-i evvel ve taksit-i sani* olarak anılan vergilerin tahsil olunduğu anlaşılıyor. Bunlardan "*taksit-i evvel* " ile ilgili örnekler 1149 ⁶⁷ , 1158 ⁶⁸ , 1159 ⁶⁹ , 1160 ⁷⁰ yıllarına , "*taksit-i sani* " ile ilgili örnekler 1149 ⁷¹ , 1157 ⁷² , 1158 ⁷³ , 1159 ⁷⁴ yıllarına mahsub olmak üzere mevcuttu.

"*Taksit-i evvel ve taksit-i sani nısf-ı mal-ı maktu* " konusunda oluşturulan **tablo da** (bk. Tablo : 3 ; s.94 'te)da görüleceği gibi , bu vergiler adı altında tahsil olunan vergi kalemleri içinde , miktarı değişmeyen ve sabit olarak görüneni sadece "*taksit-i evvel* yahut *taksit-i sani* "nin « *asl-ı mal-ı maktu* (mal-ı mirî) »u dur. *Mübaşiriyye* , *harc-ı bab* , *vilayet masrafı* v.s. vergi kalemleri , yıllara göre , inişler çıkışlar göstermektedir. Bu iniş ve çıkışların gerçek sebebini kesin olarak söylemek çok güç olmakla birlikte , asıl mal (mal-ı mirî) dışındaki vergi kalemleri (mübaşiriyye, harc-ı

⁶³ Bk. SŞS , Nu : 86 , s. 89 , vesika : 146 , vesika tarihi : 2 Rebi(ülevvel) 1159.

⁶⁴ Krş. SŞS , Nu : 89 , s. 15 , 47 , vesikalar : 27 , 48 , vesikalar tarihi : 4 Muharrem 1149 , 6 Cemaziyelevvel 1150 ; SŞS , Nu : 86 , s. 156 , 156 , 116-115 , 112 , 89 , 73 , 77-76 , 59-58 , 60-59 . vesikalar : 57 , 58 , 112 , 117 , 146 , 170 , 166 , 189 , 188 , vesikalar tarihi : 10 Safer , 9 Ramazan 1157 , 6 Cemaziyelevvel 1158 , 4 C. 1158 , 2 Rebiülevvel , - , 20 Receb 1159 , - 1160 , Rebiülevvel ortası 1160.

⁶⁵ Bk. SŞS , Nu : 86 , s. 77-76 , vesika : 166 , vesika tarihi : 20 Receb 1159.

⁶⁶ Bk. Aynı defter , s. 60-59 , vesika : 188 , vesika tarihi : Rebiülevvel ortası 1160.

⁶⁷ Bk. SŞS , Nu : 89 , s. 15 , vesika : 27 , vesika tarihi : 4 Muharrem 1150.

⁶⁸ Bk. SŞS , Nu : 86 , s. 116 - 115 , vesika : 112 , vesika tarihi : 6 Cemaziyelevvel 1158.

⁶⁹ Bk. Aynı defter , s. 89 , vesika : 146 , vesika tarihi : 2 Rebiülevvel 1159.

⁷⁰ Bk. Aynı defter , s. 59-58 , 60-59 , vesika : 189 , 189 , vesikalar tarihi : - 1160 , Rebiülevvel ortası 1160.

⁷¹ Bk. SŞS , Nu : 89 , s. 47 , vesika : 48 , vesika tarihi : 6 Cemaziyelevvel 1150.

⁷² Bk. SŞS , Nu : 86 , s. 156 , 156 , vesikalar : 57 , 58 , vesikalar tarihi : 10 Safer , 9 Ramazan 1157.

⁷³ Bk. Aynı defter , s. 112 , vesika : 117 , vesika tarihi : 4 C 1158.

⁷⁴ Bk. Aynı defter , s. 73 , 77-76 , vesikalar : 170 , 166 , vesikalar tarihi : - 1159 , 20 Receb 1159.

TAKSİT-İ EWEL ve TAKSİT-İ SANİ ADI ALTINDA TAKSİL OLUNAN VERGİLERİN YILLARA GÖRE DAĞILIMI

Verginin Adı	Tahsil Olunan Bölge	Mensub Olduğu sene	Taksit-i evvel yahut sani nisf-i mal-i maktu adı altında tahsil olunan vergi kalemleri.																	
			Ash-i mal-i maktu	Mibasıtiye-i e-amiyye-tasidiyye (gürüş)		Harc-i Bab (gürüş)	Harc-i def-i kalemiyye (gürüş)		Harc-i Huddamiyye - Nahiyye - Kati'at (gürüş)		Harc-i Menazil (gürüş)	Vilayet Masrafi	Yekün Meblağ	Hane Mevcudu (Yekün)	Hane Başına Düşen Miktar					
				(gürüş)	(gürüş)		(gürüş)	(gürüş)	(gürüş)	(gürüş)					Para	Meblağ	Seman	Akte		
Taksit-i evvel nisf-i mal-i maktu	Sinop ve muhalakati Saray ve Gerze	1149	757	15	15	—	30	4	3	6	2	—	134	966	—	3	—	—	—	1
"	"	1158	757	—	[+]	+130	40	—	—	—	—	—	?	—	4	—	—	—	4	2
"	"	1159	757	80	—	—	—	—	—	—	—	—	—	877	—	—	—	—	—	3
"	"	1160	757	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4
"	"	1160	757	—	—	—	[+]	+60	—	—	—	—	—	1222	282	6	7	—	—	5
Taksit-i sani nisf-i mal-i maktu	"	1149	757	50	[+]	[+]	?	?	—	?	—	—	?	—	—	3	—	8	—	6
"	"	1157	757	70	—	—	—	—	—	+	—	—	—	862	—	—	—	—	—	7
"	"	1157	757	60	[+]	[+]	50	[+]	—	—	+14	—	132	1013	—	3	16	—	—	8
"	"	1158	757	75	—	—	—	—	—	—	—	—	—	865	—	—	—	—	—	9
"	"	1159	757	80	—	—	—	—	—	[+]	—	—	—	877	—	—	—	—	—	10
"	"	1159	757	—	16.5(?)	40	55	5	—	—	[+]	1	—	902	283	4	15	—	—	11

- 1- Bk. SŞS, Nu: 89, s. 15, vesika tarihi: 4 Muharrem 1150. (Defter)
2- Bk. SŞS, Nu: 86, s. 116 - 115, vesika tarihi: 112, vesika tarihi: 6 Cemazıyelevvel 1158. (Defter)
3- Bk. Aynı defter, s. 89, vesika tarihi: 146, vesika tarihi: 8 Rebiül... 1159 (Buyuruđu)
4- Bk. Aynı defter, s. 59 - 58, vesika tarihi: 189, vesika tarihi: 1160 (Buyuruđu)
5- Bk. Aynı defter, s. 60 - 59, vesika tarihi: 188, vesika tarihi: Rebiülevvel ortası 1160. (Defter)
6- Bk. SŞS, Nu: 89, s. 47, vesika tarihi: 48, vesika tarihi: 6 Cemazıyelevvel 1150 (Defter)
7- Bk. SŞS, Nu: 86, s. 156, vesika tarihi: 57, vesika tarihi: 10 S. 1157 (Buyuruđu)
8- Bk. Aynı defter, s. 156, vesika tarihi: 58, vesika tarihi: 9 Ramazan 1157 (Defter)
9- Bk. Aynı defter, s. 112, vesika tarihi: 117, vesika tarihi: 4 C. 1158. (Buyuruđu)
10- Bk. Aynı defter, s. 73, vesika tarihi: 170, vesika tarihi: 8 C. 1159. (Buyuruđu)
11- Bk. Aynı defter, s. 77 - 76, vesika tarihi: 166, vesika tarihi: Receb 1159. (Defter)

Tablo : 3

bab, vilayet masrafı v.s.) nin tahsil olunduğu bölgedeki şartlara ve bunların miktarlarının bölge yöneticileri tarafından tayin edilmesine bağlamak mümkündür.

e) İmdad-ı Seferiyye

İmdad-ı seferiyyenin ⁷⁵ tarih ve tahsil ediliş gayesinin askerî bir mahiyet arzettiği görülüyor. İmdad-ı seferiyye konusunda sadır olmuş fermanlardaki bilgiler bizi bu neticeye götürmektedir.

Belli bir bölgeye sefer dolayısıyla sevk edilmiş bulunan askerlerin ve sefer için lüzumlu olan levazımatın karşılanması, bununla beraber zarurî askerî mühimmatın tanzim ve tesviyesi düşüncesinin imdad-ı seferiyyenin tarihini gerekli kılan bir amil olduğu gibi yine aynı gayeyle yahut savunma amaçlı belli bir yörede istihdam edilmiş bir askerî kuvvetin yetersiz gelmesinden dolayı kuvvet komutanının maiyetinde istihdam edilmek üzere yeni asker kaydının gerçekleştirilip asker olmaya teşvik edilmesinin yanında onların her türlü masraflarının karşılanması amacıyla da bu verginin tarih ve tahsili yoluna gidildiği gözlenmektedir. Nitekim Evaili Muharrem 1157 tarihli " *Kütahya Eyaleti İmdad-ı Seferiyyesi* " ne dair sadır olmuş bulunan bir *ferman sureti* ⁷⁶ , İmdad-ı seferiyyenin tarihine sebep olan yukarıda bahsetmiş olduğumuz şartlardan birincisine , 29 Zilhicce 1158 tarihli bir diğer *ferman sureti* ⁷⁷ de ikinci amile örnek olarak gösterilebilir.

İmdad-ı seferiyyenin tarihine esas olan ve sefer için gerekli bulunan levazımatın ne olduğu konusu ile , sefer esnasında ordunun yanında bulunacak zarurî askerî mühimmatların tanzim ve tesviyesinin nasıl yapıldığı konusunda , elimizdeki

⁷⁵ "İmdad-ı seferiyye "nin doğuşu ve gelişimi üzerinde tetkikimizi yoğunlaştırarak asıl konumuzdan uzaklaşmak istemiyoruz . Zira , *ımdad-ı seferiyye ve diğer vergi tipleri* nisbeten Osmanlı maliyesine tahsis edilmiş eserlerde tartışılmıştır. (Bk. ve kırs. Ahmet Tabakoğlu , Aynı eser , s. 265-275 ; Yavuz Cezar , Aynı eser , s. 53-64.). Bununla beraber , "ımdad-ı seferiyye "nin henüz bir vergi mükellefiyeti haline gelmezden önce, başlangıçta devlet tarafından *savaş harcamalarına ve mevacib ödemelerine* katkı sağlamak üzere ve sonra ödemek şartıyla devlet adamlarından ve bazı sancaklardan *borç olarak istendiği ve alındığını* , sonraları bir *vergi mükellefiyeti* haline dönüştüğünü , vergi mükellefiyeti haline dönüştükten sonra da bu verginin muafiyet sınırının , çok dar tutularak , *ulema ve askerî zümrenin de vergi mükellefleri* içine sokulduğunun tesbit edilmiş bulunduğunu ifade edebiliriz. (Bk. Ahmet Tabakoğlu , Aynı eser , s. 266-67.)

⁷⁶ « bu def'a Kars cânibi ser-askerliği Anadolu Eyaleti inzîmâmiyle düstûr-i mükerrer-i muhterem ve mu'azzam müşîr-i müfahham nizâmü'l-âlem sadr-ı esbak vezîrim Ahmed Paşa edâmallahüteâlâ iclâlehü avânf-ı mülîkâne ve avârif-i seniyye-i hoşrevânımdan tevcihile ihsânım ve icâleten be asker-i İslâm ve ordu-yı nîma varup erişmesi fermânım olduğına binâen tez elden levâzım-ı seferiyyesi tedârik ve ve mühimmat-ı zaruriyyesini tanzim ve tesviye eylesini vesîle ve medâr olmak için elle yedi (1157) senesine mahsûben tarafına aid(?) Eyalet-i Anadolu imdâd-ı seferiyyesi' nden » (vesikânın tamamı için bk. SŞS , Nu : 86 , s. 180 , vesika : 28 , vesika tarihi : Evaili Muharrem 1157 .)

⁷⁷ « bin yüz elli tokuz (1159) senesine mahsûben i'ânet-i mîriçün Kastamonı sancağı'nda sen ki mübâşir-i mûmâ-ileyhsin ma'rifetinle tahsili ferman olan on bin (10.000) gurus imdâd-ı seferiyye akçesi hâlâ Kars cânibi ser-askeri düstûr-ı mükerrerem ve mu'azzam müşîr-i müfahham ve muhterem nizâmül-âlem sadr-ı a'zamı esbak vezîrim Ali Paşa edâmallahüte'âlâ iclâlehünnün ma'yyetinde mevcut bulunmak için Anadolu cânibinde vaki' bazı sancak mutasarrıfları ma'rifetleriyle tahrirleri tertib ve fermânım olan mîrî süvari cengci askerinin bahşîş ve ulûfe ve zahîre bahâ ve masârif-i sâirlerine sebeb-i tahrîr-i ahkâm ile havâle ve ta'yîn olunup » (Tamamı için bk. SŞS , Nu : 86 , s. 98 , vesika : 134 , vesika tarihi : 29 Zilhicce 1158 .)

vesikalarda pek açıklık yoktur. Fakat , belli bir yöreye sevk edilmiş askerî bir kuvvetin miktarının yetersiz kalmasından dolayı , o bölgenin kuvvet komutanını maiyyetinde istihdam edilmek üzere kaydolunan askerler için , imdâd-ı seferiyye yönünden havale olunan akçenin niteliği konusunda , biraz açıklık bulunmaktadır. Buna göre , havale olunan *imdad-ı seferiyye* , yani kaydolunan askerlerin *masrafları* ile mîrî süvarî cengci askerlerin *bahşiş , ulufe , zahîre bahâ* ve *diğer masrafları* içindi. Kısaca *imdad-ı seferiyye* , bu kalemler için tarh ve havale olunmuştu . ⁷⁸

Devletin , "*imdad-ı seferiyye* "nin reâyâ üzerine tarh ve tahsil işini gerçekleştirenken , kendisini mahsun gösterecek fakat halkın galeyana gelmesini di sağlayacak alternatifleri kullanmaktan geri kalmadığı anlaşıyor. Devlet bu gaye ile, halkın manevî duygularını , itikada dayanan prensiplerini , canlandırmaya çalışmış, hadiseye dinî bir atmosfer kazandırmıştır . Nitekim Şevval sonu 1158 tarihli bir ferman suretinde , Kars ve Diyarbakır taraflarından iki koldan sefer tertib olduğundan bahisle , geçen seneye göre daha fazla tedarikat ve asker lâzım ve tertip olunup , böyle vakitlerde Anadolu ve Rumeli'deki eyalet ve livalardan "*imdad-ı seferiyye* "nin tahsilinin «*dîn-i mübîne i'ânet cümle üzerlerine farz olduğu* » nun ifade olunması bunu ortaya kor . ⁷⁹

1.1- İmdad-ı Seferiyye' nin Niteliği :

İmdad-ı seferiyye ile ilgili olarak ele alınması gereken hususlardan birisi de, *imdad-ı seferiyye* ' nin tahsili zamanında , onunla birlikte ve fakat "*imdad-ı seferiyye asıl malı* " ndan ayrı olarak isimlendirilmiş bir kısım vergilerin daha tahsil olunmasıydı. Çeşitli adlarla anılmakta olan bu vergiler, imdad-ı seferiyye genel başlığı altında yer almakta ve ona dahilmiş gibi bir görünüm arz etmekteydi. Sadır olmuş bulunan Rebiülevvel 1157 tarihli bir ferman suretinde , *imdad-ı seferiyye* başlığı altında zikredilen vergi kalemlerinin durumu bunu göstermektedir. Buna göre, imdad-ı seferiyye başlığı altında tahsil olunacak vergi kalemleri şunlardı :

- a) İmdad-ı seferiyye *asıl malı* ,
- b) Mübaşirin 15 günlük meks için tayin olunan *tahsildariyye* ve *taamiyye* ,
- c) *Vilâyet masrafı* ,
- d) *Harc-ı defter* ,
- e) *Kâtib-i ihsâriyye* ile beraber *huddâmiyye* . ⁸⁰

Bununla beraber , bazan vesikalarda ,bu imdad-ı seferiyye vergisi kalemleri , çoğu zaman bu derece teferruatlı olarak zikredilmeyip , sadece a) *imdad-ı seferiyye*

⁷⁸ Bk. Aynı defter , s. 98 , vesika : 134 , vesika tarihi : 29 Zilhicce 1158.

⁷⁹ « bi-mennühü sübhânehü ve te'âlâ evvel bahâr-ı huçeste-i âsârda Kars ve Diyarbakır câniblerinden iki koldan sefer vesiyetü'z zâfere sene-i sâbıkadan ziyâde tedârikât-ı kesîre ve esâkir-i tertîb ve tanzîm olunup ve böyle vakitte dîn-i mübîne i'ânet cümle üzerlerine farzıyye-i zimmet olmakdan nâşi Anatoli ve Rumeli'nde vâkı' eyâlet ve elviyyeden imdâd-ı seferiyye tahsil olunup binâen-aleyh elviyye-i sâire misillü sâbıkına kıyâsen yüz elli tokuz (1159) senesine mahsûben Kastamonı sancağı'ndan dahi yiğirmi (20) kise akçe imdâd-ı seferiyye bir an akdem » (Tamamı için bk. SŞS , Nu : 86 , s. 104-103 , vesika : 129 , vesika tarihi Şevval sonu 1158).

⁸⁰ Bk. SŞS , Nu : 86 , s. 180 , vesika : 29 , vesika tarihi : Rebiülevvel 1157.

ile beraber b) *harc-ı bab* ve c) *mübaşiriyye* adıyla üç vergi maddesi halinde kaydedilmektedir. ⁸¹

Yine konuyla ilgili olarak tertib edilmiş bir kısım defterlerde , yukarıda 5 şıkda ifade ettiğimiz imdad-ı seferiyye başlığı altında tahsil edilen vergi kalemleri , çok cüzî farklılıklarla aynen zikredilmiştir. Bu defterlerde yukarıda "d" şıkında belirtilen vergi kalemi « *harc-ı defter-i kalemiyye* », "e" şıkında belirtileni ise « *harc-ı huddâmiyye ma'a kâtiben ve muhızran* » şeklinde kaydolunmuştur . ⁸² Genelde ferman ve buyuruldularda belirtilen ve kısaca imdad-ı seferiyyeyle beraber *harc-ı bab* ve *mübaşiriyye* adı altında görülen üç verginin , tefarruatlı olarak yukarıda beş şık altında verilmiş vergi kalemlerine tekabül ettiği anlaşılıyor. Bu husus imdad-ı seferiyyenin tahsili konusu için tertib edilmiş bir defterde açık olarak görülmektedir . ⁸³

"*Ferman*" , "*buyuruldu*" ve "*defterler*" de yukarıda belirtildiği biçimde tahsili istenen imdad-ı seferiyye ve bu başlık altında zikredilen diğer vergi kalemlerinin , asıl imdad-ı seferiyye malı dışında olanlarının kanun dışı olarak addedildiği anlaşılıyor. Şevval sonu 1158 tarihli bir ferman suretinde tahsili istenen "*imdad-ı seferiyye malı*" nın yanında , tahsil zamanında fukaradan (halktan) *mübaşiriyye* , kapu harcı (*harc-ı bâb*) ve diğer şekillerde , âdet olan akçeden başka vergi alınmasının zulüm olarak görülmesi , böyle yapanların cezalandırılacağı ifade olunması ⁸⁴ bunu ortaya kor. Bu da gösteriyor ki , fermanlarda belirtilen esaslara kaide olarak "*imdadıyy*" nin tahsil olunacağı bölgenin yöneticileri tarafından pek uyulmuyor , kulak asılmıyordu : *Mübaşiriyye , kapu , mahkeme harcları* v.s. adlar altında çeşitli vergilerin tahsiline devam edilmekteydi. Şevval (10.ay) sonu 1158 tarihli fermanın bu nevi davranışı menetmesine rağmen 27 Zilhicce (12. ay) 1158 ve 15 Muharrem 1159 tarihli tertib olunmuş defterlerde, yasaklanan vergi kalemlerinin zikredilmeleri bunu gösterir. İmdad-ı seferiyyenin tahsiline, mübaşirler eline mahkemece verilen bu defterlerin esas alındığı düşünülürse, bu gayr-i kanuni uygulamanın mahiyeti anlaşılabilir olur. Üstelik bununla da kalmayıp imdad-ı seferiyye genel başlığı altında yeni vergi kalemlerinin de ihdas edildiği görülür. Mesela yukarıda belirtilenlere eminiyye adı altındaki vergi ilâve olunması bu cümledendi . ⁸⁵

Tahsil zamanında imdad-ı seferiyye asıl malı ile birlikte tahsil edilen vergi kalemleri arasında yer alan ve vilayet masrafı şeklinde belirtilen verginin niteliği konusunda düzenlenerek tahsil işine memur kılınmış mübaşir eline verilen defterlerde teferruatlı bilgilere sahip bulunmaktayız. Bu defterlerde yaklaşık 12 çeşit masraf tesbit edebilmekteyiz. Bunlar , "*vilayet masrafından*" yahut "*vilâyet masrafı*"

⁸¹ Bu durum özellikle ferman ve buyuruldularda görülmektedir. (Bk. ve krş. Aynı defter , s. 133 , 131 , 130 , 129 , 133-132 , vesikalar : 88 (ferman) , 91 (buyuruldu) , 92 (buyuruldu) , 94 (ferman) , 89 (buyuruldu) , vesikalar tarihi : 5 M , 15 M , 15 M , 3 safer 1158 , 4 Safer 1158 .)

⁸² Bk. Aynı defter , s. 132-131 , vesika : 90 , vesika tarihi : 10 Rebiülevvel 1158.

⁸³ Bk. Aynı defter , s. 128-127 , vesika : 95 , vesika tarihi : 23 Rebiülevvel 1158.

⁸⁴ « (....) (....) (....) şöyleki , hilâf-ı rızâ-yı hümayun-î celb-i mâla vesîle itihaz olunup ma'âzallahüve'âlâ mübâşiriyye ve kapu ve mahkeme harcı nâm ve âher vechile mu'tad olan akçeden [başka] fukaradan bir habbe alınmak ve himâye ve özre ta'addî ile her kazâya tahmîlinden yâzdesine tarh olunmak meblağ-ı merkûmun tahsilinde dahi mikdâr-ı zerre kusur ve tekâsül zuhûr eylemek lâzım gelür ise her kim olur ise olsun sonra cevâba kadir olamayup bilâ-emân hakkından gelineceği bî-iştibâhdır » (Ferman suretinin tamamı için bk. Aynı defter , s. 104-103 , vesika : 129 , vesika tarihi: Şevval sonu 1158 .)

⁸⁵ Bunun için bir sonraki dipnota bakınız.

dendikten sonra sayılmakta ve miktarları belirtilmektedir. Bu masraf yahut vergi kalemleri Sinop ve mülhakatı itibariyle şu adlarla zikredilmektedir:

1. Varoş kethüdası yediyle *menzil baha* ,
2. Eski masraftan kalan miktar ,
3. Muhtelif *menzillere* verilen *müteaddid masraflar* ,
4. *Han kirası* ,
5. Dizdar Ağa yediyle *masraf* ,
6. Beşlüyon Ağası konağında olan *misafirlerin masrafı* ,
7. Dizdar Ağa konağında olan *misafirlerin masrafı* ,
8. Haseki Ağa ' ya verilen *ücret* ,
9. *Ev kirası* ,
10. Tahsildâr-ı bölükbaşı (bu bölük başı mübaşir tayin olunan kimse idi demek ki mübaşirin de ayrıca kendine yardımcı bir tahsildarı bulunmaktaydı)' ya *zahire baha verilen ücret* ,
11. Eski (şabikan) Haseki Ağa'ya verilen *aylık* ,
12. Efendi hazretleri (müfti veya kadı olabilir) eliyle verilen *bahşiş* ⁸⁶ yahut *sim zarf bahası* ,
13. Müfti eliyle *dem öşrü* ,
14. *Kayık navlunu* ve *menzil baha* (Dizdar Ağa eliyle) ,
15. Vilayet husus için İstanbul'a gönderilen *yolcuya ödenen ücret* . ⁸⁷

⁸⁶ « (....) mîrî "imddâ-ı seferiyye malı"ndan medîne-i mezbûre kazâsından sekiz yüz kırk yedi [847] ğuruş ve Saray kazası'ndan iki yüz yigirmi iki buçuk [222,5] ğuruş ve Gerze kazası'ndan kezâlik iki yüz yigirmi iki buçuk ğuruş tahsili bâbında (...) mal-ı mezkûrun hîn-i tahsilinde Kastamonu mütesellimi tarafından mübâşir tayin buyurulan Kurt bölükbaşının on beş gün meksiçün *zahîre bahâ* ve *tahsildâriyye* elli [50] ğuruş ve *hüddâmiyye* on [10] ğuruş ve *vilâyet masrafı* varoş kethüdası yediyle *menzil baha* altı [6] ğuruş ve *sâbikan masrûfdan* baki bir [1] ğuruş bir [1] zûlete (?) ve *def'a menzîl* dört buçuk [4,5] ğuruş ve *def'a menzîl* dört buçuk [4,5] ğuruş ve *Haseki Ağa'ya virilen ücret* alımış [60] ğuruş ve *ev kirası* on beş [15] ğuruş Hacı Süleyman yediyle virilen on [10] ğuruş *menzîl* iki [2] ğuruş ve *Tatar merzîli'ne* altı [6] ğuruş ve *Çavuş menzîli'ne* beş [5] ğuruş *tahsildâr-ı bölükbaşıya zahîre baha* yigirmi dört [24] ğuruş ve *sâbikan Haseki Ağa 'ya virilen aylık* altı [6] ğuruş *Dizdar Ağa yediyle masraf* sekiz [8] ğuruş *Beşlüyan Ağa'sı* odasında olan *misafirlerin masrafına* on beş [15] ğuruş *def'a Dizdar Ağa konağında olan misafirlerin masrafı* on dört [14] ğuruş *Efendi hazretleri yediyle virilen bahşiş* yigirmi yedi buçuk [27,5] ve *harc-ı kalemiyye* yetmiş [70] ğuruş *hüddâmiyye* on [10] ğuruş *kâtibiyye* dokuz [9] ğuruş *emîniyye* ve *muhzırıyye* beş [5] ğuruş *min ciheti'l- mecmu'* bin yedi yüz yigirmi iki [1722] ğuruş bir [1] rub'a baliğ olup » (Bk. ŞŞS , Nu : 86 , s. 101-100 , vesika : 131 , vesika tarihi : 27 Zilhicce 1158 .) .

⁸⁷ « (....) imddâ-ı seferiyye mâlından pusula mucibine medîne-i mezbûre kazâsından 1255,5 ğuruş ve Gerze ve Saray kazalarından üçer yüz yedişer (307'şer) ğuruşun cem ü tahsili olunmak bâbında Kastamonu mütesellimi tarafından bâ-buyuruldu vusûle ve emr-i âli (....) mâl-ı mezkûrun hîn-i tahsilinde ber-vech-i kadîm mübâşirin on beş gün meksiçün *zahîre bahâ* 24 ğuruş ve *tahsildâriyye* elli [50] ve *hüddâmiyye* 10 cem'an 60 ğuruş ve *vilâyet masrafından Müfti Efendi yediyle dem öşrü* 30 ğuruş ve *masrâfdan kayık navlunu* [ve] *menzîl için Dizdar yediyle* on iki [12] ğuruş ve *Efendi yediyle sim zarf bahası* yigirmi üç buçuk [23,5] ğuruş ve *vilâyet hususi için İstanbul'a gönderilen tarîkçiya ücret* 40 ğuruş ve *harc-ı defter-i kalemiyye* 70 ğuruş ve *katib* [ve] *hüddâmiyye* 20 ğuruş ve *emîniyye* ve *muhzırıyye* on [1] ğuruş *min ciheti'l-mecmû'* 555 [ğuruş] *tevzi'* ve *taksîm* olundukda *kaza-i merkâmânun* mevcut bulan 2159 ğuruşa baliğ olup *beher hanesine* » (Bk. Aynı defter , s. 100 , vesika : 135 , vesika tarihi : 15 Muharrem 1159.)

a.a.) İmdad-ı Seferiyye'nin Kime Yahut Nereye Ait Olduğu :

İmdad-ı seferiyye konusunda ele alınması gereken hususlardan biri de , onun tahsilinden sonra ödenmek şartıyla , Hazine (Hazine-i âmire) den , imdad-ı seferiyyenin tahsil edileceği bölgenin valiliği ve bir yörenin ordu kumandanlığı (seraskerliği)ni elinde bulunduran şahsa (vezîre) **borç para** verilmesidir. Hazine tarafından , *Kumandan* (ser-asker) ve aynı zamanda belli bir yörenin *valisi* olup aynı zamanda ferman gereğince ordunun bir bölgeye sefere çıkmasını sağlayacak olan şahsa ,daha sonra valisi bulunduğu eyâletin "*imdad-ı seferiyyesi*" nden tahsil edilmek üzere borç para verilmesinin sebebi , acil olarak *ordunun sefer esnasındaki ihtiyaçlarını karşılaması* içindi. Hazine'den borç olarak ser-asker ve vali olan paşaya verilen bu para , daha sonra yani imdad-ı seferiyyenin tahsili gerçekleştikten sonra iade edilmekteydi. Sefer esnasında , komutasındaki ordunun acil ihtiyaçlarını karşılamak üzere borç olarak Hazine tarafından serasker paşaya acil bir şekilde gönderilen bu paranın geri dönüşü , paşanın valisi bulunduğu eyaletin "*imdad-ı seferiyyesi*" nin toplam tutarı olan meblağ içinden düşülüp İstanbul'a gönderilmesi ve Hazine'ye teslim edilmesiyle gerçekleşmekteydi. Eyaletin toplam "*imdad-ı seferiyye geliri*" içinden , Hazine-i âmire'ce ser-asker paşaya önceden borç olarak gönderilmiş bulunan meblağ düşüldükten sonra , geriye kalan meblağ da , belirtilen makamları ve vasıfları üzerinde bulunduran paşaya gönderilmekteydi . Nitekim *Kars canibi ser-askerliği* ile *Anadolu valiliğini* üzerinde bulunduran eski vezirlerden Ahmed Paşa'ya, fermanla belirlenen yere ordunun vardırılması ile ordunun lazım gelen sefer levazimatının tedariki ve zarûri mühimmatın tanzim ve tesviyesi işine vesile olması için « *tahsil ve takas ,Hazine-i âmire'ye teslim ve borçlanmak şartıyla* » Hazine-i âmire'den , 1157 H. senesine mahsub "*Anadolu eyaleti imdad-ı seferiyyesi*" nin tahsil vaktinden çok önce , 50.000 gurus gönderilmişti. Daha sonra da bu para , *imdad-ı seferiyyenin tahsil zamanında* toplanan yekün paradan ayrılarak ,Hazine'ye teslim edilmiş ve yekünden geri kalan para da ser-asker paşaya gönderilmişti .⁸⁸

Demekki tahsil edilen "*imdad-ı seferiyye*" nin , duruma göre , belli bir kısmı Hazine-i âmire'ye borç mukabili olarak iade edilirken ,⁸⁹ bir kısmı da eyalet valisi ve

⁸⁸ « (....) *elli yedi [1157] senesine mahsûben tarafına aid eyâlet-i Anatoli imdâd-ı seferiyyesi 'nden evvel be-evvel tahsil ve ber-vech-i takas Hazine-i âmire'ne teslim olunmak şartıyla ber-vech-i karz Hazine-i âmire'mden elli bin [50.000] gurus ifrâz ve ser-asker-i müşârün-ileyh [Kars cânibi ser-askerliği Anatoli eyâleti inzîmâmiyle (....) sadr-ı esbak vezîr Ahmed Paşa] tarafından irsâl olunmaktan nâsi (....) sene-i sâbıklar mücibince elli yedi [1157] senesi imdâd-ı seferiyyesi olan üç yüz otuz [330] kise akçe birgün akdem ve bir saat mukaddem yerlû yerinden cem' ü tahsil ve evvel tahsil olunan akçe ve halâ elli bin [50.000] gurus icâleten Dersa'âdet'ime irsâl ve Hazine-i âmire'ne teslim ve ma'âdâsını ser-asker-i müşârün-ileyh tarafına isâl ve tebliğ eylemek üzere Divân-ı Hümayun'umdan emr-i şerîfim tahrîri bâbında bi'l-fi'l Başdefterdar'ım (....) Yusuf dâme uluvvühü i'lâm itmeğin vech-i megrûh üzere amel olunmak bâbında fermân-ı âlişânım sâdir olmuştur. (....) Bemakâm-ı Kostanîniyye el-Mahrâse. » (Bk. ŞŞS , Nu : 86 , s. 180 , vesika : 28 , vesika tarihi : Evaili Muharrem 1157.)*

⁸⁹ Bu hususa örnek olarak yukarıdaki dipnottan başka bk : « (....) *sâbikan sadr-ı a'zam olup hâlâ Anatoli vâlisi ve Kars cânibi ser-askeri olan (....) vezîrim Mehmed Paşa edâmallahü-te'âlâ iclâlehünün eyâlet-i Anatoli'dan yüz elli sekiz [1158] senesine mahsûben tahsilî fermanım olan imdâdiyyesi'nden evvel tahsil ve Dersa'âdet'ime nakl ve Hazine-i âmire'ne teslim olunmak şartıyla müşârün-ileyh tarafına Hazine-i âmire'mden ber-vech-i nakd yüze elli kise [150] kise akçe irsâl olunup ve eyâlet-i mezbûr dâhilinde vâki' Kastamonî sancağı'nın hissesine isabet iden on üç bin iki yüz otuz yedi [13237] gurus imdadîyye ile bin üç yüz yigirmi dört [1324] gurus harc-ı bâb mecmû'î on dört bin beş yüz altmış bir [14561] gurus livâ-i mezbûrun mâlikâne mutasarrıfî tarafından zikr olunan yüz elli [150] kise akçeye mahsûben Dersa'âdet-medârımda Hazine-i âmire'ne*

serasker paşaya gönderilmektedir. Fakat her zaman imdad-ı seferiyyenin , borç mukabili olarak Hazine-i âmire'ye gönderilmesi , bundan başka Hazine-i âmire'den ser-asker paşaya borç verilmesi söz konusu değildir. Onun borç mukabili olarak Hazine'ye iade edilmesi , henüz tahsil zamanının olmaması yahut tahsil zamanının uzun olması , diğer taraftan sefer münasebetiyle acilen ihtiyaç duyduğu meblağın Hazine'ce serasker paşaya borç verilmesine bağlı idi. İmdad-ı seferiyye ' nin Hazine-i âmire ' ye teslimi için , illaki Hazine'ce serasker paşaya borç verilmesi gerekmiyordu ; bilakis bu vergi yekününün doğrudan doğruya Hazine-i âmire'ye yahut İstanbul'a gönderilenleri vardı .⁹⁰ Bununla beraber , sadece eyalet valisi ve serasker paşaya ait olup ona gönderilen imdad-ı seferiyyeler de vardı .⁹¹

Bütün bunlardan anlaşılmaktadır ki , imdad-ı seferiyye malı ile onun tahsili zamanında onunla birlikte halktan tahsil edilen harc-ı bâb ve mübâşiriyye başlığı altında toplanan vergiler [bunlar , mübaşirin imdad-ı seferiyyenin tahsil olunacağı bölgede on beş gün meks(ikameti) için tayin olunan taamiye ve tahsildariyye , vilayet masrafı , harc-ı defter veya harc-ı defter-i kalemiyye , huddamiyye ile kâtib-i ihsâriyye ve muhziyye , eminiyye adlarıyla anılan meblağlardı] in , imdad-ı seferiyye genel başlığı altında tahsil olunduktan sonra , sarfolunacakları alanlar durum göre değişmekteydi.

İmdad-ı seferiyye ile Hazine-i âmire arasındaki münasebetlerde diğer bir deyişle aciliyet arzeden durumlar (mesela , sefer veya sefere iştirak edecek askerin bir an önce temini) da , Hazine'den eyalet valisi ve ser-asker olan paşaya borç para verilmesi ve verilen bu paranın aynı yere geri iade edilmesiyle ilgili hadiselerde,

naklen teslim olduğuna binâen livâ-i mezbûreden tekrâr imdâd-ı seferiyye mutâlîbe olunmak iktizâ itmekle imdi sen ki kapucu başı mümâ-ileyhasın , işbu emr-i âlişânım vüsûlünde ser-'asker-i müşârûn-ileyh için sene-i mezbûre mahsûben Anadolu Eyaleti'nden tahsiline me'mûr olduğun imdâd-ı seferiyye akçesi'nden Kastamonu sancağı'nın hissesine isâbet iden meblağ-ı mezbûr on üç bin iki yüz otuz yedi [13237] ğuruş imdâd-ı seferiyye ile bin üç yüz yigirmi dört [1324] ğuruş harc-ı bab ki mecmû on dört bin beş yüz altmış bir [14561] ğuruş tekrâr livâ-i mezbûrdan taleb eyleyüp mucib—i emr-i şerifimle amel eylemek bâbında ferman-ı âlişânım sadır olmuştur. (...) Be-makâm-ı Kostantıniyye el-mahrûse. » (Bk. Aynı defter , s. 133 , vesika : 88 , vesika tarihi : 5 Muharrem 1158 .)

⁹⁰ « (...) Anadolu ve Rumili'nde vâki' eyalet ve elviyyeden imdâd-ı seferiyye tahsîl olunup binâen-aleyh elviyye-i sâire misillü sâbıkına kıyâsen yüz elli tokuz-[1159] senesine mahsûben Kastamonu sancağı 'ndañ dahi yigirmi [20] kîse akçe imdâd-ı seferiyye bir an akdem ve bir saat mukaddem tevzî ve tahsîli ve mübâşir ta'yîn olunan kudvetü'l-emâsil ve'l-akrân İbrahim zîde mecdehü ile Asitâne-i sa'adet'ime irsâl ve fermânım olmağın (...) . Be-makâm-ı Kostantıniyye el- mahrûse. » (Bk. Aynı defter , s. 104-103 , vesika : 129 , vesika tarihi : Şevval sonu 1158.)

⁹¹ « (...) Kastamonu sancağı 'nda vâki' olan kadılar (...) Kastamonu sancağı'ndan imdâd-ı seferiyye tahsiline Dersa'adet'imden mübâşir ta'yîn olunan zîde mecdehü (...) sen ki , mübâşir-i mümâ-ileyhasın (...) siz ki kadıarsız livâ-i mezbûrdan tahsîli fermanım olan imdâd-ı seferiyye akçesinin [1158 senesine mahsûben] bir an akdem tahsîl ve mübâşir-i mümâ-ileyhe bit-temam edâ ve teslim ve sebeb-i tahrîr hükmü mucibince mümâ-ileyh Resûl zîde mecdehü [1158 senesinde İran cânibi seraskeri Vanlı Yeğeni Resûl zîde mecdehü] nün tarafına irsâl ve isâl idirmekte sizler dahi (...) eylemeniz bâbında fermân—ı âlişânım sadır olmuştur. (...) . Be-makâm-ı Kostantıniyye el-mahrûse. » (Bk. Aynı defter , s. 125 , vesika : 98 , vesika tarihi : 10 Muharrem 1158.) ; « (...) Kastamonu ancağı'nda sen ki , mübâşir-i mümâ-ileyhsin ma'rifetinle ferman olan on bin [10.000] ğuruş imdâd-ı seferiyye akçesi hâlâ Kars cânibi ser-askeri düstâr-ı mükerrerem ve mu'azzam müşîr-i müfahham ve muhterem nizâmü'l âlem sadr-ı a'zam-ı esbak , vezîrim Ali Paşa edamallahü-te'âlâ iclâlehüniñ ma'iyyetinde mevcud bulunmak için Anadolu cânibinde vâki' ba'zı sancak mutasarrıfları ma'rifetleriyle tahrîrleri terîb ve fermanım olan mîrî süvâri cengci askerin bahşîş ve ulûfe ve zahîre bahâ ve masârif-ı sairlerine sebeb-i tahrîr-i ahkâm ile havâle ve ta'yîn olunup ve imhâlinde asâkir-i mezbûrenin bir an akdem ve bir sa'at mukaddem tekmlen tahrîr ve ser-asker-i müşârûn-ileyhin ma'iyyetine irsâl ve tesyîr olunmaları (...) . Be-makâm-ı Kostantıniyye el-mahrûse. » (Bk. Aynı defter , s. 98 , vesika : 134 , vesika tarihi : 29 Zilhicce 1158) .

olayları bizzat takip edip gereken işlem ve muamelenin yapılmasında büyük rol oynayan bir devlet görevlisini görmekteyiz. Bu kişi , Osmanlı Devleti'nin malî işlerinden sorumlu ve aynı zamanda Divan-ı Hümayun üyesi olan *Başdefterdar* ' dı. *Başdefterdar* , aciliyet arzeden sefer sebebiyle Hazine-i âmire'den serasker paşaya borç olarak gönderilen meblağ şeklinde çıkmış paranın takibatını yaparak , onun Hazine'ye geri dönmesini sağlamaktaydı. Başdeftertar , şartlı olarak Hazine'den çıkmış paranın geri iadesi konusunda , ilgili bölge yöneticilerine hitaben durumu bir ilamla arz edip ilamda belirtilenler doğrultusunda fermanın sadır olmasını sağlıyordu. Nitekim konuyla ilgili bir hasidese *Başdefterdar* Yusuf , Hazine-i Amireden çıkmış bulunan 50.000 ğuruşun daha sonra geriye iade edilmesi için , 1157 senesi *Anadolu Eyaleti İmdad-ı Seferiyyesi* ' nden tahsili ve bu tahsil işinin esasları konusunda bir ilâm sunmuş , bu ilamda belirlenen esaslar doğrultusunda emr-i şerif yazılmasını istediğinden , bir fermanın sadır olmasını sağlamıştı.

Bazan , aynı yıla ait olmak üzere , iki defa imdad-ı seferiyyenin tahsili yoluna gidilmekteydi. Senede *iki defa imdad-ı seferiyyenin tahsilinin* , iki sebebe dayandığı gözleniyor. Bunlardan birincisi , aciliyet dolayısıyla bir yörenin valisi ve serasker paşası olan kimseye yukarıda işaret edilen sebeplere Hazine-i âmire'den borç para gönderilmesi ve bu borç paranın *takas yoluyla* imdad-ı seferiyyenin toplam gelirinin Hazine'ye teslim edilmesi ; ikincisi ise , *tahsil olunan imdad-ı seferiyye yekunünün tamamının Hazine'ye teslim olunması* nedeniyle , aynı yılda yeniden ikinci defa imdad-ı seferiyyenin talep edilmesinin zorunlu hale gelmesi idi .⁹²

Bir sonraki yılın *imdad-ı seferiyyesinin* , henüz mahsub olduğu yıl gelmeden, tahsilinin istendiğini görüyoruz. Mesela , 1157 ve 1158 yıllarında rastlanmamakla beraber , 1159 senesine mahsuben Kastamonu sancağı'ndan tahsili istenen *20 kise akçe* ⁹³ *imdad-ı seferiyye* ile aynı yıla mahsuben tahsili istenen *10.000 ğuruşun* ⁹⁴ tahsilinin 1158 senesi içinde iki ayrı fermanla talep olunması , hatta bu emirlerin dışında , 1159 senesine mahsub bir imdad-ı seferiyyenin tahsilini gerçekleştirecek mübaşirin eline 1158 Zilhiccesi tarihli düzenlenmiş bir defterin⁹⁵ verilmesi bu hususa örnek olarak verilebilir.

b.b.) İmdad-ı Seferiyyenin Tahsil Şekli :

Mahsub olduğu yıla ait bir imdad-ı seferiyyenin (bu , imdad-ı seferiyye malı ile işaret olunduğu gibi , bir kısım diğer adlarla anılan başka vergi kalemlerini de ihtiva etmekteydi) tahsili konusuna gelince , bu konuda şöyle bir yol takip ediliyordu.

⁹² Bk. Aynı defter , s. 133 , vesika : 88 , vesika tarihi : 5 Muharrem 1158. Ayrıca krş. Aynı defter , s. 129 , vesika : 94 , vesika tarihi : 3 Safer 1158 .

⁹³ Bk. Aynı defter , s. 104-103 , vesika : 129 , vesika tarihi : Şevval sonu 1158.

⁹⁴ Bk. Aynı defter , s. 98 , vesika : 134 , vesika tarihi : 29 Zilhicce 1158.

⁹⁵ Bk. Aynı defter , s. 101-100 , vesika : 131 , vesika tarihi : 27 Zilhicce 1158.

Önce *imdad-ı seferiyyenin tahsiline dair* fermanlar sadır olmaktadır .⁹⁶ Bu fermanlarda *Anatoli eyaleti* 'nde vaki *kadırlara*⁹⁷, tahsil hususu için *mübaşir* tayin edilmiş kimselere⁹⁸ ve *Kastamonu sancağı* 'nda vaki kazaların *kadırları*⁹⁹ ve *naiblerine*¹⁰⁰ hitabedilmektedir. Sadır olmuş bulunan bu *fermanlar* , Kastamonu Sancağı Mahkemesi (Kastamonu Mahkemesi)' ne gelip burada cümle (herkes) önünde açılıp okunduktan sonra , esasları ve miktarları belirtilmiş bulunan *imdad-ı seferiyye* , cümle ahali (*ayan-ı vilayet* , *reâya* ve *beraya*) marifeti ve şer' (*hukuk*) vasıtasıyla , Kastamonu sancağı kazalarına tevzi ve taksim olunarak *tahsil esaslarını belirleyen* imzalı ve mühürlü bir *defter* oluşturulmaktadır .¹⁰¹ İşlem burada henüz bitmemiştir. Daha *Sancak Mahkemesi* 'nde *kazalara tevzi ve taksimi yapılan imdad-ı seferiyyenin* , sancağa bağlı her bir kaza biriminde , vergi yekününün hisselerine düşen miktarının kendi idarî bünyelerinde bulunan kazalara ve köylere tevzi ve taksimi söz konusu idi. Onun için Kastamonu sancağı mütesellimince , kendi tarafından tayin edilmiş mübaşir vasıtasıyla , Sancak Mahkemesi'nde kazalara dağıtımını yapılan "*imjadiyye*" nin miktarını ve esaslarını belirleyen *ferman sureti* ve *pusula* da üzerinde olduğu halde , idaresinde bulunan sancağa bağlı kazalara dolayısıyla da *Sinop ve mülhakatına* hitaben bir *buyuruldu* gönderilmekteydi. Kastamonu Sancağı müteselliminin tayin eylediği mübaşir vasıtasıyla *Sinop Mahkemesi* 'ne ulaşan *ferman sureti* ile *pusula* ve *buyuruldu* , tıpkı Kastamonu Mahkemesi 'nde fermana yapılan işlem gibi , barada da açılıp okunmakta ve ona göre bir yol çizilmekteydi : Söz konusu yazılar , görevli *Sinop*' taki mahkemeye ulaşıktan sonra , kazada bulunan *ayan-ı vilayet* ve *reâya* ile *beraya* nın toplanmasını müteakip huzurlarında açılıp okunmakta , *sicill-i mahfuza* kaydolunmaktaydı .¹⁰² Bundan sonra huzurda (mahkemede) bulunanlar , emir, buyuruldu ve pusulada belirtilenleri tasdik ve kabul mahiyetinde « *sem'an ve tâ'aten* » diyerek , bu mükellefiyetin tahsili hususunu kabul etmekteydiler. Bununla beraber işlem yine tamamlanmış sayılmıyordu. Mahkeme'de huzurdakilerin (ayan , reâyâ ve beraya) *emir* , *pusula* ve *buyuruldu* da belirtilen esasları tasdik ve kabul ettikten sonra sıra , cümle marifeti ve şer' (hukuk) marifetleriyle , kaza dahilinde kazanın hissesine düşen imdadiye miktarının , vergi haneleri esas alınarak , tevzi ve taksimine geliyordu. Bu tevzi ve taksim işlemi , bu konuya dair vücuda getirilmiş bir *defter* de gösterilmekteydi. Artık bu hale gelmiş bulunan işlemlerden sonra , "*imdad-ı seferiyye*" nin Sinop kazasına isabet eden miktarının tahsili işi kalıyordu. Son işlemin icra edilmesi yani tahsil işinin tatbik edilmesi , mahkemece (canib-i şer'ce) daha önceki işlemler sonucunda oluşturulmuş « *vergi hanelerine tabi tutulan*

⁹⁶ Örnekler için bk. SŞS , Nu : 86 , s. 180 , 104-103 , 98 , 129 , 133 , vesikalar : 28 , 129 , 134 , 94 , 88 , vesikalar tarihi : Evaili Muharrem 1157 , Şevval Sonu , 29 Zilhicce , 3 Safer , 5 Muharrem 1158.)

⁹⁷ Bk. Aynı defter , s. 180 , vesika : 28 , vesika tarihi : Evaili Muharrem 1157 .

⁹⁸ Bk. Aynı defter , s. 133 , vesika : 88 , vesika tarihi : 5 Muharrem 1158.

⁹⁹ Bk. Aynı defter , s. 129 , 104-103 , vesikalar : 94 , 129 , vesikalar tarihi : 3 Safer , Şevval sonu 1158.

¹⁰⁰ Bk. Aynı defter , s. 99 , vesika : 133 , vesika tarihi : 13 Muharrem 1158.

¹⁰¹ Bk. ve krş. Aynı defter , s. 130 , 131 , 133-132 , vesikalar : 90 , 91 , 89 , vesikalar tarihi : 15 Muharrem , 15 Muhharem , 4 Safer 1158.

¹⁰² Bk. Aynı defter , s. 128-127 , vesika : 95 , vesika tarihi : 23 Rebiülevvel 1158 ; Krş. Aynı defter , s. 132-131 , 100 , 101-100 , vesikalar : 90 , 135 , 131 , vesikalar tarihi : 10 Rebiülevvel , 15 Muharrem , 27 Zilhicce 1159.

kaza ve köyleri belirten ve imdadiyye esaslarını belirleyen » defterin ¹⁰³ bu hususa özel olarak tayin edilmiş bulunan mübaşir eline verilmesiyle oluyordu. Bundan sonra tahsil işi , *defterlerde belirtilen esaslara bağlı olarak , mübaşir* tarafından fiilî olarak tatbikine kalıyordu.

1.1.1.- İmdad-ı Seferiyye'nin Tahsilinde Görevli Kılınan Kimseler :

İmdad-ı seferriyenin tahsili işinde görevli kılınan ve bu işten sorumlu tutulan kimseler vardı. Bunlar , *imdadiyyenin tahsili işini gerçekleştirecekti*. Bu kimseler , *tayinle imdadiyyenin tahsil olunacağı bölgeye gönderilenler* ile , *imdadiyyenin tahsil edileceği bölgenin idarecileri ve yerli yönetici* zümreléridi. Bunlardan ilkinde belirtilenin , iki şekline tesadüf edilmektedir : Birincisi , merkezden belirtilen gaye ile yani imdad-ı seferiyyenin tahsiliyle *doğrudan doğruya* ilgili olup , *özel olarak tayin edilmiş* olanlar ¹⁰⁴, diğeri sancak mütesellimi tarafından sancağı bağlı kazalardan herhangi birine *aynı gaye ile özellikle tayin* olunanlar . ¹⁰⁵ İmdad-ı seferiyyenin

¹⁰³ Bu defter örnekleri için bk. Aynı defter , s. 101-100 , 132-131 , 128-127 , vesikalar : 131 , 90 , 95 , vesikalar tarihi : 27 Zilhicce 1159 , 10 Rebiülevvel 1158 , 23 Rebiülevvel 1158.

¹⁰⁴ « (....) iftiharü'l-emâcid ve'l-ekârim cami'ü'l-mehâmid ve'l-mekârim el-muhtassu bi-menzîdi inâyeti'l-mülkîd-dâim dergâh-ı mu'allâm kapucubaşlarından olup (....) sen' ki kapucubaşı mümâ-ileyhsin işbu emr-i şerif-i âlişânım vüsûlünde ser-asker-i müşârün-ileyh için sene-i mezbûre mahsûben Anatoli eyaletinden tahsiline me'mûr olduğun imdâd-ı seferiyye akçesinden » (Bk. Aynı defter , s. 133 , vesika : 88 , vesika tarihi : 5 Muharrem 1158.)

« Mefâhirü'l-kuzât ve'l-hukkâm ma'deni'l-fezâili ve'l-keâm Kastamonî kadısı ve Kastamonî sancağı'nda vâki' olan kadılar (....) ve (....) a'yan-ı vilayet iş erleri (....) tevkî'i ref'i hümayun vasıl olıcak ma'lum ola ki , (....) sâbikan sadr-ı a'zam olup hâlâ Anatoli vâlisi ve İran canibi ser-askeri olan vezîrim Mehmed Paşa edâmallahü-te'âlâ iclâlehünün eyâlet-i Anatoli'dan bin yüz elli sekiz [1158] senesine mahsûben tahsîli ferman olan imdâd-ı seferiyyesi'nden (....) imdi siz ki kadılar ve a'yan-ı vilayet ve iş erlerisiz iş bu emr-i şerif-i âlişânım vüsûlünde vech-i meşrûh üzere livâ-i mezbûrun hissesine isabet iden imdâd-ı seferiyye ve harc-ı bâb ve mübaşiriyye olmak üzere mecmû'ü (.....) mukaddem ve bu def'a Hazine-i âmire'me teslim olduğına binâen meblağ-ı mezbûri livâ-i mezbûrdan tahsil ve mütesellim-i merkûma teslim itirdiüp (....) » (Aynı defter , s. 129 , vesika : 94 , vesika tarihi : 3 Safer 1158 ; Krş. Aynı defter , s. 104-103 , vesika : 129 , vesika tarihi : Şevval sonu 1158.)

¹⁰⁵ « Şer'i'at-şî'âr Gerze kazası kadısı olan efendi (....) ve (....) kazâ-i mezbûrun kethûda yeri ve yeniçeri serdari ve a'yan-ı vilayet iş erleri (....) inha olunur ki , sâbikan sadr-ı a'zam olup halâ Anatoli valisi ve Kars cânibi ser-askeri olan vezîr-i âsâf-nazîr devletlî Yeğen Mehmed Paşa Efendimiz eyâlet-i Anatoli'dan yüz elli sekiz [1158] senesine mahsûben tahsîli ferman olunan imdâd-ı seferiyyesi'nden evvel-be-evvel tahsîl ve Dersa'âdet'e nakl ve teslim-i Hazine olunmak şartıyla vezîr-i müşârün-ileyh hazretleri tarafına Hazine-i âmire'den ber-vech-i nakd yüz elli [150] kise akçe irsal olunup uhdemizde olan livâ-i Kastamonî hissesine isabet iden imdad-ı seferiyye bir an akdem tahsîl ve Dersa'âdet'e irsal olunmak için (....) seferiyye-i merkûn harc-ı bâb ve mübaşiriyye bir an akdem tahsîl ve kabzına me'mûra (memur olana) eda ve teslim ve Dersa'âdet'e icâleten irsal olunmak üzere pusulası ihrâc ve irsal olunmağla (....) æ Ağa zîde kadrühü mübaşir ta'yîn ve irsal olunmuşdur. (....) ber-muceb-i pusula iktiza iden harc-ı bâb ve mübaşiriyyesiyle ma'rifet-i şer' ve cümle ma'rifeti ve mübaşir-i mümâ-ileyh ma'rifetiyle tevzî' ve teslim ve bir kadem yerlî yerinden cem' ü tahsîl ve kabzına me'mûra eda ve Dersa'âdet'e irsâl olunmakta ihtimam ve dikkat olunup (....) » (ŞŞS , Nu: 86 , s.131 , vesika : 91 , vesika tarihi : 15 Muharrem 1158.)

« (....) imdâd-ı seferiyye'nin cem' ü tahsîli bâbında Kastamonî mütesellimi Ağa hazretleri taraf-ı bahirelerinden ta'yîn buyurulan Çukadar Seyyid Osman Ağa yediyle varid olan sûret-i emr-i âlî ve buyuruldu ve pusula Sinob Mahkemesi'ne vüsûl bulup (....) » (Aynı defter , s. 132-131 , vesika : 90 , vesika tarihi : 10 Rebiülevvel 1158 .)

İMDAD-I SEFERİYYENİN YILLARA GÖRE DAĞILIMI

Aireddi İyaleli İmdat-İ Seferiyyesi (Yekün)	Kastamunu Sıcağına İkalet eden miktâr (Yekün)	S i n o p v e m ü l h a k a t i n a															İ m d a d - ı s e f e r i y y e a s i l m a l i m i n k a z a l a r a d a ğ ı l ı m ı (T o p l a m o l a r a k)																							
		İhtisâsî Zamanında Muhtağın 15 gün miktârı için			HARİ : İ BARH (Fark : Defter)				Mevazır : Esmeye				Mevazır : Esmeye				İhtisâsî Zamanında Muhtağın 15 gün miktârı için		Müsub olduğu sene	İmtad-ı seferiyye dağılımı		Saray Kazası Saray Kazası																		
		Metesinnye		Futâmıyye		Faklâtiyye		Yakup		Mevazır		Kâtıyon		Mevazır		Esmeye		Esmeye		Sınop kazası (Yekün)	Gerze kazası (Yekün)																			
		guruş	Para	guruş	Para	guruş	Para	guruş	Para	guruş	Para	guruş	Para	guruş	Para	guruş	Para	guruş	Para			Sınop kazası	Gerze kazası																	
	330 (Kise akçe)	1852																			1157													303.5	303.5					
	10.000 (guruş)	656																																	366.5	366.5				
	20 Kise	1852																																	323.5	323.5				
	10.000 (guruş)	656																																			366.5	366.5		
		1852																																		307=1869.5	307=1869.5			
		656																																		307	307			
		1852																																			307=1869.5	307=1869.5		
		656																																		307	307			
		1852																																				307=1869.5	307=1869.5	
		656																																			307	307		
		1852																																					307=1869.5	307=1869.5
		656																																				307	307	
		1852																																					307=1869.5	307=1869.5
		656																																				307	307	
		1852																																					307=1869.5	307=1869.5
		656																																				307	307	
		1852																																					307=1869.5	307=1869.5
		656																																				307	307	
		1852																																					307=1869.5	307=1869.5
		656																																					307	307
		1852																																					307=1869.5	307=1869.5
		656																																					307	307
		1852																																					307=1869.5	307=1869.5
		656																																					307	307
		1852																																					307=1869.5	307=1869.5
		656																																					307	307
		1852																																					307=1869.5	307=1869.5
		656																																					307	307
		1852																																					307=1869.5	307=1869.5
		656																																					307	307

- 1- Bk. SSS. Nu : 86 , s. 180 , vesika : 28 , vesika tarihi : Evvâli Muharrem 1157 . (Ferman)
- 2- Bk. Aynı defter , s. 180 , vesika : 29 , vesika tarihi : Rebiülevvel 1157 . (Defter)
- 3- Bk. Aynı defter , s. 178 - 177 , vesika : 32 , vesika tarihi : 15 Rebiülevvel 1157 . (Defter)
- 4- Bk. Aynı defter , s. 174 , vesika : 37 , vesika tarihi : (Tarihîsiz) . (Defter)
- 5- Bk. Aynı defter , s. 133 , 129 , vesikalâr : 88 (ferman) , 84 (ferman) , vesikalâr tarihi : 5 Muharrem , 13 Safer 1158 .
- 6- Bk. Aynı defter , s. 125 , vesika tarihi : 10 Muharrem 1158 . (Ferman)
- 7- Bk. Aynı defter , s. 132 - 131 , vesika : 90 , vesika tarihi : 23 Rebiülevvel 1158 . (Defter)
- 8- Bk. Aynı defter , s. 128 - 127 , vesika : 95 , vesika tarihi : Seyval sonu 1158 . (Ferman)
- 9- Bk. Aynı defter , s. 104 - 103 , vesika : 129 , vesika tarihi : 29 Zilhicce 1158 . (Ferman)
- 10- Bk. Aynı defter , s. 98 , vesika : 134 , vesika tarihi : 27 Zilhicce 1158 . (Defter)
- 11- Bk. Aynı defter , s. 101 - 100 , vesika : 131 , vesika tarihi : 27 Zilhicce 1158 . (Defter)
- 12- Bk. Aynı defter , s. 98 , vesika : 33 , vesika tarihi : 3 Muharrem 1159 . (Buyuruđu)
- 13- Bk. Aynı defter , s. 100 , vesika : 135 , vesika tarihi : 15 Muharrem 1159 . (Defter)

Tablo : 4

mülhakatı olan kazaların her birine isabet eden vergi oranları da , aynı karakteri göstermekteydi. Mesela , 1157 senesinde Sinop *merkez kazası* na isabet eden imdad-ı seferiyye asıl malı 1245 *ğuruş* iken , 1158 senesinde 847 *ğuruşa* düşmüş 1159 senesinde ise 1255'e yükselmişti. Sinop mülhakatından olan Gerze ve Saray kazalarına isabet eden miktarlar ise birbirine eşit olup , bu kazalara isabet eden *imdad-ı seferiyye asıl malı* , 1157 senesinden itibaren 1159 senesine kadar , sırayla 303.5 *ğuruştan* 366.5 *ğuruşa* çıkmış , 1158 senesinde 323,5 ve bilahare de (1159 senesinde) 307 *ğuruşa* düşmüştü . ¹¹⁰

Yıllar ilerledikçe , Sinop kazası ile mülhakatı olan Gerze ve Saray kazalarında mevcut bulunan vergi hanelerinin her birine isabet eden meblağ miktarının artış gösterdiği (mesela , 1157 senesinde hane başına düşen , *imdad-ı seferiyye bağlıtı altındaki vergi kalemlerinin* , miktarı 6 *ğuruş* 25 *para* iken 1158 senesinde 6 *ğuruş* 32 *para* ve 1159 senesinde de 7 *ğuruş* 24 *para* idi) ¹¹¹ izlenmektedir. Bu hane başına düşen vergi miktarının artışı , iki sebepten kaynaklanabilirdi. Birincisi , yıllar ilerledikçe bazı sebeplerden dolayı , vergi hanelerinin azaltılması (mesela , 1157 senesinde Sinop kazası ve mülhakatında bulunan *mevcut vergi hanesi* 302.5 iken , 1158 senesinde bu miktar 291 ve 290 'a daha sonra da 287 / 283 'e düşmüştü)¹¹² , azaltılan bu vergi hanelerinin ise geri kalan diğer vergi hanelerine vergi yükünün zammolunmasından dolayı idi. İkincisi de , *imdad-ı seferiyye miktarının artırılması* oranında , hane başına düşen miktarın da artırılmış olmasıydı. Ancak burada birinci sebep daha belirgin olarak göze çarpmaktadır.

Vergi hanelerindeki azalışı da şöyle izah etmek mümkündür : *Perakende ve perişan olan bölge halkı* ya buldukları yeri *terketmişlerdir* , ya da *vergi ödeme kapasiteleri* mevcut değildir veya *düşmüştür*. Vergi haneleri miktarındaki bu *düşüşün* , halkın ekonomik açıdan bu vergi yükü karşısında *sıkıntıya düşmesinden* ve bu vergi yükünü *kaldıramamasından* , diğer taraftan bir kısım sosyal çalkantıların (eşkıyalık hareketleri , baskınlar ve savaşlar nedeniyle) yarattığı sıkıntılardan kaynaklanmış olması kesindir. Nitekim , bu hususa dair bir kısım şikayet ve taleplerin bulunması da , aynı noktaya işaret etmektedir.

İmdad-ı seferiyye adı altında *muhtelif miktar ve oranlarda* tesbit edilen verginin , aynı yıla mahsub olmak üzere *iki defa tahsili* yoluna gidildiği anlaşılmaktadır. 5 Muharrem 1158 , 10 Muharrem 1158 ve 3 Safer 1158 tarihli sadır olmuş üç ayrı fermandaki kayıtlar ¹¹³ , bizi böyle bir neticeye götürmektedir.

Yukarıdaki açıklamalar kesin olarak göstermektedir ki , her yıla mahsub olmak üzere tahsili emr olunan imdad-ı seferiyyenin , tesbit edilmiş miktarları , yıllar itibariyle , sabit değildir ve yıllara ve şartlara bağlı olarak değişebilmektedir. Gözlenen bu duruma göre , Osmanlı Devletinin *imdad-ı seferiyyeyi ihdas ederken* onun miktarını sabit kılan bir politikasının bulunmadığını söylemek mümkündür. Aksine devlet , şartlara bağlı olarak , vergi miktarlarının değişmesine imkân

¹¹⁰ Krş. Aynı defter , aynı vesikalar.

¹¹¹ Krş. Aynı defter , s. 180 , 180 , 132-131 , 100 , vesikalar : 28 , 29 , 90 , 135 , vesikalar tarihi : Evaili Muharrem , - Rebiülevvel 1157 , 10 Rebiülevvel 1158 , 15 Muharrem 1159 .

¹¹² Krş. Aynı defter , s. 180 , 180 , 100 , 132-131 , 128-127 , 101-100 , vesikalar : 28 , 29 , 135 , 90 , 95 , 131 , vesikalar tarihi : Evaili Muharrem , - Rebiülevvel 1157 , 15 muharrem 1159 , 10 Rebiülevvel , 23 Rebiülevvel , 27 Zilhicce 1158 .

¹¹³ Krş. Aynı defter , s. 133 , 104-103 , 125 , vesikalar : 88 , 94 , 98 , vesikalar tarihi : 5 Muharrem , Şevval sonu , 10 Muharrem 1158 .

sağlayacak tarzda esnek bir politikaya sahiptir. Devlet , yıllara göre miktarları zikzaklar çizebilen , değişebilen ve yükselme karakteri gösterebilen , hatta bazı yıllarda da iki defa tahsili yoluna gidilebilen *imdad-ı seferiyye politikası* sayesinde , zaman zaman halkın şikayetini mucib durumlara bağlı olarak , vergi hanelerinin miktarlarını azaltabilmiş , azaltılan bu vergi hanelerinin vergi yükünü diğer vergi hanelerine yükleyebilmiştir.

f) Osmançık Menzili İmdadiyyesi

Sinop kazası ve mülhakatı ahalisinin ödemekle mükellef olduğu vergiler arasında, "*Osmançık Menzili imdadiyyesi*" ni de zikretmeliyiz.

Bu vergi , talep şekli , tevzi ve taksimi , tahsil biçimi , tahsil işiyle görevli kılınmış kimseler (mübaşirler) , menzil imdadiyyesi başlığı altında tahsil olunan diğer vergi kalemleri ve bu vergi miktarlarının gösterdikleri özellikler itibariyle , *imdad-ı seferiyye başlığı altında tahsil olunan vergi kalemleri karakterini* göstermekteydi. Yani , "*Osmançık Menzili İmdadiyyesi*" nin , miktarı tesbit edilip talep olunmasından tahsiline kadar uygulanan bütün işlemleri , aynen imdad-ı seferiyye vergisinin usulü gibiydi.

Bu verginin tahsili hadisesini biz , incelemiş olduğumuz vesikalara bağlı olarak, 1157¹¹⁴, 1158¹¹⁵ ve 1159¹¹⁶ senesinde ardı ardına görmekteyiz. Bu duruma göre, adı geçen vergi , *imdad-ı seferiyye ve diğer tekâlif vergilerinde olduğu gibi* , her yıl tahsil edilegelen bir vergi niteliğini taşımaktaydı. Bu , adı geçen vergi mükellefiyetinin , *menzil imdadiyyelerinin ihdasından itibaren sürekli olduğu* ve her yıl tahsil olduğu anlamına gelmez. Çünkü , *menzillere verilen yeni nizam doğrultusunda menzil-imdadiyyeleri* , zaman zaman kaldırılıp yeniden ihdas olunmuştur. *Kastamonu sancağı kazaları* na ihdas olunmuş bulunan "*Osmançık Menzili İmdadiyyesi* " nin durumu buna örnek olarak verilebilir.

Kastamonu kazası ile civarındaki diğer kazaların , mîri tarafından yardımcı menzilleri yoktu. Bu nedenle Kastamonu sancağı ahalisi , *mühim işler dolayısıyla gelip geçen ulaklara lazım gelen barkirleri* tedarik etmek mükellefiyetiyle karşı karşıya kalmışlardı. Onların *ulaklara lazım olan barkirleri temin etmek mükellefiyetinden dolayı* masrafları artmıştı : buna bağlı olarak da , malî zorluklarla karşılaşmışlardı. Gün geçtikçe de bu vergi mükellefiyeti yüzünden durumları kötüye gitmekteydi. İşte bu nedenlerden ötürü , *merzillere peşin ücret ile nizam verildiği*

¹¹⁴ Bk. ŞŞS , Nu : 86 , s. 155 , 157 , vesikalar : 60 , 55 , vesikalar tarihi : 28 C 1157 , 20 Şaban 1157.

¹¹⁵ Bk. Aynı defter , s. 112 , 152 , vesikalar : 116 , 66 , vesikalar tarihi: 20 Ca 1158 . Evahiri Cemâziyelaahir 1158.

¹¹⁶ Bk. Aynı defter , s. 82 , 83 , vesikalar : 159 , 157 , vesikalar tarihi: - 1159 , - 1159 (*Buyuruldu* 'nun Sinop'a geliş tarihi : Cemaziyelevvel 1159).

zamanda , eskiden kazalar taraflarından yardımcı olunan *imdadıyyelere* lüzum kalmadığından , *Osmancık Menzili İmdadiyyesi* de tamamıyla ref olunmuştu.

Fakat , böyle olmasına rağmen bir yolla , 1155 senesinde Kastamonu sancağı'na " *Osmancık Menzili İmdadiyyesi* " adıyla yeniden , senelik 4.000 gurusu tayin olunmuş ve bu tarihten itibaren sancak ahalisi tarafından adı geçen *menzil imdadıyyesi* ödenmeye devam edilmişti .¹¹⁷

Esasen 1145 senesinde *İran seferleri* nedeniyle ihdas edilmiş bulunan ve *senelik 4.000 gurusu* tayin edilmiş olan¹¹⁸ *Osmancık Menzili İmdadiyyesi* , muhtelif defalar kaldırılıp yeniden ihdas olunmuştu. Mesela , belirtilen sebeple 1145 senesinde ihdas olduğuna işaret olunan bu vergi , 1153 senesinde *bütün Osmanlı ülkesindeki menzillere peşin ücret ile nizam verildiği sırada sair imdadıyyeler ile birlikte kaldırılmış* , ancak daha sonra 1155 'de yeniden konmuş 1159 senesine kadar da tahsiline devam olunarak 1159 senesinin *ruz-ı hazrı ibtidasından itibaren afv olunup* tekrar kaldırılmıştı .¹¹⁹

"*Osmancık Menzili İmdadiyyesi* " nin *kaldırılması ile ilgili olarak* Kastamonu ve Küre-i Nühas kadıları İbrahim , Mustafa ve diğer Mustafa ile Göni , Köprü ve Boyabat *naibleri* es-Seyyid Mehmed ve Ahmed , Divan-ı Hümayun'a arz göndermişlerdi. Bunların dışında ayrıca , nefsi-i Kastamonu ve civarındaki kazaların ahalileri de , Divan-ı Hümayun'a *muhzır* göndererek bu konuda isteklerini bildirmişlerdi. Sancak ahalisi , *bozulan ekonomik güçleri nedeniyle* , hallerine merhameten *menzil imdadıyyesinin* üzerlerinden kaldırılıp affedilmelerini istemişti . Bu hususta inayet (lütuf , ihsan , iyilik) istida etmişlerdi .¹²⁰

Bu durum ve talepler karşısında devlet , derhal Hazine-i âmire'de mahfuz bulundurduğu *mevkufat defterlerine* müracaat ederek meselenin iç yüzünü öğrenmeye çalışmış , buradan edinilen bilgiye göre ve halkın ekonomik gücünü de göz önünde bulundurarak , gerekenin yapılmasını ahalinin isteklerinin yerine getirilmesini sağlamıştı. Nitekim , gerek Kastamonu sancağında mevcut bulunan kazaların kadıları ve naiblerin sundukları arzlar gerekse sancak ahalisinin Divan-ı hümayun'a gönderdiği adamlar ve sundukları istidalar karşısında , devletin izlediği yol bu olmuştu.

Divan-ı hümayun' a *kadı , naip arzları ve sancak ahalisi* tarafından gönderilen *muhzır ve istidalar* ile *kadı ve naip arzları* vasıtasıyla *kaldırılması istenen bu Osmancık menzili imdadıyyesinin* , Divan-ı hümayun üyesi olup malî işlerden sorumlu bulunan *Başdefterdar* Yusuf tarafından *Kastamonu sancağı'ndan artık talep olunmaması , mahalline kayd ve bu konuda emir verilmesi* hususunda padişaha *telhis* de sunulmuştu. Telhis gereğince , mahalline kayd olunup telhisde

¹¹⁷ Bk. Aynı defter , s. 84-83 , vesika : 156 , vesika tarihi : 27 Muharrem 1159. (*Ferman* sureti).

¹¹⁸ « (....) kırk beş [45] senesinde İran seferleri takribi ile *senevi dört bin [4.000] gurusu imdâdiyye ta'yin ve elli üç [1153] senesinde umûmen memâlik-i mahrûse menâziline peşin ücret ile nizam virildikde sair imdâdiyyeler ile ma'an ref* olunduktan sonra elli beş [55] senesinde yine *ibka* olduğu *der-kenâr* olunmağla mücibince elli dokuz [59] senesi *ruz-ı hazrı ibtidâsından imdâdiyye-i mezkûr ref* ve *afv* olunup *fi-mâ-ba'd menzil-i merkûm için livâ-i mezbûrdan imdâdiyye taleb olunmamak üzere* (....) . *Be makâm-ı Kostanunıyye el-mahrûse.* » (Tamamı için bk. Aynı defter , s. 84-83 , vesika : 156 , vesika tarihi : 27 Muharrem 1159.)

¹¹⁹ Bk. Aynı defter , aynı yer ve vesika.

¹²⁰ Bk. Aynı defter , aynı yer ve vesika ile ayrıca bk : « 1159 senesine mahsûben *bâ-hatt-ı hümayun-ı şevketmakrûn ile mu'anven sâdir olan fermân-ı âli mücibince Osmancık menzili imdadıyyesi'nden , Kastamonu sancağı kazalarından medine-i Sinob ve mülhakatı Saray ve Gerze kazalarından imdâdiyye-i mezkûre avf ve ref* olunup (...) » (Aynı defter , s. 82 , vesika : 159 , vesika tarihi : - 1159 .)

belirtildiği şekilde amel olunması için , ferman sadır olmuştu. Bu fermanında , 1159 senesinden itibaren "*Osmancık Menzili İmdadiyyesi*" nin kaldırılıp affedildiği , bu tarihten itibaren sancak ahalisinin *menzil imdadiyyesi talebiyle* rencide ve taaddi olunamayacağı belirtilmişti. Bu şekilde , 1159 senesinde , Kastamonu sancağı ahalisi üzerinden halkın ekonomik gücünü kıran bu Osmancık Menzili İmdadiyyesi mükellefiyeti tamamiyle kaldırılmış oluyordu. ¹²¹

1.1 - Osmancık Menzili İmdadiyyesinin Yıllara Göre Dağılımı :

" *Osmancık Menzili İmdâdiyyesi* " nin , 1145 yılından itibaren tahsil olunmaya başlayıp 1153 senesine , kaldırıldığı dönemler hariç , 1155 yılından da 1159 senesine kadar *Sinop ve mülhakatından* tahsil olunduğuna dair elimizde fazlaca vesika yoktur. Elimizdeki konuyla ilgili vesikalar 1157, 1158 ve 1159 senelerine ait olduğundan ancak bu yıllardaki Osmancık Menzili İmdadiyyesi konusunda bilgi edinebilmekteyiz. Mevcut bu kayıtlar bize , söz konusu vergi mükellefiyetinin niteliği konusunda bir fikir verebilmekte , ahalinin bu vergi karşısındaki durumunu ortaya koyabilmektedir.

Daha ilk ihdasından itibaren **4.000 gurus** olduğu anlaşılan "*Osmancık Menzili İmdadiyyesi*" nin , 1157 , 1158 ve 1159 senelerine mahsuben tahsili istenen nakit değerlerinin dağılımı aynıydı. Belirtilen senelere mahsub olmak üzere "*Osmancık Menzili İmdadiyyesi* " nin Sinop kazasına isabet eden miktarı , "*asl-ı mal*" olarak , merkez kaza için **368 gurus** , saray kazası için **144 gurus** , Gerze kazası için **144 gurus** olup , her üç kaza yekunu **656 gurus** idi ve "*asl-ı mal-ı Osmancık Menzili*" şeklinde anılıyordu.

Menzil imdadiyyesi *asil malı* ile beraber . mübaşirin 15 gün meksiçün *ta'amiyye* ve *tahsildariyye* [kısaca her ikisine birden mübaşiriyye deniyordu] , *vilâyet masrafı* , *harc-ı defter-i kalemiyye* , *kâtib-i hüddâmiyye* , *misafir masrafı* (Beşlü Ağası hanesine misafir olan çavuş ağalar masrafı) adı altında , belirli bir yekün tutan vergiler de tahsil olunmaktaydı . ¹²²

1157 senesine mahsuben tahsili istenen meblağın, mevcut « *298 hane ve 1 reb* » inin her *bir vergi hanesine* isabet eden miktarı , *2 gurus 10 semen* ¹²³ , 1158 senesine mahsuben toplam 287 mevcut vergi hanesinin her bir hanesine *6 gurus 25 para* ¹²⁴ , 1159 senesine mahsuben de yekun 283 hanenin her bir hanesine *2 gurus 30 para* isabet etmiştir.

"Osmancık Menzili İmdadiyyesi" nin tahsili işinden *mübaşir* doğrudan doğruya bu işle görevlendirilirken , tahsil olunacağı bölgenin kazaları *kadıları* yahut *naibleri* , ile *yeniçeri serdarı* veya *yeniçeri serdarı vekili* ve *ayan-ı vilâyet* ile *iş erleri* de sorumlu tutulmuşlardı. İmdad-ı Seferiyye mükellefiyetinde olduğu gibi . Sadır olan "*buyuruldu*" larda *menzil imdadiyyesinin tahsili konusunda* bu kimselere hitab

121 Bk ve krş. Dipnot : 114 -121'de belirtilen vesikalar.

122 Bk. Aynı defter , s. 157 , vesika : 55 , vesika tarihi : 20 Şaban 1157.

123 Bk. Aynı defter , s. 152 , vesika : 66 , vesika tarihi : Evahiri Cemaziyelahir 1158.

124 Bk. Aynı defter , s. 82 , vesika : 159 , vesika tarihi : - 1159

edilmesi bunu göstermektedir. Osmancık Menzili İmdadiyyesi ile ilgili olarak , *Sinop ve mülhakatında bulunan* adı geçen görevlilere hitap edilmesi buna örnek olarak verilebilir .¹²⁵

g) Gümrük Vergileri

İlgili bölümde yukarıda *isim ve niteliklerini belirttiğimiz vergiler dışında* , vergiler konusunda ele alabileceğimiz hususlardan birisi de , *Sinop iskelesine* karadan ve denizden *gelen tüccarlar* ile bu tüccarların mallarını bir kısım yerlerden getirip değişik yerlere götüren *sefine reislerinden* tahsil olunan *vergiler* idi. Bu vergiler, *rüsum-ı gümrük* olarak anılmaktaydı.

Rüsum-ı gümrük vergisinin iyi anlaşılabilmesi için , bu vergilerle çok yakın ilgisi olan *gümrük veya gümrükler* den , *Sinop iskelesinin* incelediğimiz dönemdeki *durumundan* bahsetmekte yarar vardır.

Karadeniz 'in Anadolu kıyısındaki liman şehirlerinde ve iskelelerinde *gümrükler*¹²⁶ teşkil olunmuştu . Bunlar , deniz tarafından gelipte karaya çıkarılan mallar ile kara tarafından gelipte gemilere yüklenerek *ihraç olunan malların denetimini sağlamak* ve bu mallar üzerinden *gelir temin etmek* için , başta *Sinop* olmak üzere *Karadeniz'in Anadolu yakasındaki diğer liman ve iskelelerinde* mevcuttu.

Sinop İskelesi Gümrüğü , *mukataa* teşkil olunup , *iltizama verilen* ve Karadeniz'in Anadolu yakasındaki *birçok iskele gümrüğünü* de mukataa olarak içine alan bir işletmeydi .¹²⁷

Gümrükler , *Osmanlı Devleti Hazinesi'* nin en büyük gelir kaynakları arasında yer alıyordu. Bunlar aynı zamanda , ticaretle meşgul olanların muhtemel vurgunculüğünün doğuracağı sıkıntıları önlemek amacıyla oluşturulan önlem uygulamalarındandı . Beldeler arasında ticaretle uğraşanların gelip geçtiği , mallarının dağıtımının gerçekleştirildiği ve pazarlandığı yerlerde , teşkil olunmuşlardı .¹²⁸

İskele gümrüklerinde , bu iskelelerin girdi ve çıktılarında kısaca gümrük işlerinden sorumlu olan *eminler* bulunmaktaydı. Gümrüklerde "*eminler*" den başka, "*gümrük kâtibi*" , "*gümrük huddamı*" olarak anılan vazifeliler de vardı :¹²⁹ Sinop

¹²⁵ Bk. ve krş. Aynı defter , s. 155 , 112 , 83 , vesikalar : 60 , 116 , 157 , vesikalar tarihi : 28 C 1157 , 20 Ca 1158 , - 1159.

¹²⁶ Gümrüklere bir vakitler , "*Çardak*" namı verildiğine dair kayıtlar da bulunmaktadır. Mesela , *Yemiş İskelesi Çardağı* bu cümledendi ve burada kastedilen şey , *Yemiş İskelesi Gümrüğü* 'dür. (Bk. Ziya Karamursel , *Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler* , 2. Baskı , Ankara 1989 , s.191(n2).

¹²⁷ *Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası ve tevabii* üzerinde ayrıca durulacaktır.

¹²⁸ Özer Ergenç , « XVIII. Yüzyılda Osmanlı Sanayi ve Ticaret Hayatına İlişkin Bazı Bilgiler » , *Belleten LII / 203* (1988) , s. 523

¹²⁹ Bk. SŞS , Nu : 89 , s. 51 , 52 , vesikalar : 120 , 118 , vesikalar tarihi : 3 Rebiülahir , 27 Rebiülevvel 1150.

Mahkemesi'nce görülen bazı davalarda , « *mührü'l-ihracat* » başlığı altında "*beytü'l-mal emîni ve gümrük resmi*" , "*ücret-i kâtib-i gümrük*" , "*ücret-i hüddâm-ı gümrük*" yahut "*resm-i gümrük-i huddam*" gibi isimlerle anılan bir kısım vergilerin tahsil olunması , bu memuriyetlerin mevcudiyetini gösterir. ¹³⁰

Karadeniz'in Anadolu sahillerindeki liman şehir ve iskelelerinin her biri , *aynı özellik ve kapasiteye sahip olmadığından* , küçük çaptaki iskelelerde *emîn'ler bulunmuyordu*. Bu sebeple , böyle yerlere gelen tüccar mallarının denetimi ve vergilerinin tahsili , küçük mikyastaki bu iskele yahut gümrüklerin bağlı bulunduğu gümrüğün emîni tarafından tayin olunmuş *vekileri* vasıtasıyla yapılmaktaydı.

Gümrük , her ne kadar *ticaret emtia ve emvalinden alınan vergi* makamında kullanılan bir deyim olarak tavsif edilmekte ¹³¹ ise de , bunun bir *işletmeyi* yahut müesseseyi temsil ettiğine dair elimizde bir kısım veriler vardır. İskele gümrüklerinde gümrük işlerinden sorumlu *emîn'lerin* yanında *gümrük kâtibi* ile *gümrük huddamı* gibi *vazifelilerin yer alması* bunu gösterdiği gibi , iskele gümrüklerine giren çıkan mallar ile bu malların kimlere ait olduklarına ve hangi sefine ve sefincilerle nerelere nakledilmiş bulduklarına dair , XVIII. yüzyılın ikinci yarısına ait *kayıtlara rastlanması* ¹³² da bunu teyid eder.

Sinop Gümrük Emîni , emîni bulunduğu "Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası" na tabi olan yerlere (diğer bir deyişle Sinop Gümrüğü mülhakatından olan iskelelere) gelen tüccarlardan , *berat şartı gereği* , *rüsum-ı gümrük* talep etmekteydi . ¹³³ *Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası* ve bu mukaataya tabi olan yerlerin iskelelerine gelen tüccarlardan alınan *rüsum-ı gümrük* , birkaç kalemden oluşmaktaydı. Bunlar *gümrük* , *masdariyye* , *kaftanlık* ¹³⁴ yahut *gümrük* veya *resm-i gümrük* ile *zarar-ı kassabiyye* ¹³⁵ adlarıyla anılıyorlardı.

Gümrük resimlerinin , Osmanlı Devleti' nin *kuruluş devri* ile memleketleri genişleyip *hakimiyet alanının arttığı devir* arasında farklılık ve gelişim arz ettiğine dikkat çekilmektedir : Osmanlı malî tarihi hakkında tetkiklerde bulunmuş olan Ziya Karamursel , "*gümrük resmi*" nin Osmanlı Devleti'nin teşekkülünde « *zekat-ı aşır* » tarzında alındığına , hakimiyet alanı genişleyip memleketleri çoğaldıkça *gümrük işlerinin de çoğalıp intizam peyda etmeğe başladığına* , alınan gümrük resimlerinin de *4 nev'e* ayrıldığına işaret etmiştir : Bunlar arasında *amediyye* , *reftiyye* , *masdariyye* adlarıyla anılan ve asırlarca denizden ve karadan taşınan emval ve eşyadan tahsil olunanlarını saymış . sonradan bu resimlerin isimlerinin değiştirilerek bunlara *ihracat* , *ithalat* ve *sarfıyat* resimleri denildiğini belirtmiştir. Yabancı ticaretinin genişlemesinden ötürü , bu vergilere bir de , *müruriyye* adıyla anılan ve

¹³⁰ Bk. ve krş. *Aynı defter* , aynı yerler ve vesikalar.

¹³¹ Ziya Karamursel , *Aynı eser* , s. 191.

¹³² Bu kayıtlardan birine , 1184-1185 H. senelerine ait dökümü ihtiva eden bir *defteri* örnek olarak verebiliriz. (Bk. BOA , *Bab-ı Defteri Baş Muhasebe* , Nu : 4152 , s. 2-7.)

¹³³ Bk. BOA , *Maliyeden Müdevver* , Nu : 9506 , s. 15 / 1. vesika (vesika tarihi : 9 Za 1127).

¹³⁴ *Aynı defter* , aynı yer ve vesika ile s. 16 (vesika tarihi : 8 Za 1127) , 28 (vesika tarihi : 2 Safer 1128) , 38 (vesika tarihi : 17 Za 1128) , 196-197 (vesika tarihi : 25 M 1136) , 208 (vesika tarihi : 15 C 1136) ; BOA , *Cevdet* , *Maliye* , Nu : 21567 / 1a (vesika tarihi : 22 S 1132) ; *Aynı tasnif* , Nu : 28824 (vesika tarihi : 7 Za 1172).

¹³⁵ Bk. BOA , *Maliyeden Müdevver* , Nu : 9506 , s. 17 (vesika tarihi : 25 Safer 1127) , 28 (vesika tarihi : 2 Safer 1128) , s. 196 - 197 (vesika tarihi : 25 M 1136) , 208 (vesika tarihi : 15 C 1136) ; BOA , *Cevdet* , *Maliye* , Nu : 21567 / 1b (vesika tarihi : 23 S 1133).

buna *bal-ı umur* da denilen , *başka yerlerden gelip sarfolunmaksızın yabancı memleketlere götürülen emtia resminin* ilave olduğunu vurgulamıştır.¹³⁶

İncelemiş bulunduğumuz döneme ait rastladığımız ve elimizde mevcut bulunan vesikalara bakınca bu dönemdeki *gümrük resimlerinin* , Osmanlı Devleti' nin kuruluş devirlerindeki gümrük resmine göre , değişik bir karakter arzettiği daha doğrusu vergi kalemlerinde bir artış gösterdiği anlaşılıyor. İncelediğimiz onca vesika arasında , Ziya Karamürsel'in isimlerini verdiği *amediyeye* , *reftiyye* ve *mururiyye* adıyla anılan vergilere rastlayamadık. Zaten bunların , *iç gümrüklere ait vergiler* olduğuna işaret edilmektedir. ¹³⁷ İncelediğimiz döneme ait bizim vesikalarda rastladığımız gümrük resimleri , yukarıda isimlerini verdiğimiz [*gümrük* , *masdariyye* , *kaftanlık* yahut *gümrük* (veya rüsum-ı gümrük) , *zarar-ı kassabiyye*] vergilerdi : Bunlardan “ *gümrük* , *masdariyye* ve *kaftanlık* ” devamlı beraber zikredilmekte ve tüccar tarifesinden bu üç kalem verginin alınması istenmekteydi. “ *Gümrük* (yahut resm-i gümrük) ile *zarar-ı kassabiyye* ” ise , iskelelerde vergiler tahsil olunurken , tahsil olunan vergilerin oranlarını tesbit eden vergi kalemleriydi. Yani iskele gümrüklerinde *tüccarlardan tahsil olunan vergiler* in , oranları belirtilirken , *gümrük* (yahut resm-i gümrük) ile *zarar-ı kassabiyye* adlarıyla anılmaları dikkat çekmektedir. Buna karşın , vesikalarda devamlı birlikte “ *gümrük* , *masdariyye* ve *kaftanlık* ” şeklinde zikredildiği görülenlerin ise , sadece hangi vergilerin tahsilinin gerektiğini ifade etmek maksadıyla anıldıkları dikkat çekmektedir : bunlar , “ *gümrük* ve *zarar-ı kassabiyye* ” gibi vergi oranlarını tesbit etmiyordu. Bu oranları tesbit eden isimlere bakılınca , bunlardan “ *gümrük* ” adıyla anılanının . “ *gümrük* , *masdariyye* ve *kaftanlık* ” vergilerini , “ *zarar-ı kassabiyye* ” adıyla anılanının ayrı bir gümrük vergisini teşkil ettiğini söylemek mümkündür. Bütün bu değişik isimler altında zikredilen vergiler , “ *rüsum-ı gümrük* ” olarak anılmakta ve *gümrüklerden tahsil olunan vergileri* belirtmektedirler.

Bu vergilerden *zarar-ı kasabiyye* , iskelelere gelen hayvanlardan alınan *akçeyi* ifade ediyordu. ¹³⁸ *Masdariyye* ise , M. Z. Pakalın'ın lehçe-i osmani'ye bağlı olarak verdiği tanıma göre , « *bazı mahallerden gelen emvalin resm-i munzam gümrüğü amediyyesi aslı (masdariyye) şarap şirası resmi* » ¹³⁹ ; Z. Karamürsel'e göre ise « *nakledilen mahalde sarf ve istihlak olunan eşyadan alınan resim* » ¹⁴⁰ idi. *Amediye* ve *reftiyye* gelince , bunlardan *amediyeye* “ *bir yerden diğer bir yere taşınan mallar* ” , *reftiyye* “ *bir memlekete taşınıpta istihlak edilmeyerek diğer bir yere gönderilen mallar* ” üzerinden tahsil olunan vergiler olarak tanımlanmışlardı. ¹⁴¹

¹³⁶ Ziya Karamürsel burada , *mururiyye* vergisini *transit resmine* benzetmiştir. Ayrıca yukarıda belirtilen gümrük resimlerinin *iç gümrüklerden* alınan resimler olduğunu ifade etmektedir. (Bk. Ziya Karamürsel , *Aynı eser* , s. 191.)

¹³⁷ Bk. Ziya Karamürsel , *Aynı eser* , s. 191.

¹³⁸ Yeniçerilerin 3 *akçe* ödeyerek temin edip karşıladıkları et ihtiyaçlarını, bazen et bulunmaması ve zamanla da fiyatların artması üzerine ödeyemeyip sıkıntıya düştüklerinde , ödedikleri bu 3 akçe fazlası para , Kanuni zamanında hükümet tarafından *zarar-ı lahm* adıyla karşılanır olmuştu. İşte hükümet tarafından ödenen bu fark (*zarar-ı lahm*) para da , senede gümrüklere gelen hayvanlar üzerinden alınan gümrük vergisi olan *kassabiyye* akçesi gelirinden verilmişti. (Bk. Mithat Sertoğlu , *Aynı eser* , s. 308 .)

¹³⁹ *Masdariyye* , *ecnebi devletlerle ticaret muahedeleri yapıldıktan sonra reftiyye* ve *müruriyye* ile birlikte kaldırılmış , bu üçünün yerine , *ithalat* , *ihracat* , *transit* tabirleri kullanılmıştı. (Bk. M. Z. Pakalın , *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* , II , s. 413- 414.)

¹⁴⁰ Ziya Karamürsel , *Aynı eser* , s. 191 (n 1) .

¹⁴¹ Bk. Aynı müellif , *Aynı eser* , aynı yer.

Gümrük vergileri *yüzde* üzerinden tahsil olunmaktaydı. Sinop İskelesi'ne gelen tüccar malları üzerinden tahsil olunacak *gümrük vergilerinin yüzdesi* ve bu yüzdenin *neye göre* olacağı , *sadır olan emir , berat ve iltizam şartı* gibi çeşitli kayıtlarda tesbit olunmuştu. "Sinop İskelesi Gümrüğü" nde tahsil olunacak vergilerin, niteliğinin neler olduğu ve hangi iskele gümrüğünün vergileri ile aynı olacağı da belirtilmişti.

Söz konusu bu kayıtlarda "*Sinop İskelesi Gümrüğü*" nde tahsil olunacak gümrük vergilerinin , oranı ile vergi kalemlerinin hangi iskele gümrüklerinde tahsil olunan vergiler gibi olacağı konusunda iki örnek belirtilmekteydi : Bunlardan biri , Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası ile ona tabi olan iskele gümrüklerinin bağlı bulunduğu *İstanbul Gümrüğü* idi. ¹⁴² Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası ile buna bağlı yerlerin iskele ve gümrüklerinden gelip geçen tüccar kesiminden alınan vergilerin oranı , sadece İstanbul değil bununla beraber "*Galata ve tevabii gümrükleri*" nden *iltizam şartı olarak* tahsil olunan gümrük vergilerinin oranı ile aynı idi. ¹⁴³ *Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası* ile *tevabii gümrüklerinin , İstanbul Gümrüğü*' ne tabi oldukları düşünülürse , bu vergi oranının İstanbul'da tahsil olunanlar gibi olmasını tabii görmek gerekir.

Örneklerden ikincisine gelince bu da , *İnebolu İskelesi Gümrüğü* idi. Bu gümrük , *Sinop İskelesi Gümrüğü*' nde tahsil olunacak vergilerin *hangi vergi kalemlerinden oluşacağı* konusunda örnek teşkil ediyordu. Buna göre , *Sinop İskelesi Gümrüğü*' nden tahsil olunacak vergilerin , *İnebolu İskelesi Gümrüğü Mukataası*' nin iltizamı şartı gereği eskidenberi tahsil olunagelen vergi kalemleriyle *yanigümrük , masdariyye vekaftanlık* vergileriyle aynı olması isteniyordu.¹⁴⁴

Görüldüğü üzere bu iki örnekten ilki olan *İstanbul Gümrüğü* , Sinop İskelesi'nden gelip geçecek *tüccarların* ödemekle mükellef olduğu *gümrük vergisi oranları*

¹⁴² « Sinop İskelesi'nden (....) İstanbul'da alınageldiği üzere *rem-i gümrükleri* alınıp » şeklindeki kayıtlar [Bk. BOA , Maliyeden Müdevver , Nu: 9506 , s. 15 / 3. vesika (vesika tarihi : 7 Za 1127) , 16 (vesika tarihi : 8 Za 1127) , 17 (vesika tarihi : 25 Safer 1127) , 18 (vesika tarihi : 2 Safer 1128) , 38 (vesika tarihi : 17 Za 1128) , 135 / 2. vesika (vesika tarihi : 6 Ca 1132) , s. 157 (vesika tarihi : 9 S 1136)] ile « Sinop İskelesi'nden ve *tevabii*'nden (... İstanbul'dan alınageldiği üzere *resm-i gümrükleri* alınıp » [Bk. Aynı defter , s. 128 (vesika tarihi : 15 Za 1131)] , « iskele-i mezburelere (....) gelen tüccarın getirdikleri (....) her ne olursa olsun İstanbul Gümrüğü'ne kıyas ile (....) kanun üzere *rûsûmat* alınıp » [Bk. Aynı defter , s. 157 (vesika tarihi : 9 S 1134) , 196-197 (vesika tarihi : 25 M 1136)] « Sinop İskelesi'nde (....) tüccarların getirdikleri eşyanın kanun-ı kadîm üzere *gümrükleri* (....) İstanbul'da alınageldiği üzere *resm-i gümrükleri* alınıp » [Bk. BOA , Cevdet , Maliye, Nu : 28824 (vesika tarihi : 7 Za 1172)] gibi kayıtlar bunu gösterir.

¹⁴³ Bk. BOA , Cevdet , Maliye , Nu : 21567 / 1 a. , b (vesika tarihi : 23 S 1133).

¹⁴⁴ « Hazine-i âmire'mde mahfuz olan Baş Mukataa Defteri'ne nazar olundukda Gümrük-i İskele-i Sinop ve Gümrük-i İskele-i İnebolu ve Amasra ve Bendirekli ve Bartın ve *tevâbi'i mukataaların* (....) uhdesinde olduğu ve Gümrük-i İskele-i İnebolu Mukataası'nın *şart-ı iltizamı* mucibince *olageldiği üzere* , *vâki' olan gümrük , masdariyye ve kaftanlıklar* alınıp (....) ve Sinop İskelesi'nden (....) İstanbul'dan alınageldiği üzere *resm-i gümrükleri* alına deyü » [Bk. BOA , Maliyeden Müdevver, Nu : 9506 , s. 38 (vesika tarihi : 17 Za 1128)] , « Hazine-i âmire'mde mahfuz olan Berusa Mukataası Defterleri'ne nazar olundukda (....) Gümrük-i İskele-i Sinop ve Gümrük-i İskele-i İnebolu ve Bendirekli ve Amasra ve Bartın ve Çeltük-i Enhar Bafra ve *tevâbi'i mukataaları* (....) Gümrük-i İskele-i İnebolu Mukataası'nın *şart-ı iltizamı* mucibince *kadîmden alageldiği üzere* üzere *resm-i gümrükleri* alınıp » [Bk. Aynı defter , s. 157 (vesika tarihi : 9 S 1134)] ve « Hazine-i âmire'mde mahfuz olan Berusa Mukataası Defterleri'ne nazar olundukda (....) Gümrük-i İskele-i Sinop ve Gümrük-i İskele-i İnebolu ve Bendirekli ve Amasra ve Bartın ve Çeltük-i Enhar Bafra ve *tevâbi'i mukataaları* (....) Gümrük-i İskele-i İnebolu Mukataası'nın *şart-ı iltizamı* mucibince *kadîmden alınageldiği üzere vâki' olan gümrük ve masdariyye ve kaftanlıkları* alınıp (....) ve Sinop İskelesi'nden (....) İstanbul'da alınageldiği üzere *resm-i gümrükleri* alınıp » [Bk. Aynı defter , s. 196-197 (vesika tarihi : 25 M 1136)] gibi kayıtlar bunu gösterir.

konusunda örnek teşkil ederken , ikincisi yani *İnebolu İskelesi* Sinop Gümrüğü'nde tüccar malları üzerinden tahsil olunacak *vergilerin nevi* konusunda örnek teşkil etmekteydi : İkinci örneğe göre , Sinop İskelesi'nden gelip geçecek tüccar malları üzerinden *gümrük , masdariyye ve kaftanlık* alınacaktı. Sinop Gümrüğü için oran olarak misal gösterilen İstanbul , Galata ve tevbii gümrüklerinin eski iltizam şartına göre tüccarların deniz yoluyla getirip karaya çıkardıkları , kara yoluyla getirip gemilere yükleyip sevkettikleri mallar üzerinden , *müslümanlardan %3 gümrük akçesi* ve *1 akçe zarar-ı kassabiyye* toplam *%4 akçe , kefereden ve yahudiden %4 gümrük resmi* ve *1 akçe zarar-ı kassabiyye* toplam *%5 akçe* kanun üzere resimleri alınacaktı..¹⁴⁵

Burada görüldüğü üzere incelediğimiz dönemde *gayr-i müslim tüccarlar* , müslümanlardan sadece *%1 akçe* gümrük resmi ödemekteydiler. Bu gümrük resimlerinin , İstanbul Gümrüğü'ne kıyas ile müslümanlardan *%3 gümrük* artı *1 akçe zarar-ı kassabiyye* toplam *%4 akçe* , gayr-i müslimlerden yani *kefere ve yehudiler* den *%4 akçe* resm-i *gümrük* artı *1 akçe zarar-ı kassabiyye* toplam *%5 akçe* gümrük resimleri oranı ile İnebolu İskelesi Gümrüğü Mukataaları iltizamı şartına göre eskiden olageldiği üzere gümrük , masdariyye ve kaftanlıkların alınması , sadece Sinop İskelesi Gümrüğü için değil bu gümrük mukataasına tabii olan yerlerin iskele ve gümrükleri için de söz konusu idi .¹⁴⁶ Bir kayda göre *Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası* 'na tabii olan yerler *Kedrus , Kapusuyu , Bartın İskelesine* tabii *Kurucaşile , Çakrazu , Bekleşile , Bartın ve Bendirekli*'ye tabii *Çakalağzı , Çavuşağrı , Akçaşar* ile *Milet ve Sakariya* iskeleleri idi. Bu yerler , *Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası* 'nı iltizamına alan *eminlerin* denetimi ve kontrolündeydi.¹⁴⁷

Sinop İskelesi Gümrüğü ve ona tabii olan iskele ve gümrüklerden tahsil olunan bu gümrük resimleri , tüccar zümresinin Sinop'ta *deniz yoluyla* getirip karaya çıkarttıkları , *kara yoluyla* getirip gemilere yükleyip çeşitli yerlere sevkettikleri birçok kalem mal üzerinden tahsil edilmekteydi. Bu mallar , muhteva ve nitelik olarak birbirinden farklıydı : *mekulat , melbusat , meşrubat , hububat , zehair , gön , demir , çuka , kumaş , boğasi ve ferraş* adıyla anılan *arşın , dirhem ve terazi* gibi ölçü birimlerine giren *her türlü* emval , emtia , eşya v.s. den oluşmaktaydı.¹⁴⁸ Bunlar üzerinden , İstanbul , Galata ve tevbii gümrüklerinin iltizam şartına göre , *gümrük resimleri* tahsil olunmaktaydı. .¹⁴⁹

¹⁴⁵ Bk. BOA , Cevdet , Mallıye , Nu : 21567 / 1 a , b (vesika tarihi : 23 S 1133).

¹⁴⁶ Bk. BOA , Mallıyeden Müdevver , Nu : 9506 , s.38 (vesika tarihi : 17 Za 1128).

¹⁴⁷ « Gümrük-i İskele-i Sinop Mukataası'na tabii olan yerlerin kadılarına hüküm ki : 1126 senesi Sinop Gümrük Emini olan İsmail , meclis-i şer'a varup , gümrük-i mezbur mülhakatından olan Kedrus , Kapusuyu ve Bartın İskelesi'ne tabii Kurucaşile ve Çakrazu ve Bekleşile ve Bartın ve Bendirekli'ye tabii Çakalağzı , Çavuşağrı , Akçaşar ve Milet ve Sakariya İskeleleri » [Bk. BOA , Mallıyeden Müdevver , Nu : 9506 , s. 15 / 1.vesika (vesika tarihi : 9 Za 1127) .] . Ayrıca bk. dipnot : 144 ' te belirtilen diğer vesikalar.

¹⁴⁸ Bk. ve krş. BOA , Cevdet , Mallıye , Nu : 21567 / 1 a , b (vesika tarihi : 23 S 1133) ; BOA , Mallıyeden Müdevver , Nu : 9506 , s. 17 (vesika tarihi : 25 Safer 1127) , 28 (vesika tarihi : 2 Safer 1128) , 157 (vesika tarihi : 9 S 1134) , 196-197 (vesika tarihi : 25 M 1136) , 208 (vesika tarihi : 15 C 1136) .

¹⁴⁹ Bk. BOA , Cevdet , Mallıye , Nu : 21567 (aynı vesikalar) ; BOA , Mallıyeden Müdevver , Nu : 9506 , s. 28 (vesika tarihi : 2 Safer 1128) , 196-197 (vesika tarihi : 25 M 1136) , 208 (vesika tarihi : 15 C 1136).

1.1 - Sinop İskelesi Gümrüğü :

İncelediğimiz dönem içinde *Sinop İskelesi Gümrüğü*, *mukataa* teşkil olunup *iltizam usulüyle* işletmeye verilerek işletilen bir gümrük idi. Bu iskele gümrüğü mukataası, sadece *Sinop İskelesi Gümrüğü*'nü ihtiva etmiyordu; Sinop İskelesi Gümrüğü ile ona bağlanmış bir kısım diğer iskele gümrük ve mukataalarından meydana geliyordu.

Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası'na tabi olan yerlerin nereler olduğunu, biz muhtelif kayıtlardaki ifade tarzlarından tesbit etmeye çalıştık. Şöyleki: Bu mukataaya tabi olan yerler hakkında genel manada bir kısım cümleler ve ifade tarzları bulunmaktadır: « *Gümrük-i İskele-i Sinop Mukataası'na tabi olan yerlerin kadılarına hüküm ki: ...* »¹⁵⁰, « *Sinop Mukataası'na tabi olan yerlerin kadılarına hüküm ki: ...* »¹⁵¹, « *Sinop Gümrüğü Mukataası'na tabi olan yerlerin kadılarına hüküm ki: ...* »¹⁵² şeklindeki ifade ve cümleler bunlardandı.¹⁵³ İşte belirtilen bu başlıklar altında bir takım gümrüklerden bahsolunuyordu. Bahsolunan bu gümrüklerin "*Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası*"na tabi olan yerler veya "*Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası mülhakatı*"ndan olan iskeleler olması muhtemeldir. Eğer bu genel başlıklar altında bahsolunan gümrükleri "*Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası*"na tabi olan yer ve iskeleler veya onun mülhakatından olan iskele gümrükleri olarak kabul edecek olursak, karşımıza şu gümrükler ve iskeleler çıkacaktır: Sinop İskelesi Gümrüğü, İnebolu İskelesi Gümrüğü, Amasra, Bendirekli, Bartın, Çeltük-i Enhar Bafra Mukataası,¹⁵⁴ Samsun,¹⁵⁵ Koçhisar, Mata, Giresun,¹⁵⁶ Ünye,¹⁵⁷ Ereğli,¹⁵⁸ Terme¹⁵⁹ ve tevabii iskele gümrükleri mukataaları.¹⁶⁰

Bunlar, sadece "*genel başlıklar altında*"¹⁶¹ sayılan veya bahsedilen iskele gümrükleri idi. Bunların *Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası*'na tabi olan iskeleler

¹⁵⁰ BOA, Mallyeden Müdevver, Nu : 9506, s. 15 / 1. vesika (9 Za 1127), 15 / 2. vesika (9 Za 1127), 15 / 3. vesika (7 Za 1127), 28 (2 Safer 1128), 38 (17 Za 1128), 118-119 (20 Ca 1131), 119 (23 Ca 1131), 128 (15 Za 1131), 128-129 (15 Za 1131), 129 (25 Za 1131), 157 (9 Safer 1134), 168-169 (5 S 1134), 196-197 (25 M 1136).

¹⁵¹ Bk. Aynı defter, s. 202 (14 Ca 1136).

¹⁵² Aynı defter, s. 208 (15 C 1136).

¹⁵³ Çoğu zaman, « *Sinop Gümrüğü Mukataası'na tabi olan yerlerin kadılarına hüküm ki:* » ve « *Sinop ve tevabii gümrükleri* » gibi ifadeler kullanılarak, Sinop Gümrüğü ve mülhakatı mukataa ve gümrükleri vurgulanmak istenirse de, bu tabirlere bağlı olarak mukataa gümrüklerinin nereler olduğu konusunda pek açıklama bulunmaz. (Bk. BOA, Ali Emiri, Mahmud-I, Nu : 15723, vesika tarihi : 29 N 1144). Ayrıca, « *Mal-ı Mukata'a-i Gümrük-i İskele-i Sinop ve tevâbiha* » [Bk. BOA, Ali Emiri, Mahmud-I, Nu : 11804 (1155 senesi Martı); Aynı tasnif, Nu : 11761 (1155 senesi Martı)] gibi kayıtlar da bu cümledendi.

¹⁵⁴ Bk. Aynı defter, s. 15 / 2. vesika (9 Za 1127), 28 (2 Safer 1128).

¹⁵⁵ Bk. ve krş. Aynı defter, s. 16 (8 Za 1127), 17 (25 Safer 1127), 118-119 (20 Ca 1131), 128 (15 Za 1131), 128-129 (15 Za 1131), 129 (25 Za 1131), 135 / 1. vesika (6 Ca 1132), 135 / 2. vesika (6 Ca 1132), 196 (25 M 1136), 202 (14 Ca 1136).

¹⁵⁶ Aynı defter, s. 28 (2 Safer 1128).

¹⁵⁷ Aynı defter, aynı yer ve s. 157 (9 S 1134), 208 (15 C 1136).

¹⁵⁸ Aynı defter, s. 38 (17 Za 1128).

¹⁵⁹ Aynı defter, s. 129 (25 Za 1131).

¹⁶⁰ Bk. ve krş. Dipnot : 154 -159 ' da belirtilen vesikalar.

¹⁶¹ Bu başlıklar hakkında Dipnot: 150-153'ta belirtilen vesikalara bakınız.

olduğunu belirten ve kesinlik ifade eden *başlıklardan başka* herhangi bir açıklama söz konusu değildi. Bununla beraber belirtilen bazı gümrüklerin statüsünün ne olduğunu belirten bir açıklamaya tesadüf edilmiştir. Buna göre , *Sinop İskelesi Gümrüğü* ' ne tabi olan iskeleler *Kedrus , Kapusuyu , Bartın İskelesi* ' ne tabi *Kurucaşile , Çakrazu , Bekleşile* ve *Bartın , Bendirekli* ' ye tabi *Çakalağzı , Çavuşağrı , Akçaşar* ve *Milet İle Sakarya* iskeleleri idi. Bu sayılan iskelelerin Sinop İskelesi Gümrüğü mülhakatı'ndan olduğu kesin bir şekilde anlaşılmaktadır : Bu konu ile ilgili olarak , 1126 senesi *Sinop İskelesi Gümrüğü* emini olan İsmail' in *Sinop Mahkeme* ' sine (Meclis-i şer'a) gelerek burada yaptığı açıklama bunu gösterir. Emin'in açıklamasına göre sayılan bu yerler , *Sinop İskelesi Gümrüğü* mülhakatındandır .¹⁶²

Şu durumda Sinop İskelesi Gümrüğü Emmini'nin açıkladığı bu iskelelerin *Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası* ' na bağlı olması kesindir. Ancak daha sonraki tarihlerde (1126 sensinden sonra) *Kedrus , Kapusuyu , Milet* ve *Sakarya* ' dan yukarıda ifade edilen başlıklar altında¹⁶³ pek bahsedilmez. Diğer iskele ve gümrük mukataalarından yani *Bartın* ile *Bendirekli* 'den ve *İnebolu , Amasra , Çeltük-i Enhar Bafra , Samsun , Koçhisar , Mata , Giresun , Ünye , Ereğli , Terme* iskele ve gümrükleri ile bu gümrüklere tabi olan mukataaların *Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası* ' na tabi olup olmadıkları kesin bir şekilde ifade edilmez , bunlar sadece « "*Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası*" yahut "*Sinop Mukataası*" veya "*Sinop Gümrüğü Mukataası*" na tabi yerlerin kadılarına hüküm ki : » başlıkları altında zikredilir ve bahsedilir. Bu , hüküm başlıkları altında zikredilen adı geçen yerlerin de Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası ' ndan olduklarını gösterebilir. Zira bu yerlerin hep bu başlıklar altında zikredilmeleri başka türlü açıklanamaz.

1126 senesinde Sinop İskelesi Gümrüğü emini olup *Sinop Mahkemesi* ' ne gelerek burada açıklamada bulunan İsmail' in ifadesinde *genel başlıklar altında anılan* İnebolu , Bartın , Bendirekli , Amasra , Çeltük-i Enhar Bafra , Samsun , Koçhisar , Mata , Giresun , Ünye ve Ereğli ile Terme gibi iskele ve gümrükler ile bu yerlere bağlı mukataalardan , Bendirekli ve Bartın ile bunlara bağlı gümrük ve mukataaların *Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası* mülhakatından olduğuna işaret edilmesine rağmen Bafra , Samsun , Koçhisar , Mata , Giresun , Ünye , Ereğli , Terme iskele ve gümrükleri mukataalarının *Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası* ' na tabi yerler olduğuna işaret olunmaması bu yerlerin Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası' ndan olmadığını göstermez.¹⁶⁴ Aksine bu iskele gümrükleri ve mukataalarının yukarıda

¹⁶² « Gümrük-i İskele-i Sinop Mukataası'na tâbi olan yerlerin kadılarına hüküm ki : Bin yüz yirmi altı [1126] senesi Sinop Gümrük Emmini olan İsmail , meclis-i şer'a varup gümrük-i mezbûr mülhakatından olan Kedrus , Kapusuyu ve Bartın İskelesine tabi' Kurucaşile ve Çakrazu ve Bekleşile ve Bartın ve Bendirekli'ye tabi Çakalağzı Çavuşağrı , Akçaşar ve Milet ve Sakarya İskeleleri » [Aynı defter , s. 15 / 1.vesika (9 Za 1127)].

¹⁶³ Bahsi geçen başlıklar hakkında bk. Dipnot : 150-153 ve 161-162'de belirtilen vesikalar.

¹⁶⁴ Bir yerde « Gümrük-i İskele-i Sinop ve Gümrük-i İskele-i İnebolu ve Amasra ve Bendirekli ve Bartın ve tevâbi'i mukata'alarına tabi olan yerlerin kadılarına hüküm ki : » [Bk. Aynı defter , s. 16 (8 Za 1127)] gibi kayıtlarla çeşitli iskelelerin yöneticilerine ayrı ayrı hitap edilmesi , diğer taraftan da « İstanbul Gümrüğü ile ma'an zaptolunagelan Gümrük-i İskele-i Sinop ve Gümrük-i İskele-i İnebolu ve tevâbii iskelelerine » (Bk. Aynı defter , aynı yer.) şeklindeki kayıtlar bu yerlerin Sinop'tan iktisaden ve idareten ayrı birer gümrük imiş gibi anılması , her ne kadar haklı olarak bu yerlerin Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası mülhakatından olup olmadıkları konusunda kuşkuya düşürürse de , "*Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası* ve tevâbi'i gümrük mukata'aları" nın statüsünün ne olduğunu , 1126 senesi Sinop Gümrüğü emini olan İsmail'in yukarıda işaret etmiş bulunduğumuz açıklaması diğer taraftan "*Samsun , Ünye ve tevâbii iskeleleri*" nin "*Sinop Gümrüğü tevâbii*" nden olduğunun ifade olunması (bk. Dipnot : 165 ' te belirtilen vesika.) bu kuşkuyu giderebilecek mahiyettedir.

işaret edilmiş başlıklar altında zikredilmesi bu yerlerin , *Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası* mülhakatından olduklarını ortaya kor. Nitekim 15 C 1136 tarihli konuyla ilgili diğer bir kayıta da , Samsun ile Ünye ve onlara bağlı iskele ve gümrükleri mukataalarının , Sinop İskelesi tevabiinden olduğunun ifade edilmesi de ,¹⁶⁵ genel başlıklar altında zikredilen diğer yerlerin gümrük veya iskelelerinin esasen *Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası* ' na tabi olduklarını belirleyen önemli bir işarettir.

"*Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası*" na tabi olan *mukataalar* , sadece Karadeniz'in Anadolu yakasındaki sahillerde bulunan isimlerini saydığımız iskele ve mukataalar değildi. Bunların dışında sahilde olmayan mukataalar da adı geçen gümrük mukataası içinde yer alıyordu. Böyle mukataalar , kıyıda teşkil olunmadığından onlardan ayırdetmek için iç mukataa olarak nitelendirilebilir. *Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası* ' nın tevabi mukataaları arasında sayabileceğimiz iç mukataalardan birine *Boyabad kazası* ' nda vaki "*Erim Mukataası*" nı örnek olarak verebiliriz .¹⁶⁶

Erim Mukataası ' nın ayrı bir mutasarrıfı olup bu mukatanın da bir kısım kendisine tabi birimleri ve gelir kalemleri bulunmaktaydı. Onun aklamından olup Boyabad kazasında ona tabi olarak bulunan yerler , *Sekiviran-ı Şeyh* ile *Yenice* , *Beğli* , *Belli* ve *Öğütözü* kuralarıydı. Bu kuraların reayasından tahsil olunan *a'şar-ı şeriyeye* ile diğer *rüşumat* , *Erim Mukataası* ' nın gelirleri arasındaydı. Ayrıca bu mukataanın gelirleri arasında başka bir kısım yerlerin gelirleri daha vardı : Boyabad nahiyesine tabi 6100 akçe geliri olan *Bazar-ı Sekiviran* ile 1300 akçe geliri olan *Bazar-ı Beğlüyanı* , 1400 akçelik *Bazar-ı Urumün* ve *Ortaçay* , 1640 akçelik geliri olan *Akçabınar* köyleri bunlardandı.¹⁶⁷

Erim Mukataası ' nın tevabii yahut gelirleri olarak zikrettiğimiz bu yerler , aynı zamanda "*Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası ve tevabii mukataaları*" mülhakatındandı. *Erim Mukataası Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası* mülhakatından yahut tevabiinden olduğuna göre , *Erim Mukataası* ' na tabi olan yerlerin de Sinop Mukataası mülhakatından olması tabiidir. Bu mukataanın , 1169 ve 1170 yıllarında hala Sinop mülhakatından olmaya devam ettiği gözlenmektedir.¹⁶⁸

1126 senesinde Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası ve tevabii mukataaları olarak belirtilen yerlerin , 1130'lu yıllarda "*Karadeniz Mukataası*"¹⁶⁹ , "*Karadeniz Gümrüğü Mukataası*"¹⁷⁰ , "*Karadeniz Gümrükleri Mukataası*"¹⁷¹ olarak anılmaya başladığını görüyoruz. Bu adlar altında anılan yerler ve iskeleler , *Karadeniz Boğazı'ndan Künye'ye varıncaya kadar* bütün kıyı kent ve iskelelerini ihtiva ediyordu. Bu liman şehir ve iskeleleri arasında , Sinop İskelesi Gümrüğü ile İnebolu İskelesi Gümrüğü ve Amasra , Bendirekli , Bartın , Mukataa-i Çeltük-i Enhar Bafra ,

¹⁶⁵ Bk. Aynı defter , s. 208 (15 C 1136).

¹⁶⁶ Bk. Aynı defter , s. 65-66 (14 S 1129) ; BOA , Bab-ı Defteri Haremeyn Mukataası Kalem (DHMK) , Nu : 22138 , s. 18 ve 62.

¹⁶⁷ Bk. Mallyeden Müdevver , Nu : 9506 , s. 65-66 (14 Safer 1129).

¹⁶⁸ Bk. DHMK , Nu : 22138 , s. 18 ve 62.

¹⁶⁹ Bk. BOA , Mallyeden Müdevver , Nu : 9506 , s. 128-129 (15 Ra 1131).

¹⁷⁰ Bk. Aynı defter , s. 128 (15 Za 1131) , 129 (25 Za 1131).

¹⁷¹ Bk. Aynı defter , s. 135 / 2. vesika (6 Ca 1132).

Samsun , Terme , Ünye v.s. iskeleler mukataaları yer almaktaydı. ¹⁷² Bu sayılan yerler ile onlara tabi olan diğer hep Karadeniz Gümrüğü mülhakatından olarak zikrediliyorlardı . ¹⁷³ Karadeniz (Gümrüğü yahut Gümrükleri) Mukataası ise , İstanbul Gümrüğü mülhakatındandı. ¹⁷⁴

Çoğu zaman Karadeniz Boğazı'ndan Künye'ye varıncaya değin Karadeniz sahilinde bulunan iskeleler (Sinop , Samsun , İnebolu , Ünye , Bartın v.s. Karadeniz sahillerinde vaki olan iskeleler) , doğrudan doğruya İstanbul mülhakatından olarak da anılmaktaydı. ¹⁷⁵ Yani *Karadeniz (Gümrüğü yahut Gümrükleri) Mukataası'* na tabi olan yerler , bu tabir kullanılmadan İstanbul Gümrüğü mülhakatından olarak da ifade edilmekteydi. Sayılan bu iskele gümrükleri ile mukataalar , 1126'larda "*Sinop İskelesi Gümrüğü ve tevabii mukataası*" mülhakatından iken sonraları "*Karadeniz (Gümrüğü yahut Gümrükleri) Mukataası*" na tabi yerler olmuştu.

Bütün bu açıklamalar , Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası ve tevabii iskelelerinin , Karadeniz (Gümrüğü yahut Gümrükleri) Mukataası olarak da anılmakta olduklarını gösterir. Bununla beraber adı geçen iskele gümrüklerinin , aynı zamanda "*Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası ve tevabii mukataaları*" veya "*Karadeniz (Gümrüğü yahut Gümrükleri Mukataası*" adı altında İstanbul Gümrüğü mülhakatından olduklarını da ortaya çıkarmaktadır. Sinop tüccarlarının meseleleri ile ilgili olarak Divan-ı Hümayun'a sundukları bir arz- ı halde de, *Sinop Gümrüğü ' nün İstanbul Gümrüğü mülhakatı'* ndan olduğunun ifade olunması da bunu teyid eder. ¹⁷⁶

Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası ve bu mukataaya tabi olan iskele veya mukataalar , incelediğimiz dönem boyunca muhtelif kişilere iltizama verilmiştir.

İltizam , devlete ait bir gelir kaleminin , *muayyen bir süre için* belli miktarda bir bedel ödemek şartıyla özel kesimlere , kişilere yani müteşebbislere işletilmeye verilmesiydi. Bunu bugün Türkiye Cumhuriyeti Devleti hükümetlerinin bir kısım gelir getiren müesseselerini , özel şahıslara veya şirketlere belli bir süre için ve belli bir bedel mukabili işletmeye vermesine yahut satmasına benzetebiliriz. İşte incelediğimiz dönemde Osmanlı Devleti de , bir kısım gelir getiren müesseselerini veya gelir getiren kaynaklarını , *iltizam yoluyla* işletmeye vermekteydi. İltizamı alan kişiye *mültezim* , iltizama verme işlemine de *iltizam* deniyordu. ¹⁷⁷ Fakat *mültezim*

¹⁷² Bk. ve krş. Aynı defter , s.128 (15 Za 1131) , 128-129 (15 Za 1131) , 129 (25 Za 1131) . 135 / 2. vesika (6 Ca 1132).

¹⁷³ « Karadeniz Mukataası'nın yüz otuz [1130] ve otuz bir [1131] senesine mahsûb olmak üzere deruhde ve iltizamında olup , mukataa-i mezbûre mülhakatından Ünye İskelesi'nde ve Samsun İskelesi'nde » [Aynı defter , s.128-129 (15 Za 1131).] ; « Yeğen Mehmed zîde mecdehû Divan-ı Hümayun'uma arz-ı hal idüp Karadeniz Gümrüğü Mülhakatı'ndan Sinop ve Samsun ve Ünye ve İnebolu ve Bartın ve sair sevâhil-i bahirde vâki' iskeleler , Karadeniz Boğazı'ndan Ünye'ye varınca » [Aynı defter , s. 196-197 (25 M 1136).]

¹⁷⁴ « İstanbul Gümrüğü mülhakatı'ndan Karadeniz Gümrüğü Mukataası » [Aynı defter , s. 129 (25 Za 1131).]

¹⁷⁵ « Karadeniz Boğazı'ndan Künye'ye varınca sevâhil-i bahirde vâki' iskeleler , İstanbul Gümrüğü mülhakatı'ndan olup » [Aynı defter , s. 119 (23 Ca 1131)] ; « İstanbul Gümrüğü mülhakatı'ndan Sinop ve Samsun ve Ünye ve İnebolu ve Bartın ve sair sevâhil-i bahirde vâki' olan iskeleler , Karadeniz Boğazı'ndan Künye'ye varıncaya değin » [Aynı defter , s. 208 (15 C 1136)].

¹⁷⁶ « Sinop Gümrüğü , İstanbul Gümrüğü mülhakatından olup » [BOA , Cevdet , Maliye , Nu : 28824 (7 Za 1172)].

¹⁷⁷ M. Zeki Pakalın , "iltizam usûlü" nün başlangıcını Hammer'e bağlı olarak , Fatih zamanında Rum Mehmet Paşa'nın sadareti zamanına kadar götürmüş ve bu usûlün doğuşunu *malf sıkıntılara* bağlamıştır. Şöyleki :

Osmanlı Devleti'nin tesisi sırasında *zaptolunan yerler arazisi* , tahrir olunarak , « *timar ve has gelirleri* » *sipahilere , zaimlere , emînlere , vezirlere* ; « *arpatık* » adıyla *sancak beylerine , kale dizdarlarına ve*

tabiri , Sinop İskelesi Gümrüğü ile bu gümrüğün tevabii iskele gümrükleri kukataasını iltizama alan kişiler için pek kullanılmıyor , buna mukabil *emîn* olarak anılıyordu.

Osmanlı Devleti'nin , muayyen süreler için işletmeye yani *iltizama verdiği gelir kaynakları* arasında , Karadeniz sahilleri boyunca (Karadeniz Boğazı'ndan Künye'ye varıncaya kadar) yer alan mevcut iskelelerde oluşturulmuş yukarıda bahsettiğim isimleri geçen gümrükler de bulunuyordu.

Devletin gelir kaynaklarını tayin ettiği belli bir süre ve bedel karşılığında özel teşebbüse iltizama yahut işletmeye verirken intikal faaliyetine esas teşkil eden *malî birimi* , muhteva ve mekan yönünden birbirine yakın *bir veya bir kaç vergi kaynağının* birleşiminden meydana gelen ve Maliye nazarında da yıllık *nakdî bir gelir* yekunu olarak kıymetlendirilen *mukataa* idi. ¹⁷⁸ İşte bu mali birimlerden birini de Karadeniz sahillerinde bulunan isimlerini zikrettiğimiz iskeleler ve gümrükleri ile bunlara tabi diğer gelirler birleştirilerek mukataa teşkil olunmuş , yahut bunlardan biri mukataa teşkil olup diğer iskele gümrükleri ile onlara tabi olan gelirler bu teşkilatın içinde işleme tabi tutulmuştu. Bununla beraber bir kaç mukataa birleştirilerek de bir ad altında işletmeye yani iltizama verilmişti. Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası ve

muhafızlarına : « *tahsisat* » adıyla da değeri tasdik olunan *muhteremler evkafına* ve nihayet « *malikane* » namıyla da yararlılıkları görülen *gazilere* tahsis edilmiş , *arazinin bir kısmı* da « *Hass-ı Hümayun* » adıyla *devlet üzerinde* alıkonmuştu. İşte bu « *Hass-ı Hümayun* » adıyla *devlet üzerinde kalan arazilerin* başlangıçta , *öşür* ve diğer *vergiler* le , *madenleri v.s. gelirleri* , *kethüdalar* ve *eminler* vasıtasıyla tahsis ettirilirken , sonraları malî sıkıntı başgösterdiğinden paraya şiddetle ihtiyaç göstermesi sebebiyle , *timar* ve *zeamet erbabına tevcihi hakkındaki kaideye uyulmayıp* bunlar , bir veya bir kaç seneliğine *iltizama* , *timar* ve *zeamet* gelirlerinin de iki seneliği *mukataat* namıyla mültezimlere ihale olunmaya başlanmıştı. Hatta , zaruret fazlaşıkça daha ileri gidilmiş , bunların kayıtlı bedelleri bir kaç seneliğine *bir muaccele (peşin)* tayin olunarak « *malikane* » adı altında taliplerine satılmış peşini de Hazine'ye alınmıştı. (Bk. Mehmet Zeki Pakalın , *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* , II , s. 57-58). Bununla beraber , *iltizam usulünün vücuda gelmesini* zaruret haline getiren başka hususlara da dikkat çekilmek istenmiştir : Merkeze bağlı bürokrasiyle yine merkezin emrinde bulunan talimli meslek gruplarının üstlendikleri faaliyetler arasında , geniş imparatorluğun merkezden kilometrelerce uzaklığında bulunan yerlerinden tahsil olunacak *aynî vergileri* doğrudan doğruya ve münferiden tahsis edip ayırması imkânsızdı. Bu durum sebebiyle , *vergilerin* , *nakden alınması* veya *nakide çevrilip* merkezi bir *Hazine'ye* intikal ettirilerek , *oradan* bu faaliyet zümrelerine maaş şeklinde ödenmesi gerekiyordu. İşte bu nedenle , Osmanlı Devleti , sözkonusu zarurete cevap olmak üzere *timar sisteminin dışında iltizam sistemini* ihdas ve inkişaf ettirmişti. [Bk. Mehmet Genç ; « *Osmanlı Maliyesinde Malikane Sistemi* » , *Türkiye İktisat Tarihî Semineri - Metinler / Tartışmalar (8-10 Haziran 1973)* , Hacettepe Üniversitesi Yayını , Ankara 1975 , s. 232.] Fakat *senelik iltizam usulünün getirilmesi* , daha önce vergi konusunda zuhur eden problemlerin durumunu *az değiştirmişti* : Devlet , *vergi mültezimleri* yardımıyla süratle *vergileri* elde ediyordu ; ancak bu sistemle , *tebeanın iş görme kabiliyetini* mahvediyor , *tebea* tamamen *istismar* ediliyordu. Bu sistemin en zayıf noktası , *elastiki* olmamasıydı : Masrafların zamanla büyümüş olmasına rağmen vergi gelirinin daima aynı kalmasıydı. Vergi mültezimleri her ne olursa olsun , devletin zararına olarak daima kârda oluyordu. Bu nedenle II. Mustafa , *Deşîrdar Köse Halil'in tavsiyesi üzerine* fenalıkları bertaraf etmek gayesiyle , *senelik vergi iltizamını* « *mukataa* »'nın yerine *kayıtlı hayat şartıyla* « *malikane* » şeklinde verilmesini denemiş , fakat hissedilir bir muvaffakiyet elde edememişti : Mukataanın senelik iltizama verilmesi , *memuriyetin kısalığı dolayısıyla* vergi alan *iltizam sahiplerini* keyfi harekete sevk ederken bu kez , *kayıtlı hayat şartıyla* olan iltizama alan *mâlikane sahiplerini* de memuriyetlerinin katılığından kuvvet alarak diğerlerinden farklı hareket etmeyerek aynı yolsuzlukları yapmaya cesaret etmelerine mani olunamamıştı. Bu nedenle *kayıtlı hayat şartıyla yapılan iltizam* (malikane) , Ahmed III. devrinde (1703-1730) kaldırılmışsa da , bunu takibeden devirde yeniden konup tekrar kaldırılmıştı. (Bk. Boris Chiristoff Nedkoff , *Aynı makale* , s. 626-627).

İltizamın anlamı , bu usulün başlangıcı , iltizam usulünde mali birim olarak mukataa , iltizama verme işlemi , mültezimlerin iltizam üzerindeki tasarruf hak ve yetkileri , iltizam usulünün yaygınlaşması , bu usulün devlete sağladığı yararlar ve bu usulde problemler , mukataaların emanet yöntemiyle işletilmeleri , iltizamların mâlîkaneye dönüşmeleri , iltizam usulünün kaldırılması konularında bilgi için bk. M. Z. Pakalın , *Aynı eser* , aynı yerler ; Mehmet Genç , *Aynı tebliğ* , s. 232-236 ; Ahmek Tabukoğlu , *Aynı eser* , s. 122-127.

¹⁷⁸ Bk. Mehmet Genç , *Aynı tebliğ* , s. 233.

tevabii iskeleleri gümrükleri ve mukataalarının durumu bu cümledendi : İnebolu İskelesi Gümrüğü ve Amasra , Bendirekli , Bartın , Sakarya , Samsun , Ünye v.s. Karadeniz yalılarındaki iskele gümrükleri ile Boyabad Kazasında vaki Erim Mukataası ve Çeltük-i enhar Bafra mukataaları , hep Karadeniz (Gümrüğü veya Gümrükleri) Mukataası olarak da anıldığı anlaşılan "*Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası*" na tabi iskele gümrükleri ve mukataaları idi.

1126 senesi Sinop *İskelesi Gümrüğü Eminliği* , İsmail adında birinin tasarrufundaydı. İsmail zikredilen yılda *Sinop İskelesi Gümrüğü Emmini* sıfatıyla , bu mukataa ve tevabiiyi işletmekteydi. ¹⁷⁹ Aynı yılın Ramazan ayının 2. gününden zaptetmek üzere , zikredilen mukataa işletmesi, Ebubekir adında bir başka şahsa iltizama verilmişti. ¹⁸⁰ Ebubekir , aynı zamanda İstanbul Gümrüğü emini idi. ¹⁸¹ Sırayla İsmail ile Ebubekir' in üzerinde olan iskele gümrüğü , sadece Sinop İskelesi Gümrüğü değil , onun tevabii olarak nitelendirilen ¹⁸² İnebolu , Amasra , Bendirekli , Bartın , Çeltük-i Enhar Bafra , Samsun ve tevabii iskele gümrükleri mukataasıydı. ¹⁸³

İstanbul Gümrüğü , Sinop İskelesi Gümrüğü ile İnebolu İskelesi Gümrüğü ve buna tabi olan gümrükler ile birlikte zaptolunagelmekteydi. ¹⁸⁴ Sinop İskelesi Gümrüğü ve tevabii ile İstanbul İskelesi Gümrüğü'nün birlikte zaptolunması, bu iskele gümrüğü ve tevabii mukataalarının İstanbul ve tevabii gümrükleri mülhakatından ¹⁸⁵ olması münasebetiyle olmalıdır.

İstanbul Gümrük emini Ebubekir' in , Sinop İskelesi Gümrüğü tevabii yerleri (işletmeleri)ni , üstüste iki yıl : 1126 ve 1127 senelerine mahsup olmak üzere , iltizamında bulundurduğu görülüyor . ¹⁸⁶ İstanbul Gümrüğü ile birlikte zaptolunagelen bu *mukataa* (Sinop İskelesi Gümrüğü ile bu gümrüğünün mülhakatı olan iskele gümrükleri) *nın* , mevcut kayıtlara göre zabıt zamanının "*ruz-ı Kasım*" başı olduğu anlaşılıyor . ¹⁸⁷

İsmail ve Ebubekir'den sonra 1130 ve 1131 seneleri ¹⁸⁸ ile (1132) , 1133 , 1134 , 1135 , 1136 senelerine ¹⁸⁹ mahsub olmak üzere *Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası ve tevabii* , daha doğrusu İstanbul Gümrüğü mülhakatından olan yerler , Yeğen Mehmed ' in iltizamına verilmişti. Bu yerleri iltizamına alan Yeğen Mehmed te , Ebubekir gibi . aynı zamanda İstanbul Gümrüğü emini idi : O, İstanbul Gümrüğü emini sıfatıyla . iltizamına aldığı İstanbul Gümrüğü ile birlikte zaptolunagelen ve bu

¹⁷⁹ Bk. Aynı defter , s. 15 / 1. vesika (9 Za 1127).

¹⁸⁰ Bk. Aynı defter , s. 15 / 2. vesika (9 Za 1127).

¹⁸¹ Bk. Aynı defter , s. 17 (25 Safer 1127).

¹⁸² Sinop İskelesi Gümrüğü ve tevabii iskelelerinin nereler olduğu konusunda yukarıdaki açıklamalara ve dipnot : 162 ve 181'de belirtilen yerlere bakınız.

¹⁸³ Bk. Dipnot : 182 ' de belirtilen yer ve s. 15 / 3. vesika (7 Za 1127).

¹⁸⁴ Bk. Aynı defter , s. 16 (25 Safer 1127).

¹⁸⁵ İstanbul ve tevabii gümrükleri mukataaları mülhakatı olarak, Karadeniz yalılarında vaki *Bendirekli , Bartın , Amasra , İnebolu , Sinop , Bafra , Koçhisar , Samsun , Ünye , Mata (?) , Giresun* ve tevabii iskeleleri sayılmaktadır. [Bk. Aynı defter , s. 28 (2 Safer 1128) ve 38 (17 Za 1128)] Bu sayılan yerler , yukarıdaki açıklamalarda da görüleceği üzere , Sinop İskelesi Gümrüğü mülhakatındadırlar.

¹⁸⁶ Bk. ve krş. Aynı defter , s. 15 / 2. vesika (9 Za 1127) , 15 / 3. vesika (7 Za 1127) , 17 (25 Safer 1127) , 28 (2 Safer 1128) , 38 (17 Za 1128).

¹⁸⁷ Bk. krş. Aynı defter , s. 28 (2 Safer 1128) , 38 (17 Za 1128) , 118-119 (20 Ca 1131).

¹⁸⁸ Bk. ve krş. Aynı defter , s. 118-119 (20 Ca 1131) , 128 (15 Za 1131) , 128-129 (15 Za 1131) , 129 (25 Za 1131) , 135 / 1. vesika (6 Ca 1132) , 135 / 2. vesika (6 Ca 1132) , 196 / 1. vesika (25 M 1136).

¹⁸⁹ Bk. Aynı defter , s. 208 (15 C 1136).

gümrük mülhakatından olan Sinop İskelesi Gümrüğü ve bu gümrüğün tevabiinin [yahut Karadeniz (Gümrüğü veya Gümrükleri) mukataası'nın]de emini idi.

Kısaca Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası ve tevabii yerleri , 1126'da İsmail' in ve 1126-1129(?) da Ebubekir' in , 1130-1136'da da Yeğen Mehmed' in tasarrufu ve iltizamında idi. 1136'dan 1143 senesine kadar bu mukataa ve tevabiin kimin iltizamında olduğu konusunda vesikaya tesadüf edemediğimizden bir şey söyleyemiyoruz. Ancak 1143 senesinde bu senenin başından zapteylemek üzere el-Hac Muhammed üzerine verilmiş olduğunu görüyoruz .¹⁹⁰ Bunu takiben , 1144 ve 1145 senelerine mahsub olmak üzere , Mart evvelinden zapteylemek şartıyla, aynı mukataa İstanbul Gümrük emini olan Ahmed Ağa' nın iltizamına verilmişti .¹⁹¹

Söz konusu mukataa ve tevabiini [Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası ve tevabii yerler = Karadeniz (Gümrüğü veya Gümrükleri) Mukataasını] görüldüğü üzere , genelde hep *İstanbul Gümrük Emini* olarak anılan kimselerin iltizama aldığı dikkati çekmektedir. Bu , Sinop İskelesi Gümrüğü ve tevabii mukataasının statüsüne , İstanbul Gümrüğü mülhakatından olmasına ve İstanbul Gümrüğü ile birlikte zaptolunagelinmesine bakılınca pek tabiidir.

Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası ve tevabii yerler , hassa gümrükleri olarak vasıflandırılıyordu. Nitekim , İstanbul Gümrük emini Ahmed Ağa'nın iltizamına aldığı mukataa ve yerler konusunda , Sinop İskelesi Gümrüğü ile İnebolu , Amasra , Bendirekli , Ereğli , Samsun , Çeltük-i Enhar Bafra ve buralara tabi olan yerler hakkında *hassa gümrükleri* tabirinin kullanılması bunu gösterir.¹⁹²

İstanbul Gümrük emini Ahmed Ağa'nın iltizamında bulundurduğu yerler sadece İstanbul ile onun mülhakatından olan Sinop ve tevabii gümrüklerinden ibaret değildi. Bunlarla birlikte *İzmir Gümrüğü ve tevabii* de aynı iltizam içinde yer alıyordu. Zira 1146 tarihli bir kayıta Ahmed Ağa'nın İstanbul , İzmir , Sinop ve tevabii gümrüklerinin sabıkan emini olduğunun belirtilmesi buna işaret eder.¹⁹³ Demekki İstanbul , İzmir , Sinop ve tevabii gümrükleri hep birden iltizama verilip , birlikte zaptolunagelmekteydi. Bu kimsenin , biraz yukarıda belirtildiği gibi , *İstanbul Gümrük Emini* olarak anılmasına bakınca , Sinop ve tevabiinin olduğu gibi İzmir ve tevabii gümrüklerinin de İstanbul Gümrüğü mülhakatından olduğunu söylemek mümkündür.

1159 senesinde yine Mart iptidasından Şubatı nihayetine kadar zapteylemek şartıyla bu kez Karadeniz İskelesi Gümrükleri ' nin , Asitane (İstanbul) Gümrük emini İshak Ağa'nın üzerine verildiği görülüyor.¹⁹⁴ 1146'dan 1159'a kadar söz konusu gümrüklerin kimin iltizamında olduğu konusunda incelediğimiz vesikalar arasında bilgiye rastlayamadığımızdan bir açıklık getiremiyoruz.

Karadeniz İskelesi Gümrüklerinin , iltizama alan kişiler tarafından (bunlar, genelde hep yukarıda da işaret edildiği gibi , İstanbul Gümrüğü emini idiler) *vekilleri vasıtasıyla* ve *emanet usulüyle* işletmeye çalışıldığı görülüyor. Bu

190 « kudvetü'l-emâcid ve'l-a'yân el-Hac Muhammed zîde mecdehî Divân-ı Humayun'uma arz-ı hâl idüp , bin yüz kırk üç [1143] senesine mahsub olmak üzere sene-i mezbûre Martı ibtidâsından zabt itmek üzere Sinop ve Tevabii Gümrükleri uhdesinde olup » (BOA , Ali Emiri , Mahmud-I , Nu : 15723 , vesika tarihi : 29 N 1144.)

191 Bk. BOA , Bab-ı Defteri , Maden Mukataası (DMMK) , Nu : 22767 , s. 3 ve 8.

192 Bk. Aynı tasnif , Aynı defter (DMMK) , aynı yerler .

193 BOA , Cevdet , Maliye , Nu : 17645 , sene 1146.

194 Bk. SŞS , Nu : 86 , s. 96 , vesika : 139 , vesika tarihi : sene 1159.

hususla elimizde bir kaç örnek bulunmaktadır : Mesela , 1143 senesi iptidasından zaptetmek üzere Sinop ve tevabii gümrüklerini üzerinde bulunduran el-Hac Muhammed , *vekili* vasıtasıyla bu gümrüklerin işlerini yürütmeye çalışmıştı : Sinop ve Samsun *kaleleri neferatı mevâcipleri* ile diğer *ehl-i vezâifin vazifelerinin* , Sinop ve tevabii gümrükleri mukataası malından (gelirinden) el-Hac Muhammed' in *vekili vasıtasıyla* verilmesi bunu belirtir. ¹⁹⁵ Yine , *Karadeniz İskelesi Gümrükleri* ' ni üzerinde bulunduran İshak Ağa , bu gümrükleri , Çukadar İbrahim Ağa'ya *emanet yoluyla tefviz ve sipariş* etmiş bu sebeple Çukadar İbrahim'i söz konusu gümrükleri işletmek üzere göndermiştir. ¹⁹⁶ Ayrıca adı geçen mukataa , cümle tevabii ve levahiki ile birlikte , Çukadar İbrahim Ağa'dan sonra Ahmet Ağa adlı bir kişiye de *emaneten tefviz ve sipariş* olunmuştu. ¹⁹⁷ Mart ibtidasından Şubatı nihayetine zaptetmek üzere Çukadar İbrahim Ağa 1158 senesinde , Ahmed Ağa ise 1160 senesinde zikredilen *gümrükler mukataasını* cümle tevabii ve levahiki ile *tefviz ve sipariş* olarak üzerlerine almışlardı. ¹⁹⁸

Emaneten gümrükleri üzerlerine alan ve Sinop'a gönderilen bu kimseler , kendilerinden önce zikredilen gümrüklerin emini olup kendi zamanlarına gelinceye kadar gümrükleri zaptedenler gibi , bu gümrükleri zaptedip *emval-i miriyi* tahsil ederek dışarıdan başka kimselere gümrüklere müdahale ettirmemek ve zarar verilmemekle mükellef kılınmışlardı. Mesela , Çukadar İbrahim Ağa ile daha sonra gümrükleri emaneten (tefviz ve sipariş olarak) üzerine alan Ahmed Ağa bununla mükellef tutulmuşlardı. ¹⁹⁹

Emaneten bu gümrükleri üzerlerine alan kişilerin , yukarıdaki örneklere bakılarak , idareten bağlı buldukları İstanbul Gümrüğü emini tarafından tayin edildiklerini söylemek mümkündür. Nitekim , bu kimselere söz konusu gümrükleri *emanet yoluyla tefviz ve sipariş* eden kişi , bu gümrükleri *iltizama* alan ve aynı zamanda *İstanbul Gümrük Emini* sıfatını üzerinde taşıyan kimse idi.

Sinop İskelesi Gümrüğü ile İnebolu , Bendirekli , Bartın , Amasra , Çeltik-i Enhar Bafra ve tevabii mukataaları , *3 sene 1 tahvil* olmak üzere . 1130 ' dan 1136 ' ya kadar , iltizama verilmişti. ²⁰⁰ Bu tahvil süresine göre , adı geçen mukataalar [ki bunlar , Karadeniz (Gümrüğü veya Gümrükleri) Mukataası olarak da anılan Sinop ve tevabii iskeleleri gümrükleri mukataası idi] , *iki tahvil süresi* olan *6 yıl* yani 1130 ' dan 1136 ' ya kadar *İstanbul Gümrük Emini* - Yeğen Mehmed ' in iltizamında kalmıştı. ²⁰¹ Üstüste birkaç tahvil süresi mukataayı iltizama alma hadisesi , sadece Sinop İskelesi Gümrüğü ve tevabii mukataasına münhasır bir durum değildi. Bir mukatanın *2-3 tahvilini* , yani *6 ile 9 yıl* süreyle iltizama alan kişilere veya iltizam ortaklarına da rastlanmaktaydı. ²⁰² Fakat , mukataayı iltizama alan kişinin kendisine

195 « mukata'a-i mezbûre mal'ndan *ber-vech-i ocaklık ta'yîn olunar. Sinop ve Samsun kal'aları neferatının mevâcipleri ve ehl-i vezâifin vezâifi sene-i mezbûre mal'ndan mümâ-ileyhin vekili virüp » (BOA , Ali Emiri , Mahmud-I , Nu : 15723 , vesika tarihi : 29 N 1144).*

196 Bk. SŞS , Nu : 86 , s. 196 , vesika : 139 , vesika tarihi : sene 1159.

197 Bk. Aynı defter , s. 61 , vesika : 86 , vesika tarihi : sene 1160 .

198 Bk. ve krş. Dîpnot : 196 ve 197 'de belirtilen yerler.

199 Bk. ve krş. Dîpnot : 196-198 'de belirtilen yerler.

200 Bk. BOA , Mallyeden Müdevver , Nu : 9506 , s. 157 (9 S 1134) , 196-197 (25 M 1136) , 208 (15 C 1136) ; BOA , Cevdet , Maliye , Nu : 21567 , vesika tarihi : 22 S 1133 .

201 Bk. Aynı defter , aynı yerler.

202 Bk. Ahmet Tabakoğlu , Aynı eser , s. 122.

bağlı mukataaları *emaneten* işletmek üzere *tefviz ve sipariş* ettiği kimselerin, mukataayı işletme müddeti *1 yıl* olarak esas tutulmuştu. Nitekim, Karadeniz İskelesi gümrüklerini 1159 senesinde iltizamında bulunduran *İstanbul Gümrük Emini İshak Ağa* , bu gümrükleri *Çukadar İbrahim Ağa'* ya *emanet yoluyla* bir yıllığına *tefviz ve sipariş* etmişti. ²⁰³ Çukadar İbrahim Ağa'dan sonra aynı şekilde , Ahmed Ağa da *emaneten* kendisine *tefviz ve sipariş* olduğundan zikredilen gümrükleri , *1 yıllığına* üzerine almıştı. ²⁰⁴ Bununla beraber aynı mukataanın , *1 tahvil süresi içerisinde* , artırma sonucu , defalarca *el değiştirmesine* de rastlanmıştır. ²⁰⁵

Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası ve bu mukataaya bağlı yerlerin , *yıllara ve tahvil sürelerine göre* gelir dağılımı şöyleydi :

1127 senesinde , Sinop İskelesi Gümrüğü , İnebolu İskelisi Gümrüğü , Amasra , Bendirekli , Bartın ve tevabii mukataaların , *Sinop iltizam malı* senelik *61 yük 39 970 akçe* idi. ²⁰⁶ Senelik bu iltizam malı yükünün , daha sonraki yıllarda artış gösterdiği görülüyor. Mesela 1130 senesinde bu meblağ (iltizam malı) , *64 yük 39 970 akçeye* , ²⁰⁷ 1131 senesinde ise *90 yük* ²⁰⁸ *akçeye* yükselmişti. Ancak bu yükselişte bir katılımın payı olmalıdır. Zira 1127 senesinde , yekun "*Sinop iltizam malı*" nı temsil eden yerler olarak Sinop , İnebolu ; Amasra , Bendirekli , Bartın ve tevabii gümrük mukataaları sayılırken , 1130 ve 1131 senelerinde bu iskele gümrükleri mukataalarına Çeltik-i enhar Bafra ile Samsun da katılmıştır. ²⁰⁹ 1133 , 1134 , 1135 , 1136 senelerinde de bu son meblağ *90 yük* gelir sabit kalmıştır. ²¹⁰

1144 ve 1145 senelerine mahsub olmak üzere İstanbul Gümrük Emini Ahmed Ağa'nın iltizamında iken Sinop İskelesi Gümrüğü ile İnebolu , Amasra , Bendirekli , Ereğli , Samsun , Çeltük-i Enhar Bafra ve buralara bağlı *hassa gümrükleri* nin geliri , her iki yıla ait olmak üzere *varidat ve teslimatı* yekun 18 180 318 guruş idi. Senevî yani her bir seneye isabet eden varidat ve teslimatı ise 9 000 000 + 90 159 guruştı. ²¹¹ Bu , Ahmed Ağa'nın 1146 senesi Ramazanının 2. gününden Şevval'in 11. gününe kadar *veymü'l-kıst gereğince* (ber-müceb-i yeymü'l-kıst) hesabına göre ,

Mukataanın işletme hakkını mültEZime devreden devletin , tayin ettiği tahvil süresinin *1 ila 3 yıl* arasında değişebileceği konusunda bk. Mehmet Genç , Aynı tebliğ , s. 233.

²⁰³ Bk. Dipnot : 198 ' de belirtilen yer.

²⁰⁴ Bk. Dipnot : 199 ' da belirtilen yer.

²⁰⁵ Bk. Ahmet Tabakoğlu , Aynı eser , s. 123.

²⁰⁶ « *Hazine-i âmire'mde mahfûz olan Berusa Mukata'ası Defterleri'ne nazar olundukda Gümrük-i İskele-i Sinop ve Gümrük-i İskele-i İnebolu ve Amasra ve Bendirekli ve Bartın tevâbi'i mukata'aların Sinop mâl-ı iltizamı almış bir [61] yük otuz tokuz bin tokuz yüz yetmiş [39970] akçeye olup ve zaman-ı zabıtları rûz-ı Kasım ibtidâsından olmak üzere bin yüz yigirmi[1120] senesine mahsûb olmak üzere » [BOA , Mallyeden Müdevver , Nu : 9506 , s. 28 (2 Safer 1128)] ; « *Hazine-i âmire'mde mahfûz olan Baş Mukata'a Defteri'ne nazar olundukda Gümrük-i İskele-i Sinop ve Gümrük-i İskele-i İnebolu ve Amasra ve Bendirekli ve Bartın ve tevâbi'i mukata'aların senevî mâl-ı iltizamı almış bir [61] yük otuz tokuz bin yüz yetmiş [39170] akçeye olup , zaman-ı zabtı rûz-ı Kasım'dan olmak üzere bin yüz yigirmi yedi senesine mahsub olmak üzere mûmâ-ileyhin uhdesinde » [Aynı defter , s. 38 (17 Za 1128)].**

²⁰⁷ Bk. Aynı defter , s. 118-119 (20 Ca 1131).

²⁰⁸ Bk. Aynı defter , s. 135 / 1. vesika (6 Ca 1132) , 157 (9 S 1134) , 196 / 1. vesika (25 M 1136) , 196-197 (25 M 1136) , 202 (14 Ca 1136) , 208 (15 C 1136).

²⁰⁹ Bk. ve krş. Dipnot : 150-153 'te belirtilen vesikalar.

²¹⁰ Bk. ve krş. Dipnot : 153 'te belirtilen vesikalar.

²¹¹ Bk. BOA , Bab-ı Defteri, Maden Mukataası (DMMK) , Nu : 22767 , s.3 ve 8.

Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası ve tevabiiinin temessukat gereği teslimatı , 6367,5 ğuruş tutuyordu .²¹²

1169 senesi Mart ibtidasından Sinop Gümrüğü Mukataası ve tevabiiinin geliri , 40 000 ğuruş olup, bunun 20 000 ğuruşu 1169 senesi Ra ayının başında ikinci 20 000 ğuruşu ise 1170 senesi Ca ayının 15'inde sarrafa teslim edilmişti. 1170 senesi Mart ibtidasından geliri ise , 1169 senesinde olduğu gibi , 40 000 ğuruş olup bunun 20 000 ğuruşu peşin olarak sarrafa teslim olunmuş , geriye kalan diğer 20 000 ğuruşu ise teslim zamanı henüz gelmediğinden teslim edilmemişti.²¹³

Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası' nin gelirleri arasında sadece bu mukataadan ve tevabii gümrüklerinden elde edilen vergiler yer almıyordu. Bunlarla beraber, Sinop'taki bir kısım işletmeler yahut işyerleri de , onun gelirlerini teşkil ediyordu. Sinop şehrinde bulunan *Şemhane'* yi , bu işletme veya işyerleri arasında sayabiliriz. *Şemhane* (mumhane) , esasen Sinop şehrinin "*şehir ağalığı*" mülhakatındandı. Fakat *Şemhane'* nin idaresi *Sinop Gümrük Emini'* nin elindeydi. Gümrük emini tarafından bir temessukle bu işletme (*Şemhane*) , *bir yıllığına iltizama* veriliyordu. Bu işletme yahut müessesenin , sadece müslimlere değil gayr-i müslimlere de iltizama verildiğine şahit olmaktayız : Sinop şehrinde "*şehir ağalığı*" mülhakatından olan *Şemhane* (mumhane) , 1149 senesi Martı başından itibaren bu müesseseyi *önceden tasarruf eden mültezimler gibi* tasarruf etmek şartıyla , şehirin *kuyumcu mesleğine* ait zümresinden Kostandil Zimmi' ye *130 ğuruşa iltizama* verilmişti. İltizama veren kişi yukarıda da işaret edildiği gibi , Sinop Gümrük eminiydi. Kostandil de iltizamı kabul eden bir meslek erbabı *kuyumcu* idi.²¹⁴

Sinop ve Tevabii Gümrükleri Mukataası , Ocaklık teşkil olunmuştu. Ocaklık , konumuzla ilgili olan tanımına göre , kale muhafızlarının veya şehir yerli neferlerinin *mevaciplerinin*²¹⁵ (ulufe = maaş'larının) ve hatta diğer *ehl-i vezaiifin* (vazife sahiplerinin) vazifelerinin yani *yevmiye* yahut *maaşlarının* karşılanması için tahsis olunan hasılat idi.²¹⁶ Bu hasılat²¹⁷ , yani maaşları ihtiva eden meblağ , Osmanlılar'da oluşturulmuş bir sistemle incelediğimiz dönemde , belli bir müessesesinin gelir yekününden temin edilmekteydi. Bu sistem içerisinde *mukataa müessesesi* karşımıza çıkmaktadır. Mukataanın gelirleri yekününden , askerlere ve diğer ehl-i vezaiife maaş ve yevmiyeleri tahsis olunmaktaydı. İşte bunun için "Sinop ve tevabii Gümrükleri Mukataası" da aynı zamanda ocaklık ocaklık teşkil olunmuştu. Bu mukataa , *Sinop kalesi neferlerinin mevacipleri* ve *ehl-i vezaiifin vazifeleri ocaklığı* idi. Bu ocaklık , sadece Sinop Kalesi neferlerinin mevacipleri ve ehl-i vezaiifinin vazifelerini değil , başka yerlerin kale neferlerinin mevacipleri ve ehl-i

²¹² Bk. BOA , Cevdet , Maliye , Nu : 17645 , sene 1146.

²¹³ Bk. BOA , Bab-ı Defteri , Haremeyn Mukataası Kalemi (DHMK), Nu : 22138 , s.18 ve 62.

²¹⁴ Bk. ŞŞS , Nu : 89 , s. 10 , vesika : 17 , vesika tarihi : 11 Z 1149.

²¹⁵ *Mevacib* , yeniçerilere verilen *maaş* , *aylık* yerinde kullanılır bir tabirdir. Bunun yerine *ulufe* de kullanılırdı. *Mevacip* , *üçer aylığı* bir arada olmak üzere verilir ve bunlara *masar* , *recec* , *lezez* , *reşen* denilirdi. *Yeniçerilerin mevacibi* Divan-ı Hümayun'da , kapukulu ocaklarından olan *diğer askerlerin [beşliler gibi] mevacibi* ise *ya kendi kışlalarında* veyahut *sadrazam divanında* tevzi olunurdu. (Bk. Mehmet Zeki Pakalın , *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* , II , s. 495.)

²¹⁶ Bk. BOA , Ali Emiri , Mahmud-I , Nu : 15723 , vesika tarihi : 29 N 1144 ; Mehmet Zeki Pakalın , *Aynı eser* , s. 712-713.

²¹⁷ M. Z. Pakalın , kale muhafızları ve neferleri ulufelerine ve tersane masraflarına karşılık tahsis olunan hasılatın , *öşür* ve *örfi vergiler* olduğunu , *örfi* tabirinden de *cizye* , *nizan* , *harir* ve *gümrük* gibi resimlerin anlaşılması gerektiğine işaret etmektedir. (Bk. Mehmet Zeki Pakalın , *Aynı eser* , aynı yerler.)

vezaifin vazifelerinin tahsisini de ihtiva ediyordu : *Sinop ve Tevabii Gümrükleri Mukataası* , Sinop kalesi neferleri mevacipleri ve ehl-i vezaifin vazifelerinin karşılanmasıyla beraber , bir kısım yerlerin kale neferleri mevacipleri ve ehl-i vezaifin vazifelerinin karşılanması için de teşkil olunmuştu. Mesela Sinop Kalesi neferleri mevacipleri ve ehl-i vezaifin vazifeleri ile Samsun Kalesi neferleri mevacipleri ve ehl-i vezaifin vazifeleri , bu mukataa malından karşılanmaktaydı.²¹⁸ Burada şu husus dikkati çekmektedir ki , bu da , "*ehl-i vezaîf*" deyiminden ne anlaşıldığı veya anlaşılması gerektiğidir. Öyle görünüyor ki , bu deyimle kastedilmek istenen görevlilerin , askeri görevliler hakkında "*kale neferleri*" diye açıkça belirtildiğine göre , statüsünün asker olmaması icab eder. "*Ehl-i vezaîf*" deyimiyile , adı geçen şehirlerde *vazife yapıp* maaş ve yevmiyelerini , "*Sinop ve Tevabii Gümrükleri Mali*" ndan alan *sivil memurlar* kastedilmektedir. Bunlar *imam* , *müezzin* , *vaiiz* , *hatip* , *kayıym* , *mektep halifesi* veya *muallimi* , *türbedar* , *tersane görevlileri* v.s. gibi memurlardı. Bununla beraber , "*Sinop ve Tevabii Gümrüğü Mali*" ndan yevmiye alanlar arasında merkezden belli bir gayeyle söz konusu yerlere veya Sinop'a atanmış *bazı askerî görevlilerin* bulunması da dikkati çekmektedir. Bu durumda "*ehl-i vezaîf*" deyiminden , Sinop'ta veya Samsun'da şu veya bu sebeple görevli bulunan yerli eskiden beri görevli bulunan sivil memurlar ile herhangi bir olay veya özel durum nedeniyle bu yerlere tayin olunmuş asker asıllı memurlar anlaşılabilir.

Esasen *mukataalar* , çok yönlü ve amaçlı oluşturulmuş sistemler olarak gözükmektedir. Bu husus ayrı bir tetkikte incelenerek ortaya konabilir. Mukataaların çok yönlü ve amaçlı olmasına *vakıflar* , *memuriyetler* , *hazine* , *zeametler* ve *müteşebbis* (özel teşebbüs) ve *tüccarlar* ile ilişkide bulunmasını örnek olarak verebiliriz. "*Sinop Gümrüğü*" nün bir kısım geliri *zeamete* , bir kısmı *vakfa* , bir kısmı da *kale neferlerinin maaşlarına* aitti.

"*Sinop İskelesi Gümrüğü Mukatası*" nın bir kısım gelirlerinin zeamet dahilinde olmasına , evahiri B 1141 tarihli bir hükümde raslamaktayız.²¹⁹ Bu hükümden anlaşıldığına göre , Sinop nahiyesinde *Gödet* köyü ile, hasılıyla beraber hesap edilen *Talban* (17 zemin , 4 çift , resm-i Talban) ve *gümrük* (müşterekle) , dergah-ı mu'allam müteferrikalarından Bayram'ın *zeameti* dahilindeydi. Bu zeamet sahibi Bayram ile , onun zeameti dahilinde olan adı geçen yerlerin ve diğer vergi kalemlerinin *mahsülünü noksan* olarak hesap edip *gelirini tenzil* eden Sinop Gümrük Emni arasında anlaşmazlık çıkmış , bazı yazışmalar zuhur etmişti. Zeameti dahilinde olup "*Sinop Gümrüğü*" nün bir kısım gelirini teşkil eden adı geçen yerler ile diğer vergi kalemleri , köy ve araziler hep 1141 ve daha öncesi yıllarda Bayram'ın zeameti dahilindeydi : Kastamonu ve Ankara sancaklarında bulunan Sinop ve gayri nahiyelerdeki Ereğli köyü ile diğer bir kısım yerler , onun zeameti aklamındandır. Bu zeamet sahibi olan mütefferrika Bayram , *zeameti köyleri* ile *arazisinin gelirine* kısacası *zeameti aklamına* , Sinop Gümrük Emni olanların *müdahale* etmeleri

218 « ... kudvetü'l-emâcid ve'l-a'yân el-Hac Muhammed zîde mecdehü Divan-ı Hümayun'uma arz-ı hal idüp , bin yüz kırk üç [1143] senesine mahsûb olmak üzere sene-i mezbûre Maru ibtidâsından zabı itmek üzere Sinob ve tevabii gümrükleri uhdesinde olup , mukata'a-i mezbûre malından ber-vech-i ocaklık tayin olunan Sinob ve Samsun kal'aları neferâtının mevâcipleri ve ehl-i vezâifin vezâifi sene-i mezbûre malından mümâ-ileyhin vektili virüp » (Bk. BOA , Ali Emîri , Mah mud-I , Nu : 15723 , vesika tarihi : 29 N 1144.)

219 Bk. BOA , Mühimme Defteri , Nu : 135 , s. 271.

sebebiyle , içinde bulunduğu durumu arz-ı halle *südde-i saadet* 'e bildirmiş bunun üzerine de belirtilen hüküm sadır olmuştur. ²²⁰

"*Sinop Mukataası*" nın bir kısım gelirinin *vakıfa ait* olmasına gelince , bu mukataa , aynı zamanda "Haremeyn-i Şerifeyn Mukataası Nezareti" dahilindeydi ve Amasya'da bulunan *Sultan Beyazid Han Veli'* nin inşa eylediği *cami ve imareti evkafından* dır. ²²¹ Bu vakıf mukataası , *evkaf mütevellisi ile kaymakamı olan İbrahim Ağa tarafından* , 1149 senesi Martı başlarından Şubatı sonuna kadar Mehmed Ağa isimli şahısa 1300 ğuruşa *Sinop Mukataası'* nin hasılı olan *aşar-ı şer'iyye , rüsumat , resm-i bağat , cürm-i cinayet , bad-ı heva , tapu-yı zemin , resm-i bennak , resm-i kovan , resm-i ağnam , mâl-ı gâib , mâl-ı mefkud , beytü'l-mal-ı âmme ve hassa , yava , kaçgun* ve sair *cüz-i ve külli* vakıfa ait vergileri *serbestiyet üzere zaptetmek* ve fakat *zarar iddiasında bulunmamak* şartıyla *iltizama* verilmişti. Bu nedenle , vakıf mütevellisi ve kaymakamı olan İbrahim Ağa , Sinop Mukataası reayasının mültezim Mehmed Ağa'yı üzerlerine zabıt bilmelerini istemişti. ²²² Ancak bu vakıf mukataası reayası , zamanla , menfaatleri için ehl-i örf taifesiyle hem-fikir ve cihet olan mütegalibe ve ayanın türlü türlü *cevr , eziyet , gamz ve tecrim* lerine maruz kalmışlardı. Mukataa reayası , mütegalibe ve ayanın bu zarar ve kötülüklerinden dolayı perişan olmuş , baskı ve zulümden kurtulmak için *etrafa ve Tokat* taraflarına *göç etmiş* , yerlerinden kaçmışlardır.

Vakıf mukataası *kuraları veya reayası* , eskiden olduğu gibi *hatt-ı hümayun*'la *serbest* olup , üzerlerine edası lâzım gelen *hukukî vergilerini* vakfa , fermanla emredilen *tekâliflerini ise* vakıf zabıtları vasıtasıyla toplanarak vergileri tahsil etmekle mükellef olan *memura teslim* etmekteydiler. Onların hukukî yönden ve emir gereği mükellefiyetleri bu idi. Yani hukuk ve ferman gereği bu köylerin veya reayanın ödemekle mükellef olduğu vergiler , belirttiğimiz bu yolla tahsil ve gereken yere teslim olunmaktaydı. Fakat , *vergileri tahsil işi ile mükellef kılınmış* vakıf mütevellisi ve zabıtları dışında bu işle yakından ilgisi olmayıp sorumlu bulunmayan *valiler , mirmîran , mîr-livâ , mütesellim , subaşılar , ümenâ , ummal , nazır , nuzzar* v.s. *ehl-i örf taifesi* tarafından , dahl ve taarruz etmeleri icab etmez iken , birkaç seneden beri , vakfın kura ve reayalarına bu ehl-i örf taifesinden bazılarınca *fermansız ve kanunsuz* olarak müdahale ve taarruzda bulunmuş , halk rencide edilerek adeta onları buldukları yerlerinden göç etmeye mecbur bırakmışlardı. Böylece onların bu tavırları göç hareketine sebep olmuştu. *Vakıf mukataası kuraları ve reayasının* maruz kaldığı bu durum karşısında devletin izlediği politika ise , buna neden olanların , kaza ayanları ile ehl-i örf taifesinin ve mütegalibenin *zulüm ve eziyetlerinin reaya üzerinden defolunması* , fermansız halktan *deve , katır* satın alınmak v.s. suretle *halkın rencide edilmemesini* istemek şeklinde olmuştu. Nitekim adı geçen vakfın idarî bakımdan bağlı bulunduğu *Haremeyn-i Şerifeyn Evkafı Nazırı* olan Beşir Ağa'nın , *Sultan Beyazid Han Veli Camii ve İmareti Evkafı* kuralarıyla ilgili olarak Divan-ı Hümayun'a verdiği arza istinaden sadır olan emir bu doğrultuydu. ²²³

²²⁰ Bk. Aynı defter , aynı yer.

²²¹ Bk. ŞŞS , Nu : 89 , s. 9 , vesika : 14 , vesika tarihi : Zilkade başları 1149 ; ŞŞS , Nu : 86 , s. 186 , vesika : 43 , vesika tarihi : 22 Rebiülevvel 1157.

²²² Bk. ŞŞS , Nu : 89 , s. 9 , vesika : 14 , vesika tarihi : Zilkade başları 1149.

²²³ Bk. ŞŞS , Nu : 86 , s. 168 , vesika : 43 , vesika tarihi : 22 Rebiülevvel 1157.

Bahis mevzu olan *ocaklık sisteminin*, muhtemelen XVI. yüzyıl sonlarına doğru Osmanlı Devleti'ni sarsan *nakit para buhranı* ve *ayarı düşük akçe* sebebiyle uygulamaya konulan *bir düzen* olduğu düşünülmektedir.

Kale muhafızlarına *ocaklık* olarak bazı mukataa gelirlerinin tahsisine ise, XVII. yüzyılda rastlanmakta, ancak bunların hagi tarihlerden itibaren daha fazla tatbikata dönüştüğü konusunda kesin bir tarih verilmemektedir.²²⁴

"*Ocaklık*" ın yukarıdaki anlamı dışında, ihtiva ettiği muhtelif manalar da vardı: Bu tabir, donanma gemilerinin inşası sırasında onların tamamlanabilmesi için ihtiyaç duyulan levazımata *kereste*, *zift*, *tente*, *organ*, *yelken bezi*, *demir halat*, *kenevir halat*, *lenger* gibi lüzumlu şeylerin imal ve ihtisalinini yapan mahaller tarafından, *vergi ve tekaliften muaf olmak mukabilinde*, karşılanması yükümlülüğünü getiren bir sistemi (tersane ocaklığını)²²⁵ temsil ettiği gibi, *sarayların ve kilar-ı âmirenin yiyecek içecek v.s. nin her sene nereden, ne kader alınması gerektiğini ve bunların bedellerinin nasıl karşılanacağını tesbit eden* sistemi, bunun dışında askeri bir hizmetin ödülü olmaksızın aksine timardan düşen bir askere *kaybettiğinin mukabili verilen mülkiyeti*, aile *ocağı* ile *onun mülkiyetini* temsil etmekteydi.²²⁶ Kısaca *ocaklık* sistemi ile *sarayların muaf giderleri ve ihtiyaçları* ndan hükümdarın *cep harçlı ğına*, *tersanenin her türlü malzeme ikmalinin* karşılanmasına,²²⁷ *askerlerin mevaciplerinin teminine* kadar, pek geniş bir alanda fayda sağlanması amaçlanmıştı.²²⁸

"*Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası Malı*" ndan *maaş* ve *yevmiye* ile *vazife* alanların çalıştıkları müesseseler ve görevleri birbirinden farklı idi. Bu kişilerin çalıştıkları müesseseler *cami*, *türbe*, *mektep* gibi kurumlardı. Onların görevlerinin niteliği ise *vaiz*, *imam* ve *hatip*, *müezzin*, *kayyım*, *mektep halifeliği* veya *muallimliği* idi.

Görevlileri "*Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası Malı*" ndan *maaş* ve *yevmiye* alan camiler arasında, Sinop'taki *Cami-i Kebir* olarak ta anılan *Alaeddin Cami-i Şerifi* ile *Sultan Süleyman Han Cami-i Şerifi* ve Gerze İskelesinde *Çavuşbaşı (Hacı Mustafa Ağa) Cami-i Şerifi* idi; türbeler arasında da, *Seyyid Bilal Türbesi* İdi. Elimizde sadece bu sosyal müesseselerin görevlerinin Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası Malı'ndan *yevmiye* aldıklarına dair örnekler vardır. Başka bu neviden müessese görevlilerinin de aynı mukataadan *vazife* ve *yevmiye* almaları mümkündür.

Yukarıda isimleri zikredilen camilerden *Alaeddin Cami-i Şerifi*' nde görevli olan *vaiz*, *imam* ve *hatispler* ile *kayyımlar*, mukataadan *yevmiye*²²⁹ almaktaydılar. Mesela *Seyyid Ahmed Halife* 23 Za 1179'dan önce, *Seyyid Halil* 23 Za 1179 'da²³⁰ *Hasan Halife* 2 C 1188 'de²³¹ günlüğü (*yevmi*) *11 akçeye* bu caminin *imam* ve

²²⁴ Bk. Nejat Göyünç, « *Yurtluk-Ocaklık Deyimleri Hakkında* ». Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan, İstanbul 1991, s. 269--277.

²²⁵ Bk. ve krş. M. Z. Pakalın, Aynı eser, aynı yerler; Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lûgatı*, ikinci baskı, İstanbul 1986, s.371.

²²⁶ "*Ocaklık*" teriminin ihtiva ettiği manalar için bk. Nejat Göyünç, Aynı makale, s. 269-271.

²²⁷ Sertoğlu, "Tersane ocaklıkları"nın buldukları mahaller arasında Sinop, Samsun, Kastamonu ve İnebolu'yu da zikretmektedir. (Bk. Mithat Sertoğlu, Aynı eser, Aynı yer.)

²²⁸ Bk. Nejat Göyünç, Aynı makale, s. 275 ve devamı.

²²⁹ Bk. BOA, Cevdet, Evkaf, Nu : 24284.

²³⁰ Bk. Aynı tasnif, aynı vesika.

²³¹ Bk. Aynı tasnif, Nu : 32394.

Seyyid Bilal Türbesi görevlisi olan türbedar gelince , 25 Recep 1151'de bu türbenin *türbedarlığını* Şeyh İsmail , günlüğü **12 akçe** ile ve bu meblağı aynı gümrük mukataasından almak şartıyla , tasarrufunda bulunduruyordu .²⁴⁶

Bütün bu görevliler , günlük yevmiye tutarlarını , *Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası Mali'* ndan ve bu gümrüğün emini olanlardan almaktaydılar .²⁴⁷

Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası Mali' ndan günlük yevmiye alan görevliler arasında , **15 akçeyle** Sultan Süleyman Han Cami-i Şerifi' nde vaiz olan Mahmud oğlu Abdurrahman ile Gerze İskelesinden Çavuşbaşı (Hacı Mastafa Ağa) Cami-i Şerifi' nde *imam ve hatip* olanlar ilk sırayı teşkil ediyordu. Bundan sonra **12 akçe** yevmiye ile Seyyid Bilal Türbesi *türbedarı* geliyordu. Ondan sonra da , **11 akçe** yevmiye ile Sultan Alaeddin Cami-i Şerifi *imam ve hatipleri* , **9 akçe** ile aynı cami-i şerifin vaizliği , **5 akçe** ile Sultan Süleyman Han Cami-i Şerifi' nin sadece *imamlığı* , **4 akçe** ile Gerze İskelesi'ndeki Çavuşbaşı Camii'nin *müezzinliği* , **3,5 akçe** ile Sultan Alaeddin Camii *kayyımlığı* nı elinde bulunduran şahıslar yevmiye ücretlerinin miktarı bakımından sıralamada yerlerini alıyorlardı.

Buraya kadar saydıklarımız sosyal-dinî bir karakter taşıyan müesseselerde görevli olup da yevmiyelerini yahut yıllık maaşlarını Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası Mali'ndan alanlar idi.

Bütün bunlar , Sinop'ta çeşitli müesseselerde görev yapan kimselerin ücretlerini , *nereden ve nasıl karşılıklarını* , her görev yerinin niteliğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir : *Kadı arzına istinaden beratla tayin olunan sözkonusu görevliler* , ücretlerini , herhangi bir vakıf kuruluşundan değil de "*Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası Mali'*" ndan almaktaydılar. Görevlilerin yevmiyelerini zikredilen yeren almalarına ve bu mukataanın Amasya'daki "*Sultan Bayezid Han Veli'*" nin yaptırdığı cami ve imareti evkafı mukatasından olmasına bakılırsa , *Sinop kalesi neferlerinin mevaciplerine Ocaklık teşkil olunması gibi* , yukarıdaki vasıfları açıklanan bu görevlilerin maaşları için de aynı mukataanın *ocaklık* teşkil olunduğunu gösterir. Nitekim bir kayıta , *Sinop kalesi neferlerinin mevacipleri* ile *ehl-i vezaifin vazifeleri* için , "*Sinop ve Tevabii Gümrükleri Mali'*" nin *ocaklık* teşkil olunduğunun belirtilmesi²⁴⁸ de buna işaret eder.

Bu görevliler dışında diğer hizmet sahiplerinin de özellikle askerlerin , aynı mukataa malından yevmiye almalarına şahit olmaktayız : Ali İhtiyar adındaki bir şahsa atfen sadır olan ve verilen nişan kaydında bunu açıkça görmekteyiz. Adı geçen şahıs , Divan-ı Hümayun'a Mahdum'dan olması sebebiyle , kendisine vazife olunmasını bir arz-ı hal'le istemiş, bunun neticesinde de kendisine, *Sağ Ulufeciler (ulufeciyan-ı yemin) Ocağı'* ndan 48. bölükte günlüğü 10 akçeye tasarruf eden Hasan Hüseyin'den boşalan yere 3 akçe eksiği yani **7 akçe** yevmiye ile ve bu yevmiyesini adı geçen mukataa malından almak üzere , ama üzerine edası lâzım gelen *tekâlifî* de vermek şartıyla tayin olunmuştu. Belirtilen şartlarla göreve tayin olunan Ali İhtiyar , **7 akçelik** yevmiyesini , yukarıda bahsettiğimiz görevliler gibi , *Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası Mali'* ndan ve bu gümrük mukataası emini olan şahsın elinden alacaktı. Zikredilen Ali İhtiyarın günlük **7 akçelik** bir meblağ karşılığında yaptığı

²⁴⁶ Bk. Aynı tasnif , Nu : 8976.

²⁴⁷ Bk. BOA , Ali Emiri , Mahmud-I , Nu : 2367 (27 Za 1148) ; ŞŞS . Nu : 86 , s. 97 , vesika : 137 , vesika tarihi : 19 Zilhicce 1158.

²⁴⁸ Bk. BOA , Ali Emiri , Mahmud-I , Nu : 15723 , vesika tarihi : 29 N 1144.

görevi , daha sonra boşalmasından dolayı , oğlu Mehmed'e günlüğü 4 akçeye tenzil edilerek verilmiş , 7 akçeden 4 akçe düşüldükten sonra kalanı yani 3 akçesi zabtolunmuştu .²⁴⁹ Bu , yevmiyelerin , babadan oğula geçen görevlerde , kişilerin kapasitelerine göre , düşürüldüğü anlamına gelebilir.

2.2. - Gümrük Vergilerinde Sorunlar

Vergiler konusunda bir kısım meselelerin mevcudiyeti dikkati çekmektedir. Bu meseleler , *Hazine'* nin gelir kaynakları arasında yer alan *gümrüklerin* kaynağının zayıflamasına neden olduğu gibi , ticaretin gelişmesini de nisbeten sekteye uğratmakta , toplumsal bir takım hadiselerin meydana gelmesine sebep olmaktadır. Vergiler konusunda *ortaya çıkan problemler* , gümrüklerin kaynağı olan *vergilere* , yahut doğrudan *gümrüklere* dışarıdan bazı kimselerce *müdahale edilmesi* , gümrük görevlilerinin (*eminlerin*) *tekrar tekrar vergi talebinde bulunmaları* , yerli *ahaliden bazılarının çeşitli şekildeki davranışlarıyla vergilerin tahsilini sekteye uğratmaları* , *tüccarların mükellef oldukları vergilerini vermeyip kaçırmak istemeleri* v.s. gibi hususlardı.

a. a.) Gümrüklere Müdahale Olunması :

Gümrüklerin , mukataa teşkil olunarak bir miktar meblağ karşılığı müzayede yoluyla belli bir müddet için özel şahıslara (müteşebbislere) bazı şartlarla işletmeye verildiğini ifade etmiştik. Bir kısım vergiler , özellikle de ticaretle ilgili olanları , işte mukataa şeklinde işletmeye verilen bu gümrüklerin kaynağını oluşturuyordu. Gümrük gelirleri çoğu zaman , bu konuyla ilgili geliştirilmiş mevcut sistemin doğurduğu boşluklardan istifadeyle , bazı kimselerin iştahını kabartıyor , onları cezbediyordu. Bu şahıslar, söz konusu işletmeyle ilgili bulunmamalarına rağmen , bir bahane bulup bizzat işletmenin atmosferi içine girerek işletmeye şu veya bu şekilde müdahale ediyorlar , işletmenin normal gidişatına mani oluyorlardı. Müdahaleci olarak görünen bu kimseler *züemâ* , *tımar erbabı* , *evkaf zabıtları* , *mâlikâne mutasarrıfları* , *muhassıllar* , *voyvodalar* olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası ve tevabii iskelelerinde , diğer bir tabirle Karadeniz sahillerinde bulunan iskelelerde veya gümrüklerde , tahsil olunan vergiler dolayısıyla , *müdahalelerin eksik olmadığı* görülmektedir. Mesala *Canik muhassılı*

²⁴⁹ Bk. BOA , Ali Emiri , Mahmud-I , Nu : 2367 , vesika tarihi : 29 Safer 1144.

olan el-Hac Ahmed , kendi *muhasıllı rûsumatına* kanaat etmeyerek , *gümrük resimlerine de göz koymuş* ve bu vergilere *müdahale* eder olmuştu : Bu kimse , bir yolla ferman da elde ederek « *Sinop Gümrüğü ve tevâbii Samsun , Ünye ve tevâbii iskeleleri hasılı olan vergileri zabt iderim* » deyip söz konusu vergileri tasarrufuna geçirmek istemişti .²⁵⁰ Diğer taraftan yine , Karadeniz yalılarında vaki Bendirekli , Bartın , Amasra , İnebolu , Sinop , Bafra , Koçhisar , Samsun , Ünye , Mata , Giresun ve tevâbii iskelelerinde , tüccarların denizden getirip karaya çıkardıkları karadan getirip iskelelerde gemilere yükledikleri *eşya ve emteaları* üzerinden *gümrük resimleri* Karadeniz gümrükçüleri eliyle *devlet adına* tahsil olunurken ve bu gümrük vergileriyle başkalarının alakası bulunmadığı halde , Bendirekli , Bartın ve Amasra İskelelerine , *Bolu voyvodası* olan şahıs müdahale etmişti .²⁵¹ Ayrıca, *Trabzon gümrükleri* ile *Giresun zaimi* de , benzer davranışlarda bulunmuş, gümrük vergilerini elde edip eda tezkeresini alan tüccar taifesinden kanun ve berata aykırı ve de hakkı olmadığı halde vergi almaya kaykışmıştı: Adı geçen yerlerin zaimi olan şahıslar, Rumili ve Kırım tarafına Anadolu yakasından yüklenerek nakledilen tüccar malları üzerinden « *gümrük gerektiren emteadan gümrük resimlerini bizler dahi alırız* » diyerek *müdahale* de bulunmuşlardı .²⁵² Bu şekilde , Anadolu tarafından sevkedilen mallar üzerinden tahsil olunacak vergilere müdahale edildiği gibi , Rumili ve Kırım tarafı ile ve sair mahallerde deniz tarafından Anadolu'yu getirilen mallar üzerinden alınan vergilere de müdahale edilmekteydi. Nitekim kanun üzere alınan *gümrük resmine* bir türlü *dahl ve taarruz* olunması icap etmediği ve hukukî ve idarî yönden hiç bir gerekçeleri ve hakları olmadığı halde , Karadeniz yalılarında vaki bazı *züemâ , timar erbabı , evkaf zabıtaları , malikâne mutasarrıfları* , Rumili , Kırım v.s. mahallerden Karadeniz ' in Anadolu yakasındaki iskelelere (Karadeniz Boğazı'ndan Künye'ye varıncaya değin) gelen arşun , dirhem ve teraziye girer her ne olursa olsun *tüccar malları* üzerinden tahsil olunacak *vergilere* , çeşitli şekil ve surette bahanelerle *müdahalede* bulunmuşlardı.²⁵³

Karadeniz sahillerinde vaki *muhasıllı mutasarrıf , voyvoda , züemâ , timar erbabı , evkaf zabıtları* nin gümrüklere ve gümrük vergilerine karşı sergiledikleri kanun dışı davranışlarından ötürü , tüccar zümresi *tedirgin* olduğu gibi , *devlet malına* da bu

250 « (....) Karadeniz'de vâki' Sinop Gümrüğü ve tevâbii'inden Samsun ve Ünye ve tevâbii' iskeleleri gümrükleri rûsumâtı taht-ı iltizâmına dahil olup âkârdan bir dürlü dahl olunmak icâb itmez iken *Canik Muhassıllı* olan el-Hac Ahmed nâm kimesne kendi muhasıllığı rûsumatına kanâ'at itmeyüp rûsumat-ı gümrüğü dahi müdahale ve mu'ârazadan hâli olmayup ve bir ta'rib ile yedine fermân olup zikr olunan yerlerden *hasıl olan rûsumatı zabt iderüm* deyü mâl-ı mîriye ğadr (....) » [BOA , Mallyeden Müdevver , Nu : 9506 , s. 208 (15 C 1136).]

251 Bk. Aynı defter , s. 28 (2 Safer 1128).

252 Bk. Aynı defter , s. 135 / 2 . vesika (6 Ca 1132).

253 « (....) lâkin sevâhil-i merkûmda [Sinop ve Samsun ve Ünye ve İnebolu ve Bartın ve sair sevâhil-i bahirde vâki iskeleler Karadeniz Boğazı'ndan Künye'ye varın-caya değin] vâki' züemâ ve erbâb-ı timar ve evkaf zabıtları ve mâlikâne mutasarrıfları ba'zı dahl [ve] ta'arruz eylemeden hâli olmayup mâl-ı mîriye ğadr ve zarar (....) » [Bk. BOA , Cevdet , Mallye , Nu : 21567 , vesika tarihi : 25 S 1133.] ; « (....) lâkin sevâhil-i bahirde *Canik muhasılları , evkaf zabıtaları , mâlikâne mutasarrıfları , züemâ ve erbâb-ı timar ve ba 'zuları* dahl ve ta'arruzdan hâli olmayup mal-ı mîriye ğadr (....) lâkin sevâhil-i merkûmda vâki' züemâ ve erbâb-ı timar ve evkaf zabıtaları ve mâlikâne mutasarrıfları ta'arruz [ve] dahl eylemeden hâli olmayup mâl-ı mîriye ğadr ve zarar iktizâ (....) bir dürlü dahl ve ta'arruz itmeyüp iderler ise ism ve resimleri ile arz ve ilâm olunmak bâbında emr-i şerîfim (....) » [Bk. BOA , Mallyeden Müdevver , Nu : 9506 , s. 157 (9 S 1134).]

şekilde zarar verilmiş olunuyordu.²⁵⁴ Bunların dışında , yerlilerden bazılarının da , ticaret malları üzerinden vergi alınmasına mani olmaya çalıştıkları görülmektedir. Şöyleki : Yerli kişilerden bazıları , şehirlerine ticaret malları geldiğinde , eğer bu mallar karadan gelen yükler ise bunlar üzerinden gümrük vergileri alındığında , *bu mallardan vergi alınmayacağını* idia etmekteydiler. Bunlar , kara tarafından gelip te şehirlerinde satılan ticaret malları üzerinden , gümrük vergileri tahsil olunması gerekirken , « *karadan gelen yükler şehrimizde fûrûht olunur bundan gümrük alınmaz* » diyerek vergi tahsiline mani olmaktadır. Nitekim Bafra , Nirem ve Çarşamba'ya Tokat , Amasya , Merzifon ve Ladik tarafından getirilen tüccar malları üzerinden gümrük resimleri alındığında , yerlilerden bazıları , belirtilen bahaneyle gümrük vergisi tahsiline mani olmaya çalışmışlardır.²⁵⁵ Diğer taraftan , yine *Sinop İskeleyi Gümrüğü* mülhakatından olan *iskelelere* gelen tüccar malları üzerinden *berat şartı gereği* gümrükleri istendiğinde tüccarlar *askerî olduklarını* ifade ederek getirdikleri mallar üzerinden *gümrük resimlerini ödememek için* bahane uyduruyorlardı. Böylece de, *devlet malına zarar* veriyorlardı. Nitekim Sinop Kadısı Ahmed , Sinop Gümrük Emni İsmail'in *Mahkeme'* ye (meclis-i şer'a) gelip durumu bildirmesi üzerine , aynı konuyla ilgili olarak Asitane'ye bir arz göndermiş , bu çeşit bahanelerle , gümrük vergilerini ödemekten kaçınan ve askeri olduklarını iddia eden muhalefet üzere olan tüccarların zabıtalı vasıtasıyla Asitane'ye gönderilmesi konusunda emir verilmesini istemişti .²⁵⁶

Ayrıca , bir kısım yerli *sefine reisleri* de , gümrük vergilerinin tahsiline dolaylı yollardan *mani olmakta* ydılar. Onlar , kendi iskelelerine dışarıdan tüccar malları geldiğinde , bunların ancak kendileri tarafından naklonulması , istenilen yere ulaştırılması gerektiğini iddia etmekte , yabancı gemicilerin gemilerine yerli gemiler dururken yüklenip sevkedilemeyeceğini belirtmekte idiler. Bu şekil davranış sergileyen gemicilerin ifadeleri şu meyandaydı :

Kendi iskelelerine yabancı sefineciler tarafından getirilen tüccar mallarını nakletmek için *yerli gemiciler* , « *yük gelsin sefinem dolsun kalkarım* » şeklindeki ifadelerle , gerek gümrük vergilerinin bir an önce tahsilini sekteye uğratmakta gerekse malları yüklenecek olan veya yüklenen tüccarın huzursuz edilmesine , tedirgin olmasına sebep olmaktadır. Bu hususa dair örneği , Ünye ve Samsun'da bulunan sefinecilerde görmekteyiz : Ünye ve Samsun iskelelerine tüccarların getirmiş oldukları malları , sefine reislerinden Ünyeli Sarı Hasan ve bir kaç kişi daha ,

²⁵⁴ « (....) lâkin sevâhîl-i bahîrde *Canik muhasılları , evkaf zabıtaları , mâlikâne mutasarrıfları , züemâ ve erbâb-ı tîmar ve ba 'zıları dahl ve ta'arruzdan hâli olmayup mal-ı mîrîye ğadr* (....) lâkin sevâhîl-i merkûmda vâkî' züemâ ve erbâb-ı tîmar ve evkaf zabıtaları ve mâlikâne mutasarrıfları ta'arruz [ve] dahl eylemeden hâli olmayup *mâl-ı mîrîye ğadr ve zarar iktizâ eyledüğin* (....) » [Bk. BOA , Malliyeden Müdevver , Nu : 9506 , s. 196-197 (25 M 1136) ; krş. Aynı defter , s. 157 (9 S 1134) , 135 / 2 . vesika (6 Ca 1132) , 208 (15 C 1136).]

²⁵⁵ « (....) Tokat , Amasya ve Merzifon ve Ladik ve sair mahallerden karadan gelen tüccar tâifesi , Bafra ve Nirem ve Çeharşenbe nam mahallere meta'ların ihraç ve gümrükleri zabı olundukda *yerlûden bazıları "* karadan gelen yükler şehrimizde fûrûht olunur bundan gümrük alınmaz " deyü mîrî'ye ğadr itmeleriyle (....) » [Bk. Aynı defter , s. 15 / 3. vesika (7 Za 1127) .]

²⁵⁶ « (....) gümrük-i mezbûr [*Sinop Gümrüğü*] mülhakatından olan (...) iskelelerine gelen tüccar tâifesinden *berât şûrûtu üzere rûsûm-ı gümrükleri taleb olundukda biz askeriyiz deyü edada ta'allül eylediklerinde berât şûrûtu üzere eda etdirilip muhalefet üzere olanları zabıtalı marifetiyle Asitane'ye ihzarları için emr-i şerif ricâsına bi'l-iltimas Sinob kadısı Ahmed* (....) arz itmeğin (....) » [Aynı Defter , s. 15 / 1. vesika (9 Za 1127) .]

yukarıda belirtilen bahanelerle taşımayarak tüccarı tedirgin , taciz ve huzursuz etmişler , gümrüklere vergi girmesine de mani olmuşlardı .²⁵⁷

Yukarıda örnekleriyle açıklamaya çalıştığımız *müdahale usülleriyle* şüphesiz , hem *devlet hazinesi akarını* teşkil eden gümrüklerde tahsil olunan *vergilere* , hem *tüccarın kâr haddinin düşüp* yaptığı ticaretten *zarar etmesine* , hem de ticaretin canlılığının inkiraza uğramasına sebep olmaktadır. Bu hareketin içinde , bir kısım *görevliler* ile birlikte *sefine reisleri* ve bizzat *yerli ahaliden bir kısım insanlar* da bulunmaktaydı. Bu nevi hareketlerde bulunanlar kanun dışı davranışlar sergileyen kimseler olarak görülüp , bunların önünün alınması istenmekteydi.

Çeşitli müdahale ve hareketlerin , tüccarın kâr haddinin düşüp ticaretten zarar görmesine sebep olduğu , bunun ise , tüccarı huzursuz kıldığından onları daha çok kâr getiren yolları aramağa sevk ettiğini söylemek mümkündür. Bu yolun da *kaçakçılık* olacağı şüphesizdir. Bu konuda biraz aşağıda teferruatlı olarak durulacaktır.

Şu veya bu şekilde *gümrüklere müdahalede bulunanların tavrı* , şüphesiz umuma şamil bir durum değildi. Fakat , isimlerini ve görevlerini belirttiğimiz zümrelerden (muhassıllar , mutasarrıflar , züema , voyvoda , erbab-ı timar , efkaf zabıtalrı v.s.) *bir kısmı* , kanuna ve hukuka aykırı olarak , bu nevi davranışlarda bulunmaktaydı ; hepsi aynı tavır ve tutumu sergilememekteydi. Nitekim konuyla ilgili kayıtlarda , müdahaleci ve taarruzcular hakkında « *bazıları* » , « *... bazı ...* » , « *... den hâlf olmayup ...* » gibi ifadelerle bu durum belirtilmeye çalışılmıştı .²⁵⁸

b.b.) Tüccarların Vergi Kaçakçılığı :

Tüccar taifesinin vergi kaçakçılığına yönelmeleri , sebepsiz değildi. Onları bu gayr-i kanunî (berat şartı hilafına) işe yönelten bir kısım sebepler bulunmaktaydı. Bu sebepleri biz , tüccar taifesinin meseleleriyle ilgili olarak Divan-ı Hümayun'a yaptıkları *arz-ı haller* ile gümrük emirlerinin iltizamında bulundurdıkları işletmelerle ilgili sorunları mahkemeye (emeclis-i şer'a) gelip *kadıya bildirmeleri* yahut Divan-ı Hümayun'a *arz-ı hal etmeleri* nden anlayabilmekteyiz.

Tüccar taifesini vergi kaçakçılığına yönelten sebepler şöyle karşımıza çıkmaktadır:

1- Tüccar taifesinden berat şartında belirtilenden *ziyade gümrük resmi* talep olunması ;

2- Tüccarların , iskelelere getirdikleri eşya ve mallara gümrük resmi ödeyip gümrük resimlerini tahsil eden ve işletici durumdaki gümrük emirlerinden memhur ve ma'müliye eda tezkerelerini aldıkları halde , denize açılıp tekrar aynı yerlere geri döndüklerinde , eda tezkeresini veren gümrük emirinin azledilip yerine yeni

²⁵⁷ Bk. Aynı Defter , s. 128-129 (15 Za 1131).

²⁵⁸ Bk. ve krş. Dipnot : 250-254 'te belirtilen vesikalar.

gümrükçünün tayin olunmasıyla *yeni gümrükçü* tarafından *yeniden gümrük resmi* istenmesi ;

3- Gümrüklerin bulunduğu mahal veya iskelelerde , buralardaki yerli sefinecilerin , tüccarlara karşı takındıkları tutum ve davranışlarıydı.

Bunların birincisinde belirtildiği gibi , gümrük resmi talebine , Samsun ve Sinop şehrinde bu yerlere gelen tüccar taifesinin maruz kaldığını görmekteyiz. Mesela Merzifon kasabasından satın alıp *Rumili* tarafına , *Kili* ve *Keke* ile v.s. mahallere naklettikleri *bogasi* ve *estar* yüklerini *Sinop* ve *Samsun İskelesine gemilere yüklemek maksadıyla getiren tüccar taifesi* , buralarda berat şartından *fazla gümrük talebi* yle karşılaşmışlardı. Bu harekete maruz kalan tüccar taifesi , berat şartında belirtilen miktarlardan ziyade gümrük talep olunarak rencide edilmemeleri ve bunun önlenmesi konusunda Divan-ı Hümayun' a arz-ı hal etmişler ve kendilerine yapılan bu muamelenin önüne geçilmesini , önlenmesini istemişlerdi .²⁵⁹

İkinci sebepte belirttiğimiz gümrük talebinde ise , azledilen gümrükçünün yerine gelen *yeni gümrükçünün* gümrük vergisi talebindaki *gerekçesi* , « *mücerred kadîmden deryadan çıkup âhar diyâra gider* » şeklindeki ifadesiyle belirtmek istediği husustu. Buna göre , gümrük resmi alındıktan sonra tüccarın denize açılıp başka yerlere gitmek için , ulaşmak istediği yere ister varsın ister varmasın , gümrüğün bulunduğu iskeleden ayrılmış olması idi. Bu sebeple , yeni gümrükçünün mantığına göre , aynı tüccarın iskeleden ayrıldıktan sonra aynı yere döndüğünde tüccarın ikinci defa yani hem iskeleden ayrılış hem de aynı iskeleye dönüşte gümrük resmi ödemesi gerekiyordu. Esasen , bu , yeni gümrükçünün eski gümrükçüden sonra böyle bir gerekçeyle ikinci defa gümrük resmi talebi mantıklı gibi görünmektedir. Zira , gümrük vergisini ödedikten sonra , malını yüklemiş olduğu halde iskeleden ayrılan tüccar hemen geriye dönmeden başka yerlere gidip malını takas etmiş sonra da aynı iskeleye dönmüş olabilirdi. Fakat , öyle anlaşılıyor ki tüccarların şikayet ettiği durum , böyle değildir : Yeni gümrükçünün düşündüğü ve ileri sürdüğü gibi değildir. Yeni gümrükçü tarafından , malları üzerinden gümrük resmi alındıktan sonra denize açılıp aynı iskeleye geri dönen tüccar taifesinden ikinci defa gümrük istenmesi , bu yeni gümrükçünün kendisine ikinci defa gümrük resmini ödemeyen tüccarların gemilerini salıvermemesinin tüccarlara zarar verdiğinin ifade olunması bunu gösterir.²⁶⁰ Yeni gümrükçünün *ikinci defa* aynı tüccardan gümrük istemesi , gayr-i kanuni gözükmektedir. Tüccarların fırtına sebebiyle aynı iskeleye geri döndüklerinin ifade edilmesi de , yeni gümrükçünün *gerekçesinin* yersiz ve *gayr-i kanuni* olduğunu ortaya koymaktadır .²⁶¹

²⁵⁹ « *Sinob kadısına hüküm ki : Tüccar tâifesi Divân-ı Hümayun'uma arz-ı hâl idüp Merzifon kasabasında işirâ idüp Rumili cânibine Kili ve Keke ve sair mahalle getirdiğimiz bogasi ve estâr yüklerimizden Samsun ve Sinob iskeleleri'nde şürût-ı berâtan ziyade gümrük talebiyle rencide olunmanmak bâbında emr-i şerîfîm ricâ eyledikleri* » [Bk. Aynı Defter , s. 17 (25 Safer 1127)].

²⁶⁰ « *Sinob Mukata'asına tâbi' olan yerlerin kadularına hüküm ki : Emîr Ali ve tüccar tâifeleri Divân-ı Hümayun'uma arz-ı hâl idüp yedimizde olan eşyamızın Samsun'da gümrük emini olan æ nâm kimesneye temâmen edâ ve yedlerine memhûr ve ma'mûliyye edâ tezkeresini alup ba'de eşyalarını sefineye vaz' ve deryaya çıktıklarında bi-emrillahi-te'âla fırtına-f azîme ile girü gümrük-i mezbûr iskelesine varup dahl olduklarında yedlerinde olan edâ tezkeresini viren gümrükçü ma'zûl olup rûz-i Kasım'dan sonra gümrükçi olan æ nâm kimesne " mücerred kadîmden deryâdan çıkup âhar diyâra gider" deyü tekrar gümrük talebiyle cevri eziyet ve sefinelerini salıvermeyüp mezbûrlara gadr-ı küllî olmağla* » [Bk. Aynı defter , s. 202 (14 Ca 1136)].

²⁶¹ Bk. Aynı defter , aynı vesika.

Üçüncü şıkta belirtilen sebebe gelince , yerli sefinecilerin tüccarlara karşı ne gibi bir olumsuz tavır sergileyip onları kaçakçılığa yönelttikleri konusunda , biraz yukarıda gümrüklere müdahale bölümünde temas etmiştik. Bununla beraber , gümrük iskelelerinde bulunan yerli sefinecilerin , *tüccar mallarını yabancı gemilere yükletmek istememeleri* , kendi gemilerine yüklettikten sonra da gemilerin dolmadığını dolmayınca da hareket edemeyeceğini bahane ederek tüccara zarar vermeleri , tüccar taifesini , *gümrüklerin bulunduğu iskelelerden değil gizli kapalı yani gümrük bulunmayan iskelelerden* mallarını sevketmeye yöneltmiş olmalıdır. Zira her iskele gümrüğünde aynı sorunlarla karşılaşabileceğini düşünen tüccar , malını bir an önce sevkedecek için , artık bazı sefineciler ve gizli olarak malı sevkedeceği mahal olan beyaban yerlerin , sahillerin idarî görevlileriyle anlaşarak , gümrüklerin ve gümrük görevlilerinin bulunmadığı sakin , tenha , gizli deniz kıyılarına tercih etmeye başlamıştır. Elbette tüccarın bu yola meyletmesinde , fazla vergi talabının de rolü vardır.

Devletin, tüccarı olumsuz yönde etkileyip kanunsuz davranışlara daha doğrusu vergi kaçakçılığına yönelten sebepleri ortadan kaldırmak için, önlem almaya çalıştığını görüyoruz. Devletin, yukarıda bahsedilen durumlar karşısında almış bulunduğu önlem, Hazine-i Amire'de mahfuz tutulan Berusa Mukataası Defterlerine müraacat ederek buradaki kayıtları inceleyip, bu kayıtlar doğrultusunda ve eskiden olduğu gibi, berat şartına uygun olarak vergilerin tahsilini istemek ,²⁶² gümrüklere ve tüccarlara v.s.'e vuku bulan müdahalelerin men ve def edilmesi konusunda emir çıkarmak olmuştu. Diğer taraftan, yerli sefinecilerin muhtelif bahanelerle taciz ettikleri tüccarların da, bu nevi bahanelerle taciz edilmemeleri, onların istedikleri gemilere mallarını yükleyip satabilecekleri bölgelere sevkedeilmeleri için emir vermek olmuştu .²⁶³

Öyle görünüyorki , hem bazı gümrük emînleri hem de bazı tüccarlar , günümüzde de rastlandığı gibi , Osmanlı Devleti'nin mevcut ticaret ve gümrük işletmeleri nizamı ile kanunlarının açıklığından istifadeyle , her biri kendileri açısından menfaatlerine uygun gelecek tarzda ve kâr hadlerini artırmak ve işin büyük payını üzerlerinde yoğunlaştırmak temayülünde idiler. Devlet ise , hazinenin para kaynağı olan *vergiler meselesini* , sadece eski sistem ve kanunlara (Hazine-iÂmire'de mahfûz tutulan Berusa Mukataası Maden Mukataası defterlerine) uygun olarak , yeni sistemler geliştirmeksizin halletmeye çalışmış , fakat meselenin kesin olarak kökünden kurutulması için bir çareyi üretememiş , bulamamıştı. Buna rağmen devlet , meselenin üzerine gidişte ve çözüme kavuşturulmasında oldukça samimi görünüyordu.

Tüccarların , vergi vermemek veya *vergi kaçırarak* ticaretteki *kâr haddini yükseltmek* için , bazı yollara başvurmuştu. Onların başvurdukları yol , bir kaç zümrenin de işbirliğini gerektiriyordu. Çünkü tüccarların kanuna aykırı olarak yaptıkları bu işin , tek başına başarıya ulaşması mümkün değildi. Şöyleki :

²⁶² Bk. ve krş. Aynı defter , s. 17 (25 Safer 1127) , 202 (14 Ca 1136) .

Kayıtlarda , *berat şartına uygun olan vergilerin tahsil olunmasına dair emir verildiği* konusunda bilgiler bulunmasına rağmen , *gümrük değişikliği dolayısıyla vukubulan ikinci defa vergi tahsili* konusunda herhangi bir açıklama bulunmamaktadır. Bu durum , belirtilen hadise örneğindeki bir durumda , "*ikinci defa vergi tahsili*" nin kanunsuz bir iş olduğuna işaret edebilir.

²⁶³ Bk. Aynı defter , s. 128-129 (15 Za 1131) .

Birkere tüccarlar , meşru yoldan ticaret yapıp mallarını başka yerlere sevk etmek istedikleri zaman , gümrüklerin bulunduğu iskelelere varıp burada gümrük görevlileriyle karşılaşmaları ve onlara berat şartı gereği gümrük resimlerini ödemeleri söz konusuydu. Halbuki , *vergi vermemek* temayülünde olan *tüccar* , hem gümrük görevlileriyle karşılaşmak hem de gümrüklerin bulunduğu yerlerdeki yerli sefinecilerin muhtelif şekillerdeki bahaneleriyle cevr ve eziyetlerine maruz kalmak istemiyordu. İşte bu yüzden *bazı tüccar taifesi* , kendilerini gümrük görevlileriyle *karşı karşıya getirmeyecek* ve buralardaki sefinecilerin tavırlarına da *maruz bırakmayacak* , ayrıca vergi mükellefiyetinden kurtulmak suretiyle kendilerinin yüksek kâr haddine ulaşmalarını sağlayacak gizli imkânları araştırmışlar ve neticede gayr-i kanuni bazı yolları bulmuşlardı. Tüccarları gümrük vermeden büyük kâr haddine ulaştırarak yol , emini bulunmayan , gümrük ve iskelesi olmayan mahallerdi. Bu yerler , Karadeniz'in Anadolu yakasındaki iskele ve gümrüğü bulunmayan beyaban , sakin ve boş sahilleriydi. Fakat , bu yerlerden tüccarların mallarını gemilere yükleyerek sevk edebilmeleri için , ulaşım vasıtaları sahipleri olan gemiciler ile anlaşmaları , bu vasıta sahiplerinin kanun dışı olarak yapılan nakliyat işinden inzibatî açıdan getireceği sonuçları göze almaları gerekmektedir. Mesele burada bitmiyordu. Tüccarın ayrıca , mallarını gizli-kapalı olarak iskele olmayan mahallerden gemilere yükleyerek denize açılabilmesi için , gizli-kapalı , تنها ve boş olan yerleri tasarrufunda bulduran devlet resmî görevlileri olarak gözükken kimselerle de anlaşip işbirliği yapması gerekiyordu. Bu yerlerin tasarruf sahipleriyle anlaşma yapmaksızın tüccar mallarının gizli-kapalı olarak gemilere yüklenilip deniz yoluyla istenilen yere sevk edilmesi mümkün olamazdı : Gümrükçülerden başka ikinci bir zümrenin de takibine uğrayabilir , en azından yaptığı kaçak işin ortaya çıkarılması , kaçak olarak yapılan işin içinde olmayan bu görevlilerce gümrükçüler lehine daha kolay olabilirdi. Bu bakımdan *tüccarların* , beyaban , boş ve تنها yerleri tasarruf eden kimselerle (görevlilerle) , gizli olarak yaptıkları ticaretin ortaya çıkarılmaması ve yaptıkları ticaretten daha fazla kâr sağlayabilmeleri için anlaşmaları pek lüzumlu görünüyordu.

Şu halde, tüccarların gümrük vergisi vermeden ticaret yapabilmesi ve yüksek kâr haddine ulaşabilmesi , *kaçakçılık işinde* kendisiyle *hem fikir* olacak *sefineciler* ile boş ve تنها kıyıları tasarruf eden kimselerin işbirliğini bir nevi zaruri kılıyordu. Tüccarın , katılımlarıyla kendisine daha fazla kazanç sağlayacak bu iki zümreyi (sefineciler ile boş ve تنها yerleri tasarruf eden görevlileri) önce bu gayr-i kanuni işi yaparken kendisinin yanında ve hem fikir olmalarını sağlaması lazımdı ; onlara cazip gelen önerileri yapıp , ikna etmeliydi. Herhalde mevcut zemin çok uygundu ki , incelediğimiz dönemde tüccarların bu iki zümreyle işbirliğine girip , kaçak ticaret yapmalarına tesadüf edilmişti.

Vergi vermemek için kaçak ticaret yapıp yüksek kâr haddine ulaşmak temayülünde olan tüccar ile işbirliği yapan kimseler , tüccarlarla hem fikir olup daha fazla kâr ve kazanç sağlamak emelinde bulunan *sefine reisleri* ile Karadeniz'in Anadolu yakasındaki boş ve تنها sahilleri tasarruf eden *Havass-ı Hümayun voyvodaları* ve *timar erbabı* idi.

İşte bu işbirliği sayesinde ki , tüccarlar önceden beri mallarını indiregeldikleri normal (gümrük ve emini bulunan) iskelelere gümrük resmini vermemek için gelmez olmuş , buna mukabil emini bulunmayan boş ve تنها yerleri tercih edip gemileri bu kıyılara yanaştırarak mallarını buralardan sevk etmeye çalışmışlardı.

Tüccarların vergi vermemek için önceden uğrar iken uğramaz oldukları Karadeniz'in Anadolu yakasındaki liman şehir ve iskeleleri , başta *Sinop* olmak üzere , bu iskele gümrüğü mukataasına tabi olan diğer iskele ve yerlerdi. Nitekim tüccarların bu kaçak olarak yaptıkları işlerin , sık sık *Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası ve tevabiini* iltizamına alan kişilerce Divan-ı Hümayun'a arz-ı hal sunularak iletilmesi , onların bu tavırlarının önlenmesi konusunda emirlerin talep olunması bunu gösterir : 1127 senesinde *Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası ve tevabiini* iltizamına alan Ebubekir , Sinop ve İnebolu İskeleleri Gümrüğü ve tevabii iskelelerine metalarını indirmeleri gerekirken birkaç seneden beri gümrük resimlerini vermemek için gemi reisleriyle hemfikir (yek-dek) olup Karadeniz sahillerinin boş ve تنها mahallerine metalarını indirir hale gelen *tüccar taifesinin* tavırlarıyla ilgili olarak böyle bir *arz-ı hal* sunmuş ve gereken önlemin alınmasını , buna dair emir ve ruhsatın verilmesini istemişti. Ebubekir , bazı tüccarların *timar erbabı* ve *hevass-ı hümayun* topraklarına inerek mallarını buralardan sevkettiklerine , bunların yakalanıp gümrük resimleri istendiği zaman da , bazı *timar* ve *has erbabı* nın buna müdahale ettiklerine işaret etmişti .²⁶⁴ Bu gümrük emininin , daha sonraki tarihlerde de , aynı türden şikayetleri devam etmişti : Ebubekir , tüccarların *sefine reisleri* ve *hass-ı hümayun voyvodaları* yla sözleşip onlarla bir olarak *devlet malına zarar* verdiklerini tekrarlıyordu .²⁶⁵

Ebubekir'den sonra *Sinop İskelesi gümrüğü Mukataası ve tevabiini* 1130'dan 1136'ya kadar iltizamında bulunduran İstanbul Gümrük Emni Yeğen Mehmed te aşağı yukarı aynı dertlerden yakınıyor ve şikayet ediyordu. Ona göre de *tüccarlar* , *gizlice* karadan getirdikleri malları *gemilere yüklemek* yahut deniz tarafından gelen malları karaya çıkararak *iç bölgelere sevk etmek* gayesiyle , özellikle iskele olmayan beyaban yerleri tercih edip , buralarda gemileri gizlemektedirler. Pek işlek olmayıp sakin , تنها ve boş olan bu meçhul yerler ,²⁶⁶ yine ona göre emini bulunmayan , iskele olmayan , iskele vazifesini gören kaçak yerler ve köylerdi. Tüccarlar buralardan mallarını yükleyip gümrük vergilerine muhatap olmaksızın *Kırım tarafına* ve *başka yerlere* mallarını sevk ediyorlardı.²⁶⁷

264 « (...) Ebubekir zîde mecdehü Divan-ı Hümayun'uma arz-ı hâl idüp İstanbul Gümrüğü ile ma'an zabtolunagelan Gümrük-i İskele-i Sinob ve Gümrük-i İskele-i İnebolu ve tevâbiî iskelelerine tüccar tâifesi meta'larını indiregelmiş iken bir kaç seneden berü rûsûm-i gümrüklerin virmemek için sefine reisleriyle yek dek olup sevâhil-i bahrın hâli olan mahallerine meta'larını indirüp resm-i gümrüklerin eda etmeden sefinelere tahmîl ve ba'zıları dahi erbab-ı timar ve hevâss-ı hümayun topraklarına inüp rûsûm-ı gümrükleri talep olundukda biz aluruz deyu nizâ' imeleriyle (...) » [Bk. Aynı defter , s. 16 (8 Za 1127)]

265 « (...) Ebubekir zîde mecdehü Divan-ı Hümayun'uma arz-ı hâl idüp İstanbul Gümrüğü mülhakatından olan Karadeniz yahılarında İskele-i Ereğli ve Bartın ve Amasra ve İnebolu ve Sinob İstanbul Gümrüğü mülhakatından olup tüccar tâifesi meta'ların bu iskelelere indirüp gümrüklerin eda ider iken bir kaç senedir iskelelere gelmeyüp Karadeniz'in hâli ve تنها yerlerine sefine reisleriyle ve ba'zı hevass-ı Hümayun voyvodalarıyla sözleşip mâl-ı mîrîye ğadr imeleriyle (...) » [Bk. Aynı defter , s. 38 (17 Za 1128) .]

266 « (...) İstanbul Gümrüğü emini Yeğen Mehmed , Divân-ı Hümayun'uma arz-ı hal idüp , (...) ba'zı sefine reisleri mücerred gümrüğü virmemek için tahmîl eyledikleri metâ' sevâhil-i bahr-i siyahda mu'ın olan iskelelerde[n] ihrâc itmeyüp meçhul bazı mahallere ihrac ve itihab eden resm-i gümrüklerin virmeden hafıyyeten firar idüp mîrîye ğadr imeleriyle men' için emr-i şerif ricâ eylediği (...) » [Bk. Aynı defter , s. 135 / 1. vesika (6 Ca 1132)] ; « (...) ba'zı sefine reisleri mücerred gümrük virmemek için tahmîl eyledikleri metâ' sevâhil-i bâhirde mu'ın olan iskelelerde[n] ihrâc itmeyüp meçhul ba'zı mahallere ihrâc ve icâb iden resm-i gümrüklerin virmeden hafıyyeten firar idüp mîrîye ğadr imeleriyle (...) » [Bk. Aynı defter , s. 196 / 1. vesika (25 M 1136) .]

267 « Gümrük-i İskele-i Sinob Mukata'ası'na tabi olan yerlerin kadılarına hüküm ki : (...) Yeğen Mehmed (...) Divan-ı Hümayun'uma arz-ı hâl idüp Gümrük-i İskele-i Sinob ve Amasra ve İnebolu ve Bendirekli ve

Tüccarların kaçak olarak mallarını sevkettikleri yerler arasında , sadece batı ve orta Karadeniz bölgesinde yer alan iskeleler değil , Doğu-Karadeniz bölgesinde yer alan *Trabzon* ve *Giresun* gibi iskeleler de bulunmaktaydı. Esasen , bu yerlerden sevkolunan malların Sinop ve civarındaki *Ünye* ve *Samsun* gibi şehir veya iskelelere götürülüp üzerlerinden gümrük resimleri alındıktan sonra , Karadeniz'deki diğer mahallere ihraç olunması icap ediyordu. Fakat , tüccarların bunu yapmayı mallarını gemilere yükledikten sonra , doğrudan doğruya mutad olmayan beyaban yerlere götürüp yani Kumcağaz ve Terme gibi iskelelere uğrayıp oralardan mallarını *Kırım* ve *Rumili* tarafına ihraç ettikleri anlaşılıyor. Nitekim Yeğen Mehmed'in Divan-ı Hümayun'a verdiği bir başka *arz-ı halde* , Trabzon ve Giresun'dan mallarını yükleyerek *Kırım* ve *Rumili* taraflarına gidecek *tüccar taifesinin* , mutad olduğu üzere Ünye , Samsun ve Sinop ve gayri iskelelere uğrayarak gümrük resimlerini vermeleri gerekirken adı geçen yerlerden mallarını yükledikten sonra gümrük resimlerini ödememek için , *sefinecilerle hemfikir olarak âdet olan iskelelere uğramayıp* beyaban olan mahallerden Kumcağaz ve Terme iskelelerine gelip buralardan vergilerini ödemeksizin *Kırım* ve *Rumili* taraflarına sevkettiklerini dile getirmesi bunu ortaya koyar .²⁶⁸

Kaçak olarak mallarını sevkederek tüccar taifesi ile bu tüccarların emteasını taşıyan gemi reislerinin üzerlerine gidilip yakalandıkları zaman , tüccar kesiminin , kendisini masum gösterecek cevaplar hazırladıkları görülmektedir. Böyle üzerine gidilerek yakalanan *tüccar ve gemi reisleri* , taşıdıkları emteanın cüz-î bir şey olduğunu , gerekirse ve istenirse bu eşyanın *gümrük resimlerini eda edebileceklerini* belirterek , baştan yapmadıkları veya yapmak istemedikleri kanunî mükellefiyeti yakalanınca gerçekleştirmeye çalışıyorlardı.²⁶⁹

Normal yollardan , başka bir deyişle , gümrüğü ve emini bulunan ve iskele olan mahallerden mallarını sevkederek tüccarların da , gümrük resmi vermemek için bazı bahaneler uydurmasına rastlanmaktaydı. Böyle tüccarlar , kendilerinin « *askerî* » yahut « *yeniçeri* » oldukları iddiasıyla vergilerini vermekten kaçınıyor ve muhalefet ediyorlardı veya vergilerini vermemek için bahane çeşitli bahaneler arıyorlardı. Yine bu bahane ve iddiaları öne süren tüccar taifesinden , gümrük resimleri ile beraber gelip geçen esirlerin yiyecekleri de talep olduğunda , satmak için olduğu halde mallarını kendi nefisleri için aldıklarını ileri sürüp vergi yükünden kurtulmaya çalışıyorlardı. Tüccarlar gümrüklere getirdikleri malların kendi nefisleri için olduğunu bahane ediyor , hem gümrük resimlerini hem de esirlerin yiyeceklerini vermiyorlardı.²⁷⁰ Halbuki önceleri tüccarlar , gümrüğü ve emini bulunan ve iskele olan

Samsun ve tevâbi'i mukataaları (...) emîn-i mezbûrun uhdesinde olup , ba'zı tüccar zikrolunan iskelelerden ma'adâ ba'zı iskele olmayan beyâbân mahallerde sefine gizleyüp çok eşya tahmîl ve iktizâ iden gümrüğü virmeyen karşı Tuna ve Kırım cânibinden getirüp mâl-ı mîriye gâdr itmeleriyle zikr olunan iskelelerden ma'adâ iskele olmayan beyâbân mahallerde bilâ-gümrük eşyâ tahmîl olunmayup ve firâren eylediklerin haber olunup ahz olunurlar ise (....) » [Bk. Aynı defter , s. 118-119 (20 Ca 1131).]

²⁶⁸ « (...) Kırım yakasına ve Rumili tarafına gidecek tüccar taifesini Trabzon'dan ve Giresun'dan meta'ların ba'zı sefine tahmîl eyleyüp ve sefine reisleri ile yek dek-dil olup mutad olan Ünye ve Samsun ve Sinop iskelelerine ve gayri gelmeyüp beyâbân olan Kumcağaz ve Terme nâm mahallere uğrayup (....) » [Bk. Aynı Defter , s. 128 (15 Za 1131).]

²⁶⁹ « (....) üzerlerine varıldıkda "cüz'î şey , gümrük olursanız eda iderüz" deyü cevap itmeleriyle (....) » [Aynı Defter , s. 128 (15 Za 1131).]

²⁷⁰ « "Gümrük-i İskele-i Sinop Mukata'ası" na tâbi' olan yerlerin kadılarına hüküm ki : Bin yüz yigirmi altı senesi Sinop Gümrük emini olan İsmail , meclis-i şer'a varup , gümrük-i mezbûr mülhakatından olan Kedrus ve

mahallere mallarını getirip buradan gemilere yükleyerek sair mahallere sevketmekte , gemiciler de , gemilerine yük almayıp ancak devlet tarafından emin tayin olunmuş iskelelerden gemilerini yüklemektedirler .²⁷¹

c.c.) Tüccarların Vergi Kaçakçılığına ve Gümrüklere Müdahale Edenlere Karşı Devletin Aldığı Önlemler :

Devlet , vergi vermemek için Karadeniz'in Anadolu yakasındaki liman kentlerinden yahut iskelelerden sevkiyat yapmayıp gizlice emini ve gümrüğü bulunmayan ve iskele olmayan tenha ve boş yerlerden mallarını ihraç eden ve bu davranışlarıyla da hem iskele gümrüklerine , hem bu gümrükleri iltizamına alan kişilere , hem de devlet hazinesinin gelirlerinin düşmesine , buna bağlı olarak ta toplumun bazı sosyal ve ekonomik bunalım içerisine girmesine (Sinop Kalesi neferlerinin , vakıf kurumları ile bir kısım müesseselerin görevlilerinin maaşlarını tahsil edememesi) neden olan *tüccar taifesinin* bu hareketini *onaylamıyor*, bilakis men ediyordu ; tüccarları bu davranışlarından caydırmak için , bazı tedbirler üretmeye çalışıyordu. Diğer taraftan , gümrüklerin sorumlu kişisi olan şahsın , yani gümrükleri iltizamına alan kimselerin (emînlerin), mukataa teşkil olunmuş iskele gümrükleriyle ilgili sorunları dile getirdikleri arz-ı hallerini dikkat nazarına alıyor ve gümrük emînlerinin , işletme sahibi olarak idare ettikleri gümrüklerin meselelerine vakıf olmaları hasebiyle , gümrük meselelerinin daha doğrusu *tüccarların vergi kaçakçılığının ve gümrüklere müdahalelerin* nasıl önlenebileceği konusunda Divan-ı Hümayun'a sundukları arz-ı hallerde sunulan *raporları* , mevcut kanun ve şartlarda uygulamaya koyuyordu. Bu mevcut kanun ve şartlar dediğimiz şeyler , Hazine-i âmire'de mahfuz tutulan *defterler* ve iltizam sahiplerine verilen *berat kayıtları*dır. Eminlerin bir arz-ı halle Divan-ı Hümayun'a sundukları *öneri veya raporlar* , bir telhis halinde padişaha takdim ediliyor ve bu konuda emirlerin çıkması sağlanıyordu. Emirler, sadece emînlerin Divan-ı Hümayun'a sundukları *arz-ı haller* doğrultusunda değil , esasen Hazine-i âmire'de mahfuz tutulan *Berusa Mukataası ve Ma'den Mukataası defterleri* ndeki kayıtlar ve *iltizam şartları* doğrultusunda veriliyordu.

Kapusuyu ve Bartın İskelesi'ne tâbi' Kurucaşile ve Çakrazu ve Bekleşile ve Bartın ve Bendirekli'ye tâbi' Çakalağzı , Çavuşağrı , Akçaşehir ve Milet ve Sakariya iskeleleri'ne gelen tüccar taifesinden berât şüruhi üzere rüsüm-ı gümrük talep olundukda "biz askeriyüz" deyü edada taallü'l eylediklerinde (....) » [Bk. Aynı defter , s. 15 / 1. vesika (9 Za 1127)] ; « (...) sefâinden kadîmden alınagelen kaftanlıkların ve masdariyyelerin ve gümrüklerin tahsil olunmak üzere bundan akdem emr-i şerif virilüp itâ'at-i ferman imameleri ile bu defa dahi talep olundukda , ba'zıları "yenîçerilik" iddiasında olmalarıyla zabıtaları ma'rifetiyle rüsüm-ı gümrükleri mütrûr ve ubûr iden esârânın dahi yiyecekleri talep olundukda şüruhi için alarak "kendi nefsimiz için aldık" deyü bahane imeleriyle (....) » [Bk. Aynı defter , s.16 (8 Za 1127).]

²⁷¹ « (....) Karadeniz yalılarında Gümrük-i İskele-i İnebolu ve Sinob ve tevâbi'i iskelelerine emîn oturagelüp tüccar taifesi yüklerin indirüp mirî gümrüklerin eda ve mirî tarafından emîn olunup olmayan mahallere yük indirmeyüp ve kiracılardan dahi getürmeyüp ve sefine reisleri dahi sefinelerine yük almayup ancak mirî tarafından emîn nasb ve ta'yin olunan iskelelerinden olup (....) » [Bk. Aynı defter , s. 38 (17 Za 1128).]

Devletin gümrük emînlerinin Divan-ı Hümayun'a sundukları arz-ı hallerinde belirttikleri şekilde gümrük vergilerini vermemek için tüccarların başvurdukları kaçakçılığa karşı bir kısım önlemleri alması gerekmişti. Bunun için bir kısım tedbir ve çözüm yolları üretmişti. Bu önlemlerden birincisi , tüccarların kaçakçılığının önlenmesi için emir çıkartmak olmuştu ; ikincisi , kaçakçılığa karşı düzeni sağlayacak uygulayıcı yani müdahale edici gücü oluşturmak olmuştu ; üçüncüsü de cezaî tedbirler uygulamaktı. Bunlardan ilki , gümrük emînlerinin *kadı vasıtasıyla* veya doğrudan doğruya kendileri tarafından Divan-ı Hümayun'a ilettikleri arz-ı haller doğrultusunda ve fakat gümrüklerle ilgili olan Hazine-i âmire'de mahfuz tutulan *Berusa Mukataası* ve *Ma'den Mukataası* defterleri ve iltizam şartları nazarı itibara alınarak sadır olmaktadır. İkincisi ise , vergi vermemek için gümrük ve emîni bulunan normal iskelelerden değil de emîn oturmayan boş ve تنها yerlerden mallarını sevkeden ve bu malları gemileriyle taşıyanlar üzerine gitmek , bunların gizli işini açığa çıkarmaktı. Üçüncüsü de, üzerine gidilip yakalanan tüccar taifesi ile onun mallarını gemileriyle arzu edilen yere sevk eden sefine reislerine cezalar tatbik etmektir : Bu cezalar , *vergi kaçırın ve mal sevkeden tüccar için* , sevkettiği mallar üzerinden tesbit edilen gümrük vergisinin iki katı alınacaktı ; kiracılara uygulanacak cezaî uygulama ise , tecrim yani yine *para cezasıydı* ; gemicilere gelince , onları cezası da , tüccar mallarını taşıdığı gemisinin devlet için tutulması idi. Nitekim vesikalarda ki kayıtlar bu meyanda idi. Mesela 1127'de , *gümrük vergilerine muhatap olmamak ve gizli yollardan mallarını sevk etmek için sefinecilerle ve hevass-ı humayun voyvodaları* yla sözleşip mallarını , Karadeniz yalılarında vaki gümrük ve emîni bulunan ve iskele olan mahaller yerine , aynı yalılarda mevcut boş ve تنها yerlerden sevkeden tüccar taifesi ile onların mallarını taşıyan sefineciler (gemiler) yakalandıktan sonra , *tüccar malları üzerinden* yahut tüccarlardan *iki kat gümrük vergisi* , kiracılardan tecrim (*para cezası*) alınmış , diğer taraftan tüccar mallarını gemilerini yükleyip nakleden gemi reislerinin de *gemilerinin devlet için tutulması* istenmişti. ²⁷² 1131 senesinde uygulanan yöntemler de aynı idi : Yine beyaban mahaller üzerinden sevkiyat yapan tüccarlar ile onların mallarını sevk eden sefine reisleri yakalandıklarında , gemilerdeki yükler keşf olunup , tüccar malları üzerinden yahut emtea sahibinden *2 kat gümrük resmi* , kiracılardan yük getirenlerden *tecrim* alınması , gemicilerden gemilerine kaçak olarak tüccar taifesinin mallarını yükleyip nakledenlerin *gemilerinin devlet için tutulması*

272 « (....) ol makûle تنها mahallerden tüccar tâifesi metâ'ların tahmül iden sefine reislerini ahz ve sefineler girift olunmak babında (....) mîrî tarafından emîn oturmayan sevâhil-i bâhrin hali olan mahallere her ne mahal olur ise olsun tüccar taifesi yük indirmeyüp ve kiracılardan yük götürürler ise ve sefine reisleri sefinelerine yük tahmül iderler ise *iki kat gümrük ve kiracıları tecrîm* ve reislerin sefineleri mîrîçün ahz ve girift oluna deyü emr-i şerîf virilegeldiği der-kenar olundukda der-kenarları şürûtiyle emr-i şerîf yazıla deyü ferman-ı şerîf sadır olmağın (....) » [Bk. Aynı Defter , s. 38 (17 Za 1128).]

istenmişti . 273 Aynı usul ve uygulanan ceza yöntemleri , aşağı yukarı daha sonraki yıllarda da uygulanmıştı . 274

Devletin aldığı bütün bu tedbir ve uygulamalar , tüccarların ve onunla işbirliği yapan sefine reislerinin vergi vermeden gizli olarak mallarını sevketmelerine mani olmak , onları bu davranışlarından caydırmak içindi. Bu önlemler , mallarını sevki ve ihraç edebilmek için tüccarların emini ve gümrüğü bulunan normal iskelelere gelerek mallarını buralardan sevketmeye yöneldirecek , böylece sevkedilen daha doğrusu iskelelerde bulunan gümrüklere gelen tüccar emteasından gümrük resimleri tahsil olunmuş olacaktı.

Devlet , sadece vergi kaçakçılığı yapan tüccar taifesi ve onlarla işbirliğine giden sefine reislerine karşı önlemler almamış , ayrıca , yine gümrük vermemek için bir takım bahaneler uydurmuş bulunan *tüccar ve sefine reisleri* ve gümrükler ile tüccarlara muhtelif şekillerde müdahalede bulunanlara (*timar erbabı , hevass-ı hümayun erbabı voyvoda , muhassıl , mutasarrıf , züemâ , evkaf zabitleri* v.s.) karşı da önlemler alarak , onların bu nevi hareketlerinin önüne geçmek istemişti. Bunun dışında , gümrük resimlerini çeşitli bahanelerle (askerî yahut yeniçeri oldukları bahane ve iddialarıyla v.s. hususlarla) ödemek istemeyenlerin isim ve resimleriyle birlikte arz ve ilâm olunması 275 yahut edasına muhalefet edenlerin ya

273 « (...) ahz olunurlar ise sâhib-i emte'adan **iki kat gümrük** alınıp sefine reislerinin dahi zabıtaları (s.119) ma'rifetiyle tecrim olunup bu misillü mîrîleri men' ve def' olunmak babında (...) » [Aynı defter , s. 118-119 (20 Ca 1131).] ; « (...) olan mahallerde her ne mahal olur ise olsun tüccar taifesine yük indirmeyüp ve kiracılardan yük getirürler ise ve sefine reisleri sefinelerine yük tahmil iderler ise **iki kat gümrük ve kiracıları tecrim ve reislerin sefineleri mîriçün girift oluna deyü emr-i şerif dahi virilmek der-kenar** olundukda imdi der-kenarı mucibince ferman-ı âli sadır olmağın (...) » [Aynı defter , s. 128 (15 Za 1131).]

274 « (...) emin oturmayan sevahil-i bahirde hâlf oturur mahallerde her ne mahal olunur ise olsun tüccar taifesi yük indirmeyüp ve kiracılardan yük getirürler ise ve sefine reisleri sefineye yük tahmil iderler ise **iki kat gümrükleri ve kiracıları tecrim** , reislerin sefineleri mîri için girift oluna (...) ki , bu yerlerde sefine yanaştırıp gümrük virmemek için metâ'ların kaçırınlar ele girdikde **iki kat gümrükleri** alındıktan sonra sefineleri mîriçün girift olunmak üzere (...) ferman-ı âlişan sadır olmağın (...) » [Aynı defter , s. 135 / 1. vesika (6 Ca 1132)] ; « (...) emin oturmayan sevahil-i bahirde hâlf olan mahallerde her ne mahal olur ise olsun tüccar taifesi yük indirmeyüp ve kiracılardan yük getirürler ise ve sefine reisleri sefineye yük tahmil iderler ise **iki kat gümrükleri ve kiracıları tecrim** reislerin sefineleri mîriçün girift oluna deyü der-kenar olunup arz olundukda (...) ol makule ki bu yerlerde bir ferde sefine yanaştırıp gümrük virmemek için metaların kaçırınlar ele girdikde **iki kat gümrükleri** alındıktan sonra sefineleri mîriçün girift olunmak üzere der-kenarı mucibince emr-i şerif tahrîr olunmak üzere arz-ı telhîs olundukda telhîs mucibince ferman-ı âli sadır olmağın (...) » [Aynı defter , s. 196 / 1. vesika (25 M 1136) .]

275 « (...) der-kenarı ve berat şürûtu mucibince rusûmları zabıtaları ma'rifetiyle tahsil ve edada ta'allül idenleri ism ve resimleri ile arz ve ilâm olmak üzere emr-i şerif virilmek babında arz-ı telhîs olundukda telhîs mucibince ferman-ı âli sadır olunup vech-i meşrûh üzere emr-i şerif yazılmağa işbu tezkere verildi. Fi 9 Za 1127. » (Bk. Aynı Defter , s. 15 / 1. vesika .)

Asitane'ye gönderilmesi (ihzarları) ²⁷⁶ veyahutta Samsun kal'asına *kala-bend* olunmaları ²⁷⁷ emirlerde belirtilmişti.

Devlet , hazinenin gelirini oluşturan gümrüklerle ilgili olarak ortaya çıkan meseleleri sadece kendisi yani Hazine'si açısından ele almamış , müdahale , taciz ve rencidelere maruz kalmış bulunan tüccar taifesi açısından da durumun değerlendirmesini yapmıştı. Bu husustaki mütalaalarımızı , gümrüklere müdahale bölümünde ifade etmiştik. Demekki devlet , meselelere *tek yönlü bakmamış* gerek vergi kaçakçılığının önünü almak gerekse gümrüklere müdahale edilmesine mani olmak suretiyle , tüccarların menfaatini ve Hazine'sinin akarına canlı tutmaya çalışmıştı. Dolayısıyla da , bu icraati ile , geçimi bir nevi gümrüklere bağlı bulunan toplum üyelerinin ekonomik ve sosyal düzenini korumaya özen göstermişti. (Bu konuda "*Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası Malı*" ndan *maaş ve yevmiye alanları* , unutmamak gerekir.)

h) Diğer Vergiler

Sinop ve mülhakatı halkının vermekle mükellef olduğu vergiler arasında , *dem öşrü* , *yava* , *kaçgun* , *cürm-i cinayet* , *beytü'l-mal* ve sair *bad-ı heva* adlarıyla anılan vergiler de vardı. Bu vergiler , Sinop'un idari yönden bağlı bulunduğu *Kastamonu Sancağı Mütesellimi'* nin hasılı (geliri) idi. Yahut onun *malikânesi* dahilinde idi. Nitekim *Kastamonu Sancağı Mütesellimi'* nin Sinop , Saray ve Gerze kazaları yöneticilerine hitaben sadır olan iki ayrı *buyuruldu* nda , adına hasıl kaydolan yukarıda adları zikrolunan vergilerin tahsilini istemesi ²⁷⁸ bunu ortaya kor.

²⁷⁶ Bk. Dipnot : 256 , 275 ' teki kayıtlar.

« (...) bir kaç seneden beri rüsum-i gümrüklerin virmemek için sefine reisleriyle yek-dek olup sevahil-i bahrin hâli ve olan mahallerine metâ'ların indirüp resm-i gümrüklerin eda itmeden sefinelere tahmîl ba'zıları dahi erbâb-ı timar ve hevâss-ı hümayun topraklarına inüp rüsum-i gümrükleri taleb olundukda " biz alıruz" deyü nizâ' itirleriyle (...) kadîmden olunagelan muhâlif ta'addı ve taraf-ı âharden bir vechile dahl ve ta'arruz itdirilmeye deyü emr-i şerif virilegeldüğü (...) emr-i âlişânıma muğayir bir ferde ta'ullül itirilmeyüp ve ider olur ise ism ve resimleri arz ve i'lam olunmak üzere ferman-ı şerif sadır olmağın (...) . Fi 9 Za 1127. » (Bk. Aynı Defter , s. 16.)

²⁷⁷ « (...) bir dürlü muhalefet itdirilmemek ve fi-mâ-ba'd muhâlefet idenleri Samsun kal'asına kal'abend olunmalarıçün arz ve i'lam olunmak üzere emr-i şerif virilmek bâbında istid'â-i inâyet eyledikde vech-i meşrûh üzere emr-i şerif virilmek bâbında arz-ı telhîs olundukda telhîs mucibince arz ve i'lam olunmak üzere ferman-ı âli sâdir olunup (...) . Fi 9 Za 1127. » (Bk. Aynı defter , s. 15 / 2 . vesika .)

²⁷⁸ « (...) kazâ-i mezbûrunlarda tarafımıza âid ve râci hâsil kaydolan dem öşr , yava , kaçgun , cürm-i cinayet ve sair bâd-hevâ cüz'î ve küllî her nesi zühur ider ise bir ferdi ketm ve ihtivâ olunmayup (...) » (SSS , Nu : 86 , s. 181 , vesika : 27 , vesika tarihi : 2 Safer 1157 ; ayrıca bk. ve krş. , Aynı defter , s. 82 , vesika : 158 , vesika tarihi : 1159) .

« Şerâyi'-şi'âr fazilet-disâr Sinop ve Gerze ve Saray kadısı faziletli efendi hazretleri zide fazlühü ve meşâhirü'l-emâsil ve'l-akran kethülda yeri ve yeniçeri serdarı ve a'yân-ı vilâyet ve iş erleri zide kedrühüm inha olunur ki , Kastamonu Mukata'ası min külli'l vücûh serbestiyyet olup cürm-i ğalût ve öşr ve dem-i diyyet ve beytü'l-mal-ı menküd ve yeve ve kaçgun livâ-i mezbûra hâsil kayd ve ahz olunmak babında şeref-bahş-sudûr olan ferman-ı âlişân mantukınca kazanızda zühür ve sudûr eden mevâddları cüz'î ve küllî tarafımıza âid ve

Adı geçen *vergilerin* , bir kimse gizli ve saklı kalmaksızın *cüz'i ve külli her nesi toplanırsa* , her bir vergi maddesinin hukuk ve cümle marifetleriyle , imzalı ve mühürlü defterlerle mübaşir tarafından tahsil olunduğu görülür. Bu vergilerin tahsil işinde , tekalif vergilerinde olduğu gibi , doğrudan doğruya *mübaşir* görevli kılınmış ancak bunun yanında zikredilen *kazaların yöneticileri* de sorumlu tutulmuşlardı.²⁷⁹

Tahsil işinde doğrudan doğruya görevli kılınmış *mübaşirin* , vergileri tahsil ederken , hukuk hükümlerine (ahkam-ı şer'-i şerife) uygun hareket edip karşıtı muameleden (hilaf-ı şer' ve hilaf-ı kanun) kaçınması , kimselere bu hususta zulüm ve baskıda bulunup rencide etmemesi esastı. Kastamonu mütesellimi , tahsil için tayin eylediği *mübaşir* den bu esaslara (hukuk ve emirlere) uymasını ona göre görevini yapmasını istemişti .²⁸⁰

Kastamonu Sancağı Mütesellimi' ne *hasıl* kaydolunan bu vergilerin niteliği ve nasıl tahsil olunduğu konusunda açıklık yok ise de "*dem öşrü*" nün mahiyeti konusunda yani onun nasıl tahsil edildiği ve niteliği hakkında bilgi ve vesikaya sahip bulunmaktayız. Buna *Kastamonu Sancağı Mütesellimi'* nin 1157 tarihli bir başka *buyuruldusu* ndaki kayıtları örnek verebiliriz. Bu buyuruldudan anlaşıldığına göre , *Kastamonu Sancağı Mütesellimi'* adına , kendi idarî coğrafyası içinde bulunan yerleşim ve idarî birimlerinde meydana gelen katl ve ölüm hadiselerinden , halkı rahatsız ederek içlerinden birinin yahut birkaçının ölümüne neden olan kişilerin tutulup *Mahkeme'* ye getirilmesinden sonra hadisenin meydana geldiği mahallerden tahsil olunmak üzere "*dem öşrü*" alınmaktaydı. ²⁸¹

Her terekeden de *mührü'l-ihracât* başlığı altında "*huddâmiyye*", "*kâtibiyye*", "*çukadariyye*", "*dellâliyye*", "*hammaliyye*", ²⁸² "*resm-i beytü l-mal*" , "*huddam-ı resm-i beytü l-mal*" ²⁸³ gibi Mahkeme' ce vergiler alınmaktaydı.

Bunların dışında , cereyan eden ve Mahkeme' yi de ilgilendiren ticaret yahut doğrudan tüccarlarla ilgili v.b. bazı *nakdî hadiselerin* üzerinden Mahkeme tarafından yine *mührü'l-ihracât* başlığı altında « *ücret-i kâtib-i gümrük* » , « *ücret-i haddam-ı gümrük* » , ²⁸⁴ « *beytü'l-mal emini ve gümrük resmi* » yahut « *ücret-i katibi-*

râci' olanları şer'le ve mübaşirimiz ma'rifetiyle görülmeyüp *ber-muceb-i emr-i âli* Ağa-yı mümâ-ileyhine *ahz ve kabz ve başka ve başka sûret-i sicillâtı ile ilâm olunmak bâbında iş bu buyurıldı tahrir ve isdar ve tarafımızdan kudvetü'l-emâsıl ve'l-akrân Ağa zîde kadrihü mübaşir ta'yîn ve irsâl olunmuşdur. İnşaallahüte'âlâ vüsûlünde gerekdir ki, şer'le ve mübaşir-i mümâ-ileyh ma'rifetiyle vech-i meşrûh üzere zuhûr ve sudûr iden hususları tefahhus olunup tarafımıza âid ahz ve kabz idir[ri]lüp hilâf-ı şer' ve muğâyir-i emr-i 'âlî vâzî ve hareket ile mümâna'at ve muhâlefet idirilmekden ve hilâfından ihirâz eyleyüp mücib-i buyurıldı ile âmil olasız ve's-selâm . Fî 2 C sene 1159 . Mehmed Ağa , mütesellim-i livâ-i Kastamonî hâlâ. » (SŞS , Nu : 86 , s.89 , vesika : 147 , vesika tarihi : 2 C 1159).*

²⁷⁹ « *Şer'at-si'âr Sinob ve Saray ve Gerze kazaları kaduları efendileri zîde fazlühüm (...) kazâ-i mezbûrların a'yân-ı vilâyet ve iş erleri zide kadrihüm (...) inha olunur ki , (...) . Fî 20 Ş 1157 : mine'l-fakiri Ali mütesellim-i livâ-i Kastamonu hâlâ. » (SŞS , Nu : 86 , s. 181 , vesika : 27 , vesika tarihi : 2 Safer 1157.)*

²⁸⁰ Bk. Aynı defter , aynı vesika .

²⁸¹ « (...) tarafımıza âid olan *dem öşri* dahi iktizâ iden mahallden tahsil ve mübaşir-i merkûma teslim olunup hilâf-ı şer' ve hilâf-ı kanun bir kimesneye ta'addî ve rencide olunmayup mucib-i buyurıldı ile âmil olup hilâfına rızâ ve cevaz göstermeyesiz . Fî 20 Saferü'l-hayr 1157 . El-Fakir Ali , mütesellim-i livâ-i Kastamonî hâlâ . » (Tamamı için bk. Aynı Defter , s.181 , vesika : 25 .)

²⁸² Bk. ve krş. SŞS , Nu : 89 , s. 49 , 48 , 46 , 45 , vesikalar : 126 , 131 , 132 , vesikalar tarihi : 5 , 15 Cemaziyelevvel 1150 , 10 Receb 1150.

²⁸³ Bk. Aynı Defter , s. 45 , vesika : 132 , vesika tarihi : 10 Receb 1150.

²⁸⁴ Bk. Aynı Defter , s. 51 , vesika : 120 , vesika tarihi : 3 Rebiülahir 1150.

gümrük » , « *resm-i gümrük-i haddâm* »²⁸⁵ şeklinde de vergiler tahsil olunmaktaydı. Canik sancağı'ndan firar ederek Sinop'a gelip burada eşyalarını terketmiş bulunan *bir eşkiyanın* terkedilmiş mallarının « *sûk-i sultani* » de satılıp elde edilen yekün meblağ üzerinden ,²⁸⁶ yine Sinop'a gelirken gemisinde çalışanları (mellahlar , yelkenciler v.s.) tarafından *kardeşi , katibi , sandalcısı , köleleri* (bu kimseler , gemi sahibi ve kaptanının en yakınları sayılırlar) öldürülüp sermayesi mellahlarca elinden alınıp yağma edilen İnebolu'lu bir *gemi sahibi* kaptanın , sermayesinin katiller yakalanıp²⁸⁷ ellerinden kurtarıldıktan sonra , sermayenin elde kalan mevcut meblağı üzerinden *mührü'l-ihracat* başlığı altında Mahkeme tarafından vergiler tahsil olunması buna örnek verilebilir.

Her iki farklı hadisede de « *mührü'l-ihracat* » başlığı altında adı geçen vergiler tahsil olunmuştu. Bu başlık altında tahsil olunan vergi kalemlerinin oranının sabit tutulmadığı anlaşılıyor : Birinci hadisede yani terkedilmiş mallar hadisesinde , toplam 41 gürüş 19 para olan tutardan « *mührü'l-ihracat* » olarak , 1 gürüş « *ücret-i katib-i gümrük* » , 1 gürüş « *ücret-i hüddam-ı gümrük* » ; ikinci hadisede yani sermayesi elinden alınan İnebolu'lu gemi sahibi kaptanın sermayesi hadisesinde , 2400 gürüş toplam meblağdan « *mührü'l-ihracat* » olarak 150 gürüş « *beytü'l-mâl emini ve gümrük resmi* » , 10 gürüş « *ücret-i katib-i gümrük* » , 10 gürüş « *resm-i gümrük-i hüddam* » alınmıştı. Demekki , Mahkeme tarafından tahsil olunan bu gibi vergiler , Mahkeme'ye yansıyan hadise sahiplerinin o andaki maddî durumlarına yani sahip oldukları nakitlere kıyasla , oran olarak değişmekteydi.²⁸⁸

Bu nevi vergiler , daha önce üzerinde durduğumuz kanun ve ferman gereği tahsil olunan vergiler (tekalif) gibi , her yıl tahsil olunan ve umuma şamil olan vergiler değildi. Mahkeme'ce , sadece yukarıda örneklere çalıştığımız hadiselere muhatap olanlara ve her tereke sahibine uygulanan Mahkeme tarafından onun yakınlarına miras taksiminin yapılması sırasında tahsil olunan vergilerdi.

Adı geçen bu vergi kalemlerinin her birinin , isimlerinden de anlaşılacağı üzere , Mahkeme' de görevli bulunan *huddam , katip , çukadar , muhızır , dellal ve hamallar* ile gümrükte görevli *katip , huddam ve beytü'l-mal emini* nin maaş veya ücretlerini karşılamak ve bu dairelerdeki işleri yürütmek maksadıyla tahsil olunduğu söylenebilir. Kısacası bu vergiler , bir kısım görevlilerin maaşlarının tahsil edildiği kaynağı göstermesi bakımından dikkat çekmektedir. *Mührü'l-ihracat* başlığı altında toplanan ve *huddamiye , katibiyye , çukadariyye , muhızıyye , dellaliyye , hammaliyye* adıyla anılıp tahsil olunan vergiler , her zümreye mensup tereke sahiplerinden tahsil olunmaktaydı ; müslim veya gayr-i müslim , askerî , ilmi . dinî zümre için farketmiyordu. Fakat « *ücret-i katibi gümrük* » , « *ücret-i hüddam-i gümrük* » ve « *beytü'l - emini ve gümrük resmi* » adıyla tahsil olunan vergilere , normal terekeler de pek rastlanmıyordu. *Gümrük katibi , gümrük hüddamı ve emin* adına tahsil olunan *bu vergiler* , biraz yukarıda işaret edilmiş iki örnekte olduğu gibi , ister Sinop'lu ister yabancı olup Sinop'ta misafiren ikamet ediyor olsun , *bila-varis veya varisi bilinmeksizin ölen kimselerin terekelerinden* , yahut *denizde boğulup ta*

285 Bk. Aynı Defter , s. 52 , vesika : 118 , vesika tarihi : 27 Rebiülevvel 1150.

286 Bk. Aynı Defter , s. 51 , vesika : 120 , vesika tarihi : 3 Rebiülahir 1150.

287 Bk. Aynı Defter , s. 52 , vesika : 118 , vesika tarihi : 27 Rebiülevvel 1150.

288 Krş. Aynı defter , s. 51 , 52 , vesikalar: 120 , 118 , vesikalar tarihi: 3 Rebiülahir , 27 Rebiülevvel

tereke sahibi olan kimseler ile firar edip mallarını terk etmiş bulunan eşkiyaların bıraktıkları malları ve Sinop'a gelirken adamları tarafından yakınları öldürülüp sermayesi elinden alınan kimselerin malları üzerinden tahsil olunmasına münhasır kalmıştı . ²⁸⁹

2 - Vergiler ve Hizmetler Muafiyeti

Sinop ahalisi içinde *vergiler ve hizmetler* yönünden bazı *ayrıcalıklı zümreler* vardı. Bunlar Sinop'un kalesinin içinde *meskun olanlar* ile Sinop kalesi *haricindeki meskun bulunan gayr-i müslimler* idi.

Sinop kalesi içinde sakin olan ahalinin , *Sultan Süleyman Han Hazretleri'* nden beri , « *nemre* »(?)den , « *cerahor* » dan , « *sekban* »dan , « *hisar yapma* » dan , « *salğun* »dan , « *leğancı* »dan ve başka hizmetler olan « *sürmeli* » den , « *yaşmalı* » (?)dan , « *avarız* » ve « *tekalif-i örfiyye* » den muaf oldukları anlaşılıyor. Bu nedenle , Sinop kalesi içinde meskun olanlar , Dergah-ı Ali Topçular Katibi Ebubekir Efendi'nin 1099 /1687-88 tarihli Kastamonu sancağı' nda bulunan *vergi hanelerini tesbit eden tahririnde* , kaydedilmemişlerdi. Bu kale sakinlerinin , zikredilen vergilerden muaf ve müselleme olduklarına dair ellerinde , eski sultanlardan *Sultan Süleyman Han'* dan *Sultan Mehmed Han'* a dek ferman olduğu anlaşılıyor. Bu konuda adı geçen tahrirde bir şerh verilmesi buna delalet eder . ²⁹⁰ Bununla beraber mecmua nevi'nden bir yazmadaki konuyla ilgili bir kayıta da , Sinop kalesi içinde oturanların her türlü *avarız-ı divaniyye* ve *tekalif-i örfiyye* , *cerahor* , *salyane* , *hisar yapma* ve *salgon* dan , Sülтан Süleyman Han'dan beri hariç tutulduğunun belirtilmesi aynı hususu desteklemektedir. Bu kayıtın , Sinop kadısına ait olduğu dikkat çekmektedir. ²⁹¹

Sinop kalesi dışında oturan ahaliye gelince , bunlar genelde *cizye vergisinden* başka bir kısım hizmetlerle mükellef kılınmışlardı. Bu hizmetleri , vergi olarak addedemesek de , vergi gibi zorunlu bir mükellefiyet olduklarından burada zikretmek durumundayız. Nitekim kale dışında bulunan gayr-i müslim mahalleri sakinlerinin 18 nevi hizmetlerinin senelik *20 bin güruş masrafları* olması bu hizmetlerinin vergi olarak addedilip addedilmeyeceği konusunda bir fikir verebilir. Sinop kadısı tarafından gayr-i müslim mahalleleri sakinlerinin senede 20 bin güruş masraflarının bulunduğunun arz edilmesi de bu hususa bir açıklık getirmektedir.

²⁸⁹ Bk. ŞŞS , Nu : 89 , s. 45 , 51 , 52 , vesikalar : 132 , 120 , 118 , vesikalar tarihi : 10 Receb 1150 , 3 Rebiülahir , 27 Rebiülevvel 1150 ; krş. Aynı defter , s. 49 , 48 , 46 , vesikalar : 126 , 131 , vesikalar tarihi : 5 ve 15 Cemaziyelevvel 1150.

²⁹⁰ Bk. BOA , Kamil Kepeci , Nu : 2722 , s. 123.

²⁹¹ Bk. Sinop Dr. Rıza Nur Kütüphanesi , Nu : 587 (mecmua nevinden bir yazma) , s. 28 , vesika tarihi : 5 Receb 1201.

Sinop kalesi haricinde meskun bulunan gayr-i müslimlerin masraf olarak senelik *20 bin ğuruş tutan hizmetleri* arasında bazıları şöyleydi : a) Menzil vermek ; b) Kalyon bina oldukça marankoz(marangoz) vermek ; c) Donanma-yı Hümayun kadrualarına kulağuz(kılavuz=rehber) vermek ; d) Kal'a binası lazım geldiğinde bina için dülger vermek ; e) Sinop kalesinde daima lazım gelen yerlerin binasını ve tathirini gerçekleştirmek ; f) Deryanın kumunu çekip limanı tathir eylemek ; g) Devlet tarafından kondurulanların yiyeceklerini vermek ; h) Karadeniz'de harap olan kal'aların tamirini gerçekleştirmektir. ²⁹²

Evliya Çelebi , Sinop'ta 1100 *harac verici* keferenin bulunduğunu , bunlardan 100 kadarının *kalenin tamiri için* her şeyden muaf olduklarını ifade etmektedir . ²⁹³

²⁹² Bk. BOA , Kamil Kepeci , Nu : 2722 , s. 121-123.

²⁹³ Bk. Evliya Çelebi , II , s. 74.

B) TİCARET

1- İç Ticaretin Belirleyici Unsurları

Sinop'un , ekonomik yapısı içinde , *ticaret hayatını* belirleyen unsurları da tesbit etmek durumundayız. Bu unsurlar arasında , bir malın bir yere naklini veya ticaret emteasının bölgeler arasında dolaşımını mümkün kılan *vasıtaları* (gemiler , atlar , develer v.s.) , bu vasıtaların gidip gelişine imkan veren ve ulaşımı sağlayan *yolları* , *iskele ve köprüler* v.b. ini , *alış-verişler* ile bu alışverişlerin yapıldığı mekanları : *pazar yerleri , dükkanlar , çarşılar , iş yerleri , mağazalar* ve nihayet şehirler ve uluslararası ticarete mühim rol oynayan *tücarları* sayıp , bunların oynamış oldukları rolleri ortaya koymalıyız. Bunlardan biz önce , Sinop'ta mevcut alışveriş merkezlerini ve işyerlerini tesbit edip , daha sonra Sinop'la şehir-bölgeler arası ve uluslararası vuku bulan ticaretten ve ticaret yollarından bahsedeceğiz.

Sinop'ta mevcut ticaret hayatına ilişkin *alışveriş merkezleri ve işyerleri* arasında , *pazar yerleri , çarşılar'* dan başka gerek bu yerlerin bir mekanını işgal etmiş , gerekse Sinop'un çeşitli mahallerine dağılmış bulunan esnaf gruplarına ait *dükkanlar* ile diğer *işyerleri , ticarethaneler ve mağazaları* sayabiliriz.

a) Pazar ve Pazar Yerleri

Sinop'ta ahalinin ürettiklerini pazarlayabilmesi , başka yerlerden gelen malların satılabilmesi ve halkın iç ve dış bölgelerden gelen bu mallarla ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için , şehirde pazarlar ve pazar yerleri tesis olunmuştu. Şüphesiz buralar , Sinop'ta vaki köyler ile Sinop şehir halkının çeşitli açılardan kaynaşmasını sağlayan *mübadele* ve *ticaret* amaçlı yerlerdi. Böyle yerlerde , bazan *zorla* halktan para gasbetmeye çalışan ve *eşkıya* tabir edilen toplumsal sağlığı bozulmuş gürûh da bulunuyor ve halkı tedirgin ediyordu. Mesela , *Kara Mustafa* isimli bir kimse , "*Yeni Cuma Pazarı*" adıyla anılan pazar mahallinde , 4 *eşkıya* arkadaşıyla birlikte Mehmed oğlu Hasan' dan zorla 10 *guruş* gaspetmişti .²⁹⁴ Böyle kimseler , asayiş ve güvenliğin etkili olmadığı bir ortamda , halkı psikolojik baskı altında tutup manevî ve maddî arzuları ile ihtiyaçlarını tatmin imkânı buluyorlardı.

Bahsi geçen "*Yeni Cuma Pazarı*" nın Sinop' ta hangi mahalde yer aldığı ve kurulduğu konusunda vesikalarda bir açıklık yoktur. Bu sebeple , bu pazar yerini şehrin fiziki mekanı içerisinde bir yere oturtamıyoruz. Bu isimle anılan pazarlara ,

²⁹⁴ Bk. SŞS , Nu : 86 , s. 48- 49 , vesika : 227 , vesika tarihi : 10 Receb 1159.

bugün bile "Cuma Pazarı" adıyla bir çok yöremizde , Anadolu'nun çeşitli şehir , kaza ve kasabalarında rastlamak mümkündür.

Yukarıdaki bahsettiğimiz çeşitten kurulan *cuma pazarları* dışında , Sinop şehrinde «*Sûk-i Sultanî* » adıyla sıkça zikredilen bir pazar ve pazar yeri daha vardı. Bu pazar ve pazar yerinin , diğer pazar ve pazar yerlerinden , özelliği nisbeten farklı idi. Bir kere burası , bilâ-veled yani *mirassız* ve *miraslı* olarak ölen kimselerin mallarının , *açık arttırma* yoluyla (müzayede) satıldığı bir yerdi. "*Sûk-i Sultanî*" de ölen bir kişinin bıraktığı malların satılması , *Mahkeme* tarafından *varislere kalan malların taksiminin mümkün kılınması* düşüncesinden dolayı oluyordu : Belirtilen yolla (müzayede) , ölen kişinin bıraktığı malların , paraya dönüştürülerek pay edilmesi düşüncesinden doğmuştu . *Şekerana Mahallesi* sakinlerinden iken bilâ-veled ölen Abdülmennan oğlu Mustafa' nın oğlu Ahmed'in , vasiyetine binaen , malları tahrir olunup "*Sûk-i Sultanî*" de satılmıştı .²⁹⁵ Bundan başka yine , ölümü üzerine terekesi (mal varlığı) hanımı ve amcasının küçük oğluna intikal etmiş bir kişinin , sağlığında *sülâsi malını* yürütmeye vasi tayin ettiği iki kimse vasıtasıyla mallarının yazılıp bunlardan bir kısmının "*Sûk-i Sultanî*" de açık arttırma yolu ile satılması²⁹⁶ da aynı cümledendi.

Kadın olsun , erkek olsun ölen bir kimsenin , genelde bıraktığı terekenin , tahrir olunarak varisler arasında taksimi varisler tarafından istendiği taktirde "*Sûk-i Sultanî*" de satılıyordu. *Sûk-i Sultanî* ' de terekenin nakide dönüştürülmesinden , bu yekûn nakid para üzerinden Mahkeme'nin «*mührü'l-ihracat*» başlığı altında tahsil ettiği *vergiler* düşülmesinden sonra , nakide dönüşmüş *kalan tereke miktarının* varisler arasında taksim edilmesi söz konusu olmuştu .²⁹⁷

b) Çarşılar

Sinop şehrinde , tesbit edebildiğimiz kadarıyla çarşılar , eğer farklı isimler altında aynı çarşığı ifade etmiyorlarsa , toplam *beş* [5] kadardı. Bunlar , *Kala Yazusu Çarşısı*²⁹⁸ , *Kazgancılar Çarşısı*²⁹⁹ , *Kaban Çarşısı*³⁰⁰ , *Yalu Çarşısı*³⁰¹ ve *Tersane Çarşısı*³⁰² idi. Bu çarşıların isimleri , ya bir *tereke davası dolayısıyla*

²⁹⁵ Bu kimsenin vasiyeti ve diğer hususlar konusunda bk. Aynı defter , s. 23-24 , vesika : 235 , vesika tarihi : 8 Muharrem 1158.

²⁹⁶ Bk. SSS , Nu : 89 , s.71-70, vesika : 77 , vesika tarihi : 14 Zilkade 1149.

²⁹⁷ Bk. ve krş. SSS , Nu : 86 , s. 49-50 , vesika : 279 , vesika tarihi : 5 Şevval 1159 ile dipnot : 294-296 ' da belirtilen vesikalar.

²⁹⁸ Bk ve krş. SSS , Nu : 89 , s. 77 , vesika : 66 , vesika tarihi : 10 Şevval 1149 ; SSS , Nu : 86 , s. 33-35 , vesika : 254 , vesika tarihi : 10 Ramazan 1158.

Hüseyin Hilmi , *Kal'a yazusu* 'nda ne zamandan beri yapıldığı belli olmayan ve zamanına kadar gelen bir *Çilingirler çarşısı* ' ndan bahsetmektedir. [Bk. Hüseyin Hilmi , *Sinop Kitabeleri* , (Sinop Matbaası :) 1339 / 1341 , s. 69 .]

²⁹⁹ Bk. SSS , Nu : 86 , s. 43 , vesika : 268 , vesika tarihi : Şevval'in ilk günü 1158 .

³⁰⁰ Bk. SSS , Nu : 89 , s. 58-57 , vesika : 107 , vesika tarihi : 22 Muharrem 1150 ; SSS , Nu : 86 , s. 23-24 , vesika : 235 , vesika tarihi : 8 Muharrem 1158.

³⁰¹ Bk. SSS , Nu : 86 , s. 32 , 35 , vesikalar : 250 , 255 , vesikalar tarihi : 15 Receb , Ramazan başı 1158.

³⁰² Bk. Aynı defter , s. 107-104 , vesika : 128 , vesika tarihi : 17 Zilhicce 1158.

tereke sahibinin *mülkünün* veya *dükkanının* bulunduğu yer , yahutta bir *katl olayının vukubulduğu mahal* dolayısıyla vesikalarda zikrediliyordu. Bunlardan *Kaban Çarşısı'* nin ve *Kala Yazusu Çarşısı'* nin aynı adla anılan mahallelerde olması , mahalleler bahsinde verdiğimiz isimlerle karşılaştırıldığı zaman görüleceği gibi , mahallelerin ve çarşıların aynı isimlerle anılmış olmalarından dolayı söylenebilir. *Yalu Çarşısı* ile *Kazğancılar Çarşısı'* nin Sinop şehrinin hangi mahallinde veya mevkiinde bulunduğu konusunda bir şey söylemek güçtür. Zira , bu konuda vesikalarda pek ipucu yoktur. Fakat , *Yalu Çarşısı'* nin Sinop şehri haricinde (Kal'a dışında) iskele yakınlarında bulunduğunu , "*Yalu*" sözcüğüne bakarak söylemek mümkündür. Bununla beraber *Tersane Çarşısı'* nin da , adına bağlı olarak , Tersane çevresinde bir yerde olduğunu ifade edebiliriz.

c) Dükkanlar ve Mağazalar

Evliya Çelebi , kendi döneminde Sinop'ta *80 kadar* dükkanın mevcut olduğunu , bu dükkanların içini de kıymetli eşyaların süslediğini ve dükkanlarda bol miktarda eşyanın bulunduğunu belirtir. ³⁰³ Onun bu ifadesi ister gerçekçi ister abartılmış olsun , elimizde mevcut örnekleri bulunan çeşitli *esnaf gruplarına ait dükkan çeşitleri* , *bakkal dükkanı* , *tuzcu dükkanı* , *sabuncu dükkanı* , *berber dükkanı* idi. Ayrıca niteliği belirtilmeyen ve fakat «*dükkan*» olarak isimlendirilen bir kısım *alış-veriş merkezleri* daha vardı. ³⁰⁴ Bunların nev'i belirtilmediğinden kesin olarak buralarda neler satıldığını bilemiyoruz. Ancak böyle dükkanların bir kısmının içinde bulunan eşyaların zikredilmesine bakarak , ne tür bir dükkan olduğunu tahmin etmek pek güç olmasa gerekir. Mesela , *Cami-i kebir Mahallesi* sakini Hasan oğlu Osman'a ait niteliği belirtilmeyen bir dükkanın , içinde bulunan muhteviyatından , onun bakkal dükkanı olduğunu söylemek mümkündür : Bu dükkan içinde *pirinç* , *üzüm* , *incir* , *sabun* , *kına* , *poşı* , *baharat* , *kantar* , *terazi* gibi eşyaların yer alması , ³⁰⁵ o dönemin şartlarına göre bu dükkanın , bakkal dükkanı olmasına işaret edebilir.

Bakkal dükkanları nin bulunduğu mahaller , Kalaiçi' nde , Kala Yazusu Çarşısı' nda , Kazğancılar Çarşısı' ndaydı. Bunlardan başka mevkiisi belirtilmeyen bakkal dükkanları da bulunmaktaydı.

Kalaiçi' nde olan *küçük bakkal dükkanı* Kalaiçi' nde oturan mustahfazandan es-Seyyid Mustafa Çelebi ibn es-Seyyid Abdurrahman'a ; ³⁰⁶ Kal'a Yazusu Çarşısı'nda bulunan bakkal dükkanı Ulubeg Mahallesi' nde oturan Sabunî Ali bin Receb'e ³⁰⁷ ;

³⁰³ Bk. Evliya Çelebi , II , s. 76 .

³⁰⁴ Bk. SSS , Nu : 89 , s. 70 , 58-57 , 75 , 77 , vesikalar : 78 , 107 , 66 , 70 , vesikalar tarihi : 17 Zilkade 1149 , 22 Muharrem 1150 , 25 Şevval 1149 , 10 Şevval 1149 ; SSS , Nu : 86 , s. 33-35 , vesika : 254 , vesika tarihi : 10 Ramazan 1158.

³⁰⁵ Bk. SSS , Nu : 89 , s. 75 , vesika : 70 , vesika tarihi : 25 Şevval 1149.

³⁰⁶ Bk. SSS , Nu : 86 , s. 6 , vesika : 208 , vesika tarihi : 15 Sefer 1157.

³⁰⁷ Bk Aynı defter , s. 33-35 , vesika : 254 , vesika tarihi : 10 Ramazan 1158.

Kazğancılar Çarşısı'nda bulunan ikişer kepenklik bakkal dükkanı Kaban Mahalesi'nde oturan Şehriman-oğlu demekle bilinen el-Hac Ahmed 'e aitti.³⁰⁸ Mevkii zikredilmeyen fakat "*bakkal-ı be-şehir-i köçek*" olarak anılan bakkal dükkanı ise Mustafa Beşe' ye aitti.³⁰⁹

Tuzcu dükkanı na gelince , bu dükkana ait kayıtlara ancak elimizdeki 2 adet şeriyye sicili'ni taramanın neticesinde , bir yerde tesadüf edebildik. Bu dükkan *iskele yakınında* (kurbunda) bulunuyordu. Dükkanın sahibi ise , Şekerana Mahallesi'nde oturan Mustafa bin Abdülmennan oğlu Ahmed idi. Aynı kişiye ait *Kaban Çarşısı'*nda bir de *sabuncu dükkanı* bulunmaktaydı .³¹⁰

Semerci dükkanı nın ise , mevkii belirtilmemekle beraber , sahibinin *Ulubeg Mahallesi'*nde oturduğu görülüyor. Bu dükkanın sahibi de , daha önce *Kal'a Yazusu Çarşısı'*nda bakkalı bulunduğunu belirttiğimiz Sabunî Ali bin Receb idi. Bu şahsın , lakabından da anlaşılacağı üzere , geçmişte veya o anda sabuncu mesleğinden olmasına ve sabuncu olarak anılmasına rağmen , *semerci* ve *bakkal* dükkanlarına sahip olması da dikkat çekmektedir. Ancak onun lakabına uygun olarak bir sabuncu dükkanının bulunmaması dikkati çekmektedir. Zira , terekesinde *sabuncu dükkanına* rastlayamadık.³¹¹ O halde bu kimse , ya başka birine ait sabunla ilgili bir işyerinde çalışıp kazandığı parayla adı geçen *semerci* ve *bakal* dükkanlarını satın almış veya açmış, kiraya vererek bu yerlerin kirasından istifade etmektedir ; yahut sabunculuk mesleğinden ayrılarak iş değiştirmiş veya sabunculuk mesleğini icra etmeyip babasından kalan bir lakapla anılmakta , *semerci* ve *bakkal* dükkanlarıyla meşgul olmaktadır.

Habbaz dükkanı , Cami-i Kebir Mahallesi sakinlerinden Kara Mehmed bin Mustafa'ya ait olup, Arasta Mahallesi'nde yer almaktadır. Aynı kişinin , aynı mahallede bir de "*fırın*" ile ayakkabı yapılan ve "*haffaf*" adıyla anılan *iş yerleri* ve ayakkabılarını sattığı "*babucci dükkanı*" bulunmaktadır. Bu şahıs , ihtiyar olması münasebetiyle , torununa ve torununun(oğlunun oğlu) annesine yani gelinine babucci ve habbaz dükkanlarını hibe etmiştir : Torununa , komşu "*babucci dükkanı*" yla sınır olan bir "*haffaf dükkanı*" nı , torununun annesine de "*habbaz dükkanı*" nı vermiştir.³¹²

Berber dükkanı nın mevkii belirtilmemekle beraber bunun da şehir içinde işlek bir yerde olması icap eder. Bu dükkanın sahibi , Sinop haricinde (Kale dışında) vaki Bağçeler Mahallesi'nde oturmakta olup , Mehmed oğlu İbrahim ismini taşımaktadır. Bu kimsenin sağ iken . dükkanını bizzat kendisinin işlettiği anlaşılıyor. Zira ,

308 Bk. Aynı defter , s. 43 , vesika : 268 , vesika tarihi : Şevvalin ilk günü 1158.

309 Bk. SSS , Nu : 89 , s. 60-59 , vesika : 102 , vesika tarihi : 17 Muharrem 1150.

310 Bk. SSS , Nu : 86 , s. 23-24 , vesika : 235 , vesika tarihi : 8 Muharrem 1158.

311 Bk. Aynı defter , s. 33-35 , vesika : 254 , vesika tarihi : 10 Ramazan 1158.

312 Bk. SSS , Nu : 89 , s. 73 , 72 , vesikalar : 73 ,74 , vesikalar tarihi : Şevval'in son günü 1149.

mesleğinin *berber* olduğu kayıtlarda açıkça görülmekte ve kendisi hakkında «*berber ustası*» denmektedir. Bu kişinin terekesi belitilirken dükkanında bulunan eşyaların da sayılması , berberlik mesleğinin muhteviyatı ile bu dükkanın iş hacmini belirtmesi bakımından dikkat çekicidir. Bu şahsın berber dükkanında mevcut eşyalar , *berber kayışı* ile *tas* , *çekmece* , 2 adet *berber leğeni* , 2 adet *ayna* , *satır* , *ibrik* , 4 adet köhne *elvan peşkir* , köhne *makrama* , *akça tahtası* ve *satır* , 1 adet köhne küçük *alaca kilim* idi .³¹³

Niteliği yahut cinsi belirtilmeyen ve «*dükkan*» olarak anılan yerlere gelince , bunlardan biri , Kal'a Yazusu nam mahalde olup , Timurlü Mahallesi'nde oturan Suhte oğlu Mustafa çelebi bin Ahmed'e ,³¹⁴ diğerleri de , iki kepenk halinde olan Cami-i kebir Mahallesi'nde aynı mahalle sakini Mehmed kızı Saliha' ya ,³¹⁵ hanla beraber olup Kaban Çarşısı'nda bulunan Çakmakoglu Hasan Beşe İbn Mehmed'e³¹⁶ aitti. Cinsi belirtilmeyen bu dükkanların şehrin neresinde buldukları belliydi. Bunlardan başka , şehrin neresinde oldukları belirtilmeyen , *Cami-i kebir Mahallesi'*nde oturan Osman bin Hasan'a ve yukarıda *semerci* ve *bakkal* dükkanları sahibi olarak gördüğümüz Ulubeg Mahallesi sakini Sabunî Ali bin Receb ile ortak olmak üzere el-Hac Süleyman'a ait³¹⁷ dükkanlar da vardı. Bu dükkanlar , muhtelif cinsten yani yukarıda nev'i ve nitelikleri belirtilen dükkanlar gibi , çeşitli cins ve nitelikte olabilirdi. Bu şekilde cinsi belirtilmeyen dükkanların , nev'i ve niteliğini , dükkanların içinde bulunan eşyalardan tesbit etmek mümkün gibi gözükmekte ise de , elimizdeki mevcut kayıtlarda her dükkanın içinde bulunan eşyaların adları belirtilmediğinden , bunu tayin etmek oldukça güçtür. Bunlar sadece cinsi belli olmayan ve genel manada "dükkan" olarak ifade olunan alış-veriş mahalleriydi. Cami-i Kebir Mahallesi sakini olan Osman bin Hasan'a ait dükkanın içinde bulunan *pirinç* , *incir* , *üzüm* , *sabun* , *hına* , *poşı* , *baharat* , *kantar* ve *terazi* gibi eşya ve mallar ,³¹⁸ bize bir ipucu vererek bu dükkanın niteliğinin belirlenmesi bakımından önem taşımaktadırlar. Ancak bu nev'iden kayıtlara , diğer niteliği belirtilmeyen dükkanlardan bahsedilirken pek tesadüf olunmamaktadır.

Bütün bu buldukları yerler ile sahiplerini belirttiğimiz muhtelif nitelikteki alış-veriş yerleri olan *dükkanlar* , XVIII. asrın ilk yarısına ve Sinop'a ait olan iki sicil defterindeki tereke davaları kayıtlardan tesbit edebildiğimiz ticaretle ilgili unsurlardır.

Bu *dükkan* ve *iş yerleri* sahipleri arasında en çok varlığa sahip görüneni , alış-veriş merkezleri ve önemi açısından , Cami-i kebir Mahallesi sakini olup gelinine ve torununa *habbaz* (*ekmekçi*) dükkanı ile *haffaf*(*ayakkabıcı*=*babıccı*) dükkanını sağlığında hibe eden Kara Mehmed bin Mustafa idi. Bunu , *semerci* ve *bakkal* dükkanları sahibi olup aynı zamanda cinsi belirtilmeyen bir dükkanın ortağı da bulunan Ulubeg Mahallesi sakini Sabunî Ali bin Receb takip ediyordu. Ele aldığımız tereke sahipleri arasında başka 2 veya 3 dükkan sahiplerine rastlanmamıştı. En geniş

³¹³ Bk. ŞŞS , Nu : 89 , s. 49-48 , vesika : 126 , vesika tarihi : 5 Cemaniyelevvel 1150.

³¹⁴ Bk. Aynı defter , s. 77 , vesika : 66 , vesika tarihi : 10 Şevval 1149.

³¹⁵ Bk. Aynı defter , s. 70 , vesika : 78 , vesika tarihi : 17 Zilkade 1149.

³¹⁶ Bk. Aynı defter , s. 58-57 , vesika : 107 , vesika tarihi : 22 Muharrem 1150.

³¹⁷ Bk. ŞŞS , Nu : 86 , s. 33-35 , vesika : 254 , vesika tarihi : 10 Ramazan 1158.

³¹⁸ Bk. ŞŞS , Nu : 89 , s. 75 , vesika : 70 , vesika tarihi : 25 Şevval 1149.

dükkan olarak da , 3 *kepeng 1 bab* ile Kara Mehmed bin Mustafa' nın Arasta Mahallesi' ndeki *habbaz dükkanı* gözükmetedir.³¹⁹

Sinop şehrinde , dükkanlardan başka "*mağaza*" olarak adlandırılan alış-veriş yerlerinin mevcudiyetine de şahit olmaktayız : Buna dair örneklere , XVIII. yüzyıla ait iki sicil defterinde ve sadece iki tereke kaydında rastlayabildik. Örnek olarak rastladığımız mağazaların miktarı sadece ikidir. Bu iki mağazadan birinin niteliği bellidir , diğerinin ki ise belli değildir. Niteliği belli olan mağaza , "*kereste mağazası*" dır. Bu kereste mağazasının , Sinop şehrinin hangi iskan mahallinde olduğu zikredilmemektedir . Onun sahibi , Toyl Mehmed Beşe ibn Osman'dır. Bu şahıs , Sinop şehrinin Selamdalı Mahallesi' nde oturmaktadır. Toyl Mehmed' in ölümü neticesinde bıraktığı terekesinden bahsedilirken "*kereste mağazası*" ndan söz edilmektedir .³²⁰ Niteliği belli olmayan mağazaya gelince , bu mağaza kendisine dede ve anneannesinden miras kalan Karakız Pireşkuh'a aittir. Bu mağaza da tereke dolayısıyla zikredilmektedir ; fakat , Karakız Pireşkuh yaşamaktadır ve miras sahibidir. Niteliği belirtilmeyip Karakız Pireşkuh'a miras kalan bu mağazanın , yukarıda zikredilen "*kereste mağazası*" nın aksine yeri belirtilmiştir. Onun bulunduğu mekan , Yalu Çarşısı'dır .³²¹ Görüldüğü üzere , bu iki mağazadan ilki yani "*kereste mağazası*" müslim bir şahsa ; ikincisi yani Yalu Çarşısı'nda yer alanı da sahibinin ismine bakarak gayr-i müslim bir şahsa ait bulunmaktadır.

Yukarıda nitelikleri , kime ait oldukları ve şehrin hangi mahallinde yer aldıklarını ifade ettiğimiz mağazaların sadece bu *iki adet mağazadan* ibaret olmadığını , şehirde bunlardan başka çeşitli mağazaların bulunmasının da mümkün olduğunu söylemek durumundayız. Çünkü bu verdiğimiz örnekler , sadece ölen kişilerin terekeleri arasında zikredilenlerdi. Şer'iye sicillerine yansımamış ve sahipleri henüz hayatta olan bazı kimselerin de çeşitli cinste mağazalara sahip olması mümkündür. Nitekim *ekmekçi esnafının denetimi* esnasında bu esnaf zümresinden bazı şahıslara ait bir kısım mağazalara rastlanmıştır.

d) İşyerleri

Sinop'ta mevcut *işyerleri* hakkındaki bilgileri , XVIII. yüzyılın ilk yarısına ait olup bugüne kadar gelebilmiş iki sicil defterindeki kayıtların bütünüyle gözden geçirilmesi sonucunda elde ediyoruz. Bu kayıtların bize sağladığı imkan ölçüsünde ve tesbit edebildiğimiz kadarıyla , mevcut işyerleri arasında başta *Şem'hane* ve *kârhâneler* ile *değirmen* , *fırın* ve *haffafları* zikretmeliyiz.

³¹⁹ Krş. Dipnot : 304 - 318 ' de belirtilen vesikalar.

³²⁰ Bk. ŞŞS , Nu : 86 , s. 4 , vesika : 204 , vesika tarihi : 8 Muharrem 1157.

³²¹ Bk. Aynı defter , s. 32 , vesika : 250 , vesika tarihi : 15 Receb 1158.

Bunlardan *Şem'hane'* nin , iş hacmi yönünden , diğer işyerlerine göre *kapasitesinin daha fazla* olduğu görülüyor. Çünkü bu yer , *iltizama* verilecek kadar *iş hacmine* ve *gelire* sahip bulunmaktaydı ve başlıbaşına bir işletme idi. Bu işyerinin , diğer işyerlerinde olduğu gibi , *ferdî* olarak bir *mülk sahibi* yoktu ; herhangi bir şekil ve sürete bu işletmenin , mülk sahibi olarak zikredilen şahıs isimlerine rastlanmamıştır. Zaten bu yerin *iltizama* verilmesi , oranın *devlete ait* gelir getiren işyeri olduğunu ortaya kor. *Şemhane* , idaresi ve yükümlülüğü yönünden , *Sinop Gümrük Emini'* nin denetimi ve kontrolünde bulunuyordu ve bu yer , aynı zamanda Sinop şehri'nin «*şehir ağalığı*» mülhakatındandı. Gümrük Emini , bu işyeri yahut işletmeyi , bir *mühürlü temessükle* , *bir yıllığına iltizama* veriyordu. *Şemhane*'nin 1149 H. de bir yıllığına kuyumcu mesleğinden olup Kostandil ismini taşıyan bir zimmi'ye 130 *ğuruşa* iltizama verildiğine bakılırsa ,³²² buranın o dönemde şehir merkezinde büyük bir iş hacmine ve gelire sahip olduğunu söyleyebiliriz. Zira , biraz aşağıda bahsedileceği gibi , tereke sahipleri arasında bir çok dükkan ve işyeri sahiplerinin uzun yıllar boyunca elde ettikleri mal ve mülk miktarı , iltizama verilen bu meblağın ancak 4 veya en fazla 6 *katı* idi. Demekki , normal varlıklı bir insan ömrü boyunca ancak *Şemhahe'* nin yıllık gelirinin 4-6 *katını* kazanabiliyordu. İşte bu sebeple , *Şemhane*'nin diğer işyerlerine göre , *iş hacmi* ve gelirinin daha fazla olduğunu ifade edebiliyoruz. *Şemhane*'nin , bu iş hacmi ve gelirene bağlı olarak çalışanlarının veyahut işçi ve ustalarının da , diğer iş yerlerinde çalışan kimselerden miktar olarak daha fazla olması icab eder. Şu halde , bu işyeri veya işletmeden birçok kimse de işgücü veya emek karşılığı geçimini temin etmekteydi. Sinop şehrine ait tesbit ettiğimiz işyerleri arasında , *Şemhane* ile diğerleri arasındaki belirgin farklardan birisi de , *Şemhane* dışındaki işyerlerinin şahısların kendi tasarruflarında ve mülkleri durumunda olmasıdır. Halbuki , *Şemhane* devlete ait bir *işletme* olup *iltizama* verilmekteydi.

Şahıslara ait olarak gördüğümüz işyerlerine gelince , bunlar arasında , *Mumhane* (*Şemhane*) de olduğu gibi , o devir toplumun en zaruri ihtiyaçlarının karşılandığı ve çeşitli imalatların yapıldığı yerler olan *kârhâneler* ve diğer bir kısım işyerlerini ele almak istiyoruz :

Vesikalarda rastladığımız *kârhâneler* den , ikisinin nasıl bir işyeri olduğu belli olmasına rağmen , birinin niteliği belirtilmemektedir. Ancak niteliği belirtilmeyen *kârhânenin* nasıl bir işyeri olduğunu , sahibinin lakabına bakarak tesbit etmek yahut bu konuda bir fikir söylemek mümkündür.

Niteliği belirtilen *kârhâneler*den biri «*Sabuncu Kârhânesi* » , diğeri «*Kazgan-ı Sabunhane Kârhânesi* » olarak zikredilmektedir. Demekki her iki işyerinin de sabunculuk imalatıyla uğraşılın mahaller olması , kesindir. Bunlardan «*Sabuncu Kârhânesi*» olarak anılan işyeri , yukarıda dükkanlar bahsinde birçok mülk sahibi olarak gördüğümüz Ahmed diye bilinen Abdülmennan oğlu Mustafa'nın oğludur. Ahmed'in *Şekerana Mahallesi'* nde oturduğunu dükkanlardan bahsederken ifade etmiştik. Ahmed'e ait olan bu *Sabuncu Kârhânesi* , Kala kapısı yanındadır. Bu şahsın Kala kapısı yanında bulunan *Sabuncu Kârhânesi* nden başka , burada ürettiği sabunları pazarladığı *Kaban Çarşısı'* nda bir de *satış yeri* yani *sabuncu dükkânı* vardı. Bu şahsın terekesinin toplam tutarı 790 *kuruş 12 para* idi. Aslının

³²² Bk. SSS , Nu : 89 , s. 10 , vesika : 17 , vesika tarihi : (Zilkade ayı Mart ibtidası) II Zilkade 1149. *Şemhane* konusunda , "Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası" bahsinde bilgi verilmişti.

köle , kul taifesinden olmasına rağmen , varlıklı bir kimse olduğu terekesinden anlaşılıyor .³²³ Bu kimsenin bütün mal ve mülk varlığı 790 kuruş 12 para tuttuğuna göre , onun sahibi bulunduğu Sabuncu Kârhânesi nin iş hacmi ve geliri , yukarıda belirttiğimiz Şem'hane (Mumhane) kadar değildi. Şemhaneye göre , Sabuncu Kârhânesi nde daha az seviyede eleman istihdam etmesi sözkonusu edilebilir.

"Kazgan-ı Sabunhâne Kârhânesi" olarak zikredilen iş yerine gelince , burası , Şehrimanoğlu diye bilinen el- Hac Ahmed'e aitti. "Kazgan-ı Sabunhane Kârhânesi" deyiminden anlaşılacağı gibi Sinop'ta , Abdülmennan oğlu Mustafa'nın oğlu Ahmed'in Kala kapısı yanındaki "Sabuncu Kârhânesi" nden başka , mevkii belirtilmeyen bir sabunhane kârhânesi daha vardı. Yine aynı deyimden anlaşılacağı üzere , sabunların yapımında kazganlar kullanılmaktaydı. Bu Sabunhâne Kârhânesi nin kazgan sahibi olarak görünen Ahmed , Sinop şehrinde Kaban Mahallesi' nde oturmaktaydı. Adı geçen kimsenin , Kazgancılar Çarşısı'nda bir de ikişer kepenklik *bakkal dükkânı* olduğunu dükkânlar bahsinde ifade etmiştik. Ayrıca El-Hac Ahmed , *Yaykıl nehri* sularıyla dönen bir de asiyaab(değirmen)a sahipti.³²⁴

Niteliği belirtilmeyen *kârhâne* , Sabunî Ali bin Receb'e aitti. Ancak bu kimsenin , *kârhâneye* Hasan oğulları diye bilinen insanlarla ortak olduğu görülüyor . Bu işyeri , vesikada , niteliği belirtilemeksizin sadece "*kârhâne*" şeklinde ifade olunmaktadır. Şu halde zikredilen bu *kârhâne* , sadece Sabunî Ali bin Receb'e değil Hasan oğulları diye anılan şahıslara da aittir , ve Ali bin Receb ile Hasan oğulları tarafından müştereken işletilmektedir. Niteliği vesikada belirtilmeyen bu işyerinin , müşterek sahiplerinden olan Sabunî Ali bin Receb'in lakabına bakarak , nasıl bir işyeri olduğu tahmin olunabilir : Bana göre , söz konusu *kârhânenin* , daha önce zikredilenler gibi , *sabun imalatı* yapılan bir işyeri olduğu söylenebilir. Zira , Ali bin Receb lakab olarak "sabunî" vasfını taşımaktadır. Sabunî Ali bin Receb ' in , *dükkanlar* ve *mağazalar* bölümünde ifade edildiği gibi ayrıca , *Kalayazusu Çarşısı* ' nda bir *bakkal dükkânı*³²⁵ ile mevkii belirtilmeyen bir de *semerci dükkânı*³²⁶ ve niteliği belirtilmeyen El-Hac Süleyman isminde bir şahısla ortak diğer bir *dükkânı*³²⁷ daha vardı. Sabunî Ali bin Receb'in toplam tereke tutarı , meblağ olarak , 663 kuruş idi. Bu tereke tutarına ve mal varlıklarına bakarak Ali bin Receb'in de , Abdülmennan oğlu Mustafa oğlu Ahmed gibi , varlıklı bir kimse olduğu söylenebilir.³²⁸ Ancak , terekesi 790 kuruş 12 para tutan ve aslı köle ; kul taifesinden olup birçok mal ve mülk varlığına sahip Abdülmennan oğlu Mustafa'nın oğlu Ahmed' in ekonomik gücü ve sermayesi ,³²⁹ Ali bin Receb' inkinden daha fazla idi.

İşyerleri arasında sayabileceğimiz ve *şahsa ait olarak* kayıtlarda çok az yerde miktar olarak az oranda tesadüf edebildiğimiz *değirmen* (asiyaab)in miktarının , bu az sayıdaki kayıtlara bağlı olarak çok az olduğunu düşünmek eksik olur. Kayıtlarda çok az yerde geçmekle birlikte , incelediğimiz dönemde , Sinop'ta çok sayıda değirmene

323 Bk. Aynı defter , s.23-24 , vesika: 235 , vesika tarihi : 8 Muharrem 1158.

324 Bk. Aynı defter , s.43 , vesika: 268 , vesika tarihi : Şevval'in ilk günü 1158.

325 Bk. Aynı defter , s.33-35 , vesika: 254 , vesika tarihi : 10 Ramazan 1158.

326 Bk. Aynı defter , aynı yer ve vesika .

327 Bk. Aynı defter , aynı yer ve vesika .

328 Bk. Aynı defter , aynı yer ve vesika ; krş. Aynı defter , s.23-24 , vesika: 235 , vesika tarihi : 8 Muharrem 1158.

329 Bk. SSS , Nu : 86 , s. 23-24 , vesika : 235 , vesika tarihi : 8 Muharrem 1158.

ihtiyaç duyulduğu söylenebilir. Zira , Sinop'un ihtiyaç duyduğu değirmen miktarının kayıtlarda şahsa ait olarak bir yerde gördüğümüz *değirmen (asiyab)* den daha fazla olması icap eder. Şöyleki :

İncelediğimiz dönemde , Sinop şehrinde sadece *ekmekçilikle* uğraşan *II* meslek sahibi *esnaf* bulunmaktadır. Bu kimselerin hepsi fırınlarında Sinop halkı ve gelen geçen için ekmek çıkarmaktaydı. ³³⁰ Bu meslekle uğraşanların dışında şehir ve köyler halkının kendi evlerinde de ekmek yapması söz konusuydu. Bu durumda ekmeğin hammaddesi olan buğdayın *un haline dönüştürülmesinin* , ekmekçi esnafının fırınlarında ve halkın da kendi evinde yapmak istediği ekmek için lüzum gösteren unun temini hususu göz önüne alındığı takdirde , tek bir asiyabın ihtiyaca cevap veremeyeceği anlaşılır. İşyerleri arasında sayabileceğimiz değirmen (asiyab) Şehrimanoğlu diye bilinen El-Hac Ahmed'e aitti ve su ile dönderilen ve çalıştırılan bir değirmendi. Bu değirmeni döndermek için *Yaykıl nehri suları* ndan istifade olunuyordu. ³³¹

Buraya kadar yapılan açıklamalardan da anlaşılacağı üzere , Sinop şehrinde iş yeri ve büyük sermaye sahipleri , kazançlarını artırmak çaba ve gayreti içerisinde bulunmaktaydılar. Bir işyerini kuran kimse , imal ettiği ürünleri pazarlayabilmek için , kendisine ait bir satış yeri *dükkân* açmaktaydı. Bunun dışında , söz konusu kimseler , toplumun en çok ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetleri üreten , ticarî ve sosyal gayeli kâr getirecek müesseseleri kurmaktan çekinmiyorlardı. Sermayelerini ve maddî varlıklarını artırmak için , toplumun mevcudiyetine şiddetle ihtiyaç duyduğu kâr getirici müesseseleri kurmak onlar için önem arz ediyordu.

Sabuncu olarak gördüğümüz bir meslek sahibi , imal ettiği sabunlarını pazarlayıp satabilmek için sabuncu dükkânı açtığı gibi , kendi mesleğinden olmayan bir sahada da fevkalade alt yapı oluşturabiliyordu : *semencilik* ve *bakkallık* ile ilgili dükkanlar ve değirmen v.s. alanlara dair işyerleri kurabiliyordu. Belki bu dükkanların her birini kendi işletmiyor , kiraya veriyordu. Fakat sonuçta sermayesini artıracak , iş hacmini ve ekonomik gücünü geliştirecek akılcı girişimlere başvurabiliyorlardı. Yukarıda bir çok alanda iş ve satış yerlerini gördüğümüz *sermaye sahipleri* , bunun en bariz örnekleriydi.

Sinop'ta mevcut işyerleri , şüphesiz sadece yukarıda saydığımız yerlerden ibaret değildi. Bunlardan başka , şehirde *imalata* ve *hizmete* yönelik güç ve emek sarfeden *zanaat* ve *meslek* sahipleriyle , halkın günlük besin v.s. ihtiyaçlarının belli bir fiyat piyasası içinde karşılandığı yerlerin sahipleri olan *esnaf* zümresine ait işyerleri ve *dükkânları* da aynı kategori içerisinde ele almak mümkündü. Zira bu yerlerde de , belli bir emek , güç , sanat ve hizmet karşılığı *kâr elde etme* ve belli miktar ve oranlarda *insan istihdam etme* söz konusuydu. Bunlardan bir kısmı üzerinde yukarıda "*dükkânlar ve mağzalar*" bölümünde durulmuştu. Şimdi ise burada , *imalata* ve *hizmete* yönelik bazı zanaat , iş ve meslek sahiplerinin işyerleri üzerinde durarak bu işyerlerinin neler olduğunu tesbit etmeye çalışalım. Önce , Sinop şehrinde vesikaların elverdiği ölçüde tesbit edebildiğimiz ne kadar zanaat , iş ve meslek erbabı bulunmaktadır sorusuna cevap arayıp bunun üzerinde bir ön bilgi edinelim , sonra da işyerlerinin niteliği hakkında düşüncelerimizi açıklayalım :

³³⁰ Sinop'taki "*ekmekçiler esnafı*" ile ilgili malumat ileriki sahifelerdedir.

³³¹ Bk. SŞS , Nu : 86 , s. 43 , vesika : 268 , vesika tarihi : Şevval'in ilk günleri 1158.

Bir mal veya mamülün *piyasa fiyatının* tesbiti zurettine sebep olan şehirdeki *tüketici kesim* e sarfettikleri emek , güç ve icra ettikleri sanat ve hizmetten dolayı sermaye ve meşgiliyeti karşılığı kâr haddi bekleyen *zanaat , iş , meslek ve esnaf zümresine* , Sinop şehrinde de rastlanmaktaydı. Bu zümrelerin çeşitliliği ve kimlerden meydana geldiği söz konusudur. Bu nedenle , dönemle ilgili mevcut "*Sinop Şer'iyye Sicilleri*" ndeki vesikalar tamamen gözden geçirilip taranarak *zanaat , iş , meslek ve esnaf zümresinin* neler olduğu tesbit edilmeye çalışılmıştır. Tereke sahibi olmak , bir mesele veya olayda şahit , vakıf kurucusu , kendinin ölümüyle oğluna *Mahkeme* tarafından vasi tayin edilmesi , katledilmiş olma , mirasçılardan olma , herhangi bir sebeple görevlendirilme , mülk komşusu olmak gibi muhtelif nedenlerle *sicil defterlerine* kaydedilmiş bulunan bu zümrelerin , kayıtlara geçtiği kadarıyla , tesbit edilmesi mümkün olabilmektedir. Bu kayıtlara göre , muhtelif vesilelerle zikredilmiş bulunan söz konusu *zanaat , iş , meslek ve esnaf grubu 29 çeşitti*.

Bu *zanaat , iş , meslek ve esnaf* erbabının , Sinop halkının günlük yaşamında ve çeşitli alanlardaki ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli rol oynadıklarında hiç şüphe yoktur. Bunlar , *iş veya uğraşı alanı* olarak , toplumun en çok ihtiyaç duyduğu zümreleri temsil etmekteydiler.

Bu *zanaat , iş , meslek ve esnaf* grupları arasında *kasap* ³³² , *bakkal* ³³³ , *ekmekçi* (etmekçi = habbaz) ³³⁴ , *elmacı* ³³⁵ (bugünkü manav esnafının yaptığı işler ile meşgul bir zümre olmalıdır) , *terzi* ³³⁶ , *kürkçü* , ³³⁷ *abacı* , ³³⁸ *debbağ* , ³³⁹ (terzi , kürkçü , abacı , debbağ zümresinin ortak hizmet alanları vardı) , *çizmeci* , ³⁴⁰ (esnaf zümresi içinde meslek ve zanaat erbabı olarak babıccıların zikredilmemesine rağmen esasen bu meslek ve zanaat erbabının çizmeciler gibi mevcut olduğunu babıccı dükkanlarının bulunmasına bağlı olarak burada zikretmek icap eder) , *kalaycı* , ³⁴¹ *kazgancı* , ³⁴² (kalaycı ve kazgancılar , aynı zamanda maden işleyici meslek ve zanaat sahibi zümre arasında sayılmalıdır)

cevahirci , ³⁴³ *kuyumcu* , ³⁴⁴ , *sabuncu* , ³⁴⁵ *berber* , ³⁴⁶ *hamamcı* , ³⁴⁷ *dellak* , ³⁴⁸ (berber , hamamcı , dellak temizlikle beraber aynı zamanda hizmete yönelik esnaf

³³² Bk. SSS , Nu : 86 , s. 5 , 9 , 35-36 , 87 , vesikalar : 207 , 213 , 256 , - (numarası yok) , vesikalar tarihi : 17 Safer , 14 Şevval 1157 , Ramazanın ilk günü 1158 , 13 Rebiülahir 1159.

³³³ Bk. SSS , Nu : 89 , s. 60-59 , 75 , vesika : 102 , 70 , vesikalar tarihi : 17 Muharrem 1150 , 25 Şevval 1149 ; SSS , Nu : 86 , s. 6 , 33-35 , 43 , vesikalar : 208 , 254 , 268 , vesikalar tarihi : 15 Safer 1157 , 10 Ramazan , Şevval"ın ilk günü 1158.

³³⁴ Bk. SSS , Nu : 89 , s. 72-71 , 66 , vesikalar : 76 , 88 , vesikalar tarihi : 5 Zilhicce 1149.

³³⁵ Bk. SSS , Nu : 86 , s. 28 , vesika : 244 , vesika tarihi : 25 Cemaziyelevvel 1158.

³³⁶ Bk. Aynı defter , s. 12 , 19 , 31 , vesikalar : 219 , 227 , 249 , vesikallar tarihi : 21 Şevval , - Zilhicce 1157 , Cemaziyelevvel sonu 1158.

³³⁷ Bk. SSS , Nu : 89 , s. 72 , vesika : 75 , vesika tarihi : 12 Zilkade 1149 ; Bk. SSS , Nu : 86 , s. 19 , vesika : 227 , vesika tarihi: - Zilhicce 1157.

³³⁸ Bk. SSS , Nu : 86 , s.19 , vesika : 227 , vesika tarihi: - Zilhicce 1157.

³³⁹ Bk. SSS , Nu : 89 , s. 50 , vesika : 122 , vesika tarihi : 14 Rebiülahir 1150.

³⁴⁰ Bk. SSS , Nu : 86 , s. 28 , vesika : 244 , vesika tarihi: 25 Cemaziyelevvel 1158.

³⁴¹ Bk. SSS , Nu : 89 , s. 50-49 , vesika : 124 , vesika tarihi : 22 Rebiülahir 1150 ; SSS , Nu : 86 , s. 33 , vesika : 253 , vesika tarihi : 12 Ramazan 1158.

³⁴² Bk. SSS , Nu : 89 , s. 72-71 , vesika : 76 , vesika tarihi: 25 Zilkade 1149.

³⁴³ Bk. SSS , Nu : 86 , s. 17-18 , vesika : - (numarası yok) , vesika tarihi : 4 Zilhicce 1157 .

grubu içinde yer almaktaydı) *nalbantçı* ,³⁴⁹ *demirci* ³⁵⁰ , *tüfenkçi* ³⁵¹ , *mellah* ³⁵² ve *reisler* ³⁵³ (gemi taifesi ve kaptanlar) , *aşçı* ³⁵⁴ , *marangoz* ,³⁵⁵ *makaracı* ,³⁵⁶ *odabaşı* ,³⁵⁷ *kahveci* ,³⁵⁸ *meyhaneci* ,³⁵⁹ *bostancı* ,³⁶⁰ *yazıcı* ,³⁶¹ *mumcuları* ³⁶² sayabiliriz.

Kayıtlarda rastladığımız ve isimlerini yukarıda verdiğimiz bu meslek gruplarının her birinin mensubunun miktar ve isim olarak dağılımı şöyleydi :

Sinop şehrinde çeşitli vesilelerle vesikalarda zikredilen ve *kasapçılıkla* meşgull olan kimseler 3 kişiydi. Hasan Beşe ibn Abdurrahman ³⁶³ , Mehmed Beşe ³⁶⁴ ve Ahmed Beşe ibn Abdullah ³⁶⁵ bunlardandı. Bu sonuncu şahsın önceleri bu meslekle uğraştığı anlaşılıyor ve kendisi hakkında "*sabıkan*" kelimesi kullanılıyordu. Bu meslek erbabı temsilcilerinin sadece müslimlerden oluşması dikkati çekmektedir. Gayr-i müslimler arasında bu meslek grubu içerisinde yer alan kimselere rastlanmamıştır.

Meslek grupları arasında gördüğümüz *bakkallar* hakkında biraz yukarıda *dükkânlar* bahsinde bilgi vermiştik. Bu bakallardan Mustafa Beşe , bir hadisede şahit olması münasebetiyle de "*bakkal*" olarak zikredilmektedir. ³⁶⁶ Bu şahsın *be-*

³⁴⁴ Bk. SŞS , Nu : 89 , s. 50 , vesika : 122 , vesika tarih : 14 Rebiülahir 1150 ; SŞS , Nu : 86 , s. 28 , 31 , 47 , vesikalar: 244 , 249 , 275 , vesikalar tarihi: 25 Cemaziyelevvel , 12 Receb 1158 . 23 Cemaziyelahir 1159.

³⁴⁵ Bk. SŞS , Nu : 86 , s. 33 , 33-35 , 44 , vesikalar : 252 , 254 , 269 , vesikalar tarihi : 13 , 10 Ramazan 1158 , Rebiülahir ortası 1159.

³⁴⁶ Bk. SŞS , Nu : 89 , s. 49-48 , 58 , 65 , vesikalar : 126 , 105 , 90 , vesikalar tarihi : 5 Cemaziyelevvel , 21 Muharrem 1150 , 20 Zilhicce 1149 ; SŞS , Nu : 86 , s. 12 , 27 , 27 , 29 , 51 , vesikalar : 219 , 241 , 242 , 246 / 2 , 281 , vesikalar tarihi : 21 Şevval 1157 , 25 Safer , 25 Safer 1158 , Receb'in ilk günü 1158 , Zilkade başları 1157.

³⁴⁷ Bk. SŞS , Nu : 89 , s.50-49 , vesika : 124 , vesika tarihi 22 Rebatilahir 1150 ; SŞS , Nu : 86 , s.21 , 23-24 , 28 , vesikalar : 231 , 235 , 244 , vesikalar tarihi : 27 Zilhicce1157 . 8 Muharrem 1158 , 25 Cemaziyelevvel 1158.

³⁴⁸ Bk. SŞS , Nu : 86 , s. 35 , vesika : 255 , Ramazan'ın ilk günü 1158.

³⁴⁹ Bk. Aynı defter , s. 17-18 , 232 , vesikalar : - (numarası yok) , 251 , vesikalar tarihi : 4 Zilhicce 1157 , 11 Ramazan 1158.

³⁵⁰ Bk. SŞS , Nu : 89 , s. 56-55 , 72 , vesikalar : 111 , 75 , vesikalar tarihi : 20 Safer 1150 , 12 Zilkade 1149.

³⁵¹ Bk. SŞS , Nu : 86 , s. 29 , vesika : 247 , vesika tarihi : Cemaziyelevvel sonu 1158.

³⁵² Bk. SŞS , Nu : 89 , s.52 , vesika: 118 , vesika tarihi: 27 Rebiülevvel 1150.

³⁵³ Bk. SŞS , Nu : 86 , s. 20 , 21 , 42 , 55 , vesika : 299 , 231 , 266 , 291 , vesikalar tarihi : 15 , 27 zilhicce , 3 Rebiülevvel 1157 , - (Tarihsiz).

³⁵⁴ Bk. SŞS , Nu : 89 , s. 70 , vesika : 78 , vesika tarihi : 17 Zilkade 1149.

³⁵⁵ Bk. SŞS , Nu : 86 , s. 35 , vesika: 255 , vesika tarihi: Ramazan başı 1158.

³⁵⁶ Bk. Aynı defter , s.38-39 , vesika: 260 , vesika tarihi: 20 Zilkade 1158.

³⁵⁷ Bk. Aynı defter , s. 21 , vesika : 231 , vesika tarihi : 27 Zilhicce 1157.

³⁵⁸ Bk. Aynı defter , s. 9 , 35 , vesikalar : 213 , 255 , vesikalar tarihi : 14 Şevval 1157 . Ramazan başı 1158.

³⁵⁹ Bk. SŞS , Nu : 86 , s. 35 , vesika: 255 , vesika tarihi: Ramazan başı 1158.

³⁶⁰ Bk. Aynı defter , s. 33-35 , vesika: 254 , vesika tarihi: 10 Ramazan 1158.

³⁶¹ Bk. Aynı defter , s.19,28 , vesika: 227 , 244 , vesika tarihi: Zilhicce 1157 , 25 Cemaziyelevvel 1158.

³⁶² Bu konuda yukarıda "*Şem'hane*" bahsine bakınız.

³⁶³ Bk. SŞS , Nu : 86 , s. 5 , vesika : 207 , vesika tarihi : 17 Safer 1157.

³⁶⁴ Bk. SŞS , Nu : 86 , s. 9 , vesika : 213 , vesika tarihi : 14 Şevval 1157.

³⁶⁵ Bk. Aynı defter , s. 5 , vesika : 207 , vesika tarihi : 17 Safer 1157.

³⁶⁶ Bk. SŞS , Nu : 89 , s.60-59 , vesika : 102 , vesika tarihi : 17 Muharrem 1150.

şehir-i köçek olarak anılan *bakkal dükkânının* Sinop şehrindeki mevki belli değildir.
367

Elmacı mesleğinden olan meslek erbabına bir yerde tesadüf edilmiştir. "*Elmacı*" olarak zikredilen şahıs , Kiryaku isimli bir gayr-i müslimdi. Kiryaku' nun babasının da aynı meslekle uğraştığı anlaşılıyor. 368

Vesikalarda rastladığımız 5 adet *terzi* nin hepsi , gayr-i müslimdi. Bunlar, Semuneoğlu Nemyaki (tereke sahibi olarak zikrediliyor) , 369 Kiryaku veled-i Hıristuturu(s) , 370 Yemun veled-i Gurgur , 371 Kiryazi veled-i Hıristus 372 (her üçü de şahitlerdendir) ve Papasoğlu Yorgi (bu da şahitlerdendir) isimlerini taşıyorlardı. *Papasoğlu Yorgi* , terzi mesleğinin baş temsilcisiydi ve "*terzibaşı*" olarak anılmaktaydı . 373 Bu meslek erbabı arasında gayri-i müslim isimlerinden başka isimlere rastlanmaması , bu mesleğe devletin asıl kurucuları tarafından pek rağbet edilmediği intibahı vermektedir.

Kürkçülük mesleğine gelince , bu meslek ve zenaatla da , gayr-i müslimlerin uğraştıkları dikkat çekmektedir : Kayıtlarda rastlanan 3 adet *kürkçü* mesleği sahibi arasında gayr-i müslim isimlerinden başka isimlere tesadüf edilmemiştir. *Kürkçülük*le uğraşan bu üç meslek erbabı , veled-i Nikola , 374 Save veled-i Pireşkuh 375 ve Kostantin 376 isimlerini taşımaktaydı. Bu şahıslar , Sinop'ta *kürkçülük mesleğini* temsil ediyorlardı.

Abacılık mesleğine mensub olarak iki isim tesbit edilebilmiştir. Bunlar , Nazarı veled-i Yorgi 377 ile Yani veled-i Efendul'dur. 378 Şahısların isimlerden de anlaşılacağı üzere *abacılık* mesleğiyle uğraşanların da , *elmacı* , *terzi* ve *kürkçü* mesleği mensupları gibi , gayr-i müslimlerden meydana gelmesi dikkat çekmektedir. Bu mesleği temsil eden adı geçen şahıslar , bir hadisede şahit olmaları münasebetiyle vesikalarda zikredilmişlerdir.

Kayıtlarda sadece bir meslek erbabına ancak tesadüf edebildiğimiz *debbağlık* mesleğiyle uğraşanların müslim olması dikkat çekmektedir. Gayr-i müslimler arasında meydana gelen bir tereke davasında şahitlerden biri olarak geçen ve isminin yazılışından ailesinden kimselerin de önceden aynı mesleği icra ettikleri anlaşılan bu kimse , *debbağ* Hasanzâde el- Hac Halil Beşe' dir. Halil Beşe'nin babası da aynı meslekle meşgul olmuştur. Halil Beşe'nin , babasının ismi ve mesleğiyle zikredilmesi bunu ortaya kor. 379 *Debbağ* , *deri terbiyesi* ile meşgul olan , *meşin kösele* yapmak için hayvan derilerini sipileyen sanat sahibi kimseler

-
- 367 Aynı defter , aynı yer ve vesika
368 Bk. SŞS , Nu: 86 , s. 28 , vesika : 244 , vesika tarihi : 25 Cemaziyelevvel 1158.
369 Bk. Aynı defter , s. 12 , vesika : 219 , vesika tarihi : 21 Şevval 1157.
370 Bk. Aynı defter , s. 19 , vesika : 227 , vesika tarihi : - Zilhicce 1157.
371 Aynı defter , aynı yer ve vesika.
372 Bk. Aynı defter , aynı yer ve vesika.
373 Bk. Aynı defter , s. 31 , vesika : 249 , vesika tarihi : 12 Recep 1158.
374 Bk. Aynı defter , s. 19 , vesika : 227 , vesika tarihi : - Zilhicce 1157.
375 Aynı defter , aynı yer ve vesika.
376 Bk. SŞS , Nu : 89 , s. 72 , vesika : 75 , vesika tarihi : 12 Zilkade 1149 .
377 Bk. SŞS , Nu : 86 , s. 19 , vesika : 227 , vesika tarihi : - Zilhicce 1157.
378 Aynı defter , aynı yer ve vesika.
379 Bk. SŞS , Nu : 89 , s. 50 , vesika : 123 , vesika tarihi : 18 Rebiülahir 1150 .

hakkında kullanılan bir tabirdi. ³⁸⁰ Halk dilinde bu kelime *tabak* şeklini almıştı. ³⁸¹ Bir başka şehrin esnafı üzerine araştırmada bulunan M. Çağatay Uluçay da, bu meslek erbabını "*tabak*" olarak nitelendirmişti. ³⁸² Esasen *debbağlık*, Anadolu'da en eski sanatlarından biri olarak telakki edilmekteydi. ³⁸³ Debbağlık mesleğinde, gerek kasaplardan gerekse başka yollardan satın alınan derilerin, çeşitli malzemeler olarak kullanılır hale getirilmesi söz konusuydu. Kasapların kestikleri hayvan derilerini *debbağlar*, aralarından seçtikleri *çerçi* ve *ehl-i vukuf* vasıtasıyla alıyorlardı. *Çerçiler*, rayiç fiyat üzere *aldıkları derileri*, debbağların işlerine ve imalathanelerinin durumuna göre taksim etmekteydiler. ³⁸⁴ *Debbağlar*, ham deriyi meydana getirebilmek için uzun müddet çalışmağa ve beklemeğe mecburdular. ³⁸⁵ Bunlar, gön ve derileri, varsa kanunnamelerinde yazılı olduğu biçimde, yoksa aralarında yaptıkları anlaşma ve uzlaşmalara bağlı olarak yapıyorlardı. ³⁸⁶ Deriler, kullanılır hale getirilmek için bazı işlemlerden geçirilmekte, bu işlemlerden sonra, her türlü *ayakkabı imalatını* gerçekleştiren esnaf ve zanaatkâra, deri *gön* ve *meşin* halinde satılmaktaydı. ³⁸⁷

Çizmeci mesleğine mensup zanaat erbabına, bir yerde ve bir hadise dolayısıyla, şahit olarak zikredilmesi münasebetiyle rastlanmıştır. Bu zanaat sahibi, Derviş-zâde Ali Beşe ismini taşıyordu. ³⁸⁸ Bu kimsenin de mesleği debbağ olan zanaatkarlar gibi müslim olması dikkat çekiyor. Esasen debbağlık ile çizmecilik mesleğinin birbirine sıkı sıkıya bağlı olması tabii gözükmektedir. Çünkü debbağ, kasaplardan satın alıp gön ve meşin haline yani kullanılabilir hale getirdiği deriyi babıccı (ayakkabıcı) yahut çizmeciye pazarlamak : çizmeci ve ayakkabıcının da aynı şekilde deriyi meşin haline getirip çeşitli gayelerle kullanılabilir hale getiren debbağın bu hizmetine muhtaç durumdaydı.

Kalaycılık mesleğine mensup zanaatkarlar olarak hem *müslim* hem de *gayr-i müslim* kimselerin mevcudiyetini görüyoruz. Mehmed isimli bir şahısın babası olan kalaycı Sefer ³⁸⁹ ile Meryemna Mahallesi'nde bir mülk satışında sınır komşusu olarak zikredilen kalaycı Tavit Dimitri ³⁹⁰ buna örnek olarak verilebilir. Bunlardan ilki müslim diğeri gayr-i müslim bir meslek erbabı idi.

Kazgancı mesleğine mensup kimsenin de müslim olması dikkat çekmektedir. Bu mesleğe mensup kişilere dair örneklere kayıtlarda bir yerde tesadüf edebildik.

³⁸⁰ Bk. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, İkinci basılış, İstanbul 1871, s.; Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 7. ofset baskı, Ankara 1986, s. 202.

³⁸¹ Bk. Mehmet Zeki Pakalın, *Aynı eser*, aynı yer; Ferit Devellioğlu, *Aynı eser*, aynı yer.

³⁸² Bk. M. Çağatay Uluçay, *XVII. Yüzyılda Manisa'da Ziraat, Ticaret ve Esnaf Teşkilatı*, İstanbul 1942, s. 68-74.

³⁸³ Bk. Özer Ergenç, « XVIII. y.y. Osmanlı Sanayi ve Ticaret Hayatına İlişkin Bazı Bilgiler », *Belleten* LII / 203 (1988), s. 522.

³⁸⁴ Bk. M. Çağatay Uluçay, *Aynı eser*, s. 70.

³⁸⁵ Bk. Aynı müellif, *Aynı eser*, s. 71.

³⁸⁶ Bk. Aynı müellif, *Aynı eser*, s. 72.

³⁸⁷ Bk. Özer Ergenç, *Aynı makale*, s. 522.

³⁸⁸ Bk. SŞS, Nu: 86, s.28, vesika: 244, vesika tarihi: 25 Cemaziyelevvel 1158.

³⁸⁹ Bk. Aynı defter, s. 33, vesika: 253, vesika tarihi: 12 Ramazan 1158.

³⁹⁰ Bk. SŞS, Nu: 89, s.50-49, vesika: 124, vesika tarihi: 22 Rebiülahir 1150

Osman Beşe adını taşıyan bu kazgancı , mülk komşusu olması münasebetiyle zikredilmektedir .³⁹¹

Cevahirci mesleğine mensup kimse de müslim idi ve Murad oğlu diye anılmaktaydı. Cevahirci Murad Beşe bir tereke sahibinin borçlularından olması münasebetiyle zikredilmişti .³⁹²

Kuyumculuk mesleği mensubu olarak kayıtlarda rastladığımız şahıslardan dördü *gayr-i müslim* biri *müslim* di. Acı Avranus ,³⁹³ Acı Duş veled-i Studurus³⁹⁴ ile Acı Oyarnuz veled-i Acı Kasta³⁹⁵ ve Oranuz veled-i Kasta³⁹⁶ *gayr-i müslim* İbrahim bin Abdullah³⁹⁷ müslimdi . İbrahim bin Abdullah esasen Sinop'lu değildi ; yabancı bir kuyumcuymdu. Bu şahıs, aslen Çorum kazasından iken Sinop'a gelmiş ve burada Ömer Ağa Hanı'nda misafir iken ölmüştü.³⁹⁸ Sinop'ta *kuyumcu* olarak gördüğümüz meslek erbabının 4'ü de *gayr-i müslim*di. Sinop'ta müslim bir Sinop'lu kuyumcu isimine rastlanılmaması dikkati çıkmektedir. Sinop'ta Kuyumculardan Acı Duş veled-i Studurus ile Acı Oyarnuz veled-i Acı Kasta , ölmüş bulunan kuyumcu ortağı Acı Duş veled-i Studurus'a borçlu bir kimse idi ve ortağının ölümü üzerine mirasının taksimi dolayısıyla tereke kaydında adı geçmişti.³⁹⁹ Bu meslek mensuplarına "*kuyumcu*" tabiriyle hitap ediliyordu.

Sabunculukla istiğal eden meslek erbabı ve işyerleri hakkında biraz yukarıda da bahsetmiştik. Bunlar , "*Sabuncu Kârhanesi*" sahibi olan ve Ahmed diye bilinen Abdulmennan oğlu Mustafa'nın oğlu⁴⁰⁰ ile "*Kazgan-ı Sabunhane Kârhanesi*" olarak zikredilen işyeri sahibi Şehrimanoğlu el-Hac Ahmed ve vesikalarda niteliği belirtilmeyen fakat sahibinin ismine göre *Sabun Kârhanesi* olduğu anlaşılan kârhane sahibi Ali Bin Receb idi. Bu işyerleri sahipleri dışında *sabunculukla* uğraşanlar da vardı. Mesela, Sabunî Hüseyin Çelebi,⁴⁰¹ Sabuncu-zâde Molla Ahmed⁴⁰² bu cümledendi : Her iki meslek erbabı da , bir duruma şahit olmaları münasebetiyle zikredilmişlerdi. Sabunculardan Ali Bin Receb , hem terekesi dolayısıyla⁴⁰³ hem de oğluna vasi tayin edilmesi vesilesi⁴⁰⁴ ile zikredilmişti. Bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi , bu meslek erbabının müslimlere has bir meslek olduğu görülüyor : Sinop'ta bu meslekle uğraşan *gayr-i müslim* meslek erbabına tesadüf olunmaması bunu gösterir.

391 Bk. Aynı defter , s. 72-71 , vesika : 76 , vesika tarihi : 25 Zilkade 1149.

392 Bk. SŞS , Nu : 86 , s. 17-18 , vesika : - (numarası yok) , vesika tarihi : 4 Zilhicce 1157.

393 Bk. Aynı defter , s.28 , vesika: 244, vesika tarihi: 25 Cemaziyelevvel 1158.

394 Bk. Aynı defter , s. 31 , vesika : 249 , vesika tarihi : 12 Receb 1158.

395 Bk. Aynı defter , aynı yer ve vesika.

396 Bk. SŞS , Nu: 89 , s.50 , vesika: 122 , vesika tarihi : 14 Rebiülahir 1150.

397 Bk. SŞS , Nu : 86 , s. 47 , vesika : 275 , vesika tarihi : 23 Cemaziyelahir 1159.

398 Bk. Aynı defter , aynı yer ve vesika .

399 Bk. SŞS , Nu : 86 , s. 47 , vesika : 275 , vesika tarihi : 23 Cemaziyelahir 1159.

400 Bu iş yerleri ve işyeri sahipleri hakkında "*işyerleri*" bahsinin ilk kısımları ile " SŞS , Nu : 89 , s. 72-71 , vesika : 76 , vesika tarihi : 25 Zilkade 1149" ve " SŞS , Nu : 86 , s. 17-18 , 28 , vesika : - (numarası yok) , 244 , vesika tarihi : 4 Zilhicce 1157 , 25 Cemaziyelevvel 1158" e bakınız.

401 Bk. SŞS , Nu : 86 , s. 44 , vesika : 269 , vesika tarihi : Rebiülahir ortası 1159.

402 Bk. Aynı defter , aynı yer ve vesika .

403 Bk. Aynı defter , s. 33- 35 , vesika : 254 , vesika tarihi : 10 Ramazan 1158.

404 Bk. Aynı defter , s. 33 , vesika: 252 , vesika tarihi : 13 Ramazan 1158

Sinop' ta berberlik mesleğinin de müslümanlara has bir meslek olması dikkat çekmektedir. Kayıtlarda rastladığımız Uzunzâde Ahmed Çelebi ⁴⁰⁵ , el-Hac Himmet-zâde Molla Hüseyin ⁴⁰⁶ , Ahmed bin Uzun Mehmed , ⁴⁰⁷ Uzunoğlu⁴⁰⁸ , Uzun-zâde Ahmed Çelebi , ⁴⁰⁹ Mehmed ⁴¹⁰ ve İbrahim bin Mehmed ⁴¹¹ bu mesleği icra eden şahıslardı. Bunlardan Uzun-zâde Ahmed , Ahmed bin Uzun Mehmed , Uzunoğlu ve Uzun-zâde Ahmed Çelebi ayrı şahıs olmalıdır. En çok bu şahsın yani Uzunoğlu'nun kayıtlarda geçmesi , üç yerde şahitlerden olması bir yerde de *vakıf borçlusu* olması dolayısıyla ⁴¹² . Eğer bu dört ismin bir şahısa ait olduğu veya aynı şahsa atfen kullanıldığı kabul edilirse , Sinop' ta *berberlik* mesleğini temsil eden 4 ayrı şahıs bulunmaktaydı. Bu miktar kayıtlarda rastladıklarımızdı. Berber usta İbrahim bin Mehmed , Bağçeler mahallesi sakinlerinden idi . ⁴¹³ Bunlardan en çok Uzunoğlu Ahmed Çelebi'nin şahitlerden olarak zikredilmesi , onun berber olarak daha revaçta ve saygınlıkta bulunduğuna işaret edebilir.

Nalbantçı mesleği mensubu olarak *iki isme* rastlıyoruz. Bunlardan biri Arab⁴¹⁴ diğeri de Arab Mustafa ⁴¹⁵ şeklinde kayıtlarda geçiyordu. Bu iki farklı isim altında zikredilen şahıslar , aynı kimse olmalıdır. Her iki kayıta da Arab veya Arab Mustafa , *tereke sahibi borçluları* ndandır. Bu şahsın kayıtlara göre , ekonomik sorunları olduğu anlaşılıyor. Zira zikredildiği her iki yerde de tereke borçlularından olması bunu gösterir.

Demirci (Timurci) mesleği mensubu olarak bir *müslim* bir de *gayr-i müslim* meslek erbabına rastlanmıştır. Bunlar *demirci usta* olarak vasıflanlandırılan Hüseyin bin Abdullah ⁴¹⁶ ile *demirci* olarak zikredilen Yani ⁴¹⁷ idi. *Demirci usta* Hüseyin bin Abdullah terekese , Yani ise bir kimsenen mülkü komşusu olması münasebetiyle kayıtlara geçmişlerdi.

İsmail Beşe ibn Abdullah isimli müslim bir şahsı da Sinop' ta « *tüfenkçi* » olarak görüyoruz.⁴¹⁸ *Tüfenkçilik* mesleği mensubu olarak elimizdeki mevcut vesikalarda başka bir isme tesadüf olunamamıştır. Bu meslek erbabının da müslim olması , gayr-i müslim isimlerine rastlanmaması , Sinop' ta bu mesleğe rağbet eden grubun niteliğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

-
- 405 Bk. Aynı defter , s.12 , vesika : 219 , vesika tarihi : 21 Şevval 1157.
 406 Bk. Aynı defter , s. 27 , vesika : 241 vesika tarihi : 25 Safer 1158 .
 407 Bk. Aynı defter , s. 29 , vesika : 246 / 2 , vesika tarihi : Receb'in ilk günü 1158.
 408 Bk. Aynı defter , s. 51 , vesika : 281 , vesika tarihi : Zilkade başı 1157.
 409 Bk. SŞS , Nu : 89 , s. 65 , vesika : 90 , vesika tarihi : 20 Zilhicce 1149.
 410 Bk. Aynı defter , s. 58 , vesika : 105 , vesika tarihi : 21 Muharrem 1150.
 411 Bk. Aynı defter , s. 49-48 , vesika : 126 , vesika tarihi : 5 Cemaziyelevvel 1150.
 412 Krş. bk. SŞS , Nu : 89 , s. 65 , vesika : 90 , vesika tarihi : 20 Zilhicce 1149 ; SŞS , Nu : 86 , s. 12 , 29 , 51 , vesikalar : 219 , 246 / 2 , 281 , vesika tarihi : 21 Şevval 1157 , Receb'in ilk günü 1158 , Zilkade başı 1157.
 413 Bk. SŞS , Nu : 89 , s. 49-48 , vesika : 126 , vesika tarihi : 5 Cemaziyelevvel 1150.
 414 SŞS , Nu : 86 , s. 17-18 , vesika : - (numarası yok) , vesika tarihi : 4 Zilhicce 1157.
 415 Bk. Aynı defter , s. 32 , vesika : 251 , vesika tarihi : 10 Ramazan 1158.
 416 Bk. SŞS , Nu : 89 , s. 56- 55 , vesika : III , vesika tarihi : 20 Safer 1150.
 417 Bk. Aynı defter , s. 72 , vesika : 75 , vesika tarihi : 12 Zilkade 1149.
 418 Bk. SŞS , Nu : 86 , s. 29 , vesika : 247 , vesika tarihi : Cemaziyelevvel sonu 1158 .

Kahveci mesleğine mensup olarak iki şahıs ismine tesadüf olunmuştur. Bu şahıslar , Ali Beşe⁴¹⁹ ve Çevreş oğlu Ali Beşe⁴²⁰ ismini taşımakta olup müslimdi. Bu iki şahsın isimlerindeki benzerliğe bakarak , aynı şahıs olmaları gerektiği söylenebilir. Buna mukabil « *meyhaneci* » olarak rastladığımız şahıs ise , gayr-i müslimdi ve Ünyeli *Peder Zimmî* olarak anılmaktaydı. Bu şahıs , aslen Ünyeli olmakla beraber , Sinop' ta meyhane işletiyordu⁴²¹ ve bu işyerinin sahibi idi. Gerek *kahveci* Çevreş oğlu Ali Beşe gerekse *meyhaneci* Ünyeli Peder Zimmî , kalyon inşasında çalıştığı anlaşılan ve "*kalyon marangozu*" diye vasıflandırılan Enderun veled-i Mine' nin biri tarafından öldürülmesi sebebiyle , Mahkeme tarafından onun ölümünün keşfiyle ilgili bir kayıta zikredilmektedirler .⁴²² Böyle bir hadisede *kahveci* ve *meyhaneci* nin ilgili olması , her iki şahsın işyerleri olan *kahvehane* ve *meyhane* nin birbirine yakın olmasına işaret edebilir.

Mumculuk mesleği mensupları hakkında , işyerleri olan "*şemhane*" lerden bilgi verirken bahsetmiştik .⁴²³

Burada şuna dikkat çekmek istiyoruz bu da , her meslek veya zanaat sahibinin bir işyerine sahip olmaması idi. Meslek sahiplerinden bir kısmı , başkasına ait bir işyerinde zanaatını veya mesleğini icra ediyordu. Mesela bir *dellak* in *hizmete yahut temizliğe* yönelik bir işyeri olan hamamda çalışması bu cümledendi. Nitekim Es-Seyyid Osman Beşe , *Varoş Hamamı*' nda çalışan bir kimse olup kendisine "*dellak-ı hamam-ı Varoş*" denmekteydi .⁴²⁴ Bu kimse , *Sinop Tersanesi*' nde inşa edilen bir kalyonun marangozlarından olup Enderun veled-i Mine adlı bir maktulun *Mahkeme* tarafından keşfiyle ilgili bir kayıta geçiyordu ve bu katil hadisesinin şahitlerindendi.⁴²⁵ *Dellak* olarak vasıflandırılan bu şahsın , hamam sahibi olmadığı , "*hamamcı* , *hamamî*" ve "*dellak*" tabirlerinin ayrı ayrı kullanılmasından anlaşılmaktadır. "*Hamamcı*" veya "*hamamî*" tabirleriyle , *hamam sahibi* kastedilmiş olmalıdır. Ali Çelebi adındaki bir şahıs ile Hafız Mustafa ve Hafız Molla Mustafa bin Mehmed' in *dellak* değilde "*hamamcı* , *hamamî*" diye anılmaları , onların bu işyerlerinin çalıştırıcısı ve sahibi olduğunu ayırdetmek gayesinden kaynaklanmalıdır .⁴²⁶ Eski hamamcılardan olan Ali Çelebi , bir mülk satışında satılan mülkün sınır komşusu , *hamamcı* Hafız Mustafa bir hadisede şahit , *hamamî* (*hamamcı*) Molla Mustafa bin Mehmed tereke alacaklılarından , *hamamcı* Hasan Ağa yine şahitlerden olması münüsebetiyle zikredilmişlerdir. Görülüyor ki , bu meslek erbabı da *müslimlerden* oluşmaktaydı ve *hamamcılık* ile meşgul olan 4 isme rastlanmıştı . Bütün bu kayıtlar , Sinop' ta çeşitli hamamların mevcudiyetini ortaya koyar .⁴²⁷

419 Bk. Aynı defter , s. 9 , vesika : 213 , vesika tarihi : 14 Şevval 1157 .

420 Bk. Aynı defter , s. 35 , vesika : 255 , vesika tarihi : Ramazanın başı 1158.

421 Bk. Aynı defter , aynı yer ve vesika .

422 Bk. Aynı defter , aynı yer ve vesika .

423 « *İşyerleri* » bahsine müracaat ediniz.

424 Bk. ŞŞS , Nu : 86 , s. 35 , vesika : 255 , vesika tarihi : Ramazanın başı 1158.

425 Bk. Aynı defter , aynı yer ve vesika .

426 Krş. ŞŞS , Nu : 89 , s. 50-49 , vesika : 124 , vesika tarihi: 22 Rebiülahir 1150 ; ŞŞS , Nu : 86 , s. 23-24 , 21 , 28 , vesika : 235 , 231 , 244 , vesikalar tarihi : 8 Muharrem 1158 , 27 Zilhicce 1157 , 25 Cemaziyelevvel 1158.

427 Bundan önceki dipnotta belirtilen vesikalardan başka bk. ŞŞS , Nu : 86 , s. 4 , vesika : 204 , vesika tarihi : 8 Muharrem 1157.

Yukarıdan beri saydığımız bu *meslek* , *iş* , *zanaat* ve *esnaf* gruplarından ilk dördü yani *bakkal* , *kasap* , *ekmekçi* , *elmacı* halkın gıda , besin maddelerinin temini ile meşgul idiler. *Terzi* , *kürkçü* , *abacı* , *debbağ* , *çizmeci* ise halkın giyim kuşamı ile ilgili ürünlerin imalatı , satışı ile uğraşan zümrelerdi. Sinopluların *mutfak eşyalarının* yenilenmesi ve zenginleştirilmesinde büyük payı olanlar da , kalaycı ve kazgancılardı. *Cevahirci* ve *kuyumcular* ise , halkın *süs* , *nezaket* , *zenginlik* görünümünü arttırmaya yönelik çalışmalar yapan zanaatkârlardı. *Sabuncu* , *berber* , *hamamcı* ve *dellaklar* a gelince , bunlar , *halkın temizlik ihtiyaçlarının temini* için imalat yapan ve hizmet üreten zümrelerdi ve bu alanda Sinop insanının ihtiyaçlarına cevap vermekteydiler. Nalbantçı ile , *nalbant* yapımında ve sâir aletlerin (kılıç , sapan , bıçak , tüfenk v.s.) imalatında işlenmemiş demiri işleyen demircileri de , dönemin ulaşım vasıtaları arasında yer alan ve verdiği ürünlerle insanların beslenmesini sağlayan çeşitli hayvanların ayak sağlıkları ile halkın ihtiyaç duyduğu kılıç , bıçak , sapan , tüfenk gibi aletlerin imal edilip pazarlanması işiyle meşgul olmaktadır. Tüfenkçi , *savunma* ve *harbe* yönelik *barut aleti* yapımıyla toplumda kendine has yerini alıyordu. *Gemicilik* mesleğinin icracıları olan *reisler* ve *mellahlar* ise , *ulaşım* ve *ticaret hayatında* , *dışa açılmasında* hizmete yönelik mühim bir rol oynuyorlardı. *Aşçı* , gelen-geçen tüccar , misafir v.s. yolcuların , yerli ve yabancıların hazırlamış olduğu yemek veya aş çeşitleri ve hizmete yönelik faaliyetleri ile ihtiyaçlarını karşılamakta ve Sinop'un bu alandaki iş bölümünü doldurmakta , böylece ona şehircilik vasfını kazandıran önemli rolü üstlenmiş bulunmaktaydı.

Özellikle gemi yapımında mühim yerleri olan *marangozlar* , Sinop'un *zanaat zenginliğini* arttırmaktaydılar. Toplu *sohbet* , *oyalanma* , *vakit geçirme* , *buluşma yerleri* olan *kahvehane* ve *meyhane* lerin çalıştırıcıları ise , hizmete yönelik iş gücüyle , toplumun bu alandaki ihtiyacına cevap vermekteydiler. *Bostancı* , *yazıcı* , *odabaşı* da , *hizmete yönelik iş* gücüyle toplumdaki yerlerini alıyorlardı. *Mumcular* ise , incelediğimiz dönemde günümüzün elektriğinin yaptığı aydınlatma işini yapan mumların imalatını gerçekleştiren kimseler idiler ve bu faaliyetleriyle halka hizmet sunmaktaydılar.

Sinop şehrinde mevcudiyetinden bahsettiğimiz bu 29 çeşit zanaat , iş , meslek ve esnaf gruplarının sadece bunlardan ibaret olmadığını , kayıtlara isimleri yansımayan zümrelerin de bulunabileceğini gözden uzak tutmamalıdır. Çünkü diğer Osmanlı şehirlerinde rastladığımız zanaat , iş , meslek ve esnaf zümresinin , tamamı olmasa bile bazılarının , burada da bulunmasını geleneksel yapı , iktisadî ve ticarî şartlar içerisinde beklemek lazımdır.

XVII. yüzyılda Manisa'da *ziraat* , *ticaret* ve *esnaf* teşkilatını tesbit etmeye çalışmış olan M. Çağatay Uluçay ile XVIII. yüzyılın ilk yarısında İstanbul'da bulunan ve Ahmed III. devrinde *şark seferine* iştirak edecek *ordu esnafı* konusunda tedkik , tesbit ve neşirlerde bulunan M. Münir Aktepe' nin verdikleri esnaf , meslek ve iş sahipleri , bize Sinop şehrinde mevcut zanaat , iş , meslek ve esnaf grupları ile diğer şehirlerde bulunan meslek , iş , zanaat ve esnaf grupları arasında bir mukayese imkânı sağlamaktadır : M. Çağatay Uluçay'ın Manisa şehrinde bulunan 26 adet esnaf grubu arasında zikrettiği *penbeci* , *abacı* , *cullah* , *tafcılar* , *bazarcılar* , *palandız* , *başmakkı* , *mutablar* , *gazzazlar* , *bezzazlar* , *saraç* , *gön debbağları* ,

akbaldır , eskiciler , boğasıcılar ile ⁴²⁸ M. Münir Aktepe' nin sefere iştirak edecek 31 adet ordu esnafı ve İstanbul'da bulunan esnaflar arasında zikrettiği yaş yemişciyan , paçacıyan , sarracan , attaran , bezzazan , hallacan , kazzaz ve kullabcıyan , hayyatan , kılıçcı , kemangeran ve okçu , muhtaban , nalçacıyan , eskiciyan , çadırcıyan , çuhacıyan , çakşircıyan , arpacıyan , haiyatan gibi zanaat , iş , meslek ve esnaf gruplarına ⁴²⁹ Sinop şehrinde incelediğimiz döneme ait iki adet "şeriye sicili"ndeki vesikalarda tesadüf edilememiştir. Fakat ,adı geçen bu zanaat , iş , meslek ve esnaf gruplarının Sinop şehrinde mevcut olmadığını göstermez. Zira , incelediğimiz döneme ait bugüne kadar gelebilmiş iki sicil defterine bir kısım zanaat , iş , meslek ve esnaf grupları yansımamış olabilir. Diğer şehirlerde görülen zanaat , iş , meslek ve esnaf grupları ile orducu esnafından bir kısım zümrelerin isimlerine , Sinop şehrinde incelediğimiz vesikalar arasında rastlanmamasının sebeplerini , her bölge veya şehrin kendi coğrafi ve ticarî şartlarından kaynaklanmasına , üretim ve imalat faaliyetlerinin birbirinden farklı bulunmasına bağlanabilir.

Sinop şehrine ait tesbit ettiğimiz zanaat , iş , meslek sahipleri ile esnaf zümresinin işyerlerinin , toplumun ihtiyaçlarından doğup zamanla gelişmiş , olgunlaşmış , teşkilatlanmış müesseseleri temsil ettiklerini belirtmemiz gerekir. Elbette bu teşkilatlanışın eski bir temeli vardı ve bu , bir kültürün uzun zamandan beri değişik boyutlar , ortam ve şartlarda kendini gösteren çehresi durumundaydı : Teşkilatlanmış esnaf , zanaatkâr ve meslek sahiplerinin ve onların iş alanlarının çehresinin , tarihî devirler boyunca gösterdiği değişim ve gelişimin boyutlarını , şartlarını detaylı bir biçimde ve toplu olarak ele alıp tesbit etmek zorunluluğu vardır. Fakat bu hususta araştırmacı için bazı güçlükler bulunmaktadır. Mesela araştırmacının , çoğu zaman her meslek ve zanaat grubunun niteliğine , problem ve şartlarına dair yeterli kanaati oluşturabilecek kadar birkaç esnaf zanaat ve meslek grubu hariç , vesikalarda açık bilgilerin yer almaması , sadece onların isimlerinin verilmesiyle geçiştirilmesi bu cümledendi. Bununla beraber bir bölgede , mevcut bulunan esnaf , zanaatkar , meslek ve iş grubunun problem ve şartlarına dair bilgilere rastlanmazken , bir başka bölge veya şehir üzerine yapılan araştırmalar neticesinde tesadüf olunabilir. Bu nedenle , Osmanlı Devleti'nin ekonomik hayatı içinde meslek , zanaat , iş ve meslek gruplarının niteliği ve problemleri konusunda kesin bir neticeye gidebilmek için , bu farklı coğrafi karakterler gösteren şehirlerin incelemeye tabi tutulmasına ihtiyaç vardır.

O halde bizim bu şartlarda Sinop'ta mevcut zanaat , iş , meslek ve esnaf grupları ile onların işyerlerinin niteliği , problem ve şartları , sosyal hayattaki yerleri v.s. konusunda yapabileceğimiz değerlendirmeler , bu zümrelerin meselelerinin sicillere yansıdığı kadarıyla olacaktır. İncelediğimiz dönem içinde Sinop' ta mevcut zanaat , iş , meslek ve esnaf erbabı arasında ancak birkaçı hakkında diğerlerine nazaran daha fazla ve teferruatlı bilgilere sahip bulunmaktadır. Hakkında en fazla bilgiye

⁴²⁸ Manisa'da bulunan esnaf grupları hakkında bk. M. Çağatay Uluçay , XVII. Yüzyılda Manisa'da Ziraat , Ticaret ve Esnaf Teşkilatı , İstanbul 1942 , s. 61-83.

⁴²⁹ XVIII. yüzyılın başlarında İstanbul'da ne gibi esnaf zümresinin bulunduğuna dair örnek olarak verilen vesikalar ve şark seferine iştirak edecek ordu esnafı konusunda bk. M. Münir Aktepe , « Ahmed III. Devrinde Şark Seferine İştirak Edecek Ordu Esnafı Hakkında Vesikalar » , İÜEF Tarih Dergisi , VII / 10 (1954) , s. 20-30.

rastladığımız meslek grubu *ekmekçiler* dir. Bunun dışında özellikle *terzilerin* , *gemicilerin* , *sabuncuların* , *kasapın* teşkilatlı birer meslek grubu gibi görünmelerine rağmen başta bunlar ve diğerlerinin , *ekmekçiler* ile *gemiciler* zümresi kadar haklarında çok açık bilgilere sahip değiliz. Fakat onların da , teşkilatlı birer zanaat , meslek , iş ve esnaf grubunu teşkil ettiklerini , geleneksel yapı içerisinde ifade etmek mümkündür. Nitekim bu zümrelerden bir kısmı hakkında "*terzibaşı*" , "*etmekçibaşı (ekmekçibaşı)*" , "*gemiciler kethüdası*" gibi tabirlere rastlanması bu gerçeği ortaya koyar.

Sinop'taki saydığımız bu zanaat , iş , meslek ve esnaf sahiplerinin her birinin, zanaatı , işi ve mesleklerini icra ettikleri mekanlar daha doğrusu *işyerleri* bulunmaktaydı. Bu yerler , nitelik olarak birbirinden farklı bir yapıya sahiptiler ve *imalat* , *hizmet* ve *ticarete* yönelik güç ile emek sarfının gerçekleştirildiği , bununla beraber işgücünün emeğin kaynağını oluşturan insanın belli oranda istihdamının gerçekleştirildiği , ayrıca emek ve güç karşılığının nakit paraya ve kâra dönüştürüldüğü mekanlardı. Bu mekanlardan yani işyerlerinden *dükkanlar* , *mağazalar* , *mumhane(şemhane)* , *sabunhane (kârhane)* , *değirmen* üzerinde durulmuştu. Şimdi de , diğer zanaat , meslek ve iş sahiplerinden *ekmekçiler* üzerinde vesikaların bize sağladığı imkânlar ölçüsünde durmaya çalışalım.

Sinop'ta , halkın ihtiyaçlarını karşılayacak *meslek erbabı* ve *teşkilatlar* arasında *etmekçiler* (ekmekçiler) zümresi ; usta ve esnafını da görmekteyiz. Bu usta , kalfa ve esnaf teşkilatının başında , « *etmekçi (ekmekçi) başı* » adıyla anılan bir kimse bulunmaktaydı. Bu kişinin , *ekmekçiler teşkilatı* içinde bulunan ve bu mesleği icra eden *usta* , *kalfa* , *çırak* veya *ekmekçiler esnafı* nın meseleleriyle ilgilenmesi , diğer müessese ve teşkilatlarla *ekmekçiler teşkilatını* temsilen ilişkilerde bulunması pek tabiiydi. Ekmekçiler zümresinin başında bulunan bu şahıs , aynı meslek içinden çıkıyor ve *ekmekçilikle* uğraşıyordu. 5 Zilhicce 1149 ' da *ekmekçiler* (etmekçiler) taifesinin başında *Hacı İbrahim* isimli bir şahıs bulunuyordu . Bu şahsın *damadı* da aynen kendi gibi *ekmekçilikle* uğraşmaktaydı .⁴³⁰ Aynı tarihte yapılan bir teftiş(yoklama) sonucunda tutulan rapora göre ,⁴³¹ Sinop'ta *11 kişinin* bu mesleği icra ettikleri anlaşılıyor. Ancak bunlar , sadece bu mesleği icra eden kimseler olmayıp , aynı zamanda mesleklerini icra ettikleri *işyeri* sahipleri idiler de. Bu kimseler , *ekmekçilikle* meşgul olan *usta* ve *esnafı* temsil etmekteydiler. Onların maiyetinde , işyerleri olan *değirmen* , *mağaza* , *fırın* ve *dükkan* larında , kalfa ve çırakların çalıştırıldıkları ve birçok insanın istihdam edildiğini *geleneksel yapı göz önüne alınarak* unutmamak gerekir. İşyeri sahiplerinin maiyetleriyle beraber sayılacak olursa , *ekmekçilikle meşgul olanların sayısının* , yukarıda belirtilen rakamdan fazla olması gerekir.

Yukarıda belirttiğimiz denetim sonunda *ekmekçilikle* meşgul oldukları görülen bu *11 kişi* (kalfa , çırak , işçi hariç) şunlardı : Durmuş oğlu Hüseyin , Ekmekçi Ahmed , Ekmekçi İbrahim , Ekmekçi Bayram , Durmuş oğlu Hasan (oğlu Seyyid Mehmed'le beraber) , Ekmekçi Yusuf Hendi(?) , Ekmekçi Abdurrahman , *Ekmekçibaşı* Hacı

430 Bk. SŞS , Nu : 89 , s. 66 , vesika : 88 , vesika tarihi : 5 Zilhicce 1149.

431 « *Etmekçi taifesinin mevcut olan buğday dakikleri yoklandıkda dükkan ve mahzûnda olan buğday ve dakikleri tahrir olunur. Ft 5 Zilhicceti's-şerife 1149 :* » [bk. Aynı defter , aynı yer ve vesika.]

İbrahim , Ekmekçi Molla Mustafa ,⁴³² Ekmekçi başı damadı Mustafa , *Yalu* diye anılan yerde Emir Hasan.

Bu saydıklarımızdan *aile boyu* ekmekçilikle meşgul olanlar vardı. Mesela *Ekmekçi başı* Hacı İbrahim ile *damadı* Mustafa ve Durmuş oğlu Hüseyin , Hasan (oğlu Seyyid Mehmed'le beraber) bu mesleği icra ediyorlardı .⁴³³

Yapılan denetim sonucunda , her bir ekmekçinin ve ekmekçi esnafının , *çeşitli yerlerde* mahfuz tutulan *un* ve *buğday* ları tesbit olunmuştu : Durmuş oğlu Hüseyin'in *dükkanı* nda *150 kise unu* ; Ekmeçi İbrahim'in nerede bulunduğu açık olarak belirtilmeyen *25 çuval* ve *75 kise unu* ; Ekmekçi Bayram'ın *40 çuval* ve *120 kise un* ile *100 kise buğdayı* , oğlu Seyyid Mehmed'le beraber Durmuş oğlu Hasan'ın *150 aded buğdayı* ; *Ekmekçi başı* Hacı İbrahim'in *40 çuval* ve *120 kise un mu buğday mı olduğu* niteliği belirtilmeyen malı ile *250 kise buğdayı* ve *değirmende* yine niteliği belirtilmeyen malı ; Ekmekçi Molla Mustafa'ın *değirmende* bulunan *17+30 =47 çuval* ve *141 kise* niteliği belirtilmeyen malı ile *mağazası* nda *150 aded buğdayı* , *ekmekçi başı* damadı Mustafa'ın *30 çuval unu* bu cümledendi. Ekmekçi Ahmed'ın *dükkan* ı kapalı olduğundan ve *çuvaları* da *değirmende* bulunduğundan miktarı tesbit olunamamıştı .⁴³⁴

Söz konusu teftiş sonucunda ekmekçi taifesinin toplam *163 çuval* ve *532 kise 31 aded un* ile *620 kise 300 aded buğdayın* varlığı sicil olunmuştu. *87 çuval* , *301 kisenin* içindeki malzemenin niteliği belli değildi. Ancak bunların ya *buğday* yahut da *un* olması , yapılan teftişin karakterinden anlaşılmaktadır .⁴³⁵ Ekmek yapımında kullanılan bu malzeme miktarının (ki tamamı *250 çuval 1453 kise* ve *331 aded* (?) idi) Sinop' un kaç günlük yiyeceğini teşkil ettiğini mevcut veriler ışığında tesbit etmek güçtür. Zira elimizde *şehir nüfusuna* ve bir *günde üretilen ekmek* miktarına dair kesin rakamlar bulunmamaktadır.

Adları geçen ekmekçilikle uğraşan şahısların , mesleklerini icra ettikleri ve ekmeğin hammaddesini teşkil eden malzemeleri mahfuz tuttıkları mekanlar *değirmen* , *mağaza* , *mahzen* ve *dükkan* lar olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapılan teftiş sırasında *değirmende* Ekmekçi Abdurrahman ile Ekmekçi başı Hacı İbrahim' in unları , Durmuş oğlu Hüseyin'in *dükkan* ında ununa , *mağazası* nda Ekmekçi Yusuf Hendi' nin ununa , *mağazasında* Ekmekçi Yusuf Hendi'nin buğday ve unlarına ayrıca Ekmekçi Molla Musatafa' nın *çuval* ve kiselerine rastlanılmıştı .⁴³⁶ *Değirmen* , ekmek olacak *unun* malzemesi olan *buğdayın* , un haline dönüştürüldüğü bir mekan idi ve ekmeğin malzemesi buğday mevcut bulundurulması kadar onun un haline getirilmesi de büyük önem taşımaktaydı. Değirmen de *böyle bir değişimi sağlayan mekan olmak cihetinden* aynı derecede önem arz ediyordu. Dükkan ise , özellikle ekmekçilik zanaatının icra edildiği , unun yenilebilecek şekilde ekmek durumuna dönüştürüldüğü ve pazarlandığı mekan idi. Bu dükkanlar , *habbaz dükkanı* veya *fırın* olarak anılmaktaydılar .⁴³⁷ Arapça'da *hubz* ekmek , bundan türeyen *habbaz* da

432 Aynı defter , aynı yer ve vesika.

433 Bk. Aynı defter , aynı yer ve vesika.

434 Bk. Aynı defter , aynı yer ve vesika.

435 Bk. Aynı defter , aynı yer ve vesika.

436 Aynı defter , aynı yer ve vesika.

437 .Bk. Aynı defter , s. 73 , 72 , vesika: 73 , 74 , vesikalar taarihi : Şevval'in son günü 1149. Burada dükkanın kastın fırın olması icab eder.

ekmekçi manasındaydı .⁴³⁸ Dükkanlarda yani fırınlarda , ekmek haline dönüşmeyi bekleyen unlar , yapıma hazır bulunduruluyor ve belirli miktarda da depo edilmiş halde muhafaza ediliyordu. Mesela , Ekmekçi Durmuş oğlu Hüseyin' in dükkanında 150 kise una rastlanması bu cümledendi .⁴³⁹ Mağazalara gelince , buraların da buğday ve unun muhafaza edildiği yerler olduğu dikkat çekiyor. Nitekim yukarıda sözünü ettiğimiz teftişte , ekmekçi Yusuf ile Molla Mustafa' nın mağazasında bir çok sayıda buğday ve un çuvallarıyla kiselerine rastlanması bunu ortaya kor.⁴⁴⁰

Ekmekçilikle uğraşan *meslek erbabının* , her birinin mesleklerini icra ettikleri mekanlar olan *habbaz dükkanı* ve *fırınlara* maliki oldukları söylenemez. Bunlar arasında , söz konusu mesleklerin icra edildiği yerleri kira karşılığı işletenlerin de mevcut olduğunu düşünmek gerekir : 1149 senesi Zilhiccesi ' nin beşinci gününde gerçekleştirilen *ekmekçiler taifesinin teftişinde* tutulan kayıtlarda , bu teftiştan 2 ay önce yani Şevval'in son günü 1149 ' da Mahkeme huzurunda *habbaz dükkanı ve fırını* torununa ve gelinine *hibe ettiğini* belirterek hibe işini resmileştiren bir dedenin isminin (Kara Mehmed bin Mustafa) geçmemesi ,⁴⁴¹ bu *dedenin veya torununun* ekmekçilikle faal olarak meşgul olmadığını ortaya koymaktadır. Bu ise , adı geçen kişilerin habbaz dükkanı ve fırınlarını , bu işle uğraşan kişilere kiraya verdiklerine veya her iki işyerinin de muattal olduğuna işaret etmektedir. Buradan da anlaşılacağı gibi , *ekmekçilikle meşgul olan her kişinin* , mesleklerini icra edebilecekleri bir mekana yani *fırın veya habbaz dükkana* malik olmayıp kira ile bu işyerlerini çalıştırmış olduklarını ve buralarda mesleklerini icra ettiklerini , bununla beraber , bir kısım ekmekçilikle ilgili işyerleri sahiplerinin de faal olarak bu meslekle meşgul olmayıp (ekmekçi taifesi arasında isimleri zikredilmeyen Kara Mehmed Bin Mustafa ile torunu ve torununun annesi yani gelini gibi) ekmekçilikle ilgili işyerlerini ve dükkanlarını kira ile işletmeye verdiklerini söyleyebiliriz. Bahis olunan dede , mülkü olup torunu ile torununun annesine hibe ettiği *ekmekçi dükkanı ve fırını* , ekmekçilik mesleğini icra etmek maksadıyla kurmuş fakat daha sonra ihtiyarlığı nedeniyle çalıştıramayıp torununa ve torununun annesine bağışlayıp kira ile işletmeye vermiş olabilir.

İç ticarete mühim bir mevkii olan *işyerleri* arasında *hanları* da burada zikretmek gerekir. Zira bu yerler , dışarıdan ticaret ve sair maksatlarla Sinop'a gelmiş bulunan *insanları* , misafir olarak bünyesinde *barındırmasının* yanında , aynı zamanda hizmete yönelik iş istihdamının gerçekleştirildiği mekanlardı : Buralarda belli miktarda bir insan grubu , *hariçten Sinop şehrine gelenlere* hizmet sunmak durumundaydı. İşte bu bakımdan hanları da bir çeşit *işyerleri* olarak telakki etmek icap etmektedir.

Sinop şehrinde , *elimizdeki mevcut eski kayıtlara geçmiş* tesbit edebildiğimiz , birkaç *han* bulunmaktaydı. *Hanlar* sadece Sinop şehrinde değil ona idarî yönden bağlı bulunan ve onun taşra örgütü kısmını teşkil eden *nahiyelerde* de mevcuttu.

⁴³⁸ Bk. M. Z. Pakalın , *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* , I , s. 692 ; Ferit Devellioğlu , *Osmanlıca -Türkçe Ansiklopedik Lûgat* , 3. Ofset Baskı , Ankara 1978 , s. 362 , 451 ; Bekir Topaloğlu - Hayrettin Karaman , *Arapça Türkçe Yeni Kamus* , Sekizinci Baskı , İstanbul 1980 , s. 76 .

⁴³⁹ Bk. Aynı defter , s. 66 , vesika : 88 , vesika tarihi : 5 Zilhicce 1149.

⁴⁴⁰ Bk. Aynı defter , aynı yer ve vesika.

⁴⁴¹ Bk. Aynı defter , s.73 , 72 , 66 , vesikalar: 73 , 74 , 88 , vesikalar tarihi : Şevval'in son günü 1149 , 5 Zilhicce 1149.

Sinop şehrinde ve onun taşra kısmında bulunan bu *hanlar* , *Nikola oğlu Hanı* , ⁴⁴² *El-Hac Ömer Ağa Hanı* , ⁴⁴³ *Çakmaklı Hasan Beşe ibn Mehmed Hanı* , ⁴⁴⁴ *Acemoğlu Hanı* ⁴⁴⁵ ve *Koyluş Hanı* diğer bir adla *Kârbânseray (Kervansaray) Hanı* idi . ⁴⁴⁶ Bunlardan ilk dördü , Sinop şehrinde çeşitli mahallerde , sonuncusu yani *Koyluş Hanı* (Diğer adıyla *Kârbânseray Hanı*) ise Sinop kazası (Medine- i Sinop kazası) nahiyelerinden olan *Çeharşenbe* ' deydi.

Nikola oğlu Hanı , mevkii olarak Sinop'un *Varoş* kısmında bulunuyordu.⁴⁴⁷ *El-Hac Ömer Ağa Hanı*' nın mevkii , kayıtlarda belirtilmemişti. Bu sebeple onun Sinop şehrindeki yeri belli değildi.⁴⁴⁸ *Çakmaklı Hasan Beşe ibn Mehmed Hanı* ise , *Kaban Çarşısı*' ndaydı . ⁴⁴⁹ *Acemoğlu Hanı*' na gelince bu hanın da , El-Hac Ömer Ağa Hanı ' nın durumu gibi , Sinop şehrinin neresinde bulunduğu belli değildi. Veya hanın zikredildiği vesikalardan bunun şehirdeki mevkiini kesin olarak tesbit etmek gücü . Bununla beraber bu *Acemoğlu Hanı*' nın , Sinop'un *Meydankapı* denilen mahalli ile *Toprak Mahallesi* arasında bir yerde olduğu ifade olunabilir. Çünkü bu handa , 1212 senesi Şevval ayının 24 üncü günü gecesinde saat 4'te *içki alemi yapan yamakların içki içtikleri sırada* ocaktan ateş yayılarak yangının çıkması , bu yangın sonunda da , yangının bir ucu *Meydankapı*' ya diğer ucu *Toprak Mahallesi*' ne uzanmış olduğu halde , 200 *dükkan* ile 400'den fazla evin yanmış olmasına bakılırsa , onun şehrin *merkezi* ve *işlek* bir yerinde bulunduğu anlaşılır.⁴⁵⁰

Sinop şehrinin , bir ucu *Meydankapı*' ya diğer bir ucu da *Toprak Mahallesi*' ne kadar uzanan , 200 *dükkan* ile 400 'den fazla evin yanıp yok olmasına sebep olan böylesine *büyük bir yangın* ile ağır bir darbe yemiş olması muhakkaktır. Bu kadar büyük bir zararın kısa bir zaman diliminde gerçekleşmesi şaşırtıcıdır. Fakat , Sinop'un şiddetli Karadeniz rüzgarlarına ve fırtınalara malik bir şehir olduğu göz önüne alınırsa ve rüzgarın tesiriyle kısa sürede yangının yayılıp genişlemesi düşünülürse gerçekleşmiş bu hasarı tabii karşılamak mümkündür.

Şeriyye sicilleri ile diğer *arşiv vesikaları* dışında bir kütüphanede rastladığımız *mecmua nev'*inden bir yazma içinde gördüğümüz bu yangın kaydında , eğer bu yangın hadisesi abartılmamışsa , Sinop' ta çeşitli cinste 200 *dükkan* ile 400 kadar evin yanması şehrin *iç ticaretteki* yerini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Halbuki biz *şeriyye sicilleri*' ni tarayarak ancak 30 'a yakın esnaf , meslek , iş ve zanaatkar kitlesini tesbit edebilmiş idik. Ancak bizim taradığımız, bugüne kadar gelebilmiş *XVIII. yüzyıla ait sadece iki sicil defteri* ydi. Aslında her meslek ve zanaatkar zümresinin , birden fazla ustayı ve bunların *işyerlerini* temsil ettiği , bir

442 Bk. ŞŞS , Nu: 86 , s. 1 , vesika : - (numarası yok) , vesika tarihi : - (yok) .

443 Bk. Aynı defter , s. 10 , 47 , vesika : 215 , 275 , vesika tarihi : 20 Şevval 1157 , 23 Cemaziyelahir 1159.

444 Bk. ŞŞS , Nu : 89 , s. 58-57 , vesika : 107 , vesika tarihi : 22 Muharrem 1150.

445 Bk. Mecmua nevinden bir yazma , Sinop Dr. Rıza Nur Kütüphanesi , Nu : 587 , s. 14.

446 Bk. BOA , Cevdet , Belediye , Nu : 1409 , vesika tarihi : 29 Şaban 1149 (derkenarların tarihleri : 2 L 1131 , 13 L 1149 , 15 L 1149) ; ŞŞS , Nu : 89 , s. 13 , 13 , vesikalar : 22 , 23 , vesikalar tarihi : 2 Zilkade 1149 , Zilkade ortası 1149.

447 Bk. ŞŞS , Nu: 86 , s. 1 , vesika : - (numarası yok) , vesika tarihi : - (yok) .

448 Bk. Aynı defter , s. 10 , 47 , vesikalar : 215 , 275 , vesikalar tarihi : 20 Şevval 1157 , 23 Cemaziyelahir 1159.

449 Bk. ŞŞS , Nu : 89 , s. 58-57 , vesika : 107 , vesika tarihi : 22 Muharrem 1150.

450 Bk. Mecmua nevinden bir yazma , Sinop Dr. Rıza Nur Kütüphanesi , Nu : 587 , s. 14.

kısım esnaf ve zanaatkarın da elimizdeki XVIII.yüzyılın ilk yarısına aitt iki sicil defterine yansımadağı düşünülürse , yanan bu dükkan sayısının hiç te abartılmamış olduğı söylenebilir. Buna göre , zikredilen tarihte çıkan yangının , şehrin *merkezî* ve en işlek yerinde yani *çarşıların* ve ticarethanelerin bulunduğı mahallerde cereyan ettiğı ortaya çıkmaktadır. ve bu yangın hadisesinin *ticaret hayatına* ağır bir darbe indirmiş olması kesindir.

Bu yangının 5 saat kadar sürdüğü anlaşılıyor. ⁴⁵¹ Esas itibariyle yangının çıkışına etki eden faktör belli değildir. Ancak , *Acemoğlu Hanı*' nda *yamakların* içki içmeleri dikkat çekicidir. *Mecmua nevinden yazmanın* içinde bulunan bir vesika kaydında sadece , *Acemoğlu Hanı*' nda yamaklar içki içerlerken *ocaktan ateş aldığı* , bu şekilde yangının genişlediğı açıklanmaktadır. Ateşin ocaktan yayılıp yangın haline dönüşmesinin , yamaklar içki içerken zuhur ettiğinin belirtilmesi , bu yangının çıkışında yamakların rolü olduğı yahutta yamakların böyle bir durumda ne kadar vurdum duymaz olduğunu göstermektedir. Bu yangın hadisesi , askeri zümrenin (mesela yamakların) zaman zaman *hanlarda taşkınlıklar yapıp* , toplumun ekonomik ve sosyal açıdan zarara uğramasına sebep olduğunu gösterdiği gibi , Sinop şehrinin ekonomik ve sosyal açıdan kalkınmasına ve gelişmesine darbe indirmiş olduğunu gösteriyor. Zira 200 dükkan ile 400 evin yanması , hiç de küçümsenmeyecek kadar büyük rakamlardı.

Belirtmeye çalıştığımız *hanların* , çeşitli gayelere hizmet ettiğı görülmektedir. Handa *nühas (bakır)* muhafazası , yabancı bir kimsenin *misafir* olarak kalması bunlardan iki örnektir : Bir vesileyle Sinop şehrinin Varoş kısmında bulunan *Nikola oğlu Hanı*' nin *nühas muhafazasına* tahsis edilmiş olduğuna , ⁴⁵² El-Hac Ömer Ağa *Hanı*' nda *Tırnavîli* bir şahıs ⁴⁵³ ile *Çorumlu* kuyumcu olan bir diğ er şahsın ⁴⁵⁴ misafiren kalırlarken ölmeleri hadisesine şahit olunmuştu. ⁴⁵⁵ Diğ er taraftan , yukarıda belirtilen yangın hadisesinde görüldüğü üzere *hanların* , *kahvehane* ve *meyhane* gibi bir kısım hizmetleri de ihtiva ettikleri veya bu hizmetlere imkan sağladıkları da ifade olunabilir. *Acemoğlu Hanı*' nda yamakların *içki içmeleri* bunu gösterir.

Handa *misafiren* kalan yabancıların Sinop'a gelmeleri , elbette sebepsiz değildi. Ancak onların Sinop'a geliş sebeplerini , zikredildikleri vesikalardan açık olarak tesbit etmek çok güçtür. Bununla beraber , misafiren kalan kimselerden birinin "*kuyumculuk*" mesleğine mensup olması , diğ er taraftan bu şahısların *Tırnavî* ve *Çorum* gibi diğ eşik diyarlardan Sinop'a gelip *hanlarda misafir olarak kalmaları* , onların *hangi maksatla* şehre geldiklerine *cüz'î de olsa* bir fikir verebilir. Yukarıda belirtilen bu hanlar arasında özellikle *El-Hac Ömer Ağa Hanı*' nin , yabancıları *misafir* olarak barındırdığına şahit oluyoruz. ⁴⁵⁶ Bu durum , *El-Hac Ömer Ağa Hanı*'

⁴⁵¹ Bk. *Mecmua nevinden bir yazma* , Sinop Dr. Rıza Nur Kütüphanesi , Nu : 587 , s. 14.

⁴⁵² Bk. SŞS , Nu: 86 , s. 1 , vesika : - (numarası yok) , vesika tarihi : - (yok) .

⁴⁵³ Bk. Aynı defter , s. 10 , vesika : 215 , vesika tarihi : 20 Şevval 1157.

⁴⁵⁴ Bk. Aynı defter , s. 47 , vesika : 275 , vesika tarihi : 23 Cemaziyelahir 1119.

⁴⁵⁵ Bk. ve krş. Aynı defter , s. 10 , 47 , vesikalar : 215 , 275 , vesikalar tarihi : 20 Şevval 1157 , 23 Cemaziyelahir 1159.

⁴⁵⁶ Bk ve krş. Bk. BOA , Cevdet , Belediye , Nu : 1409 , vesika tarihi : 29 Şaban 1149 (derkenarların tarihleri : 2 L 1131 , 13 L 1149 , 15 L 1149) ; SŞS , Nu : 89 , s. 13 , 13 . 58-57 , vesikalar : 22 , 23 , 107 , vesikalar tarihi : 2 Zilkade 1149 , Zilkade ortası 1149 , 22 Muharrem 1150 ; SŞS , Nu: 86 , s. 1 , 10 , 47 , vesikalar : -

nın bugün otel dediğimiz hizmete yönelik işyerleri arasında *rağbet edilen* bir yer olduğu intibasını vermektedir : Yukarıda belirttiğimiz biri **Tırnavîli** diğeri kuyumculuk mesleğine mensup **Çorumlu** şahısların *misafir olarak* bu handa kalmaları ve burada misafiren kaldıkları sırada da ölmeleri buna işaret eder. Nikola oğlu Hanı'nda *nühas (bakır) muhafazasının düşünülmesi* , bu hanın daha ziyade bir ambar hizmetinde bulunduğunu gösterir. *Kaban Çarşısı'*ndaki **Çakmakolu Hasan Beşe ibn Mehmed Hanı'**nin iş ve hizmet hacminin niteliğinin ne olduğunu , zikredildiği vesikadan tesbit mümkün olmamıştır. Bu han , **Çakmakolu Hasan Beşe ibn Mehmed'** in ölümü nedeniyle , terekisi arasında zikredilmiştir. Bu han hakkında bundan başka bilgiye rastlanmamıştır.

Sinop'un taşra kısmında bulunan han ise *Koyluş Hanı* diğeri bir adıyla *Kârbânsaray Hanı* idi. Bu *Kârbânsaray (kervansaray) Hanı'*nin bulunduğu yer , Çeharşenbe nahiyesindeydi.⁴⁵⁷ Bu han Sinop şehrinde bulunan hanlardan farklı bir görünüm arz ediyordu : Her şeyden önce bu han , Sinop'un şehir merkezinde olmayıp şehire henüz varmadan bir mahalde , kervanların gelip geçtiği yolcuların durakladığı yol üzerinde bulunup Çeharşenbe nahiyesinde kurulmakla , birinci farklı özelliğini ortaya koymuş oluyordu. İkincisi ise , Sinop şehrinde bulunan diğeri hanlar gibi , şahıslara ait bir han değildi ve onlar gibi şahıs isimleriyle anılmıyordu ; *vakıf kervansaray hanı* idi.

Çeharşenbe nahiyesindeki bu vakıf *Kârbânsaray Hânı* , *mütevelliler* tarafından idare olunuyordu. İncelediğimiz dönemde bu hanın bir çok sorunları vardı. Bakımsızlık ve idarî yönden kendini gösteren bu sorunlar , vakıf hanının gerçek rolünü oynamasına mani oluyordu. Bir kere , idarî yönden "*vakıf hanının sorunlarının üstesinden gelir*" vasfına sahip olup vakıf hanının mütevelliliğine layık ve müstahak şeklinde gösterilen ve vakıf hanının mütevelliliğine tayin edilen veya bu vakıf hanının mütevelliliğini elde eden *şahıslar* , mütevelliliği (*tevliyyeti*) *ellerine geçirdikten sonra* , tevliyyete rağbet etmeyip vakıf hanının sorunlarıyla ilgilenmemeye başlıyor , *vakıf hanının gelirlerini kendi emelleri dağrultusunda sarfedip* , zimmetlerine geçiriyorlardı. Böylece onlar , vakıf hana iki yönlü bir darbe indirmiş oluyorlardı : Onların bu tutumu sadece vakıf hana zarar vermiyor ve onun harab olmasına neden olmuyor , aynı zamanda hanının gerçek rolünü icra edememesi yüzünden *yolcuların* , gelip geçen *kervan sahiplerinin* daha doğrusu *ticaretle uğraşanların* mağdur olmasına , sonuç olarakta *ticaretin inkıza uğramasına* sebep oluyorlardı. Bu husus , vakıf hanının mütevellilerinin değiştirilmelerine dair rastladığımız vesikalarda , açıkça görülebilmektedir :

Kârbânsaray (Kervansaray) Hanı diğeri adıyla *Koyluş Hanı'*nin 1131 senesinden önceki *mütevellisi* , Muhammed (Mehmed) Şaban idi. 20 Şevval 1131 (18 Ağustos 1719) de adı geçen mütevelliliğin , bu şahıs üzerinden kaldırılarak Abdüsselam ve Seyyid Mustafa isimli şahıslara , *ortak olarak (ber-vech-i iştirak)* yani yarım mütevellilik hissesi Abdüsselam diğeri yarım hisselik mütevellilik hissesi de Seyyid

(numarası yok) , 215 , 275 , vesika tarihi : - (yok) , 20 Şevval 1157 , 23 Cemaziyelahir 1159 ; Bk. Mecmua nevinden bir yazma , Sinop Dr. Rıza Nur Kütüphanesi , Nu : 587 , s. 14.

⁴⁵⁷ Bk. ve krş. BOA , Cevdet , Bahriye , Nu : 1409 , vesika tarihi : 29 Şaban 1149 (arz) , 20 L 1131 (derkenar tarihi) ; ŞŞS , Nu : 89 , s. 13 , 13 , vesikalalar : 22 , 23 , vesikalalar tarihi : 2 Zilkade 1149 (nişan) , Zilkade ortası 1149 (ferman).

Mustafa olmak üzere , tevcih edilmişti.⁴⁵⁸ Vakıf hanın mütevelliliğinin bu şekilde iki şahısa birlikte tevcih edilmesi , onun iş hacmi ve sorunlarının büyük olduğuna işaret etmektedir.

Vakıf han mütevelliliğinin Muhammed (Mehmed) Şaban üzerinden kaldırılıp isimleri yukarıda zikredilen iki şahsa tevcih edilmesinin sebebi, Muhammed Şaban'ın başka işlerle uğraşıp gelip-giden yolcular ve vakıf hanla ilgilenmemesi ,⁴⁵⁹ böylece vakıf hanın harap olmasına hanın *tamir ve termime* muhtaç duruma düşmesine⁴⁶⁰ sebep olması idi. Diğer taraftan *vakıf hanın gelirini* kendi masrafına sarfedip⁴⁶¹ *vakıf malı ve gelirine* zarar vermesiydi. Muhammed Şaban'ın müteveli veya idareci olarak *hana karşı bu tutumu* üzerine tarafsız (garazsız) müslümanlar tarafından *durumun haber verilmesi* , mütevelliliğin onun üzerinden alınıp Abdüselam ve Seyyid Mustafa'ya tevcih edilmesi için Sinop kadısı Ali Efendi'nin arzını icab ettirmişti. Belirtilen sebeplerden dolayı Sinop kadısı Ali Efendi'nin , Muhammed Şaban'ın yerine vakıf hanın mütevelliliğine Abdüselam bin Hüseyin ve Seyyid Mustafa' nın mahal ve müstehak olduğu , bunların ortak olarak vakıf hana müteveli olmaları ve vakıf hanın mütevellisi olduklarına dair kendilerine berat verilmesi konusunda sunmuş olduğu arzı üzerine , 20 Şevval 1131'de sadır olan Rûs-ı Hümayun gereğince vakıf hanın mütevelliliği Muhammed Şaban üzerinden kaldırılıp adları geçen şahıslara müstereken tevcih edilmişti. Ali'den sonraki Sinop kadısı olan Ahmed' in 29 Şaban 1149 (3 Ocak 1737) tarihli arzına düşülen 13 L 1149 (14 Şubat 1737) tarihli derkenar kayıtları bunu göstermektedir.⁴⁶²

Çeharşenbe nahiyesinde bulunan bu *Kârbânsaray Hanı*' nın 1131 senesinde *mütevellisinin değiştirilmesi* , onun sorunlarının çözümlenmesine yetmemişti. Zira , yeni mütevellilerden *Abdüselam bin Hüseyin* de , önceki müteveli Muhammed bin Şaban gibi , *vakfın sorunlarını halletmekten onun bakım ve onarımını gerçekleştirmekten ziyade gelirlerinden şahsi masraflarına harcamak suretiyle* ona zarar vermeye devam etmişti. Abdüselam bin Hüseyin , tıpkı önceki müteveli gibi vakfın tevliyyetine rağbet etmeyip tamir ve termime muhtaç olan *Kârbânsaray Hanı*' nin durumunu düzeltemediği gibi , gelip geçen ve bu vakıf handa durmak veya kalmak isteyen *yolcuların (ebna-i sebilin) sıkıntı çekmelerine* aldırılmamış , bir önlem üretmemiş ve almamıştı. Nitekim , onun bu tavrı da şikayetlere sebep olmuştu :

Abdüselam ve Seyyid Mustafa 'nın üzerinde bulundurduğu nisf mütevelliliği sırasındaki vakıf hana karşı tutumu ile vakıf hanın harap durumunu , tarafsız (garazsız) müslümanlar Sinop kadısına iletmişlerdi. Vakıf han ve nisf mütevelliliği üzerinde bulunduran şahısla ilgili durumun kendisine iletilmesi üzerine , önceki Sinop kadısı Ali Efendi' nin yaptığı gibi Sinop'ta kadılık makamında bulunan Ahmed de , 29 Şaban 1149 (3 Ocak 1737) senesinde bir arz kaleme alarak , Abdüselam bin Hüseyin' in vakıf hanın nisf(yarım) mütevelliliğinin üzerinden kaldırılıp yerine vakıf hanın tamir ve termimine kadir olarak vasıflandırılan *Ahmed Halife ibn Yusuf*

458 Bk. BOA , Cevdet , Bahriye , Nu : 1409 (Sinop Kadısı Ahmed'in 29 Şaban 1149 tarihli arzına düşülen *derkenar kayıtları*) , derkenar tarihleri : 20 L 1131 , 13 L 1149.

459 Bk. Aynı tasnif , aynı vesika (Sinop Kadısı Ahmed'in arzı).

460 Bk. Aynı tasnif , aynı vesikalar ve derkenar kayıtları.

461 Bk. Aynı tasnif , aynı vesikanın 13 L 1149 tarihli derkenar kaydı.

462 Bk. Aynı tasnif , aynı vesikanın derkenar kayıtları.

un mütevellî olması ve eline yeniden beraat verilmesi ni isteyen umumi arzuyu gerekli merciye iletmişti .⁴⁶³

Sinop kadısı Ahmed' in bu arzı kabul görmüş , 15 Şevval 1149 tarihli Rûs--1 Hümayun gereği *Ahmed Halife ibn Yusuf* adına beratın verildiği sadır olan 2 Zilkade 1149 (4 Mart 1737) tarihli bir nişan emrinde ifade olunmuştur. Ahmed Halife ibn Yusuf , *bu emre göre* , Abdüselam bin Hüseyin' in yerine vakıf hanın nısf (yarım) tevliyyetini tasarruf edecekti. Onun nısf mütevelliliği tasarrufu kendinden önce nasıl olagelmisse ona göre olacaktı.⁴⁶⁴ Abdüselam bin Hüseyin , halefi olan Ahmed Halife ibn Yusuf ' un arz-ı haline göre , vakıf hanın nısf mütevelliliğini , *1131 senesinden 1149 'a kadar* üzerinde bulundurup tasarruf etmişti .⁴⁶⁵

Ahmed Halife ibn Yusuf , *Kârbânsaray* diğer adıyla *Koyluş Hanı mütevelliliğine* tayin edildikten (2 zilkade 1149 / 4 Mart 1737) sonra , sunmuş olduğu bir *arz-ı halinde* , vakıf hanın kendinden önceki yönetimiyle ilgili olarak , bugünkü rapor olarak nitelendirdiğimiz yazı usulünde olduğu gibi , meseleleri dile getirmiş , gerekenin yapılmasını istemişti : O , *arz-ı halinde* (raporunda) kendinden önceki mütevellî olan Abdüselam bin Hüseyin' in "*vakıf han nısf mütevelliliği*" zamanında , vakıf malını *yeyip içtiği* , zimmetinde de *yenecek vakıf malı bulunduğunu* ifade etmişti. Böylece o , bir vakıf han mütevellisi (yöneticisi) olarak , daha önce vakıf hanın uzun süre nısf mütevelliliğini üzerinde bulunduran selefi Abdüselam bin Hüseyin'in kendi zamanındaki yönetimi sırasında uygulamış bulunduğu gayr-i kanunî ve haksız muamele ve idaresinden *soruşturma geçirmesine* , Rikab-ı Hümayun'a bir arz-ı hal sunmakla zemin hazırlamış oluyordu. Vakıf hanın bu yeni nısf mütevellisi tarafından sunulan ve selefinin yolsuzluğunu , gayr-i kanunî ve keyfî uygulamalarını dile getiren arz-ı halî üzerine , Abdüselam bin Hüseyin'in yeni mütevellî tarafından bildirilen şüpheli görülen durumları , *tutulan müfredat defterlerinde* incelenerek gereği gibi hak üzere araştırılıp ortaya çıkarılması , eğer yeni mütevellinin ilamında (arz-ı halinde) belirttiği gibi ise , Abdüselam bin Hüseyin' e hukukun icrası istenmiş , hesap edilip muhasebesi yapıldıktan sonra onun zimmetinde olan vakıf malı ve parasının *az veya çok her ne olursa olsun* tesbit edilip vakıf adına alınması emredilmişti .⁴⁶⁶

İşte yukarıdan beri hakkında bilgiler verdiğimiz vakıf kervansaray hanı ile Acemoğlu Hanı' nın maruz kaldığı durum ve hadiseler , Sinop'un *ticaret hayatındaki arızaları , problemleri* göstermesi bakımından dikkat çekmektedir. Bu hadiseler , ticaret hayatının akışını frenleyen mühim hadiselerdi. Bu meselelere , *hükümet ve müesseselerin idarecileri* tarafından üretilen çözüm yollarının verimliliği sonraki dönemlerde ortaya çıkacaktı.

Buraya kadar hakkında bilgiler verdiğimiz Sinop şehri içindeki hanlar ile Sinop'un taşra kısmında Çeharşenbe nahiyesinde yer alan vakıf Kervansaray hanının aynı kategoride ele alınıp alınamıyacağı söz konusu edilebilir. Ancak , yukarıdaki açıklamalar gösteriyor ki *şehir içindeki hanlar* ile *şehir dışındaki hanlar* , ticarî

⁴⁶³ Bk. Aynı tasnif , aynı vesika (Sinop Kadısı Ahmed'in arzı).

⁴⁶⁴ Bk. SŞS , Nu : 89 , s. 13 , vesika : 22 , vesika tarihi : 2 Zilkade 1149 (4 Mart 1737). (Nişan).

⁴⁶⁵ Bk. SŞS , Nu : 89 , s. 13 , vesika : 23 , vesika tarihi : Zilkade ortası 1149 (Mart ortaları 1737) .(Ferman).

⁴⁶⁶ Bk. Aynı defter , aynı yer ve vesika .

gayelere yönelik olmakla birlikte , muhteva ve nitelik yönünden nisbeten birbirinden farklılık arz etmektedirler ve buralar , belli bir insan kesiminin hizmet faaliyeti içinde yer alarak yolculara , misafirlere , kervanlara kısaca *ticaret erbabına* hizmet sunmaları , bununla mükellef tutulmaları sebebiyle , *işyerleri* niteliğini taşımaktaydılar.

e) Fiyat Hareketleri

Sinop'un *iç ticaretinin* belirleyici unsurları arasında, ele almamız gereken hususlardan birisi de , *eşya ve mal fiyatlarındaki hareketlilik* , fiyatların tesbitinde *izlenen yol* , fiyatlar tesbit edilirken *tüketicinin* , *üreticinin* , *işleyicinin* göz önüne alınması ve *onların kâr hadleri* ile işleyicinin yahut esnafın *fiyat problemleri* idi.

Eşya ve mal fiyatlarında bir hareketlilik söz konusuydu. Bu hareketlilik , bir kontrol mekanizmasının denetiminde , taraflara belli bir oranda kâr sağlama imkânı tanıyordu. Bu kontrol mekanizması , bütün Osmanlı ülkesinde *bölgesel mahiyette* fonksiyonunu icra ediyordu.⁴⁶⁷ Bu usul XVIII. asrın ilk yarısında Sinop'ta da işlerliğini sürdürüyordu. Fiyatları kontrol işini ve tesbit faaliyetini gerçekleştiren *narh tesbit meclisleri* idi. Bu narh tesbit meclisleri *ayan-ı vilayet* , *ahali-i memleket* ve hukuki temsilci olarak bir kimseden oluşmaktaydı ki bu kimse muhtemelen heyetin başındaki *kadı* oluyordu.

Şehir *esnaf örgütlerinin* , belirtilen fiyat tesbit ve denetim meclislerinin tesbit ettiği *fiyatları aşacak bir davranış* , *kanun ve hukuk dışı* sayılmakta ve haksız olarak telakki edilmekteydi. Bu sebeple , *tesbit edilen fiyatları aşan bir satış* , hukukun , dalayısıyla yargı gücünün , bu işle görevli kılınmış fiyat kontrol memurunun harekete geçmesini gerektiriyordu.

Esnaf örgütlerinin fiyat tesbit komisyonları tarafından ortaya konan bir malının *tüketicie satış fiyatında* , gözden kaçan ve *esnafın kâr haddinin aleyhine gelişen önemli bir nokta* olduğu zaman , bu duruma maruz kalan esnaf grubu veya esnaf , aleyhine olan bu durumu yukarıda zikredilen ilgili *fiyat tesbit komisyonuna* iletip *düzeltilmesini* isteyebilirdi. Onların bu talebi üzerine , *durum* ilgili komisyonca *gözden geçirilip* , belli bir *kâr haddini ihtiva eden yeni bir fiyatın* tesbiti mümkün olabilirdi. Böylece esnaf , normal bir kâr haddine ulaşabilirdi. Bu düzenlemeyle ,

⁴⁶⁷ Osmanlılar'da fiyat tesbit hareketleriyle ilgili olarak , genel mahiyette M. S. Kütükoğlu'nun çalışması [bk. Mübahat S. Kütükoğlu , *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defterleri* , İstanbul 1983.] ile bölgesel mahiyette yine aynı müellifin [bk. Mübahat S. Kütükoğlu , « 1009 (1600) Tarihli Narh Defterine Göre İstanbul'da Çeşitli Eşya ve Hizmet Fiyatları » , *İÜEF Tarih Enstitüsü Dergisi* , Sayı : 9 (İstanbul 1978) , s. 1-85.] , Eşref Eşrefoğlu'nun [bk. Eşref Eşrefoğlu , « İstanbul'da İhtisab Mevzuatı ve 1682-1684 Senelerinde İhtisab Mukataası İle İlgili Bir Belge » , *İÜEF Tarih Enstitüsü Dergisi* , Sayı : 4-5 (İstanbul 1974) , s. 195-211.] , M. Çağatay Uyluçay'ın [bk. M. Çağatay Uyluçay , *XVIII. Yüzyılda Manisa'da Ziraat , Ticaret ve Esnaf Teşkilatı* , I , İstanbul 1942 , s. 25-35 , 61-83.] , Rifat Özdemir'in [bk. Rifat Özdemir , *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara* , Birinci Baskı , Ankara 1986 , s. 251- 262.] çalışmalarına müracaat olunabilir.

esnafın kendisi korunduğu gibi , tüketici , üretici , işleyici de karşılıklı olarak korunmuş olunurdu. Bu şekilde bir fiyat politikasıyla , tarafların seslerinin yükselmesine fırsat verilmemiş bulunulurdu. Nitekim , Sinop' ta *fiyat hareketlerinin* muhatap olduğu *uygulama* bu doğrultuydu.

Sinop' ta fiyat tesbit komisyonlarınca *ürettiği , imal ettiği , işlediği ve sattığı* mallarına narh konan *esnaf grupları olarak* , elimizdeki mevcut vesikalarda sadece *ekmekçi , kasap , sabuncu , mumcu ve nalbantçılara* rastlanmıştır. Bu esnaf gruplarından başka , ürettiği , imal ettiği , işlediği ve sattığı mallarına narh konan başka bir esnaf grubuna tesadüf edilmemiştir. Bütün bunlar , fiyat tesbit hareketinin , *mum , sabun , ekmek , et* ve çeşitli kullanım alanlarına sahip canlılar olan hayvanların ayak sağlıklarıyla ilgili *nal* gibi Sinop ahalisinin *acil ihtiyaçlarına cevap verecek mallar* üzerinde gerçekleştirildiğini gösterir.

Bu *ekmekçi , kasap , mumcu , sabuncu ve nalbant* esnafına mensup kemseler mallarını satacakları zaman , *belli tarihler arasında* bu malların *fiyatlarının sabit tutulmasını öngören*. fiyat tesbiti yapılmakta , tesbit edilen fiyatlar üzerinden de söz konusu malların pazarlanması veya işlem görmesi mümkün olmaktadır. Bu fiyat tesbit işi , Sinop'ta bulunan *ayan-ı vilayet , ahali-i memleket ve hukuk marifeti ve ittifakları* ile gerçekleştirilmekteydi. Esasen söz konusu malların tesbit edilen fiyatları , hukuken Mahkame' ce resmleştirilmiş oluyordu. Nitekim , rastladığımız vesikalarda « ... senesinde ... günü *ayân-ı vilâyet ve ahâli-i memleket ve ma'rifet-i şer'*le verilen narhlardırki » ,⁴⁶⁸ « *A'yân-ı vilâyet ma'rifeti ve ma'rifet-i şer'*e ... esnafına verilen narhdır » ,⁴⁶⁹ « *bi-medîne-i Sinob ahâlileri ma'rifetiyle ve ma'rifet-i şer'*le ... verilen narhdır ki ... » ,⁴⁷⁰ « *faziletlü efendimiz hazretleri , a'yân-ı vilâyet ve ahâli-i memleket ittifaklarıyla tâifesine müceddiden virilen narhdır ki »*⁴⁷¹ « ... günü *a'yân-ı vilâyet ma'rifetleri ve ma'rifet-i şer'*le ... tâifesine müdeddiden virilen narhdır ki ... » ,⁴⁷² « *Cümle ma'rifeti ve ma'rifet-i şer'*le ... esnafına virilen narhdır »⁴⁷³ gibi ve benzeri *narh tesbit kayıtları* bunu göstermektedir.⁴⁷⁴

Esnaflar grubu , fiyat tesbit komisyonlarınca yapılan bir fiyat tesbitinde , belli bir kâr haddine ulaşmayınca , *fiyat tesbit komisyonunun verdiği fiyatı* kabul etmeyebilirdi. « *Ruz-ı hazr ibtidâsından a'yân-ı vilayet ve ahâli ma'rifetleri ve ma'rifet-i şer'le kassaban tâifesine narh virildikde : (...) kassaban dahi narh-ı mezbûri kabul ettikleri kayd-ı şüd* »⁴⁷⁵ şeklindeki kayıt bu hususu göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Diğer taraftan esnaf , imal edip sattığı malın narh fiyatının tesbit edilmesinden sonra , bu malın hammaddesinin fiyatlarının yükselmesi nedeniyle kâr haddi düşmüş yahut zarar durumuna gelmiş bulunmasından dolayı , *önceden tesbit edilen narh fiyatının* , hammaddenin pahalılaşması göz önünde bulundurularak *yeniden*

468 Bk. SSS , Nu : 89 , s. 1 , vesika : - (numarası yok) , vesika tarihi : 24 Şevval 1149.

469 SSS , Nu : 86 , s. 2 , vesika : 197 , vesika tarihi : 18 Rebiülahir 1157.

470 Bk. Aynı defter , s. 2 , vesika : - (numarası yok) , vesika tarihi : 16 Zilkade 1157.

471 Bk. SSS , Nu : 89 , s. 1 , vesika : - (numarası yok) , vesika tarihi : 11 Şaban 1150

472 Bk. SSS , Nu : 86 , s. 63 , vesika : - (numarası yok) , vesika tarihi : 4 Safer 1160.

473 Aynı defter , s. 191 , vesika : 2 , vesika tarihi : 11 Muharrem 1160.

474 Ayrıca şu narh tesbit kayıtlarına da mütacaat olunabilir : SSS , Nu : 89 , s. 79 , vesika : - (numarası yok) , vesika tarihi : - 1149(?) ; SSS , Nu : 86 , s. 3 , 44 , 87 vesika : 202 , - (numarası yok) , - (numarası yok) , vesika tarihi : Receb'in başı 1158 , 16 Rebiülahir 1159 , [13 Rebiülahir 1159].

475 SSS , Nu : 86 , s. 87 , vesika : - (numarası yok) , vesika tarihi : [13 Rebiülahir 1159].

tesbitini isteyebilirdi. Esnafın yönünü , « *Lâkin dakik ziyadeye bey' olunduğu haber virilmekle âlâ-tarîki'l-müsâma* »⁴⁷⁶ cümlesi , çok açık bir şekilde açıklar. Sinop'ta ekmekçi tâifesinin böyle bir duruma maruz kalmasına şahit olmaktayız : Önceden *ayan* ve *ahali* ile *şer'* vasıtasıyla *ekmek fiyatı tesbit edildikten sonra* ,un fiyatı artmış bu münasebetle , durum meslek erbabınca haber verilmiş ve ekmek fiyatının yeniden düzenlenmesi istenmişti.⁴⁷⁷

Un fiyatının yükselmesi nedeniyle ekmek fiyatının da değişmesi , kâr haddinin normal seyri için pek tabiiydi. Zira esnafın , işinden , icra ettiği sanatından ve sarfetmiş olduğu emeğinden belli bir pay alıp kâr etmesi normaldi. İşte bu bakımdan *esnafın korunması* veya belirli bir kâr haddine ulaşması için , fiyat tesbitinde *iki yol izlenmişti* . Birincisi ekmeğin , *gramajını düşürüp* fiyatını sabit tutmak ; ikincisi ise gramajını sabit tutup *fiyatını artırmaktı* . Nitekim Sinop' ta önceden tesbit edilen ve *120 dirhemliği* ⁴⁷⁸ *1 meblağdan satılan ekmek* , onun ekmek fiyatı tesbit edilirken konan değeri üzerinden fazla fiyatla satılmaya başladığının haber verilmesi üzerine , 120 dirhemden 110 dirheme düşürülerek 1 meblağa satılmasına müsamaha olunmuştu. 240 dirhem olan ikilik ekmek de 220 dirheme düşürülüp 2 meblağdan satılır olmuştu .⁴⁷⁹

Oluşturduğumuz bir tabloda da görüleceği üzere (bk. Tablo : 5 ; s. 176 ' da) *Kassaban , habbazan , sabuncu , mumcu ve nalbant* esnafına verilen narhların yıllara göre görünümü şöyleydi :

Arapça *ğanem* denen *koyun etinin* , 1149 senesi Şevvali'nin 24'ünde varılan karara göre , 1 kıyyesi⁴⁸⁰ *15 meblağ* idi .⁴⁸¹ Bu etin , 1150 senesinde hem Safer ayı hem de Şaban ayında yani ikinci ve sekizinci aylarda fiyatı tesbit olunmuştu .⁴⁸² Koyun etinin 1 kıyyelik miktarı , Safer ayında tesbit edilen fiyatı *12 meblağdan*⁴⁸³ Şaban ayındaki fiyatı ise 1149 senesinde olduğu gibi , *15 meblağ* üzerinden satışa sunulmuştu.⁴⁸⁴ 1158 senesinde ise , aynı miktardaki koyun etinin *14 meblağdan* satılması kararlaştırılmıştı.⁴⁸⁵ Bu duruma göre koyun eti . 1149 senesinde 15 meblağdan satılırken , 1150 yılının biri Safer ayında *12 meblağ* değeri Şaban ayında *15 meblağdan* satılmaya başlanmıştı. Bu etin fiyatı , 1149 yılında *15 meblağa* satılırken 1150 yılının Safer ayında alınan kararla *12 meblağa* düşürülmüş , ikinci olarak fiyatı aynı yılın Şaban ayında tekrar *15 meblağ* üzerinden satılmaya başlanmış

476 Aynı defter , s. 3 , vesika : 202 , vesika tarihi : Receb başı 1158.

477 Bk. Aynı defter , aynı yer ve vesika.

478 *Dirhem* , kıyye adı ile de anılan *bir okkanın* 1 / 400'i idi ve 3,148 gramlık bir veznin adıydı. 400 dirheme bir *okka* denmekteydi. *15 dirhem* , *1 miskal* itibar olunmuştur. Miskal'in 1 / 4'üne denk denirdi. *44 okkaya* ise *kantar* , 4 kantara da Çeki adı verilmekteydi. Ağırlık birimi olarak gram kabul edilmeden önce , İstanbul'da 1 dirhem 3,207 grama tekabül ediyordu. [Bk. ve krş. Mehmet Zeki Pakalın , *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* , I , Üçüncü Basılış , İstanbul 1983 , s. 454 ; Midhat Sertoğlu , *Osmanlı Tarih Lû ğatı* , İkinci Baskı , İstanbul 1986 , s. 86.

479 Bk. SŞS , Nu : 86 , s. 3 , vesika : 202 , vesika tarihi : Receb başı 1158.

480 *Kıyye* , *okka* adlı eski ağırlık ölçüsününün *diğer ismi* olup , *400 dirhemden* ibaretti. (Midhat Sertoğlu , Aynı eser , s. 186.)

481 Bk. SŞS , Nu : 89 , s. 1 , vesika : - (numarası yok) , vesika tarihi : 24 Şevval 1149 .

482 Bk. ve krş . Aynı defter , s. 1 , vesika : - (numarası yok) , vesika tarihi : 21 Safer 1150 ; Aynı defter , s. 1 , vesika : - (numarası yok) , vesika tarihi : 11 Şaban 1150.

483 Bk. Aynı defter , s. 1 , vesika : - (numarası yok) , vesika tarihi : 21 Safer 1150.

484 Bk. Aynı defter , s. 1 , vesika : - (numarası yok) , vesika tarihi : 11 Şaban 1150.

485 Bk. SŞS , Nu : 86 , s. 87 , vesika : - (numarası yok) , vesika tarihi : [13 Rebiülahir 1159(?)] .

BAZI ESNAF GRUPLARINA VERİLEN FİYATLAR

Narh Verilen Esnaf Grubu.	Malın Cinsi				Ölçüsü		Fiyatı		Narhın verildiği sene veya tarih	Vesika
	Lahm Çeşitleri				Dirhem	Kıyye	Meblağ	Para		
	Çanem	Bakar	Keçi	?						
KASSABAN (Kasaplar)	X	—	—	—	—	1	—	6	?	(SSS, Nu: 89, s.78, v.1.yok.)
	—	x	—	—	—	1	—	4	.	
	X	—	—	—	—	1	15	—	24 Şevval 1149	
	—	x	—	—	—	1	6	—	.	(SSS, Nu: 89, s. 1, v.t.yok.)
	—	—	x	—	—	1	12	—	.	
	X	—	—	—	—	1	12	—	21 Safer 1150	
	—	x	—	—	—	1	6	—	.	
	—	—	x	—	—	1	10	—	.	
	X	—	—	x	—	—	—	—	.	
	—	—	x	—	—	1	15	—	11 Şaban 1150	
—	—	x	—	—	1	12	—	.	SSS, Nu: 89, s. 1 v. yok)	
—	x	—	—	—	1	6	—	.		
a'lâ lahm-i çanem	—	—	—	—	—	1	14	—	[Muhtemelen 1158 veya 59]	
—	a'lâ lahm-i bakar	—	—	—	—	1	7	—	.	SSS, Nu: 89, s. 87, v. yok)
—	—	Ma'z	—	—	—	1	12	—	.	
HABBAZAN (Ekmekçiler)	Etmek Çeşitleri									
	Ekmek	Nân-ı aziz	İkilikleri							
	—	x	—		100	—	—	1	.	SSS, Nu: 89, s. 44, v. 2 yok)
	x	—	—		130/105	—	1	—	24 Şevval 1149	SSS, Nu: 89, s. 2 v. yok)
	x	—	—		85	—	1	—	11 Şaban 1150	SSS, Nu: 89, s. 1 v. yok)
	—	x	—		121	—	1	—	16 Zikâz 1147	SSS, Nu: 86, s. 2, v. 147)
	x	—	—		120	—	[2]	—	Reteb-i kâğıdı	
	—	—	x [ekmek iktilisi]		240	—	2	—	.	SSS, Nu: 86, s. 3, v. 200)
	—	—	x [ikilik nân-ı aziz]		220	—	1	—	.	
—	x	—		110	—	1	—	16 Rebu'l-âhır 1150	SSS, Nu: 89, s. 44, v. yok)	
x	—	—		70	—	1	—	4 Safer 1160	SSS, Nu: 89, s. 44, v. yok)	
MUMCU	Mum Çeşitleri				Ölçüsü		Fiyatı		Narhın verildiği sene	Vesika
					Dirhem	Kıyye	Meblağ	Para		
	mum				—	1	34	—	18 Rebu'l-âhır 1159	SSS, Nu: 86, s. 2, v. 197)
	"				—	1	—	—	Min Cemaz ve ahî (1157)	SSS, Nu: 86, s. 191, v. 2)
	"				—	1	38	—	12 Muharrem 1160	SSS, Nu: 86, s. 191, v. 2)
mum-ı revğan				—	1	38	—	4 Safer 1160	SSS, Nu: 86, s. 191, v. 2)	
SABUNCU	Sabun Çeşitleri								Narhın verildiği sene	Vesika
	Sabun	Ham	Kara		—	1	8	—		
	"	Hâm			—	1	8	—	4 Safer 1160	SSS, Nu: 86, s. 63, v. yok)
NÂL'BEND Nalbantlar)	Cinsi	Vasfı							Narhın verildiği sene	Vesika
	NA'L	Bir geyim			—	—	40	—		
	KAYAR				—	—	20	—	.	

Tablo : 5

fakat 1158 veya 1159'da yeniden düşürülerek 14 meblağdan işlem görmüştü .1150 senesine göre 1158 veya 1159 senelerindeki *düşük koyun eti fiyatı* nın değeri 1149 senesindeki koyun eti fiyatına çok yakındı : 1150 yılının Safer ayında alınan karara göre , aynı yılın Şaban ayına kadar koyun eti fiyatı , 1149 senesindeki fiyatından 3 meblağ birden düşürülürken , 1158 veya 1159 senesinde 15 meblağdan sadece 1 meblağ düşünülerek 14 meblağdan işlem görmüştü.

Koyun eti fiyatlarındaki yıllara göre bu düşüş ve yükseliş , *koyun üretimi* ile bağlantılı olsa gerektir. Koyun üretiminin azlığı veya çokluğu , et fiyatlarında yükseliş ve düşüşe neden olabilirdi.: Koyun eti fiyatlarının düşüşü koyun üretimindeki artışa , yükselişini ise o yıldaki koyun üretiminin azlığına bağlamak mümkündür. Bununla beraber , *fiyatların bu şekilde oynak bir tablo çizmesinde* , paranın değerindeki *artış ve azalışın* da rol oynayabileceğini hesaba katmak gerekir.

Keçi fiyatlarında görülen tablo da , aşağı yukarı *koyun fiyatlarındaki* gibidir. Şevval 1149 ' da 1 kıyyesi 12 meblağ olarak tesbit edilen *keçi eti fiyatı* ,⁴⁸⁶ 1150 Safer ayında koyun etindeki düşme gibi , 12 meblağdan 2 meblağ düşürülüp , 10 meblağ üzerinden işlem görmüştü.⁴⁸⁷ Koyun eti de aynı tarihlerde 15'den 12 meblağa indirilerek 3 meblağlık bir düşüş göstermişti. Şaban 1150 'de yine koyun eti fiyatındaki yükseliş gibi , keçi eti fiyatı da yükseliş göstermiş 1149 senesindeki fiyatından satılması kararlaştırılmıştı.⁴⁸⁸ Bu fiyat , 1158 veya 1159 'larda keçi eti için değişmemiş , 1 kıyyesi 12 meblağdan satılmaya devam olunmuştu.⁴⁸⁹ Halbuki koyun eti , 1150 senesine göre 1158 veya 1159 'larda 1 meblağ düşmüştü. Bu tarihlerde Sinop ve civarında *keçi üretiminin* koyun üretiminden fazla olduğunu , en azından halkın keçi eti sıkıntısına düşmeyecek kadar üretimi gerçekleştirdiğini , buna bağlı olarak da keçi eti fiyatının 1150 ile 1158 veya 1159'larda sabit tutulduğu söylenebilir.

Bakar yani sığır eti fiyatlarına gelince , Şevval 1149' da yapılan tesbite göre , 1 kıyye *sığır eti* 6 meblağa satılacaktı.⁴⁹⁰ Bu fiyat, aşağı yukarı bu tarihte 12 meblağdan satılacak olan keçi eti fiyatının tam yarısını , 15 meblağdan satılacak olan koyun etinin de yarısından daha az bir miktarını teşkil ediyordu. *Sığır etinin* 1149 yılında 6 meblağ olarak tesbit edilen bu fiyatı , 1150 yılında Safer ve Şaban aylarında düzenlenen her iki fiyat tesbiti sırasında da aynı tutulduğu , yükseliş veya düşüş göstermediği gözlenmektedir. ⁴⁹¹ Fakat , 1158 veya 1159'larda 1 kıyyelik *sığır etinin* 1 meblağ yükselişle 7 meblağ üzerinden satışa sunulması kararlaştırılmıştı .⁴⁹²

Bütün yukarıda bahsedilenler göstermektedir ki , Sinop'ta *kasaplar* , fiyat tesbitini gerektirecek kadar yaygın olan 3 çeşit hayvan eti satmaktadır. Bunlar, yukarıda çeşitli vesilelerle zikrettiğimiz gibi , *koyun* , *keçi* ve *sığır* etleri idi. Bunlardan *en yüksek fiyattan satılanı* , yıllara göre 15 (Şevval 1149'dan itibaren) ,

486 Bk. SŞS , Nu : 89 , s. 1 , vesika : - (numarası yok) , vesika tarihi : 24 Şevval 1149.

487 Bk. Aynı defter, s.1, vesika: - (numarası yok), vesika tarihi: 21 Safer 1150.

488 Bk. Aynı defter, s.1, vesika: - (numarası yok), vesika tarihi: 11 Şaban 1150.

489 Bk. SŞS , Nu : 86 , s. 87 , vesika : - (numarası yok) , vesika tarihi: [13 Rebiülahir 1159(?)].

490 Bk. SŞS , Nu : 89 , s. 1 , vesika : - (numarası yok) , vesika tarihi : 24 Şevval 1149.

491 Bk. ve krş. Aynı defter , s. 1 , vesika : - (numarası yok) , vesika tarihi : 21 Safer 1150 ; Aynı defter ,

s.1, vesika : - (numarası yok) , vesika tarihi : 11 Şaban 1150.

492 Bk. SŞS , Nu : 86 , s. 87 , vesika : - (numarası yok) , vesika tarihi: [13 Rebiülahir 1159 (?)].

12 (Safer 1150'den itibaren) , 15 (Şaban 1159'dan itibaren) ,14 (1158 veya 1159'dan itibaren) meblağ olmak üzere *koyun eti* ydi. Bundan sonraki en yüksek et fiyatını , yine yıllara göre 12 (Şevval1149'dan itibaren) , 10 (Safer 1150'den itibaren) , 12 (Şaban 1150'den itibaren ve 1158 veya 1159 'larda) meblağla *keçi eti* teşkil etmekteydi. *Sığır eti* ise 6 (Şevval 1149 , Safer 1150 , Şaban 1150'de yapılan fiyat tesbitine göre) ve 7 (1158 veya 1159'larda) meblağla *en son sırayı* almaktadır.

Kassaban taifesinin sattığı etlerin *cinsiyle* ilgili olarak *ğanem* , *bakar* , *keçi (ma'z)* , *âlâ lahm-ı ğanem* , *âlâ lahm-ı bakar* tabirlerine rastlamaktayız .⁴⁹³

Ekmeççi tâifesi tarafından imal edilen ekmeçler , "*nân-ı azîz* " ,⁴⁹⁴ "*ekmek*" ,⁴⁹⁵ "*ikilik nân-ı azîz*" ,⁴⁹⁶ "*ekmek ikilisi*"⁴⁹⁷ adıyla anılıyordu. Bunların fiyatlarına gelince , 1149 senesinde 100 dirhem olan *nân-ı azîz* , 1 paradan satılmakta iken⁴⁹⁸ Zilkade 1157'de alınan kararla ağırlığı 100'den 121 dirheme çıkarılmış ve bu 121 dirhemlik *nân-ı azîz* aynı fiyat üzerinden (*1 meblağdan*) satılmaya devam edilmişti.⁴⁹⁹ *Nân-ı azîz* denilen ekmeğin fiyatı hep sabit tutulup 1 meblağdan işlem görürken , 1149'dan 1159'a kadar gramajı sürekli değiştirilmiştir. Mesela , 1157'de 121 dirhem olan *nân-ı azîz* , 1159 Rebiülahir'inde 110' a düşürülmüştü.⁵⁰⁰ Fakat ağırlıkları değişik olan söz konusu ekmeğin fiyatı hep sabit tutulup *1 meblağ* üzerinden işlem görmüştü.⁵⁰¹

Nân-ı azîz' in . satış fiyatlarının sabit tutulup ağırlığının düşürülmesi , ekmeççi taifesinin *fiyat tesbitlerinden sonra* düştüğü sıkıntıların neticesini doğrulamaktadır. Un fiyatları yükselmesiyle *ekmeğin* fiyatının hep sabit tutulup , ağırlığının düşürülmesi , ekmeççi esnafının zarar görmeyip belirli bir kâr haddine ulaşması için pek gerekiyordu. Bu hadise , un fiyatlarının artması sonucu ekmeğin fiyatının sabit tutulup gramajının düşürülmesi gerçeğini çok açık olarak göstermektedir. *Un fiyatlarının yükselişini* de unun hammaddesi olan buğday üretiminin az olmasıyla açıklamak mümkün olabilir.

Ekmeççi esnafının *nân-ı azîz* den başka *ekmek* adıyla imal ettiği malın fiyatlarında görülen durum da , aşağı yukarı *nân-ı azîzin* fiyatında görülen durum gibidir. Fiyatlar . hep sabit tutulup , gramajlar üzerinde oynanmış ve değişiklikler yapılmıştır. 1149 Şevval' inde 130 / 105 dirhemlik ekmeğin 1 meblağdan satılması öngörülmüştü.⁵⁰² 1150 Şaban'ında ise bu ekmeğin gramajı düşürülmüş , 85 dirhem

⁴⁹³ Bk. ve krş. SSS , Nu: 89 , s. 1 , 1 , 79 , , vesikalar: - (numarası yok) , - (numarası yok) , - (numarası yok) , vesikalar tarihi : 24 Şevval 1149 , 11 Şaban 1150 , - 1149 (?) ; SSS , Nu : 86 , s. 2 , 2 , 3 , 44 , 63 , 87 , 191 , vesika : 197 , - (numarası yok) , 202 , - (numarası yok) , - (numarası yok) , - (numarası yok) , 2 , vesika tarihi : 18 Rebiülahir 1157 , 16 Zilkade 1157 , Receb başı 1158 , 16 Rebiülahir 1159 , 4 Safer 1160 , [13 Rebiülahir 1159 (?)] , 11 Muharrem 1160 .

⁴⁹⁴ Bk. SSS , Nu: 89 , s. 44 , vesika: - (numarası yok) , vesika tarihi: - (yok) ; SSS , Nu: 86 , s. 2 , 44 , vesikalar : 197 , - (numarası yok) , vesikalar tarihi: 16 Zilkade 1157 , 16 Rebiülahir 1159.

⁴⁹⁵ Bk. SSS , Nu: 89 , s. 1 , 1 , vesikalar: - (numarası yok) , - (numarası yok) , vesikalar tarihi: 24 Şevval 1149 , 11 Şaban 1150 ; Bk. SSS , Nu : 86 , s. 3 , 63 , vesika : 202 , - (numarası yok) , vesikalar tarihi : Receb'in ilk günü 1158 , 4 Safer 1160.

⁴⁹⁶ Bk. SSS , Nu: 86 , s.3 , vesika: 202 , vesika tarihi: Receb'in ilk günü 1158.

⁴⁹⁷ Bk. Aynı defter , aynı yer ve vesika.

⁴⁹⁸ SSS , Nu : 89 , s. 44 , vesika : - (numarası yok) , vesika tarihi : - (yok) .

⁴⁹⁹ SSS , Nu : 86 , s. 2 , vesika : 197 , vesika tarihi : 16 Rebiülahir 1159.

⁵⁰⁰ Bk. Aynı defter , s. 44 , vesika : - (numarası yok) , vesika tarihi : 16 Rebiülahir 1159.

⁵⁰¹ Bk. ve krş. Dipnot : 493 - 499 'da belirtilen yer ve vesikalar.

⁵⁰² Bk. SSS , Nu : 89 , s. 1 , vesika : - (numarası yok) , vesika tarihi : 24 Şevval 1149.

olarak tesbit edilen *ekmek* önceki fiyatından satılmaya başlanmıştır.⁵⁰³ Böylece , 1150 senesi Şaban ayında ekmek , ağırlığı 20 *dirhem* azaltılarak 1149 da olduğu gibi aynı fiyata(1 meblağa) satılır olmuştur.1158 yılında ise , ekmeğin ağırlığı yeniden yükseltildi. 120 *dirheme* yükseltilecek ekmek , ağırlık yönünden 1150 senesinden 35 *dirhem* bir farkla , aynı fiyata yani 1 meblağa satılması kararlaştırılmıştır.⁵⁰⁴ Ancak bu tarihten yani 1158 yılından sonra Safer 1160'da ekmeğin ağırlığında öncekine göre tam 50 *dirhemlik* bir düşüş meydana gelmişti . 70 *dirhem* olan ekmek daha evvelki yıllarda olduğu gibi 1 meblağ üzerinden işlem görmüştü.⁵⁰⁵ Ekmeğin ağırlığının *azaltılıp* fiyatının hep *sabit tutulması* , Osmanlı para politikasında sürümdeki paranın değer kaybetmesi hadisesine işaret edebilir

Ekmeğin ağırlığında, bir yıl öncesine göre 20 *dirhemlik* bir düşüş Şaban 1150'de , iki yıl öncesine göre 50 *dirhemlik* diğer bir düşüş de Safer 1160' ta meydana gelmişti. Aynı şekilde , 1158 Receb'inde 240 *dirhem* olan "*ekmek ikilisi*" (bu iki ekmek demektir) 2 meblağdan işlem görürken ,⁵⁰⁶ "*nân-ı azîz ikilisi*" 220 *dirhem* ağırlığı üzerinden aynı fiyata satılmış ,⁵⁰⁷ bu durum , yani *ikilik ekmeğin veya nân-ı azîzin 240 dirhemden 220'ye düşmesi , onun ziyadeye satılmış olmasından* kaynaklanmıştır. Burada , esasen "*nân-ı azîz*" ve "*ekmek*" adıyla değişik biçimlerde anılan ürünlerin , Sinop'ta fırınlarda yapılan ekmek çeşitleri olduğunu ifade etmiyiz. "*İkilik ekmek*" ile "*nân-ı azîz ikilisi*" olarak anılan ekmekler de ağırlık ve fiyat olarak aynı idi. Bu iki farklı ifade tarzıyla aynı ürün kastedilmiş olmalıdır. Zira farsça bir kelime olan nan , ekmek demek olup , "*nan-ı azîz ikilisi*" de *ikilik ekmek* (iki ekmek birlikte) manasına geliyordu.

Görüldüğü üzere , ekmek satışlarında fiyatlar devamlı olarak 1 meblağ ikilikler için 2 meblağ değer *sabit tutulurken* , bu meblağlar karşılığında satılan ekmeklerin ağırlıkları *sık sık değiştirilmiş* tir. Ekmeğin ağırlığının yıllara göre düşürülüp yükseltilmesi , sonuç olarak da yıllar ilerledikçe düşmesi , şüphesiz düşüşün ve artışın meydana geldiği yıllarda onun hammaddesi olan *buğdayın üretimi* ile de yakından ilgili olmalıdır.

Mum fiyatları ise , Rebiülahir 1157' de 1 kıyyesi 34 meblağ olarak tesbit edilmişken ,⁵⁰⁸ Cemaziyelahir 1157'de aynı miktar mum 12 *para* dan işlem gördürülmüştü.⁵⁰⁹ Muharrem 1160'da ve Safer 1160'da 1 *kıyye* mumun 38 meblağdan satılması kararlaştırılmıştır.⁵¹⁰ 1157 yılından 1160'a kadar 3 *senelik bir zaman dilimi* içinde mum fiyatı , 4 meblağ artmıştı. İmal edildikten sonra fiyatları tesbit edilip , belirtilen fiyatlar üzerinden satışa sunulan mumcu esnafı malları , "*mum*" , "*mum-ı revğan*" ismiyle anılıyordu. ⁵¹¹ Mumun , ağırlığı *sabit tutulurken* , fiyatlarında *sürekli bir değişiklik* söz konusu olmaktadır. Halbuki ekmeğin fiyatı sabit tutulurken ağırlığı sürekli değiştirilmişti. Mum fiyatlarındaki bu değişikliğin

503 Bk. Aynı defter ,s.1, vesika: -(numarası yok), vesika tarihi: 11 Şaban 1150.

504 Bk. SŞS, Nu: 86 , s.3 , vesika: 202 . vesika tarihi: Receb'in ilk günü 1158.

505 Bk. Aynı defter , s.63 , vesika: -(numarası yok), vesika tarihi: 4 Safer 1160.

506 Bk. Aynı defter , s. 3, vesika: 202 , vesika tarihi: Receb'in ilk günü 1158.

507 Bk. Aynı defter , aynı yer ve vesika.

508 Bk. Aynı defter , s. 2 , vesika : 197, vesika tarihi : - 1157.

509 Aynı defter , s. 2 , vesika : 197, vesika tarihi: Cemaziyelahir [1157(?)].

510 Aynı defter , s. 191 , 63 , vesika : 2 , - (numarası yok) , vesika tarihi: 12 Muharrem , 4 Safer 1160.

511 Bk. ve krş. Aynı defter , s. 2 , 2 , 191 , 63 , vesika : 197 , 197 , 2 , - (numarası yok) , vesikalar tarihi: - 1157 , Cemaziyelahir [1157(?)] , 12 Muharrem , 4 Safer 1160.

Nalbantçı esnafına verilen narh fiyatlarındaki değişme , artış veya azalış da tesbit olunamamıştır. Zira , elimizde sadece 11 Muharrem 1160'da *nalbant fiyatlarını tesbit eden bir liste* bulunmaktadır.⁵¹⁵ Bu listeden başka , adı geçen esnaf zümresinin mamüllerine uygulanan fiyatlara dair , herhangi bir bilgiye ve vesikaya rastlanmamıştır. *Nalbant tâifesinin* imal edip pazarladığı mal çeşitleri , "bir geyim nal" ve "kayar" isimlerini taşıyordu. Belirtilen tarihte , bir geyim nal 40 meblağ , kayar ise 20 meblağdan işlem görmüştü.⁵¹⁶

Sinop'ta halkın ihtiyaç duyduğu maddeleri imal edip belli bir fiyatla satan esnafın , zaman zaman teftiş geçirmekte olduklarına şahit olunmaktadır. Mesela, bu teftişlerden biri , 5 Zilhicce 1149 ' da gerçekleştirilmişti. Bu teftişi geçiren esnaf zümresi , ekmekçi tâifesiydi : « *Etmekçi tâifesinin mevcut olan buğday , dakikleri yoklandıkda dükkân ve mahzûnda olan buğday , dakikleri tahrîr olunur* »⁵¹⁷ cümlesi , açık bir şekilde bu gerçeği ortaya kor. Bu teftiş(yoklama) sonunda , ekmekçi taifesinin dükkan , mağaza , mahzen , değirmen ve fırınlarında mevcut un ve buğday ları kise kise , çuval çuval tesbit olunmuştu .⁵¹⁸ *Bu teftişin gayesi* , elbette . halkın ihtiyaç duyduğu zaruri ihtiyaç maddelerinin yahut imal edilen ürünlerin hammaddelerinin stok edilerek satışa çıkarılmaması , buna bağlı olarak *esnafın muhtemel vurgunculuğu tehlikesine karşı alınan* bir önlemdi. Ekmekçilerin unun yüksek fiyatla satıldığı iddia ve bahanesiyle fiyat tesbit komisyonuna başvurup ekmek fiyatının yükseltilmesini istemesi , bu talep neticesinde de fiyatların arttırılarak halkın perişan duruma düşmesine mani olmak içindi.

f) Gemiciler

Sinop'un gerek iç gerese dış ticaret inde etkili olan faktörlerden birisi de . ulaşım sektöründe yer alan Sinop'taki *gemiciler* di.. Gemiciler , Sinop'taki diğer esnaf grupları gibi teşkilat halinde birleşmişler di : Daha önce "işyerleri" bahsinde esnaf gruplarından bahsederken kendilerinden söz ettiğimiz "terzi başı" ve "ekmekçi başı" gibi tabirler bu esnaf gruplarının nasıl teşkilatlı bir ticaret erbabını temsil ettiği gerçeğini ortaya koyuyorsa , "gemiciler kethüdası" ,⁵¹⁹ "gemiciler

⁵¹⁵ Bk. SŞS , Nu : 86 , s. 191 , vesika : - (numarası yok) , vesika tarihi : 11 Muharrem 1160.

⁵¹⁶ Aynı defter , aynı yer ve vesika.

⁵¹⁷ Bk. SŞS , Nu : 89 , s. 66 , vesika : 88 , vesika tarihi : 5 Zilhicce 1149.

⁵¹⁸ Bk. Aynı defter , aynı yer ve vesika .

Bu teftiş hadisesinin bir değerlendirmesi için « İşyerleri » kısmına bakınız.

⁵¹⁹ Bk. SŞS , Nu : 89 , s. 44 , vesika : 135 , vesika tarihi : 11 Safer 1150.

"*yiğitbaşısı*"⁵²⁰ ve "*reisler kethüdası*"⁵²¹ gibi tabirler de gemiciler taifesinin , hizmete yönelik iş gücüyle , teşkilatlı diğer bir esnaf grubunu temsil ettiğini göstermektedir. Gemiciler hakkında kullanılan bu *üç farklı tabir* , gemiciler taifesinin yöneticisi , idarecisi veya *teşkilat başkanı* olarak aynı şahsı temsilen kullanılmış olmalıdır.

Sinop'taki gemiciler arasında ayrı bir yeri olan "*gemiciler kethüdası*" , "*reisler kethüdası*" veya "*gemiciler yiğitbaşısı*" gemiciler içinden seçilmekte ve bu zümreyi temsil etmekteydi. Üç farklı tabirle temsil edilen bu şahıs , *gemicilerin problemleriyle* yakından ilgilenmekte , onların *resmi makamlarla olan ilişkilerinde* gemiciler taifesini temsilen *gerekli muamele ve irtibatlarda* bulunmaktaydı :

Aslen Ayandun iskelesi sakinlerinden olup *Efendi Başe* denilen yerden gemilerine *mir-i peksimed* yükleyen ve bu yükleri *Kefe iskelesine* götürmekte iken Karadeniz' de meydana gelen *şiddetli fırtına* nın doğurduğu batma tehlikesi sebebiyle üstlenmiş oldukları görevi yerine getiremeyerek Kefe'ye götürememiş ve Sinop limanına sığınmış olan iki denizcinin , *müşkül duruma düşmeleri* hadisesinin içinde "*gemiciler kethüdası*" nın yer alması bunu gösterir.

Belirtilen yerden mir-i peksimetleri yüklemiş oldukları halde yola çıkan *iki ortak gemici* Mehmed Reis ibn Hasan ile Hüseyin Reis ibn El-Hac Mehmed , seyir halinde gider iken *Karadeniz'de şiddetli fırtına* ortaya çıkmış , bu sebeple batma tehlikesiyle karşı karşıya kalmışlardı. Bu tehlike karşısında adları geçen ortak gemiciler , batmamak için geminin bir kısım *alat ve edevatı* ile gemide yüklenmiş bulunan *mir-i peksimedden bir kısmını* denize atmışlar ve aynı zamanda istikametlerini de değiştirerek rüzgarlara karşı korunmuş bir liman olan Sinop'a sığınmak zorunda kalmışlardı. Sinop limanına sığınıp burada demir atmış bulunan bu *iki ortak gemici* , başlarından geçen hadiseyi *Sinop Mahkemesi'* nde aktararak , gemilerindeki mevcut durumun (hasarın ve mir-i peksimedden kalan miktarının) keşfedilip bu keşfe dair bir rapor suretinin kendilerine verilmesini istemişlerdi. İşte Sinop iskelesindeki *bu keşif hadisesinde* ve gemicilerin maruz kaldığı durumun tesbit edildikten sonra adlı(kadı, mevlânâ) şahısla birlikte *Sinop Mahkemesi'* ne gelerek bu hususa dair *raporun verilmesinde* , adlı şahsın (kadı , mevlânâ) yanında "*gemiciler kethüdası*" da bulunmaktaydı.⁵²²

Diğer taraftan sadır olan emre göre , 1157 senesinde *İran seferine memur edilen askerlerin* günlük yiyecek (erzak)lerinin *Sinop gemicilerinden* El-Hac Abdüsselam Reis'in gemisine yüklenerek istenilen yere nakledilmesi hadisesinde , bu gemiye yüklenen ve 10.000 kile⁵²³ olduğu tahmin olunan tayınatın (erzakın) navlun bedeli

520 Bk. ŞŞS , Nu: 86 , s. 42 , vesika: 266 , vesika tarihi: 3 Rebiülevvel 1157.

521 Bk. BOA , Cevdet , Bahriye , Nu : 4756 , vesika tarihi : - C 1219.

522 Bk. ŞŞS , Nu : 89 , s. 44 , vesika : 135 , vesika tarihi : 11 Safer 1150.

523 *Kile* , Osmanlı'larda *hububat ölçüsü* birimi idi. Bu ölçü birimi devletin muhtelif yerlerinde , miktar olarak birbirini tutmaz , muhtelif değerde bulunurdu: İstanbul kilesi , İbrail kilesi v.s. gibi muhtelif çeşitleri vardı. Ayrı memleketler arasındaki alış-verişlerde kileler arasındaki fark , İstanbul kilesine göre ayarlanmakta böylece alış-verişlerde bir anlaşma birliğine varılmaktaydı. *Kile* buğday ile doldurulduğu zaman 400 dirhemlik 20 İstanbul okkası gelirdi. *İstanbul kilesi* zahirenin cinsine göre 18-20 okka (bu ortalama 25 kg. gelmekteydi) , *İbrail kilesi* ise 70-80 okka (bu da ortalama 100 kg.) geliyordu. Kilenin 1 / 4'ü « *Şinik* » tabir olunduğu gibi , İstanbul kilesinin 1 / 8 'i de « *kutu* » olarak telakki edilmekteydi. (Bk ve krş. M. Z. Pakalın , *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* , II , Üçüncü Basış , İstanbul 1983 , s. 281 ; Midhat Sertoğlu , *Aynı eser* , s. 187.)

olarak tayin edilen 66.667 akçenin ,⁵²⁴ gemi sahibi kaptana emri Sinop'a getiren ve erzakın nakledilmesi işiyle görevli kılınan kimseden "*gemiciler yiğitbaşı*" vasıtasıyla alması da aynı hususa işaret eder : Bu hadisede "*gemiciler yiğitbaşı*" olan Hacı Ahmed , *navlun ücretinin* askerî görevli olup aynı zamanda erzak nakline dair emri de Sinop'a getiren ve bu erzak nakli hususuna görevli kılınmış bulunan Orta Çavuş Ağa⁵²⁵ elinden alınıp erzakı nakleden gemi sahibi El-Hac Abdüselam Reis' e verilmesinde vasıta rolünü oynamıştır. Abdüselam Reis *navlun ücretini* , doğrudan Orta Çavuş Ağa'dan değil , *gemiciler yiğitbaşı* olan El-Hac Ahmed elinden almıştır. Bu sebeple , gemi kaptanı ve sahibi olan Abdüselam Reis , Sinop Mahkemesi' nde taşıyacağı yahut taşımış olduğu asker erzakının navlun ücretini aldığı Orta Çavuş Ağa huzurunda bizzat söylemek durumunda kalmıştı.⁵²⁶

Ayrıca Sinop'ta bulunan *Kalyon-ı Hümayun* gemisinin *mühimmatının* bir başka yere muhtemelen (İstanbul'a) nakledilmesi için , "*reisler kethüdası*" vasıtasıyla biri Sinop'lu Hasan Reis'e diğeri de Trabzon'lu Mustafa Reis'e ait olmak üzere iki geminin kiralanması yukarıda belirtilen hususu desteklemektedir.⁵²⁷

Gemicilikle ilgili bir de "*tekne sübaşı*" tabirine rastlıyoruz. Bu adla anılan şahıs, gemi veya teknelerin iskelelerde *korunması* ve gemicilerin *asayiş ve güvenliği* sorunlarıyla ilgilenen bir görevli olsa gerektir. Böyle bir görevlinin bulunması da , gemicilerin *teşkilatlı bir esnaf zümresini teşkil ettiğine* işaret eden diğer mühim bir delildir. 1159 senesinde , bir Mahkeme kaydında şahit olarak kaydedilmiş bulunan "*tekne sübaşı*" , Es-Seyyid Mehmed Beşe adını taşıyan bir şahıstı.⁵²⁸

Ticari amaçlı bir taşıma gemisinde , görevli denizciler olarak , *reis* , *reis veya geminin yazıcısı* , *sandalcı* , *yelkenci* , *mellahlar* , *reisin köleleri* (abd-i memlûkü) ki , bunlar , Abaza taifesinden , Gürcülerden v.s. tesbit olunmuştu.⁵²⁹ Böyle bir *geminin müştemilatı* ise , *geminin sandalı* , bir *çangal demiri* , bir *kuman tabir olunur halat* , bir *ternekte* den oluşan malzemelerdi. Bunları biz , mir-i peksimed taşıyan gmilerin Karadeniz'de *şiddetli fırtınanın* sebep olduğu *batma tehlikesinden dolayı* , gemi sahiplerinin , gemide bulunan ve onun batmasına sebep olabilecek malzemeleri ve gemilerinin bir kısım alat ve edevatının yükünün hafiflemesi böylece batma tehlikesinden az da olsa uzaklaşılması için denize atmaları , denize bırakılan bu alat ve edevatın da bir raporla *Mahkeme* tarafından adlî şahıs (kadı , mevlânâ) vasıtasıyla , yanında *gemiciler kethüdası* bulunduğu halde , tesbit edilmesi sayesinde öğrenebilmekteyiz.⁵³⁰

Kile , sadece *hububat ölçüsü* olarak kullanılmamış , yelkencilik devrinde *gemi ölçüsü* olarak da kullanılmıştır. Bugünkü gemilerde tonilato ne ise eski gemilerde de *kile* o idi. 36 Kile 1 tonilato sayılırdı. (Bk. M. Z. Pakalın , *Aynı eser* , aynı yer.)

⁵²⁴ Akçe'nin ihtiva ettiği mana ve para değeri hakkında bilgi için bk. M. Z. Pakalın , *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* , I , Üçüncü Baskı , Ankara 1983 , s.32-34 , Midhat Sertoğlu , *Aynı eser* , s. 11-12.)

⁵²⁵ Bu kimse , aslen İstanbul'da görevli olup , Sinop'a emri âli ve mektub-ı sadr-ı âli getirmiş ve Sinop'tan 1157 senesinde *İran seferine memur asker*in tayinatının nakli için sefine ahzına memur edilmiştir. (Bk. ŞŞS , Nu: 86 , s. 42 , vesika: 266 , vesika tarihi: 3 Rebiülevvel 1157.)

⁵²⁶ Bk. *Aynı defter* , aynı yer ve vesika.

⁵²⁷ Bk. BOA , *Cevdet* , *Bahriye* , Nu : 4756 , vesika tarihi : - C 1219.

⁵²⁸ Bk. ŞŞS , Nu: 86 , s. 48-49 , vesika : 277 , vesika tarihi: 10 Receb 1159.

⁵²⁹ Bk. ŞŞS , Nu: 89 , s. 52 , vesika: 118 , vesika tarihi: 27 Rebiülevvel 1150.

⁵³⁰ Bk. *Aynı defter* , s. 44 , vesika : 135 , vesika tarihi : 11 Şaban 1150.

Sinop'lu gemicilerin taşımacılığı çeşitli alanlarda kendini gösteriyordu. Bunlar , tüccarların hizmetine yönelik olduğu gibi , devlet hizmetine yönelik de olabiliyordu. Gemicilerin devlet hizmetine yönelik olarak yaptığı taşımacılık , genelde askerî bir mahiyet arz ediyordu. Bununla beraber gemiciler vasıtasıyla , devlet tarafından yapılan *ahidname gereği* bir arada toplanması istenen esirlerin de taşınması söz konusuydu.

Devlet hizmetine yönelik askerî bir mahiyet arz eden ve Sinop'lu gemiciler tarafından taşınan unsurlar, kalyon-ı hümayun *mühimmatı* , askerinin *erzakı* (tayinatı) ve askerler idi : Sinop'ta bulunan "*Kalyon-ı Hümayun gemisi mühimmatı*" nın bir başka tarafa muhtemelen İstanbul'a naklolunması , yukarıda sözünü ettiğimiz "*Reisler Kethüdası*" vasıtasıyla kiralanan biri Sinop'lu diğeri Trabzon'lu iki gemici tarafından gerçekleştirilecekti.⁵³¹ 1157 senesinde "*İran seferi*"ne memur edilen askerinin 10.000 kile olduğu tahmin olunan *tayinatının nakledilmesi* de , Sinop gemicilerinden El-Hac Abdüsselam Reis tarafından yapılacaktı.⁵³² Ayrıca , Karadeniz'de meydana gelen şiddetli fırtına sebebiyle Sinop iskelesine sığınan , fakat esasen Efendi Baş denilen yerden gemilerine *mir-i peksimed* yükleyerek onu *Keefe iskelesine* götürmekte iken şiddetli fırtına sebebiyle amaçlarından vazgeçmek zorunda kalan iki ortak gemiciyi de aynı kategoride saymak mümkündür..⁵³³ Sinop'lu sefine reislerinden Çavuşoğlu diye meşhur olan Mehmed Reis ibn Ali Beşe'nin gemisinin , 1150 senesinde *yeniceeri askerlerini Keefe iskelesine* nakletmek üzere kiralınması da , gemicilerin asker taşınması işine örnek teşkil ediyordu. ⁵³⁴

Askerlerin Sinop'lu gemicilerce istenilen yere nakledilmeleri hadisesine örneklere gelince , bu konuda *muhtelif emirlerin* sadır olduğunu görüyoruz. Bu emirlerde , Sinop'ta askerleri yüklemek ve istenilen yere nakletmek için *sefine reislerinin hazır bulundurulması* ve *bu gemilerin devlet adına kiralınması* istenmekteydi. Bu emirlere göre *Anadolu tarafından gelecek askerler* , Sinop'ta *kiralanan gemiler tarafından* , Sinop üzerinden *Kırım* ' a götürüleceklerdi : ⁵³⁵ bu asker sevkıyatı işi , sadece Anadolu'dan Sinop'a gelip burada toplanacak olan askerler için değil aynı zamanda İran tarafında olup ta orada hizmetini sürdüren askerî komutan ve görevliler olan "*Yeniceeri Ocağı kul Kethüdası*" ile sairlerinin maiyetlerinde bulunan *2.000 kadar "otalu"* ve "*yamakan-ı dergâhı muallam yeniceerileri*" içindi de. Bu askeri komutan ve görevliler , *maiyetlerindeki askerlerle beraber İran* tarafından *Sinop'a gelecek* ve burada kendileri için *navulları (taşıma bedelleri)* verilmek şartıyla *kiralınup Sinop iskelesinde hazır bulundurulacak olan sefine reislerinin gemilerine* binerek *Kırım* ' a hareket edeceklerdi.⁵³⁶

Devletin , *ahidname gereğince* , Anadolu' nun çeşitli yörelerinden toplanmasını ve eminler vasıtasıyla gemilerle *Asitane'ye gönderilmesini* istediği *esirler* , *Moskov esirleri* ydi. Elinde bulunduranlara verilmek şartıyla bu esirlere 100 gürüş bedel

531 Bk. BOA , Cevdet , Bahriye , Nu : 4756 , vesika tarihi : - C 1219.

532 Bk.SŞS , Nu : 86 , s. 42 , vesika : 266 , vesika tarihi : 3 Rebiülevvel 1157.

533 Bk. SŞS , Nu : 89 , s. 44 , vesika : 135 , vesika tarihi : 11 Şaban 1150.

534 Bk. Aynı defter , s.56 , vesika : 109 , vesika tarihi : 5 Safer 1150.

535 Bk ve krş. BOA , Mühlme Defteri , Nu : 144 , s. 20-21 , vesika tarihi : Evahiri Ra 1149 ; Aynı defter , s. 11-12 , vesika tarihi : Evahiri Safer 1149.

536 Bk. Aynı defter , s. 11-12 , vesika tarihi : Evahiri Safer 1149.

takdir olunmuştu. Kastamonu sancağında muhtelif ikimseler elinde bulunan bu Moskov esirleri , *Sinop İskelesi Gümrüğü Emîni*' nin mahiyetinde toplanacak , emîn ise bunları , sefine ile Asitane-i sa'adet' e gönderecekti. Başta merkez Kastamonu kazasında 7 , Köprü kazasında 9 , Sahil kazasında 3 , Devrekani kazasında 8 , Darı (?) kazasında 3 , Tatay kazasında 2 , Sinop kazasında da 13 olmak üzere Kastamonu sancağı kazalarında toplam 45 *Moskov esiri* tesbit olunmuş ve bunlar , *Sinop İskelesi Gümrüğü Emîni*' ne teslim edilmişti. 100 güruş bedel takdir olunan her bir "*Moskov esirini*" elinde bulunduranlara , paralarının *mîrî* yani devlet tarafından verilmesi , esirleri ellerinde bulunanların isimlerinin beyan olunması emredilmişti. ⁵³⁷ İşte bu hadisede de Sinoplu veya Sinop'ta bulunan gemiciler , *esirlerin taşınmasını* üstlenmişlerdi.

Gemicilerin taşıdıkları unsurlar olarak yukarıda dile getirilen örnekler , bu zümrenin , *askerî gayelerle* gerek *sefer zamanında* gerek *sair zamanlarda* gemileriyle *devlet hizmetinde* kullanıldıklarını göstermektedir. Ancak gemicilere , gemileriyle taşıdıkları erzak ve askerler karşılığında , belli bir navlun ücreti verilmekteydi. Bu ücret , devlet tarafından karşılanıyordu. *Devlet tarafından* ödenen bu *navlun ücretleri* , çeşitli yollardan ve kaynaklardan ödenmekteydi. :

Mesela bu ödeme şekillerinden biri , devlet adına taşınması istenen ve emredilen malın yahut erzakın temin edildikten sonra sevkiyatının gerçekleştirilmesi işine görevli kılınmış memur tarafından yapılmasıydı. Bu memur , askerî bir görevli olabildiği gibi , "*mübaşir*" diye de vasıflandırılabilirdi. Gemiciler , *navlun ücretlerini* , *gemiciler teşkilatının başında bulunan şahıs vasıtasıyla* , işte bu görevli kimseler üzerinden alıyorlardı. El-Hac Abdüsselam Reis , taşıdığı asker tayinatı (erzakı) karşılığı navlun ücretini , *gemiciler yiğitbaşısı* vasıtasıyla , bu tayinatın (erzakını) temin ve nakliyesine , istenilen yere sevkiyatına memur kılınmış görevli Orta Çavuş Ağa elinden almıştı.⁵³⁸

Ödeme şekillerinden ikincisi , devlet adına navul ücretinin , *Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası Emîni* tarafından ödenmesiydi. 1150 senesinde *yenicheri askerlerini Keefe iskelesine* nakleden Sinop'lu sefine reislerinden Çavuşoğlu diye meşhur Mehmed Reis ibn Ali Beşe' ye taşıma bedeli olarak tayin olunan 200 güruş , *Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası*' ndan emin Mehmed Ağa İbn İsmail Efendi'den *gümrük katibi Abdullah Efendi ibn Yahya* eliyle verilmişti. Mehmed Reis ibn Ali Beşe *Mahkeme* ' de , navlun ücretini *gümrük emîni* üzerinden tamamen aldığını , *bir akçe ve bir habbe* kakkı kalmadığını ifade etmişti.⁵³⁹

Askeri amaçlı olarak gemileri *devlet adına kiralanan* gemicilerin navlun ücretlerini , gemileri kiralama , nakli istenen şeyin temin ve sevkiyatı işine memur kılınan memur veya mübaşirden değil de *Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası Emîni* Mehmed Ağa'dan almaları , devletin çoğu zaman askerî gayelerle yapılan nakil hizmetlerinin bedelini ödemek için bir para göndermeyerek bu hizmetin bedelinin ,

⁵³⁷ Bk. BOA , Mühimme Defteri , Nu: 148 , s. 235 , vesika tarihi: Muharrem başı 1155.

⁵³⁸ Bu hususa dair açıklamalar için "*Gemiciler*" bahsinin ilk kısımlarına bakınız.

⁵³⁹ ŞŞS , Nu : 89 , s. 56 , vesika : 109 , vesika tarihi : 5 Safer 1150.

Mahkemede navlun ücretini gümrük emîni üzerinden tamamen aldığını açıklayan Sinop'lu bu gemici , bu hadiseden yaklaşık bir ay önce , Sinop'da zimmi bir kimsenin katili olmak zannıyla « *dem ve diyet* » açısından dava edilmiş ve bu davada taraflar 50 güruşa anlamışlardı. (Bk. ŞŞS , Nu : 89 , s. 61 , vesika : 98 , vesika tarihi : 14 Muharrem 1150.)

hizmetin yapıldığı bölgedeki *Hazine'nin en önemli gelir kaynakları arasında olup iltizam ile işletilen ve mukataa teşkil olunan gümrükler* vasıtasıyla ödendiğini göstermektedir.⁵⁴⁰

Sinop'lu *gemici ve reisler* , özellikle *taşımacılık alanında* hem Sinop hem de Karadenizin *ticaret hayatında* mühim rol oynuyorlardı. Onlar , şuraya buraya *tüccarları ve tüccar mallarını taşıyorlar* , bu vesileyle *değişik ülke ve liman şehirlerine* gidip oraları görüyorlar , gittikleri yerlerin *ekonomik ve sosyal yapılarını* tanıyıp bu tecrübelerin vermiş olduğu birikimi , mensup oldukları sosyal ve ekonomik hayat şartlarında kullanabiliyorlardı.

Sinoplu veya Sinop'ta bulunan *gemici ve reislerin* tüccar mallarını taşıdıkları *mahaller* , Karadeniz'de kıyıları bulunan iskele ve şehirlerdi. Bu iskele ve şehirler , *Anadolu kıyıları ile Rumili ve Kırım* yakasında bulunan yerlerdi. Sinop'lu gemicilerin zikredilen bu kıyılara tüccarları ve mallarını taşıdıklarını , çeşitli kayıtlardan öğreniyoruz :

Muhtelif vesikalarda , Sinop iskelesinden *Rumili* tarafına ve *başka mahallere* tüccarların gelip geçtiği , emtea ve eşyalarını naklettikleri ifade olunmaktadır.⁵⁴¹ İşte tüccarların *emtea ve eşyalarını belirtilen kıyılarda bulunan iskele ve şehirlere taşıyan zümre* gemicilerdi. Bunlar , sadece *Rumili'* ne değil *Kırım* yakasına ve sair mahallere ⁵⁴² ve hatta Anadolu'nun Sinop dışındaki diğer *Karadeniz sahillerinde yer alan şehirlere* ⁵⁴³ tüccarlar ile onların mallarını naklediyorlardı. Sinoplu gemiciler yine sadece Sinop' tan değil Anadolu kıyılarında bulunan , diğer komşu şehir ve iskelelerden de tüccarlar ile onların emteasını *Kırım* veya *Rumili* tarafına taşıyorlardı.⁵⁴⁴

Gemicilerin *taşımacılığı* tek yönlü değildi , *iki yönlü* idi : Yalnız Anadolu yakasından tüccar mallarını *Kırım ve Rumili tarafına* taşıyor , Anadolu yakasından dolayısıyla Sinop'tan götürdükleri malları *Rumili ve Kırım* yakasındaki liman ve şehirlere boşalttıktan sonra oralarından mukabil olarak tekrar ticaret emtea ve eşyasını gemilerine yükleyip *tüccarların şartlarına göre* Sinop'a veya Karadeniz'in Anadolu yakasındaki diğer komşu şehir ve iskelelerine getiriyorlardı. Nitekim bazı vesikalarda , *Rumili ve Kırım* yakalarından ve sair mahallerden gelen tüccarlar ile mallarının , *Karadeniz Boğazı'ndan Künye'ye varıncaya kadar* olan mahallerde yer alan *Sinop, Samsun, Ünye, İnebolu, Amasra, Bartın* ve sair iskelelere geldiği ifade

540 Yukarıdaki vesikalardan başka bk. SŞS , Nu : 89 , s.61 , vesika : 97 , vesika tarihi : 10 Muharrem 1150.

541 « ... Sinop iskelesinden Rumili cânibine ve gayrih mürrûr ve ubûr iden tüccarın getürdükleri eşyalarından ... » [BOA , Maliyeden Müdevver , Nu : 9506 , s. 15 /3. vesika (7 Za 1127) ; ayrıca bk. ve krş. Aynı defter , s. 17 (25 Safer 1127) , 28 (2 Safer 1128) , 38 (7 Za 1128) , s. 135 /2. vesika (6 Ca 1132) , 157 (9 S 1134) , 196-197 (25 M 1136) , 208 (15 C 1136) ; BOA , Cevdet . Maliye , Nu : 28824 (7 Za 1172)]

542 « ... Barın'dan Künye'ye varıncaya Kardeniz Gümrüğü Mukataası iltizamında olup Kırım yakasına ve Rumili tarafına gidicek tüccar tâifesi. Trabzon'dan ve Giresun'dan metâ'ların ba'zı sefineye tahmil eyleyüp ve sefine reisleri ile yek-dil olup mu'tad alar. Ünye ve Samsun ve Sinop iskelesine ve gayri gelmeyüp beyâbân olan Kumcuğaz ve Terme nâm mahallere uğrayup ... » [BOA , Maliye'den Müdevver , Nu : 9506 , s. 135 / 2. vesika (6 Ca 1132) .]

543 « ... Sinop iskelesinden Rumili cânibine ve gayrihi mürrûr ve ubûr iden tüccarın getürdükleri eşyalarından kanun-ı kadîm üzere İstanbul'[dan] alıncaya geldiği mukayyed olup , Tokad , Amasya ve Merzifon ve Ladik ve sair mahallerden karadan gelen tüccar tâifesi , Bafra ve Nirem ve Çeharşenbe nâm mahallere metâ'ların ihrâc ... » [Aynı defter , s. 15 /3 .vesika (7 Za 1127).]

544 Bk. BOA , Bâb-ı Defteri Baş Muhasebe , Nu : 4152 , s. 3 -6.

olunmaktadır.⁵⁴⁵ Ayrıca tüccar taifesinin , metalarını Ereğli , Bartın , Amasra , İnebolu , Samsun , Ünye ve *Sinop İskelesi'* ne indiregeldiklerine dair ifadeler de yer almaktadır.⁵⁴⁶

Gemicilerin *tüccar taifesi mallarını* Sinop'a getirdikleri yerler , *Kırım ve Rumili* yakasındaki yerlerden ibaret değildi. Bu yerlerin dışında Sinop'a *Anadolu yakasındaki iskele ve şehirlerden* de mal naklediyorlardı : Sinop halkının kullandığı eşyalar ve mallar arasında *Trabzon tütününü* (dühanı)' nün ⁵⁴⁷ ve *İstanbul altın zinciri* ,⁵⁴⁸ *altın küpesi* ,⁵⁴⁹ *dizi altını* ⁵⁵⁰ ile *zincisinin* ⁵⁵¹ yer alması, gemicilerin bu liman şehirlerinden Sinop'a cinsleri belirtilen malları naklettiklerini gösterir.İskele ve liman şehirleri arasındaki bu nakil işini Sinop'lu gemiciler gibi , *İstanbul ve Trabzon* ile sahillerde bulunan diğer yerlerin gemicilerinin yapması da mümkündür Zira , Sinop'ta yabancı gemici ve kaptanlara rastlanması bunu gösterir.

Kırım ve Rumili yakasından ve sair mahallerden Sinop'a ve Karadeniz kıyısındaki diğer Anadolu şehirlerine , Sinop'tan ve Anadolu'nun muhtelif kıyı şehirlerinden *Kırım ve Rumili* yakasına ve sair mahallere Sinoplu gemicilerin gemilerine yükleyerek naklettikleri *tüccar malları* , *arşın* , *dirhem* ve *teraziye* girer her türlü *meşrubat* , *me'kulat* , *melbusat* , *hububat* , *zehair* , *gön* , *demir* , *nuhas* , *boğasi* , *çuka* , *kumaş* gibi şeylerdi.⁵⁵²

Sinop'lu *gemiciler* , yukarıda görüldüğü üzere Anadolu yakasındaki iskelelerde, dolayısıyla Sinop iskelesinde sevkolanmak üzere toplanan tüccar mallarını gemilerine yükleyip istenilen yerlere götürmek , gemilerinden bu yükü boşalttıktan sonra da dönüşte , mal götürüp boşalttığı yerlerden *mukabil çeşitli ticaret emteasını* gemilerine yükleyip *yine tüccarın arzu ve şartlarına göre* Sinop'a yahut Anadolu sahillerinde yer alan diğer iskelelere yükünü indirmek gibi bir rol oynamaktaydılar. Seyyah Tournierfort 'un "*Sinop'un XVIII. yüzyılın ilk yarısında Karadeniz tarafından görünüşü*" ne dair eserinde verdiği *gravür* (bk.s. 187) , Sinop iskelesindeki gemilerin çokluğuna ve gemicilerin oynadıkları role şahitlik eder gibidir.

Gemiciler , hem *Sinop'ta bulunan tüccarın* hem de Anadolu tarafından mal naklettiği *Kırım ve Rumili yakasında yer alan iskele ve şehirlerdeki tüccarların* ticaret eşyalarını , Karadenizin karşı karşıya olan iki sahiline karşılıklı olarak taşımak suretiyle , kendi ihtiyaçlarını karşılıyor ve ekonomik güçlerini de artırıyorlardı.

Hadiseyi daha belirgin bir şekilde ortaya koyabilmek için , yukarıda yaptığımız açıklama ve verdiğimiz örneklerden başka , aynı konuyla ilgili olarak Sinop'lu Hasan

⁵⁴⁵ Bk. BOA , Maliyeden Müdevver , Nu : 9506 , s. 196-197 (25 M 1136) ; BOA , Cevdet , Maliye , Nu : 21567 (Arz : Arzın yan tarafını düşülen tarih , 25 S 1133).

⁵⁴⁶ BOA , Maliyeden Müdevver , Nu : 9506 , s. 38 (17 Za 1128).

Karadeniz sahillerinde bulunan bu iskelelerden , daha önce vergiler bahsi işlenirken de belirttiğimiz gibi , İnebolu ile Sinop ve tevâbiine emin oturağeldiğinden tüccarlar buralara yüklerini indiriyorlardı. [Bk. Aynı defter , s. 38 (17 Za 1128) , 157 (9 S 1134)]

⁵⁴⁷ Bk. ŞŞS , Nu : 86 , s. 38-39 , vesika : 260 , vesika tarihi : 20 Zilkade 1158.

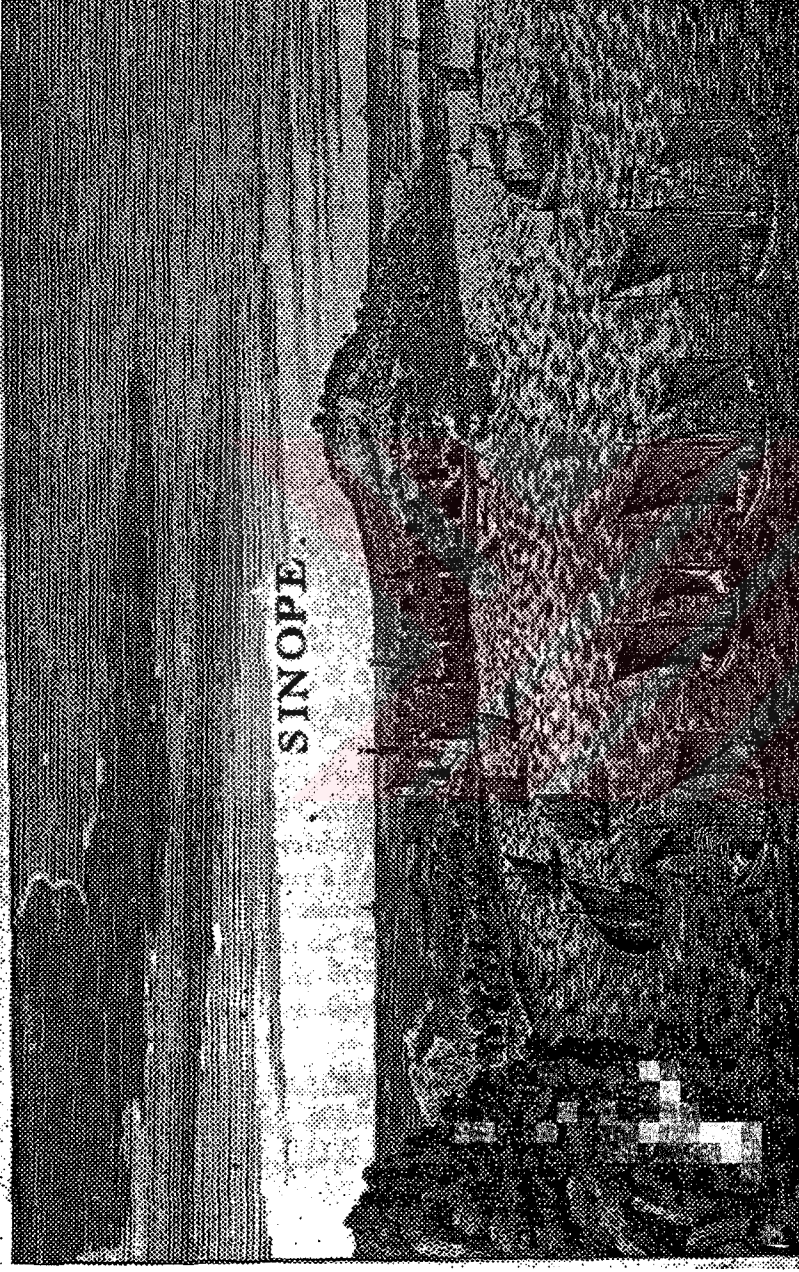
⁵⁴⁸ Bk. Aynı defter , s. 52-53 , vesika : 284 , vesika tarihi : 22 Safer 1160.

⁵⁴⁹ Aynı defter , s. 20 , vesika : 228 , vesika tarihi : 15 Zilhicce 1157.

⁵⁵⁰ Bk. ŞŞS , Nu : 89 , s. 46 , vesikahi : 131 , vsika tarihi : 15 Cemaziyelahir 1150.

⁵⁵¹ Bk. ŞŞS , Nu : 86 , s. 41 , vesika : 264 , vesika tarihi : 22 Zilhicce 1158.

⁵⁵² Bk ve krş. BOA , Maliyeden Müdevver , s. 117 (25 Safer 1127) , s. 28 (2 Safer 1128) , 157 (9 S 1134) , 196-197 (25 M 1136) , 208 (15 C 1136) ; BOA , Cevdet , Maliye , Nu : 21567 , vesika tarihi : (derkenar kaydı : 23 S 1133 ve arz : arzın yan tarafına düşülen tarih , 25 S 1133 .)

Sinop'un 18. yüzyılın ilk yarısında (1717) Karadeniz tarafından görünüşü

M. Pitton de Tournefort'un "Relation d'un Voyage du Levant, Fait Par Ordre du roy, Tome Troisième, A Lyon MDCCLXVII (1717), s. 45" adlı eserinden alınmıştır.

Reis' in faaliyetini de örnek olarak verebiliriz. Sinop'lu Hasan Reis , 8 Ra 1185'de *Samsun'a* ,⁵⁵³ 15 Ra 1185'de Rumili yakasındaki *Varna'ya* ⁵⁵⁴ Anadolu'dan , Cemaziyelevvel 1185'de Bergos denilen yerden⁵⁵⁵ melkesiyle tüccar mallarını nakletmişti.

Sinoplu Hasan Reis' in melkesine yükleyerek *Varna'* ya götürdüğü tüccar malları, *tokad* , *amasya* , *deri çuval* , köprü olarak anılıyordu.⁵⁵⁶ Anadolu'dan ihrac olunan bu malların isimleri , dikkat edilecek olursa , o ticaret emteasını nere kökenli olduğunu belirlemektedir. Buna göre *Tokat* , *Amasya* , *Köprü* malları ihrac olunan mallardı.

Hasan Reis'in Samsun'a getirdiği mallar *yapağı* , *gön* , *kösele* , *çeldik* , *yeni dane* , *kazak* , *kundak* (?) gibi Anadolu'dan gelen veya Anadolu kökenli mallar ile Bergos'tan getirdiği *aba* lardı .Onun Bergos'tan getirdiği mallar arasında abalardan *camuz derisi* , *kundak* gibi mallar da bulunuyordu. Sinop'lu Hasan Reis'in Bergos'tan Samsun'a getirdiği bu mallar arasında *abalar* , büyük bir yekün teşkil ediyordu. Abaların , *Varna abası* , *melbali abası* yahut *feyne abası* gibi çeşitleri bulunmaktaydı.

Elimizde bulunan gümrük defterindeki Sinop'lu Hasan Reis'in Bergos'tan Samsun'a getirmiş olduğu malların kayıtlarına bakılacak olursa , *Varna'* nın *abacılık sanatı* nda veya *aba imalatında* çok ileride olduğu anlaşılır. Çünkü , Hasan Reis'in Bergos' tan yükleyip Samsun'a getirdiği malların ve abaların , hemen hemen tamamına yakını *Varna abası* teşkil etmekteydi.⁵⁵⁷

Sinoplu Hasan Reis ile onun gibi gemicilikle uğraşan diğer reisler(kaptanlar) , hem müslim hem de gayr-i müslim *tüccar zümresi ile ilişkiye girerek* , onların mallarını Karadeniz'deki Anadolu liman kentlerinden dışarıya , mesala *Varna'* ya , *Rumili* ve *Kırım* yakasının muhtelif iskele ve şehirlerine naklediyor , naklettikleri bu yerlerden de mukabil emtea ve eşyaları yine tüccarlar adına Anadolu yakasındaki şehirlere dolayısıyla Sinop'a getiriyorlardı. Böylece onlar, müslim ve gayr-i müslim tüccar zümresi ile sağladığı ilişki sayesinde , geçimlerini ve ekonomik seviyelerini yükseltmeye çalıştıkları gibi *ticaret hayatının Karadeniz'de canlılık kazanmasına* da yardımcı oluyordu.

Gemicilerin gemilerinde , Kırım ve Rumeli yakasına ve sair mahallere yük götürürlerken ve bu mahallerden Anadolu iskelelerine ve Sinop'a mukabil yükleri getirirlerken , bir çok tüccarın malı bulunabiliyor ve mallarını taşıdığı bu tüccarlar müslim ve gayr-i müslim olabiliyordu ; aynı anda iki ayrı itikada sahip olup fakat aynı sosyal ve ekonomik ortamı paylaşabilen zümrelerin mallarını gemisinde birlikte taşıyabiliyordu. Her bir tüccarın , gemicilerin gemilerinde belli miktarda , ayrı ayrı kalem ve cinslerde ticaret eşyası ve malı bulunuyordu.

553 Bk BOA , Bâb-1 Defteri Baş Muhasebe , Nu : 4152 , s. 3.

554 Aynı defter , s. 4.

555 Aynı defter , s. 5-6.

556 Aynı defter , s. 4.

557 Bk. Aynı defter , s. 3-6 .

1.1. Yabancı Gemiciler :

Sinop şehri çevresindeki komşu şehir ve iskelelerden ve daha uzak diyarlardan ticarî amaçla ve sair gayelerle sıs sık *yabancı gemiciler* , Sinop iskelesine gelip burada demir atarak bir süre kalıyor veya ihtiyaçlarını karşılayıp tamamlayacak kadar bir süre için Sinop'a uğrayıp sonra da hareket ediyorlardı .⁵⁵⁸ Bu gemicilerden bazılarının bir değil *bir kaç gemiye* sahip olanları vardı. Yukarıda da söz konusu edilen ve Ayandan iskelesi sakinlerinden iken bir sebeple Sinop iskelesine gelen sefine ortakları Mehmed Reis ibn Hasan ile Hüseyin Reis ibn El-Hac Mehmed'in durumu bu cümledendi. Bu kişilerin her biri ayrı ayrı gemilerde ticaret ve gemi ortağı olarak kaptanlık ettikleri anlaşılıyor .⁵⁵⁹

Sinop'a *ticarî amaçla gelen* ve burada *bir süre kalan* gemiciler ile uğrayıp ihtiyaçlarını karşıladıktan hemen sonra hareket eden *yabancı gemiciler* , *İnebolu* , *Sakız* , *Yeniköy* , *İzmir* , *Üsküp* , *Venedik* , *İmralı* , *İskenderun* gibi çeşitli yerlere mensuptu .⁵⁶⁰ Bunların bir kısmı müslim , bir kısmı da gayr-i müslimdi. Genelde gemi *sahiplerinin* müslümanlardan gemi *mellahlarının* veya *gemide çalışanların* gayr-i müslimlerden olması dikkat çekmektedir .⁵⁶¹

Sinop'a uğrayan ve herhangi bir sebep ve amaçla Sinop'ta bir süre kalan *yabancı gemicilerin* , Sinop'ta kaldıkları müddet içerisinde bazı meseleler çıkarttıkları da gözlenmektedir. Bunların , Sinop şehrinde gelen geçenin uğrak bir yeri olduğu anlaşılan ve *Yalu Çarşısı'* nda bulunan aslen ünyeli olup Sinop'ta *meyhanecilik* yapan Peder'in *meyhanesi'* inde eğlenip oyalandıkları veya vakitlerini geçirmeye çalıştıkları anlaşılıyor. Meyhanenin limanda , *Yalu Çarşısı'* nda veya onun yakınında bir yerde kurulmuş olması dikkat çekicidir . Bu meyhanenin bulunması , gemicilerin vakit geçirmek ve oyalanmak için uygun bir ortamın bulunduğu işaret edebilir. Ancak bu meyhanede bugünkü modern dünyamızda da rastlanması mümkün olduğu gibi çeşitli *kavga* , *adam yaralama* ve *öldürme* olaylarına sahne olmasına da tesadüf edilmektedir .⁵⁶² Nitekim aslen *Erhavalı* olup Sinop'a gemisi ve adamları (mellahları= denizcileri) ile gelmiş bulunan *Kara Ali Ağa'* nın mellahlarından Manulu Veled-i Yani ile Veled-i Yani adlı iki kişi tarafından , Sinop'ta *Mîrî Kalyon* inşasında çalışan ve *kalyon marangozu* olan zimmî *Enderun Veled-i Mine'* nin sağ oyluğundan bıçaklanarak *ölümüne* sebep olunması bunu göstermektedir. Bu katiller, katil hadisesini gerçekleştirdikten sonra kaçmışlardı. Bu hadise üzerine adı geçen meyhane önüne maktulün yani ölen şahısın yanına , keşif yapmak üzere *Mahkeme'* den Mevlâna Mehmed Efendi ibn Abdullah Efendi gelmiş , olayı yerinde

⁵⁵⁸ Bk. ve krş. SŞS , Nu : 89 , s. 44 , 52 , vesikalar : 135 , 118 , vesikalar tarihi : 11 Şaban , 27 Rebiülevvel 1150 ; SŞS , Nu : 86 , s. 35 , vesika : 255 , vesika tarihi : Ramazan başı 1158.

⁵⁵⁹ Bk. SŞS , Nu : 89 , s. 44 , vesika : 135 , vesika tarihi : Ramazan başı 1158.

⁵⁶⁰ Bk. SŞS , Nu : 89 , s. 52 , vesika : 118 , vesika : 27 Rebiülevvel 1150.

⁵⁶¹ Aynı defter , aynı yer ve vesika.

⁵⁶² Bk. SŞS , Nu : 86 , s. 35 , vesika : 255 , vesika tarihi : Ramazan'ın başı 1158.

inceleyip kaydını(raporunu) gerçekleştirmişti. Kadı Mevlâna Mehmed Efendi ibn Abdullah , bu keşif işini 7 ' si müslüman 7 ' si hıristiyan 14 kişi huzurunda gerçekleştirmiş ve bu 14 kişiden öldüren ve öldürülen kişinin kim olduğunu soruşturmuştu. Bu soruşturma neticesinde , belirtilen 14 kişi , olayı ve öldüren kimseler ile öldürülen kimseyi belirtmiş , durum bu meyanda kayda geçirilmişti .⁵⁶³

Meydana gelen bu katil hadisesi bize , özellikle Ünyeli Peder Zimmî' nin *meyhanesine* iskelede bulunan *gemiciler* ile tersanede *gemi inşasında v.s.'de çalışanların* çokça devam ettiğini , bununla beraber yabancı gemicilerin de uğrak yeri olduğunu gösterir. Ayrıca bir katil hadisesinde , *Sinop Mahkemesi'* nden bir insanın (mevlana şeklinde anılan bu insanın kadı olması icap eder) ⁵⁶⁴ bizzat olay mahalline giderek katil olayına dair keşifte bulunup onu kayda geçirmekle durumu rapor etmesi , bugünkü savcıların yaptıkları işlerin aşağı yukarı aynısı olduğunu ; diğer taraftan , *müslüman bir gemicinin* sahip olduğu gemisinde , çalıştırmak üzere *hıristiyan gemiciler (mellahlar)* istihdam ettiğini göstermektedir.

2.2. Gemicilerin Karşılaştıkları Güçlükler :

Gerek Sinop'lu gemicilerin gerekse yabancı gemicilerin hem devlet işini hem de tüccar mallarını taşıma işini gerçekleştirirken , bazı *güç şartlarla karşılaştıklarına* şahit oluyoruz. Bu güçlükler , Karadeniz'de meydana gelen *şiddetli fırtına ile denizin kabarmasından* kaynaklanıyordu. Hatta onlar , bazan hem kendi hayatlarından hem de gemilerinden olmak gibi , iki tehlikeli duruma maruz kalabiliyorlardı. Nitekim , şiddetli bir fırtına nedeniyle bir *gemi batıp kırılmış ve geminin malları* , Sinop şehri muzafatından Karacaköy denilen köye yakın olan bir yerde *deniz kıyısına* vurmıştu .⁵⁶⁵ Kıyıya vurmuş olan *batan geminin malları Beytü'l-mal'* a teslim olunmuştu. Bu mallar , gemi alat ve edevatıyla birlikte , daha sonra, Sinop Gümrüğü emîni ve *Beytü'l- mâl-ı âmme ve hâssa* kabzına memur olan *Osman Ağa* tarafından *müzayede ile satılıp nakit paraya* çevrilmişti. Batan bu geminin sahibi ise , bulunamamıştı .⁵⁶⁶

Şiddetli fırtına ve kabarması sebebiyle denizin , çetin şartları , gemicilerin işlerinin aksamasına ve onların zarar görmelerine neden oluyordu. *Gemiciler* , Karadeniz'de çok şiddetli fırtına sebebiyle , *batma* tehlikesinden , *can ve mal kaybı* kaygısından doğan *korkularını yenemiyorlar* , bu nedenle de *yapacakları seferleri iptal* ediyorlardı. Eğer gemiciler , gemileriyle beraber denizde demir almış durumda yani *sefer halinde iken* , denizde *çok şiddetli fırtına ve kabarma* olayı meydana gelmişse , böyle anlarda geminin batmaması için büyük bir heyecan içinde geminin

⁵⁶³ Bk. Aynı defter , aynı yer vesika.

⁵⁶⁴ Kadılara hitap edilirken vesikalarda " mevlânâ " şanı çokça kullanılır.

⁵⁶⁵ Bk. ŞŞS , Nu: 86 , s. 13 , vesika: 221 , vesika tarihi: Şevval'in sonu 1157.

⁵⁶⁶ Bk. Aynı defter , aynı yer vesika.

yükünü hafifletmeye çalışıyor , en yakın ve uygun bir limana dönmeye yahut sığınmaya çaba sarfediyorlardı.⁵⁶⁷

Karadeniz'de meydana gelen *şiddetli fırtına ve kabarma (dalgalar)* , sefer halindeki gemicilere *hayatını ve gemilerini* kaybetme tehlikesini doğurduğu gibi , aynı zamanda denizin bu durumu , Sinop iskelesinde demir atmış durumda bulunan gemilerin. de karaya vurarak helak olmasına sebep oluyordu. Bu nedenle , denizin böyle tehlikeli bir durumu sırasında tedbirli olmak için , gemiciler ve Sinop halkı uyarılmıştı : Şer'îye sicilindeki bir kayıt , bize bu hususu çok güzel bir şekilde açıklamaktadır. Bu kayıta , «..*Mâh-ı Saferü'l-hayr' ının on beşinci [15.]günü sabaha karîb bi-emrillahi-te'âlâ kiblehü lotus fırtına-i azime şiddetinden nâşi [sefinenin] karaya düşüp helâkı tarihidir. Mart'ın on dokuz[19]judur. Gaflet olunmaya ...* »⁵⁶⁸ denmekte ve uyanık olunması istenmektedir. Vesikada *19 Mart* olarak belirtilen tarihin , Sinop'ta gemicilik açısından mühim olduğu dikkat çekmektedir. Bu kayıta , gemicilerin ve Sinop halkının *19 Mart* günlerine dikkatleri çekilmek istenmiştir.⁵⁶⁹

Gemicilerin , belirttiğimiz *taşıma zorluk ve problemleriyle karşılaşmaları* halinde , *hayatlarını ve gemilerini* kaybetmek tehlikesinden başka , gemilerinde mallarını veya erzaklarını taşıdıkları müessese veya şahıslara karşı cevap verebilmek ve üstlenmiş buldukları taşıma işinin yerine layıkıyla yerine getirememesi yüzünden bunların sebeplerini açıklamak ve bu açıklamalarını da geçerli kılmak durumuyla karşı karşıya kaldıkları görülmektedir. Onlar , bu açıklamalarını geçerli kılmak için , üstlendikleri taşıma işini hangi sebeple yerine getiremedikleri konusunda , hem anlatıkları durumları kavrayabilen hem de gemicilik ve denizden anlayabilen bilir kişilerin (ehl-i vukûf) gemileri ve gemi içindeki malzemelerin (gemi levazımatı ile taşıdıkları eşya ve malların) durumunu keşfederek rapor etmelerini , bu raporun bir suretinin de kendilerine verilmesini yetkili merciden istiyorlardı. Raporu vedecek olan yetkili merci , *Mahkeme* idi. Keşif esnasında *Mahkeme'* nin temsilcisi adlî şahısın (kadı , mevlâna) yanınında , *gemicilerin kethüdası* ile *ser-muhzır* da bulunuyordu. Kadı , keşfi ve roporu istenilen gemilerin bulunduğu yere yani olay yerine gelip , durumu tesbit mahiyetindeki raporunu yazıyor, daha sonra da yanınında *gemiciler kethüdası* ve *ser-muhzır* olduğu halde *Mahkeme'* ye gelerek durumu siciline kaydediyordu.⁵⁷⁰

Gemicilerin karşılaştıkları güçlükler , Karadeniz'de zuhur eden şiddetli fırtına ve kabarma ile bunadan kayanaklanan batma tehlikesi ; bu tehlike dolayısıyla da onların sefer halinde iken en yakın limana sığınabilmek güçlükleri ; denizde batmamak için gemilerine daha önce taşınmak üzere yüklenmiş malzemeleri denize atmak

⁵⁶⁷ SŞS , Nu : 86 , s.44 , vesika : 135 , vesika tarihi : 11 Şaban 1150.

⁵⁶⁸ « Galatalı bundan akdem medîne-i Sinob'da mecrâhan maktûl olan Abdurrahman Reis'in Sinob limanında merbûta sefinesi , mâh-ı saferü'l- hayrının on beşinci günü sabaha karîb bi-emrillahi-te'âlâ kiblehü lotus fırtına-i azime şiddetinden nâşi karaya düşüp helâkı tarihidir. Mart'ın on dokuzdur. Gaflet olunmaya. » [SŞS , Nu : 86 , s. 3 , vesika : 200 , vesika tarihi : - (kaydolunmamış) .]

⁵⁶⁹ Bk. Aynı defter , aynı yer vesika.

⁵⁷⁰ Adlî şahıs (kadı , mevlânâ) her olayda , bir talebin olmasıyla olay yerine gitmiyordu. Burada *gemicilerin özel durumları sebebiyle* olay yerine gitmişti . Ancak öldürme , yaralama olayları için böyle bir talep sözkonusu değildi. Bu olayın haber alınması oraya gitmesi için bir sebepti ve böyle keşiflere gitmek ve durumu rapor etmek onun tabii görevi idi.

zorunluluğunda bulunmaları ; yüklerin arzu edilen yere götürülmemesi , böylece yapılan taşıma anlaşmasına uyamamaları etrafında toplanmaktaydı.. *Gemicileri* anlaşmaya göre *devlet veya tüccara ait muhtelif nitelikteki malları* arzu edilen yere *taşıyamamalarını mazur gösterecek şey* , yükleri taşıyamamalarına etki eden faktörleri ve içine düştükleri durumu belirtecek bilir kişilerce tesbit edilerek kayda geçilmiş bir rapor suretinin *Mahkeme* tarafından kendilerine verilmesi idi. Bu keşif ve raporun verilmesi hadisesinde en önemli rolü , belgenin suretini veren müessesenin temsilcisi olarak kadı oynamakta , daha sonra da ona bu konuda yardımcı olan *gemiciler kethüdası* ile *ser-muhzir* geliyordu.

Bu gerekçe ile *gemiciler* , şiddetli fırtınanın yaratmış olduğu *batma tehlikesini* büyük bir heyecan , çaba ve gayret içerisinde atlatıp *en yakın limana sığınmış* olmanın arkasından , taşımakta oldukları eşya ve malların sahiplerine karşı mesuliyetlerini hangi sebeple yerine getiremediklerine dair *Mahkeme' den* adli şahıs (kadı) vasıtasıyla onaylanmış bir rapor sayesinde yükümlülükten kurtulmuş olacaklar veya anlaşmanın kendi üzerlerinde bulunan yükümlülüğünü ortadan kaldırmış bulunacaklar , kendilerini bu başarısız taşıma olayında mazur göstermiş olacaklardı. Nitekim , aslen Ayandan iskelesi sakinlerinden olan *iki ortak gemicinin* , gemilerine *Efendi Başe* denilen yerden *Keşe iskelesine* götürmek üzere yükledikleri *822 kantar mîrî peksimedle* yol aldıkları sırada çıkan şiddetli fırtına ve bunun doğurduğu *batma tehlikesiyle karşılaşmaları* , batmamak için de geminin kendi aletlerinden sandal , bir çengal demiri , bir kuman tabir olunur büyük halat , bir ternekte ile geminin yükü olan *mîrî peksimedin 130 kantarını* denize atmak zorunda kalmaları , bu halde Sinop limanına sığınmış bulunmaları , onların *yüklerini taşıdığı müessese'ye karşı* cevap verbilmek için böyle bir rapor elde etmesini gerektirmişti. Bu iki ortak gemici , *Sinop Mahkemesi' ne* gelip başlarından geçen durumu anlatmışlar ve bu durumun keşfinin bilirkişilerce [*vaki-i hâl-i vukûf*] keşif olunup rapor edilmesini ve bu rapordan bir suretinin de kendilerine verilmesini istemişlerdi.⁵⁷¹ Neticede bu keşif , *Mahkeme' den* Mevlânâ olarak vasıflandırılan bir şahıs (kadı) tarafından "*gemiciler*" ve "*gemiciler kethüdüsü*" nın bulunduğu bir ortamda ve onların da görüş ve keşiflerine bağlı olarak , yapılmış ve durum *zabta geçerek* gemicilerin bu büyük sorunu çözümlenmişti..⁵⁷²

571 Bk. SŞS , Nu : 89 , s. 44 , vesika : 135 , vesika tarihi : 11 Şaban 1150.

572 Aynı defter , aynı yer ve vesika.

g) Tüccarlar:

Ticaretin belirleyici unsurlarından birisi de *tüccarlar* zümresidir. Tüccarlar , hem *Anadolu'nun iç kesimleri* hem de *Karadeniz'de kıyısı bulunan yerlerin iskele ve şehirleriyle* ticarî ilişki halindeydiler. Bunlar mallarını özellikle *Sinop iskelesine* getiriyor ve buradan *çeşitli yerlere sevkiyat* yapıyorlardı. Onların Sinop'tan sevkiyat yapmalarının sebepleri vardı . Birincisi , *burada gümrük emini otura gelmekte* ydi. İkincisi *muazzam bir belde ve iskele* idi. Üçüncüsü *Anadolu 'nun merkez yani iç bölgesindeki yolların Karadeniz kıyısında birleştiği mahreci , son çıkış noktası* idi. Dördüncüsü , deniz yolu itibariyle hem batı , hem doğu hem de kuzey Karadeniz yolunun *Anadolu' ya bağlanan en orta noktasında* bulunuyordu. Beşincisi , *Kırım tarafına en yakın iskele* idi. Altıncısı , *limanı tabii olarak en çok korunmuş bir iskele* idi. Yedincisi *gemicilik imalatı ve sanatında ileri bir durumda* idi.

Sinop'un bütün bu sayılan özellikleri , onun tüccarların mallarını buralardan sevketmesi için önemli etkenlerdi. İskelesinde *gümrük emini oturagelen bir diğer yer , İnebolu iskelesi* idi. Sinop iskelesi dışında , Karadeniz'in Anadolu yakasındaki diğer gümrük emini oturan iskelelerinden de tüccarlar mallarını sevkedebiliyorlardı. Ancak bu iskelelerden büyük çoğunluğu , Sinop merkez olmak üzere « *Sinop İskelesi Gümrüğü Mukaatası ve tevabif* » adı verilen bir teşkilatlanmaya bağlı kılınmışlardı.

Sinop İskelesi Gümrüğü Mukaatası' na tabi olan yerler , "gümrük vergileri" bahsinde "*Sinop İskelesi Gümrüğü*" incelenirken belirtilmişti. Bunlar , Kedrus Kapsuyu , *Bartın* ve Bartın iskelesine tabi *Kurucaşile , Çakrazu , Bekleşile; Bendirekli* ve Bendirekli'ye tabi *Çakalağzı , Çavuşağrı , Akçaşar , Milet , Sakariya , Amasra , Bafra , Koçhisar , Mata , Giresun , Ünye , Ereğli , Terme* ve tevabii iskeleleriydi. Bütün bu iskeleler , *Sinop İskelesi Gümrüğü Mukaatası* mülhakatındandırlar.⁵⁷³ Sinop bu yerler arasında , işaret ettiğimiz vesikalar incelendiği zaman görüleceği gibi , önemli bir mevkie sahipti ve mahrec durumundaydı. Zaten , merkez olmak ve çevresindeki iskelelerle birlikte kendi adıyla anılmak üzere , Sinop iskelesinin mukataa teşkil olunması , çevresinde adları geçen iskelelerin *Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası'* na merbut kılınması , Sinop'un diğer iskelelere göre , ayırddedici bu özelliğini ortaya koyması bakımından mühimdir.. Ayrıca bu hususlar onun , önemli çok işlek bir ihrac merkezi olduğunu belirler.

Anadolu içlerinden tüccarlar tarafından *Sinop'a getirilen mallar* , Karadeniz'de kıyısı olan mahallere sevkediliyordu. Kıyılarda yer alan ve Sinop iskelesinden mal sevkiyatı yapılan iskeleler , Karadeniz'in *Anadolu yakasındaki diğer liman şehirleri* ile ⁵⁷⁴ *Kırım yakasında* ve *Rumili tarafında* v.s. mahallerde yer alan *iskele ve şehirler* di.⁵⁷⁵

Sinop'tan ihrac ve mukabil olarak ithal edilen mallar , *me'kulat , meşrubat , melbusat , hububat , zehair , gön , demir , çuka , kumaş , boğasi , ferş , nühas* gibi

⁵⁷³ *Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası ve bu mukataaya tabi olan yerler hakkında " Sinop İskelesi Gümrüğü "* bahsine bakınız.

⁵⁷⁴ Mesela bk. SSS , Nu : 89 , s. 51 , vesika : 120 , vesika tarihi : 3 Rebiülahir 1150.

⁵⁷⁵ Bk. BOA , Maliyeden Müdevver , Nu : 9506 , s. 17 (25 Safer 1127) .

arşın , *dirhem* ve *terazi* ye girer her türlü emtea ve eşyalar dı. Bu malların Sinop'a gelmesi ve karşılıklı olarak , buradan hem Anadolu içlerine hem de Karadeniz'de kıyıları bulunan diğer mahallere sevkiyatın gerçekleştirilmesi , Sinop'un yukarıda belirttiğimiz yedi özelliğine , dolayısıyla onun tabii bir limana sahip olması ve Anadolu içlerinden Sinop'a doğru örülen kervan yolları sayesinde oluyordu. Ticaret yolları , esasen daha kervan teşkilatlanmasından önce de vardı. Gerek Selçuklular'da gerekse Osmanlılar'da , kervanların gelip geçtiği yerler , ticaret yollarının dağılımını ve yönünü göstermesi bakımından mühimdi.⁵⁷⁶

Osmanlı Devleti'nde , ulaşım ile münakelenin bütün ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikte şümüllü bir kervan ağı oluşturulmuştu.⁵⁷⁷ Bu husus gözden irak tutulmayacak olursa , Sinop'a Anadolu içlerinden gelen yolların mahiyeti daha iyi anlaşılabilir olur. Bununla beraber , Osmanlı Devleti'nin ticarî ilişkilerde bulunduğu ülkelerle irtibatını sağlayan yolların bilinmesi , Sinop'un ve Sinop'a gelen yolların ticarî hayatta oynadıkları rolün belirlenmesi bakımından önemlidir .

Asya , Avrupa ve Afrika ticaret hayatında üç ana yol mühim rol oynuyordu. Afrika'nın güneyinden dolaşarak Hindistan'a giden yolun tanınmasına kadar , Uzakdoğu mallarının Avrupa pazarlarına girmesini sağlayan bu yollardan ilki , Kızıldeniz-İskenderiye ; ikincisi Hazardenizi- Karadeniz ; üçüncüsü de İran-Halep-Suriye olarak tesbit olunmuştu.⁵⁷⁸ İşte bu üç ana ticaret yolundan Hazardenizi-Karadeniz yolunda , Sinop'un önemli bir yeri vardı. Onun önemi , yukarıda belirtilenlerin dışında , İran'dan-Trabzon'a getirilip buradan batıya götürülecek tüccar mallarını yükleyen gemicilerin batıda arzu edilen yere bu malları ulaştırmasında uğrak ve ikmal merkezi olmak cihetinden ve Sinop limanına Karadeniz kıyılarından ve Karadeniz Boğazı tarafından gelen malların Anadolu içlerine girmesinde mahrec olmak yönünden geliyordu. Karayolu itibariyle aynı durum , Anadolu içlerinden Sinop'a gelip burada kavuşmuş bulunan kervan yollarının Karadeniz'e ulaşmasında da söz konusuydu. Zira Sinop, Anadolu içlerinden gelen yolların Karadeniz'e varan son çıkış kapısıydı.

Osmanlı Devleti'nde karayolları , Anadolu ve Rumeli yakasında "sağ , sol , orta " şeklinde isimlendirilen 3 kola da ayrılmıştı. Ancak bu karayolları , menzil teşkilatına mahsus olup , ticaret yolları olmaktan ziyade askerî bir mahiyet arz ediyordu. ⁵⁷⁹ Nitekim asker sevkiyatı veya askerî seferlerle ilgili olarak rastladığımız vesikalarda ancak bu , Anadolu'nun veya Rumeli'nin "sağ" , "sol" , "orta" kolları tabirlerini görüyoruz. Bu şekil bir gruplandırmaya göre , Anadolu'da sağ kolu oluşturan yollar , Üsküdar , Eskişehir , Akşehir , Konya , Adana , Antakya , Halep' e uzanıyordu. Orta kolu ise , yine , ordunun sefere çıkacağı ilk mekan ve padişahın ikamet ettiği yer olmak itibariyle İstanbul'dan sonra , Üsküdar' dan başlamak üzere Gebze , İznik , Sapanca , Geyve , Hendek , Ayaş , Düzce , Bolu ,

⁵⁷⁶ Kervan ve kervan yolları hakkında bk. Cengiz Orhonlu , Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar , Derleyen : Salih Özbaran , İzmir 1984 , s. 140-146.

⁵⁷⁷ Aynı müellif , Aynı eser , s. 144.

⁵⁷⁸ Bk. Mübahat S. Küttükoğlu , Osmanlı-İngiliz Münasebetleri-I (1580-1878) , Ankara 1974 , s. 4.

⁵⁷⁹ Menzil teşkilatı hakkında bk. Yusuf Halaçoğlu , « Osmanlı İmparatorluğunda Menzil Teşkilatı Hakkında Bazı Mülahazalar » , Osmanlı Araştırmaları , II , İstanbul 1981 , s. 123- 132 ; Musa Çadırcı , « Posta Teşkilatı Kurulmadan Önce Osmanlı İmparatorluğunda Menzilhâne ve Kiracıbaşılık » , VIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara 11-15 Ekim 1976) -Kongreye Sunulan Bildiriler , II. Cilt , Ankara 1981 , s. 1359-1365.

Hacı Hamza , Merzifon , Amasya , Turhal , Tokat , Sivas , Malatya ve Diyarbakır teşkil ediyordu. Anadolu'nun *sol kolunu* oluşturan yol da , yine Üsküdar'dan başlamak üzere *Merzifon'* a kadar orta kolu takiple , buradan *Karahisar-ı şarki , Bayburt , Tercan , Erzurum , Kars'a* ulaşıyordu .⁵⁸⁰

Anadolu içlerinden Sinop'a gelen yollar , Boyabat , Kastamonu , Ankara yolu ile Merzifon , Amasya , Tokat , Sivas , Hatay , Halep yolu ve Kütahya , Manisa , Bursa , Karahisar yollarıydı.

Boyabat-Sinop yolu , Kastamonu'dan Sinop'a gelen yolun uzantısı durumundaydı ve bu yolun son kısımlarını teşkil ediyordu . Sinop'un Bizans , Roma , Yunan çağındaki yol açısından durumu⁵⁸¹ ve buradan doğu Anadolu ile güneye Kilikya sahillerine inen yolun⁵⁸² niteliği hakkında bilgi veren Ramsey , *Sinop'tan Boyabat'a* da yol indiğinden bahseder.⁵⁸³ Sinop'tan itibaren bu yolun devamı olan *Kastamonu-Sinop yolu* ise , Evliya Çelebi'ye göre , Kastamonu'nun doğu tarafından itibaren *üç günlük bir yoldu.*⁵⁸⁴ Kastamonu , Anadolu'nun içi ve batı kısımlarından Sinop'a giden yolun , *mahreci idi.*⁵⁸⁵ Aynı yolun devamı sayılabilecek *Ankara-Sinop yolu* nda ise ,⁵⁸⁶ daha Selçuklular devrinde *kervanların gelip konaklaması , dinlenmesi ve gerekli ihtiyaçlarını karşılaması için hanlar , kervansaraylar* yapılmıştı. Mesela bu hanlardan birisi , Sinop'tan hareketle *üçüncü konak yerinde* inşa edilmişti. Bu han , *Atabey Hanı* adıyla anılıyordu.⁵⁸⁷ Yine aynı yol üzerinde , *dördüncü konak yerinde* ve *Ankara - Sivas yolu* nda *Selçuk Hanı* ,⁵⁸⁸ vardı. Sinop-Boyabat arasındaki şimdiki yolun 10.km doğusunda ve Boyabat'ın 30.km kuzey doğusunda bugün köy olarak anılan *Çukur Hanı*⁵⁸⁹ vardı. *Atabey Hanı* , Kastamonu'nun güney doğusunda Akkaya bucağına bağlı Elmakaya Köyü civarında ve kara dere kenarındaydı.⁵⁹⁰ *Selçuk Hanı* ise , Hasanoğlu ve İdrisdağı havalisindeki ovaya açılan *Engürü suyu vadisinde* ve bu su kenarındaydı ; Bu han , bugün mevcut değildir.⁵⁹¹

Ladik ve Merzifon'dan Sinop'a gelen karayolu , Sinop'u Anadolu içinden *güney doğuya* bağlayan yoldu. Bu yerlerden Sinop'a tüccar mallarının getirilmesi , incelediğimiz dönem içerisinde , *Ladik-Sinop* ve *Merzifon-Sinop* yolunun işlerliğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.⁵⁹² *Amasya , Tokat'* tan Sinop'a giden yolun

580 « *Sağ* » , « *Sol* » ve « *Oria* » kollar olarak gruplandırılan Anadolu karayolları le Rumeli karayolları hakkında bk.Yusuf Halaçoğlu , *Aynı makale* , s. 123.

581 Bk. W. M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası* , Dilimize çeviren : Mihri Pektaş , İstanbul 1961 , s. 27-29.

582 Aynı müellif , Aynı eser , s. 34-35 , 37 , 80.

583 Aynı müellif , Aynı eser , s. 80.

584 Bk. Evliya Çelebi , II , s. 73.

585 Talât Mümtaz Yaman , *Kastamonu Tarihi (XV. Asrın Sonlarına Kadar) - I* , Ahmed ihsan matbaası Ltd. 1935 , s. 24.

586 B. Darkot , Sinop'un karayolu ile Ankara'ya 458 km. uzaklıkta olduğuna işaret etmiştir. (Bk. Besim Darkot , « *Sinop* » mad. , İ. A. , X , s. 683.)

587 M. Kemal Özergin , « *Anadolu Selçuklu Kervansarayları* » , İÜEF Tarih Dergisi , XV/20 (1965) , s. 145.

588 Aynı müellif , Aynı makale , s. 161.

589 Aynı müellif , Aynı makale , s. 169.

590 Aynı müellif , Aynı makale , s. 145.

591 Aynı müellif , Aynı makale , s. 161.

592 Bk. BOA , Maliyeden Müdevver , Nu : 9506 , s. 15 / 3. vesika (7 Za 1127).

mahrecindeydi Bu şehirden de Sinop'a tüccarlar gelmekte ve ileride de bahsolunacağı gibi "Amasya" ismiyle anılan mamul veya eşyalar Sinop üzerinden sevkedilmekteydi. ⁵⁹³

Doğunun en büyük geçit yerlerinden biri olup İran , Diyarbakır , Bağdat , İstanbul , İzmir' den kendisine daimî surette kervanlar gelen Tokat' tan da , Sinop'a sürekli kervanlar gelip gidiyor , ticaret malları Sinop'a ve Tokat'a karşılıklı olarak getirilip götürülüyordu. Dolayısıyla İran'dan gelen bütün kervanlar , istikametlerini Tokat'tan ayırmıyorlardı.⁵⁹⁴ Sinop-Tokat arasındaki bu işlerlik , canlılığını incelediğimiz dönem içerisinde de sürdürüyordu. Nitekim , karadan Sinop'a gelen mallar arasında , Tokat' tan gelen malların da yer alması bu canlılığı gösterir.⁵⁹⁵

Sinop'a Sivas'tan da yol geliyordu. Karadeniz ve Akdeniz'in Anadolu yakasındaki kıyı şehirleri ile Anadolu'nun iç kesimlerinde bulunan şehirleri birbirine bağlayan yollar , Konya'yı ve Anadolu yaylasını Antalya'ya , Erzurum'u Trabzon'a , Sivas'ı da Sinop'a ya da Samsun'a bağlayan yollardı.⁵⁹⁶ Mühim bir merkez olan Sivas'tan yola çıkan kervanlar , bu şehrin doğusunda doğu Anadolu ve İran , güneyinde Suriye ve Mezopotamya ile İskenderun , batısında Kayseri ve Konya , kuzeyinde de Trabzon , Ferya ve Sinop'a ulaşıyorlardı.⁵⁹⁷

Anadolu'nun güneyinden Sinop'a çıkan yollar dan birisi Bağdat ve Halep'ten yola çıkan kervanların Anadolu'ya girdikten sonra Sivas üzerinden Sinop'a geldikleri yol , ⁵⁹⁸ diğeri Mısır , Suriye , El-Cizre'den hareket eden kervanların Kayseri ve yine Sivas üzerinden Sinop'a geldikleri yoldu.⁵⁹⁹

Sivas, sadece Sinop'a yahut Samsun'a giden yolların birleştiği bir çıkış yeri değil , kendisinde birleşen yollar üzerinden gelen (Suriye, El-Cizre, Konya v.s.) zengin tüccarların yerleştiği bir mekandı ve bu şehirden , yukarıda da ifade olunduğu gibi , Karadeniz limanları olan Trabzon'a bilhassa Sinop'a ve Samsun'a kervanlar gönderiliyordu . ⁶⁰⁰

Yukarıdan beri belirttiğimiz bütün bu Anadolu içlerinden gelip Sinop'a ulaşan yollar , incelediğimiz dönemde de aynı fonksiyonu icra etmekteydi : Kervanlar , Anadolu'nun iç , doğu , güney doğu , güney , Akdeniz kıyıları ve iç batı bölümlerinde bulunan şehir ve üretim merkezlerinden , ticaret emteasını Sinop'a getiriyorlar ve buradan Karadeniz'de kıyısı bulunan muhtelif yerlere sevk ediyorlardı. Nitekim Sinop'a dışarıdan gelen mallar arasında Tokat , Amasya , Köprü , Merzifon , Hatay , Halep , Manisa , Bursa , Kütahya , Karahisar , Acem(İran) , Horasan , Yemen , Kabe v.s. şehir , bölge ve ülke adlarıyla anılan malların yer alması , Sinop'un bu belirtilen yerlerle yol bağlantısının bulunduğuna işaret eder.

Sinop'a Anadolu içlerinden gelen kara yollarını bu şekilde belirttikten sonra artık deniz yollarını ele alıp onun denizyolları açısından durumunu gözden geçirebiliriz

593 Bk. Aynı defter , aynı yer ve vesika.

594 Hrand D. Andreasyon , Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi (1608-1619) , İstanbul 1964 , s. 175.

595 Bk. BOA , Maliyeden Müdevver , Nu : 9506 , s. 15 / 3. vesika (7 Za 1127).

596 Claude Cahen , Osmanlılardan önce Anadolu'da Türkler , İkinci Baskı , İstanbul 1984 , s.78.

597 İ. H. Uzunçarşılı , Anadolu Beylikleri ... , s. 157.

598 Şerafettin Turan , « Karadeniz Ticaretinde Anadolu Şehirlerinin Yeri » , OMÜEF Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (13-17 Ekim 1986) , Samsun 1988 , s. 157.

599 Osman Turan , Selçuklular Zamanında ... , s. 279-280.

600 Fuad Köprülü , Osmanlı Devletinin Kuruluşu , 2. Baskı , Ankara 1984 , s. 55.

Sinop'tan Karadeniz'in çeşitli mahallerine giden yollar üç istikamette kendini gösteriyordu. Bu yollardan birincisi , Karadeniz'in kuzey bölümlerine , *Kırım yakasına* ve sair mahallere , ikincisi *batı bölümlerine Rumeli yakasına* , üçüncüsü de Karadeniz'in Anadolu yakasında olup *Sinop'un batı ve doğu kısımlarına kalan iskelelere* uzanıyordu.

Sinop'tan belirtilen mahallere malını sevkederek veya Sinop'a Karadeniz tarafından malını getiren tüccar , *Karadeniz'de kıyısı bulunan muhtelif mahallerden Sinop'a* mallarını getirdiği gibi dönüşümlü olarak bazı Anadolu mallarını da Sinop'tan ihrac etmekteydi.

Sinop'tan Karadeniz'in muhtelif kıyılarına uzanan veya Karadeniz kıyılarından Sinop'a gelen yollar , Anadolu içlerinden gelen *kervan yolları teşkilatlanmasından* farklı idi : Gemicilik ve gemi taşımacılığı , bu ikinci yolu yani Sinop deniz yolunu diğerinden ayıran en belirgin , etkin ve faal unsuruydu. Tüccarlar , Karadeniz yoluyla arazı ettikleri mahallere mallarını , ancak bu gemiciler ve onların sahip oldukları gemiler vasıtasıyla nakledebiliyorlardı. Halbuki Anadolu içlerinden Sinop'a gelen ticaret yollarında *kervanlar* vardı ; kervanlar vasıtasıyla tüccarlar mallarını Sinop' getirebiliyorlardı. Ayrıca , *kervan yolları üzerinde* , kervanların uzun yolculukları esnasında dinlenip yollarına devam edebilmeleri bulunla beraber , diğer ihtiyaçlarını giderip rahat ve güvenli bir yolculuk yapabilmeleri için , *kervansarayların mevcudiyeti* söz konusuydu.

Sinop'un deniz yoluyla Samsun , Trabzon v.s. doğusunda bulunan kıyı şehirleri ile İnebolu , Amasra , İstanbul gibi batısında bulunan kıyı şehirleri daha doğrusu Karadeniz Boğazı'ndan Künye'ye kadar uzanan sahil şeridindeki *bütün iskele ve şehirler [Bafra , Çeharşenbe , Nirem , Terme , Ünye , Giresun ; İnebolu , Kurucaşile , Bartın , Ereğli , Sakarya]*le bağlantısı vardı.. Zaten , Karadeniz'in Anadolu yakasında Karadeniz Boğazı'ndan Künye'ye kadar mahallerdeki iskele ve şehirler , "*Sinop İskelesi Gümrüğü*" bahsinde de belirtilmiş olduğu gibi *mukataa teşkil olunmuş* bulunan "*Sinop İskelesi Gümrüğü*" ne merbut kılınmıştı : ⁶⁰¹ « *Gümrük-i iskele-i Sinop mukata'asına tâbi olan yerlerin kadılarına hüküm ki : ...* » ⁶⁰² ve « *Sinop gümrüğü mukata'asına tâbi olan yerlerin kadılarına hüküm ki : ...* » ⁶⁰³ genel başlıklar altında bütün *bu iskele ve şehirlerden* bahsolunmuştu.⁶⁰⁴

601 "*Sinop İskelesi Gümrüğü ve Mukata'ası*" bahsine bakınız.

602 BOA , Malliyeden Müdevver , Nu : 9506 , s. 15 / 1. vesika (9 Za 1127) , 15 / 2. vesika (9 Za 1127) , 15 / 3 .vesika (7 Za 1127) , 28 (2 Safer 1128) , 118-119 (20 Ca 1131) .

603 Aynı defter , s. 38 (17 Za 1128) , 128 (15 Ra 1131) , 128-129 (15 Za 1131) , 129 (25 Za 1131) , 157 (9 S 1134) , 196-197 (25 M 1136) .

604 1132 ve 1136 senelerine ait bazı vesikalarda bu şehirler ve iskeleler , « *Gümrük-i İskele-i Sinop ve gümrük-i iskele-i İnebolu mukata'asına tâbi olan yerlerin kadılarına hüküm ki :* » [Aynı defter , s. 135 / 1. vesika (6 Ca 1132) , 135 / 2. vesika (6 Ca 1132) , 196 / 1. vesika (25 M 1136)] başlığı altında zikrediliyorlardı. Bu hitap şeklinde Sinop ile İnebolu iskeleleri gümrüklerinden ayrı ayrı söz edilmesi , İnebolu İskelesi Gümrüğü ' nün Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası tevabüinden olmadığı anlamına gelmez : Burada Sinop'un yanında İnebolu iskelesinden söz edilmesi yahut bu iki önemli iskeleye birlikte hitap edilmesi , İnebolu iskelesinde Sinop'ta olduğu gibi gümrük emini oturagelmesinden [« ... *Karadeniz yalılarında Gümrük-i İskele-i İnebolu ve Sinop ve tevâbi'i iskelelerine emni oturagelüp ...* » (Aynı defter , s. 38 (17 Za 1128)) .] belki de Sinop kadar olmasa da İnebolu'nun da önemli bir iskele olmasından dolayı olmalıdır. (Gümrük emininin Sinop'ta olduğu gibi İnebolu'da da oturagelmesi , tüccarların bu iskeleye de uğradıkları anlamına gelmektedir. Çünkü iskelelerde kurulmuş olan gümrüklerin başında bulunan eminler gümrük vergilerini , iskelelerden kara tarafına ve deniz tarafına sevkiyat yapan zümrelerden tabiatıyla tüccarlardan tahsil ediyorlardı). Ayrıca aynı hitap şekli altında [« *Karadeniz'de vâki' Gümrük-i İskele-i Sinop ve tevâbi'i iskele gümrükleri ...* » (Aynı

Yukarıdaki *bu genel başlıklar altında* İstanbul , Sakarya , Ereğli , Bartın , Kurucuşile , İnebolu , Bafra , Samsun , Çeharşenbe , Nirem , Terme , Ünye , Giresun v.s. *irili ufaklı bir çok iskelelerin durumlarıyla ilgili meseleler* tartışılıyordu.⁶⁰⁵ Belirtilen hitap şekilleri altında ,⁶⁰⁶ yukarıda isimlerini saydığımız iskele ve şehirlerden bahsolunması , bu yerlerin , "*Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası*" na tâbi kılınmış bulduklarını gösterir ; "*Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası*" ve tevâbii de , *İstanbul Gümrüğü* mülhakatındandı. *Karadeniz Boğazi'ndan Künye'ye kadar sahil şeridindeki Sinop dahil bütün iskele ve şehirler* , "*Karadeniz Gümrüğü (veya gümrükleri) Mukataası*" diye de anılıyorlardı. "*Karadeniz Gümrüğü (veya gümrükleri) Mukataası*" olarak anılan yerler , aynı zamanda , "*Sinop İskelesi Gümrüğü*" tevâbiinden idiler .⁶⁰⁷

Kısaca Sinop , ticaret ve sair maksatlarla Karadeniz'in batıdan doğuya yani İstanbul'dan Trabzon'a , güneyden kuzey-batı ve kuzeye Anadolu'dan Kırım'a ve Rumeli yakasındaki şehir ve iskelelere v.s. mahallere gidecek *tüccarların ve yolcuların uğradıkları , mal sevkiyatı yaptıkları* bir iskele , bir ticaret merkezi ⁶⁰⁸ , muazzam bir belde idi .⁶⁰⁹

Evliya Çelebi , Sinop'un denizden İstanbul'a *300 mil* ⁶¹⁰ olduğunu ifade eder.⁶¹¹ İstanbul'dan Sinop'a gelen *karayolu konusunda* da , İstanbul'dan Sinop'a varmak için *20-25 gün* saymak gerektiğine işaret edilmiş , *bu iki yer arasında yolculuk yapan ve ticaret eşyası taşıyan önemli sayıdaki kervanlardan ve güçlü konvoy kitlesinden Sinop'a hareket etmek isteyen tüccarların geçtiği karayollarının , eşkiyaların taarruzundan her zaman korunmuş olmadıkları* belirtilmiştir.⁶¹² Amasra'nın doğusundan Sinop'a ulaşan kara yolu *5 konak* tutuyordu. Amasra- Sinop arasındaki

defter , s. 135 / 1. vesika (6 Ca 1132) , 135 / 2. vesika (6 Ca 1132))] ve 1134 ile 1136 yılına ait diğer vesikalarda « *Sinop Gümrüğü Mukata'asına tâbi' olan yerlerin kadılarına hüküm ki : ...* » [Aynı defter , s. 157 (9 S 1134) , 196-197 (25 M 1136)] eskiden olduğu gibi yukarıdaki ikili hitap şekline zıt olarak sadece *Sinop'tan söz edilmesi* , bu hitap şekillerinde İnebolu iskelesinin yer almaması , İnebolu İskelesi Gümrüğü'nün *Sinop'tan idareten bağımsız bir gümrük ve mukata'ayı* teşkil etmediğini gösterir. Buda bizi , Sinop ve İnebolu'nun yer aldığı hitap şeklinin , sadece İnebolu iskelesinde gümrük emini oturagelmiş bulunmasından ve İnebolu'nun Sinop kadar olmasa da mühim bir iskele bulunmasından kaynaklanmış olduğu neticesine götürmektedir.

Sadece bir yerde de « *Gümrük-i İskele-i Sinop ve Gümrük-i İskele-i İnebolu ve Amasra ve Bendirekli ve Bartın ve tevâbi'i mukata'asına tâbi' olan yerlerin kadılarına ve kethüdaları ve yeniçeri serdarlarına , a'yân-ı vilayetin iş erlerine hüküm ki : ...* » [Aynı defter , s. 16 (8 Za 1127) .] denmektedir ki , burada zikredilen yerlerin Sinop iskelesi Gümrüğü Mukataası'na tabi yerler oldukları hususu ilgili bölümde "*Sinop İskelesi Gümrüğü*" bahsinde tartışılmıştı.

⁶⁰⁵ "*Sinop İskelesi Gümrüğü*" bahsine bakınız. Ayrıca krş. BOA , Malliyeden Müdevver , Nu : 9506 , s. 15 / 1. vesika (9 Za 1127) , 15 / 2. vesika (9 Za 1127) , 15 / 3 .vesika (7 Za 1127) , 28 (2 Safer 1128) , 118-119 (20 Ca 1131) ; Aynı defter , s. 38 (17 Za 1128) , 128 (15 Ra 1131) , 128-129 (15 Za 1131) , 129 (25 Za 1131) , 157 (9 S 1134) , 196-197 (25 M 1136).

⁶⁰⁶ Bk. Aynı defter , aynı yerler ve vesikalar.

⁶⁰⁷ "*Sinop İskelesi Gümrüğü*" bahsine bakınız.

⁶⁰⁸ Şerafettin Turan , *Türkiye-İtalya İlişkileri ...* , s. 48.

⁶⁰⁹ SŞS , N : 86 , s. 130-131 , vesika : 93 , vesika tarihi : Evahiri Safer 1158.

⁶¹⁰ Besim Darkot , İstanbul-Sinop arasının , deniz yoluyla 305 mil olduğunu kaydeder. (Bk. Besim Darkot , « *Sinop* » mad. , İ. A. , X , s.683.)

⁶¹¹ Bk. Evliya Çelebi , II , s. 73.

⁶¹² Bk. Robert Mantran , *L'Empire Ottoman du XVIe au XVIIIe Siècle (Administration , Economie , Société)* , London 1984 , s. 184.

deniz yolu ise 100 mil idi .⁶¹³ Bu yol üzerinde Amasra'dan yola çıkan *Evliya Çelebi* Kuruçasıle , ve Cide üzerinden Sinop'a gitmişti .⁶¹⁴ Fransız seyyahı A. Hommaire de Hell ve arkadaşı ressam Jules Laurens de 1847 Temmuz' unda Amasra'dan hareketle kiraladıkları bir kayıkla deniz yolu vasıtasıyla Sinop'a hareket etmişlerdi.⁶¹⁵

Sinop'un , doğusunda yer alan Anadolu kıyılarındaki iskele ve şehirlerle de , bağlantısı bulunuyordu. Samsun , Çeharşenbe , Ünye , Trabzon v.s. iskeleler bunlardan birkaçıydı. Sinop'un bu iskele ve şehirlerle , hem *Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası*" na merbut kılınmalarından dolayı , hem de iskeleler arası gidiş-gelişler dolayısıyla münasebeti vardı.

Samsun'un Sinop'la yakın ilişkisini şu örnekler , çok bariz bir şekilde ortaya kor : *Emir Ali ve tüccar taifelerinin* , ellerinde bulunan eşya ve malların gümrük vergilerini Samsun'da gümrük eminine *eda edip* ellerine de bu emin tarafından verilen *eda tezkerelerini* aldıktan sonra denize açılarak bir müddet yol aldıktan sonra şiddetli rüzgar(*fırtına-azime*) sebebiyle Samsun'a geri döndüklerinde , ellerine *eda tezkeresini veren gümrük emini azl edilip* yerine tayin edilen yeni gümrükçünün « *Mühr ü kadimden deryadan çıkup ahar diyara gider* » diyerek kendilerinden tekrar gümrük talep edip *cevr ve eziyet etmesi üzerine* , Divan-ı Hümayun'a durumu arz-ı hal edip şikayette bulunmalarından dolayı , « *Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası ' na tabi olan yerlerin kadıları* » na hitaben bir hükmün sadır olması ;⁶¹⁶ Ayrıca , Samsun , Canık , Ünye ve bu yerlere bağlı iskelelerin *Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası' na tabi* olduğunun belirtilmesi ;⁶¹⁷ diğer taraftan Sinop'tan Samsun'a bir kısım gemicilerin gelip buradan da *Kırım ve Rumeli* tarafına tüccar malları taşımaları hep bu cümledendi Yukarıda kendisinden bahsettiğimiz *Sinop'lu Hasan Reis'in faaliyeti* Samsun'dan sair mahallere yük taşıyan gemiciler için bir örnek teşkil etmekteydi .⁶¹⁸ *Sinop'lu gemicilerin* Samsun'a gelip buradan da Kırım ve Rumeli tarafına mal sevketmeleri , *Sinop-Samsun yolunun işlerliğine* işaret etmektedir. Evliya Çelebi , Sinop'la Samsun'un batı tarafı arasının 4 menzil olduğunu ifade etmektedir .⁶¹⁹

Sinop'un, Samsun'dan başka doğuda bulunan diğer Anadolu kıyı şehirleri ve iskeleleri ile de bağlantısı olduğu, öyle sanıyoruz ki , yukarıdaki açıklamalardan anlaşılmalı olmalıdır. Bu bağlantı , Anadolu kıyısındaki zikredilen iskele ve şehirlerin durumu gibi , hem *ulaşım yönünden* hem de "*Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası tevabiinden* " olmak yönünden önemli idi.

Sinop' tan , Karadeniz'in Anadolu yakasındaki kıyı iskele ve şehirleri dışında , kuzey kesimlerinde *Kırım yakasında* bulunan iskele ve şehirler , kuzey-batı

613 Necdet Sakaoğlu , *Çeşm-i Cihan Amasra* , İstanbul 1966 , s. 150.

614 Bk. Aynı müellif , Aynı eser , s. 15.

615 Bk. Aynı müellif , Aynı eser , s. 170.

616 Bk. BOA , *Maliyeden Müdevver* , Nu : 9506 , s. 202 (14 Ca 1136).

617 Bk. Aynı defter , s. 208 (15 C 1136).

618 "Gemiciler" bahsine ve yukarıdaki beş dipnotta belirtilen yerlere bakınız.

619 Bk. *Evliya Çelebi* , II , s. 73.

B.Darkot , Sinop'la Samsun arasındaki kara yolunu 188 km. olarak tesbit etmiştir. (Besim Darkot , « *Sinop* » mad. , İ.A. , X , s. 683.)

kısımında yer alan *Rumeli yakasındaki* iskele ve şehirler ile de *yol ağı* örülmüştü.⁶²⁰ Anadolu'nun iç kesimlerinden Sinop'a gelen tüccar malları , işte Karadeniz'in *kuzey ve kuzey batısında* belirtilen bu mahallere ve *sair yerlerine* sevkolunuyordu.⁶²¹ Sadece Anadolu içlerinden gelen tüccar malları belirtilen bu mahallere sevkolunmakla kalmıyor , karşılığında mal sevkedilen bu yerlerden Anadolu' nun ihtiyaç duyduğu mukabil mallar getiriliyordu .⁶²² Mal getirip götüren yahut başka bir deyişle mallarını belirtilen yerlere sevkedip oralardan da mukabil mallar getiren tüccarların her iki taraftan olması muhtemeldi. Ancak bu tüccarlar taifesinin , çoğunluğunun *Anadolu tarafı kökenli* olduğu vesikalardan hissedilmektedir .⁶²³

Tüccar malları , Kırım ve Rumeli yakasındaki iskele ve şehirlerden sadece Sinop'a değil onun mülhakatı olan yerlere de , tüccar taifesi tarafından getiriliyordu. Onlar *Rumili ve Kırım yakasından* getirdikleri mallarını Sinop'la beraber , Anadolu yakasındaki diğer *Samsun , Ünye , İnebolu , Bartın* v.s. Karadeniz Boğazı'ndan Künye'ye varıncaya kadar olan *gümrük emini* veya *gümrük emini vekili oturagelen* iskele ve şehirlere de indirebiliyorlardı.⁶²⁴

620 Selçuklu ve beylikler devrinde de Sinop'tan Kırım'a ve sair mahallere ulaşan bir yol ağı mevcuttu . Sinop'ta denize inen yolcu veya tüccar , Azak'ın Sinop'a en yakın şehri olan Suğdak'a çıkıyordu. [Yaşar Yücel , *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar (XIII-XV. Yüzyıllarda Kuzey-Batı Anadolu Tarihi) Çobanoğulları Beyliği , Candaroğulları Beyliği , I , 2. Baskı , Ankara 1988 , s. 130.] Sinop bu devirde kara ve deniz yolları üzerinde bulunan çok mühim bir liman ve milletler arası bir ticaret merkeziydi : Trabzon ve Kefe'ye giden gemiler Sinop'a uğradıkları gibi , güney-kuzey ülkeleri arasında vukubulan kesif mübadeleler de bu ihrac ve ithal limanından yapıyordu. [Osman Turan , *Selçuklular Zamanında , s. 830.] Mısırlı ve Suriyeli olup Antalya ve Alanya'dan Anadolu'ya giren ve yukarıda Sinop'a ulaşan karayollarından bahsederken de değinildiği gibi diğer Anadolu içlerinden gelen tüccarlar , Sinop yahut Samsun'a varıyor , buradan Kırım'ın *Suğdak , Kefe* ve *Kerç* limanlarına gitmek üzere gemilere biniyorlar, oralara *pamuklu* ve *ipekli kumaşlar* götürüp karşılığında *kürk , köle , cariye* satın alıyorlardı. [Mustafa Gül - Mustafa Baltacıoğlu , « *Anadolu Selçuklularında Denizcilik Faaliyetleri* » , OMÜ Eğitim Fakültesi Dergisi , Sayı : 5 (Samsun 1990) , s. 63.]**

621 « *Sinop iskelesinden Rumili cânibine ve gayrihi mürûr ve ubûr iden tüccarın* » [BOA , *Mallyeden Müdevver* , Nu : 9506 , s. 15 / 2.vesika (9 Za 1127) , 15 / 3.vesika (7 Za 1127) , 17 (25 Safer 1127) , 28 (2 Safer 1128) , 38 (17 Za 1128) , 135 / 2.vesika (6 Ca 1132) , 157 (9 S 1134) , 196-197 (25 M 1136)] ; « *Sinop iskelesinden Rumili'ne ve gayrihi mürûr ve ubûr iden tüccar tâifesi* » [*Aynı defter* , s. 16 , (8 Za 1128)] ; « *Sinop iskelesinden ve tevâbi'inden Rumili'ne ve gayrihi mürûr ve ubûr iden tüccar tâifesi* » [*Aynı defter* , s.128 (15 Ra 1131) .] ; « *Sinop Gümrüğü Mukataası'na tâbi' olan yerlerin kadılarına hükmü ki : (....) Yeğen Mehmed zîde mecdehü , Divan-ı hümayun'uma arz-ı hal idüp . (....) Kırım yakasına ve Rumili tarafına gidecek tüccar tâifesi Trabzon'dan ve Giresun'dan metâ'ların ba'zı sefîneye tahmil eyleyüp ve sefîne reisleri ile yek-dil olup mu'tâd olan Ünye ve Samsun ve Sinop iskelesine ve gayrihi gelmeyüp beyâbân olan Kumcuğaz ve Terme nam mahallere uğrayup* » [*Aynı defter* , s.128 (15 Ra 1131) .] ; « *Yeğen Mehmed (...) Divan-ı hümayun'uma arz-ı hal idüp (...) sevâhil-i bahirde vâki' olan iskelelerden sefînelere tahmil Rumili ve Kırım ve sair mahallere mürûr iden tüccarın* » [*Aynı defter* , s.135 /2.vesika (6 Ca 1132) .]

622 « *Sinop Gümrüğü Mukataası'na tâbi' olan yerlerin kadılarına hükmü ki : (....) Yeğen Mehmed zîde mecdehü , Divan-ı hümayun'uma arz-ı hal idüp (....) iskele-i mezbûrelere [Sinop , Samsun , Ünye , İnebolu , Bartın ve sair sevâhil-i bahirde vâki' iskeleler , Karadeniz Boğazı'ndan Künye'ye varıncaya değin] Karadeniz'den gelen tüccar tâifesinin getirdikleri emtea ve eşyalar her ne ise deryadan iskele-i mezbûrelere tüccar Rumili ve Kırım yakalarında[n] ve sair mahallerden getirdikleri* » [*Aynı defter* , s.157 (9 S 1134) ; krş. *Aynı defter* , s.196-197 (M 1136) , 208 (15 C 1136) .]

623 Bk. ve krş. yukarıdaki iki dipnotta belirtilen yer ve vesikalar. (Dipnot : 620 v e 621)

624 « *Sinop Gümrüğü Mukataası'na tâbi' olan yerlerin kadılarına hükmü ki : (....) Ebubekir zîde mecdehü Divan-ı hümayun'uma arz-ı hal idüp İstanbul Gümrüğü mülhakatından olan Karadeniz yalılarında iskele-i Ereğli ve Bartın ve Amasra ve İnebolu ve Sinop İstanbul Gümrüğü mülhakatından olup tüccar tâifesi metâ'ların bu iskelelere indirüp gümrüklerin eda ider iken* » [*Aynı defter* , s.38 (17 Za 1128) .] ; « *Gümrük-i İskele-i Sinop Mukataası'na tâbi' olan yerlerin kadılarına hükmü ki : (....) Yeğen Mehmed zîde mecdehü Divan-ı hümayun'uma arz-ı hal idüp (....) ba'zı tüccar zikr olunan iskelelerden [Sinop , , İnebolu , Amasra , Bendirekli , Samsun ve tevâbi'i iskelelerinden] mâ'ada ba'zı iskele olmayan beyâbân mahallere sefîne*

Tüccarların Sinop'tan *Kırım yakasına* mal sevkiyatı yaptığı yerler , Kili ve Kefe taraflarıydı.⁶²⁵ *Rumeli tarafına* yaptıkları sevkiyat yerleri ise Tuna , Varna , Bergos , Selanik gibi mahallerdi ve buralardan Anadolu mallarının mukabili çeşitli mallar getiriliyordu.

Esasen , Sinop'tan Karadeniz'in kuzeyinde yer alan *Kırım yakası* ile kuzey-batısında bulunan *Rumeli yakasına* ve *sair mahallere* giden yolların niteliğini , bu yolların vardığı en son noktayı , hatta Anadolu içlerinden Sinop'a gelen yolların durumunu , *Sinop halkının günlük hayatta kullandığı eşya ve mallar* dan ve Sinop Gümrüğü' nde tahsil olunan vergiler dolayısıyla , *tüccarın denizden karaya çıkarıp Anadolu içlerine , Anadolu içlerinden çeşitli mahallerden Sinop'a getirip burada denize indirerek gemilere yükleyip sevkettikleri mallardan bu malların* vasıflarının ve nerelerden getirildiklerinin bahsolunmasından anlamak mümkündür.

Sinop' ta halkın *günlük hayatta kullandığı eşyalar* ile tüccarların gerek *Kırım ve Rumeli yakası ile sair mahallere sevkettikleri* gerekse *bu yerlerden ithal edip Anadolu içlerine götürmek için Sinop'a getirdikleri malların* geldikleri yerlerin adlarıyla anılmaları , *Sinop'un bu yerlerle yol bağlantısının* bulunduğunu gösterir. Bu bakımdan getirildikleri yerlerin isimleriyle birlikte anılan bu malları tesbit etmek lüzumu vardır. Bu , Sinop'un *yol ağının ve nasıl bir iskele ve şehir olduğunun* iyi anlaşılabilmesi için gereklidir :

Sinop'ta halkın *günlük hayatta kullandığı geldikleri yerlerin isimleriyle anılan mallar* , Venedik , Selanik , Tuna , Arnabud , Yemen , Mısır , Kabe , Trablus , Acem , Horasan , Trabzon , İstanbul , Hatay , Halep , Manisa , Bursa , Kütahya , Boyabad , Amasya , Karahisar mallarıydı.⁶²⁶ Malların *geldikleri yerlerin isimleriyle anılması* , bunların ., aynı zamanda , halkın kullandığı diğer eşyalardan ayrı bir özellik ve kalite taşımalarından olsa gerekti. Bununla beraber , geldikleri yerlerin isimleriyle anılan bu malların *Sinop halkınca kullanması* , hem Sinop'un bütün bu ülke , bölge ve şehirlerle olan bağlantısının bulunduğunu hem de Karadeniz'de kıyısı olan mahallerden dolayısıyla Kırım ve Rumeli ile sair mahallerden , Anadolu içlerinden ve diğer memleketlerden Sinop'a gelen malların , hep Sinop'tan *sevkedilmek üzere buraya getirilmeyip*. aynı zamanda *burada pazarlanmak için getirilmiş bulduklarını* gösterir.

Anadolu içlerinden Sinop'a getirerek gemilerle Karadeniz 'in muhtelif mahallerine yani Kırım ile Rumeli yakası ve sair taraflarına tüccarların sevkiyatını gerçekleştirdiği ve üzerinden gümrük resimleri tahsil olunduğu sıralarda meydana gelen sorunlar dolayısıyla zikrini gördüğümüz malların , geldikleri ve gittikleri yerler olarak Tokat , Amasya , Merzifon , Ladik , Bafra , Nirem , Çeharşenbe gibi

gizleyüp çok eşya tahmil ve iktiza iden gümrüğü virmeden karşı tuta ve Kırım cânibinden getirüp mâl-ı mîrîye » [Aynı defter, s. 118-119 (20 Ca 1131).]

625 « Sinob kadısına hüküm ki : Tüccar tâifesi Divan-ı hümayun'uma arz-ı hal idüp Merzifon kasabasından iştirâ idüp Rumeli cânibine Kili ve Kefe ve sair mahalle götürdüğümüz boğası ve estar yüklerimizden Samsun ve Sinob iskelelerin[d]e şürû-ı berattan ziyade gümrük talebiyle » [Aynı defter, s. 17 (25 Safer 1127).]

626 Geldikleri yerlerin ismiyle anılan bu malların cinsi hakkında ilgili bölümde durulacaktır.

şehir , kasaba ve iskelelerin olması dikkat çekmektedir.⁶²⁷ Bu , Sinop'un adları geçen bu yerlerle yol bağlantısının bulunduğunu ortaya koyan mühim işaretlerdi..

İncelediğimiz dönem çinde Sinop'tan *Karadeniz'in kuzey-batısına giden yollar* arasında , *Moldavya-Sinop* yolu da bulunuyordu : XVIII. yüzyılın ilk çeyreği (1716) içinde *Moldavya'* nin durumunu tasvir eden bir çalışmada , buraya gelip *kereste* (bu keresteler arasında meşe , kızılıçık , köknar yer alıyordu.) hatta *bal mumu* , *tuz* , *tereyağı* , *güherçile* ve *buğday* gibi malları yüklemiş olarak geldikleri yerlere dönen gemilerin mensup oldukları mahaller olarak *Kırım* , *Trabzon* , *İstanbul* ve *Sinop* gibi *Moldavya'* nin Karadeniz komşularının sayılması bunu gösterir .⁶²⁸ Konuyla ilgili olarak elimizdeki vesikalarda "*Kırım yakası*" ve "*Rumili yakası* " dendiğinden başka , Karadeniz'deki diğer yerler için "*sair mahallere*" tabirinin kullanılması , bu tabirle *Moldavya* gibi adlarına tesadüf edemediğimiz yerleri kastetmek için olsa gerektir.

Sinop'tan tüccar gemilerinin *Moldavya*'ya da gidip buradan geriye çeşitli ticaret mallarını getirmesi , buranın *Karadeniz* ve *uluslararası* ticarete yerinin ne olduğunu ortaya koyan önemli bir delildi.. *Moldavya*'dan getirilen *kerestelerin* , *İstanbul tersanesi* gibi diğer *tersanelerde* de *askerî ve ticarî maksatlı gemilerin* yapımında kullanıldığı anlaşılıyor.⁶²⁹

Sadece Karadeniz'de önemli limanlara sahip olan *Kırım* , *İstanbul* , *Sinop* ve *Trabzon*' dan değil , *Mısır* ve *Kuzey Afrika* sahillerinden de gemilerin *senede bir kaç defa* *Moldavya*'ya gelip buradan yukarıda belirtilen *Moldavya*'ya has malları ülkelerine naklettikleri görülüyor.⁶³⁰

Sinop'un , *Mısır gibi kuzey Afrika ülkeleriyle bağlantısı* , Akdeniz'den Anadolu'nun güney sahilleri tarafından içeri girip *Anadolu içlerinden Sinop'a gelen yollar vasıtasıyla* mümkün olduğu gibi , *deniz yolu vasıtasıyla* da olabiliyordu.. Elimizde , Sinop'a kara yolu vasıtasıyla Anadolu içlerinden değil , deniz yolu vasıtasıyla gelmiş Mısırlı tüccar taifesine dair örnekler mevcuttu.. Mesela , Kuzey Afrikalı tüccarlar arasında rastladığımız Mısırlı tüccar kalyonları kapudanlarından Yusuf bu cümledendi. Afrika'lı tüccarlar , *Sinop'ta tüccar gemisi inşa ettirebilecek kadar* , Sinop'la iç içe bulunuyor ve bir süre bu yerde kalabiliyorlardı. Nitekim , Sinop'a gelmiş bulunan Mısır tüccar kalyonları kapudanlarından Yusuf , Sinop kazasında "*Kübli ağzı*" denilen yerde *kendi malı ile bir gemi inşa ettirmek için arz-ı halle* izin talep etmişti .⁶³¹

Dağıstan tarafından yani Hazar denizinin batısından Anadolu'ya gelen yollar da vardı. Dağıstan yönünden Anadolu'ya inen yollar bulunmasına rağmen ,

627 « ... *Tokad* , *Amasya* ve *Merzifon* ve *Ladik* ve *sair mahallerden karadan gelen tüccar taifesi* *Bafra* ve *Nirem* ve *Çeharşenbe* nâm mahallere *metâ'ların ihrac* ve ... » [BOA , Mallyeden müdevver , Nu : 9506 , s. 15 /3. vesika (7 Za 1127).]

628 Bk. Constantin Giurescu , « *Contribution à L'Histoire Economique de L'Empire Ottoman : L'Importation du Bois des Pays Roumains* » , VIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara 11-15 Ekim 1976) , Kongreye Sunulan Bildiriler , II , Ankara 1988 , s. 1238.

629 Bk. Aynı müellif , Aynı makale , s. 1237-38.

630 Bk. Aynı müellif , Aynı makale , s. 1238.

631 « ... *Mısır tüccarı kalyonları kapudanlarından Yusuf zîde kadrühü arz-ı hal idüp* , *mümâ-ileyh Sinob kazasında Kübli ağzı nam mahalde kendi malı ile* ... » [BOA , Mühimme Defteri , Nu : 139 , s. 392 , vesika (hüküm) tarihi : Evahiri B 1146.]

İncelediğimiz dönemde bu yerlerin Sinop'la yakın ticarî ilişkilerini gösteren hadise ve örneklere elimizdeki vesikalarda pek rastlayamadık. Yukarıda da belirttiğimiz gibi vesikalarda sadece Sinop'tan "*Rumeli ve Kırım yakası ile sair mahallere*" tüccar malarının sevkiyatının yapıldığı belirtilmektedir. Bu kayıtlara bakılacak olursa, "*sair mahaller*" sözüyle, Karadeniz'in *kuzey-doğusu* ile *doğu* kesimleri de kastedilmiş olabilir. O halde, Sinop'un Karadeniz'in *kuzey-doğusu* ve *doğusu* kısmında bulunan *iskele ve şehirlerle de irtibatlı olduğu* ifade edilebilir: Karadeniz'in kuzey-doğusu ve doğusunda bulunan bu iskele ve şehirler vasıtasıyla, Sinop'tan yola çıkanlar, *Dağıstan* 'a yahut *Hazardenizi*' nin batısına varabilirler.

Esasen Dağıstan tarafından Anadolu'ya ulaşmak için *iki yol kullanılmakta* idi. Bunlardan biri, *Anapa tarafından* diğeri ise *Ahışha üzerinden* Anadolu'ya ulaşıyordu. *Anapa*, Azak denizini Karadeniz'e bağlayan boğazın doğusuna düşüyor, *Ahışha* ise kuzey-doğu Anadolu'nun kuzey kısmında yer alıyordu. Dağıstan tarafından gelip belirtilen yerler üzerinden Anadolu'ya inen bu yollar, işlerliğini hala devam ettiriyordu. Ancak bu işlerlik daha ziyade askerî bir mahiyet arz ediyordu: Dağıstan tarafından ordu-yı Hümayun'a katılıp sefere iştirak edecek kuvvetlerin, Anadolu'ya ulaşmak için, izledikleri yol *bu iki* yoldu. Askerî kuvvetler, Dağıstan tarafından Anapa veya Ahışha'ya varıp, bu iki yol üzerinden Anadolu'ya ulaşıyorlardı. Anadolu'ya ulaşmak için izlenen bu iki yoldan sefer esnasında hangisi üzerinden Anadolu'ya gelinmesi isteniyorsa, o yol kullanılıp Anadolu'ya gelinerek ordu-yı Hümayun'a katılmıyordu.⁶³²

Sinop'un, Kırım ve İran tarafına yapılacak *askerî seferlerde* Anadolu'dan gelen askerlerin *en önemli toplanma ve sevkiyat mahalli ve iskelesi* olduğu göz önüne getirilecek olursa, Anapa ve Ahışha üzerinden Anadolu'ya gelerek ordu-yı Hümayun'a iştirak edecek olan kuvvetlerin, Anadolu'nun iç kısımlarında bulunan orduya katılmak için Anadolu kıyısında karaya çıkmaları ve iç mahallere sevkini sağlanması hususunda da aynı önemli rolü üstlenmesi gerekirdi.⁶³³

Görülüyor ki, incelediğimiz dönemde de, daha önceki devirlerde olduğu gibi, Sinop'a gerek denizden gerekse Anadolu içlerinden gelen yollar vardı.. Bu yollar, canlılığını hala muhafaza ediyor ve Osmanlı Devleti'nin, gerek Anadolu gerek Kırım, Rumeli ve diğer Karadeniz sahilleri ile çok uzak eyaletlerinin ticaret hayatında, dış ticaretinde mühim bir mevkiye sahip bulunuyorlardı. Sinop, kendisinde birleşen böyle bir yol ağı sayesinde, denizden ve karadan gelen *tüccarların kıyıdaki kaynaşma noktasını* teşkil ediyor, *iskelesine gelen malların sevkiyatında* mühim rol oynuyordu. Aynı zamanda Sinop'a has mallar da ihraç ediliyordu. Sinop'a dışarıdan gelen mallar burada da tüketiliyor, artanlar yani Sinop halkının ihtiyaç duyduğu mamul ve maddelerin fazlası da çift yönlü olarak (kara ve deniz tarafına) sevk ediliyordu. Nitekim, yukarılarda isimleri geçmiş yerlerden *Sinop'a getirilen*

632 « (....) *Dağıstan dahi askerz i'ânete müte'ahhid olmalarıyla hân-ı mümâ-ileyh külliyyetli asâkir ile ordu-yı Hümayun'a ya'ni sefere gelmeğe hazır ve müheyyadır. Ancak sefere vürûdun tariki iki olup biri Anapa tarafından ve bere dahi Ahışha üzerinden Anadolu'dan olmağla hangi tarikden gelmesi irâde buyurulur ise ol vechile hareket edeceğini » [BOA , Hatt-ı Hümayun (H.H.) , Nu : 11656 , vesika tarihi : 8 Ramazan 1203.]*

633 Askerî seferlere sosyal ve askerî açıdan Sinop'u ilgilendiren yönüyle bir bakış için bk. İbrahim Güler, « XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Askerî Seferlerde BSinop'uns Güvenlik ve Asayiş Meselesi » , OMÜ Eğitim Fakültesi Dergisi , Sayı : 6 (Samsun 1991) s. 73-76.

malların bir kısmının Sinop halkınca kullanılması , dışarıdan Sinop iskelesine gelen bu malların bir kısmının Sinop'ta tüketildiğine işaret etmektedir.

1.1. Tüccar Malları :

Sinop'ta , Anadolu içlerinden çeşitli yollar vasıtasıyla getirilen mallar ile deniz yoluyla Karadeniz'in çeşitli mahallerinden getirilen mallar , genel anlamda *meşrubat* , *me'kûlat* , *melbusat* , *hububat* , *zehair* , *gön* , *demir* , *çuka* , *kumaş* , *boğasi* , *nuhas* , *ferş* gibi uzunluk ölçüsü birim olan *arşın*⁶³⁴ ile ağırlık ölçüsü birimi olan *dirhem*⁶³⁵ ve *teraziye* girer her türlü maldı .⁶³⁶ Bu malların çoğu , pazarlanmak üzere götürüldüğü yerlerde , geldikleri yerin ismiyle anılıyorlardı.

Şöyle ya da böyle Sinop'a getirilen belirttiğimiz bu malların , bir kısmı burada Sinop halkına pazarlanıp satılırken , büyük bir kısmı da yukarıda bahsi geçmiş mahallere karşılıklı olarak sevkedilmeleri söz konusu idi. Sinop bu yönüyle , hem *tüccarlar için bir pazar mahalli* , hem de ama genellikle *tüccarların bulunduğu ve mallarını sevkettikleri kara ve deniz yollarının çıkış noktası* ydı.

Genel mahiyette isimlerini saydığımız *Sinop'a getirilen bu malların* , çoğu zaman her birinin nereden , hangi şehir ve bölgelerden getirildikleri ve cinsleri belirtilmemişti. Bu mallar , sadece *Rumeli ve Kırım ile sair mahallerden denizden Sinop'ta karaya çıkarılan* yahut *Anadolu içlerinden çeşitli şehir ve bölgelerden getirilerek Sinop'ta gemilere yükletilen mallar* olarak , genel mahiyette zikredilmekteydi . Diğer taraftan bu malların bir kısmının cinsi de belirtilmemişti. Mesela Sinop'a getirilip sevkedilecek *melbusat* , *meşrubat* , *me'kulat* , *hububat* ile *zehair* in ve diğer bir kısım malların cins ve çeşitleri belirtilmemektedir. Bunları ancak , *halkın günlük hayatta kullandıkları eşyalardan* , cüz'î de olsa *gümrük defterlerindeki kayıtlardan* tesbit etmek mümkün olabilmiştir. Ölen bir şahsın

⁶³⁴ *Arşın* , metrenin resmen kabulüne kadar, kullanılmış olan *uzunluk ölçüsü* idi. Bu anlamda « zira' » tabiri de kullanılıyordu.

Bu uzunluk ölçüsü , parmaklar ucundan omuza kadar olan kol boyundan alınmış olup, iki çeşidi vardı. Biri *çarşı arşını* , diğeri ise *mimar arşını* idi. *Çarşı arşını* , çarşı pazarlarda basma , yünlü ve emsali kumaş , bez ve saireyi ölçmek için kullanılıyordu. Bu ölçü birimi , 68 cm. boyunda idi. Bunun 1/8'ine « rub » , 1/16'ine « kerah » deniyordu. Pahalı olan ipekli kumaşlar içinse , halk nazarında bunları pahalı göstermemek ve alışverişi kolaylaştırmak için « endaze » denilen ve çarşı arşınından bir parça kısa olan 60 cm.'lik bir başka uzunluk ölçüsü daha kullanılıyordu. *Mimar arşını* na gelince , bu ölçü birimi , mimaride ve yer ölçü birimi olarak kullanılıyordu. Zira'-i mimari: 24 parmak idi. 1 parmak 12 hat , 1 hat 12 noktaydı. *Mimar arşını* metreya nazaran binde 758'di. Karın karına verilmiş 6 arpa , 1 parmak ; 12 parmak 1 kadem ; 2 kadem 1 zira' yahut zira'-i mimari idi. (Bk. ve krş. Mehmet Zeki Pakalın , I , s. 38 ; Midhat Sertoğlu , Aynı eser , s. 19.)

⁶³⁵ *Dirhem* , ağırlık ölçüsü birimi olarak gram kabul edilmeden kullanılan bir ölçü birimiydi. Bunun karşılığı , İstanbul'da 3.207 grama tekabül ediyordu. 400 dirheme 1 okka deniyordu. 15 dirhem 1 miskal , miskalin 1/4'i kırat , kıratın 1/4'i buğday idi. Dirhem aynı zamanda « 1 dirhem gümüş » ağırlığında olan para ünitesi karşılığında da kullanılırdı. Bunun ağırlığı 3.207 gram olmayıp örfî dirhem 16 kırat , yani 2.30 gram kabul edilirdi . (Bk. ve krş. M. Z. Pakalın , Aynı eser , s. 453-4 , Midhat Sertoğlu , Aynı eser , s. 86 .)

⁶³⁶ Bk. ve krş. BOA , Cevdet , Mallye , Nu : 21567 , vesika tarihi : 23 S 1133(derkenar kaydı) , 25 S 1133 (Arzın kenarına düşülen derkenar tarihi. Arz) ; BOA , Mallyeden müdevver , Nu : 9506 , s. 15 /3.vesika (7 Za 1127) , 28 (2 Safer 1128) , 157 (9 S 1134) , 196-197 (25 M 1136) , 208 (15 C 1136) .

bıraktığı tereke kayıtlarının , dıştan Sinop'a gelen bu malların cinsinin tesbitine imkan sağlayan başlıca kaynak olduğunu ifade edebiliriz. Nitekim , Sinop'a getirilip burada halka pazarlanan yabancı malların cinsini ve nereden geldiklerini biz ancak bu tereke kayıtlarından tesbit edebiliyoruz.

Tereke kayıtlarından tesbit edip Sinop'ta halkın günlük hayatta kullandığını gördüğümüz bir kısım yabancı kökenli mallar , **Tarablus** , **Mısır** , **Yemen** , **Kabe** , **Horasan** , **Acem** , **Venedik** , **Arnabud** gibi bugün Türkiye'nin çok uzaklarında kalmış veya sınır komşusu olmuş fakat o dönemde Osmanlı Devleti'nin bir kısmı eyaleti bir kısmı da komşusu olan diyarlar ile **Selanik** , **Tuna** , **Moldavya** , **İstanbul** , **Trabzon** gibi Sinop'un Karadeniz komşuları olan yerler ve **Boyabad** , **Karahisar** , **Tokat** , **Amasya** , **Merzifon** , **Ladik** , **Manisa** , **Bursa** , **Kütahya** , **Hatay** , **Halep** gibi Anadolu'da yer alan şehirlerden geliyordu. Bununla beraber , terekelere yansımayıp dışarıdan Sinop'a gelen ve halk tarafından satın alınan yahut günlük hayatta kullanılan mal ve eşyaların bulunabileceğini de unutmamak gerekir. Nitekim , terekelerde Ankaraya ait Sinop' ta halkın günlük hayatta kullandığı bir mamule , eşyaya tesüdüf etmezken Özer Ergenç , *Ankara' dan Sinop'a mal sevkiyatının yapıldığından* bahsetmektedir. Onun tesbitlerine göre , XVII. yüzyılda Ankara'da üretilen *tiftik ve tiftik ipliğinin* sancak sınırları dışına çıkarılması yasak olmasına rağmen , bazı tüccarların bu yüzyılın ortalarında cinsi belirtilen bu malları , diğer bir kısım şehirlerle beraber Sinop'a ihraç ettikleri görülmüştür .⁶³⁷ Bu durum gösteriyor ki , terekelerde *geldikleri yerin ismiyle anılan mallar* arasında rastlayamadığımız bir kısım şehirlerden de Sinop'a çeşitli emtea ve eşyalar sevkedilmektedir . Şüphesiz bu *Ankara malı* Sinop'un ihtiyacına binaen buraya sevk edildiği gibi , Karadeniz'in muhtelif sahillerinde bulunan diğer iskele ve şehirlerin ihtiyacını karşılamak üzere , Sinop iskelesinden ihraç etmek için buraya gönderilmiş olabilir.

Elbette belirtilen bu yerlerden tüccarlar tarafından getirilen mallar , sadece Sinop'ta pazarlanmıyor , diğer şehirler ve bölgeler arasında sevk olunarak karşılıklı bir biçimde değiş-tokuş yapıp bu yerlerde pazarlanabiliyordu. Sarfedilen bu emek karşılığında tüccarlar belli bir kâr haddine ulaşırken , gemiciler de taşımacılık sayesinde malî durumlarını güçlendiriyordu ; devlet ise hem tüccar taifesi hem de gemicilerden *gümrüklerde tahsil ettiği vergiler sayesinde* Hazine' sine gelir sağlıyordu . Ürettiği , imal ettiği malı tüccarlar sayesinde pazarlayabilen köylü ve şehirli , bu ticareti sayesinde maddî seviyesini yükseltmekte kazancını daha da artırabilmek için daha fazla çalışmak şevk ve heyecanını taşımaktaydı.

İsimlerini zikrettiğimiz yerlerden tüccarlar tarafından gerek sevkedilmek gerekse pazarlanmak üzere Sinop'a getirilen *malların her biri* , ayrı çeşit ve cinsten olup , mensup oldukları yani tüccarlar tarafından *getirilmiş buldukları şehrin , bölgenin üretim ve imalat özelliğini* yansıtıyordu. Bu sebeple , Sinop'a getirilip halk tarafından günlük hayatta kullanılan yabancı kökenli mallar , geldikleri yerin isimleriyle anılıyorlardı . Mesela "*döşeme*" ve "*ban*" denilen ve geldikleri yerin ismiyle anılıp Sinop'ta günlük hayatta kullanılan mallar , **Selanik'** ten geliyor ve

⁶³⁷ Bk. Özer Ergenç , « XVIII. Yüzyılda Osmanlı Sanayi ve Ticaret Hayatına İlişkin Bazı Bilgiler » , Belleten LII / 203 (1988) , s. 515.

"*Selanik döşeme*"⁶³⁸ , "*Selanik döşeme ve ban*"⁶³⁹ şeklinde halk dilinde söyleniyordu . Demekki Selanik , "*döşeme*" tabir edilen ve *evin sergisinde* kullanılan mamul maddesiyle kendini Sinop halkı ve sair mahaller ahalisi üzerinde hissettiriyordu . Tuna ise , Sinop halkınca *hasırlarıyla* tanınıyordu. Halk nazarında "*Tuna hasırı*"⁶⁴⁰ ayrıcalıktı. Ancak bu ayrıcalık isimden dolayı idi. Kaliteden dolayı ayrıcalığı ise kayıtlarda açık olarak belli değildi. Şüphesiz "*Tuna hasırı*" tabiriyle , bu mamul (ev döşemesinde kullanılan) ün hem isim hem de *kalite olarak diğer hasırlardan ayırılması* düşünülmüş olmalıydı.

Sinop'ta halkın geldikleri yerin ismiyle anılıp günlük hayatta kullandıkları malların mensup oldukları *diğer yerlere gelince* , bunlar arasında Karadeniz'in güney kısımlarında yer alıp Sinop'un Karadeniz komşuları olan mahaller de vardı. Bunlar arasında İstanbul önemli bir yer tutuyordu Burası ziraî üretimden ziyade *ince , pahalı bir sanatla* kendisini Sinop halkı nazarında temsil ettiriyordu. Onun yükte hafif fakat fiyatta pahalı olan aynı zamanda çok ince , hasas bir emek ve sanatı gerektiren imalatı , *altın* üzerineydi. "*İstanbul zincisi*"⁶⁴¹ , "*İstanbul altın zinciri*"⁶⁴² , "*İstanbul dizi altını*"⁶⁴³ , "*İstanbul altın küpesi*"⁶⁴⁴ şeklinde anılan mallar , onun mamülleri arasındaydı. İşte İstanbul , ticaret açısından bu şekilde bir üretim veya imalatla Sinop'ta meşhur bulunuyordu.

Sinop'un Karadeniz'in Anadolu yakasındaki diğer komşularından olan Trabzon , Sinop' ta *tütüniyle* ticaret malları arasında temsil ediliyordu. "*Trabzon duhanı*"⁶⁴⁵ başka yerlerde yetiştirilen tütünlerden farklı bir kalite ve özelliğe sahip olmalıydı. Nitekim bu ürünün Trabzon ismiyle birlikte anılması bunu gösterir. Bu durum *Trabzon'un* , Sinop halkı nazarında ziraî üretim yönünden *tütüncülükle* meşhur olduğuna da işaret edebilir.

Kırım' ın batısında , Tuna' nın kuzey ve kuzey-doğusunda bulunan ve Sinop'un Karadeniz komşularından olan *Moldovya* ise , Sinop için *kereste veya balmumu , tuz , güherçile , buğday* gibi malların temin edildiği kaynak sayılırdı.⁶⁴⁶

Karadeniz bölgesiyle coğrafi olarak çok yakın olan *Arnabud*'a gelince burası , Sinop için , *savunma ve savaş aletlerinin yapımında* dikkati çeken bir yer idi. *Arnabud'* u halk nazarında temsil eden meta , günlük yaşamda harp ve savunma aleti olarak kullanılan , "*Arnabud kılıcı*" ile "*Arnabud bıçağı*" idi.⁶⁴⁷

Sinop' ta , Anadolu içlerinden gelip de geldikleri yerlerin isimleriyle anılan mallar arasında , incelediğimiz dönemde Sinop'un kara tarafından en yakın komşusu olan

⁶³⁸ Bk. ŞŞS , Nu: 86 , s. 4 , 11 , vesikalar: 204 , 216 , vesikalar tarihi: 8 Muharrem , 23 Cemaziyelevvel 1157.

⁶³⁹ Bk. Aynı defter , s. 52-53 , vesika : 284 , vesika tarihi : 22 Safer 1160.

⁶⁴⁰ Bk. Aynı defter , s. 17-18 , 26-27 , 28 , 107-104 , vesikalar : - (numarası yok) , 240 , 243 , 128 , vesikalar tarihi : 4 Zilhicce 1157 , 23 Safer , 12 Rebiülahir , 17 Zilhicce 1158.

⁶⁴¹ Bk. ŞŞS , Nu : 86 , s. 41 , vesika : 264 , vesika tarihi : 22 Zilhicce 1158.

⁶⁴² Bk. Aynı defter , s.52-53 , vesika : 284 , vesika tarihi : 22 Safer 1160.

⁶⁴³ Bk. ŞŞS , Nu: 89 , s. 46 , vesika : 131 , vesika tarihi : 15 Cemaziyelahir 1150.

⁶⁴⁴ ŞŞS , Nu : 86 , s. 20 , vesika : 228 , vesika tarihi : 15 Zilhicce 1157.

⁶⁴⁵ Bk. Aynı defter , s. 38-39 , vesika : 260 , vesika tarihi : 20 Zilkade 1158.

⁶⁴⁶ Bk. Constantin Giurescu , « *Contribution à L'Histoire Economique de L'Empire Ottoman : L'Importation du Bois des Pays Roumains* » , VIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara 11-15 Ekim 1976) , Kongreye Sunulan Bildiriler , II , Ankara 1988 , s. 1237-8.

⁶⁴⁷ Bk. ŞŞS , Nu : 86 , s. 109 , vesika : 123 , vesika tarihi : - 1159 (?).

Boyabad malları da ayrı bir yere sahipti. *Boyabad'* in malları *ziraat ve imalata* yönelikti. Sinop halkı nazarında bu yer , ticarî yönden , "*Boyabad kilimi*"⁶⁴⁸ ve "*Boyabad princi*"⁶⁴⁹ ile temsil ediliyordu. İncelediğimiz dönemde *Kastamonu sancağı'* nın Sinop gibi müstakil bir kazası olan *Boyabad* , demekki , ziraî üretimde *prinç tarımıyla tanınan* bir yerdi.. Ayrıca , ev döşemelerinde önemli bir eşya olan *dokuma kilimleri* ve *dokuma zanaatıyla* meşhur görünüyordu. Şüphesiz bu mallar , *Boyabad* 'dan Sinop'a *kara yolu vasıtasıyla* ulaşıyordu. Halk nazarında *Boyabad* ürün ve mamulleri de yukarıda belirtildiği gibi , geldikleri bu yerin ismiyle anılıyorlardı.

Ticarî yönden **Karahisar** ise , Sinop halkı nezdinde "*halalı raht*"⁶⁵⁰ olarak anılan bir mamulüyle kendini temsil ettiriyordu. Tüccarların *Karahisar'* dan Sinop'a getirdikleri bu mamul eşya da , Sinop halkınca geldiği bu yerin ismiyle anılıyordu "*Karahisar halalı rahtı*" bir baya ait eşyalar arasında zikredilmişti.⁶⁵¹

Anadolu içlerinden muhtelif mahallerden Sinop'a getirilen malların çoğunun cinsini maalesef tesbit edemedik. Zira , elimizdeki mevcut vesikalarda bu malların , sevkiyat için karayoluyla Sinop'a getirilip buradan gemilere yükletildiklerinin belirtilmesine rağmen cinslerinden pek bahsedilmemekte sadece geldikleri yerlerin isimleriyle anılmaktadırlar. Mesela **Tokat** , **Amasya** , **Merzifon** , **Ladik** gibi Sinop'un komşu şehir ve kasabalarının malları , nitelik ve cins olarak belirtilmemiş , bu mallar sadece geldiği yer olan şehir adıyla anılmışlardı.⁶⁵² Bununla beraber bazı vesikalarda geldikleri yerlerin isimleriyle anılıp cinsleri belirtilmeyen *bu malların bir kısmının niteliğini* biz , Sinop halkının *günlük hayatta kullandıklarını gördüğümüz mallar* arasından tesbit etmek imkânına sahip bulunmaktayız. Hem geldiği yerin ismi hem de cinsi belirtilen bu malın ait olduğu ve imal edildiği şehir , **Amasya'** dir. İşte , Sinop'a getirilip hem bir kısmı burada Sinop halkınca satın alınarak günlük hayatta kullanılan hem de buradan diğer Karadeniz limanlarına sevkedilen bu şehrin mamulünün cinsini , bir tereke kaydından öğrenebiliyoruz. Bu kayda göre **Amasya** , *basma* imal eden bir yerdi ve Sinop halkı nezdinde bu yer , ticarî yönden bu alanda kendini temsil ettiriyordu. Şu halde *Amasya* , *dokuma basmalarıyla* meşhur bulunuyor , bu yönüyle XVIII. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti'nin sanayi ve ticaret hayatı içinde *rolünü oynuyor* du. **Amasya'** da imal edilen veya dokunan bu *basmaların* , Sinop' ta *yorgan yüzü* yapımında kullanılmalarına şahit olmaktayız.⁶⁵³ Bu mamül de , Sinop halkınca geldiği yerin ismiyle yani "*Amasya basması*" şeklinde anılıyordu .⁶⁵⁴

Sinop'a getirilen malların İç batı Anadolu'da yer alan şehirlere ait olanları vardı. Bu şehirlere biri **Kütahya** idi. *Kütahya* bugünkü özelliğine uygun olarak *çinicilik* ve *porcelainler* üzerine meşhur bir yer olmalıydı.. Zira , *Kütahya'* ya ait olmak üzere Sinop halkının günlük hayatta kullandığı eşyalar arasında "*fincan*" mamülüne rastlanmıştı. Sinop halkı nezdinde *Kütahya* , ticarî yönden işte bu "*fincan*"

648 Bk. Aynı defter , s. 7 , vesika : 209 , vesika tarihi : Rebiülevvel başı 1157.

649 Bk. Aynı defter , s.38-39 , vesika : 260 , vesika tarihi : 20 Zilkade 1158.

650 Bk. Aynı defter , s.37-38 , vesika : 258 , vesika tarihi : 15 Zilkade 1158.

651 Aynı defter , aynı yer ve vesika.

652 Bk. BOA , Mallyeden Müdevver , Nu : 9506 , s. 15 / 3. vesika (7 Za 1127).

653 Bk. ŞŞS , Nu : 89 , s. 74 , vesika : 71 , vesika tarihi : 25 Şevval 1149.

654 Aynı defter , aynı yer ve vesika.

mamülüyle temsil ediliyordu. Bu mamül Sinop halkınca , geldiği yerin ismiyle yani "*Kütahya fincanı (fincan-ı Kütahya)*" ⁶⁵⁵ olarak anılıyordu. Terekelerden *Kütahya'* ya ait olmak üzere tesbit edebildiğimiz mamul eşya , bundan ibaretti. Demekki *Kütahya* , Sinop ve çevresine sevkedebilecek kadar başka ürettiği yahut imal ettiği herhangi bir eşya ve mamul malına sahip değildi.

İç batı Anadolu bölgesinden gelip *geldiği yerin ismiyle anılan mallardan bir kısmı da Bursa'* ya aitti. *Bursa'* ya ait olan bu mallar , "*kuşak*" , "*alaca entari*" cinsinden olup , *Amasya'* da dokunan yahut imal edilen *basma üretimi nevinden* olmalıydı. Demekki , *Bursa'nın* bugün Türkiye Cumhuriyeti'nin tekstil sanyinde belli bir yere sahip olması *temelsiz* değildi ve belli bir tarihi geçmişi bulunmaktaydı. Bu dokuma sanayinin oluşması için daha evvelerden uygun bir ortamın , hammadde kaynağının ve tezgah tecrübesinin bulunması gerekirdi. Bursa , Sinop halkı nezdinde ticarî yönden "*Bursa kuşağı*" ⁶⁵⁶ ve "*Bursa alaca entarisi*" ⁶⁵⁷ ile temsil ediliyordu. Bu isimle anılan Bursa malları , tüccarlar tarafından Sinop'a getirilen ticarî eşyalardı. Görüldüğü üzere *bunlar* , Sinop halkının *günlük hayatta kullandıkları giyim eşyalarıydı*.

İç batı Anadolu'da olup *Kütahya'* nın batısı Bursa' nın güney-batısı İzmir'in de hemen doğu kısmında yer alan *Manisa* da , Sinop' ta mamül maddeleriyle dikkati çeken ihracatçı diğer bir şehirdi. Bu şehrin mamulleri de Sinop halkınca geldiği yerin adıyla anılıyordu : "*Manisa entarisi*" , ⁶⁵⁸ "*Manisa alaca kaftanı*" ⁶⁵⁹ gibi. Görüldüğü üzere *Manisa* da , ticarî yönden Sinop halkınca , dokuma bez veya basma nevinden mamüllerle tanınıyordu. Bu şehrin , sadece *dokuma tezgahlarıyla değil* aynı zamanda , dikim üzerine yani *bugünkü anlamda konfeksiyon denilen zanaat ve iş alanı* üzerine de , kendini tanıttık kadar ileri olduğu *sevkettiği bu mallardan* anlaşılıyor. Entarinin yapımı herhalde bez yahut basmadan veya bu çeşit bir mamul maddeden yapılıyor olmalıydı.

Günlük hayatta Sinop halkının kullanıp da geldikleri yerin ismiyle anılan eşya ve mallardan bir kısmı da , *güney ve güney-doğu Anadolu* bölgesindeki şehirlerden geliyordu. Mesela bu şehirlerden birisi *Hatay* idi. Hatay , Sinop halkınca ticarî yönden "*kaftan*" ⁶⁶⁰ , "*alaca kaftan*" ⁶⁶¹ , "*telli kaftan*" ⁶⁶² , "*göcen beden kürk*" , ⁶⁶³ "*telli alaca entari*" , ⁶⁶⁴ "*boğçe*" , ⁶⁶⁵ "*zincap kablı kürk*" ⁶⁶⁶ leriyle anılıyordu. Sinop halkının dışarıdan gelen mamüller olarak günlük hayatta kullandığı mallar

⁶⁵⁵ Bk. SŞS , Nu : 86 , s.6 , vesika : 208 , vesika tarihi : 15 Safer 1157.

⁶⁵⁶ Bk. Aynı defter , s. 13 , vesika : 220 , vesika tarihi : Şevval sonu 1157.

⁶⁵⁷ Aynı defter , s. 52-53 , vesika : 284 , vesika tarihi : 22 Safer 1160.

⁶⁵⁸ Aynı defter , s. 30-31 , 47 , vesika : 248 , 275 , vesika tarihi : 3 Receb 1158 , 23 Cemaziyelahir 1159

⁶⁵⁹ Bk. SŞS , Nu : 89 , s. 56 , vesika : 110 , vesika tarihi : 13 safer 1150 ; SŞS , Nu : 86 , s. 41-42 , vesika : 265 , vesika tarihi : 12 Safer 1159.

⁶⁶⁰ Bk. SŞS , Nu : 89 , s. 46 , vesika : 131 , vesika tarihi : 15 Cemaziyelahir 1150 ; SŞS , Nu : 86 , s. 30-31 , vesika : 248 , vesika tarih : 3 Receb 1158.

⁶⁶¹ Bk. SŞS , Nu : 86 , s. 41 , vesika : 264 , vesika tarihi : 22 Zilhicce 1158.

⁶⁶² Aynı defter , s. 41-42 , vesika : 265 , vesika tarihi : 12 Safer 1159.

⁶⁶³ Aynı defter , s. 30-31 , vesika : 248 , vesika tarih : 3 Receb 1158.

⁶⁶⁴ Aynı defter , s. 41 , vesika : 264 , vesika tarihi : 22 Zilhicce 1158. .

⁶⁶⁵ Aynı defter , s. 41-42 , vesika : 265 , vesika tarihi : 12 Safer 1159.

⁶⁶⁶ Aynı defter , aynı yer ve vesika.

arasında , Hatay malları , diğerlerine göre daha sıklıkla görülüyordu. Terekelerde rastladığımız *Hatay'* a ait malların hemen hepsi , *kadın giyim eşyası* olarak dikkat çekmektedir. Bütün bu Hatay'a ait mamuller de , geldikleri yerin (Hatay) ismiyle beraber anılıyordu.

Yukarıda belirtilen bölgede yer alıp Sinop'a kendisinden ticaret malları gelen şehirlerden bir diğeri de , bugün Türkiye Cumhuriyeti' nin sınırları dışında kalmış bulunan **Halep** ' ti. Halep , "*keten bezi*" ve "*alaca kaftan*" mamülüyle Sinop halkı üzerinde temsil ediliyordu. Zira , Sinop halkının günlük hayatta kullandıkları eşyalar arasında *sadece bu iki çeşit mamul maddeye tesadüf* olunabilmisti. Demekki *Halep'* te de bir kısım *dokuma tezgahları* bulunuyor ve bu tezgahlarda "*ketan bezi*" imal ediliyordu. *Amasya'* da da *dokuma tezgahları* bulunmakta ve buralarda "*basma*" imal edilmekte , *dokumalar* yapılmaktaydı. Bu iki şehirin incelediğimiz dönemde dokumacılık imalatında önemli bir yere sahip olduğu mevcut kayıtlardan anlaşıyor. Halep'ten Sinop'a gelen mamuller , terekelerde rastladığımız kadarıyla yukarıda isimlerini verdiğimiz mallardan ibaretti. Bu mamül maddeler , Sinop halkınca , diğer yerlerden gelen mallar gibi , geldiği yer olan Hatay ismiyle beraber anılıyorlardı : "*Halebî ketan bezi*" ⁶⁶⁷ , "*Halebî alaca kaftan*" ⁶⁶⁸ gibi.

Kuzey Afrika ülkelerinden ve Arap yarımadasındaki yerlerden olup da geldikleri yerlerin isimleriyle anılan mallara gelince , bunlar **Trablus** , **Mısır** ile **Mısır**' ın doğusunda olup Arap yarımadasında yer alan **Yemen** ve **Kabe** gibi yerlerden geliyordu:

Bunlardan **Trablus'** tan Sinop'a getirilen mamül madde *sabun* idi. Aslında Sinop şehrinde de , gerek *özel şahıslara ait işyerlerinde* gerekse *devlete ait olup iltizam yoluyla işletmeye verilen "Sabuncu Kârhaneleri"* nde *sabun* imalatı yapmakta , imal edilen bu sabunlarla halkın bu alandaki ihtiyacı karşılanmaya çalışılmaktaydı . ⁶⁶⁹

Trablus' tan Sinop'a "*sabun*" un gelmesi , bu mamülün hem kalite yönünden Sinop'ta üretilenlerden daha farklı olduğunu , hem de Sinop' taki sabun üretiminin bu işin imalatıyla uğraşan onca işyeri ve meslek erbabı bulunmasına rağmen *yetersiz olduğunu* işaret edebilir.

Afrika kıtasının kuzeyinde yer alıp incelediğimiz dönemde Osmanlı Devleti'nin bir eyaleti durumunda olan **Trablusgarb** , Sinop halkı üzerinde ticarî yönden *sabunlarıyla* ve *sabunculuğuyla* temsil ediliyordu. Nitekim Sinop halkı , bu Osmanlı eyaletinden gelen mamülü , "*Trablus sabunu*" ⁶⁷⁰ şeklinde anıyordu. Sabun imalatı ve sabunları dışında **Trablus'** un , ekonomik açıdan başka ihraç edebileceği , en azından Sinop'a ihraç ettiği herhangi bir mamülüne , elimizdeki tereke kayıtlarında tesadüf olunamamıştı. Buna rağmen , **Trablus'** un önemli bir ihraç limanına kadar sabun mamülünü sevketmesi , onun bu alanda ileri seviyede ve *sabun hammaddesi açısından* çeşitli imkanlara imkanlara sahip olduğunu gösterir.

667 Bk. ŞŞS , Nu : 86 , s. 44 , vesika : 270 , vesika tarihi : 23 Rebiülahir 1159.

668 Bk. ŞŞS , Nu : 89 , s. 57-58 , vesika : 107 , vesika tarihi : 22 Muharrem 1150.

669 Sinop'ta *sabun imal edilen işyerleri* ve *bu işle uğraşan meslek erbabı* hakkında "*İşyerleri*" bahsine bakınız.

670 Bk. ŞŞS , Nu : 86 , s. 16 , - (numarası yok) , vesika tarihi : 12 Zilkade 1157.

Kuzey Afrika' nın doğusunda yer alan ve incelediğimiz dönemde Osmanlı Devleti ' nin Afrika kıtasındaki en mühim eyaleti olan *Mısır'* dan ⁶⁷¹ gelen mallar ise , cins ve miktar olarak , yukarıda bahsedilen yerlerin mamüllerine göre biraz fazlacaydı. Ancak bu fazlalık , yine terekelerdeki tesbitlerimize göre idi. Yükte hafif pahada ağır olan "*altın zincir*" ile "*hasır*", "*peştemal*", "*peşkir*", "*makrama*" *Mısır* mamullerinin çeşitleriydi. *Mısır* , *ticarî yönden* işte bu mallarıyla anılıyordu. Sinop halkınca bu mallar geldiği yerin ismiyle anılıyor ve onlara "*Mısır zincir altın*", ⁶⁷²"*Mısır zinzirlisi altın*", ⁶⁷³"*Mısır hasırı*", ⁶⁷⁴"*Mısır peşkiri*", ⁶⁷⁵"*Mısır peştemalı*" ⁶⁷⁶ , "*Mısır makraması*" ⁶⁷⁷ şeklinde hitab ediliyordu.

Mısır görüldüğü üzere , *altın zanaatı* ile ev döşemelerinde mühim bir yeri olan *hasır imalatı* ve *peştemal* , *peşkir* , *makrama imalatı* olmak üzere birbirinden farklı üç iş alanında ihracatı gerçekleştirecek kadar üretim kapasitesine sahipti veya bu üç farklı iş alanında daha çok etkili idi. Demekki *Mısır* , *altın* üzerine *İstanbul* , *hasır* üzerine *Tuna* ile Sinop' ta olduğu gibi muhtelif pazarlarda rekabet halindeydi.

Sinop halkınca geldikleri yerin ismiyle anılan mallardan bir kısmının mensup oldukları yani üretim ve imalatının gerçekleştirildiği yerler arasında Arap yarımadasında müslümanlarca kutsal sayılan *Kabe* ile aynı yarımada üzerinde yer alan *Yemen* de bulunmaktaydı.

Kabe , Sinop halkınca ticarî yönden , *Kütahya* şehrinin olduğu gibi , *fincanlarıyla* tanınıyordu. Sinop halkı bu fincanları , başka yerlerden gelen fincanlardan ayırdetmek için , "*Kabe fincanı*" ⁶⁷⁸ şeklindeki bir ifade tarzıyla belirtmeye çalışıyordu. Esasen , incelemiş bulunduğumuz *onca tereke kaydı* içinde sadece bir *tereke kaydında rastladığımız bu mamül* , tereke sahibinin kendisi yahutta akrabası v.s tarafından hac görevi yapıldıktan sonra dönüşte oradan getirilmiş olabilirdi. Ancak , Sinop halkı arasında , İslâm inancına göre haç farızasını yerine getirmek üzere *Kabe'* ye giden sadece terekesinde "*Kabe fincanına*" rastladığımız şahıs bulunmuyordu ; bir çok kimsenin hacca gitmiş bulunduğunu belirtmek için kullanılan « *el-Hac* » tabiriyle anıldığına göre , bu şekilde anılan kimselerin terekelerinde de aynı mamüle rastlanması gerekirdi. Fakat böyle bir kayda eğer gözümüzden kaçmadıysa rastlanmamıştı. O halde bu mamul , bir hacı tarafından hac esnasında değil , herhangi bir ticaret erbabı tarafından Sinop'a getirilmiş olabilirdi Bu durumda «*Kabe fincanı*» , aynı zamanda bir ihraç limanı olan Sinop şehrine geldiğine göre , bu mamülün Karadeniz' in diğer limanlarına da sevkolunmuş bulunması muhtemeldi.

Arap yarımadasındaki mamüllerini ihraç eden bir diğer yer de *Yemen'*di. Yukarıda sayığımız yerler arasında *Yemen* , vesikalarda gördüğümüz kadarıyla

⁶⁷¹ Kuzey Afrika'daki Osmanlı eyaletleri ile diğer eyaletler hakkında bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı , *Osmanlı Tarihi* , IV / 2.Kısım , 2. Baskı , Ankara 1983 , s. 247-248.

⁶⁷² Bk. SŞS , Nu : 86 , s. 20 , 52-53 , vesikalar : 228 , 284 , vesikalar tarihi : 15 Zilkade 1157 , 22 Safer 1160.

⁶⁷³ Aynı defter , s. 41 , vesika : 264 , vesika tarihi : 22 Zilhicce 1158.

⁶⁷⁴ Aynı defter , s. 35-36 , vesika : 256 , vesika tarihi : Ramazan'ın ilk günü 1158.

⁶⁷⁵ Bk. SŞS , Nu : 89 , s. 49-48 , vesika : 126 , vesika tarihi : 5 Cemaziyelevvel 1150 ; SŞS , Nu : 86 , s. 45-46 , vesika : 276 , vesika tarihi : Rebiülahir sonu : 1159.

⁶⁷⁶ Bk. SŞS , Nu : 86 , s. 26-27 , vesika : 240 , vesika tarihi : 23 Safer 1158.

⁶⁷⁷ Bk. SŞS , Nu : 89 , s. 74 , vesika : 71 , vesika tarihi : 25 Şevval 1149.

⁶⁷⁸ Bk. SŞS , Nu : 86 , s. 35-36 , vesika : 256 , vesika tarihi : Ramazan'ın ilk günü 1158.

Sinop' a *en fazla çeşit mal* ihraç eden bir yerdi veya Sinop'ta en fazla ihraç edilmiş mamül çeşidine sahip bir yerdi. Bunlar *yasdik* , *yorgan* , *mum* , *boğçe* , *döşek* , *çember* , *makrama* , *çiz* , *piçe* , *mik'ad* cinsinden eşya ve mallardı. Bu yörenin malları da Sinop halkınca , yukarıda belirttiğimiz diğer yerlerden gelen mamül ve eşyalar gibi , geldikleri yerin ismiyle anılıyorlardı. İsimlerinden de anlaşılacağı üzere bu mamül mal ve eşyaların kullanım amaçları farklı idi: "*Yemenî beledî yasdık*" ,⁶⁷⁹ "*Yemenî yasdık*" ,⁶⁸⁰ "*Yemenî yüz yasdığı*" ,⁶⁸¹ "*Yemenî yorgan*" ,⁶⁸² "*Yemenî döşek*" ,⁶⁸³ "*Yemenî boğçe*"⁶⁸⁴ , "*Yemenî çember*" ,⁶⁸⁵ "*Yemenî makrama*" ,⁶⁸⁶ (Bu mamulden yani makramadan Mısır'da da imal ediliyor ve Sinop'a ve sair mahallere ihraç ediliyordu) , "*Yemenî çiz*" ,⁶⁸⁷ "*Yemeni musta'mel piçe*"⁶⁸⁸ , "*Yemenî mik'ad*" ,⁶⁸⁹ her topu 4 aded olmak üzere "*Yemenî mum*"⁶⁹⁰ gibi. Demekki , Yemen ticarî yönden , belirtilen bu mallarıyla Sinop halkınca tanınıyor ve günlük hayatta bu Yemen malları da kullanılıyordu. Burada , Sinop' ta *mum* üretim ve imalatında oldukça *işyeri ve meslek grubunun* bulunmasına rağmen , *Yemen mumlarının* yer alması , bu sahadaki Sinop imalatının *halkın ihtiyacına tam olarak cevap vermediği* , kalite yönünden *Sinop mamulleriyle Yemen mumlarının birbirinden farklı bir yapıya sahip oldukları* sonucu çıkarılabilir. Yemen mumları ile Sinop'ta üretilen mumların kalite yönünden *birbirlerine üstünlük derecelerini* tayin etmek güçtür Ancak , Yemen gibi çok uzak diyarlardan Sinop'a mumun getirilmesi , bu mamulun , Sinop mumu ile buraya dışarıdan gelen diğer mumlar arasında , aranan ihtiyaç duyulan bir mamul olduğunu ortaya koyar.

Sinop'a dıştan gelen ve geldikleri yerin ismiyle anılan mallardan bir kısmı da **İran** ve **Horasan** tarafından geliyordu:

Horasan , Sinop halkı nezdinde ticarî yönden , Arnabud mamülü « *kılıç* » gibi , "*Horasanî kara kılıç*"⁶⁹¹ ile temsil ediliyordu. Demekki Horasan , harb ve savunma aleti olan « *kılıç* » yapımı ve zanaatında , mühim bir yere sahipti. Horasan gibi yerlerden Sinop'a "*Horasanî kara kılıç*" mamülünün gelmesi veya bu mamulün Sinop' ta kullanılıyor olması , incelediğimiz dönemde Osmanlı Devleti' nin Orta-Asya Türk dünyasıyla Hazardenizi' nin güneyiyle ticarî bağlantılarının varlığına işaret

679 Bk. SŞS , Nu: 86 , s.11 , vesika : 216 , vesika tarihi : 2 Cemaziyelevvel 1157.

680 Bk. Aynı defter , s. 14 , 15 , 26-27 , vesikalar : 222 , 224 , 240 , vesikalar tarihi : 3 Zilkade , 4 Zilkade 1157 , 23 Safer 1158.

681 Bk. Aynı defter , s. 23-24 , vesika : 235 , vesika tarih : 8 Muharrem 1158.

682 Bk. SŞS , Nu: 86 , s. 11 , 30-31 , 41 , vesika : 216 , 248 , 264 , vesika tarihi : 2 Cemaziyelevvel 1157 , 3 Receb 1158 , 22 Zilhicce 1158.

683 Aynı defter , s. 15 , vesika : 244 , vesika tarihi : 4 Zilkade 1157.

684 Aynı defter , s. 14 , 37-38 , 41- 42 , vesikalar : 222 , 258 , 265 , vesikalar tarihi : 3 Zilkade 1157 , 15 Zilkade 1158 , 12 safer 1159 .

685 Bk. SŞS , Nu : 89 , s. 46 , vesika : 131 , vesika tarihi : 15 Cemaziyelahir 1150 ; SŞS , Nu : 86 , s. 16 , 29 , 30-31 , 41-42 , 49-50 , vesikalar : - (Numarası yok) , 247 , 248 , 265 , 279 , vesikalar tarihi : 12 Zilkade 1157 , Cemaziyelevvel Sonu , 3 Receb 1158 , 12 Safer , 5 Şevval 1159 .

686 SŞS , Nu : 86 , s. 16 , vesikalar : - (Numarası yok) , vesika tarihi : 12 Zilkade 1157.

687 Aynı defter , s. 49 - 50 , vesika : 279 , vesika tarihi : _ 1159.

688 Aynı defter , aynı yer ve vesika.

689 Aynı defter , s. 45-46 , vesika : 272 , Rebiülahir sonu 1159.

690 Bk. SŞS , Nu : 89 , s. 74 , vesika : 70 , vesika tarihi : 25 Şevval 1149.

691 Bk. SŞS , Nu : 86 , s. 10 , vesika : 215 , vesika tarihi : 20 Şevval 1157.

etmektedir. Ancak , Horasan'a ait onca tereke kaydı içinde ,ticaret mamülü ve aynı zamanda harp aleti olarak sadece « *Horasanî kara kılıç* » a rastlanması başka bir mamüle rastlanmaması dikkat çekmektedir.

İran'dan yani Acem ülkesinden Sinop'a gelen mallar ise *gömlek* , *basma* , *kaftan* , *döğme altun* cinsinden mamüllerdi. Sinop'a dışarıdan gelen diğer ticaret emtea ve eşyalarında olduğu gibi , Sinop halkı tarafından Acem mallarına da geldiği yerin ismiyle hitab ediliyordu Bunlar , "*Acem gömlek*" ,⁶⁹² "*Acem basması köhne kuşak*" ,⁶⁹³ "*Acem katnosu kaftan*" ,⁶⁹⁴ "*Acem döğmesi altun*"⁶⁹⁵ şeklinde anılıyor ve vasıflandırılıyorlardı. Sinop halkı , bu şekilde söz konusu malları , hem *kalite cinsinden* hem de *mensup oldukları yer olarak* ayırma tabi tutuyordu. Bu mamullere göre İran (Acem)' da , dokuma tezgahlarında *basma* imal ediliyor ve bunlar "*gömlek*" , "*kaftan*" şeklinde giyim eşyaları olarak hazırlanıyor , hazırlama işiyle meşgul olan meslek erbabı terziler bulunuyordu. Ayrıca İstanbul'da ve Mısır gibi diğer İslâm ülkelerinde olduğu gibi , Acem'de de yükte hafif , pahada çok ağır olan *altın işlecilik sanatı* ve *imalatı* mühim görünüyordu.

İran (Acem) *ticarî yönden* , işte yukarıda belirttiğimiz bu mallarıyla , Sinop şehrinde temsil ediliyordu. İran'dan tüccarlar tarafından *Sinop'a getirilen bu mallar* muhtemelen *Karadeniz'in diğer muhtelif iskelelerine* de sevkediliyordu.

Sinop'a dışarıdan gelipte halkın geldiği yerin ismiyle andığı mallar , sadece Sinop'un Karadeniz komşularından , Anadolu'nun muhtelif şehirlerinden , Osmanlı Devleti'nin kuzey Afrika'daki Mısır , Trablus gibi eyalet ve ocaklarından , İran ve Horasan tarafından gelen mallar değil , aynı zamanda kuzey Akdeniz kıyılarında bulunup denizci bir özelliğe sahip olan gerek Selçuklu gerekse Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde Karadeniz'in muhtelif limanlarında *koloniler kurabilmiş Venedik* mallarıydı da. *Venedik* , tereke kayıtlarında rastladığımız kadarıyla incelediğimiz dönemde *kürk* , *kaftan* , *altın* gibi mamulleriyle temsil ediliyordu ve bu mamullere , kalitesini ve geldiği yeri belirtmek gayesiyle Sinop halkınca , "*Venedik hataf zincab kürk*" ,⁶⁹⁶ "*Venedik hataf telli kaftan*" ,⁶⁹⁷ ve "*Venedik dizi altın*"⁶⁹⁸ şeklinde hitab ediliyordu. Bütün bu mamuller , *Venedik'in kürk* , *kaftan* ve *altın* ihracatında Osmanlı şehirlerinde mühim bir yeri olduğunu gösterir.

Yemen , *Kabe* , *Mısır* ve *Trablus* ile sair uzak diyarlardan , Anadolu içlerinden , Karadeniz kıyılarından muhtelif mahallerden , kuzey Akdeniz ülkesi *Venedik* 'ten , Acem (İran) ile Horasan tarafından kara ve deniz yollarıyla , muhtelif vasıtalarla Sinop'a gelen yukarıdan beri cinslerini belirttiğimiz bu mamül mal ve eşyalar , bu mamulleri pazarlamak üzere imal edildikleri yerlerden alıp Sinop'a ve sair Karadeniz iskelelerine sevk etmek düşüncesiyle hareket eden tüccarların , *Osmanlı Devleti'nin çok geniş alanlara yayılmış hakimiyetinin vermiş*

692 Bk. SŞS , Nu : 86 , s. 16 , 26-27 , vesikalar : - (Numarası yok) , 240 , vesikatarhi : 12 Zilkade 1157, 23 Safer 1158.

693 Aynı defter , s. 13 , vesika : 220 , vesika tarihi : Şevval sonu 1157.

694 Aynı defter , s. 33-35 , vesika : 254 , vesika tarihi : 10 Ramazan 1158.

695 Bk. SŞS , Nu : 89 , s. 60-59 , vesika : 102 , vesika tarihi : 17 Ramazan 1150.

696 Bk. SŞS , Nu: 86 , s. 52-53 , vesika : 284 , vesika tarihi : 22 Safer 1160.

697 Aynı defter , aynı yer ve vesika.

698 Bk. SŞS , Nu : 89 , s. 46 , vesika : 131 , vesika tarihi = 15 C 1150.

olduğu güvenlik ortamı sayesinde , ticarî maksatlarını gerçekleştirdiklerini gösterir. Fakat buna rağmen , Osmanlı Devleti'nin *geniş hakimiyet alanı içinde mevcut bulunan yolların ve sair yol güvenlik ortamının* içinde bulunduğu durumun , tüccarların ihtiyaçlarına ne derece cevap verebildiği , onların yollarda ne gibi güçlükle veya rahatlıkla karşılaştıkları konusunda devletin bütün sınırları gözönüne alındığı takdirde kesin bir şey söylemek şu an için zordur. Bununla birlikte , *Sinop'un ticaret hayatının ve tüccarların içinde buldukları şartların* nasıl olduğu konusunda ilerideki sayfalarda bazı tesbitlerimiz olmuştur. Yaptığımız bu tesbitler , Osmanlı Devleti'nin yol örgütünün ve tüccarların içinde bulunduğu şartlar ile ticaret durumunun nasıl olduğu hakkında bir fikir verecektir sanırız.

Osmanlı Devleti'nin geniş hakimiyeti altında bulunan herhangi bir ülke veya şehirden , bir köşesinden kalkan *tüccar* , Karadeniz'in en mühim limanı ve ihracat merkezi olan *Sinop'a malını getirerek* buradan *Karadeniz'in muhtelif iskelelerine sevk ediyor* , sevkettiği bu yerlerden de mukabil ticaret eşyasını alıp geriye dönüyordu.; Sinop'a Karadeniz kıyılarından muhtelif mahallerden mukabil ticaret eşyasını getiren tüccar , buradan *Anadolu içlerine* yahut diğer mahallere *geldikleri yönde* devam ediyordu. Sinop, bu *transit özelliğinin yanında* aynı zamanda , buradan gelip geçen tüccarın bir pazarı durumunda idi de. Bu pazarda , yukarıda isimleri belirtilen muhtelif şehir , eyalet ve ülkelerden gelen mamül , eşya ve mallar , birbirleriyle rekabet halinde olup birbirlerine karşı Sinop halkı tarafından tercih edilmek durumuyla karşı karşıya bulunuyordu. Muhtelif cinsteki bu ticaret emteası , Sinop hakınca geldikleri yerlerin isimleriyle anılıyor , malın kalitesi ,cinsi ve özellikleri bir diğerinden ayırdedebilmek isteniyor ve biri diğerine tercih edilebiliyordu :

Ev döşemesinde mühim bir yeri olan *hasır* sahasında , imalat ve bunlara pazar bulunması yönünden , Karadeniz'in kuzey-batısında yer alan *Tuna* ile bir kuzey Afrika ülkesi olup aynı zamanda Osmanlı idaresi altında bulunan *Mısır* yarışıyorlardı. Her iki yerin mamulü de Sinop halkınca günlük hayatta kullanımda kabul görmüş bulunuyordu.

Mısır , sadece *hasır sahasında* değil yükte hafif pahada ağır olan *altın imalatı* ile bu malının *pazarlanmasında ve pazar bulmakta* , hem Osmanlı Devleti' nin başkenti *İstanbul* hem *Venedik* hem de *Acem* altın mamulüyle rekabet halindeydi. Sinop' ta halkın süs veya tasarruf gayesiyle elinde bulundurduğu muhtelif kullanım özelliğine sahip işlenmiş altınlar , hep saydığımız bu 4 yere ait olup bunlardan her bir yerin altını diğerine tercih edilmek durumuyla karşı karşıyaydı. Ancak bu alanda İstanbul'un diğer yerden gelen altın mamullerine göre daha fazla çeşite ve miktara sahip olmasına bakılırsa , *Sinop pazarında İstanbul'* un altın mamulleri pazarlanmasında ön sırada gittiği ifade olunabilir.

"*Mısır altın zinciri*" yahut "*Mısır zincirli altını*" , İstanbul'un "*altın zinciri , dizi altını*" , Venedik' in "*dizi altını*" , Acem' in de "*döğme altını*" yla Sinop pazarında yerini alıyordu.

Diğer taraftan *savaş ve savunma aleti* olarak kullanılan *kılıç* imalatı ve pazarlanmasında , *Arnabud* ve *Horasan* rekabet halinde idi : Her iki yerin de Sinop' ta « *kılıç* » alanında pazar bulması dikkat çekmektedir.

Kâbe fincanı , Anadolu' nun bu alanda imalat yapan mühim bir şehri olan *Kütahya fincanı* yla ; *Acem basması* , *Amasya basması* yla ; ⁶⁹⁹ *Hatay* , *Bursa* ve *Manisa entarileri* birbirleriyle ; *Venedik kaftanı* *Acem kaftanı* ve Anadolu şehirleri (*Hatay* ve *Manisa*) *kaftanları* yla ; *Yemen boğçesi* *Hatay boğçesi* yle ; *Venedik kürkü* *Hatay kürkü* yle ; *Mısır makraması* *Yemen makraması* yla *Sinop* pazarında *rekabet ve tercih edilme* durumunda olan mamullerdi.

Görüldüğü üzere *Venedik* , Osmanlı pazarlarında yani *Sinop'ta kürk* , *kaftan* ve *altın* ihracatıyla diğer İslâm şehirleriyle rekabet halindeydi. *Kürk* ve *kaftan* imalatı sahasında ve bu mallara pazar bulmakta *Venedik mamulleri* , *Hatay kürk* ve *kaftanları* yla *Sinop* pazarında tercih edilmek durumuyla karşı karşıyaydı. *Venedik kürklerinin* , « *Venedik hataî zincab kürk* » , kaftanlarının « *Venedik hataî telli kaftan* » şeklinde anılmaları , bu malların hammaddelerinin *Hatay'dan* ithal edildiği veya *Hatay* imalatı olan kürk ve kaftanlar örneğinde imal edildiği intibasını vermektedir. Nitekim *Venedik* mamulü olan « *Hataî zincab kürk* » ile « *Hataî telli kaftan* » tabiri , *Hatay* mamullerine atfen kullanılan « *Hataî zincab kablı kürk* » ve « *Hataî telli kaftan* » tabirleriyle karşılatıldığı zaman bu neticeye gitmemek mümkün değildir. Şu halde *Venedik* , *Hatay* takliti *kürk* ve *kaftan* larıyla yahutta *Hatay'dan* ithal ettiği hammaddeleri kullanarak *Hatay'da* yapılan mamuller cinsinde imal ettiği *kürk* ve *kaftanları* yla *Sinop* pazarında *Hatay'* la rekabet ediyordu. *Venedik* , kaftanlarıyla *Sinop* pazarında sadece *Hatay'la* değil , *Manisa* ve *Halep* gibi diğer Anadolu şehirleriyle ve *Acem* (iran)den gelen muhtelif cinsteki kaftanlarla da rekabet etmek ve tercih edilmek durumuyla karşı karşıyaydı.

Sinop halkının günlük hayatta kullanmış olduğu bütün bu *Venedik malları* ile *Venedikli bir kısım gemicilerin* *Sinop'a* gelmeleri , ⁷⁰⁰ incelediğimiz dönemde Osmanlı ülkesindeki pazarlarda hala *Venedikliler'* in , diğer *batılı ülkelere kıyasla Türk-İslâm şehirleri* ile ticarî rekabette , ön sırada yer aldığını göstermektedir. *Sinop'ta Venedik* haricinde diğer batı ülkeler (*Fransa* , *İngiltere* , *Hollanda* v.s.) inden gelen herhangi bir malın bulunmaması , yahut geldiği yerin ismiyle anılan mallar arasında *Venedik* haricinde herhangi bir batı ülkesinin mamülüne rastlanmaması buna işaret etmektedir.

XVIII. yüzyılın ilk yarısında *Sinop'ta görünen bu ticarî tabloya göre* söylenebilir ki , *Venedik dışındaki diğer batı ülkelerinin mamüllerine* , *Sinop* pazarında rastlanabilmesi , bu ülke mamüllerinin sadece *Sinop'ta* değil diğer Osmanlı pazarlarında da yaygın hale gelebilmesi , Anadolu içlerine kadar ilerleyebilmesi için beki daha belli bir süre beklenmesi gerekecek belki de *1740 kapitülasyonlarının* tesirinin bir müddet sonra ortaya çıkması ile mümkün olacaktır. Nitekim Halil İnalçık'ın yaptığı tesbitler de bu kanaatimizi doğrular mahiyettedir.

Halil İnalçık , XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti' nin , *Karadeniz* in Anadolu kesiminden kuzey *Karadeniz bölgesine* yaptığı ticarete , *pamuklu mamüllerinin*

⁶⁹⁹ XVII. yüzyılda *Manisa'da* esnaf ve zanaatkârlar ile ticareti inceleyen M. Çağatay Uluçay , *Manisa* culhacılarının « *boğası* » , « *astarlık* » , « *ülbent bez* » , « *makrama* » , « *beledi yasdık* » , « *peştemal* » , « *hamam gömleği* » v.s. mamülleri dokuduklarından ve bunların içerisinde en meşhurlarının « *boğası* » , « *alaca* » ve « *beledi yasdık* » olduğundan (Bk. M. Çağatay Uluçay , XVII'inci Yüzyılda *Manisa'da* Ziraat , Ticaret ve Esnaf Teşkilatı , İstanbul 1942 , s. 63 .) , bundan başka *Manisa* bezlerinin dışarıya da gönderildiğinden , ayrıca *Manisa* mamulü olan boğasları yalnız yerli tüccarların değil *Acem* ve yerli Ermeniler'in de satmakta olduklarından (Bk. Aynı müellif , Aynı eser , s. 66.) bahsetmektedir.

⁷⁰⁰ *Venedikli gemiciler için « Sinop'ta Yabancı Gemiciler »* bahsine bakınız.

önemli bir yeri olduğunu ve bu bölgeye yaptığı *pamuklu ihracatıyla* aynı bölgede kendi gibi pazarları bulunan diğer ihracatçı *Avrupa ülkeleriyle rekabet halinde bulunup* ucuz mal piyasasıyla ayrı bir yere ve avantaja sahip olduğunu belirtmektedir. O bazı "*Anadolu basmaları*" ile "*Hollanda basmaları*"nın , "*Hollanda ve Hint pamukları*"nın ve kuzey Karadeniz'de büyük miktarda kullanılan "*Anadolu boğasisi*" yle "*Fransız yünlü mamulleri*"nin rekabet edemediğine , dış giyimini daha ucuza sağlamak isteyen halkın *pamuklu sahasında önemli bir yeri olan Anadolu'nun* imal ettiği "*boğasi*" yi tercih ettiğine , böylece **Anadolu'** nun , kuzey Karadeniz bölgesinin çeşitli *giyim ve döşemelik* ihtiyaçlarında kullandığı tekstil malarının büyük bir bölümünü sağladığına işaret etmiştir. M. de Peyssonel' in XVIII. yüzyılın ilk yarısının sonlarına dair verdiği bilgilere bağlı olarak ayrıca o , Anadolu' nun dağınık olarak bir çok yerinde yapılan "*astar*" adındaki *kaba pamuklu mamulünün Sinop ve Samsun* limanlarından **Kefe'** ye götürülüp oradan bütün Karadeniz bölgelerine dağıldığını ; ⁷⁰¹ "*İnce tire*" adlı malın pamuk olanlarının **İstanbul ve Sinop'** tan ithal edildiğini vurgulamıştır . ⁷⁰² İncalcık düşüncesine göre , orta-kuzey Anadolu' da *Kastamun'dan Tokat'a kadar uzanan bölge* , XV. yüzyılda olduğu gibi XVIII.yüzyılda da *Kardeniz' in kuzey bölgesinin pamuklu gereksinimlerini karşılayan* temel üretim merkeziydi. XV. yüzyıl sonlarına ait Kefe gümrük defterlerinde görülen *Osmanlı Devleti' nin pamuklu ticaretindeki durumu* , XVIII. yüzyılda da değişmeyip pazarlardaki yerini korumuş ve bu ucuz *Anadolu pamukluları* güney-kuzey ticaretinin temel maddesi olmaya devam etmiştir. Bu sebeple , orta-kuzey Anadolu'da yer alan **Kastamonu , Amasya , Merzifon , Tokat , Çorum** gibi *dokuma ve boyacılık el sanayii merkezleri* , **Sinop'** un ve onun komşusu olup aynı zamanda diğer önemli iskeleler olarak karşımıza çıkan **Samsun ve İnebolu'** nun ekonomik yaşantısı ve refah seviyesinin artmasında , ekonomik ve ticarî bağlantı sayesinde özellikle de pamuklu ihracatının bu iskeleler vasıtasıyla yapılması sayesinde , önemli rol oynamışlardır. Zira , bu orta-kuzey Anadolu'daki *Kastamonu'dan Tokat'a kadar uzanan bölge* , *Karadeniz' in kuzey bölgesinin pamuklu gereksinimlerini* , Sinop ve onun komşuları olan Samsun ve İnebolu *iskeleleri vasıtasıyla* karşılayabilmektedir. Yukarıda işaret edilen yerlerde imal edilen pamukluların yapımına ve Sinop ile onun komşuları olan iskelelerden *Karadeniz'in* kuzeyine ihrac edilmesine , bu Anadolu şehir ve kasabalarının kırsal kesimleri de katkıda bulunmuşlardır . ⁷⁰³

XVIII. yüzyılın ilk yarısında **Sinop'** ta *ticarî yönden görünen bu tablo* , Osmanlı'nın daha önceki çağında da mevcuttu. **Sinop** , XV. yüzyılın son çeyreğinde Türkiye'de gerçekleştirilen ve *Anadolu dışında ülkelere ihraç edilen pamuklu dokuma sanayi mamullerinin* , özellikle pamuk yetişmeyen *kuzey memleketlerine ihracında* önemli bir rol oynarken , bu limandan geçen mallar da önemli bir yer tutuyordu : 1457-1490 arası "*Kefe İskelesi Gümrük Defterleri*" nde görünen tablo bu doğrultuydu ; **Sinop'** tan *Kefe iskelesi'* ne getirilen pamuklu arasında *kirbas* ve

⁷⁰¹ Halil İncalcık , « *Osmanlı Pamuk Pazarı , Hindistan ve İngiltere : Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü* » , ODTÜ Gelişme Dergisi , Türkiye İktisat Tarihi Üzerine Araştırmalar , II , 1979-1980 Özel Sayısı , s. 37-39.

⁷⁰² Bk. Aynı müellif , *Aynı makale* , s. 41.

⁷⁰³ Geniş bilgi için bk. Aynı müellif , *Aynı makale* , s. 37-42.

mendil (makrama) bulunmaktaydı .⁷⁰⁴ Sinop , Fatih ve Kanunî çağında Osmanlı Devleti' nin *ticarî muamele yaptığı başlıca iskelelerden biri* idi. Osmanlı Devleti' nin iskeleleri arasında İstanbul birinci derecede rol oynuyordu. Ondan sonra da Selanik , İzmir , Avlonya , Draç , Payos , Trablusşam Sayda , İskenderiye , Basra , Kardeniz'de Kalas , Kefe , Sinop ve Trabzon geliyordu .⁷⁰⁵ XVI. yüzyıl başlarında "*Tuna limanları , Akkırman ve Kili gümrük defterleri*" nde görülen tabloda , 1487-1490 arası "*Kefe İskelesi Gümrük Defterleri*" nde ortaya çıkan *Türkiye' nin pamuklu üretimi ihraç biçimleri tekrarlanmakta* dır. Daha önceki dönemlerde ve bu tarihlerde Tuna'dan Kafkasya'ya kadar kuzey memleketlerinin , Anadolu ve Rumeli pamuklarını geniş ölçüde ithal ettiklerini bu defterler ortaya koymaktadır. Bütün bunlar, *orta-kuzey Anadolu bölgesi* (Kastamonu ve Sinop) ile *Kırım , Boğdan ve Eflak* arasında , XIII. yüzyıldan beri mevcut olan siyasî ve kültürel bağların , ekonomik temeline işaret etmektedir.⁷⁰⁶

Sinop'un ticarete oynadığı rol sadece bunlardan ibaret değildi. Onun ticarî münasebetlerini gösteren başka önemli örnekler de bulunmaktaydı :

III. Murat devrinde İstanbul'da *sahtiyan* ve *meşin* sıkıntısı çekilmesi münasebetiyle , küffara ve sair vilayetlere bu malların sevkedilmesi veya götürülmesi yasaklanmıştı. Fakat bu yasağa rağmen , *Venedik , Boğdan* v.s. yerlerden tüccarlar Sinop'a gelmiş , buradan *20 bin miktarı sahtiyan* toplayarak memleketlerine götürmüşlerdi. Bu sebeple , durum kükûmete ilamla bildirildiğinden , Sinop kadısına hitaben *cezalandırılmaya müstehak olduğu konusunda* bir hüküm sadır olmuştu.⁷⁰⁷ XVII. yüzyılın başlarında Osmanlı ülkesine *kürkten* başka *balmumu* da getiren *Leh tüccarları* , doğrudan doğruya İstanbul'a gelerek o vasıta ile buradan mal mubayaa ettikleri gibi , bazan da Kefe'den *Sinop'a geçerek* buradan kara yoluyla Halep'e inmiş ve oradan ihtiyaç duydukları kumaşı almışlardı .⁷⁰⁸

Deniz yoluyla yapılan ticaret , Osmanlı Devleti ile batı ulusları arasında *iktisadî hayatın ve ilişkilerin önemli bir ögesini* oluşturmaktaydı .⁷⁰⁹ Esasen , Orta-Doğu ile Avrupa ticaretinde Anadolu ile Karadeniz' in önem kazanmasında , temelden kaynaklanan hadiseler vardı :

Osmanlı Devleti'nin temellerinin atıldığı XIV. yüzyılın başlarında , dünya ticaretinin XI. yüzyılda başlayan kıvılcıdanışının verdiği hızı henüz kesilmemişti. Ancak , Akdeniz'in doğusundaki *siyasî güç dengesinin değişmesi* , bu ticaretin *Akdeniz'den işleyen yollarının değişmesine* sebep olmuştu.⁷¹⁰ Bu sebeple XIII. yüzyılda , Kırım-Anadolu-Arap memleketleri arasında kuzey-güney ziyadesiyle gelişmişti. Bu yol üzerinde bulunan *Sinop , Samsun* gibi liman kentleri ile *Sivas* ,

⁷⁰⁴ Aynı müellif , *Aynı makale* , s. 2-3.

⁷⁰⁵ İ. H. Uzunçarşılı , *Osmanlı Tarihi-II (İstanbul'un Fethinden Kanunî Sultan Süleyman'ın Ölümüne Kadar)* , 4. Baskı , Ankara 1983 , s. 685-685. Ayrıca memleket içindeki (iç kısımlardaki) önemli ticaret merkezleri hakkında bk. Aynı müellif , *Aynı eser* , s. 686.

⁷⁰⁶ Halil İnalcık , *Aynı makale* , s. 4-5.

⁷⁰⁷ İ. H. Uzunçarşılı , *Osmanlı Tarihi-III / 2 (XVI. Yüzyıl Ortalarından XVII. Yüzyıl Sonuna Kadar)* , 3. Baskı , Ankara 1982 , s.579 (n 3).

⁷⁰⁸ Bk. İ. H. Uzunçarşılı , *Aynı eser* , s. 578-579.

⁷⁰⁹ Robert Mantran , « *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Doğu Akdeniz'de Ticaret , Deniz Korsanlığı ve Gemiler Kafileleri* » , *Bulleten LII / 203* (1988) , s. 695.

⁷¹⁰ Halil Sahillioğlu , « *Osmanlı Para Tarihinde Dünya Para ve Maden Hareketinin Yeri (1300- 1750)* » , s. 1-2.

Kayseri , Konya , Antalya şehirleri , üzerlerinden yapılan ticaret sayesinde görülmedik bir ekonomik gelişme göstermişlerdi : ⁷¹¹

Memlükler , 1250' de Mısır ve Suriye'de *Eyyübiler yönetimini* yıkıp Akdeniz'e doğru ilerleyen *Moğol akını*nı durdurmuş ve bunlarla işbirliği yapmak isteyen batılılara doğru yönelerek haçlılara karşı hedef almış ve *onların elindeki son yakın-doğu kalesi Akka'* yı 1291 'de ellerinden alarak *haçlı seferlerinin sonunu* noktalamışlardı. Bu ise , denizci İtalyan Cumhuriyetlerini Moğollar 'a yönlendirip Memlükler Sultanlığı üzerinden işleyen *uzak-doğu ticaretinin kuzeye kaymasına* neden olmuş , dolayısıyla denizci İtalyan Cumhuriyetleri tarafından gerçekleştirilen dünya ticaretinin Anadolu ve Karadeniz üzerinden yapılması , ancak İlhanlı Devleti ayakta durduğu sürece Moğol barış ortamı içerisinde canlılığını koruyabilmişti.⁷¹² İşte böyle bir ortam içerisinde , XIII. ve XIV. asırlar ile XV. asrın ilk yarısında Anadolu' nun *muhtelif yerlerinde çok mühim pazarlar* oluşmuştu : Karadeniz kenarındaki *Trabzon ve Sinop* ' la , Samsun ve Sinop arasındaki *Farya* iskeleleri ve ikinci derece *Fatsa* kasabası , Marmara havzasında *Bursa* iskelesi (Trilya) ve Batı'da *Foça* , *İzmir* , *Ayasluğ* , *Polafiye* (Milet) , güneyde *Antalya* , *Alaiyye* ve *Ayas* kasaba ve limanları bunlardandı. İç Anadolu'da ise pazar mahallerini *Sivas* , *Kayseri* ve *Konya* oluşturuyordu.⁷¹³ Selçuklu çağında *ithal edilen madde* çok az iken , ihraç edilenler arasında *ağaç sakızı* (reçine) , *kereste* , *bakır* , *gümüş* , *ipek* , *halı* , *hasır* , *pamuk* , *susam* , *bal* , *deri* ve *şap* gibi bir çok mal vardı ve bu ticaret *Selçuklular'* a büyük *zenginlik* kazandırmıştı.⁷¹⁴

Ticaret yönünden yukarıda tasviri yapılmış bir tablo içerisinde Osmanlı Devleti'nin ticarî hayatında Sinop'un oynadığı roller , daha önceki devirlerdeki parlaklığından pek bir şey kaybetmemiş olarak , XVIII. yüzyılın ilk yarısında da devam etmişti. Hatta onun iktisadî yönden ehemmiyeti daha da kavranarak burada mühim bir *malî teşkilat* oluşturulmuş (Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası) , Karadeniz'in Anadolu yakasındaki iskele ve şehirlerin gümrüklerinin hemen hemen büyük çoğunluğu *bu malî teşkilat içerisinde* yer almışlardı. Ticaret yönünden Sinop'un ehemmiyeti , hem *sevkiyat* hem *pazar* hem de Anadolu içlerinden ve Karadeniz'in muhtelif yerlerinden ve sair mahallerinden gelen *tüccarların kaynaşma ve geçiş* (transit) mahalli olmak yönünde toplanıyordu .Sinop , Karadeniz'in muhtelif kıyı kent ve iskelelerinden , Anadolu içlerinden , Kuzey Akdeniz ülkesi Venedik'ten , Osmanlı Devleti'nin eyalet ve ocaklarından olup kuzey Afrika'da yer alan Trablus ve Mısır'dan , Arap yarımadasındaki müslümanlarca kutsal sayılan Kabe'den ve Yemen'den , Acem(İran) ve Horasan'dan getirilen ve halk tarafından günlük hayatta kullanılan malların *pazarlandığı* ve bunların buradan muhtelif yerlere *sevkinin gerçekleştirildiği* bir *şehir* özelliğine sahip bulunmaktaydı.

⁷¹¹ Halil İnalçık , *Aynı makale* , s. 55.

⁷¹² Halil Sahillioğlu , *Aynı makale* , aynı yerler.

⁷¹³ İ. Hakkı Uzunçarşılı , *Anadolu Beylikleri ...* , s. 247.

⁷¹⁴ Bk. Robert Monran , *Histoire de la Turquie* , Paris 1968 , s. 27.

Mantran , Anadolu'nun ticari görünümünün özellikle lütufkâr ve elverişli bir durumda olduğu kanaatini taşımakta ve buranın , *kervanların birleşip buluştuğu bir kavşak veya buluşma yeri* olduğunu , bir çok ortadoğu devletlerinin yerleşikleri arasında büyük bir etkinlikle *değiş-tokuş mahalli* olduğunu belirtmektedir. (Bk. Aynı müellif , *Aynı eser* , aynı yer.)

Sinop'a tüccarlar tarafından dıştan getirilip bura halkınca kullanılır halde gördüğümüz geldikleri yerlerin isimleriyle anılan malların cinsleri , süs ve tasarruf eşyası olan *altın* nevinden mamuller ile savunma ve harp aleti olan *kılıç* ve *bıçak* ; ev sergisinde kullanılan *döşeme* , *hasır* , *kilim* ; içki olark *tütün* ; beslenme açısından *pirinç* ve beslenmede vasıta olarak kullanılan *fincan* (bu mamul aynı zamanda züccaciye nev'ine girmekteydi) ; giyim kuşam alanında *gömlek* , *kürk* , *kuşak* , *entari* , *kaftan* , *çenber* , *piçe* , *makrama* , *çeyiz* , muhafaza ve rahatlama alanında *boğçe* , *ketanbezi* , *peşkir* , *peştemal* , *yasdık* , *yorgan* , *çiz* , *mik'ad* ; temizlik alanında *sabun* ; aydınlatma alanında *mum* idi. Bunlar, toplumda hem *kadın* hem de *erkek* tarafından günlük hayatta kullanıma tabi tutuluyordu. Mesela küpe , altın zincir , dizi altın , peştemal , sabun , zincir , piçe , çenber , gömlek , kürk kadınların kullandığı ; kuşak , döğme altın , duhan , kılıç , raht , basma(rahip için) , makrama (rahip için) erkek' in kullandığı ; entari , kaftan , boğçe , hem kadın hem de erkek tarafından kullanılan mamül ve eşyalardı. Böyle bir tasnif , Mahkeme tarafında mirasının taksimi yapılan tereke sahiplerinin cinsine , erkek yahut kadın olmasına göre , yapılmıştı. Aslında sabun , mum gibi diğer mallardan bir kısmının hem erkek hem de kadın tarafından kullanılması pek tabii idi.

Tüccarların , incelediğimiz dönemde , çeşitli yerlerden karadan Sinop'a getirerek burada gemilere yükleyip Karadeniz'in muhtelif mahallerine ve sair yerlere , Karadeniz tarafından muhtelif mahallerinden gemilerle Sinop' a getirip burada karaya çıkararak Anadolu içlerine götürdükleri *mallar* , yukarıda *Sinop halkınca kullandığını söyledimiz mallar cinsinden* olsa gerekti . Şu halde , Sinop'tan karşılıklı olarak Karadeniz ve Anadolu taraflarına sevkedilen ve konuyla ilgili bazı vesikalarda "*me'kulat* , *melbusat* , *hububat* , *zehair* , *gön* , *demir* , *çuka* , *kumaş* , *boğasi* , *nuhas* , *ferş* gibi *arşın* , *dirhem* ve *teraziye girer her türlü emval ve eşya*" olarak zikredilen tüccar mallarının cins ve nitelikleri , yukarıda bahis mevzuu ettiğimiz Sinop' taki yabancı kökenli mallar göz önünde bulundurulduğu takdirde , daha iyi anlaşılabilir olur kanaatindeyiz.

Sinop , muhtelif yerlerden gelen *tüccarlar için* sadece bir *ihrac limanı* ve mallarını sattıkları bir *pazar yeri* değil , aynı zamanda bir kısım *mallarını* , *ihtiyaçlarını karşıladıkları* , *tamamladıkları* bir yerdi :Tüccarlar , aynı zamanda Sinop mamüllerini de satın alıp sevkediyor ve geldikleri mahallere götürüyorlardı.

Sinop şehir merkezinde imal edilip dışarıya sevkedilen herhangi bir mamülün varlığına dair bir kayda tesadüf edemedik. Ancak bu onun o alandaki eksikliğini göstermez. Zira , Sinop şehir merkezinde imalatı yapıp ihracı gerçekleştirilen bir mamül kaydına tesadüf edememekle beraber , idarî bakımdan kendine bağlı bulunan ve *6 adet nahiye* den birisini teşkil eden *Gerze nahiyesi* , onun bu boşluğunu doldurmuş gözükmektedir. Gerze' de imal edilen mamül , bir dokuma olan *Gerze bezi* idi. Bu mamülün Sinop'un çevresindeki mahallere sevkolunduğu anlaşılmaktadır. Canik sancağı' ndan Sinop'un Kiregöz nahiyesi İncirbinarı adlı köy yakınına kayıkla gelip buradan da yakalanacağı kaygısıyla kendisiyle birlikte getirdiği eşyalarını , bırakıp kaçan kaçak bir kimsenin malları arasında , *Gerze bezi* ' nin bulunması bu mamülün Canik sancağına ihrac olunduğuna işaret etmektedir. Aslen Canikli olduğu anlaşılan bu şahsın , kayıkla kendisi yanında getirdiği *Gerze bezi* 13 top idi. ⁷¹⁵ Bu kaçak kimsenin yanında getirip yakalanacağı kaygısıyla

⁷¹⁵ Bk. ŞŞS , Nu : 89 , s.51 , vesika : 120 , vesika tarihi : 3 Rebiülahir 1150.

bırakıp kaçtığı terkettiği malları , "*Beytü'l-mal*" a intikal etmesi münasebetiyle kayıtlara geçmişti. Onun terkettiği mallar arasında adına rastladığımız *Gerze bezi* , Gerze'de dokuma sanayi ve el tezgahlarının bulunduğuna şahitlik etmektedir. Bu , yukarıda , orta-kuzey Anadolu şehirlerinin özellikleri konusunda yapılan tesbitlere uygun düşmektedir.

2.2. Asker Tüccarlar :

Sinop iskelesi'ne Anadolu tarafından muhtelif mahallerden getirip burada gemilere yükleyerek Kırım ve Rumili yakasıyla sair mahallere , Kırım ve Rumili yakasıyla sair mahallerden deniz tarafından getirip karaya çıkararak Anadolu içlerine mukabil olarak mal sevkiyatı yapan *tüccarlar* arasında , *askerlik* iddiasında bulunanlar olduğu gibi , mesleği asker olup *yeniçeri* olan zümreler de vardı. Bunların , sık sık Sinop iskelesi ve buna tabi diğer iskelelerde bulunan gümrüklerde , sorun çıkardıkları görülmektedir : *Asker tüccarlar* , Sinop'a Karadeniz'in muhtelif yerlerine yahut Anadolu içlerine sevk etmek üzere kara ve deniz tarafından getirdikleri mallar üzerinden , *vergi vermek istemeyerek* , gümrüklerde *çeşitli bahane mazeretler uydurmakta* , bu uğurda ellerinden gelen her yolu denemekteydiler. Nitekim Sinop "*İskelesi Gümrüğü Emini*" olan İsmail'in *Sinop Mahkemesi*' ne gelip yaptığı açıklama ile İsmail'den sonra aynı gümrüğün emini olan Ebubekir'in Divan-ı Hümayun'a sunduğu arz-ı halde yaptığı açıklama , bunu teyid etmektedir.

İsmail'in *Sinop Mahkemesi*' nde yaptığı açıklamaya göre "*Sinop İskelesi Gümrüğü*" mülhakatından olan iskelelere gelen *tüccarlar* , *asker* olduklarını iddia ediyorlardı ve kendilerinden *gümrük vergisi* istendiğinde *asker olduklarını pahane ve iddia ederek gümrük vergilerini* vermek istemiyorlardı. ⁷¹⁶ Ebubekir'in arz-ı haline göre ise , Sinop iskelesinden Rumili tarafına ve sair mahallere gelip geçen tüccarın ekserisi , *yeniçeri* idi. Bu yeniçeriler de , *gümrük vergilerini* birer pahane uydurarak *ödemek* istemiyorlardı . ⁷¹⁷

Tüccarların büyük bir kısmının , esas mesleğinin asker olduğuna dair örnekler , sadece bunlardan ibaret değildi. *Yeniçerilerin ticarete iştiğal ettikleri* , herhangi bir vasıtayla görevli oldukları mahallin dışına çıkarak *başka şehir ve kasabalara gittiklerine dair* örneklerimiz de vardı. Mesela 6. Bölük'ün yeniçerilerinden olan

⁷¹⁶ « Gümrük-i İskele-i Sinob Mukata'asına tâbi' olan yerlerin kadılarına hüküm ki : (...) Sinob Gümrük Emini olan İsmail , Meclis-i şer'a gelüp gümrük-i mezbûr mülhakâtından olan (...) iskelelerine gelen tüccar tâifesinden berât şûrûtu gümrük taleb olundakda biz askeriyiz deyü edada ta'allül eylediklerinde ... » [BOA , Maliyeden Müdevver , Nu : 9506 , s. 15 / 1. vesika (9 Za 1127) .]

⁷¹⁷ « Gümrük-i İskele-i Sinob Mukata'asına tâbi' olan yerlerin kadılarına hüküm ki : (...) Ebubekir zîde mecdehü Divan-ı Hümayun'uma arz-ı hal idüp (...) Sinob iskelesinden Rumili cânibine ve gayrihi müritâr ve ubûr iden tüccarın ekseri Yeniçeri olup ve rüsum-ı gümrüklerin her biri birer bahane ile edada ta'allül itmeleriyle ... » [Aynı defter , s. 15 / 2. vesika (9 Za 1127)]

Abdurrahman' ın bir kıt'a sefineyle ticaret amacıyla Sinop'a gelip burada bir süre kalması bu cümledendi .⁷¹⁸

Bu durumlar göstermektedir ki incelediğimiz dönemlerde , Osmanlı Hazinesi' nin *bunalım içerisinde* olması sebepsiz değildi : İltizam usulüyle *mukataa* şeklinde işletmeye verilen *iskele gümrüklerinde* , gümrükler bahsinde ve yukarıda işaret edildiği gibi müntelif sebeplerden dolayı vergilerin tahsil olunamaması , *bu malî işletmelerin zarar etmesine* çoğu zaman bu sebeple *iltizama alacak müteşebbisin bulunmamasına* neden oluyordu. Hazine' nin gelir kaynakları arasında mühim bir yeri olan gümrüklerin düzenli olmaması , canlı ve güçlü tutulamaması , bu işletmeleri iltizama alacak kimse bulunmaması ise , Osmanlı Hazinesi 'nin malî kaynaklarının kurumasına ülkede bir takım sorunların ekonomik ve sosyal sorunların doğmasına etki etmekteydi. Şüphesiz bu durum , sadece *asker tüccarlardan* , onların gümrük vergilerini vermek istemeyişinden kaynaklanmıyor , *diğer tüccar zümresinin de vergi kaçırmak için her yola başvurmalarından* , onların bazı devlet görevlileri ve gemiciler ile halktan bazı kimselerden sağladıkları işbirlikçilerinin tavırlarından da kaynaklanıyordu.

Tüccarları bu davranış içine yönelten etkenler de vardı elbette : Gerek gümrüklerde gerekse mal götürdükleri ve getirdikleri yerlerde *çift vergi* alınması ; gemilere *mallarının yükletilmemesi* v.s. gibi tavırlar , onları rencide edip bu davranışa yönelten başlıca etkenlerdi.⁷¹⁹ Esasen , tüccar kesimini vergi kaçakçılığına iten nedenler arasında , askerî zümrenin tüccarlıkla yani ticaretle meşgul olmasını da saymak mümkündür. Zira hakkıyla ticaret eşyasını iskele gümrüğüne getirip burada mükellef olduğu *gümrük vergilerini veren tüccar* , çeşitli bahanelerle gümrükten muaf olmak isteyen askeri tüccarların gümrük vergisiz olarak mallarını sevketmeyi başardıklarını görünce , böyle bir bahanesi ve mazereti bulunmadığından kaçak olarak mallarını sevketme yoluna yönelmiş olabilirdi Nitekim *sadır olan hükümlerde gerek vergi kaçakçılığının önünün alınması* , gerekse gümrüklerde hem normal tüccar hem de asker olan veya askerlik iddiasında bulunan bütün tüccarlardan kısaca *gelen geçen ve ticaret emtea ve eşyasını gümrüklerden geçirmek isteyen herkesten vergi tahsilinin istenmesi* , buna işaret eder.

Görülüyor ki , Osmanlı Devleti' nin Hazinesi' nin bunalıma girmesinde , işte bu esas mesleklerini unutup unuttukları mesleğin kendilerine sağladığı *saygınlık* ve *imtiyazları* ticarî alanda kullanarak kalkınmak ve kendisine menfaat sağlamak isteyen , tüccarlıkla veya ticaretle isteğal eden askerlerin de , payı bulunmaktaydı. Şüphesiz , onları bu alana yönelten şey , içinde buldukları sosyolojik , psikolojik ve ekonomik şartlar olmalıydı. Demekki şu anda bizce meçhul olan mevcut bazı şartlar , askerlerin kendi esas mesleklerini unutup tüccarlıkla meşgul olmalarını icab ettirmişti.

718 Bk. ŞŞS , Nu : 86 , s. 166-165 , vesika : 46 , vesika tarihi : Cemaziyelevvel başı 1157.

719 Bu husustaki tesbitler için « *Vergiler* » bahsinde « *Tüccarların Vergi Kaçakçılığı* » kısmına bakınız.

h) Tüccar ve Esnaf Grupları Dışında Halkın Kendi Arasında Yaptığı Alışverişler

Bu başlık altında halkın , tüccar ve esnaf grubundan olmayıp , kendi arasında yaptığı alışverişleri , "*şer'iyye sicilleri* " nde rastladığımız kadarıyla inceleyeceğiz.

Halkın kendi arasında yaptığı alış-verişler , mülk alış-verişleri ile ortaklıktan yahut fertlerin birbirlerine karşı borçlanmalarından doğan alışverişlerdi.

Halkın kendi arasında yaptığı alış-verişlerde mülk satışları mühim bir yer tutuyordu. Mülk satışlarında karşımıza çıkan örnekler , « ev » ve buna bağlı olarak « *arsa* » ve *meyve ağaçları* nı ihtiva eden « *bahçe* » lerdii.

Satılan *evler* , her zaman *arsa ve meyve ağaçlarını* ihtiva etmiyor , sadece binanın yani evin kendisi satılıyordu. Zaten her evin , *arsası veya meyve v.s. ağaçları* da yoktu. Tabii biz bunları dile getirirken , alış-veriş metai olarak gördüğümüz elimizdeki mevcut örneklere göre ifade etmekteyiz.

Elimizdeki örneklere göre , *arsa ve meyve ağaçları* nı ihtiva etmeyen sadece müstakil olarak satılan evler , *Şekerana Mahallesi'* nde olup aynı mahallede meskun bulunan Havva Bint-i el-Hac İbrahim ⁷²⁰ ile *Arap Mahallesi'* nde aynı mahalle sakini Lefter veled-i Kiryaku'ya , ⁷²¹ *Meryemana Mahallesi'* nde Küfli Mahallesi sakini olan el-Hac Mehmed bin Süleyman' a ⁷²² aitti.

Satılan evler arasında , *havlu* yu muhtevi olan evler de vardı. Bunlar , *Arap Mahallesi'* nde aynı mahalle sakini Leni bint-i Lebe' ye ⁷²³ ve *İçkala'* da Kiregöz nahiyesine tabi Görmüşler köyü sakini olup Kara Hasanoglu diye bilinen Mustafa bin Halil'e aitti. Bu Kara Hasanoglu' nun satışa sunduğu 2 aded , *havluyu* muhtevi bir bab " *çifte ev* " di . ⁷²⁴

Sadece « *arsa* » yı ihtiva ettiği halde satışa sunulan *ev* ise , *Ayakostantin Mahallesi'* inde Desbi bint-i Yorgi'ye aitti. ⁷²⁵ Bunun dışında *hurma , incir* gibi *meyve ağaçları* ile *havluyu* ihtiva edip satışa sunulan ev de vardı. *Arap Mahallesi* yakınında (kurbunda) bulunan bu ev , aynı mahalleden Toduri veled-i Merhail'indi. Ancak satılan bu evin *meyve ağaçları* olan « *hurma* » ve « *incir* » sanıldığı kadar çok değildi : 1 dip « *incir* » , 1 dip « *hurma* » ağacını ihtiva ediyordu. ⁷²⁶ Şu halde bu ev , diğerlerine göre *bahçeli ve ağaçlıklı* bir görünüm arz ediyordu. Esasen Sinop'ta bahçeler , müstakil olarak da bulunuyordu. Bu konu üzerinde « *ziraat ve hayvancılık* » bahsinde durulacaktır.

Satışa sunulan veya satılan veyahutta müşteri tarafından satın alınan bu evler arasında , *iç zenginliği ve kullanışlılığı yönünden* çok teferruatlı olanları vardı. Mesela , *Arap mahallesi'*ndeki aynı mahalle sakini Toduri Veled-i Mihail' e ait ev

⁷²⁰ Bk. SŞS , Nu: 86 , s. 21 , vesika : 231 , vesika tarihi : 27 Zilhicce 1157.

⁷²¹ Aynı defter , s. 28 , vesika: 244 , vesika tarihi : 25 Cemaziyelevvel 1158.

⁷²² Bk. SŞS , Nu: 89 , s.50-49 , vesika: 124 , vesika tarihi: 22 Rebiülahir 1150.

⁷²³ Aynı defter , s.58 , vesika : 105 , vesika tarihi : 21 Muharrem 1150.

⁷²⁴ Bk. Aynı defter , s. 55 , vesika : 112 , vesika tarihi : 22 Safer 1150.

⁷²⁵ Bk. Aynı defter , s. 51 , vesika: 121 , vesika tarihi: 14 Rebiülahir 1150.

⁷²⁶ Bk. SŞS , Nu: 86 , s. 21 , vesika: 232 , vesika tarihi : 8 Muharrem 1158.

ile yine aynı mahallede Leni bint-i Lebe'ye ait ev bu cümledendi. Toduriya ait olup satılan ev, bir adet olup *oda*, *kilâr*, *sofa*, *ayak çemşerisi(?)* ni ; ⁷²⁷ Leni'ye ait olup satılan ev ise , iki adet *odayı* ve *havluyu* ⁷²⁸ ihtiva ediyorlardı.

Alınıp satılan evlerin çoğu zaman muhteviyatı vesikalarda açık olarak belirtilirken (Toduri , Leni , Kara Hasanoğlu diye bilinen Mustafa ve Desbi' nin sattıkları evin muhteviyatı belirtiliyordu.), bazan da bu konuda açıklama yapılmıyordu (Havva , Lefter , El-Hac Mehmed' in evlerinin durumu bu cümledendi.). Bu son durum yani evlerin muhteviyatının bazan açık olarak vesikalarda açıklanmaması , belki de satılan evin muhteviyatının diğer evler gibi zengin olmamasından kaynaklanabilirdi.

Ev satışları arasında bir de , *ev hissesi* satışı vardı. Bir atanın evlatlarını miras kalmış bulunan ev , tabiatıyla miras sahipleri tarafından paylaşılmak durumundaydı. İşte bu şekilde paylaşılmış bulunan miras kalmış bir *evin* , kardeşler arasında *belli bir meblağ karşılığı hisseleri* devredilmekteydi. Böyle bir hadise , *Balatlar Mahallesi'* nde babalarından miras kalmış bir ev ve bu ev içinde bulunan eşya ve mallar , *evân-ı nuhas* v.s. az veya çok her ne varsa bütün eşyaların *yarım hissesine* sahip aynı mahalle sakinlerinden Mehmed Beşe ibn Abdullah ile kardeşi Kiryaku zimmî arasında vuku bulmuştu. Mehmed Beşe , babasından kalan *ev* ile *ev içinde bulunan bütün eşyalardan* kendisine düşen hissesini , *55 ğuruşa* erkek kardeşi Kiryaku' ya satmıştı. Bu hisse satışı hadisesinde gördüğümüz , kardeşler arasında birinin Mehmed Beşe ibn Abdullah diğerinin de Kiryaku ismini taşıması , *bir aile içindeki fertlerin değişik dinlere mensububiyetini* göstermektedir. Mehmed Beşe'nin anılışına bakılacak olursa , bu kardeşlerin babası da müslüman olup Abdullah ismini almıştı. Bu aile içinde Mehmed ile babası Abdullah müslim , Mehmed' in diğer kardeşi Kiryaku ise zimmî idi. Bu aile fertlerinin herbiri , ayrı ayrı birer aileyi temsil edip nüfusları da artmış bulduğundan , ayrı yaşamak durumunda kalmışlardı. ⁷²⁹ Bu hadise , daha önce "*Mahalleler*" bahsinde de ifade ettiğimiz gibi *Balatlar Mahalles'* nin hem müslim hem de gayr-i müslimlerin meskun bulunduğu şehirin bir bölümü olduğunu gösterdiği gibi , bu mahallede bir mescidin bulunmasının da tabii karşılanması gerektiğini ortaya koyan önemli bir örnekti.

Alınıp satılan evler , *fevkânî* (üstteki daire) ve *tahtanî* (alttaki daire) olduğu gibi "*fevkanî ve tahtanî*" yani altlı üstlü de olabilirdi. Yukarda Havva adlı bayanın sattığı ev *fevkanî* , ⁷³⁰ Toduri ismini taşıyan şahsın sattığı ev de "*fevkanî ve tahtanî*" ⁷³¹ , Leni' nin sattığı *tahtanî* ⁷³² , El-Hac Mehmed' in sattığı ev de *fevkanî* ⁷³³ idi. Alınıp satılan bu evler , *evin dış ve iç görünümünün zenginliğine göre* değer kazanabiliyordu.

Şehrin bir mahallesindeki evi , diğer mahalledeki bir şahıs alabilirdi. Mesela , *Arap Mahallesi* sakini olup aynı mahalle yakınındaki "*fevkanî ve tahtanî*" (altlı , üstlü) bir eve sahip olan Toduri veled-i Mihail *Kefevî Mahmud Efendi Mahallesi* sakinlerinden Ağazade diye bilinen İbrahim Ağa ibn Halil Ağa' ya , ev mülkü

⁷²⁷ Aynı defter , aynı yer ve vesika.

⁷²⁸ Bk. ŞŞS , Nu : 89 , s.58 , vesika : 105 , vesika tarihi : 21 Muharrem 1150.

⁷²⁹ Bk. Aynı defter , s. 45 , vesika : 133 , vesika tarihi : 17 Receb 1150.

⁷³⁰ Bk. ŞŞS , Nu: 86 , s. 21 , vesika: 231 , vesika tarihi: 27 Zilhicce 1157.

⁷³¹ Bk. ŞŞS , Nu: 86 , s. 21 , vesika : 232 , vesika tarihi : 8 Muharrem 1158.

⁷³² Bk. ŞŞS , Nu : 89 , s. 58 , vesika : 105 , vesika tarihi : 21 Muharrem 1150.

⁷³³ Bk. Aynı defter , s. 50-49 , vesika : 124 , vesika tarihi : 22 Rebiüllahir 1150.

Ayakostantin Mahallesi' nde bulunan Desbi ise *Arap Mahallesi'* ndeki Yenaki' ye evlerini satmışlardı.

Bununla beraber *şehirde ev mülkü bulunan* bir şahısın , kendisi bir *köyde ikamet edebilir* di : Kiregöz nahiyesine tabi Görmuşler karyesi sakini olan Kara Hasanoğlu diye tanınan Mustafa bin Halil' in Sinop şehrinde *İçkala'* da bir evi vardı ve bu evini Es-Seyyid Mehmed Ağa ibn Es-Seyyid Mustafa Çelebiye 100 guruşa satmıştı.⁷³⁴

Evi satan veya alan kimse , yani alış-veriş muhatap olan kimseler *müslim veya gayr-i müslim* olabilirdi. Yani bir müslim , *ev mülkünü* müslim birisine sattığı gibi , gayr-i müslim birine yahut bir gayr-i müslim evini bir gayr-i müslime sattığı gibi müslim birine de satabilirdi. Nitekim , yukarıda ismi geçen Havva hanım Mehmed Çelebi İbn Ali Yazıcı' ya ,⁷³⁵ Kara Hasanoğlu olarak anılan Mustafa bin Halil es-Seyyid Mehmed Ağa ibn Es-Seyyid Mustafa Çelebi' ye ⁷³⁶ , el-Hac Mehmed bin Süleyman Tarandakili adlı şahsa ,⁷³⁷ Mehmed Beşe ibn Abdullah kardeşi Kiryaku' ya ⁷³⁸ evlerini satmışlardı. Aynı şekilde , Lefter isimli zimmî Anisdas veled-i Kiryaku ile Papa Yenaki veled-i Lepya isimli iki gayr-i müslime ⁷³⁹ , Leni adlı zimmî bayan Nikola isimli zimmî bir baya ,⁷⁴⁰ Desbi isimli başka bir zimmî bayan Yenaki isimli yine zimmî bir baya ,⁷⁴¹ Todurı ise Ağazade demekle bilinen İbrahim Ağa İbn Halil Ağa' ya ⁷⁴² ev mülklerini satmışlardı. *Bütün bu örnekler* , müslim-müslim , müslim-gayr-i müslim ve gayr-i müslim-gayr-i müslim , gayr-i müslim- müslim arasındaki *ticarî ilişkilerin* , *alış-verişlerin* niteliğini ortaya koyması bakımından dikkat çekmektedir.

Yukarıda Lefter isimli şahsın sattığı ev örneğinde olduğu gibi , alıcılar arasında *iki şahıs* birden bulunabilirdi. Yani bir evi , iki kişi birlikte satın alabilirlerdi.

Evler , yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere , genelde çevresinde ve içinde yer alan malzemeleri , arsası ve bahçeleriyle yahut muhtelif çinsteki ağaçlarıyla beraber satılıp alınabiliyordu. Bununla beraber , çevresinde arsası , ağaçları ve eşya ile malzemeleri bulunmayan evler de , Sinop halkı arasında alınıp satılan mülklerdi.

Ev satışlarında , alış-veriş dışında , Sinop' taki yerleşim ile halk arasındaki ilişkiler açısından dikkati çeken bir başka husus daha vardı. Bu da , Sinop kalesi surları dışında bulunan gayr-i müslim mahalleler içinde. Türklerin de mal ve mülk varlıklarının bulunmasıydı : *Küfli Mahallesi* sakini olan El-Hac Mehmed bin Süleyman' ın *Meryemana Mahallesi'* nde mümtaz , *fevkanî* bir evinin bulunması , buna bir örnekti. Bu evi , El-Hac Mehmed bin Süleyman , hangi mahallede meskun bulunduğu vesikadan anlayılamayan Tarandakili veled-i Yani' ye ⁷⁴³ satmıştı. Bu

734 Bk. Aynı defter , s. 55 , vesika : 112 , vesika tarihi : 22 Safer 1150.

735 Bk. ŞŞS , Nu : 86 , s. 21 , vesika : 231 , vesika tarihi : 27 Zilhicce 1157.

736 Bk. ŞŞS , Nu : 89 , s. 55 , vesika : 112 , vesika tarihi : 22 Safer 1150.

737 Bk. Aynı defter , s. 50-49 , vesika : 124 , vesika tarihi : 22 Rebiülahir 1150.

738 Bk. Aynı defter , s. 45 , vesika : 133 , vesika tarihi : 17 Receb 1150.

739 Bk. ŞŞS , Nu : 86 , s. 28 , vesika : 244 , vesika tarihi : 25 Cemaziyelevvel 1158.

740 Bk. ŞŞS , Nu : 89 , s.58 , vesika : 105 , vesika tarihi : 21 Rebiülahir 1150.

741 Aynı defter , s. 51 , vesika : 121 , vesika tarihi : 14 Rebiülahir 1150.

742 Bk. ŞŞS , Nu : 86 , s. 21 , vesika : 232 , vesika tarihi : 8 Muharrem 1158.

743 Bk. ŞŞS , Nu : 89 , s. 50-49 , vesika : 124 , vesika tarihi : 22 Rebiülahir 1150.

zimmî şahıs, artık Müslüman olan El-Hac Mehmed' den aldığı *Meryemana Mahallesi'* ndeki bu evde ikamet edecek onu amacına uygun bir şekilde kullanacaktı.

1.1. Mülk Alış-Verişlerinde Bayanların Taraflardan Biri Olması :

Mülk veya ev alış-verişlerinde taraflardan biri *bayan* diğeri *bay* olabiliyordu. Ancak elimizdeki ev alış-veriş örneklerinde , mülk satın alan hiçbir *bayana tesadüf* olunmamıştı. Bununla beraber bayanların , büyüklerinden kendilerine intikal etmiş , işyerleri bulunduğunu ve bunları işletici olarak görüldüklerini unutmamak gerekir. Bu hususta "*işyerleri*" bahsinde cüz'î de olsa durulmuştu.

Bayanlar elimizdeki örneklere göre , hep ev satıcısı olarak görülmektedir. Bayanların hep mülk satıcısı olarak görünmesi , onların doğrudan doğruya bugün olduğu gibi ticaret hayatıyla içi içe olup ekonomik bakımdan müstakil bir seviyeye sahip bulunmadıklarına , sattıkları mülkün ise miras olarak kendilerine intikal etmiş olduğuna işaret edebilir.

Bayan ve *bay* arasında vuku bulan bu ev alış-verişi , müslimler arasında olduğu gibi gayr-i müslimler arasında da meydana geliyordu. Nitekim, yukarıda muhtelif yerlerde kendinden bahsettiğimiz ve *Şekerana Mahallesi'* nde ev sahibi olarak gördüğümüz aynı mahalle sakini Havva hanımın El-Hac İbrahim'e *fekanî* evini satması ,diğer taraftan *Arap Mahalles'* nde tahtanî iki odalı ve havlulu evin sahibi olan mahalle sakini Leni isimli bayanının yine aynı mahalledeki Nikola adlı baya evini satması bu cümledendi. Şekerana Mahallesinde bulunan evini bir baya satan Havva hanım'ın , mülkünü sattığı bay ile bir akraba derecesinde yakınlığı bulunmaktaydı ve onun evini alan bay Havva hanımın damadı oluyordu. Havva Hanım , damadına *fevkanî* evini 180 *ğuruşa* satmıştı. Bu bayan satış işlemi esnasında hala satışını yaptığı evde ikamet ediyordu.⁷⁴⁴ *Arap Mahallesi'* nden olup evini zimmî bir baya satan Leni ile evini alan bay arasında her hangi bir akrabalık bağı bulunmadığı anlaşılıyor. 2 *oda* ve *havlusu* bulunan Leni' nin sattığı ev , elimizdeki örneklere göre en pahalıya satılan mülktü ve bunu Leni , 325 *ğuruşa* satmıştı .⁷⁴⁵ 20 ,55 ,100 ,180 ve 200 *ğuruşa* satılan evler de vardı. Leni ile evini sattığı bay arasında geçen alışverişte , şahit olanların 10 ' u müslim (bunlardan 5'i resmi görevli idi.), 4' ü de gayr-i müslim idi. Bu alış-veriş hadisesinde , görüldüğü üzere ev mülkünü satan bayan ile onun evini satın alan bay gayr-i müslimdi.

⁷⁴⁴ Bk. ŞŞS , Nu : 86 , s. 21 , vesika : 231 , vesika tarihi : 27 Zilhicce 1157.

⁷⁴⁵ Bk. ŞŞS , Nu : 89 , s. 58 , vesika : 105 , vesika tarihi: 21 Rebiülahir 1150.

2.2. Mülk Alış-Verişinde Ortaya Çıkan Sorunlar :

Alış-verişe muhatap olanlardan birinin , aralarında yaptıkları alış-veriş akdine ve şartlarına uymamasından dolayı , alıcı ve satıcı arasında bir kısım anlaşmazlıklar meydana geliyor , biri diğerini dava ediyordu. Böyle alış-verişlerde sorunların çıkmasının , hukukî yönden bu alışverişin tasdik edilmediğinden kaynaklandığı anlaşılıyor. Mesela böyle bir sorun , bir ev alış-verişinde ortaya çıkmıştı. *İki gayr-i müslim* arasında vukubulan bu alış-verişte , hadiseye muhatap olanlardan biri , *davacıya göre* evini kendisine satmış olan Desbi isimli bir bayan diğeri de davacının kendisi idi ve bu kimse *Arap Mahallesi* sakini olan Yenakî idi.

Davacı Yenaki , Desbi isimli bayandan *Ayakostantin Mahallesi'* ndeki evini arsası v.s..ile beraber 201 *ğuruşa* 10 yıl evvel satın aldığı , fakat satın aldığı bu evi zaptetmek istediğinde evini satın aldığı bayan(Desbi)ın kendisine mani olduğunu iddia etmekte , satın aldığı bu mülkün adı geçen bayandan kendisine alıverilmesini *Mahkeme'* den talep etmektedir. Yenaki' ye karşı evini kendisine sattığını iddia ettiği bayan Desbi ise , Yenaki'nin iddialarını gerçek dışı bulmuş ve alış-veriş hadisesinin vuku bulmadığını belirtmiş , durumu inkar etmiştir : Desbi , evini Yenaki'ye satmadığını ve parasını da almadığını ifade etmiştir .⁷⁴⁶ Netice olarak Yenaki , ev mülkünü arsası ve sairesi ile 201 *ğuruşa* 10 yıl önceden satın aldığı söylediği Desbi adlı bayanın , evini satmadığı ve Yenaki' den de parasını almadığını söyleyip alış-veriş hadisesinin gerçek olmadığını belirtmesi üzerine , iddiasını isbat edemediğinden davayı kaybetmişti. *Mahkeme* tarafından , onun Desbi hanımdan satın aldığı evin alıverilmesi konusundaki talebi , reddedilmiştir.

Görüldüğü üzere bu ev alış-veriş hadisesinde davacının , yani görünüşe göre ev mülkünü arsası v.s.. ile beraber satın aldığı iddia eden bayan , 10 yıl önce vuku bulduğunu söylediği bir alış-veriş hadisesinden çok sonra böyle bir iddia ve davaya kalkışması , bu alış-verişin ya gerçekten olmadığını , yahut 10 yıl evvelden bu hadisenin gerçekten vuku bulup mal sahibinin sonradan alış-veriş yaptığını inkâr ettiğini ; davacının yani evi satın aldığı söyleyen şahsın lüzumsuz yere ve kötü niyetle hem karşısında evini satın aldığı söylediği bayanın huzursuz ve tedirgin olmasını sağlamak istediğini , hem de bu davranışıyla *Mahkeme'* yi hiç gerekmediği halde meşgul edip yanıltmaya çalıştığına işaret edebilir.

Taraflarca yapılan herhangi bir alış-verişinin *Mahkeme'* ce *hukukileştirilmesi* (tasdik edilmesi) prensibine bakılacak olursa , davacının yani evi satın aldığı iddia eden şahsın , 10 yıl evvel satın aldığı söylediği evin kendisine ait olduğunu tasdik eden hem şahitlere sahip olması hem de bu alış-veriş hukuken (*Mahkeme'*ce tasdik olunmuş belge ile) isbat etmesi gerekirdi. Bu durumda davacının (evi satın aldığı söyleyen ve kendisine *Mahkeme* tarafından satın aldığı evin satıcının elinden alıverilmesini isteyen şahsın) , böyle bir hak iddia ve talebde bulunması , onun yukarıda işaret ettiğimiz davranışından kaynaklanmış olmalıdır.

⁷⁴⁶ Bk. Aynı defter , s. 51 , vesika: 121, vesika tarihi: 14 Rebiülahir 1150.

Esasen , yukarıda bahsedilen bu alış-veriş hadisesinde görüldüğü gibi , *vakıflarla ilgili bazı nakdî meselelerde* de benzer hadiselerin vuku bulduğuna şahit olunmaktadır. ⁷⁴⁷ Bunun gibi hadiseler (gerek alış-verişlerde gerek vakıfların nakdî işlerinde) , ekonomik şartlardan başka sosyolojik , psikolojik ve ahlâkî prensiplerin insan ilişkilerini nasıl yönlendirdiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

3.3. Mülk Satış ve Alışının Hukukî Yönü :

İnsanlar arasında cereyan eden alış-verişlerin , esasen Osmanlı toplumu içinde *hukukî bir yönü* bulunmaktaydı. Buna göre bir *alış-veriş* , şahitlerin bulunduğu bir ortamda ve hukuken tasdik edilmiş haliyle , gerçek olmuş oluyordu. Aksi halde yapılan *alış-verişlerin hukukî açıdan* bir geçerliliği yoktu.

Mülk alış-verişi yapan kimseler , yaptıkları bu işi geçerli kılmak , ileride aralarında doğabilecek ihtilaf ve itirazları halletmek , tarfların statüsünü belirlemek maksadıyla, resmileştiriyorlar, hukuken aralarındaki alış-verişi tasdik ettiriyorlardı.

Malını satan şahıs , şahitlerin bulunduğu bir ortamda ve Mahkeme huzurunda, malını müşteriye ne kadar paraya sattığını ve teslim ettiğini , ayrıca müşteriden malının mukabili olan nakit parayı tamamen aldığını ifade ediyordu. Bunu yaparken o, sattığı mülkün (evin) bütün sınırlarını ve içinde bulunan müstemilatını da belirtiyor, bütün müstemilatıyla beraber *evini sattığını* söylüyordu. Satıcı artık bu satıştan sonra , sattığı mülkte hiç bir hak ve tasarrufunun kalmadığını da Mahkeme' de şahitler huzurunda ifade etmek durumundaydı. O bu satışını hukukî yönden , « *bey-i bât-ı sahîha-i şer'iyye* » ile « *bey-i temlik ü teslim* » şeklinde gerçekleştiriyordu. Alıcı ise , mülkü (evi) « *ber-minvâl-i muharrer iştira ve tesellüm ve kabul ve kabz* » deyişiyle satıcının ifade ettiği tarz üzere malı satın alıyor , teslimini kabul edip kendi üzerine geçirdiğini söyleyerek alışımı gerçekleştiriyordu . ⁷⁴⁸

⁷⁴⁷ Bk. İbrahim Güler , « *Sinop'ta Tunus Dayısı Vakfına Dair 1744-1746 Tarihli Bir Dava Dosyası* », OMÜ Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı:5 (Samsun 1990),s.65-78.

⁷⁴⁸ Bk. ve krş. ŞŞS , Nu: 89 , s. 45 , 50-49 , 55 , 58 , vesikalar: 133 , 124 , 112 , 105 , vesikalar tarihi: 17 Receb , 22 Rebiülahir , 22 Safer , 21 Muharem 1150 ; ŞŞS , Nu : 86 , s. 21 , 21 , 28 , vesikalar : 231 , 232 , 244 , vesikalar tarihi : 27 Zilhicce 1127 , 8 Muharrem , 25 Cemaziyevvel 1158.

2- Ticareti Olumsuz Yönde Etkileyen Faktörler

Sinop' ta yapılan ticaret ile Sinop üzerinden yapılan ticaret , her zaman güllük gülistanlık değildi. Bu faaliyeti olumsuz yönde etkileyen unsurlar vardı. Bunlar çeşitlilik arz ediyordu.

Ticaret faaliyetini olumsuz yönde etkileyen unsurlar arasında , *tüccar kesiminin* çeşitli biçim ve şekillerde *müdahalelere maruz kalmasını* ; *tüccarların mallarını gemicilerin* iskelelerde *çeşitli sebep ve bahanelerle bekletmeleri* ve tüccarları rencide ve tedirgin etmelerini ; tüccar mallarını taşıyacak *gemicilerin* Karadeniz'in çetin hava şartlarında *güvenle yolculuk yapamamaları* , *hava şartlarına karşı koyamamalarını* ; askerî zümrenin özellikle *yenişerilerin ticaretle uğraşır hale gelmelerini* ; incelediğimiz dönemde vukubulan *askerî seferleri* ; nihayet Sinop'a gelen karayollarının , kervanların geçeceği yerlerin zaman zaman güvensiz duruma düşmesini sayabiliriz.

Bu saydığımız sebeplerden ilkinde , tüccarların Sinop'la beraber onun tevabii olan iskelelerde gümrük memurları veya gümrükçüler tarafından *fazla vergi* talebiyle rencide ve eziyete maruz kalmalarından başka , gümrüklerde tahsil olunacak vergilere , kanun olmadığı halde , gümrükçüler haricinde bazı görevli ve mütegalibenin *müdahale* edip bu vergileri kendilerinin tahsil etmek istemeleri söz konusu idi. Bu hususta « *Gümrük Vergilerinde Sorunlar* » başlığı altındaki bölümde durmuş bulunduğumuzdan , aynı şeyleri burada tekrar etmeyi gereksiz buluyoruz. Onun için bu hususta teferruat için işaret edilen kısma müracaat olunabilir. Şüphesiz , kısaca özetlemiş bulunduğumuz *tüccarlara* ve dolayısıyla *gümrük vergilerine olan müdahaleler* , ticaret hayatına ve devletin ekonomik gücüne indirilen *ağır darbelerdi*. Bu bakımdan , sık sık müdahalelerin önünün alınması , tüccarlardan fazla vergi talep olunmayıp kanun üzere ne alınması gerekiyorsa onun tahsil edilmesi , diğer taraftan vergilerin tahsili işine gümrükçülerin haricinde kimsenin karışmaması , hariç'ten vergi tahsiline kalkanlara bu fırsatın verilmemesi konusunda *emir ve hükümlerin* sadır olmasına şahit olmaktayız .⁷⁴⁹ Söz konusu müdahalelerin devam etmesi , ticaret hayatının ve devletin malî gücünün olumsuz yönde etkilenmesini sürekli kılıyordu.

Mallarını başka bir yere sevk etmek isteyen tüccarların , mallarının uzun süre, sevkedilmeye hazır buldukları halde iskelelerde *gemiciler tarafından* kasten çeşitli maksatlarla *bekletilmeleri* de , hem Sinop'taki ticaret , hem de Sinop üzerinden yapılan Karadeniz ve Anadolu ticareti ile devletin malî gücü üzerinde aynı olumsuz etkiyi yapıyordu. Bu nevi bir davranışa maruz kalan tüccar , zaman aşımına uğrayıp , mallarını istediği pazara ulaştırıyor , satamamak yüzünden de *kâr haddinden* kayıplara uğruyordu. Bazı gemiciler de taşıma karşılığı alacakları *navlun ücretlerini* alamayarak malî zorluklara maruz kalıyorlardı .⁷⁵⁰

⁷⁴⁹ " *Gümrük Vergilerinde Sorunlar* " bahsine bakınız .

⁷⁵⁰ Aynı bölüme müracaat ediniz.

Tüccar mallarını onların istediği yere taşıyacak olan gemicilerin , Karadeniz'in *çok şiddetli fırtına ve dalgası ile zor hava koşullarına* karşı koyamamaları ve çaresiz kalmaları , taşıma ücretini alacağı malları arzu edilen yere götürememeleri de , Sinop' taki ve Sinop üzerinden yapılan ticareti olumsuz yönde etkileyen diğer önemli bir etkendi .⁷⁵¹ Bu Sebep *tüccar* , zaman aşımına uğrayıp mallarını zamanında isieddiği pazara ulaştıramadığı ve satamadığı için kâr haddinden kayıplara uğruyor , hatta zarar bile edebiliyorlardı. *Gemiciler* ise , taşıma karşılığı alacakları *navlun ücretini* alamıyarak malî zorluklara düşebiliyordu.

Askerlerin ticaretle iştiğal eder duruma gelmeleri , onların *taşıdıkları statüden istifadeyle gümrüklerde ayrıcalık talebine girmelerine ve vergilerden muafiyet istemelerine* neden olmaktadır. Bu ise , iskele gümrüğü gelirlerinin düşmesine , gümrüğün gelirinin bu düşüşe bağlı olarak , bu asırda zaten sıkıntı içinde bulunan devlet hazinesinin nakit ihtiyacını karşılamak maksadıyla ürettiği iltizam usulünün gümrüklerde de yolunda gitmemesine , çoğu zaman gümrüklerin iltizama verilemeyip keşmekeşlik içerisine düşmelerine eminsiz kalmalarına neden olmaktadır. Devlet işte bu duruma bağlı olarak , hazinesinin gelir kaynağını kaybetmiş oluyordu. Nitekim bu hususta vesikalarda « *mîrîye ğadr-i küllî itmekle* » gibi kayıtların yer alması , bunu göstermektedir .⁷⁵²

Askerî seferlerin Sinop' taki ve Sinop üzerinden yapılan ticaret üzerindeki olumsuz etkisi , *tüccar mallarını taşıyacak vasıtaların veya gemilerin* , ihtiyaç dolayısıyla *devlet tarafından tutulup sefer hizmetinde* kullanılmasıydı. İncelemiş bulunduğumuz dönemde . *Kırım* ve sair mahallere yapılan askerî seferlerde devletin yaptığı uygulama , bu doğrultudaydı : Sinop ve çevresinde bulunan kaza ve iskelelerde *tüccar sefineleri* , askerî gayeyle el altına alınmış , bu sefinelerle (gemilerle) *Kırım* tarafına *asker sevkiyatı* gerçekleştirilmişti .⁷⁵³ Bu durum şüphesiz , gerek savaş dolayısıyla zorunlu olarak yapılmış olsun gerekse zaruret olmaksızın yapılmış olsun , çok yoğun bir biçimde Sinop ve ona bağlı iskelelerde cereyan eden ticaretin zarar görmesine etki ediyordu. Dolayısıyla bundan Karadeniz'in muhtelif yerlerindeki iskele ve şehirler ile Anadolu'nun iç kesimlerindeki ticaret de etkileniyordu. Askerî seferler , sadece tüccar mallarını *Kırım ve sair mahallere sevkedecek* sefinelere el konulmasıyla ticarete değil , bununla beraber Sinop halkı üzerinde de büyük bir asker kitesinin Sinop iskelesine gelip şehirde yığılması nedeniyle , çeşitli sıkıntı ve tedirginliğin doğmasına neden olmuş , burada *asayiş ve güvenlik meselesinin* ortaya çıkmasına sebep olmuştu .⁷⁵⁴

Sinop' taki ve Sinop üzerinden yapılan ticareti olumsuz yönde etkileyen faktörlerden biri de , kervanların ve yolcuların konakladığı yerlerin *bakımsız hale gelmeleri* , bu yüzden yolcuların *güçlük ve sıkıntılarla karşılaşmaları* ayrıca onların yolculukları esnasında *yollar üzerinde türeyen eşkıya kitesinin çeşitli hareketlerine maruz kalmaları* ydı. Daha önce işyerleri bahsinde hanlar üzrinde durarak işaret ettiğimiz gibi , incelediğimiz dönemde , *kervanların ve yolcuların konakladığı kervansarayların durumu pek iç açıcı* değildi. Mesela , Sinop kazasına tabi

751 Bu hususta « *Gemicilerin Karşılaştıkları Güçlükler* » bahsine bakınız.

752 « *Asker Tüccarlar* » ile « *Gümrük Vergilerinde Sorunlar* » bahsine bakınız.

753 BOA , *Mühimme Defteri* , Nu : 143 , s. 37 , vesika (hüküm) tarihi : Safer ortası 1149.

754 Bk. İbrahim Güler , « *XVIII.Yüzyılın İlk Yarısında Askerî Seferlerde Sinop'un Güvenlik ve Asayiş Meselesi* » , OMÜ Eğitim Fakültesi , Sayı : 6 (Samsun 1991) , s.73-85.

Çeharşenbe nahiyesinde *Koyluş Hanı* diğer bir adıyla *Kârbânsaray Hanı*'nin durumu buna örnek olarak verilebilir. Özellikle bu ticaret ve sosyal hizmet kurumlarının , malî kaynağı olan vakıfların lâıykıyla işlerliğinin devam ettirilmediği , *vakıf gelirlerinin mütevellilerce zimmetlerine geçirilip* kendi masraflarına harcandıkları görülmekteydi. Bazı mütevelliler vakıf gelirlerini , *Kârbânsaray*'ın bakımı , onarımı ve iyi bir şekilde işletilmesi için kullanacakları yerde , kendi malî hesap ve çıkarlarını düşünerek zimmetlerine geçiriyorlar , böylece *vakıf hanların yahut kervansarayların harap olmasına , yolcuların sızlanma ve şikayetlerine* neden oluyorlardı. Bu sebepten vakıf han veya kervansarayların mütevellilerinin değiştirilmesi konusunda sık sık yazışmalar vukubulmuştu . Bu yazışmalar doğrultusunda mütevelliler değiştirildiği gibi , mütevellilikleri zamanında yaptıkları yolsuzlukların araştırılması ve gerekenin yapılması istenmişti.⁷⁵⁵ Mütevelliler bu nevi hareketleriyle , hem sosyal hem de ticarî bir kurum olan *vakıf kervansaraylar* zarar görüp harap olmuş , *Sinop'taki ve Sinop üzerinden yapılan ticaretin akışına* ağır darbeler indirmişlerdi. Bütün bu hadiseler , toplumsal ve ticarî kurumları yöneten insanların , Pisiko-sosyal hastalığını yansıtan mühim ve belirgin örnekleriydi.

Yolcu ve kervanları tedirgin edip sıkıntıya sokan ve onların güvenlik içerisinde arzu ettikleri yere ulaşip ticaret yapmalarına mani olan etkenlerden olan eşkiyalara gelince , Sinop ve çevresinde bunların münferid olanlarına rastlandığı gibi , kesret ve cemiyet halinde olanlarına da rastlanmaktaydı. ⁷⁵⁶ Bunlar , dağlarda barınıp yollarda , kıyılarda , köşe ve bucaklarda faaliyet göstermekte ve bahar mevsiminde *ağaçların "çicek açıp yapraklandığı"* vesikalardaki tabiriyle *"pir aklandığı"* ⁷⁵⁷ zamanda ortaya çıkıp *yolculara ve sakin ahaliye* zarar vermekteydiler : ⁷⁵⁸ Bu durum , Üsküdar' dan Anadolu'nun « sağ » ve « sol » kolu nihayetine varıncaya kadar olan mahallerdeki görevlilere hitaben ferman gereğince yazılan bir mektuptan çok açık bir şekilde anlaşılmaktadır . ⁷⁵⁹

Yukarıdaki satırlardan da anlaşılacağı üzere , *eşkiyaların amacını gerçekleştirmek için uyguladıkları taktik* , dağlarda , yollarda , kıyıda , köşede ve bucakta ortaya çıkıvermekte.. *Eşkiya* bu eylemini , bahar mevsiminden itibaren uygulamaya koyuyordu. *Dağ ve yol eşkiyalarının* amaçlarını gerçekleştirmek için *bahar mevsimini* seçmeleri , elbette sebepsiz değildi. Özellikle bahar mevsiminde diğer mevsimlere göre , hayat daha diri ve canlıydı. Gerek ticaret gerek ziyaret gerekse iş amacıyla şehirler , köyler ve mevkiler arasında gidiş-gelişler , yolculuklar yoğunlaşıyordu ; kış mevsiminde hakın gidiş-gelişleri nisbeten azalamakta hem bu sebeple hem de zor kış şartları içinde eşkiyanın işi zorlaşmaktaydı. İşte bu bakımdan *eşkiya ve eşkiyalık hareketleri* bahar mevsiminden itibaren daha ziyade

⁷⁵⁵ « İşyerleri » bahsinde *hanlara* dair verilen bilgilere bakınız.

⁷⁵⁶ Bk. SSS , Nu: 86 , s. 163-162 , vesika : 51 , vesika tarihi : Safer'in sonu 1157.

⁷⁵⁷ « mevsim-i bahar hulül imek hasebiyle ağaçlar yapraklanup tağlarda eşkiyalar yasadacak zamanlar gelmekle » [SSS , Nu : 86 , s.163-162 , vesika : 51 , vesika tarihi : Safer'in başı 1157.] ; « mevsim-i bahar olmak hasebiyle ağaçlar pîr aklanup tağlarda » [SSS , Nu : 89 , s. 49 , vesika : 43 , vesika tarihi : yok (fakat bu vesikanın Sinop'a geliş tarihi : 16 Rebiülevvel 1150.)]

⁷⁵⁸ Bk. ve krş. Bk. SSS , Nu : 89 , s. 49 , vesika : 43 , vesika tarihi : yok (fakat bu vesikanın Sinop'a geliş tarihi : 16 Rebiülevvel 1150) ; SSS , Nu : 86 , s.163-162 , vesika : 51 , vesika tarihi : Safer'in başı 1157.

⁷⁵⁹ Bk. SSS , Nu : 89 , s. 49 , vesika : 43 , vesika tarihi : yok (fakat bu vesikanın Sinop'a geliş tarihi : 16 Rebiülevvel 1150) .

görülmekteydi. Nitekim , vesikalardaki mevcut bilgiler bizi bu neticeye götürmektedir .⁷⁶⁰

Dağlarda , yollarda , kıyı , köşe ve bucaklarda ortaya çıkararak gelip-geçen yolcu ve kervanlara saldırarak Sinop'taki ticaret ile Sinop üzerinden yapılan ticarete zarar veren eşkıya ve haramzadeler , oymak veya kabileler ile yerli ahaliden ve başıboş levendat takımından teşekkül ediyordu. Bunlardan "yol eşkıyalarının" oymak veya kabileler ile yerli ahaliden , "haramzade" lerin ise başıboş levendat takımından v.s. den türediği anlaşılıyor .⁷⁶¹

Eşkıya ve haramzadelerin tavır ve hareketlerine karşı , hükümetin önlem almaya çalıştığı görülüyor. Bu maksatla hükümet , çeşitli şehir , kasaba ve sair yerleşim birimlerinin. yönetici ve görevlilerine hitaben emirler göndermişti. Eşkıyaya karşı sorumlu tutulan görevlilerin kimlerden müteşekkil olduğu , sadır olan ferman ile fermana istinaden yazılan mektuplardan , eyalet valilerine gönderilen buyuruldu ve Mahkeme kayıtlarından tesbit edebiliyoruz. Bunlara göre , eşkıyaya karşı sorumlu tutulan görevliler , Anadolu' nun « sağ » ve « sol » kolu nihayetine varıncaya kadar olan mahallerin kadı efendileri , naibleri , mütesellimleri , kethüda yerleri , yeniçeri serdarları , mukataa yahut malikâne mutasarrıfları , veyvedolar , hâs ve evkâf zabitleri , harb ve darbe kadir il erleri , a'yan-ı vilayet ve iş erleri ydi .⁷⁶²

Bahar mevsiminde eşkıyaların ve eşkıyalık hareketlerinin başgöstereceği , yolculara , sakin ahaliye zarar verecekleri tahmin olunduğundan , bu mevsimde dikkatli olunması , eşkıyalar ve eşkıyalık hareketleri hususunda araştırma yapıp uyanık olunması yukarıda belirtilen görevlilerden istenmekteydi. Bu hükümet uyarısı ile her idarî birimde bulunan sorumlu kişiler , görevliler , idareleri altındaki veyahut görevli buldukları mahaldeki eşkıyaların hareketlerine fırsat vermemiş olacaktı. Ayrıca yollar , tertib ve düzene sokulmuş , güvenlik ve asayiş sağlanmış ve eşkıyadan temizlenmiş olacaktı.

Görevli kişilerin yükümlü tutuldukları iş , kendi idarî bölgeleri içinde ortaya çıkan ve çıkacak olan eşkıyaların ve haramzadelerin her nasılsa ele geçirilip yakalanmasını sağlamak ; böylece yapacakları cinayetleri önlemek ; yakalandıktan sonra Mahkeme'ye sevk edilip onların şer'an(hukuken) lazım gelen cezalarının tertib olunmasını sağlamak ; eşkıyalar tarafından tutulan yolların ve ahalinin güvenliliğini sağlayarak halkı refaha kavuşturmaktı. İşte bu konularda dikkatli ve hassas olunması görevlilerden istenmiş ve emredilmişti .⁷⁶³

Hükümetin eşkıyalık konusundaki bu emir ve isteklerinin , görevlilerce suistimal edilmesine de şahit olmaktayız. Mesela, görevlilerin eşkıyalık bahanesiyle eşkıyalıkla alakası olmayanlara taarruz etmeleri , köylü fukarası (fukara-yı ra'yyet) na boş yere tekalif yüklemesi v.s. zulüm şekilleri ile halka eziyet etmeleri , bu cümledendi. Nitekim sadır olan bir fermanla bu şekilde davranışlarla halka eziyet edenlerin cezalandırılacağı belirtilmesi buna işaret eder. Görevlilerin , bazan bu meseleler (eşkıyalık hareketleri) üzerine ciddiyle gitmeyip tembellik ve

⁷⁶⁰ Bk. Aynı defter, aynı yer ve vesika ile SSS , Nu : 86 , s. 163-162 , vesika : 51 , vesika tarihi : Safer'in başı 1157.

⁷⁶¹ SSS , Nu : 86 , s. 163-162 , vesika : 51 , vesika tarihi : Safer'in başı 1157.

⁷⁶² Bk. ve krş. Bk. SSS , Nu : 89 , s. 49 , vesika : 43 , vesika tarihi : yok (fakat bu vesikanın Sinop'a geliş tarihi : 16 Rebülevvel 1150) ; SSS , Nu : 86 , s.163-162 , vesika : 51 , vesika tarihi : Safer'in başı 1157.

⁷⁶³ Bk. Aynı defterler , aynı yerler ve vesikalar.

ihmalkârlık göstermeleri de söz konusu olmaktadır. Bu nedenle hükümet , bu hususta da görevlileri ikaz etmek lüzumu duymuş ve gönderdiği emirlerde onların tembellik ve ihmalkârlık göstermemelerini istenmişti : Sardır olmuş olan yukarıda işaret etmiş bulunduğumuz fermanda , eğer görevlilerden *halkı eşkıyaya karşı korumak için* alınacak tedbir ve uygulamalarda ihmal ve tembellikleri görülenler olursa ve bunların da haberi alınır , özürlerinin kabul edilmeyerek eşkıyaların hareketi ve görevlilerin de suistimali sonucu meydana gelen *zararların görevlilerden tazmin* edileceğini , bununla da kalınmayarak tasarruf ettikleri *mukataaların veya malikane mutasarrıflarının mukataalarının* ellerinden alınacağını , ayrıca şiddetli bir şekilde cezalandırılacaklarının , *mütesellim , voyvoda v.s. zabitlerin* tereddütsüz cezalarının tertib olunacağını bildirilmesi bunu göstermektedir .⁷⁶⁴

Eşkîyalık karşısında *alınan bütün bu tedbir , uygulama ve yazışmalar* , Osmanlı yönetiminin ve eşkıyaya karşı görevli kılınmış kimselerin , içinde buldukları durumu göstermesi bakımından dikkat çekmektedir.

Eşkîya ve eşkıyalık hareketlerine karşı *alanacak tedbir ve uygulamalar* konusunda , ihmalleri bulunduğu takdirde cezalarının tertib olunacağını muhakkak bilinmesi bu sebepten eşkıyalık meselesinin ciddiyetinin kavranılarak emre muhalif davranış ve hareketlerden çekinilmesinin görevlilere hitaben sadır olmuş bulunan fermanda istenmesi , devletin meselelerin önlenmesinde görevlilere karşı uyguladığı psikolojik yaptırım gücünü de ortaya koymaktadır.

764 ŞŞS , Nu : 86 , s.163-162 , vesika : 51 , vesika tarihi : Safer'in başı 1157.

C) İMALAT FAALİYETLERİ

Sinop şehrinde ve mülhakatında *imalat faaliyetleri* çeşitli sahalarda kendini göstermekteydi. Mesela , *sabun imalatı* , *mum imalatı* , *dokuma bez imalatı* , *gemi imalatı* , bunlardan en çok dikkati çekenlerdi. Bu faaliyetlerden bir kısmı üzerinde, «*işyerleri* » bahsinde durmuştuk. Özellikle , *sabunhane karhâneleri* ile *şemhânelerin* bu faaliyetlerin gerçekleştirildiği *işyerleri arasında* mühim bir yeri olduğunu ifade etmeliyiz. Buralarda belli bir oranda eleman istihdamı sözkonusu olup, bunlar, Sinop halkının *temizlik* ve *aydınlatma* ihtiyaçlarına cevap verecek ürünleri imal etmekle , toplumdaki ve ticaret hayatındaki yerlerini alıyorlardı.

Bunların dışında bir kısım küçük işyerlerinde , bazı *zanaatkârların* da imalat faaliyetine iştirak ettiklerini unutmamak gerekir. *Babuç imalatı* , *semer imalatı* v.s. bunlardan bir kaç örneği teşkil etmektedir. Diğer taraftan Sinop'un kazası dahilinde bazı mahallerinde bir kısım dokumaların imal edilip , bunların pazarlanmış bulunduğu da sahit olunmaktadır. Gerze nahiyesi bünyesinde dokunan ve « *Gerze bezi* » olarak anılan dokuma , bu faaliyetin bir göstergesi olarak bize şahitlik etmektedir. Ancak bu Gerze dokumalarının , Sinop dışındaki sair şehir ve pazarlardaki rekabet gücünü tesbit hakikaten güçtür. Fakat , bu dokumanın Sinop'un komşu şehirlerinde, vatandaşlar elinde top top bulunması , bu mamülün revaçta bulunduğu işaret edebilir.

İmalat faaliyetleri konusunda bütün bu yukarıda saydığımız faaliyetlere, "*İşyerleri*" , "*Ticaret malları*" ve "*Eşkıyalık*" bahislerinde temas etmiştik . Bu sebeple , aynı şeyleri burada tekrar etmeye lüzum görmüyor , bu konularda ilgili ve işaret olunan bölümlere müracaat olunmasını diliyoruz.

Bu başlık altında , daha önce temas etmediğimiz bir diğer imalat faaliyetinden bahsedeceğiz. Bu , ilk cümleler arasında işaret olunan ve imalat faaliyeti olarak , hem resmî hem de sivil yönden mühim bir mevkiye sahip olan Sinop kazası merkezi ile çeşitli mahallerinde gerçekleştirildiğini gördüğümüz *gemi inşa faaliyetleri* idi . *Gemi inşa faaliyeti* , imalat faaliyetlerinde olduğu gibi , Sinop'un ticaret ve ulaşım ile sosyal hayatında mühim rol oynuyordu. Bu faaliyet aynı zamanda , devletin *askerî gücüne* de güç katıyordu.

Şu halde , Sinop'taki imalat faaliyetleri , Osmanlı Devleti' nin *ticaret* , *ulaşım* ve *askerî* hayatında önemli role sahipti. Özellikle *gemicilik* ve *gemi inşa faaliyetleri* belirtilen alanlarda belli bir yere sahip olan önemli ekonomik bir hadiseydi. Bu sebeple bu bölümde , imalat yönünden Sinop'un *gemi inşa faaliyeti* üzerinde durmak istiyoruz.

1- Sinop'ta Gemi İnşası

a) Sinop'ta Gemi İnşasının Gelişimine Bir Bakış

Türkler , daha Selçuklular devrinde , denizlere çıkmak için takip ettikleri siyasetin güzel bir neticesi olarak , Karadeniz'de *Sinop* Akdeniz'de de *Antalya* ve *Alaiyye* ' de *tersaneler* kurmuşlar , buralarda inşa ettikleri gemilerle *Selçuklu donanmasını* ⁷⁶⁵ vücuda getirmişlerdi.⁷⁶⁶ Karadeniz'de ve Akdeniz'de adları zikredilen bu üç liman , *gemi kerestesi* tedarikine ve *donanma inşasına* en müsait yerlerdendi .⁷⁶⁷ Karadeniz'deki Sinop tersanesi , şimdiki parkın bulunduğu yerde olup , burada son zamanlara kadar gemi inşasına ait olan kalın kızakların parçalarının küçük enkazı bulunmaktaydı .⁷⁶⁸

Selçuklular'dan sonra sahillere sahip olan beyliklerin de donanmaları vardı. Bunlar arasında Batı Anadolu'da *Karesi* , *Saruhan* , *Aydın* , *Menteşoğulları* beyliklerinin, Akdeniz sahilinde *Hemidoğullarının* , Kuzeyde Karadeniz'de de *Pervaneoğullarının* daha sonra da *Candaroğullarının* donanmaları ve bu donanmalarındaki gemileri inşa

⁷⁶⁵ Selçuklu Devleti donanmasının , miktarı hakkında pek malumat bulunmamakla beraber, faaliyette bulunmuş olduğu kesindir. [M.Şakir Ülkütaşır , « *Sinop'ta Selçuklular Zamanına Ait Tarihî Eserler* » , *Türk Tarih , Arkeolojya ve Etnografya Dergisi* , Sayı : V (İstanbul 1949) , s.115 , 150 (n 10) ; İ. H. Uzunçarşılı , *Osmanlı Devlet Teşkilatına* , s.125.] Mesala , Aleaddin Keykubad (1219-1236)'ın Alaiyye fethine giderken askerlerini üç koldan sevkedip, bunlardan birinci kolu dağlık mahalden , ikinci kolu sahilinden , üçüncüsünü ise gemilere binerek deniz tarafında taarruz ettirmesi bu cümledendi. Bu gemilerin Antalya'daki donanmaya ait olduklarından hiç şüphe yoktur. Diğer taraftan , İzzettin Keykavus (1210-1219) da , Sinop'u aldıktan ve Trabzon imparatorunu esir aldıktan sonra , imparatorla bir muahedeye varıp onu memleketine göndermek maksadıyla gemiler hazırlatıp o vasıtayla İmparatoru sevkemesi de , Selçuklu donanmasının mevcudiyeti'ne işaret eder. [Bk. İ. H. Uzunçarşılı , *Aynı eser* , aynı yer.] . Bundan başka Selçuklular'ın *Suğdak seferi* de , Karadeniz'de Selçuklu donanmasının hatırı sayılır bir kuvvet olduğunu ve Trabzon Rumları'na karşı üstün bir filosu bulunduğunu gösterir. [Bk. Osman Turan , *Selçuklular Zamanında ...* , s.338 , 400 .]. *Suğdak seferi*' nde Hüsamet'in Çoban emrindeki bir filo ; Kırım'a çıkarak (1224) , Ruslar'ın tazyiki altında bulunan Kıpçakların kurtarılması faaliyetine girişmişti. [Ali İhsan Gencer , *Bahriyede Yapılan İslahat Hareketleri ve Bahriye Nezareti'nin Kuruluşu (1785-1867)* , İstanbul 1985 , s.5.] . Arap kaynakları da , Türk donanma ve tersanesinin , adı geçen yerlerde mevcut bulunduğunu kaydederler. [Osman Turan . *Aynı eser* , aynı yer .]

⁷⁶⁶ Bk. M. Ş. Ülkütaşır , *Aynı makale* , aynı yerler ; Osman Turan , *Aynı eser* , s. 400 ; İ. H. Uzunçarşılı , *Aynı eser* , aynı yer.

⁷⁶⁷ Bk. İ. H. Uzunçarşılı , *Aynı eser* , aynı yer.

İbn Batuta güneydeki dağlardan elde edilen kerestenin , Antalya ve Makri körfezinden Mısır'a ihraç olunduğundan , İbn Said de Kastamonu'dan sağlanan kerestenin Sinop tersanelerinde kullanıldığından söz eder. [Claude Cahen , *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler* , Türkçeye çeviren : Yıldız Moran , İkinci Baskı , Aralık 1984 , s.162.]

Antalya , Alaiyye ve Sinop'tan , gemi inşası için devlet hesabına kereste temini , Osmanlılar devrinde de devam etmiştir. Osmanlı divan defterlerinde bu yolda bir çok vesikalar görülür. [M. Ş. Ülkütaşır , *Aynı makale* , s.150 (n 10)]. Adı geçen bu yerlerin hinterlandında , o devirlerde olduğu gibi bugün dahi çeşitli ağaç cinselerini ihtiva eden geniş ve zengin ormanlar bulunmaktadır. [M. Ş. Ülkütaşır , *Aynı makale* , aynı yer.] . Sinop bölgesinin bu bitki örtüsü , XVI. asırdan itibaren, gemilerin inşasıyla ilgili vesikalara tanıklık eder gibidir. [Jean Louis Bacqué- Grammont , « *Memoire Société Ottoman : Les Siècles Funéraires de Sinop* » , XI e Symposium du Comité International des Etudes Pre-Ottomanes et Ottomanes , Jérusalem (Juillet 1990) , s. (Grammont'un şahsından aldığım bu tebliğin metnine sahife numaraları verilmemiştir.) .

⁷⁶⁸ M. Ş. Ülkütaşır , *Aynı makale* , aynı yer.

ettikleri *tersaneleri* sayılabilir.⁷⁶⁹ Pervane oğlu Gazi Çelebi' nin 1322'de vefatından sonra Sinop , Kastamonu'daki *Candaroğullarının* eline geçmiş , donanma faaliyeti ⁷⁷⁰ ile tersanede gemi inşa işi tabiatıyla onların eliyle sürdürülmüştü.⁷⁷¹

Anadolu'da Türk birliğini sağlayabilmiş olan *Osmanlılar* , donanmalarını oluştururlarken , *Selçukluların* çöküşünden itibaren faaliyet gösteren işte bu isimleri zikredilmiş *beyliklerin denizcilik bilgi ve tecrübelerinden* istifade etmişlerdi.⁷⁷² *Candaroğlu İsmail Bey'* in Sinop limanında yaptırmış olduğu *900 tonlato* hacmindeki *bir gemisi* , Osmanlılar'a örnek olmuştu ⁷⁷³ Mehmed II. (Fatih) tarafından , Sinop beyliğinin elde edilmesiyle , İsmail Bey tarafından buranın Osmanlılar'ın eline geçmesinden önce yaptırılan ve bu beyliğin limanda bulunan gemileri arasında yer alan *900 tonluk* en büyük gemi modelinde fakat ondan daha büyük oranda bir gemi yaptırmak maksadıyla onu İstanbul'a göndermişti.⁷⁷⁴ Mehmed II. , bu istek ve faaliyetiyle , Venedik ve Aragonya'lularla büyük gemilerin inşasında rekabet etmek arzusunu taşımıştı . ⁷⁷⁵

Ortadan kaldırdıkları *beyliklerden donanma ve tersanelerini* devralan *Osmanlıların* donanma gemileri , yalnız Gelibolu ve İstanbul'da yapılmıyor pek tabii olarak sahip oldukları *Karadeniz , Marmara denizi ve Akdeniz'* deki inşa tezgahlarında da inşa olmaktadır . ⁷⁷⁶ Bu tezgahlardan Karadeniz'de bulunanları *Sinop* ve *Çayağzı , Kefken* adası ile Rumeli sahilinde *Varna , Burgaz , Ahyalı* ve Tuna kenarında *Ruscuk* , Marmara denizinde *İzmit , Gemlik , Edincik , Karabiga* , Ege denizinde *bazı adalarda , Edremit , Ayasluğ (Selçuk) , Milas (Küllûk)* , Akdeniz'de *Bodrum , Antalya , Alaiyye ve Rodos* adası , gemi inşa edilen mahallerden bir kısmını teşkil etmekteydi. ⁷⁷⁷ Candaroğulları zamanından kalma *Sinop'* ta bir tersaneye sahip bulunan Osmanlılar , burada *kadırgalar* inşa etmişler , ⁷⁷⁸ böylece *deniz güçlerini* artırmaya çalışmışlardı . ⁷⁷⁹

Haliç'teki tersane mevkiinden başka Osmanlılar , işte yukarıda belirtilen bu mahallerde, tezgahlarının vüs'atlarına göre, gemi inşa faaliyetlerini

⁷⁶⁹ Bk. İ. H. Uzunçarşılı , Aynı eser , s.145.

⁷⁷⁰ Candar Beyliği'nin Sinop limanında *tersanesi ve donanması* olduğu malum ise de, bu donanmanın Selçuklular zamanında olduğu gibi , miktarı ve faaliyetine dair bilgimiz yoktur. Sinop Pervaneoğulları'nın elindeyken burada donanma faaliyeti olduğunu biliyoruz. [İ. H. Uzunçarşılı , *Anadolu Beylikleri ...* , s.145.]

⁷⁷¹ Bk. İ. H. Uzunçarşılı , *Osmanlı Devlet Teşkilâtına ...* , s.146.

⁷⁷² İ. H. Uzunçarşılı , Aynı eser , s.145 ; İdris Bostan , « *Galata Tersanesi'nin 1527-1528 Yılına Ait Gelir Gider Muhasebesi* » , MÜFEF Türklük Araştırmaları Dergisi , Sayı : 2 (İstanbul 1987) , s.25.

⁷⁷³ İ. H. Uzunçarşılı , *Osmanlı Devlet Teşkilâtına ...* , s.146.

⁷⁷⁴ J. de Hammer , *Histoire de L'Empire Ottoman* , Tome Troisième , Paris MDCCCXXXVI (1836) , s.71 ; İ. H. Uzunçarşılı , *Anadolu Beylikleri ...* , s. 145 - 146.

⁷⁷⁵ J. de Hammer , Aynı eser , aynı yer.

⁷⁷⁶ İ. H. Uzunçarşılı , *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı* , İkinci Baskı , Ankara 1984 , s. 445.

⁷⁷⁷ İ. H. Uzunçarşılı , *Osmanlı Tarihi- II (İstanbul'un Fethinden Kanuni Sultan Süleyman'ın Ölümüne Kadar)* , 4. Baskı , Ankara 1983 , s. 577.

⁷⁷⁸ İ. H. Uzunçarşılı , *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye ...* , s. 405 ; Aynı müellif , *Anadolu Beylikleri ...* , s. 145.

⁷⁷⁹ İ. H. Uzunçarşılı , *Osmanlı Bahriyesi'nde kullanılan gemileri , kürekle yürüyen gemiler , yelkenle yürüyen gemiler olmak üzere ikiye ayırıp incelemekte ve bunların büyüklük ve küçüklüklerine göre birbirinden farklı olduğunu belirtmekle beraber onların hepsini tefrik edemediğini , bir dereceye bağlı olarak sıraya koyamadığını ifade etmektedir. [Osmanlı Bahriyesi'nde kullanılan gemi çeşitleri konusunda bk. İ. H. Uzunçarşılı , *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye ...* , s.455-474.]*

südüremekteydiler.⁷⁸⁰ XVI. Asır sonlarındaki "*mühimme defterleri*" içinde yer alan vesikalarda , Karadeniz sahillerinde *Sinop* , *Samsun* , *Amasra* , *Kefken* , *Midye* , *Ahyalu* , *Süzebolu* , *Varna* , *Silistre* , Marmara kıyılarında *Yalova* , *İzmit* , *Gemlik* , *Biga kemeri* , Akdeniz kıyılarında ise *Antalya* ile *Rodos adası* ndaki tezgahlarda ve tabii olarak da Gelibolu'da , Osmanlıların *kadırğa* ve *diğer gemileri* inşa ettiklerine şahit olunmaktadır .⁷⁸¹ Donanmanın ihtiyaç duyması sebebiyle bu hariç tersanelerde yapılacak gemilerin , miktar ve neveleri , hükümet tarafından , *o mahallin kadılarına* bildirilmekte ve bunların müddeti de tayin edilmekteydi .⁷⁸² Hükümet , donanmanın ihtiyaç duyduğu gemileri , her sene ve ihtiyaca göre ne kadar yapacağını tesbit ettikten sonra , bir taraftan bunların yapılacağı mahallerin kadılarına ve sair bu işlerle alakadar olanlara emir gönderirken , diğer taraftan söz konusu gemileri yapmak ve onların donanımını gereken levazımını temin etmek maksadıyla , muhtelif bölge ve köyleri bu malzemeleri karşılamak yükümlülüğüyle mükellef kılmıştı .⁷⁸³

Osmanlı donanmasının 979 / 1571' de *Lepant* ve *İnebahtı*' da yenilip fena bir halde mahvolması üzerine , haklı olarak telaşa düşen "*Kaptan-ı derya*" Kılıç Ali Paşa , devrin sadrazamı Sokullu Mehmed Paşa' ya her söz düştükçe gemi yapımından söz etmesi ve Sokullu' nun da tasvib etmesiyle *Osmanlı Devleti* , bir kış esnasında yani 5 ay içinde *İstanbul* ve *Gelibolu* tersanelerinden başka , yukarıda isimleri verilmiş *Varna* , *Burgaz* , *Vize* , *İnada* , *Ahyalu* , *Süzebolu* , *Midye* , *Kefken* , *Silistre* , *Semendire* , *Samsun* , *Sinop* , *Biga* , *İzmit* , *Gemlik* , *Yalova* , *Rodos* , *Antalya* ve başka mevkilerde , evvelki donanma kadar belki daha *muazzam* ve *bütün levazımatıyla mücehhez bir donanma* vücuda getirmişti .⁷⁸⁴ Bu yeni donanma oluşturulurken Sinop tersanesinde yapımı istenen ve Sinop'un hissesine düşen gemiler . *19 kadirğa* , *3 baştarde* , *1 at gemisiydi* .⁷⁸⁵

Karadeniz' de bulunan gemi tezgahları arasında , gemi inşa kapasiteleri açısından, Sinop tersanesinin durumu dikkat çekmektedir. Daha büyük ve iyi bir ekibe sahip olan Haliç' teki İstanbul tersanesi dışında , Osmanlı donanmasının imarı için *büyük gemilerin inşa edildiği* diğer tersaneler , *Antalya* , *Süzebolu* , *Varna* , *Samsun* , *Kefken* . *Kemer* ve *Sinop* ile diğer bir kısım mahallerde bulunmaktaydı. Sinop, *işte bu tersaneler arasında* , donanma için *en fazla gemi yapımını gerçekleştiren* yerlerdendi. Sırasına göre , eyalet tersaneleri içinde gemi yapımını gerçekleştiren yerlerden ilk sırayı 25 gemiyle *Süzebolu* alıyordu. Bundan sonra *Sinop* 19 gemi (*kadirğa*) , [*3 baştarde* , *1 at gemisi*] ile ikinci sırayı ; 15 gemiyle *Kefken* üçüncü sırayı daha sonra

780 İ. H. Uzunçarşılı , *Osmanlı Tarihi-III / 2* (XVI. Yüzyıl Ortalarından XVIII. Yüzyıl Sonuna Kadar) . Ankara 1954 , s. 321.

781 İ. H. Uzunçarşılı , *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye* , s.505.

782 İ. H. Uzunçarşılı , *Aynı eser* , 445.

783 İ. H. Uzunçarşılı , *Aynı eser* , s. 448 ve *Osmanlı Tarihi-III / 2 ...* , s.321-322.

H. 973 tarihli bir vesikaya göre , Canik sancağı kazalarının reaya ve gayrisi , Sinop'da inşası ferman buyurulan *gemilerin kerestelerinin* gemi inşa olunacak mahalle yani *Sinop Tersanesi* 'ne indirilmesi ile mükellef tutulmuş . ancak reaya çeşitli bahanelerle , mesela « *biz kendir hizmetindeyiz* » diyerek , mükellefiyetlerine muhalefet etme yoluna sapsınışlar , bu sebeple de, Canik sancağı kazaları kadıları emrin uygulanmasından sorumlu tutulmuşlardı. (Bk. İ. H. Uzunçarşılı , *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye ...* , s. 518.)

784 İ. H. Uzunçarşılı , *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye* , s. 445-446 ; Ali İhsan Gencer , *Aynı eser* , s.19-20. (Uzunçarşılı'dan naklen)

785 Yeni kurulan bu donanma için , gemi inşası emrolunan diğer mahaller , *Antalya 13* , *Süzebolu 25* , *Varna 5* , *15 (?)* , *Samsun 5* , *Kefken 15* , *Kemer 10* *kadirğa gemisiyle* , *Semendire* de *200 adet* küçük gemi yapımıyla donanmaya katkıda bulunmuşlardı. [İ. H. Uzunçarşılı , *Aynı eser* , s.445-446.]

da 10 gemiyle *Kemer* , 5 gemiyle *Varna* ve *Samsun* yerlerini almışlardı . *Semendire'* de de 200 sandalın (küçük geminin) yapımı gerçekleştirilmişti . ⁷⁸⁶ Bu durumda Sinop'un , İstanbul tersanesinden sonra , hacim yönünden büyük gemi imalatı seviyesindeki durumu , diğer tersanelere göre epey yüksek görünüyor ve ilk sıralarda yer alıyordu.

Gemilerin inşa olunduğu mahallere gemi inşası için lüzum gösteren *malzeme* ile *mühendis* ve *ustalar* , ya geminin yapıldığı mahallerden yahutta başka yerlerden karşılanmakta ve gönderilmekteydi . ⁷⁸⁷ Mesela , yukarıdaki yeni inşa olunacak donanma gemilerinin yapımı için lüzumlu *kereste* v.s. diğer levazımatı ile gemi inşa eden *ustalar* , her *geminin inşa edildiği mahallerin ormanlarından ve gemi ustalarından* karşılanmıştı . ⁷⁸⁸ Bununla beraber bir kısım tersanelerde inşa olunan gemilerin ihtiyaç duyduğu levazımat ve gemi ustaları da , *o tersanenin civarındaki mahallerden* temin edilmeye çalışılmıştı. Yeni donanma oluşturulurken , Sinop'un hissesine düşen ve burada yapılması emrolunan gemilerin , ihtiyaç duyduğu *kereste* Samsun ' dan ve Kastamonu yöresinden , ⁷⁸⁹ gemi yapan *ustalar* ile *kalafatçılar* ise Trabzon ve Batum tarafından karşılanmış ve buralardan getirilmişti . ⁷⁹⁰ Bazı yörelerde inşa olunan gemilerin *iskelet tahtası veya kereste* ihtiyacının ise , İstanbul tersanesi için Rumeli bölgesinden , Antalya tersanesi için Alanya ve Payas'dan v.s. getirildiği tesbit olunmuştu . ⁷⁹¹

Bir kısım batılı araştırmacılarca ⁷⁹², *Sinop tersanesi* Kanunî devrinde *ihtiyaç halinde iş gören* geçici ve daha basit düzeyde *gemi inşa edilen yer* olarak nitelendirilmekteyse de , *esasen buranın gemi inşa kapasitesini* , gerek yukarıda yeri geldikçe verdiğimiz gerekse aşağıdaki satırlarda verilecek bilgilerde açık olarak görmek mümkün olabilmıştır.

XVI. asır sonlarına doğru yukarıda bahsi geçen tersanelerde görülen bu gemi inşa faaliyetinin , XVII. ⁷⁹³ ve hatta XIX. asırlarda da devam ettiğine , buralarda *kalyon* , *fırkateyn* ile daha büyük mikyasdaki *yelkenli gemilerin* yapıldığına arşiv kayıtları şahitlik etmektedir . ⁷⁹⁴ *Sinop tersanesi* mükemmel olduğundan , yukarıda da görüldüğü üzere , XVI. ve XVII. asırlarda burada *kadırğa* ve daha sonra da *kalyonlar* bina olmuştu. 1690 ' da Sinop tersanesinde *6 kalyon tezgahı* birden kurulmuştu. Bu , XVII. Asır sonlarında, Sinop tersanesinin önem kazandığını ve kapasitesini gösteren

⁷⁸⁶ Bk. ve krş. İ. H. Uzunçarşılı , Aynı eser , aynı yerler ; Robert Mantran , *L'Empire Ottoman du XVIe au XVIIIe Siècle (Administration , Economie , Société)* , London 1984 , s. 251-252.

⁷⁸⁷ İ. H. Uzunçarşılı , Aynı eser , s. 445.

⁷⁸⁸ Bk. İ. H. Uzunçarşılı , Aynı eser , s. 445-446 ; Ali İhsan Gencer , Aynı eser , s. 19-20.

⁷⁸⁹ Bk. ve krş. İ. H. Uzunçarşılı , Aynı eser , aynı yerler ve s. 448 ; Robert Mantran , Aynı eser , aynı yerler.

⁷⁹⁰ İ. H. Uzunçarşılı , Aynı eser , aynı yerler.

⁷⁹¹ İ. H. Uzunçarşılı , Aynı eser , s. 448-449 ; Robert Mantran , Aynı eser , aynı yerler.

⁷⁹² Mesela bk. Gilles Veinstein , « *L'Empire dans sa Grandeur (XVIe Siècle)* » , *Histoire de L'Empire Ottoman (sous la direction de Robert Mantran)* , Librairie Arthème Foyard , 1989 , s. 204.

⁷⁹³ XVII. yüzyıl ortalarına kadar her sene 40 adet *kadırğa* yapılması kanundu. Ancak sonraki tarihlerde bu kanun terk edilmiş ve yavaş yavaş *kalyon* inşasına ehemmiyet verilmiştir. (İ. H. Uzunçarşılı , Aynı eser , s. 445.)

⁷⁹⁴ İ. H. Uzunçarşılı , Aynı eser , s. 505.

önemli bir delil idi. Sinop tersanesi , daha sonraki tarihlerde de aynı özelliğini yani mühim bir surette *kalyon ve firkateyn* inşa faaliyetini göstermişti .⁷⁹⁵

Osmanlı Hükümeti , XVII. asır başlarına kadar *donanma inşası faaliyetine* hummalı bir şekilde devam etmiş , dolayısıyla bu hareketten *Sinop tersanesi* de üstüne düşeni yapmıştı. Şüphesiz , Osmanlılar' ın bu şekilde donanma inşasına devam etmesinin sebepleri bulunmaktaydı : Üç kıtada geniş sahillere sahip olmakla Osmanlı Devleti , Karadeniz' i bir Türk gölü haline getirmiş bulunduğundan , özellikle Akdeniz'de çok kuvvetli bir donanmaya ihtiyaç duymaktaydı ; Türk gölü haline gelmiş bulunan Karadeniz'de ise , XVII. asra kadar , Akdeniz'deki kadar büyük bir tehlike arz etmediğinden , Akdenizdeki donanmayı nisbeten daha küçük mikyastaki bir donanma kuvvetini bulundurmaktaydı. Esasen , Karadeniz'e küçük mikyasta donanma gönderilmesi yahut bulundurulmasının sebebi de , XVII. asır başlarından itibaren burada *Kazakların* yaptıkları *korsanlıklardan* , *zararlardan* kaynaklanmaktaydı. İşte bu nedenlerden dolayı Osmanlılar , gerek Akdeniz'de gerekse Karadeniz'de güvenliğini sağlamak maksadıyla , hummalı bir şekilde gemi inşa faaliyetlerine XVII. asır başlarına kadar devam etmiş , mevcut donanma kuvvetinin büyük bir kısmını Akdeniz ' de faaliyet göstermek üzere bulundurmuştu.⁷⁹⁶

Osmanlılar , güçlü bir donanmaya sahip olabilmek ve donanmanın ihtiyaç duyduğu gemileri kısa zamanda tamamlayabilmek için , devletin sahip olduğu memletlerin *muhtelif mahallerinde bulunan tersanelerde inşa edilmesi* yoluna gitmiş , inşa olunacak *gemilerin levazımını ve gemi inşasını yapacak ustalarını* da , devlete fazla yük olmaması için yukarıda işaret olunduğu gibi , gemi inşasının yapıldığı bölge ve köylerin *orman ve gemi inşa ustaları bakımından zengin olan yerlerini* , usta ve kerestelerinden faydalanmak üzere *Ocaklık* teşkil etmiş , buraları belirtilen gerekli malzeme ve ustaları temin etmekle mükellef tutmuştu. İnşa olunacak gemilerin levazımını v.s. karşılamak üzere *Ocaklık teşkil olunan mahaller* , verimlerine ve kudretlerine göre *kereste , çivi , kendir , yelkenbezi , tente , kürek , zift , gomana denilen demir urgan , halat , lenger* v.s. gibi eşyanın imal ve karşılanmasıyla sorumlu tutulmuşlardı. Buralar , *söz konusu mükellefiyetlerini ya malzeme yahutta bedel mukabili nakit* olarak, her sene veya ihtiyaç halinde *tersanelere* ödemekteydiler.⁷⁹⁷ Tersaneler için *ocaklık* teşkil olunan bu yerler , söz konusu bu hizmetleri mukabilinde , bazı diğer mükellefiyetlerden muafiyet temin etmişlerdi .⁷⁹⁸

1115 H / 1703 M. senesinde , Anadolu ve Rumeli' nde *inşası emrolunan gemilerin yapılacağı mahaller* , inşası emrolunan bu gemilerin bütün levazımını için sürekli olarak çalışmaktaydı ; *Tersane* 'ye ait bütün levazım , *ocaklık* olarak bölge bölge taksim edilmişti. *Sinop tersanesi* , aynı tarihte Anadolu ve Rumeli' de *gemi inşası emrolunan mahaller* arasında bulunuyordu. Bu dönemde Karadeniz' in Anadolu yakasındaki gemi inşası emrolunan mahallerinden olan *Sinop* ' un , merkezindeki "*tersane*" den başka , mülhakatı olan *Gerze* 'de ve *Alavrı* (İstefan

⁷⁹⁵ Sinop Tersanesi'nin XIX. asır sonlarına kadar önemini sürdürmüş olduğunu kaydeden Uzunçarşılı , bugün bile bu mahallin Karadeniz Donanması için her cihetçe en elverişli bir liman olduğuna işaret etmiştir. (Bk. İ. H. Uzunçarşılı , Aynı eser , s. 506..)

⁷⁹⁶ Bk. İ. H. Uzunçarşılı , Aynı eser , s. 445.

⁷⁹⁷ İ. H. Uzunçarşılı , *Osmanlı Tarihi-III / 2 ...* , s. 321- 322 ; Aynı müellif , *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye* , s. 448.

⁷⁹⁸ İ. H. Uzunçarşılı , *Osmanlı Tarihi - III / 2 ...* , s.322.

limanında) , *Çayağzı* 'nda v.s. Sinop' la çok yakın münasebeti olan mahallerinde de gemi inşa olunmaktaydı. ⁷⁹⁹ Yine belirtilen tarihte , Kardeniz'in Anadolu kıyısındaki mahaller ile Sinop ve mülhakatından olan yerlerde , kısaca toplam 21 iskelede , 20 oturaklı 3 , 18 oturaklı 3 , 16 oturaklı 12 , 14 oturaklı 22 yekün 40 adet *Fırkate* inşa olunması emrolunmuştu . ⁸⁰⁰

Sinop' un ormanlarından , hem bu yörede inşa olunacak gemilerin kereste ihtiyacı , hem de İstanbul' da yapılacak gemilerin kereste ihtiyacı karşılanıyordu . ⁸⁰¹ 1150 tarihine ait bazı belgelere bağlı olarak verilen malumatta Sinop'un , *Samsun* , *Amasra* , *Bartın Boğazı* , *Midye* gibi *tersane ocağı* olarak hizmet gören mahallerden olduğunun ifade edilmesi de ⁸⁰² , buranın *İstanbul Tersanesi*' nde inşa olunan *gemilerin levazımının* karşılanmasında etkili olan bir mahal olduğunu ortaya koymaktadır.

Selim III. zamanında , padişahın Avrupa usulünde bir ordu ve bir donanmaya sahip olmak düşüncesinden doğan faaliyetleri neticesinde , uzun müddet tamamen veya kısmen tatil olunmuş olan *bazı tersaneler yeniden faaliyete* başlamıştı . ⁸⁰³ Selim III. sadaret kaymakamına hitaben verdiği *bir hatt-ı hümayunda* , çok zamandır *Gemlik* , *Sinop* ve *Boğaz*' dan gemilerin denize indirilip yerine yenilerinin kurulmadığından söz ederek , derhal buralarda *kalyon bina edilmesinin* vacib olduğundan bahsetmişti . ⁸⁰⁴ Batılı mütehassis ve uzmanlardan önemli bir kısmı , *Osmanlı Devleti* ' nin deniz gücünü ve dolayısıyla tersanelerini Avrupaî tarzda düzenlemek , ıslah etmek ve böylece modern anlamda bir *Türk deniz gücü* meydana getirmek maksadıyla , *Selim III.*' ün *nezareti ve denetimi altında* azimkâr bir şekilde çalışmışlardı. Bu yabancı uzmanlardan başka , *Tersane*' de Türk mimarları da bulunmuş ve ecnebî mimarlar yanında çalışmak suretiyle ustaları derecesine kısa zamanda ulaşmışlardı. Bu Türk mimarlar , tersaneleri ıslah ve gemi inşa etmeğe memur edilmiş ve uzun müddet tamamen veya kısmen *muattal kalmış bir takım tersaneleri faaliyete* geçirmişlerdi . ⁸⁰⁵ Yeni ve kuvvetli filolar verecek olan bu tersaneler arasında , *İstanbul* (Tersane-i Amire) , *Bodrum* , *Gemlik* , *Kal'a-i Sultaniyye* (Çanakale) , *Midilli* , ⁸⁰⁶ *Rodos* , *Karedeniz Ereğlisi* , *Limni* , *Kıbrıs* , *Kemer* , *Kalas* , *Silistre* , *Sohum* ⁸⁰⁷ dan başka , *Sinop tersanesi* de yer almıştı

⁷⁹⁹ Belirtilen tarihte , Sinop ve yakın çevresi ile diğer iskelelerde gemi inşası konusunda bk. İ. H. Uzunçarşılı , *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye ...* , s. 447-448.

⁸⁰⁰ XVIII. yüzyılın başında Sinop ve çevresi dışındaki gemi inşa olunan diğer mahallerin isimleri konusunda bk. İ. H. Uzunçarşılı , *Aynı eser* , aynı yerler .

⁸⁰¹ 1115 H. /1703 M. 'de Anadolu ve Rumeli'de *gemi inşası* emrolunan mahallerde yapılacak gemilerin levazımının nasıl temin edileceği tesbit olunmuştu :

İstanbul Tersanesi'nde inşa olunacak gemiler için , *Kocaeli sancağı* ile *Bursa kazaları* , bazan Bursa'nın *Ahıdağı* ile *Boğdan voyvodalığı*'ndan kereste getiriliyordu. Bundan başka , *Kırklareli* , *Prevadi* , *Karınabad* , *Vize* , *Aydos* , *Çatalca* , *Silivri* , *Çekmece* , *Midye* , *Saray* , *Sinop* , *Misivri* , *Ahyalu* ormanlarından da , aynı yerde yapılacak gemilerin levazımını için , istifade olunuyordu. Bu ormanlardan , aynı zamanda kendi mevkilerinde bulunan tersanelerde inşa olunacak gemilerin kerestesi de temin olunmaktaydı. (Teferruat için bk. İ. H. Uzunçarşılı , *Aynı eser* , s. 448-449.)

⁸⁰² Bk. Necdet Sakaoğlu , *Çeşm-i Cihan Amasra* , İstanbul 1966 , s.15(n 21).

⁸⁰³ Bk. Enver Ziya Karal , *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları - Nizam-ı Cedit (1789 - 1807)* , Ankara 1946 , s. 68.

⁸⁰⁴ Enver Ziya Karal , *Aynı eser* , s. 69.

⁸⁰⁵ Bk. Ali İhsan Gencer , *Aynı eser* , s. 49-50.

⁸⁰⁶ Bk. Enver Ziya Karal , *Aynı eser* , s. 68 ; Ali İhsan Gencer , *Aynı eser* , s. 50.

⁸⁰⁷ Bk. Ali İhsan Gencer , *Aynı eser* , aynı yer .

.⁸⁰⁸ Selim III.'ün çaba ve gayretleri sonucu diğer yerlerde olduğu gibi , *Sinop sahası tezgahında* da yeni gemiler inşa olunacaktı : Nitekim , Kastamonu mütesellimi vasıtasıyla burada , 59,5 arşın uzunluğunda *bir kalyon inşası konusunda* emir verilmişti. Sinop sahası tezgahında inşa olunacak *bu geminin kerestesi* de , *Kastamonu dağlarından* temin olunacaktı .⁸⁰⁹

Görüldüğü üzere Selim III. devrinde *Sinop tersanesi* , donanma veya savaş gemileri kalyonlar inşa edilen tersaneler arasında yer alıyordu ; fakat , diğer tersanelerde inşa olunan gemilere kıyasla biraz daha küçük düzeyde gemiler bina edilmekteydi : ⁸¹⁰ 1208 (1793)' te başmimar Nikola kalfa vasıtasıyla Sinop tersanesinde , "*Pertev-i Nusret*" adında 53 zira' lık bakır kablı 700 *Subay ve erat* mevcutlu 68 *topa* sahip *kalyon* ile "*Fatih-i Bahri*" isimli 47 zira' lık bakır kaplı 550 *erat* mevcutlu 60 *top* lu bir diğer *kalyon* [bu *kalyon* , Mısır sahilinden dönüşte hava şiddetiyle Gelibolu yakınında karaya düşüp kazazede olmuştu (1207 / 1799)] ⁸¹¹ ve "*Feyz-i hüda*" adıyla merhum Sultan Abdülhamid zamanında inşasına başlanarak cülüs esnasında denize indirilen *kalyon* ⁸¹² gemileri ; 1212 (1797) senesinde Brun Beyzade' nin *Tersane-i âmire'* deki ikinci sakirdi Mühendis Mustafa vasıtasıyla "*Hediye'tü'l-mülük*" isimli 39 zira' , bakır , 200 *erat* mevcut ve 46 *top* lu *fırkateyn* gemisi ⁸¹³ inşa edilmişti .⁸¹⁴

İncelediğimiz dönem içerisinde öyle görünmektedir ki Sinop , gemi inşa faaliyetleri konusunda geçmişten gelen bir tecrübe ile , Osmanlı bahriyesinde belli bir boşluğu doldurmaktaydı. O , a) Kaza dahilinde bulunan çeşitli gemi yapım tezgahlarında özel veya *harp gemileri* inşa etmek suretiyle : b) Kendi tezgahlarında inşa olunan gemilerin levazımını , gerek kaza dahilinde bulunan ormanlar gerekse komşu bölgelerin özellikle *Kastamonu ve Samsun'* un *ormanlarından* temin etmek suretiyle ; c) Lüzumu halinde kendi tezgahlarında inşa olunacak gemilerin *usta , kalafatçı , baltacı* v.s. eleman istihdamını kendi bölgesinden yahut komşu bölgelerden temin etmek suretiyle ; d) Gerektiğinde , Sinop ormanlarından *kereste* v.s. *levazımat* ile *marangoz , burgucu , usta , amele* v.s. gemi yapan elemanların temini yönünden *Tersane-i âmire'* ye kaynak teşkil etmek suretiyle , *gemi inşa faaliyetlerinde yerini almış* bulunuyordu. Yine o , gemi inşa faaliyetini gerçekleştirirken , hem toplum hayatının akışını ve ticaretini ayakta tutacak *ulaşım vasıtalarını(gemileri)*

⁸⁰⁸ Bk. Enver Ziya Karal , Aynı eser , aynı yer ; Ali İhsan Gencer , Aynı eser , aynı yer.

Belirtilen bu tersane ve tezgahların , bir « defter ve istatistik » kataloğundaki sıraları şöyleydi : *Tersane-i âmire sahası* tezgahları , *Gemlik sahası* tezgahları , Akdeniz boğazında *Sultaniye sahası* tezgahı , Karadeniz sahilindeki *Ereğli sahası* tezgahı , *Sohum sahası* tezgahı , *Sinop sahası* tezgahı , *Kalas* tezgahı , *Sisam* tezgahı. (Ali İhsan Gencer , Aynı eser , s. 51-54.)

⁸⁰⁹ Bk. Enver Ziya Karal , « *Selim III. Devrinde Osmanlı Bahriyesi Hakkında Vesikalar* » , *Tarih Vesikaları* I / 3 (Aynı basım 1941) , s. 9 ; İ. H. Uzunçarşılı , *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye* , s.449 (n3) ; Ali İhsan Gencer , Aynı eser , s. 53.

⁸¹⁰ Enver Ziya Karal , Aynı makale , s. 1- 6.

⁸¹¹ Enver Ziya Karal , Aynı makale , s. 4.

⁸¹² Enver Ziya Karal , Aynı makale , s. 5.

⁸¹³ Enver Ziya Karal , Aynı makale , s. 6.

⁸¹⁴ Selim III.'ün gösterdiği büyük gayret sonucunda , XVIII. asır sonlarında ,, Osmanlı donanması epey ehemmiyet kazanmış , bu çabada , Küçük Hüseyin Paşa'nın mühim gayret ve faaliyeti görülmüştü. G.A. Oltivier'in verdiği bilgiye bağlı olarak , bu faaliyetlerin , İstanbul dışında , *Sinop , Gemlik , Çanakkale , Midilli ve Rodos* 'taki tezgahlarda gerçekleştirilmiş olduğuna şahit olunmuştu. (Bk. İ. H. Uzunçarşılı , *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye* , s. 503 (n2).

kontrollü olarak imal etmek , hem de devletin güvenliğini temin edecek vasıtaları (gemileri) inşa etmek suretiyle devlete karşı mükellefiyetini yerine getirmiş bulunmaktaydı.

b- Sinop' ta İnşa Olunan Gemilerin Çeşitleri :

Devlete ve özel şahıslara olmak üzere Sinop'ta *iki tür bir gemi imalatı söz* konusuydu. Devlete ve özel şahıslar adına imal edilen gemilerin herbirinin inşası için , *gereken şartlar ve imkanlar* vardı ve bunlar , ileride açıklanacağı üzere birbirinden farklı bir görünüm arz ediyordu. Devlete ait olarak inşa olunan gemiler , *Donama-yı Hümayun kalyonları* ydı. Özel şahıslara ait olanları ise , *tüccarlar ve resmî görevliler* adına inşa olunan gemilerdi.

1.1. Donanma-yı Hümayun Gemileri İnşası :

Bu gemiler, Osmanlı Devleti' nin *deniz gücünü oluşturmak* amacıyla inşa edilmekteydiler. İncelediğimiz dönemde , Osmanlı donanmasının ihtiyaç gösterdiği bir kısım gemilerin *Sinop Tersanesi'* nde inşa olunduğuna şahit olmaktayız. Donanma gemilerinin bir kısmının *Sinop Tersanesi'* nde inşa olunması konusunda *sık sık ferman ve hükümlerin* sadır olduğu , *yazışmaların cereyan ettiği* görülmektedir.

Devlet , Sinop' ta Donanma-yı Hümayun adına inşa olunacak kalyonların *inşasını gerçekleştirmek* bu işin *takibatını yapmak* üzere , merkezden ayrıca *görevli tayin ediyor* du. Bu göreve atanan kimse , Osmanlı bürokrasisinde çeşitli sınıflara mensup olabilirdi. Bunlar "*mübaşir*" olarak anılıyordu. Bu kimseler elimizdeki örneklerle genelde *asker kökenli* idi. 1145 ,1146 senesinde Sinop'ta inşa olunacak *iki kıt'a Donanma-yı Hümayun kalyonlarının inşası işine* ferman emriyle , *dergah-ı mu'allamı kapıcıbaşılarından Ebubekir "mübaşir"* tayin olunmuştu. ⁸¹⁵ Sinop'ta Donanma-yı Hümayun kalyonlarının inşasına mübaşeret edecek olan bu şahsın görevleri şunlardan ibaretti :

- a) Mübaşir olmak sıfatıyla en başta , *kalyonların inşasını gerçekleştirmek* ;
- b) Kalyonların inşasını gerçekleştirmek yolunda *yapılması gereken işlem ve ihtiyaçları* tesbit etmek ;
- c) İnşa işinde ortaya çıkabilecek *problemleri tebit ederek , çözüm yollarını araştırmak ve bulmak* ;

⁸¹⁵ « ... dergâh-ı mu'allâm kapucubaşılarından ifihârü'l-emâcid ve'l-ekârim Ebubekir dâme mecdehü mübaşeretiyle Sinob'da inşası fermanım olup hâlâ binâsına şürü' ve mübaşeret olunan iki kıt'a Donanma-yı Hümayunum kalyonlarının mu'accilen itmâm ve tekmillerine » [BOA , Mühimme Defteri , Nu : 139 , s.173 , vesika (hüküm) tarihi : Evahiri L 1145 .] ; « Sinop'da nîrî kalyonlar inşasına me'mûr dergâh-ı mu'allâm kapucubaşılarından Ebubekir dâme mecdehüye hüküm ki : ... » [Aynı defter , s.307 , vesika (hüküm) tarihi : Evahiri Ra 1146.]

d) Bulduğu çözüm yollarını *ilam* ederek bunun gerçekleştirilmesi veya uygulanması konusunda *merkezin onayını almak* , emirin verilmesini istemek .⁸¹⁶

Donanma gemilerin inşasına memur edilen kimseler arasında deniz ümerasından olanlar da vardı. 1145 ve 1146 senelerinde mîrî donanma-yı hümayun kalyonlarının inşasına *mübaşir* olarak tayin olmuş bulunduğunu gördüğümüz Ebubekir'den başka , yine 1146 senesinde Sinop'ta yeniden inşa olunacak mîrî kalyonların binasına deniz ümerasından Mankozade Ali memur kılınmıştı.⁸¹⁷

Aslında Donanma gemilerinin inşası işinden sorumlu tutulan kimseler , sadece bu iş için merkezden fermanla tayin olunmuş *mübaşirler* değildi. Aynı zamanda *gümrük emînlerinin* de Donanma-yı Hümayun kalyonlarının inşası işini gerçekleştirmek konusunda , merkezden göreve atanmış bulunan mübaşirin sunduğu ilam doğrultusunda , lüzumlu olan vasıtaları temin etmek vazifesiyle mükellef tutuldukları görülmektedir. Hatta Sinop'ta inşa olunacak donanma kalyonlarının binasından yalnız Sinop'un değil Sinop'un çevresindeki yerlerin bu arada Samsun'un gümrük emîninin mükellef tutulmasına da şahit olmaktayız. Donanma-yı Hümayun gemilerinin Sinop'ta inşası maksadıyla sadır olmuş bulunan Evahiri L 1145 tarihli bir hükümde , Sinop ve Samsun *gümrük emînlerine* hitabedilmesi bunu ortaya kor.⁸¹⁸

Kalyonların inşasıyla ilgili olarak bir mesele çıktığında , önce inşa işine merkezden *mübaşir* tayin edilmiş bulunan zat tarafından , görevi gereği bu mesele merkeze ilam olunmakta , merkezce ilamda belirtilen hususlar ile çözüm yolları değerlendirilip uygunluğu tasdik olunduktan sonra , ilamda belirtildiği üzere inşa işinin gerçekleştirilmesi emir buyurulmakta ve yerli yöneticiler (gümrük emînleri) de bu işten sorumlu tutulmaktaydı.⁸¹⁹ Donanma-yı Hümayun kalyonların inşası esnasında çıkabilecek problemlerin halli için , *mübaşir* tarafından meselenin ilam olunması ve inşa işi için lazım gelen vasıtaların temini konusunda sorumlu tutulan mercii temsilcisi olan gümrük emînlerinin bulunması yetmiyordu. Bu problemlerin halledilebilmesi için , alınacak *önlem ve uygulamalar* konusunda ilam doğrultusunda *merkezden emirin* sadır olması , *ilamda belirtilenlerin onaylanması* gerekiyordu : Mübaşir ve diğer sorumlu kişiler , donanma kalyonlarının inşası konusunda ortaya çıkacak sorunların çözümlenmesi için üretilen yolların uygulanmasını merkezin haberi ve onayı olmaksızın gerçekleştiremiyordu.

Donanma-yı Hümayun kalyonlarının inşasından sorumlu tutulan şahıslardan biri de "*Kapudan Paşa vekili*" idi. sadır olan hükümde , mübaşirle beraber "*Kapudan Paşa vekili*" ne de hitab edilmekteydi.⁸²⁰

Görüldüğü üzere Sinop'ta mîrî kalyonlar inşasına görevlendirilen ve bu işten sorumlu tutulan şahısların , farklı statüleri vardı. Bunlardan birincisi *mübaşir* ,

816 Bk. Aynı defter , s.173 , vesika (hüküm) tarihi : Evahiri L 1145.

817 « ... dergah-ı mu'allâm kapucubaşlarından olup Sinob'da kalyon inşasına mübaşir ta'yin olan ve kapudan paşa vekili & dâme mecdehüye hüküm :

Hâlâ Sinob'da müceddeden mîrî kalyonlar inşası hizmetine me'mûr ümera-i deryadan emîrî'l-ümerâi'l-kirâm Menko-zâde Ali dâme ikbâlehü » [Aynı defter , s. 292 , vesika (hüküm) tarihi : Evahiri Ra 1146 .]

818 « Sinob ve Samsun Gümrüğü emînlerine hüküm ki : » [Aynı defter , s. 173 , vesika (hüküm) tarihi : Evahiri L 1145.]

819 Bk. Aynı defter , aynı yer ve vesika .

820 Bk. Dipnot : 817' de belirtilen vesika.

ikincisi *Kapudan Paşa vekili üçünçüsü derya ümerasından bir kimse* , sonra *gümrük eminleri* ile sair yerli yöneticiler di. Mübaşir , hükümde ilk sırada muhatap olan sorumlu şahıs olarak gözükmektedir. Bundan sonra , *Kapudan Paşa vekili* geliyordu ⁸²¹ ki buna yukarıda işaret edilmişti.

Sinop Tersanesi'nde inşa olunan *donanma kalyonlarının* ihtiyaç duyduğu *kerestenin* Sinop'un çeşitli mahallerinden karşılanmaya çalışıldığı görülmektedir : 27 Şaban 1150'de iki kıt'a mîrî kalyon inşası için *çam kerestesine* ihtiyaç duyulmuş ve bu kerestenin Sinop'un çeşitli mahallerinden temini yoluna gidilmişti : *Çam kerestesi* temin olunan bu yerler , *divan-ı Çay* , *divan-ı Duhanlu* , *divan-ı Saray* , *divan-ı Sarımsak* , *divan-ı Ereğli* idi. İki kıt'a kalyonun çam kerestesinden oluşturulacak mekanları *omurga* , *omurga-i astarî* idi. Ayrıca çam kerestesinin kesimi ve bu kerestenin gemi inşasında kullanılabilir hale getirilmesi için «*baltacı*» vasfını taşıyan kişiler görevlendirilmişlerdi. Sözkonusu mîrî kalyonların ihtiyaç gösterdiği *omurga* ve *omurga-i astarî* ile bu kerestelerin kesim ve kullanılır hale getirilmesini sağlamak maksadıyla tayin olununan *baltacılar* , yukarıda isimleri zikredilmiş divanlara *tevzi ve taksim* olunmuştu. Bu taksime göre , her divan *1'er* adet *omurga* , *1'er* adet *omurga- i estarî* , *15'er* nefer *baltacı* tevzi olunmuş, böylece mîrî iki kıt'a kalyonun ihtiyaç duyduğu malzeme ve elemanlar temin olunmuştu. İki kıt'a kalyonun inşası için toplam *5 adet omurga* , *5 adet omurga-i estari* , *75 adet baltacı* nefer taksim olunmuştu . ⁸²²

Yukarıdaki örnekten de anlaşılacağı üzere , Sinop kazası ve onun mülhakatındaki bazı köylerin , Sinop Tersanesi'nde inşa olunacak *kalyonların binası için* lüzumlu olan *kereste* v.s. ihtiyaçlarının karşılanmasıyla mükellef tutulmuşlardı. Bu *mükellefiyet* , tıpkı *tekâlif vergilerinin tevzi ve taksiminde uygulanan usule* benzer bir yolla köylüler üzerine *salınıyordu* : *Donanma-yı Hümayun kalyonlarının inşası için lüzum gösteren çeşitli miktar ve cinsteki keresteler* , bunun temini için sadır olan ferman gereğince ve «*mimar*» yahut «*ser-mimar*» talebiyle *ahali-i vilayet* , *âyân-ı memleket* ve *mahkeme* (şer'= hukuk) vasıtasıyla tevzi ve taksim olunmaktaydı ; köylüler üzerine bu tevzi ve taksimi gösteren defter de oluşturulup , bu defterde belirtilen esaslar doğrultusunda kereste v.s. levazımâtın tahammüllerine göre temini için köylere dağıtımını gerçekleştiriliyordu. Nitekim , Rebiülahir başı 1152 tarihli *ferman gereğince ve mimar yahut ser-mimar talebiyle* . Sinop Tersanesi'nde inşa olunacak iki kıt'a donanma-yı Hümayun kalyonunun bina ve inşası için lüzum gösteren kerestelerin Sinop kazası ve onun mülhakatı olan diğer kaza ve nahiyelerin köylülerine dağıtımını tesbit eden defter göre , köylere taksimi yapılmış , böylece lüzum gösteren kerestenin teminine çalışılmıştı.⁸²³

Kalyonların inşası için lüzum gösteren kereste , sadece "*çam*" dan değil , *mişe* , *gürgen* gibi ağaçlardan da temin ediliyordu. Bu üç çeşit ağaç , cinsen çeşitli adlarla anılıp kalyon imalinde kullanılan muhtelif kerestelere dönüştürülüyordu. Bunlar , *omurga* , *kızak* , *felenk* , *taslak kürek* , *iskelelik* , *döşek mişe kütük* , *iki kütük mişe* , *mertanlık kürek* , *mülk* , *kumanlık kürek* , *kuşaklık gürgen* , *küyeşte* , *üsküce* , *bedel kuğuş kablı* , *bedel kuğuş çam kablı* , *kuğuş çam* , *çubuk çam* , *tahtalık çam* , *tahtalık* ,

821 Bk. DİPnot : 817 ' de belirtilen yer ve vesika

822 Bk. SŞS , Nu : 89 , s. 41 , vesika : 58 /2 , vesika tarihi : 27 Şaban 1150.

823 Bk. SŞS , Nu : 89 , s.40 - 39 , vesika : 138 , vesika tarihi : Rebiülahir birinci günü 1152.

latakına , asdar , asdar çam gibi isimlerle anılıyorlardı . ⁸²⁴ Bu keresteler içinde görünüşe göre köylerden en çok talep olunanı , *felenk* olarak anılanıydı. Köyler arasında en çok çeşit kereste temin edilen yerlerse *Saray , Ereğligelme , Sarımsak , Çayağzı* ma'a *Kübliagzı , Taşkirış , Yurtan , Gencut* ' tu. ⁸²⁵

Sinop Tersanesi'nde binası istenen mîrî kalyonların ihtiyaç göstermesi halinde , bir sene içinde *bir kaç kez* çeşitli cins ve miktarlardaki kerestenin temin edilmesi için köylüler üzerine salınmakta olduğuna ve köylüler tarafından da bu kerestelerin sağlanmasına çalışıldığına şahit olmaktayız. Nitekim fermanla Sinop Tersanesi'nde inşası buyurulan 2 adet mîrî Donanma-yı Hümayun kalyonlarının ihtiyaç duyduğu *çeşitli keresteler temin edildikten başka* , kalyonların inşasının tamamlanmasından sonra *denize indirilmesi için* yeniden 500 adet *kızak v.s. cinsteki ham kerestenin* mimar tarafından talep olunması üzerine yeniden *ahali-i vilayet ve hukuk vasıtasıyla defter* oluşturulup *köylünün tahammül derecesine bağlı olarak* belirtilen *kerestelerin tevzi ve taksimi* yapılmıştı. ⁸²⁶

Sinop'ta inşa olunacak Donanma-yı Hümayun kalyonlarının , inşası için lazım gelen kerestenin , Sinop köyleri dışında başka yerlerden de temin edilmeye çalışıldığı anlaşılıyor. ⁸²⁷ Zira , kalyon inşası için lüzum gösteren *kerestenin* , civar yerlerden Sinop'a getirilmesi maksadıyla , *Sinop iskelesindeki yerli ve yabancı gemicilerin ve gemilerin hazır bulundurulmasının* istenmesi bunu gösterir. *Kereste nakletmek üzere* Sinop iskelesinde mevcut ve hazır bulundurulması istenen *gemiler , ücretleri verilmek* kaydıyla kiralanıyorlardı. ⁸²⁸ İnşa olunacak Donanma-yı Hümayun kalyonları devlet için mühim olduğundan , lazım gelen kerestenin acilen *Sinop Tersanesi'* ne nakledilmesi gerekiyordu. Bu bakımdan Sinop'ta mevcut bulunan *yerli ve yabancı gemiciler* in ücretleri verilmek şartıyla , *kereste v.s levazımının* Sinop Tersanesi' ne nakledilmesi için *iskelede hazır bulundurulması* istenmişti . ⁸²⁹ *Yerli ve yabancı gemiciler* , devlet işini yani inşa olunacak *donanma kalyonunun* ihtiyaç duyduğu *kerestenin naklini* gerçekleştirmeden , gemilerine *tüccar mallarını yüklemiyorlar* dı ; onlara özel yük (tüccar malları) yüklettilenmiyordu. ⁸³⁰ Demekki böyle konularda devlet işi , *özel şahısların (tüccarların)* işinden daha önce geliyordu. Kısaca , taşımacılık yönünden *ticaret hayatında mühim rol oynayan gemiciler* , Donanma-yı Hümayun kalyonlarının inşası için lazım gelen keresteyi , *nakletmek zorunluluğuyla karşı karşıya* kalıyordu. Ancak böyle bir zorunluluk içinde , *taşıma bedeli olan navlun ücreti* de vardı ; devlet bu zorunlu iş için gemicilere , *belli bir kira ücreti* ödüyordu. Bu ücret , *yerli ve yabancı(misafir) gemicilere* , kalyonlar inşasına mübaşeret etmek üzere tayin olunmuş *mübaşir* tarafından verilmekteydi. Yerli ve

824 Bk. Aynı defter , aynı yer ve vesika.

825 Bk. Aynı defter , aynı yer ve vesika.

826 Bk. Aynı defter , aynı yer ve vesika.

827 « ... mübaşeret olunan iki kıt'a Donanma-yı Hümayunum kalyonlarının mu'accilen itmam ve tekmiillerine kerastenin etraftan nakl ve mevcud ittirilmesine ... » [BOA , Mühimme Defteri , Nu : 139 , s.173 , vesika (hüküm) tarihi : Evahiri L 1145 .]

828 Bk. Aynı defter , aynı yer ve vesika.

829 Bk. Aynı defter , aynı yer ve vesika.

830 « ... navl-ı sefineleri mübaşir-i münâ-ileyh yedinden virilmek üzere gerek yerli gerek misafir sefineleri birer nevbet mahall-i mezbûra [Sinop'a] keraste nakl itmedükçe sâir tüccar yükleri tahmîl idirilmemek için emr-i şerîfim » (Aynı defter , aynı yer , aynı vesika.)

yabancı gemicilerin belli bir *navlun ücreti verilmek üzere* zorunlu olarak *Sinop Tersanesi'* ne kereste taşımaları , sürekli olmayıp sadece *birer nevbet* halindeydi.⁸³¹

Sinop' ta yapılmakta olan donanma kalyonlarının inşası işinin , zaman zaman aciliyeti ve uzaması nedenleriyle çabuklaştırılması istenmekte bunun için yapılması ve alınması gereken her türlü tedbirin bir an önce gerçekleştirilmesini buyuran emirler (Hükümler) sadır olmaktadır. Mesela , yukarıda *iki kıt'a donanma kalyonunun inşasına mübaşir olarak tayin olduğunu gördüğümüz Ebuberkir'in* , kalyonların *inşa işinin acilen tamamlanması maksadıyla yaptığı çalışmaların*⁸³² , uzaması nedeniyle , *iki kıt'a kalyonun inşasının bir an önce bitirilip Tersane-i âmire' ye getirilmesi konusunda yeni bir hüküm daha sadır olmuştur.*⁸³³

2.2. Özel Gemi İnşası :

Yabancı gemici ve kaptanlar ile tüccarlar ve ümeradan bazı kişiler , Sinop'a çeşitli vesilelerle gelip burada tüccar ve diğer özel gemileri inşa ettiriyorlardı. Mesela, tüccar kalyonu kapudanından Ahmed⁸³⁴ ile Mısır tüccar gemi kapudanlarından Yusuf⁸³⁵ ve diğer bazı tüccar gemi kapudanları⁸³⁶ , Sinop'un çeşitli mahallerinde *kendilerine ait olmak üzere* gemiler inşa ettirmek istemişlerdi . Bununla beraber , deniz ümerasından olup Sinop'ta mîrî kalyonlar inşası hizmetine memur Mankozâde Ali⁸³⁷ ile kapudan-ı hümayun kapudanlarından olan Süleyman⁸³⁸ kendilerine ait olmak üzere birer gemi inşa ettirmek için başvurmuşlardı. Görüldüğü üzere Ali ile Süleyman'ın resmî bir sıfatı vardı ve her ikisi de deniz ümerası zümresindendi.⁸³⁹ Sinop'ta gemi inşa ettiren bu şahıslar arasında , işaret olunduğu gibi , yabancı gemici veya kaptanlar ile zimmîler de bulunuyordu : Hassa tüccarından Manul zimmî⁸⁴⁰ ile Mısır tüccarı kalyonları kaptanlarından Yusuf bu cümledendi.

831 Bk. Aynı defter , aynı yer ve vesika.

832 « ... inşası fermanım olup hâlâ binasına şüri' ve mübaşeret olunan iki kıt'a Donanma-yı Hümayunun kalyonlarının mu'acillen itmâm ve tekmillerine » (Aynı defter , aynı yer ve aynı vesika .)

833 « ... inşasına me'mâr olduğun iki kıt'a mîrî kalyonların bir an akdem itmâm ve ikmâliyle ... rûz-ı Kasım'a değin tekmilen Tersane-i âmirem'e gelüp lenger-endaz merbût olunması fermanım olmağın imdi iş bu emr-i şerîfim e ile vüsûlünde sen ki mümâ-ileyhsin zikr olunan iki kıt'a mîrî kalyonların bir saat evvel [i]itmâm ve tekmiline hüsn ü dikkat ve rûz-ı Kasım'a dek tekmilen âlâ-eyy-hâlin Tersane-i âmire'm'e gelüp rabî itdirilmesine ziyâde itmâm ve mübâderet idiüp vilâfından bi-ğâyet tehâşi ve mücânebet eylemen babında fermanım yazılmıştır. Evahiri Ra 1146 . » [BOA , Mühimme Defteri , Nu : 139 , s.307 .]

834 Bk. BOA , Mühimne Defteri , Nu : 153 , s.12 (2. vesika) , vesika tarihi : Evahiri Za 1160 .

835 Bk. BOA , Mühimne Defteri , Nu : 139 , s.392 , vesika (hüküm) tarihi : Evaili B 1146.

836 Bk. BOA , Mühimne Defteri , Nu : 153 , s.285 (3. vesika) , s.347 (3. vesika) , vesika (hüküm) lar tarihi : Evasıtı N 1161 , Evasıtı Za 1161.

837 Bk. BOA , Mühimne Defteri , Nu : 139 , s.292 , vesika (hüküm) tarihi : Evaili Ra 1146 .

838 Bk. BOA , Mühimne Defteri , Nu : 154 , s.58.

839 Bk. ve krş. Dîpnot : 822 ve 823 ' te belirtilen vesikalar.

840 Bk. BOA , Mühimne Defteri , Nu : 153 , s.285 (3. vesika) , vesika tarihi : Evasıtı N 1161.

Bu kimselerin sinop'un çeşitli mahallerinde inşa ettirdikleri gemiler, « *tüccar kayığı* »⁸⁴¹, « *tüccar kalyonu* »⁸⁴², « *kalyon kıçlı* »⁸⁴³, « *karavele tabir olunur tüccar kalyonu* »⁸⁴⁴, « *Üç direkli tabir olunur sefine* »⁸⁴⁵, « *çekdiri* »⁸⁴⁶ olarak anılıyordu. Bunların herbirinin hacim ve büyüklükleri birbirinden farklı olabiliyordu: Mesela, yukarıda Mısır tüccarı kalyonları kapudanlarından Yusuf'un belirttiğimiz Sinop kazasında *Kübliğzi* denilen yerde inşa ettirmek istediği bir kıt'a « *tüccar kayığı* yahut *tüccar kalyonu* » 43 zira⁸⁴⁷, gemi kaputanlarından birinin yine aynı mahalde yaptıracağı bir kıt'a « *kalyon kıçlı üç direkli sefine* » 38 zira⁸⁴⁸, Hassa tüccarlarından Manul zimmî'nin inşa ettirmek istediği bir kıt'a « *üç direkli tabir olunur sefine* » 32 zira veya 27 zira⁸⁴⁹, kapudan-ı hümayun kaputanlarından Süleyman'ın ihtiyaç duyduğu bir kıt'a « *üç direkli sefine* » 31 veya 35 zira⁸⁵⁰ hacim ve büyüklüğündeydi; tüccar kalyonları kaputanlarından olarak gördüğümüz Ahmed'in Sinop kasabası yakınında *Kübliğzi* denilen yerde yaptıracağı bir kıt'a « *karavele tabir olunur tüccar kalyonu* »⁸⁵¹ ile deniz ümerasından olarak gördüğümüz Makozade ali'nin yaptırmak istediği « *Çekdiri sefinesi* »nin⁸⁵² hacim ve büyüklüğü, vesikalarda zikredilmemesi nedeniyle belli değildi.

Özel olarak tüccarlar yahut gemici veya kaptanlar ile diğer resmi hüviyeti olan şahıslar adına Sinop'un çeşitli mahallerinde inşa edilen *gemilerin masrafları*, bu *gemileri yaptırınlarca* karşılanmaktaydı. Bu şartla Sinop'un çeşitli mahallerinde özel gemiler inşasına müsaade olunuyordu. Mısır tüccarı kalyonları kaputanlarından Yusuf ile deniz ümerasından Mankozade Ali ve tüccar kalyonu kaptanlarından Ahmed'in gemileri, kendi malından yapılacaktı.⁸⁵³

Kendi adına özel olarak Sinop'un çeşitli mahallerinde masrafları kendilerince karşılanmak şartıyla gemi yaptırmak isteyen çeşitli sınıflara sahip şahısların, gemi yaptırmak istemelerinin amacı, *eskimiş* yahut *köhnemiş* bulunan gemilerinin *yenilenmesinden* kaynaklanabiliyordu. Zira, kendine ait gemi inşa ettirmek üzere başvuran tüccar, kaptan veya gemici ile resmi sınıfa haiz kimselerin başvurularının

841 « *Sinop ve Bajra kadılarına hüküm ki : Mısır tüccarı kalyonları kaputanlarından Yusuf zîde kadrühü arz-ı hâl idüp mümâ-ileyh Sinop kazasında Kübliğzi nam mahalde kendi malı ile kırk üç [43] zira' bir kıt'a tüccar kayığı inşasına mübâderet eylediğin bildirüp ol babda binâsına mümâna'at olunmamak bâbında istid'a-yı inâyet [itmeğin] ve tüccar kalyonu binâsı umûr-ı müstahseneden olmağla mümâna'at olunmamak için siz ki , mevlâna-yı mümâ-ileyhasız size hitaben emr-i şerîfim tahriri babında düstûr-ı mükerrem müştîr-i müfahham nizamü'ül-âlem bi'l-fi'l derya kapudanı olan vezîrim Canım Hâce el-Hac Mehmed Paşa edâmallahüte'âlâ i'lâm itmeğin vezîr-i müştârün-ileyhin i'lâmı mucibince amel olunmak bâbında ferman âlişânım sadır olmuştur. Fî evâilî B sene 1146. » [BOA , Mühimme Defteri , Nu : 139 , s.392 .]*

842 Bk. Aynı defter , aynı yer ve vesika.

843 Bk. BOA , Mühimme Defteri , Nu : 153 , s.347 (3. vesika) , vesika tarihi : Evasıtı Za 1161.

844 Bk. Aynı defter , s.12 (2. vesika) , vesika (hüküm) tarihi : Evahiri 1161.

845 Bk. Aynı defter , s.285 (3. vesika) , vesika (Hüküm) tarihi : Evasıtı N 1161 ; BOA , Mühimme Defteri , Nu : 154 , s.58.

846 Bk. BOA , Mühimme Defteri , Nu : 139 , s.292 , vesika (hüküm) tarihi : Evaili Ra 1146.

847 Bk. Dipnot : 841 ' de belirtilen vesika.

848 Bk. Dipnot : 843 ' de belirtilen vesika .

849 Bk. Dipnot : 840 ' da belirtilen vesika.

850 Bk. Dipnot : 838 ' de belirtilen vesika .

851 Bk. Dipnot : 844 ' te belirtilen vesika.

852 Bk. Dipnot : 837 ve 846 ' da belirtilen vesika.

853 Bk ve krş. Dipnot : 834 , 835 , 841 , 844 , 847 ' de belirtilen vesikalar.

sebebi , eskimiş gemilerini yenilemek olarak gözükmekteydi : Mesela , yukarıda ismi geçen tüccar kalyonları kaptanlarından Ahmed , Sinop'ta gemi inşa ettirebilmek için , sahip olduğu geminin İnebolu kazasında bulunduğunu , perişan durumuna merhamet edilmesini , Karadeniz'de vaki Sinop kazasına tabi Sinop kasabası yakınında "Kübliağzı" denilen yerde kendi malıyla , yukarıda çeşitli vesilelerle kendisine ait olarak belirttiğimiz vasıfta , bir gemi yaptırabilmesine dair izin istemişti. ⁸⁵⁴ Yine kaptanlarından biri , bir bahaneyle Sinop kazasında vaki Kübliağzı denilen yerde kendi akçesiyle yeniden « kalyon kıçlı , 3 direkli » bir kıt'a gemi inşa ettirmek için izin talep ediyordu. ⁸⁵⁵ Ayrıca , sefine reislerinden ve hassa tüccarından olan Manol zimmî , «3 direkli 32 zira ebadındaki gemisinin» köhne olup yenilenmeye ihtiyaç duyduğundan bahisle , Karadeniz'de Sinop kazasında Köbriağzı adlı yerde , zikredilen sefinesi gibi yeniden bir kıt'a «3 direkli sefine»nin inşasına müsaade buyurulmasını diliyordu. ⁸⁵⁶ Diğer taraftan , resmî bir sığata haiz olan ve «kaputan-ı hümayun kapudanı» şeklinde anılan Süleyman da , «3 direli sefine»sinin köhnelendiğinden bahisle , 1156 senesinde emir gereği Kedrus nam mahalde «31 zira 3 direkli bir kıt'a geminin» yeniden inşa olunduğundan söz etmekte , ancak Sinop kazasında Çobanlar adlı iskelede vekîli olan bir kaptan vasıtasıyla yeniden «35 zira , 3 direkli» bir geminin inşasına müsaade buyurulmasını dilemekteydi. ⁸⁵⁷ Sinop'ta mîrî kalyonlar inşası hizmetine memur deniz ümerasından Mankozâde Ali'nin mazereti de , aşağı yukarı aynı Süleyman ve diğerlerinin ki gibiydi. O da , görevli bulunduğu Sinop'ta kendisine ait bir gemi inşa ettirebilmek için , bindiği «çekdiri» gemisinin köhne olduğundan ve tamirine de müsait ve imkân bulunmadığından , bu sebeple yeni bir «çekdiri» gemisine ihtiyaç duyduğundan bahisle , Sinop'ta yeniden ve masrafları kendi malından karşılanmak üzere bir «çekdiri» sefinesi inşasına izin verilmesini istiyordu. ⁸⁵⁸

aa) Özel Gemi İnşası İçin Gerekli Şartlar

Sinop'ta , Donanma-yı Hümayun için inşa olunan mîrî kalyonlar dışında özel olarak çeşitli zümrelere mensup şahıslar (tüccarlar, gemi kaptanları, resmî sıfatı haiz kişiler) adına inşa edilen diğer gemilerin yapımı , rastgele ve alelade olmuyordu : Her önüne gelen kaide ve kuralsız olarak gemi inşa ettiremiyordu. Eğer bir gemi inşasına ihtiyaç duyan , kendi adına herhangi bir gemi inşa ettirmek isteyen kimse tüccar , gemi kaptanı , resmî sıfatı haiz bir görevli v.s. varsa , bunlar , belli bir gayeye ve sebebe bağlı olarak , izin almak suretiyle Sinop kazasında yer alan

⁸⁵⁴ Bk. BOA , Mühimme defteri , Nu : 153 , s.12 (2. vesika) , vesika (hüküm) tarihi : Evahiri Za 1160 .

⁸⁵⁵ Bk. Aynı defter , s.347 (3. vesika) , vesika (hüküm) tarihi : Evasıtı Za 1161.

⁸⁵⁶ Bk. Aynı defter , s.285 (3. vesika) , vesika (hüküm) tarihi : Evasıtı N 1161.

⁸⁵⁷ Bk. BOA , Mühimme Defteri , Nu : 154 , s.58 .

⁸⁵⁸ Bk. BOA , Mühimme Defteri , Nu : 139 , s.292 , vesika(hüküm) tarihi : Evaili Ra 1146 .

çeşitli mahallerde gemi yaptırabiliyorlardı. Nitekim biraz yukarıda isimlerini verdiğimiz *tüccar* , *gemi kaptanı* ve *resmi sıfatı haiz zümrelere* mensup *şahıslar* , belli bir sebebe ve gayeye bağlı olarak , ancak bu şekilde gemi inşa ettirebilmişti. Bunlar , kendilerine gemi inşa ettirebilmek için müsaade verilmesini istemişlerdi. Şu halde , *özel gemi inşa ettirebilmek için* , birinci şart yönetimden *izin almak* , izin ve ruhsatı havi *emr-i şerife* sahip olmaktı.

Özel gemi yaptırmak isteyen şahıslar , gemi inşa ettirebilmek isteklerini belirten arz-ı hallerini , *südde-i saadet'e* sunuyorlar , bu arz-ı halle , kendilerine izin ve ruhsatın verilmesini istiyorlardı. ⁸⁵⁹

Devletin , çeşitli zümrelere ait şahıslar tarafından yapılan « *özel gemi inşası için gerekli olan izin ve ruhsat havf emr-i şerif* » taleplerini başvuruyu yapan kimsenin durumuna göre değerlendirip , buna istinaden karşılamaya çalışmış ve istenileni vermiş olduğunu görüyoruz. O *izin ve ruhsatı* verirken , özel gemi inşa ettirmek isteyen bir resmî görevli ile tüccar , gemi kaptanları v.s.nin durumlarını ve yerine getirmekle yükümlü oldukları mükellefiyetlerini göz önünde bulundurmuş , bu mükellefiyetlere bağlı olarak onların gemi inşa ettirmelerine müsaade etmiş , izin ve ruhsat vermiştir . Mesela , yukarıda ismini verdiğimiz , deniz ümerasından olup Sinop'da *mîrî kalyonlar inşası* hizmetine memur edilmiş Mankozade Ali'nin , görevli bulunduğu Sinop'ta tersanede kendine ait olmak üzere *binmek gayesiyle* yaptırmak istediği bir *çekdiri* gemisinin inşasına devlet , ancak bu şahsın tersanede *mîrî kalyon inşası hizmetini* aksatmamak , özel olarak yaptıracığı gemisi *mîrî kalyonların inşasının* tatiline meydan vermemek , ayrıca kendi adına yaptıracığı geminin bütün masraflarının kendi tarafından ve malınca karşılanmak şartıyla *izin ve ruhsat* vermişti. ⁸⁶⁰ Bu izin ve ruhsata göre Mankozade Ali, Sinop'ta tersanede kendine ait olmak üzere bir çekdiri gemisi inşa ettirebilmesi için, Mankozade Ali, Sinop'ta tersanede kendine ait olmak üzere bir çekdiri gemisi inşa ettirebilmesi için, bu geminin ihtiyaç duyduğu masrafları ve levazımatı devlet tarafından değil kendi tarafından, kendi malından karşılamak zorunda olduğu gibi, Sinop'ta tersanede inşa olunmakta olan Donanma-yı Hümayun'a ait *mîrî kalyonların inşası işlerine mani düşecek bir ortamı da yaratmamakla* yükümlü idi. ⁸⁶¹

Çeşitli zümrelere ait şahısların özel gemi inşa ettirebilmek için *yönetimden izin alma işlemi* , önce gemi inşa ettirmek isteyen şahsın arzusunu belirten bir arz-ı hali *südde-i saadete* sunmasıyla başlıyor , daha sonra da onun bu isteğinin Sinop'ta tersanede yahut Sinop kazasının değişik mahallerinde gerçekleştirilip gerçekleştirilemeyeceği . bu inşa işinin uygun olup olmadığı konusunda *kapudan-ı deryanın görüşünü* belirten *ilam* sadır oluyor , bunu takiben de ilam da açıklanan görüşlerin uygun bulunmasıyla ilamda belirtildiği gibi amel olunmak , gemi inşasını gerçekleştirmek şartıyla . ferman'ın sadır olması işlemiyle bitiyordu. ⁸⁶²

Devlet , çeşitli zümrelere mensup şahıslar (*tüccarlar* , *gemi kaptanları* , *resmi sıfatı haiz kimseler*) tarafından gemi inşası için istenen *izin ve ruhsatı* muhtevi emr-

⁸⁵⁹ Bk. ve krş. BOA , Mühimme Defteri , Nu : 139 , s. 292 , 392 , vesika (hüküm) lar tarihi : Evaili Ra 1146 , Evaili B 1146 ; BOA , Mühimme Defteri , Nu : 153 , s.12 (2. vesika) , 285 (3. vesika) , 347 (3. vesika) , vesika (hüküm) lar tarihi : Evahiri Za 1160 , Evasıtı N 1161 , Evasıtı Za 1161 ; BOA , Mühimme Defteri , Nu : 154 , s.58.

⁸⁶⁰ Bk. BOA , Mühimme Defteri , Nu : 139 , s.292 , vesika (hüküm) tarihi : Evaili Ra 1146.

⁸⁶¹ Bk. Aynı defter , aynı yer ve vesika.

⁸⁶² Bk. ve krş. Dİpnot : 859 ' da belirtilen vesikalar.

i şerif verilmesi talebini gözönüne alıp, bu hususta araştırma yapmakta , bu cümleden olarak Divan-ı Hümayun'da mevcut ve mahfuz bulundurulmuş ahkam kayıtlarına müracaat ederek « özel gemi inşası taleplerinin ve hadiselerinin vukubulup bulmadığı » konularında tesbitler yapmaktaydı ; ayrıca , « özel gemi inşası hadiselerinin vuku bulup bulmadığı » konusunda , bu işin ehil (uzman) kimselerine de sorarak , ona göre başvurulara cevap vermekteydi. Devlet tarafından yapılan bu şekil bir araştırmanın daha ziyade tüccarlar ile gemi kaptanlarının başvurusu üzerine gerçekleştirilmiş olduğu dikkati çekmektedir. Mesela , Hassa tüccarlarından olan Manul zimmî ile tüccar kalyonu kaptanlarından Ahmed'in , özel gemi inşası konularında yaptıkları başvurularına , böyle bir araştırma sonucu devlet tarafından izin ve ruhsatı havi emir verilmişti : Manul zimmî'nin Sinop kazasında Köbriağzı [muhtemelen Kübliğzı] adlı yerde kendine ait olmak üzere yaptırmak istediği gemi inşasına dair talebi üzerine , belirtilen yerde özel gemilerin inşa edilmediği konusunda Divan-ı Hümayun'da mevcut ve mahfuz bulundurulmuş *ahkam defterlerine* müracaat olunmuştu. ⁸⁶³ Yine tüccar kalyonu kapudanlarından Ahmed'in, aynı konuda yani « yeni gemi inşa ettirebilmek için izin ve ruhsatı ihtiva eden emr-i şerif » talebi üzerine , devlet tarafından « Akdeniz'de tüccar kalyonları inşası için izin ve ruhsatı havi emr-i şerif virile geldiği » nden bahisle Akdeniz'de olduğu gibi , « Karadeniz'de tüccar kalyonları v.s. nin inşa olunduğuna dair örnekler varmıdır » şeklinde « Kapudan-ı derya kapudanı el-Hac Musatafa Paşa'ya sül olunmasını muhtevi ferman çıkarılıp araştırma ve soruşturma yapılmıştı. Hatta aynı mevzuda , sadece "Kapudan-ı derya kaptanına değil" aynı zamanda "Kapudane-i Hümayun", "Batrone-i Hümayun" , "Teryale-i Hümayun" kapudanları ile "İyhah Reisi" ve "Tüccar kalyonlarının Başbuğu" olan Yenişehirli Hacı Ali kaptan ile Hacı Abdurrahman Kaptan v.s. ehl-i vukuf (uzman) olanlara da aynı sorular yöneltilmişti.⁸⁶⁴ İşte Divan-ı Hümayun'da bulunan ahkâm defterlerindeki kayıtların talebe uygun gözükmesi ⁸⁶⁵, diğer taraftan da sorulan kişiler tarafından « Karadeniz sahillerinde Kübliğzı denilen yerde 15 kı'ta sefinenin inşa olunduğuna dair vukufnameleri » nin bulunduğu belirtilmesi üzerine ⁸⁶⁶, , hem Manul zimmî'nin hem de Ahmed'in arzu ettikleri gemi inşası işine ve mes'ulüne müsaade buyurulmuştu. ⁸⁶⁷

Özel gemi inşası için izin taleplerinde , Divan-ı Hümayun'da mevcut ve mahfuz bulundurulmuş ahkam defterlerindeki konuyla ilgili kayıtlar araştırılıp belirtilen talebin niteliğini ve aslını ortaya koyan ve konusunda emrin verilmesi için sunulan ilamların , sadece « Kapudan Paşa » yahut « kapudan- ı derya Kapudanı » tarafından değil aynı zamanda Tersane-i âmire Emini olan kişi tarafından da hazırlanıp sunulduğu anlaşılmaktadır. Nitekim yukarıda isimleri zikredilmiş bulunan hassa tüccarlarından Manul zimmî'nin gemi inşa ettirmek isteği karşısında , Divan-ı Hümayun'da mevcut ve mahfuz bulundurulmuş "ahkam defterleri" ndeki kayıtlar esas alınarak hazırlanıp sunulmuş olan ilam ile yine gemi kaptanlarından birinin aynı konudaki talebi üzerine

863 Bk. BOA , Mühimme Defteri , Nu : 153 , s.285 (3. vesika) , vesika (hüküm) tarih : Evasıtı N 1161.

864 Bk. Aynı defter , s.12 (2. vesika) , vesika (hüküm) tarihi : Evahiri Za 1160 .

865 Bk. Dipnot : 863 ' te belirtilen vesika.

866 Bk. Dipnot : 864 ' te belirtilen vesika.

867 Bk. Dipnot : 859 ' da belirtilen vesika.

aynı işlem yapılarak hazırlanıp sunulmuş olan ilam , « *Kapudan Paşa vekili* » olup aynı zamanda Tersane-i âmire emini olan Mehmed (Emin) tarafından hazırlanıp sunulmuştu ; onun sunduğu bu ilamlara istinaden de , belirtilen şahıslara *izin ve ruhsat* verildiğine dair emir sadır olmuştu. ⁸⁶⁸

Görüldüğü üzere , özel gemi inşası için *südde-i saadete* yapılan arz-ı halle *izin istenmesi* halinde , uygulanacak işlemler , Divan-ı Hümayun'da mevcut ve mahfuz tutulan "*ahkam defterleri*" ndeki kayıtlara müracaat ve "*ehl-i vukufa sorularak*" elde edilen cevaplar doğrultusunda Kaptan Paşa yahut onun vekili olup aynı zamanda Tersane-i âmire Emni olan Mehmed tarafından hazırlanıp sunulacak ilamlar ile bu ilamlara istinaden izin ve ruhsatı havi fermanların sadır olması idi.

Özel gemi inşa ettirebilmek için gereken şartlardan ikincisine gelince , bu da , şahsına ait gemi yaptırmak isteyen şahsın , yaptıracığı geminin masraflarının *kendisi tarafından karşılanmasıydı*. Konuyla ilgili olarak sadır olmuş olan hükümlerde , özel gemi inşasına izin ve ruhsat ancak bu şartla verilmişti. Yukarıda, özel gemi inşa ettirmek üzere başvuran isimlerini zikrettiğimiz çeşitli zümrelere mensup (tüccar, gemi kaptanları ve resmi sıfatı haiz) kimseler , inşa ettirecekleri gemilerin masrafları kendilerince mal (kendi malı ve akçesi) ve akçe olarak karşılanması şartıyla , bu isteklerini gerçekleştirebilecek imkanı hazırlayan *izin ve ruhsatı havi emr-i şerife* sahip olabilmişlerdi. ⁸⁶⁹ Diğer taraftan resmi sıfatı haiz olanlar ise, kendilerine ait olmak üzere gemi yaptırmak istedikleri takdirde , bu iki şart (izin ve masrafların kendisi tarafından karşılanması) dışında , özel gemi inşa ettireceğim diye asli görevini ihmal etmemek , unutmamak gibi üçüncü bir şartla karşı karşıya bulunuyorlardı : Sinop'ta Donanma-yı Hümayun adına inşa olunacak mîrî kalyonlar inşası hizmetine memur edilmiş yukarıda ismini zikrettiğimiz deniz ümerasından Menkozade Ali , böyle üçüncü bir şartla mükellef kılınmış , ancak bu şekilde kendisine Sinop'ta gemi inşa ettirebilme izin ve ruhsatı verilmişti. ⁸⁷⁰

Özel gemi inşası için muhakkak izin alınması gerektiğine göre , izin almaksızın inşa ettirilen gemiler *kaçak olarak* yapılmış sayılırlardı. Bu durumdan da şüphesiz bölge yöneticileri sorumlu tutuluyordu.

Özel gemi inşa ettirmek isteyen çeşitli zümrelere mensup şahıslardan *tüccar* ve *sefine kaptanları* ticaret maksadıyla , resmi sıfatı haiz olan kimseler ise binmek gayesiyle , bu arzularını yerine getirmek düşüncesini taşıyorlardı. Nitekim , « *kapudan-i hümayun* kapudanlarından *Süleyman* ile Sinop'ta mîrî kalyonların inşası hizmetine memur *Mankozade Ali* , resmi sıfatı haiz kimseler olmak hasebiyle gemileri binmek üzere , Mısır tüccarı kalyonları kapudanlarından Yusuf ile sefine reislerinden ve hassa tüccarlarından olan Manul zimmî , gemi kaptanlarından biri ve yine tüccar kalyonları kaptanlarından olan Ahmed hep ticaret amaçlı olarak özel gemilerini inşa ettirmek için izin ve ruhsatını almışlardı.

⁸⁶⁸ Bk. ve krş. BOA , Mühimme Defteri , Nu : 153 , s. 285 (3. vesika) s.347 (3. vesika) , vesika (hüküm) lar tarihi : Evasıtı N 1161 , Evasıtı Za 1161.

⁸⁶⁹ Bk. BOA , Mühimme Defteri , Nu : 139 , s.292 , 392 , vesika (hüküm)lar tarihi : Evaili Ra 1146 , Evaili B 1146 ; BOA , Mühimme Defteri , Nu : 153 , s.12 (2.vesika) , 347 (3. vesika) , vesika (hüküm)lar tarihi : Evahiri Za 1160 , Evasıtı Za 1161.

⁸⁷⁰ Bk. BOA , Mühimme Defteri , Nu : 139 , s. 292 , vesika (hüküm) tarihi : Evaili Ra 1146.

b.b) Özel Gemi İnşasından Sorumlu Kişiler :

Sinop kazasında özel gemilerin inşa olunduğu mahallerde , özel gemi inşası işlerinin denetimi ve kontrolünden sorumlu tutulan şahıslar , Sinop *kadısı* ile Sinop iskele *emini* idi : Nitekim özel gemi inşasıyla ilgili izin ve ruhsatı havi hüküm emirlerinde , Sinop *kadısına* ⁸⁷¹ ve onunla beraber Sinop iskele *eminine* ⁸⁷² hitabedilmesi , bu gemilerin inşasına mani olunmamasının emredilmesi bunu gösterir. Bununla beraber , Sinop kazası dahilinde inşa olunacak özel gemilerden , Sinop kadısı gibi Bafra kazası kadısının da yükümlü tutulmasına şahit olmaktadır.⁸⁷³

Sinop'ta kendine ait olmak üzere , resmi sıfatı haiz görevli kimselerden gemi yaptırmak isteyenlerin , bu isteklerinin karşılanıp karşılanamayacağından , izin ve ruhsat verilmesi halinde de gemi inşası işinden , Sinop tersanesi'nde Donanma-yı Hümayun adına inşa olunacak *mîrî kalyonların* inşasına mübaşere etmek üzere tayin olunmuş *mübaşirin* de sorumlu tutulduğu anlaşılıyor. Zira , deniz ümerasından olup Sinop'ta *mîrî kalyonlar* inşası hizmetine memur kılınmış bulunan Menkozade Ali'nin kendi adına yaptırmak istediği bir *çekdiri* için arz-ı halle başvurup inşasına müsaade buyurulmasını istemesi karşısında , izin verildiğine dair sadır olan emre doğrudan doğruya Sinop'ta kalyon inşasına *mübaşir* tayin olunan kimse ile *Kapudan Paşa vekili* muhatap olmuşlardı. Demekki Sinop'ta özel gemi inşasından şöyle veya böyle doğrudan sorumlu tutulan şahıslar , resmi sıfatı haiz olmayanların yaptıracakları gemiler için Sinop *kadısı* ve iskele *emini* ile Sinop'un çevresindeki kazalarda bulunan kadılar (mesela Bafra kadısı) resmi sıfatı haiz olup Sinop tersanesinde özel gemi inşa ettirmek isteyenler için de , tersanede *mîrî kalyonların* inşasına *mübaşir* tayin olunan kimse idi.

Ayrıca , Sinop kazasında çeşitli mahallerde özel gemi inşa ettirmek için *südde-i saadet* ' e yapılan başvurularda , bu başvuruların niteliği ve isteğin eski kayıtlara uygun olup olmadığı konusunda bir ilamın hazırlanıp sunulması yönünden *Kapudan Paşa* (derya kaptanı) ⁸⁷⁴ ile onun *vekili* ⁸⁷⁵ (bu kişi , aynı zamanda Tersane-i âmire emini olarak ta anılıyordu) ⁸⁷⁶; Karadeniz'de vaki Sinop kazasına tabi çeşitli mahallerde özel gemi inşa edilip edilmediği konusunda görüş beyan etmek yönünden de , «*Kapudane-i Hümayun*» , «*Batrone-i Hümayun*» , «*Teryale-i Hümayun*»

⁸⁷¹ Bk. BOA , Mühimme Defteri , Nu : 153 , s.12 (2.vesika) , 285 (3. vesika) , 347 (3. vesika) , vesika (hüküm) lar tarihi : Evahiri Za 1160 , Evasıtı N 1161 , Evasıtı Za 1161.

⁸⁷² Bk. BOA , Mühimme Defteri , Nu : 154 , s. 58.

⁸⁷³ Bk. BOA , Mühimme Defteri , Nu : 139 , s. 392 , vesika (hüküm) tarihi : Evaili B 1146.

⁸⁷⁴ Bk. Aynı defter , aynı yer ve vesika ile BOA , Mühimme Defteri , Nu : 153 , s.12 (2.vesika) , vesika (hüküm) tarihi : Evahiri Za 1160.

⁸⁷⁵ Bk. BOA , Mühimme Defteri , Nu : 139 , s.292 , vesika (hüküm) tarihi : Evaili Ra 1146 ; BOA , Mühimme Defteri , Nu : 153 , s.285 (3. vesika) , 347 (3.vesika) , vesika (hüküm) lar tarihi : Evasıtı N 1161 , Evasıtı Za 1161.

⁸⁷⁶ Bk. BOA , Mühimme Defteri , Nu : 153 , s. 285 (3. vesika) , vesika (hüküm) tarihi : Evasıtı N 1161 .

kapudanları ve «İyhah reisi» , «Tüccar kalyonları Başbuğu» v.s. ehl-i vukuf 877 mükellef tutulmuşlardı.

3.3. Devletin Özel Gemi İnşasına Bakışı :

Devletin yönetiminin , tüccar , gemi kaptanları ve resmi sıfatı haiz çeşitli zümrelere mensup kişiler tarafından yaptırılmak istenen *özel gemi inşasına karşı ılımlı ve olumlu* bir gözle baktığı anlaşılıyor . Özellikle tüccar gemilerinin inşası konusunda , bu işin *güzel işlerden* olduğuna işaret olunması bunu çok açık bir şekilde ortaya koyar : "Kaptan-ı Derya" olan Canım Hacı el -Hacı Mehmed Paşa'nın , Mısır tüccarı kalyonlarından olup Sinop'ta *Kübliğzı* denilen yerde kendi malıyla bir gemi yaptırmak isteyen Yusuf'un isteğine dair hazırlayıp sunduğu ilamda , « *tüccar kalyonu binasının umur-ı müstahseneden olduğu* » belirtilmişti.⁸⁷⁸ Bu düşünce , işte Osmanlı yönetiminin tüccarlar tarafından yaptırmak istenilen gemilere karşı izlediği politikayı gösterir. Fakat , özel gemi inşasının güzel işlerden olduğu Osmanlı yönetimi tarafından kabul edilmekle beraber , bu tür gemilerin inşası tamamen *başiboş ve serbest* bırakılmadığı görülmektedir : Özel gemi inşası için yönetimden izin alınması , bu inşaa işinin başiboş veyahut da tamamıyla serbest olmadığını gösterir. Diğer taraftan , özel gemi inşaa ettirmek isteyen şahıslara «*kaptan-ı derya*» nin yahut «*onun vekili*» nin sunduğu ilama bağlı olarak verilen *izin ve ruhsatta* ayrıca gemi inşaa ettirecek şahıslara hitaben «*ahara sirayet etmemek*» şartının konması da , devlet yönetiminin özel gemi inşasını denetim altında tuttuğuna işaret etmektedir. *İzin ve ruhsatı havi* hüküm emirlerinde , bu inşaa işinin , *başka şahıslara sıçramaması* şartı konmuştu. Dolayısıyla , izin ve ruhsatı havi bir emrin sadır olması , başka bir deyişle özel gemi inşası konusunda izin ve ruhsatın verilmesi :

a) Gemi yaptıracak şahsın , yaptırmak istediği geminin masraflarını *kendi malından ve akçesinden karşılanılmasına* :

2) Aynı şahsın yaptıracığı geminin inşasının *gizli tutulup başkalarına sıçramamasına* bağlı kılınmıştı.⁸⁷⁹

İncelediğimiz dönem içinde Osmanlı yönetiminin , Sinop'ta *özel gemi inşasının* güzel işlerden olarak değerlendirmesine rağmen , bunun *izin ve ruhsat* verdiği şahıslardan başkasına yansımamasını istemesinin gerçek sebebi açık olarak ifade olunmamakla beraber , özel gemi yapımını *denetim altında tutmak isteğinden kaynaklandığı* muhakkaktır. Ancak bu konuda kesin ve açık delillere yahut elimize geçmiş vesikalara sahip olmadığımızdan daha fazla bir şey söyleyemiyoruz.

877 Bk. BOA , Mühimme Defteri , Nu : 153 , s.12 (2. vesika) , vesika (hüküm) tarihi : Evahiri Za 1160.

878 Bk. BOA , Mühimme Defteri , Nu : 139 , s.392 , vesika (hüküm) tarih : Evaili B 1146.

879 Bk. BOA , Mühimme Defteri , Nu : 153 , s.285 (3. vesika) , 347 (3.vesika) , vesika (hüküm) lar tarihi : Evasıtı N 1161 , Evasıtı Za 1161 ; BOA , Mühimme Defteri , Nu : 154 , s. 58.

c) Gemi İnşa Olunan Yerler

Sinop'ta gemi inşa olunan mahalleri , üç *katgoride* ele almak mümkündür. Bunlardan birincisi , "*Sinop merkezi*" nde yani *şehirde bulunan mahaller* , ikincisi Sinop kazasının çeşitli yerlerinde bununa mahaller ve üçüncüsü de Sinop kazası mülhakatından olmayıp fakat "*Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası*" na tabi olan mahallerdi.

Sinop merkezinde gemi inşa olunan mahal şüphesiz daha Osmanlı öncesinden faaliyetini sürdüregelen *tersane* idi. Tersane'de özellikle , Donanma-yı Hümayun'un ihtiyaç duyduğu *kalyonların inşası* gerçekleştiriliyordu. Burada donanma kalyonları dışında özel gemi inşasının gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği , elimizdeki mevcut vesikalardan açık olarak anlaşılmamaktadır. Ancak , *tersanede* özel gemi inşasının yapılmasına müsaade olunduğuna dair izler vardır . Mesela , resmi sıfatı haiz olan ve Sinop'ta Donanma-yı Hümayun'un ihtiyaç gösterdiği *mîrî kalyonların inşası hizmetine memur* kılınmış Mankozade Ali'nin binmek için yaptırmak istediği özel gemisine , masrafları kendi malından karşılanmak , Sinop'ta inşa olunmakta olan *mîrî kalyonların inşası hizmetinin tatiline* , geri bırakılmasına sebep olmamak şartıyla *izin ve ruhsatı* havi emirin sadır olması , bu emirde de , Sinop'ta *mîrî kalyonların inşasına mübaşeret* etmek üzere *mübaşir* tayin olunan şahıs ile "*Kapudan Paşa vekili*" nin muhatap merciler olması bunu gösterir. Bu emirde zikredilen mübaşirin , Mankozade Ali'nin yaptırmak istediği özel gemisi "*çekdiri*" nin inşasına zikredilen şartlarla ruhsat verildiğinden sorumlu tutulması , bu geminin (çekdirinin) , *mîrî kalyonların inşasının gerçekleştirildiği tersanede yapılmasından dolayı* olmalıdır. Çünkü diğer mahallerde inşa olunacak özel gemilerin inşasından *mübaşir* değil , Sinop İskelesi Gümrüğü *emini* ile Sinop kadısı sorumlu tutulmuşlardı. O halde , resmi sıfatı haiz olup *mîrî kalyonlar hizmetine memur* kılınmış Mankozade Ali'nin binmek amacıyla yaptırmak istediği çekdirisi , *mîrî kalyonların inşasının gerçekleştirildiği mahalde* yani tersane inşa edilecektir. Nitekim Mankozade Ali'den yapacağı özel gemisi çekdiri yüzünden *mîrî kalyonların inşası hizmetinin aksatılmamasının istenmesi* de buna işaret etmektedir.⁸⁸⁰

Şehir'deki tersane'de *tüccar ve gemi kaptanları* zümresinden olan şahısların yaptırmak istedikleri özel gemilerin inşasının gerçekleştirildiğine dair elimizde örnekler yoktur. Bu Sinop'ta tersanede inşa olunan özel gemilerin , resmi sıfatı haiz olup *mîrî kalyonlar inşası hizmetine memur* kılınmış şahıslara münhasır kaldığına işaret edebilir.

Sinop merkezinde yani şehirde "*tersane*" den başka gemi inşa olunan mahallerin olup olmadığı konusunda belgelere tesadüf edemedik.

Sinop kazasının şehir merkezindeki tersanesi dışında , diğer mahallerinde de gemiler inşa edilmekteydi. Fakat buralarda inşa olunan gemiler , *Donanma-yı Hümayun' un ihtiyaç duyduğu gemiler (mîrî kalyonlar)* olmayıp , tüccarlara ve gemi

⁸⁸⁰ Bk. BOA , Mühimme Defterl , Nu : 139 , s.292 , vesika (hüküm) tarihi : Evaili Ra 1146.

kaptanlarına ait olmak üzere inşa olunan *özel gemiler* olarak gözükmektedir. Resmi sıfatı haiz olan şahısların da bu mahallerde gemi yaptırdıkları izlenmektedir.

Tersane dışında Sinop kazası dahilinde gemi inşası gerçekleştirilen söz konusu mahaller *Kübliğzı* , *Çobanlar iskelesi*ydi. Bir de *Köprüağzı* olarak zikredilmekte olan bir yer daha vardı ki , burasının *Kübliğzı* denilen yerle aynı olması muhtemeldi.

Mısır tüccarı kalyonları kapudanlarından olan Yusuf , tüccar kalyonu veya kayığını Sinop kazasında *Kübliğzı* denilen yerde inşa ettirmek için izin istemişti.⁸⁸¹ Bu gemi inşa olunan mahallin , Sinop kasabası yakınında olduğu anlaşılıyor .⁸⁸² Tüccar kalyonu kaptanlarından Ahmed'in inşa ettirmek istediği « *karavele* » gemisi de aynı mahalde yapılacaktı.⁸⁸³ Bundan başka, aynı mahalde (Sinop kazasında vaki kübliğzı'nda) sefine reislerinden birinin yaptırmak istediği bir gemi de bina olunacaktı.⁸⁸⁴

Sefine reislerinden ve hassa tüccarlarından olan Manul zimmî'nin yaptıracığı sefine ise , Sinop kazasında *Köbriağzı* denilen yerde bina olunacaktı ki , bu yer , *Kübliğzı* denilen yerle aynı olmalıydı ve *Kübliğzı*'nın değişik olarak kaydedilmiş şekli gibi gözükmekteydi.⁸⁸⁵

Kapudan-ı Hümayun kapudanı olan Süleyman ise özel olarak inşa ettirmek için izin ve ruhsat istediği gemisini , yine Sinop kazası dahilinde bulunan *Çobanlar iskelesinde* inşa ettirecekti : Ancak , bu şahsın *Çobanlar iskelesinde* yaptırmak istediği gemi , daha önce Kedrüs adlı mahalde inşa olunmuş bir gemi gibi inşa olunacaktı.⁸⁸⁶

Bu durumda Sinop merkezindeki tersane dışında gemi inşa olunan mahaller , *Kübliğzı* , *Çobanlar iskelesi* , *Köpriağzı* denilen yerlerden ibaretti. Bu yerlerde , özel gemilerin inşa olunması dikkat çekmektedir. Bu yerlerin tamamı Sinop kazası dahilindeydi.

İdari taksimat yönünden Sinop kazası dahilinde olmayıp , fakat *Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası* mülhakatından olan iskelelerde de gemi inşa edilmesine şahit olunmaktadır. Kedrus denilen yerde gemi inşa olunması bu cümledendi. ⁸⁸⁷ Nitekim , kapudan-ı hümayun kapudanı Süleyman' ın Sinop kazasında *Çobanlar* adlı iskelede yaptıracığı geminin *Kedrüs'* te daha önce yaptırılmış bir gemi özelliğinde olması buna işaret eder. ⁸⁸⁸

881 Bk. Aynı Defter , s.392 , vesika (hüküm) tarihi : Evaili B 1146.

882 Bk. BOA , Mühimme Defteri , Nu : 153 , s.12 (2. vesika) , vesika (hüküm) tarihi : Evahiri Za 1160.

883 Bk. Aynı defter , aynı yer ve vesika.

884 Bk. Aynı defter , s.347 (3.vesika) , vesika (hüküm) tarihi : Evasıtı Za 1161.

885 Bk. Aynı defter , s.285 (3.vesika) , vesika (hüküm) tarihi : Evasıtı N 1161.

886 Bk. BOA , Mühimme Defteri , Nu : 154 , s. 58.

887 Kedrüs 'ün *Sinop İskelesi Gümrüğü Mukataası* mülhakatından olduğu konusunda « " Vergiler" kısmında *Sinop İskelesi Gümrüğü* » bahsine bakınız .

888 Bk. BOA , Mühimme Defteri , Nu : 154 , s. 58.

2- Sinop'un Tersane-i âmireye Eleman İstihdamı

İncelediğimiz dönemde *Sinop* , *Kübli* , *Çayağzı*'nın ve Karadeniz sahillerindeki diğer liman şehirlerinin , kereste v.s *gemi levazımata* konusunda olduğu gibi , *eleman istihdamı* konusunda da *Tersane-i âmire'* nin kaynağını teşkil ettiği görülmektedir. Bu dönemde , Tersane-i âmire'de inşa olunacak gemiler için (bu gemiler özellikle "*fırkata*" ve "*kancabaş*" adıyla anılan gemilerdi) işçi ve *ustalara* şiddetle ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu bakımdan , Şile'den Sinop'a kadar olan Karadeniz sahil şeridindeki kazaların *kadıları* , *voyvodaları* , *yeniçeri serdarları* na hitaben çeşitli alanlarda uzamanlaşmış gemicilikle ilgili elemanların Tersane-i âmire'ye gönderilmesi konusunda ferman sadır olmuştu .⁸⁸⁹

Tersane-i âmire'de inşa olunacak özellikle *fırkata* ve *kancabaşı* gemilerinin yapımı için istihdamı istenen *usta ve amelenin* , gemi inşası konusundaki ihtisas alanları *marangoz* , *burgucu* , *bıçakçı* ydı. Bu elemanlardan *15 nefer marangoz* ile *5 nefer burgucu* Şile kazasından , *10 marangoz 5 burgucu* Sakarya , *15 marangoz 10 burgucu* Akçaşar , *10 marangoz Ereğli* , *40 marangoz 20 burgucu* Bartın , *20 marangoz 10 burgucu* Amasra , *20 marangoz 10 burgucu* Kedrüs , *20 marangoz 10 burgucu* Gerine , *20 marangoz 10 burgucu* İnebolu , *40 marangoz 20 burgucu* Aynandun , *30 marangoz 15 burgucu* Sinop ile onun mülhakatından olan Kübli ve Çayağzı kazalarından ferman gereği karşılanacaktı.

Görüldüğü üzere , *Tersane-i âmire* için gemi inşa işinde istihdam edilmek üzere gereken elemanlardan ferman gereği *Şile' den Sinop'a kadarki* Karadeniz sahil şeridinde mevcut kazalar arasında ençok eleman istihdamı ; *marangoz* ve *burgucu* temininde ilk sırayı , *Bartın* ve *Ayandun* alıyordu. Bu iki kaza da , aynı oranda *marangoz* ve *burgucu* teminiyle mükellef kılınmıştı. *Sinop* ise *Kübli* ve *Çayağzı* ile beraber bu sıralamada *ikinci sırayı* teşkil ediyordu. *Amasra* , *Kedrüs* , *Gerine* ve *İnebolu* , her birileri aynı sayıdaki *marangoz* ve *burgucularıyla* , *Tersane-i âmire'* ye eleman istihdamı yönünden *üçüncü sırada* yer alıyorlardı. Daha sonra *Şile* ve *Akçaşar* dördüncü , *Sakarya* ile *Ereğli* de *beşinci sırayı* teşkil ediyorlar , kapasiteleri oranında *Tersane-i âmire'* nin *eleman ihtiyacına* cevap vermeye çalışıyorlardı.

Tersane-i âmire' nin "*fırkata*" ve "*kancabaş*" adıyla inşa edeceği gemilerin bina olunması için , şiddetle ihtiyaç duyduğu *marangoz* , *burgucu* ve *bıçakçı* usta ve amelelerinin , *Şile'den Sinop'a kadar olan mahallerden* temin edilip *ferman emriyle Tersane-i âmire'* ye gönderilmesinin istenmesi , belirtilen Şile ve Sinop arasındaki mahallerde , aramılan *usta ve amele* nin çokluğundan dolayıydı. Bu sebeple , toplam *240 nefer marangoz* ile *114 nefer burgucu* nun belirtilen mahallerden temin edilmesi istenmişti : *Tersane-i âmire* emini el-Hac Murteza , burada inşa olunacak "*fırkata*" ve "*kancabaş*" adlı gemilerin yapımında *hizmet edecek usta ve amelenin* istihdamına

⁸⁸⁹ Bk. SSS , Nu : 89 , s.7 , vesika : 10 , vesika tarihi : 3 Şaban 1149.

şiddetle ihtiyaç duyulduğundan bahisle , bu elemanların temini konusunda Rikab-ı hümayun' a arz-ı hal etmiş , bu arz-ı hale istinaden yukarıda bahsi geçen mahallerden , belirlenen oranlarda marangoz ve burgucu , bıçakçı usta ve amelelerinin temini bölge yöneticileri (kadı , voyvoda , yeniçeri serdarı) nden talep olunmuştu . 890

D) ZİRAAT VE HAYVANCILIK

1- Ziraat

XVIII.yüzyılın yarısında Sinop'ta, merkez kazaya tabi yerler dahil , tarım arazisinden faydalanma üç biçimde görünmektedir. Üç şekilde faydalanma , tarım arazisinin « tarla» , « bağ» ve « bağçe» olarak kullanıma tabi tutulmasıyla oluyordu.

a) Tarla Tarımı

Tarlanın işlenişi , sürümle olmaktadır. Sürüm ise , alet olarak , *sapan* ile gerçekleştiriliyordu. Elimizde mevcut 25 tereke kaydından yaptığımız tesbite göre , *sürüm aleti olarak "Sapan temuri "* nin , çeşitli şekil ve suretlerde çokça zikredilmesine şahit olunması bunu göstermektedir. Vesikalarda bu alet , « *saban temuri* »⁸⁹¹ , « *saban temuri çift* »⁸⁹² , « *sürme temur-i reneber* »⁸⁹³ şeklinde anılmaktaydı . Ayrıca , tarlayı sürme işlemi ile alakalı olarak , « *zencir* »⁸⁹⁴ , « *sürme zenciri* » ,⁸⁹⁵ « *temur sürme zencir* »⁸⁹⁶ , , « *alat-ı çift* »⁸⁹⁷ gibi alet ve edevatın anılmasına da şahit olunmaktadır. Bütün bu sayılanlar, Sinop'ta tarla tarımının , *sapana* dayandığını gösteren mühim delillerdir.

Tarlada ekimi yahut üretimi yapılan taneli bitkiler , çeşitli kullanım alanlarında ihtiyaca cevap vermekteydiler. Bu bitkiler arasında , şüphesiz "*buğday* "ın mühim bir yeri vardı. Buğday , halkın günlük besin maddeleri arasında yer alan ekmeğin kaynağını teşkil ediyordu.⁸⁹⁸

Buğday , hem yeni ekim döneminde kullanılmak hem de yıl boyunca ihtiyaca cevap vermek üzere , iki türlü *muhafazaya* tabi tutulmuş görünmektedir. Bunlardan birinci muhafaza şekli , *çuval* ve *kiselerde* mahfuz bulundurulmasıydı. Bu eşyalarda muhafaza edilen buğday , genellikle , yeni ekim zamanında kullanılmak üzere ayrılıp bir köşeye konmaktaydı. Bu , rençberlerin uyguladığı bir yöntemdi. Esnaf takımında da buğdaylar , *kiselerde* muhafaza edilmekteydi. Sözkonusu esnaf

⁸⁹¹ Bk. ŞŞS , Nu : 89 , s.64 , 53-52 , vesikalar : 92 , 117 , vesikalar tarihi : 15 Zilhicce 1149 , 12 Rebiülevvel 1150 ; ŞŞS , Nu : 86 , s.14 , 4-5 , 43 , vesikalar : 223 , 205 , 267 , vesikalar tarihi : 6 Zilkade , 11 Safer , 22 Rebiülevvel 1157.

⁸⁹² ŞŞS , Nu : 89 , s.71-70 , vesika : 77 , vesika tarihi : 14 Zilkade 1149.

⁸⁹³ ŞŞS , Nu : 86 , s.29 , vesika : 245 , vesika tarihi : Cemaziyelevvel sonu 1158.

⁸⁹⁴ ŞŞS , Nu : 86 , s.16 , vesika : 225 , vesika tarihi : 6 Zilkade 1157.

⁸⁹⁵ ŞŞS , Nu : 89 , s.64 , 58-57 , vesikalar : 92 , 107 , vesikalar tarihi : 15 Zilhicce 1149 , 22 Muharrem 1150.

⁸⁹⁶ ŞŞS , Nu : 86 , s.43 , vesika : 267 , vesika tarihi : 22 Rebiülevvel 1157.

⁸⁹⁷ ŞŞS , Nu : 86 , s.46 , vesika : 274 , vesika tarihi : 13 Cemaziyelevvel 1159.

⁸⁹⁸ ŞŞS , Nu : 89 , s.66 , vesika : 88 , vesika tarihi : 5 Zilhicce 1149 .

takımı , Sinop'ta *ekmekçilikle meşgul* olan kimselerdi .⁸⁹⁹ Rençberler ile esnaf takımının buğdayı *kiselerde muhafaza etmelerindeki maksat* , nisbeten farklı idi. İkinci muhafaza şekli ise , *anbar* içinde gerçekleştiriliyordu . Anbar içinde muhafazaya tutulan buğday , çiftçi için hem *gelecek bakımından bir garanti* hem de *ihtiyaç duyduğu zaman hemen kullanıma hazır bulundurulması* demektir. Bu bakımdan, anbarda muhafaza edilen buğdaya sahip olmak mühim olsa gerekti .

Buğdayın tohumluk yahut ekimlik olarak ayrılıp ayrılmadığı , onun için kullanılan « *mezru* » tabirinden anlaşılmaktadır. Ekimlik buğdaya « *mezru buğday* »⁹⁰⁰ veya « *mezru hinta* »⁹⁰¹ denmekteydi. *Ekimlik* yahut *tohumluk buğdayların* rençberler tarafından *kiseler* içinde muhafazaya tabi tutuldukları gözlenmektedir .⁹⁰² İhtiyaç halinde kullanılmak üzere ayrılmış bulunan diğer buğdaylar için , yukarıdaki « *mezru* » tabiri kullanılmıyordu. Bunlar için sadece « *buğday* »⁹⁰³ veya « *hinta* »⁹⁰⁴ yahut « *der-anbar buğday* »⁹⁰⁵ denmekteydi. Bu da gösteriyor ki , anbar içinde muhafaza edilen buğday , günlük ihtiyacı karşılamak maksadıyla kullanıma tabi tutulacak buğdaydı.

Sinop'ta tarlada üretimi yapılan taneli bitkiler , sadece buğdaydan ibaret değildi . Bununla beraber « *ketan tohumu* »⁹⁰⁶ , « *şa'ir* » (arpa)⁹⁰⁷ , « *nohut* »⁹⁰⁸ , « *basıl* »⁹⁰⁹ (bu ürün, yöresel olarak adları değişebilen ve bazı yörelerde " *fasıl* " olarak anılan aynı zamanda hayvan yemi olarak kullanılan bir bitki olmalıdır) « *mercimek* »⁹¹⁰ , « *alef* »⁹¹¹ (bazı yörelerce " *yulaf* " olarak bilinir) ve « *erzen (darı)* »⁹¹² tarımının yapılmasına da şahit olmaktadır. Elimizdeki mevcut tereke kayıtlarında tereke sahiplerine ait olmak üzere , bu ürünlerin mahfuz bulundurulduğunun görülmesi , buna işaret etmektedir. Bu ürünler, genelde hep *kiseler* içinde mahfuz bulunduruluyordu .⁹¹³

881 Bu esnaf takımı hakkında « *işyerleri* » bahsine bakınız.

882 SSS , Nu : 89 , s.58-57 , 71-70 , vesikalar : 107 , 77 , vesikalar tarihi : 22 Muharrem 1150 , 14 Zilkade 1149 ; SSS , Nu : 86 , s. 29 , vesika : 245 , vesika tarihi : Cemaziyelevvel sonu 1158.

901 SSS , Nu : 86 , s. 4-5 , vesika : 205 , vesika tarihi : 11 Safer 1157.

902 Bk. ve krş. DİPNOT : 882 ve 883 'te belirtilen vesikalar.

903 SSS , Nu : 89 , s. 53- 52 ; vesika : 117 , vesika tarihi : 12 Rebiülevvel 1150 ; SSS , Nu : 86 , s. 6 , 43 , vesikalar : 208 , 267 , vesikalar tarihi : 15 Safer . 22 Rebiülevvel 1157.

904 SSS , Nu : 89 , s. 64 , vesika : 92 , vesika tarihi : 15 Zilhicce 1149.

905 SSS , Nu : 89 , s.71- 70 , vesika : 77 , vesika tarihi : 14 Zilkade 1149 ; SSS , Nu : 86 , s.23-24 , vesika : 235 , vesika tarihi : 8 Muharrem 1158.

906 SSS , Nu : 89 , s. 58- 57 , vesika : 107 , vesika tarihi : 22 Muharrem 1150 ; SSS , Nu : 86 , s. 4-5 , vesika : 205 , vesika tarihi : 11 Safer 1157.

907 SSS , Nu : 89 , s. 58- 57 , vesika : 107 , vesika tarihi : 22 Muharrem 1150 ; SSS , Nu : 86 , s.6 , vesika : 208 , vesika tarihi : 15 Safer 1157.

908 SSS , Nu : 86 , s. 29 , 38- 39 , vesikalar : 245 , 260 , vesikalar tarihi : Cemaziyelevvel sonu , 20 Zilkade 1158.

909 Aynı defter , s.38-39 , vesika : 260 , vesika tarihi : 20 Zilkade 1158.

910 Aynı defter , aynı yer ve aynı vesika.

911 SSS , Nu : 89 , s. 58-57 , 64 , vesikalar : 107 , 92 , vesikalar tarihi : 22 Muharrem 1150 , 15 Zilhicce 1149.

912 Aynı defter , s. 53-52 , vesika : 117 , vesika tarihi : 12 Rebiülevvel 1150.

913 Bk. ve krş. Aynı defter , aynı yer ve vesika ile Aynı defter , s. 58-57 , vesika : 107 , vesika tarihi : 22 Muharrem 1150 ; SSS , Nu : 86 , s. 29 , vesika : 245 , vesika tarihi : Cemaziyelevvel sonu 1158.

Adları geçen ürünlerin , birbirine kıyasla ne kadar yetiştirildikleri konusunda , kesin bir şey söylemek ve bir neticeye gitmek oldukça güç görünmektedir. Zira , bunların miktarları çoğu zaman belli değildir ve terekeye yansımayan ürünlerin ve miktarlarının bulunması da muhtemeldir ; *sadece terekeye yansıyan ürünlerin varislere göre bir taksime tabi tutulması söz konusu olduğundan* , ancak bu terekeye yansıyan mahsullerin miktarları belirlenebilmektedir . İşte bu tereke kayıtlarında görünen ve miktarları *kise* v.s. olarak belirtilen ürünler hakkında ancak , bir değerlendirmeye gidilebilecektir. Bu konuda varılan netice , *sadece tereke kayıtlarına bağlı olacağından* , terekelere yansımayan daha doğrusu *henüz hayatta rençberlikle uğraşan kimselerin ürettikleri ürünleri ve miktarları ihtiva etmediğinden* eksik kalmış olacaktır.

Bu durum unutulmamak şartıyla , tereke kayıtlarına bağlı olarak yaptığımız değerlendirmede , gerek adının en çok zikredilmesi gerekse hem *anbar* hem de *kiseler* de diğerlerine kıyasla çok miktarda mahfuz bulundurulması bakımından *buğday üretimi* , taneli bitkiler arasında ilk sırayı alıyordu . Bu konuda , açık örnekler verecek olursak , mesela : Sinop şehrinde sakinken ölen ve özellikle Çenki köyünde tarım ve hayvancılığa ait bir çok malın sahibi olarak görülen tereke sahibinin « *mezrû buğday* 5 *kise* , *mezrû alef* 3 *kise* , *mezrû şa'ir* 3 c. [çuval] , *mezrû ketan tohumu* 1 c. » mahsulleri ⁹¹⁴ ile Arasta Mahallesi sakinlerinden iken ölen ve özellikle Küçekli köyünde bir çok mal ve mülkün sahibi olarak görülen tereke sahibinin « 3 *kise buğday* , 2 *kise sîr (sarımsak)* , 4 *kise erzen (darı)* » ⁹¹⁵ mahsulü arasındaki mukayese buna işaret etmektedir.

Yukarıda zikredilen bu taneli bitkilerin hasatı , bir kısım aletlerle sağlanıyordu. Onların biçilmesi yahut kesilmesi , « *orak* » ⁹¹⁶ denilen aletle gerçekleştiriliyordu. Rençber , buğdayını , *şa'ir* , *alef* ve sairesini « *orak* » denilen aletle biçmekte , daha sonra da bunları « *düğün* » ⁹¹⁷ denilen başka bir hasat aletiyle tanesini samanından ayırıştırma işlemine tabi tutmaktaydı ; bundan sonra ise , bugün de bir çok Anadolu köyünde görüldüğü gibi , « *kalbur* » ⁹¹⁸ ile taneli bitkinin samanı ve tanesini birbirinden ayırıp , hanesinin bir köşesine *kise* , *çuval* yahutta *anbar* içine konmuş bir vaziyette , gelecek hasat mevsimine kadar taneli mahsullerinin mahfuz bulundurulmasını sağlamaktaydı. İhtiyaç duydukça da mahfuz bulundurduğu bu ürünleri kullanmaktaydı.

Hasat mevsiminde ürünlerin kullanıma hazır hale getirilmesinde faydalanılan aletlerden birisi de , « *urgan* » ⁹¹⁹ olmalıdır . « *Urgan* » , günümüzde de köylünün günlük hayatta ve işlerinin hallinde vazgeçemediği eşyalardan birisidir.

Tarla tarımı neticesinde elde edilen ve hasatı yapılan *taneli bitkilerin muhafazası* , yukarıda da işaret olunduğu üzere *çeşitli usullerle* yapılmaktaydı. Hasat sonucunda

⁹¹⁴ SŞS , Nu : 89 , s. 58-57 , vesika : 107 , vesika tarihi : 22 Muharrem 1150 .

⁹¹⁵ Aynı defter , s. 53 - 52 , vesika : 117 , vesika tarihi : 12 Rebiülevvel 1150.

⁹¹⁶ SŞS , Nu : 89 , s. 58-57 , 64 , vesikalar : 107 , 92 , vesikalar tarihi : 22 Muharrem 1150 , 15 Zihhicce 1149 ; SŞS , Nu : 86 , s. 4-5 , 29 , vesikalar : 205 , 247 , vesikalar tarihi : 11 Safer 1157 , Cemaziyelevvel sonu 1158.

⁹¹⁷ SŞS , Nu : 89 , s. 53-52 , 58-57 , 64 , 71-70 , vesikalar : 117 , 107 , 92 , 77 , vesikalar tarihi : 12 Rebiülevvel , 22 Muharrem 1150 , 15 Zilhicce , 14 Zilkade 1149 ; SŞS , Nu : 86 , s. 4-5 , vesika : 205 , vesika tarihi : 11 Safer 1157.

⁹¹⁸ SŞS , Nu : 86 , s. 35 - 36 , vesika : 256 , vesika tarihi : Ramazanın ilk günü 1158.

⁹¹⁹ SŞS , Nu : 89 , s. 45 , 58 , 57 , vesikalar : 132 , 107 , vesikalar tarihi : 10 Receb , 22 Muharrem 1150.

muhtelif işlemlerden sonra elde edilen muhtelif cinsteki ürünlerin muhafaza edildikleri eşyalar olarak , elimizde mevcut şer'iyeye sicilleri' ndeki tereke kayıtlarında gördüğümüz malzemeler , « *çuval* »⁹²⁰ , « *kise* »⁹²¹ , « *torba* »⁹²² , « *anbar* »⁹²³ adıyla anılan eşyalardı. Bugün , tamamen makineleşmiş tarıma geçemeyen birçok Anadolu köyünde , eski önemini nisbeten yitirmiş bulunmasına rağmen , hasat sonucu elde edilen ürünlerin muhafazası konusunda , aynı usul ve yöntemlere başvurulduğuna şahit olmaktayız. Bu eşyaların dışında günlük hayatta kendisine daha sık ihtiyaç duyulan ve kullanılan muhafaza aletlerinden biri de « *hegbe* »⁹²⁴ idi. Bu eşyanın « *azad hegbe* »⁹²⁵ , « *cür hegbe* »⁹²⁶ adı verilen cinsleri vardı.

Yukarıda saydığımız bu hasat muhafaza eşyaları dışında , bir de hasat muhafaza yerleri vardı. Bir kısım hasatın muhafazası *çuval* , *kise* ve *anbar*la mümkün olmadığından , bunlar için , geniş yerler, binalar oluşturulmuştu. Mesela , hayvanların besin maddesi olarak ihtiyaç duyduğu samanın muhafazası için « *samanhane* » lerin⁹²⁷ oluşturulması gibi. İşte tereke kayıtlarında bu şekil hasat muhafaza yerlerine de rastalanmaktaydı.

Reçber , hasat zamanı ürünlerinin tarladan v.s. mahallerden taşınması için , bir kısım vasıtalar kullanıyordu. Bunlar arasında « *araba* » olarak zikredilen ve evsafi elimizki tereke kayıtlarından tamamıyla aydınlatılamayan ulaşım vasıtası vardı. Bu vasıta , elimizdeki sözü edilen kayıtlarda , « *araba-i atik* »⁹²⁸ şeklinde anılmaktaydı : Sinop şehrinde Şeyh Mahallesi' nde ikamet eder iken ölen tereke sahibinin , özellikle Çenki köyünde sahibi olduğu mallar arasında 2 adet eski arabası (*araba-i atiki*) mevcuttu.⁹²⁹ Diğer taraftan yine kendisi şehirde Arasta Mahallesinde oturur iken ölen ve Küçekli köyünde bir kısım mal ve mülk varlığına sahip olan tereke sahibi de 1 adet atik arabaya sahip bulunmaktaydı.⁹³⁰ Şehirde oturupta köyde malı mülkü ve arabası olan şahıslardan başka , "atik araba" sahibi olan şahıslar da bulunmaktaydı .⁹³¹ Bütün bu örnekler , çiftçinin , ulaşım vasıtası

920 SSS , Nu : 89 , s. 45 , 49 - 48 , 58-57 , 71- 70 , vesikalar : 132 , 126 , 107 , 77 , vesikalar tarihi : 10 Receb , 5 Cemaziyelevvel , 22 Muharrem 1150 , 14 Zilkade 1149 : SSS , Nu : 86 , s. 4-5 , 26 , 27 , 43 , vesikalar : 205 , 240 , 267 , vesikalar tarihi : 11 Safer 1157 , 23 Safer 1158 . 22 Rebiülevvel 1157.

921 SSS , Nu: 89 , s. 53 - 52 , 58-57 , vesikalar : 117 , 107 , vesikalar tarihi : 12 Rebiülevvel , 22 Muharrem 1150 ; SSS , Nu : 86 , s.29 , vesika : 245 , vesika tarihi : Cemaziyelevvel sonu 1158.

922 SSS , Nu : 86 , s. 33-35 , vesika : 254 , vesika tarihi : 10 Ramazan 1158.

923 SSS , Nu : 89 , s. 64 , 53-52 , 67 , 74 , 71-70 , vesikalar : 92 , 117 , 85 , 70 , 77 , vesikalar tarihi : 15 Zilhicce 1149 , 12 Rebiülevvel 1150 , 28 Zilkade , 25 Şevval , 14 Zilkade 1149 ; SSS , Nu : 86 , s.29 , 23 , 24 , 38 - 39 , 43 , 46 , vesikalar : 245 , 235 , 260 , 267 , 274 , vesikalar tarihi : Cemaziyelevvel sonu , 8 Muharrem , 20 Zilkade 1158 , 22 Rebiülevvel 1157kalar tarihi= Cemaziyelevvelsonu , 8 Muharrem , 20 Zilkade 1158 , 22 Rebiülevvel 1157 , 13 cemaziyelevvel 1159.

924 SSS , Nu : 86 , s. 4-5 , 33-35 , vesika : 205 , 254 , vesikalar tarihi : 11 Safer 1157 , 10 Ramazan 1158 .

925 SSS , Nu : 86 , s.11 , vesika : 216 , vesika tarihi : 25 Cemaziyelevvel 1157. Aynı defter , s.23-24 , vesika : 235 , vesika tarihi : 8 Muharrem 1158.

926 Aynı defter , s.23-24 , vesika : 235 , vesika tarihi : 8 Muharrem 1158.

927 Bk. SSS , Nu : 89 , s.64 , vesika : 92 , vesika tarihi : 15 Zilhicce 1149.

928 Bk . SSS , Nu : 89 , s. 58-57 , 53-52 , vesika : 107 , 117 , vesikalar tarihi : 22 Muharrem 1150 , 12 Rebiülevvel 1150 ; SSS , Nu : 86 , s.4-5 , vesika : 205 , vesika tarihi : 11 Safer 1157.

929 Bk. SSS , Nu : 89 , s. 58-57 , vesika : 107 , vesika tarihi : 22 Muharrem 1150.

930 Aynı defter , s. 53-52 , vesika : 117 , vesika tarihi : 11 Safer 1150.

931 SSS , Nu : 86 , s. 4-5 , vesika : 205 , vesika tarihi : 11 Safer 1157.

olarak arabayı kullanmakta olduğuna ve bu vasıta ile mahsullerini evine , şehir ve kasaba pazarlarına v.s. yerlere taşıdığına işaret etmektedir. Şüphesiz , araba dışında , hasat taşıma vasıtaları olarak , bir kısım hayvanların da taşıma işinde kullanılmış bulunduğunu burada unutmamak gerekir.

Sinop ve mülhakatında rençberlikle veya tarla tarımı ile meşgul olanlar, sadece köyde ikamet eden köylüler değildi . Bunlar dışında , şehirin bir mahallesinde oturup da aynı zamanda Sinop merkezine veya onun diğer bir idarî birimine bağlı köylerinde tarım ve hayvancılıkla uğraşan şehirli insanlar da vardı .Sinop'un Şeyh Mahallesi sakinlerinden iken ölen tereke sahibi Çakmakoğlu Hasan Beşe ibn Mehmed'in mal ve mülkleri arasında , Çenki köyünde bağ , bahçe sinin olması , tarım aletlerine ve çeşitli cinsten büyük baş hayvanlara sahip bulunması , bunu gösterir.

Şehirdeki bir insanın köyde tarım ve hayvancılıkla işgal etmesi , ya bu şahsın aslen köylü olup sonradan şehire yerleşerek eski uğraşısını devan ettirdiğini , yahutta aslen de şehirli olup aynı zamanda köyde çeşitli mal ve mülke sahip olarak çiftçilik ve hayvancılıkla uğraştığına işaret eder. Zira , Çakmakoğlu Hasan Beşe'nin durumu , başka türlü açıklanmaz : Onun Çenki köyünde , samanhanes , bağ , bahçe , fevkanî köşk , öküz tamı , ev , anbar , inek , öküz , tana , merkeb ve çeşitli cins ve miktarlarda çiftçilik alet ve edevatı ile mahsulleri vardı.⁹³²

Çakmakoğlu Hasan Beşe gibi , şehirde bir mahallede oturup da köyde tarımla ve hayvancılıkla uğraşan başka rençberler de bulunuyordu. Sinop'da Şeyh Mahallesi'nde oturan bir başka tereke sahibinin de Karacakenise divanı'ndan Çiverlek'de samanhanes , anbar , tam (hayvanları içinde barındıran bir yapı) , çeşitli cinsten hayvanları , meyve ağaçları , rençberlik alet ve edevatı ile mahsulleri vardı .⁹³³ Arslan Mahallesi' nda ikamet edip Çukurköy'de ev , anbar , samanhanes , meyve ağaçları sahibi iken ölen tereke sahibi⁹³⁴ ile Arasta Mahallesi sakinlerinden olup Küçekli köyünde anbar , buğday , sır , erzen , atik araba , düğen , saban demirine ve çeşitli cins ve miktarda hayvanlara sahip iken ölen tereke sahibi⁹³⁵ ve Uzungürgen köyünde ev , anbar , oda , samanhanes , üzümbağı , çift aletlerine , çeşitli cins ve miktarlarda hayvanlara sahip olup Sinop'un Cami-i kebir Mahallesi sakini iken ölmüş olan bir başka tereke sahibinin ,⁹³⁶ aynı mahalle sakinlerinden olup Toblı köyünde babasından intikal eden çeşitli mal ve mülklere sahip görünen diğer bir tereke sahibinin durumları da bu cümledendi .⁹³⁷ Bu sonuncu olarak zikrettiğimiz Cami-i kebir Mahallesi sakinlerinden olup Toblı köyünde babasından intikal eden mal ve mülklere sahip görünen tereke sahibinin , Sinop'a gelerek burada bir iş kurup dükkan çalıştırdığı anlaşılıyor .⁹³⁸

Bütün bu örnekler , Sinop'un herhangi bir mahallesinde ikamet eden şahsın şu veya bu sebeplerle çeşitli köylerde tarla tarımı ile bağ ve bahçe tarımı ve hayvancılıkta işgal ettiklerini gösterir. Bir kısım şahısların şehirde oturupta aynı

932 Bk. ŞŞS , Nu : 89 , s. 58-57 , vesika : 107 , vesika tarihi : 22 Muharrem 1150.

933 Aynı defter , s. 64 , vesika : 92 , vesika tarihi : 15 Zilhicce 1149.

934 Bk. Aynı defter , s. 67 , vesika : 85 , vesika tarihi : 28 Zilkade 1149.

935 Bk. Aynı defter , s. 53-52 , vesika : 117 , vesika tarihi : 12 Rebiülevvel 1150.

936 Bk. ŞŞS , Nu : 86 , s. 46 , vesika : 274 , vesika tarihi : 13 Cemaziyelevvel 1159.

937 Bk. ŞŞS , Nu : 89 , s. 74 , vesika : 70 , vesika tarihi : 25 Şevval 1149.

938 Aynı defter , aynı yer ve vesika.

zamanda çeşitli köylerde tarım ve hayvancılıkla iştiğal edip mahsul ve hayvan üretiminde rol oynamaları , onların ya köyden şehire göçüp yerleştiklerine yahutta şehirde ikamet ediyor iken şehir asıllı iken köylerde tarım ve hayvancılık üretimine katkıda bulduklarına işaret eder.

Tarla tarımı ile meşgul olanlar arasında , kendi köyünde ve şehirde oturupta bir köyde tarla tarımı yapanlar dışında , bir köyde ikamet edip de başka bir köyde rençberlikle uğraşan bağ , bağçe ve çeşitli ziraat aletlerine , hayvanlara sahip olan kimseler de vardı. Mesela Sinop kaza merkezine bağlı Korıcak köyünde oturup da Guzerfat adlı bir başka köyde mal ve mülkü olan tereke sahibinin ⁹³⁹ durumu bu cümledendi.

Bu da gösteriyor ki , köylüler ve köyler arasında , tarıma dayalı ilişkiler mevcuttu. Bu ilişkiler , gerek devletin hukuken sahip olduğu ve mülkiyetinin özelleştirilmesini sınırladığı araziler üzerinde , gerekse üretilen mahsullerin alış-verişi v.s. konusunda ve sosyal münasebetler açısından cereyan ediyordu.

b) Bağçe ve Bağ Tarımı

Sinop ve mülhakatında bağçe ve bağ tarımı da yapılmaktaydı. Meyve ağaçlarının içinde yer aldığı bağçeler ve havlular, şehir merkezinin çeşitli mahallerine yerleşmiş durumdaydı. Elimizdeki mevcut tereke kaydı örneklerine göre , « medîne-i Sinob harecinde »(eski Sinop şehri dışında kenar mahallerde) bulunan Bağçeler Mahallesi' nde ve Arap Mahallesi' nde , Ulubeg Mahallesi' nde , Arslan Mahallesi' nde , Arasta Mahallesi' nde , yine « medîne-i Sinob haricinde vaki' » Kumbaşı' nda çeşitli cins ve miktarlarda meyve ağaçlarının yer aldığı bağçelere rastlanmaktadır.

Şehir merkezinde yer alan meyve ağaçları , ya havlu içinde veya havlulu yerde yahutta müstakil yerlerde bağçe olarak vasıflandırılan tarım arazisi üzerinde bulunuyordu. Mesela , Ulubeg Mahallesi' nde aynı mahalle sakini Sabunî Ali bin Receb'e ait meyve ağaçları ile Arslan Mahallesi' nde Karasu nahiyesine tabi Bağçe karıhı denilen yerde sakin olan Tutmakzâde Mustafa bin Abdurrahman'a ait meyve ağaçları (eşcar-ı müsmire) "havlulu yerde" bulunuyorlardı . ⁹⁴⁰ Arasta Mahallesi sakinlerinden olup aynı mahallede meyve ağaçlarına sahip olan Molla Hüseyin Yazıcı ibn El-Hac Süleyman'ın meyve ağaçları da "havlu içinde" yer almaktaydı. ⁹⁴¹ Meyve ağaçlarını muhtevi "havlular" , Sinop şehir merkezinde şehirin tabii güzelliğine renk katıyorlardı.

Müstakil yerlerde olup havlu içinde olmayan meyve ağaçlarını ihtiva eden bağçeler ise , daha ziyade köylere serpilmişlerdi. Zira elimizdeki havlu içinde olmayıp müstakil araziler üzerinde kurulmuş bulunan bağçeler içinde yer alan meyve

⁹³⁹ Bk. ŞŞS , Nu : 86 , s. 43 , vesika : 267 , vesika tarihi : 22 Rebiülevvel 1157.

⁹⁴⁰ Bk. ve krş. ŞŞS , Nu : 86 , s. 33-35 , 51 , vesikalar : 254 , 281 , vesikalar tarihi : 10 Ramazan 1158 , Zilkade başı 1157

⁹⁴¹ Bk. ŞŞS , Nu : 89 , s. 62 , vesika : 94 , vesika tarihi : 20 Zilhicce 1149.

ağaçları örneklerine genelde köylerde rastlanıyordu. Meyve ağaçlarını ihtiva eden bağçeler , tereke kayıtlarına yansıyanı kadarıyla , Ereğli⁹⁴² , Lala⁹⁴³ , Hasan deresi⁹⁴⁴ , Tonbul⁹⁴⁵ , Çobanlar⁹⁴⁶ (Çeharşenbe nahiyesine tabi) , Koricak⁹⁴⁷ ve Gurezfat⁹⁴⁸ (Sinop muzafatından) , Bağçekarını⁹⁴⁹ (Karacakenise divanına tabi) , Civerlek⁹⁵⁰ , Fakireli⁹⁵¹ , Toblı⁹⁵² , Şahaneköy⁹⁵³ , Çenki⁹⁵⁴ , Küçekli⁹⁵⁵ , Bilviran⁹⁵⁶ (Gerze nahiyesine tabi) köylerinde vücuda getirilmişti.

Şehir sakinlerinden bazı kimselerin , tarla tarımı ile meşgul olan insan grubu arasında görüldüğü gibi , köylerde bağçe tarımı ile meşgul olduklarına da şahit olunmaktadır. Saray Mahallesi sakinlerinden iken fevt olan Temur Ayak Mustafa Beşe' nin Ereğli karyesinde meyve ağaçlarına sahip olması bu cümledendi⁹⁵⁷ Ayrıca , Şekerana Mahallesi sakinlerinden Ümmühanı bint-i Hüseyin' in Tonbul karyesinde⁹⁵⁸ , Şeyh Mahallesi sakinlerinden es-Seyid Mustafa Çelebi ibn es-Seyid Mehmed Çelebi' nin Karacakenise divanı' na tabi Civarlek'de ve Fakireli köyünde⁹⁵⁹ , Cami-i kebir Mahallesi sakinlerinden Osman bin Hasan'ın babasından kendisine intikal etmiş içinde meyve ağaçları bulunan Toblı karyesinde⁹⁶⁰ ve Arasta Mahallesi sakinlerinden iken ölen Mustafa bin Hasan Dede' nin Küçekli köyünde evi yakınında⁹⁶¹ , Şeyh Mahallesi sakinlerinden Çakmakolu Hasan Beşe ibn Mehmed' in Çenki köyünde⁹⁶² , meyveyi ve meyve ağaçlarını muhtevi bağçeleri bulunmaktaydı.

Köyler dışında şehir merkezinde de , müstakil olarak bağçe içinde yer alan meyve ağaçları vardı. Mesela , şehirin kenar mahallelerinden olan Bağçeler⁹⁶³ , Arap⁹⁶⁴ , Kumbaşı⁹⁶⁵ mahallelerinde meyve ağaçlarını muhtevi bağçeler bulunuyordu. Bağçeler Mahallesi' ndeki meyve ağaçlarını muhtevi yerlerden biri , aynı mahalle sakini berber ustası olan İbrahim bin Mehmed' e aitti.

- 942 Bk. ŞŞS , Nu : 86 , s. 14 ve 16 , vesikalar : 223 , 225 , vesikalar tarihi : 6 , 12 Zilkade 1157.
 943 Aynı defter , s. 6 , vesika : 208 , vesika tarihi : 15 Safer 1157.
 944 Aynı defter , s.17 - 18 , vesika : - (numarası yok) , vesika tarihi : 4 Zilhicce 1157.
 945 Aynı defter , s. 26-27 , vesika : 240 , vesika tarihi : 23 Safer 1158.
 946 Aynı defter , s. 29 , vesika : 245 , vesika tarihi: Cemaziyelevvel sonu 1158.
 947 Aynı defter , s. 43 , vesika : 267 , vesika tarihi : 22 Rebiülevvel 1157.
 948 Aynı defter , aynı yer ve vesika.
 949 Aynı defter , s.51 , vesika : 281 , vesika tarihi : Zilkade başı 1157.
 950 Bk. ŞŞS , Nu : 89 , s. 64 , vesika : 92 , vesika tarihi : 15 Zilhicce 1149.
 951 Aynı defter , aynı yer ve vesika.
 952 Aynı defter , s.74 , vesika : 70 , vesika tarihi : 25 Şevval 1149.
 953 Aynı defter , s. 71-70 , vesika : 77 , vesika tarihi : 14 Zilkade 1149.
 954 Aynı defter , s. 58 - 57 , vesika : 107 , vesika tarihi : 22 Muharrem 1149.
 955 Aynı defter , s. 53-52 , vesika : 117 , vesika tarihi : 12 Rebiülevvel 1150.
 956 Aynı defter , s.49 , vesika : 125 , vesika tarihi : 2 Cemaziyelevvel 1150.
 957 Bk. ŞŞS , Nu : 86 , s. 14 ve 16 , vesika : 223 ve 225 , vesikalar tarihi : 6 , 12 Zilkade 1157.
 958 Aynı defter , s.26-27 , vesika : 240 , vesika tarihi : 23 Safer 1158.
 959 Bk. ŞŞS , Nu : 89 , s.64 , vesika : 92 , vesika tarihi : 15 Zilhicce 1149.
 960 Bk. Aynı defter , s. 74 , vesika : 70 , vesika tarihi : 25 Şevval 1149.
 961 Aynı defter , s.53-52 , vesika : 117 , vesika tarihi : 12 Rebiülevvel 1150.
 962 Aynı defter , s. 58-57 , vesika : 107 , vesika tarihi : 22 Muharrem 1149.
 963 Bk. Aynı defter , s. 49-48 , vesika : 126 , vesika tarihi : 5 Cemaziyelevvel 1150 ; ŞŞS , Nu : 86 , s. 4-5 , vesika : 205 , vesika tarihi : 11 Safer 1157.
 964 Bk. ŞŞS , Nu : 86 , s.9 , vesika : 213 , vesika tarihi : 14 Şevval 1157.
 965 Bk. ŞŞS , Nu : 89 , s. 72-71 , vesika : 76 , vesika tarihi : 25 Zilkade 1149.

Sinop şehir merkezindeki *esnaf grupları da bağçe v.s. diğer tarımlarla iştilgal* ediyordu. Nitekim , gerek Sabunî Ali bin Receb' in meyveyi muhtevi *havluya* ⁹⁶⁶, gerekse berber usta İbrahim bin Mehmed' in oturduğu *Bağçeler Mahallesi'* nde meyveyi muhtevi *bağçeye* ⁹⁶⁷ sahip olmaları , onların bu mekanlar içinde *bağçe tarımı ile meşgul* olduklarına işaret etmektedir.

Şehir merkezinde « *havlu içinde* » , « *havlulu yerlerde* » ve « *müstakil mahallerde* » yer alan bağçeler ile köylerde ev yakınlarında v.s. yerlerde oluşturulan bağçelerde yetiştirilen meyve ağaçlarının cinslerini , tereke kayıtlarından tesbit etmek mümkün olabilmiştir. Ayrıca bazı batılı seyyahların gördüklerini ve izlenimlerini dile getiren kayıtları da , bu hususa ışık tutan diğer önemli malzemeler olmuştur.

Tereke kayıtlarına göre , çeşitli mevkilerde (havlu'da , havlulu yerlerde , ev yakınında ve köylerde) yer alan bağçelerde , *zeytin* , *incir* , *erik* , *ceviz* , *elma* , *kestane* ağaçlarının yetiştirilmekte olduğu anlaşılmaktadır.

Kale içi (Enderun-ı Kal'a) sakinlerinden olup Mehmed Ali-zâde diye bilinen es-Seyyid Mustafa Çelebi ibn es-Seyyid Abdurrahman' ın Lala karyesinde « *incir ile meyve ağaçlarına* » ⁹⁶⁸ , Çeharşenbe nahiyesine tabi Çobanlar köyü sakinlerinden olan Mısırlı - zâde Osman Ağa İbn Mehmed' in aynı köyde « *eşcar ma'a erik bağçesi* » ne ⁹⁶⁹ , Sinop muzafatından Koricak Köyü sakinlerinden Seyyid Osman bin Abdullah' ın sakin olduğu köyünde « *incir ağaçlarına* » ⁹⁷⁰ , Karasu nahiyesine tabi Şahaneköy sakinlerinden olan Ahmed bin Receb bin Hasan' ın aynı köyde « *meyva ağaçları ile zeytin ağaçlarına* » ⁹⁷¹ , *Kaban Mahallesi* sakinlerinden el-Hac Süleyman bin Mahmud bin Abdurrahman' ın « *meyve eşcarı* » ile Cuğay adlı mahalde ve Gerze'de « *zeytin ağaçlarını* » havi *bağçeye* ve Sahil kazasına tabi çiftlikte « *kestanelik* » ile aynı şahsın *ikişer* kutudan *16 aded* « *elma* » , *4 kise* « *zeytin* » ve « *ceviz* » mahsulüne ⁹⁷² sahip olarak zikredilmeri bunu gösterir.

Bu kayıtlarda , *meyve bağçeleri* hakkında çoğu zaman « *meyve bağçesi* » , « *meyve ağaçları* » (eşcar-ı müsmire) , « *eşcar ma'a erik bağçesi* » , « *meyve eşcarı* » , « *eşcar-ı meyve ma'a zeytün* » gibi muhtelif tabirler kullanılıyordu . ⁹⁷³ Bazan da « *bağçe* » tabiriyle bu alanda yapılan tarım açıklanmaya çalışılmış ⁹⁷⁴ , bağçenin niteliği yani içinde yer alan ağaçların cinsi belirtilmemiş , *sebzenin yetiştirilip yetiştirilmediği* ifade olunmamıştı.

Sinop'un, incelemiş olduğumuz dönemde , *meyve üretiminde* bayağı ileri bir seviyede olduğu görülmektedir. Onun bu özelliği , gerek tereke kayıtlarında şahıslara ait olmak üzere mevcudiyeti ve nevi belirtilen *meyve ağaçlarını muhtevi bağçelerin* zikredilmelerinden gerekse sair kaynaklarda *Sinop elmalarının meşhur olduğunun*

966 Bk. SSS , Nu : 86 , s. 33-35 , vesika : 254 , vesika tarihi : 10 Ramazan 1158.

967 Bk. SSS , Nu : 89 , s.49-48 , vesika : 126 , vesika tarihi : 5 Cemaziyelevvel 1150.

968 Bk. SSS , Nu : 86 , s.6 , vesika : 208 , vesika tarihi : 15 Safer 1157.

969 Bk. Aynı defter , s. 29 , vesika : 245 , vesika tarihi : Cemaziyelevvel sonu 1158.

970 Bk. Aynı defter , s. 43 , vesika : 267 , vesika tarihi : 22 Rebitülevvel 1157.

971 Bk. SSS , Nu : 89 , s. 71-70 , vesika : 77 , vesika tarihi : 14 zilkade 1149.

972 Bk. SSS , Nu : 86 , s. 107-104 , vesika : 128 , vesika tarihi : 17 Zilhicce 1158.

973 Bk. ve krş. Dipnot : 922 ve 954 'te belirtilen vesikalar.

974 Bk. ve krş. SSS , Nu : 89 , s. 72-71 , vesika : 76 , vesika tarihi : 25 Zilkade 1149 ; SSS , Nu : 86 , s. 51 , vesika : 281 , vesika tarihi : 1157.

belirtilmesinden anlaşılmaktadır. Ayrıca , Sinop' ta «*elmacı*» olarak adlandırılan esnaftan söz edilmesi de aynı hususu desteklemektedir.

XVIII. yüzyılın ilk yarısında Karadeniz kıyılarını gezmiş bu arada Sinop'u da görmüş ve tanımış olan *Tournerfort* , Sinop' ta yeterince kaliteli bir büyüklüğe sahip olan *zeytin ağaçlarından* söz etmiş ve burada *zeytin üretimine işaret etmek* istemişti. ⁹⁷⁵ Sinop'un daha eski devirleri hakkında bilgi veren Strabon da , *Sinop civarının münbit olduğunu* ve burada *zeytin ağaçlarının varlığını* belirtmişti . ⁹⁷⁶ Gerek bu kayıtlar , gerekse terekelerden elde edilen bilgiler , Sinop' ta *zeytin üretiminin* çok eski devirlerden beri süregeldiğini göstermektedir.

Sinop' ta *meyve üretiminde* en meşhuru *elması* ydı. Öyle ki , bu elma başka mahallerde üretilen elmalara da cins olarak adını vermişti. Yani *Sinop elması* cinsi , başka mahallerde de üretilmişti. Mehmed Aşık'a göre Trabzon' un *armudu* , *üzümü* , *kirazı* , *inciri* , *turuncu* ve *narı* ile *Sinop elmasının* bol ve nefis olduğundan bahsedilmesi , buna bağlı olarak da Sinop' ta yetiştirilen *elma cinsine* işaret olunması bunu göstermektedir . ⁹⁷⁷ Diğer taraftan Sinop elmasının meşhur olduğu, batılı bilim adamlarınca da tesbit olunmuş ve Sinop'un bu özelliği dile getirilmiştir . ⁹⁷⁸ Gilles Veinstein , « *Kanunî Sultan Süleyman devrinde eyaletlerin örgütlenmesi* » başlığı altında yaptığı incelemede , Sinop' taki *elma üretiminin* mevcudiyetine ve bu elmaların *meşhur* olduğuna işaret etmişti . ⁹⁷⁹

Sinop'un etrafındaki arazinin ve burada yapılan tarımın incelediğimiz dönemdeki durumunun sonraki devirlerde de devam ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim Charles Texier , « *Sinop'un etrafları eskisi kadar verimli ve ağaçlandırılmıştır* » demek suretiyle bu hususa işaret etmiştir . ⁹⁸⁰

Sinop ve mülhakatında incelediğimiz dönemde yapılan *bağçe tarımında* ele alınması gereken hususlardan birisi de, şüphesiz *sebze yetiştiriciliği*ydi. Tereke kayıtlarında , sebze üretimine dair *sarımsak* ⁹⁸¹ (*sîr*) ⁹⁸² a tesadüf olunmuştu. Bağçe tarımında , diğer sebzelerin yetiştirilip yetiştirilmediği konusunda . ma'alesef elimizdeki mevcut tereke kayıtlarında teferruatlı bilgiler yoktur. Bununla beraber Sinop ve mülhakatındaki *bağçeler* içinde , *çeşitli sebzelerin* de *sarımsak* gibi yetiştirilmekte olduğunu unutmamak gerekir.

Sinop ve mülhakatında , *bağçe tarımıyla* beraber aynı kategorisi içinde ele alabileceğimiz *bağ tarımının* yapılmasına da şahit olunmaktadır. Sinop' ta yaşayan gayr-i müslimlerin *üzüm şarapları imal etmeleri* ile köylerde *üzüm bağlarının mevcudiyetine tesadüf olunması* bunu gösterir : Mayıs ayında Sinop'a gelerek burada, şehir ile dış mahalle arasına yerleşmiş bulunan *Paşa' nın evinde* misafiren karşılanmış olan ve Sinop'ta *güçlü ve iyi üzüm şarapları satan ve şehrin dışındaki kenar mahallelerden birinde ikamet eden bir Rum'un evinde* konaklamış olduğunu

⁹⁷⁵ Bk. M. Pitton de Tournerfort , *Relation d'un voyage du Levant* , Tome Troisième , A Lyon M.DCCXVII (1717) , s. 50.

⁹⁷⁶ Bk. Besim Darkot , « *Sinop* » mad. , İ. A. , X , s.684.

⁹⁷⁷ Bk. M.C. Şehabettin Tekindağ , « *Trabzon* » mad. , İ. A. , XII , s. 470.

⁹⁷⁸ Bk. J. de Hammer , *Histoire de L'Empire Ottoman ...* , s. 77.

⁹⁷⁹ Bk. Gilles Veinstein , « *L'Empire dans sa Grandeur (XVI e Siècle)* » , *Histoire de L'Empire Ottoman* (sous la direction de Robert Mantran) , Librairie Arthème Foyard , 1989 , s. 213-214.

⁹⁸⁰ Bk. Charles Texier , *Asie Mineure* , Paris 1862 , s. 622.

⁹⁸¹ Bk. SŞS , Nu : 86 , s. 38-39 , vesika : 260 , vesika tarihi : 20 Zilkade 1158.

⁹⁸² Bk. SŞS , Nu : 89 , s. 53-52 , vesika : 117 , vesika tarihi : 12 Rebiülevvel 1150.

belirten Fransız seyyahı *Tournerfort* , Sinop' ta şarap yapılan üzümün *kalın üzüm asmalarında* hiç görünmediğini ifade etmekte , bununla *Sinop' ta ve çevresinde üzüm bağcılığının ve evler civarındaki üzüm asmacılığının* mevcudiyetine işaret etmektedir. ⁹⁸³ Hakikaten Sinop şehir merkezinde olmasa bile Sinop kazası mülhakatından olan çeşitli köylerde , *üzüm bağlarının yetiştirildiğine* tereke kayıtları şahitlik etmektedir.

Mevcut bulunan elimizdeki tereke kayıtlarına göre *Lala , Uzungürgen , Çenki* köyleri ile Çeharşenbe nahiyesine tabi *Çobanlar* köyünde *üzüm bağları* bulunuyordu. Bu bağ sahiplerinden *Lala* karyesinde üzüm bağına sahip olanı Sinop şehir merkezinde *Kalaıçı (Enderun-ı Kal 'a)* 'nde ⁹⁸⁴ , *Uzungürgen'* de üzümbağına sahip olanı *Cami-i kebir Mahallesi'* nde ⁹⁸⁵ , Çenki köyünde üzüm bağına sahip olanı ise *Şeyh Mahallesi'* nde ⁹⁸⁶ oturan muhtelif şahıslardı *Çobanlar* köyündeki bağ ise , aynı köyden bir şahsa aitti . ⁹⁸⁷ Bu duruma göre , demekki üzüm bağları genelde *köylere münhasır kalıyor şehir merkezinde bağ pek bulunmuyordu*. Nitekim , şarap satan bir Rum'un evinde misafiren kalan *Tournerfort* da , Sinop şehir merkezinde burada yapılan iyi ve güçlü şarapların malzemesi olan üzümün , *asmalarında görünmediğine* işaret etmişti . ⁹⁸⁸

Sinop halkı , *bağ ve bağçe tarımı* ile uğraşırken , *bağ ve bağçe arazisini* işleyebilecek *çeşitli alet ve edevattan faydalanma* yoluna gitmişti. Tereke kayıtlarında görülen şu aletlerden onların istifade ettiği düşünülebilir. « *Bel* » ⁹⁸⁹ yahut « *beyl* » ⁹⁹⁰ , « *kürelî* » ⁹⁹¹ (?) yahut « *küreçe* » ⁹⁹² (?) ve « *kürebi* » ⁹⁹³ (?) , « *kazma* » ⁹⁹⁴ , « *balta* » ⁹⁹⁵ , « *nacak* » ⁹⁹⁶ , « *keser* » ⁹⁹⁷ bunlardandı. Ayrıca, niteliği mevcut kayıtlardan anlaşılamayan ve *küçük balta* ile beraber zikredilen « *dergün* » ⁹⁹⁸ (?)e de tesadüf olunmaktaydı. Bu zikredilen alet ve edevattan çoğu ,

983 Bk. M. Pitton de Tournerfort , Aynı eser , s. 50.

984 Bk. SŞS , Nu : 86 , s.6 , vesika : 208 , vesika tarihi : 11 Safer 1157.

985 Bk. Aynı defter , s. 46 , vesika : 274 , vesika tarihi : 13 Cemaziyelevvel 1159.

986 Bk. SŞS , Nu : 89 , s. 58-57 , vesika : 107 , vesika tarihi : 22 Muharrem 1150.

987 Bk. SŞS , Nu : 86 , s. 29 , vesika : 245 , vesika tarihi : Cemaziyelevvel sonu 1158.

988 Bk. M. Pitton de Tournerft , Aynı eser , aynı yer .

989 Bk. SŞS , Nu : 86 , s. 14 ve 16 , vesikalar : 223 ve 225 , vesikalar tarihi : 6 , 12 Zilkade 1157.

990 Bk. SŞS , Nu : 89 , s.58-57 , vesika : 107 , vesika tarihi : 22 Muharrem.

991 Bk. SŞS , Nu : 86 , s.14 , 43 , vesikalar : 223 , 267 , vesikalar tarihi : 6 Zilkade , 22 Rebiülevvel 1157 .

992 Bk. SŞS , Nu : 89 , s.58-57 , vesika : 107 , vesika tarihi : 22 Muharrem.

993 Aynı defter , s. 64 , vesika : 92 , vesika tarihi : 15 Zilhicce 1149 ; SŞS , Nu : 86 . s. 16 , vesika : 225 , vesika tarihi : 6 Zilkade 1157.

994 Bk. SŞS , Nu : 89 , s. 58-57 , 64 , vesikalar : 107 , 92 , vesikalar tarihi : 22 Muharrem 1150 , 15 Zilhicce 1149 ; SŞS , Nu : 86 , s. 4-5 , 14 , 43 , vesikalar : 205 , 223 , 267 , vesikalar tarihi : 11 Safer , 6 Zilkade , 22 Rebiülevvel 1157.

995 Bk. SŞS , Nu : 89 , s. 56 , 58 - 57 , 64 , 68 , 71 - 70 , 74 , vesikalar : 110 , 107 , 92 , 83 , 77 , 70 , vesikalar tarihi : 13 Safer , 22 Muharrem 1150 , 15 Zilhicce , Zilkadenin son günü , 14 Zilkade , 25 Şevval 1149 ; SŞS , Nu : 86 , s. 16 , 26 - 27 , 29 , 46 , vesikalar : 225 , 240 , 247 , 274 , vesikalar tarihi : 6 Zilkade 1157 , 23 Safer , Cemaziyelevvel sonu 1158 , 13 Cemaziyelevvel 1159.

996 Bk. SŞS , Nu : 89 , s. 71 - 70 , vesika : 77 , vesika tarihi : 14 Zilkade 1149.

997 Bk. Aynı defter , s. 67 , vesika : 85 , vesika tarihi : 28 Zilkade 1149.

998 Bk. SŞS , Nu : 86 , s. 46 , vesika : 274 , vesika tarihi : 13 Cemaziyelevvel 1159.

bugün bile tarım sektöründe özellikle Anadolu köylerinde kullanılmaya devam edilmektedir.

Bağ tarımı neticesinde , elde edilen ürünlerden olan üzümün işlenmesiyle , şarap imal edildiği gibi pekmez de yapılmaktaydı. Halk yapımı gerçekleştirilen pekmezlerin muhafazası için «pekmez tabesi »⁹⁹⁹ kullanılıyordu.

Sinop halkı , gerek tarla tarımı gerekse bağ ve bağçe tarımı neticesinde elde ettiği ürünlerin pazarlanmasında ve esnaf grublarıyla yaptığı alışverişlerde , bir kısım ölçü aletlerini esas almıştı. Bu aletler arasında kantarın¹⁰⁰⁰ mühim bir yeri vardı. Terazi¹⁰⁰¹ de aynı derecede mühimdi "Terazi" nin kullanımı dirhemler¹⁰⁰² ile oluyordu. Terazi ile kullanılan ölçü birim aletleri okka ve dihem di .¹⁰⁰³

Terazinin bakırdan (nuhasdan) yapıldığına dair tereke kayıtlarında işaretler vardı .¹⁰⁰⁴ Kantarın , şenik ve kantariyye ile birlikte kullanıldığı anlaşılıyor.

Bir kayıta, tereke sahibinin mal varlığı açıklanırken, «kantar ma'a şenik ve kantariyye »¹⁰⁰⁵ denmektedir ki bu , kantarın şenik ve kantariyye ile beraber kullanıldığına işaret eder. Zira , terazi de « terazi ma'a okka ve dirhem »¹⁰⁰⁶ şeklinde zikredilmekte , okka ve dirhemle beraber kullanıldığına işaret edilmek istenmektedir. Bu ölçü aletlerinden kantarın büyük (kebir)¹⁰⁰⁷ ve küçük (sağır)¹⁰⁰⁸ olanları vardı.

2- Hayvancılık

Sinop şehir merkezi ve mülhakatı kaza , nahiye ve köyleri halkının geçim tipi arasında tarla , bağ ve bağçe tarımı ile ticarettten başka , hayvancılık da bulunuyordu. Burada yetiştirilen hayvan cinslerinin etinden , sütünden ve gücünden faydalanmaya devam ediliyordu.

⁹⁹⁹ Bk. Aynı defter , s. 43 , 107-104 , vesika : 267 , 128 , vesika tarihi : 22 Rebiülevvel 1157 , 17 Zilhicce 1158.

¹⁰⁰⁰ Bk. ŞŞS , Nu : 89 , s. 58-57 , vesika : 107 , vesika tarihi : 22 Muharrem 1150 ; ŞŞS , Nu : 86 , s. 6 , vesika : 208 , vesika tarihi : 15 Safer 1157.

¹⁰⁰¹ Bk. ŞŞS , Nu : 86 , s. 6 , vesika : 208 , vesika tarihi : 15 Safer 1157.

¹⁰⁰² Aynı defter , s. 17-18 , vesika : - (numarası yok) , vesika tarihi : 4 Zilhicce 1157.

¹⁰⁰³ Bk. Aynı defter , s. 23- 24 , vesika : 235 , vesika tarihi : 8 Muharrem 1158.

¹⁰⁰⁴ Bk. ve krş. Dİpnot : 983 ve 985 'te belirtilen vesikalalar.

¹⁰⁰⁵ Bk. Aynı defter , s. 23- 24 , vesika : 235 , vesika tarihi : 8 Muharrem 1158.

¹⁰⁰⁶ Bk. Aynı defter , aynı yer ve vesika

¹⁰⁰⁷ Bk. ŞŞS , Nu : 86 , s. 29 , vesika : 245 , vesika tarihi : Cemaziyevvel sonu 1158.

¹⁰⁰⁸ Bk. ŞŞS , Nu : 89 , s. 56 , vesika : 110 , vesika tarihi : 13 Safer 1150 , ŞŞS , Nu : 86 , s. 17-18 , 26 - 27 , 35-36 , vesika : - (numarası yok) , 240 , 256 , vesikalalar tarihi : 4 Zilhicce 1157 , 23 Safer 1158 , Ramazan'ın ilk günü 1158 .

Kasaplarda satılan *sığır (bakar)* , *koyun (ğanem)* , *keçi (ma'z)* etleri ¹⁰⁰⁹ bu hayvanların etinden , tereke sahipleri arasında «*süt tabesi*» sahiplerine rastlanması ve bu eşyanın halk tarafından kullanılıyor olması ¹⁰¹⁰ sütünden , yine terekelerde «*peynir ve kaşkul*» ¹⁰¹¹ ile «*yumurta (katv ile beraber)* » ¹⁰¹² kayıtlarının bulunması hayvanların ürünlerinden istifade edildiğine işaret etmektedir.

Sinop ve mülhakatında yetiştirilen hayvanların *birçok cinsi* bulunmaktaydı. Bunları, bugünkü anlamda , *büyükbaş hayvanlar* ile *küçükbaş hayvanlar* olarak gruplamak mümkündür. Ayrıca , Sinop halkının faydalandığı *deniz ürünleri* olan *balıkları* da bu kategoride ele almak uygun düşmektedir.

a) Büyükbaş Hayvanlar

Sinop ve mülhakatında yetiştirilen büyükbaş hayvanları , istifade yönünden etinden , sütünden vs. ürünlerinden faydalanılanlar ile gücünden faydalanılan hayvanlar olmak üzere *iki ayrı başlık altında* inceleyebildiğimiz gibi , *tek tırnaklı hayvanlar çift tırnaklı hayvanlar* olarak da gruplara ayırıp incelemek mümkündür. Biz, bunun birinci tasnifiyle incelememize devam etmek istiyoruz.

1.1. Ürünlerinden İstifade Olunan Hayvanlar :

Bunlar arasında *sığır* ve *camus* cinsleri dikkati çekmektedir. Tereke kayıtlarında zikrini gördüğümüz bu hayvanlar *kara sığır ineği* , *dügesi* , *düğe malağı* (veya *malak dügesi*) , *tanası* , *tayı* (?) ile *kara sığır öküzü* (veya *sığır öküzü*) , *sığır tosunu* sığır cinsinden , ¹⁰¹³ *camus* ile *camus ineği* , *camus malağı* , *camus ineği fer'i* de camus cinsinden ¹⁰¹⁴ olanlardı.

¹⁰⁰⁹ Bk. ve krş. SSS , Nu : 89 , s. 1 , 1 , 1 , 79 , vesikalar = - , - , - , - (numaraları yok) , vesikalar tarihi : 24 Şevval 1149 , 21 Safer , 11 Şaban 1150 , tarihsiz ; SSS , Nu , s. 87 , vesika : - (numarası yok) , vesika tarihi : 13 Rebiülahir 1159.

¹⁰¹⁰ SSS , Nu : 89 , s. 49-48 , 53-52 , 58-57 , 71-70 , vesikalar : 126 , 117 , 107 , 77 , vesikalar tarihi : 5 Cemaziyelevvel , 12 Rebiülevvel , 22 Muharrem , 1150 , 14 Zilkade 1149 ; SSS , Nu : 86 , s. 6 , vesika : 208 , vesikalar tarihi : 15 Safer 1157.

¹⁰¹¹ SSS , Nu : 86 , s. 38-39 , vesika : 260 , vesika tarihi : 20 Zilkade 1158.

¹⁰¹² Aynı defter , aynı yer ve vesika.

¹⁰¹³ Bk. ve krş. SSS , Nu : 89 , s. 49-48 , 53-52 , 58 - 57 , 67 - 66 , 71-70 , 64 , vesikalar : 126 , 117 , 107 , 86 , 77 , 92 , vesikalar tarihi : 5 Cemaziyelevvel , 12 Rebiülevvel , 22 Muharrem 1150 , Zilhicce'nin ilk günü , 14 Zilkade , 15 Zilhicce 1149 ; SSS , Nu : 86 , s. 46 , 43 , 33-35 , 29 , 20 , 17-18 , 4-5 , 14 ve 16 , vesikalar : 274 , 267 , 254 , 245 , 228 , - (numarası yok) , 208 , 205 , 223 ve 225 , vesikalar tarihi : 13 Cemaziyelevvel 1159 , 10 Ramazan , 10 Ramazan , Cemaziyelevvel sonu 1158 , 15 Zilhicce , 4 Zilhicce , 11 Safer , 11 Safer , 6 Zilkade , 6 Zilkade 1157.

¹⁰¹⁴ Bk. ve krş. SSS , Nu : 89 , s. 53-52 , 67-66 , 71-70 , 64 , vesikalar : 117 , 86 , 77 , 92 , vesikalar tarihi : 12 Rebiülevvel , Zilhicce'nin ilk günü , 14 Zilkade , 15 Zilhicce 1149 ; SSS , Nu : 86 , s. 33-35 . 29 , 23-

yerleşmiş bulunan Ahmed bin Receb bin Hasan ¹⁰²³ ile Mısıfî-zâde diye bilenen Osman Ağa İbn Mehmed ¹⁰²⁴ ve Seyyid Osman bin Abdullah ¹⁰²⁵ da *köylerde oturan hayvan sahipleri* ndendi.

Hayvan sahipleri arasında , hayvan cinslerinden sadece bir binek hayvanına sahip olanları vardı ki bunlar , *şehir merkezinde oturan şahıslar* olarak görünmektedir. Haleb-zâde Receb bin Hüseyin Ağa ¹⁰²⁶ ile Nerlef-zâde demekle bilinen el-Hac Mehmed bin Receb Çelebi ¹⁰²⁷ "*Sinop kal'ası*" nda sakin olup sadece *barkir* (beygir , at) ve *kısrak sahibi* olan kimselerdi.

Şehirde oturanların çoğunun , *köylerde ve şehir merkezinde* çeşitli cinslerde birçok hayvanları vardı. Şehirde oturupta *esnaflıkla uğraşan ve işyeri sahibi olan meslek erbabı* da, beslenmesini ve geçim şartlarını iyileştirmek maksadıyla , *ticaret ve tarımla birlikte , hayvancılıkla meşgul* oluyordu. Daha önce ikamet ettiği mahallede bağçe tarımı da yaptığını gördüğümüz Sinop kalesi haricindeki *Bağçeler Mahallesi* sakini Berber Usta İbrahim Bin Mehmed aynı zamanda *kara sığır ineklere ve düğesine* sahip bulunmaktaydı. ¹⁰²⁸ İşyeri sahipleri arasında kendisinden bahsettiğimiz *Ulubeg Mahallesi* sakini Sabunî Ali bin Receb, kendisine ait ve başkalarıyla ortak olmak üzere *öküz , inek , malak düğesi ve tana* ya sahipti. ¹⁰²⁹ Bu da göstermektedir ki , *esnaf ile işyeri sahipleri* , aynı zamanda hayvan cinsinden mal varlığına sahip oluyor ve bunun üretimiyle meşgul olabiliyorlardı.

Tarla , bağ ve bağçe tarımında görüldüğü gibi , *şehirde oturanların köylerde hayvancılıkla iştilal ettiklerine* de şahit olunmaktadır. *Arasta Mahallesi* sakini Mustafa bin Hasan Dede' nin Küçekli köyünde ¹⁰³⁰ , *Şeyh Mahallesi* sakini Çakmaköğlü Hasan Beşe' nin ise Çenki köyünde ve şehir merkezinde hayvanları vardı . ¹⁰³¹

Bunların dışında , şehir merkezinde oturup da yine *şehirde hayvancılıkla iştilal eden* kimseler vardı. *Arslan Mahallesi* sakini Mustafa Çelebi ibn Mehmed Çelebi aynı yerde *kara sığır ineği ve camus ineklerine* ¹⁰³² , "*Sinop kalesi*" sakini Haleb-zâde Receb bin Hüseyin Ağa da *barkir (beygir , at) e* ¹⁰³³ sahipti . ¹⁰³⁴

Hayvancılıkla geçim şartlarını ve beslenmesini iyileştirmeye çalışan insan grupları arasında , *hayvan ortaklıklarına sahip kimselerin bulunduğuna* da şahit olunmaktadır. Mesela Süleyman Beşe ibn Mehmed , sahip olduğu hayvanlara başka kimselerle ortak olarak tasarruf etmekteydi. ¹⁰³⁵ İşyeri sahibi ve meslek sahibi olan Sabunî

1023 Bk. SSS , Nu : 89 , s. 71-70 , vesika : 77 , vesika tarihi : 14 Zilkade 1149.

1024 Bk. SSS , Nu : 86 , s. 29 , vesika : 245 , vesika tarihi : Cemaziyelevvel son günü 1158.

1025 Aynı defter , s. 43 , vesika : 267 , vesika tarihi : 10 Ramazan 1158.

1026 Bk. SSS , Nu : 89 , s. 68 , vesika : 83 , vesika tarihi : Zilkade'nin son günü 1149.

1027 Bk. SSS , Nu : 86 , s.28 , vesika : 243 , vesika tarihi : 12 Rebiülahir 1158.

1028 Bk. SSS , Nu : 89 , s. 49-48 , vesika : 126 , vesika tarihi : 5 Cemaziyelevvel 1150 .

1029 Bk. SSS , Nu : 86 , s. 33-35 , vesika : 254 , vesika tarihi : 10 Ramazan 1158 .

1030 Bk. SSS , Nu : 89 , s. 53-52 , vesika : 117 , vesika tarihi : 12 Rebiülevvel 1150.

1031 Bk. Aynı defter , s. 58-57 , vesika : 107 , vesika tarihi : 22 Muharrem 1150.

1032 Bk. Aynı defter , s.67 - 66 , vesika : 86 , vesika tarihi : Zilhicce'nin ilk günü 1149.

1033 Bk. Aynı defter , s. 68 , vesika : 83 , vesika tarihi : Zilkade'nin son günü 1149.

1034 Sinop şehir merkezinde oturup ta burada ve köylerde hayvancılıkla uğraşan diğer kimseler hakkında ayrıca bk. SSS , Nu : 89 , s. 64 , vesika : 92 , vesika tarihi : 15 Zilhicce 1149 ; SSS , Nu : 86 , s. 46 , vesika : 274 , vesika tarihi : 13 Cemaziyelevvel 1159 .

1035 Bk. SSS , Nu : 86 , s.17-18 , vesika : - (numarası yok) , vesika tarihi : 4 Zilhicce 1157.

Ali bin Receb de bir kısım hayvanlara , başkalarıyla ortak olarak sahipti .¹⁰³⁶ Şahsı adına hayvanları tasarruf eden mal sahipleri görünüşe göre büyük bir yekün tutuyordu.

Yukarıda *iki grupta topladığımız hayvanların ,bakımı için yöre halkı , samanbane* ¹⁰³⁷ ve *tam* ¹⁰³⁸ denilen yerler inşa etmişlerdi. Bu ikincisinin "öküz tamı" ¹⁰³⁹ adıyla anılan cinsi vardı.

Adları geçen hayvan bakım ve muhafaza yerleri , elimizdeki tereke kayıtlarına göre , *genelde köylerde* görülüyordu . ¹⁰⁴⁰ Şehirde oturanların köylerde bulunan mal ve mülkleri arasında , hayvanların barındığı bu yerlerin varlığı dikkat çekmektedir . ¹⁰⁴¹ Tereke kayıtlarına göre , şehir merkezinde de hayvancılık uğraşısına sahip olunmasına rağmen , köylerdeki kadar burada *samanbane* ve *tam* lara pek rastlanmamaktadır. Ancak vermiş olduğumuz örneklerden de anlaşılacağı üzere , şehirde yapılan hayvancılık göz önünde bulundurulacak olursa , buradâ da hayvanlar için *beslenme ve barınma yerlerinin inşa olunmuş bulunmasını* tabii karşılamak gerekir. Bu durumda , şehirde oturupta köylerde tarım ve hayvancılıkla geçim şartlarını iyileştirmeye çalışan ve *ikamet ettiği şehirin bir mahallesinde canlı mallara (hayvanlara) sahip olan kişi* , şehirdeki hayvanlarını da , şehir merkezinde kurduğu "samanbane" ve "tam" binalarında muhafaza ediyor , onların bakımını gerçekleştiriyordu.

Sinop' ta hayvan bakımı ile ilgili olarak zikretmemiz gereken bir husus daha vardı ki , bu da , burada hayvan sağlığı ile ilgili *esnaf grubunun mevcudiyeti* ydi. Bu esnaf grubu , *nalbantlar* dı. Nalbant esnafı , hayvanların ayaklarına nalları yerleştirirken , belli oranda *ücret* alıyordu. Bu ücret , narh sistemi dahilinde olup , bu sistemin getirdiği karara göre tayin ediliyordu. 11 Muharrem 1160 senesinde « *kayar* » için 20 meblağ , « *bir geyim nal* » için de 40 meblağ tayin olunmuştu . ¹⁰⁴²

Gücünden istifade olunan bazı hayvanlar binek hayvanı olarak da kullanıma tabi tutuluyordu. Bu sebeple , *binek hayvanı olarak kullanılan hayvanlar için bir kısım eşyalar* kullanılmaktaydı. Bu eşyalar , şehir merkezinde bulunan işyerlerinde imal ediliyordu. *Semerci dükkanı* ve *işyerleri* bunlardandı. Bu hayvanlardan istifade edilirken « *semer* » ¹⁰⁴³ , « *eğer* » ¹⁰⁴⁴ , « *eğer haşesi* » ¹⁰⁴⁵ , « *palan* » ¹⁰⁴⁶ gibi eşya

¹⁰³⁶ Aynı defter , s. 33-35 , vesika : 254 , vesika tarihi : 10 Ramazan 1158.

¹⁰³⁷ Bk. SŞS , Nu : 89 , s. 53-52 , 58-57 , 67-66 , 71-70 , 64 , vesikalar : 117 , 107 , 86 , 77 , 92 , 274 , vesikalar tarihi : 12 Rebiülevvel , 22 Muharrem 1150 , Zilhicce'nin ilk günü , 14 Zilkade , 15 Zilhicce 1149 ; SŞS , Nu : 86 , s. 46 , 43 , 29 , 4-5 , 14 ve 16 , vesikalar : 274 , 267 , 245 , 205 , 223 ve 225 vesikalar tarihi : 13 Cemaziyevvel 1159 , 10 Ramazan , Cemaziyevvel sonu 1158 , 11 Safer , 6 Zilkade ve 12 Zilkade 1157.

¹⁰³⁸ Bk. SŞS , Nu : 89 , s. 64 , vesika : 92 , vesika tarihi : 15 Zilhicce 1149 ; SŞS , Nu : 86 , s. 4-5 , vesika : 205 , vesika tarihi : 11 Safer 1157 .

¹⁰³⁹ Bk. SŞS , Nu : 89 , s. 58-57 , vesika : 107 , vesika tarihi : 22 Muharrem 1150 ; SŞS , Nu : 86 , s. 43 , vesika : 267 , vesika tarihi : 10 Ramazan 1158.

¹⁰⁴⁰ Bk. ve krş. Dipnot : 1037 , 1038 ve 1039 ' da belirtilen vesikalar.

¹⁰⁴¹ Bk. Aynı yer ve vesikalar.

¹⁰⁴² Bk. SŞS , Nu : 86 , s. 191 , vesika : 2 , vesika tarihi : 11 Muharrem 1160 .

¹⁰⁴³ Bk. SŞS , Nu : 89 , s. 68 , 58-57 , vesikalar : 83 , 107 , vesikalar tarihi : Zilkade'nin son günü , 22 Muharrem 1150 ; SŞS , Nu : 86 , 4-5 , 6 , vesikalar : 205 , 208 , vesikalar tarihi : 11 Safer , 15 safer 1157.

¹⁰⁴⁴ Bk. SŞS , Nu : 89 , s. 71-70 , 58-57 , vesikalar : 77 , 107 , vesikalar tarihi : 14 Zilkade 1149 , 22 Muharrem 1150 ; SŞS , Nu : 86 , s. 6 , 11 , 23-24 , 29 , 33-35 , 37-38 , 45-46 , vesikalar : 208 , 216 , 235 , 245 , 254 , 259 , 272 , vesikalar tarihi : 15 safer , 25 Cemaziyevvel 1157 , 8 Muharrem , Cemaziyevvel sonu , 10 Ramazan , 15 Zilkade 1158 , Rebiülahir sonu 1159.

yahut aletler kullanılmaktaydı. Bu eşyalar , sadece *tereke kayıtlarından tesbit edebildiklerimiz* kadardı.

b) Küçükbaş Hayvanlar

Elimizdeki mevcut *tereke kayıtlarında* , küçükbaş hayvanlardan *koyun ve keçi* sahibi olarak zikredilen mal sahiplerine rastlamadık. Bu kayıtlara bakarak Sinop mülhakatında koyun ve keçi yetiştiriciliğinin pek yaygın olmadığı belki söylenebilirse de , bu tür hayvanların ve hayvancılığın olmadığını söylemek pek doğru olmasa gerektir. Tereke kayıtlarında , "*büyükbaş hayvanlar*" başlığı altında topladığımız ve saydığımız hayvan cinslerinden söz edilirken *koyun ve keçilerden* bahsedilmemesi dikkat çekmektedir .¹⁰⁴⁷ Ancak Sinop'taki *kasap esnafında sığır etiyle* beraber *koyun ve keçi* etinin satılması , bu küçükbaş hayvan cinslerinin Sinop ve mülhakatında yetiştirildiğine işaret eden mühim bir delildir.¹⁰⁴⁸ Koyun ve keçi etleri , halk nazarında sığır etine nisbeten en yük kıymeti haizdi .¹⁰⁴⁹

Tereke kayıtlarında , *yumurtanın* , varisler arasında paylaşılacak mallar arasında zikredilmesi , Sinop'ta diğer hayvanlar gibi *tavuk ve tavuk cinsinden* hayvanların yetiştirilmekte olduğunu göstermektedir .¹⁰⁵⁰

Sinop'ta mevcut hayvancılık içinde , *arıcılık* da dikkati çekmektedir. Bir tereke sahibinin bıraktığı eşya ve mallar arasında *kovan balı* nın zikredilmesi¹⁰⁵¹ , Sinop ve mülhakatında *arıcılığın* da mevcut olduğuna işaret edebilir. Sinop ve mülhakatındaki bağ ve bağçeciliğın ve Sinop ormanlarının durumu göz önüne alınca, incelediğimiz dönemde *arıcılığın* yapılması için *uygun ortamın bulunduğu* ifade olunabilir.

-
- 1045 Bk. SŞS , Nu : 86 , s. 45-46 , vesika : 272 , vesika tarihi : Rebiülahir sonu 1159.
 1046 Bk. SŞS , Nu : 89 , s. 58-57 , vesikalar : 107 , vesika tarihi : 22 Muharem 1150 .
 1047 Bk. Dipnot :1009 - 1041 ' de belirtilen vesikalar.
 1048 Bk. Dipnot : 1009 ' da belirtilen vesikalar.
 1049 Bu hususta « fiyat tesbitleri » bahsine bakınız.
 1050 Bk.SŞS, Nu: 86 , s. 38-39 , vesika: 260 , vesika tarihi: 20 Zilkade 1158.
 1051 Bk. SŞS , Nu: 89 , s. 64 , vesika : 92 , vesika tarihi : 215 Zilhicce 1149.

c) Balıkçılık

Sinop ve mülhakatı olan yerler insanı , kurmuş oldukları « *samanhane* » ve « *tam* » larında barındırdığı *emek ve masraf gerektiren* hayvancılığıyla beraber , deniz ürünlerinden olan balıklardan da beslenme ihtiyaçlarını karşılıyordu. Bu bakımdan incelediğimiz dönemde balıkçılığın mevcut olduğu söylenebilir. Ancak, bunun Sinop insanının , geçim şartları içinde malî bakımdan derecesini tesbit etmek çok güçtür.

Sinop, diğer özelliklerinin yanında , sahillerindeki *balık bolluğuyla* da dikkat ve ilgiyi çekmişti .¹⁰⁵² Mesela, Sinop'un *ton balıkları* meşhurdu. Trabzon'un altı çeşit balığı da , Sinop'un *ton balıklarından* daha az meşhur değildi .¹⁰⁵³

Sinop'ta *palamut balığı* avcılığı da söz konusuydu. *Palamut balığı avcılığı* , eski Sinop'un zenginliklerindendi. Ancak Palamut balığı avcılığı , XIX. yüzyılın ikinci yarısında Sinop'ta eski önemini yitirmiş ve bu zenginlik , tamamıyla *Boğaz'* da toplanmıştı.¹⁰⁵⁴

1052 Sinop yöresinin madenler bakımından zenginliği , balıklarıyla beraber, dikkati çekiyordu . (Şerafettin Turan , *Türkiye - İtalya İlişkileri - I* , s. 48.)

1053 J. de Hammer , *Histoire de L'Empire Ottoman* , s. 77.

1054 Charles Texier , *Asie Mineure* , s. 622 .

SONUÇ

Çok eski devirlerden beri *muazzam bir belde ve iskele* olma özelliğini koruyabilen Sinop, incelediğimiz dönemde de , aynı önemini korumuştur. XVIII. yüzyılın ilk yarısında o, Anadolu eyaletinde Kastamonu sancağına bağlı bir *kaza ve kadılık* tı. Kendi iç teşkilatlanmasında ise , belirgin bir şekilde *iki türlü bir idari yapılanma* gösteriyordu. Bunlardan ilki , kaza merkezi olan *Sinop şehri etrafında toplanan nahiye ve köylerden müteşekkil bir teşkilatlanma*ydı. Bu teşkilatlanmada *merkez kaza ile buna tabi altı [6] nahiye* bulunuyordu. İkincisinde ise , yine Sinop şehrinin kaza merkezini oluşturduğu , *merkez kaza ile bu kazaya bağlı olmak üzere diğer iki kaza ve onların köyleri* söz konusuydu. Ancak böyle bir teşkilatlanma , *malî konulara özellikle vergi tarhına münhasır kalmıştı*. Halbuki birincisinde , *Sinop Mahkemesi' nin odak noktasını teşkil ettiği* bir teşkilatlanma bahis mevzuu idi. O , *Osmanlı idare sistemi içinde* , idarî teşkilatlanma biçimini temsil eden *bir kısım tabirlere maruz kalmıştı*. *Sancak* , *kaza* ve *nahiye* bunlardandı. Hakkında kullanılan *sancak* tabiri , bazı *vakıf konularından sadece bir kaçına münhasır* idi. *Kaza* tabiri ise, hem *Mahkeme' nin odak noktasını teşkil ettiği bir idarî teşkilatlanmayı* , hem de *tekalif vergilerine münhasır kalmış malî teşkilatlanmayı* temsil eder mahiyette kullanılmıştı. Bu ikinci teşkilatlanma tarzı içinde yer almış bulunan *köylerden bazıları* , Osmanlı' nın daha önceki devirlerine kıyasla , *gittikçe harap ve boş bir duruma gelmiş* bulunuyorlardı. Bu sebeple *vergi hanelerinde zamanla azaltmaların yapılması zaruret halini almıştı*. *Nahiye* tabiri de , *timar konularına münhasır olarak* kullanılmış bulunuyordu. İşte *Sinop' un kendi bünyesinde teşkilatlanması* , idarî coğrafyası hakkında kullanılan *bu üç farklı deyimle belirtilmek isteniyor ve muhtelif yönetim biçimleriyle temsil ediliyordu*.

Yarımada üzerinde kurulması , mahalleler içinde yer alan *bahçeli havluları* , *fevkanî ve tahtanî evleri* , *surlar içinde ve dışındaki iki ayrı meskun mahalli* , *hanları* , *hamamları* , *çarşıları* , *pazar yerleri* , *çarşılar içinde ve muhtelif mahallerde yer alan dükkanları* , devlete ve şahıslara ait olmak üzere *birçok insanın da çalışanlar olarak istihdam edildiği işyerleri* v.s. bina ve mekanlar hep , *Sinop' un şehir olarak görünümüne zenginlik kazandırıyor*du. *Kale içinde ve kale dışında meskun bulunan halkı* , Sinop'un bu zengin görünümünün *en canlı ve etkin yaratıcısı* ydı.

Sinop , ekonomik açıdan , Osmanlı Devleti bünyesinde üzerine düşen yükümlülüğünü yerine getirmeye çalışmıştı : Eskiden beri *gelenek halinde tahsil edilegelen vergilerin dışında* , sonradan ihdas edilip *salma olarak nitelendirilen aynı zamanda tekalif vergileri olarak anılan ve «vergi hanesi» başına göre alınan malî mükellefiyetlerini ödemeye gayret göstermişti*. Onun bu gayreti , Osmanlı merkez Hazinesi' nin *kaynağının kurumamasına* yönelikti. Ancak belirtilen mükellefiyetler, bunlara *muhatap olanların özellikle esas köylünün* , ekonomik refah seviyesinde *bir kısım sorunları da birlikte getirmiş* bulunuyordu. Bir kısım köylerin *harap ve boş duruma gelmesi* , *vergi konusunda şikayetlerin bulunması* , bunun *en çarpıcı ve belirgin örnekleriydi*. Bütün bu sorunların gerçek nedenini , tek bir hadiseye bağlamak imkansızdı. Bir kısım *görevlilerin istismarlar* , merkezî yönetimin iyi niyetli görünmesine rağmen *iktidarsızlığı* , geliştirilen *yeni yöntemlerin kontrolsüzlüğü* ve

yetersiz olması sorunların başlıca kaynakları olarak gözükiyordu. Devletin malî durumuna bağılı olarak bunalımlarına çözüm getirmek kastıyla halktan yaptığı yeni talepler , bu sorunların arka planında kalan kaynaklarıydı.

Gemicilik ve gemi inşası faaliyetleri , Sinop'un en çarpıcı özelliklerinden bir diğeri idi. Buradaki gemicilik , Osmanlı Devleti' nin ve Türkiye' nin hatta Karadeniz'in diğeri kıyılarıyla birleşen ülkelerin ekonomik hayatının özellikle ticaretinin can damarlarındaki kana diğeri Karadeniz iskeleleriyle birlikte aktivite kazandırıyor. Gemicilik sayesinde , insan ve mal nakli gerçekleştiriliyor , iskele ve şehirler arasında ulaşım sağlanıyordu.

Sinop , gemiciliğı vasıtasıyla , pek tabii olarak hem Karadeniz'in Anadolu yakasındaki kıyı şehir ve iskelelerle hem de Kırım ve Rumeli yakasındaki ve sair mahallerdeki şehir ve iskelelerle irtibat kurarak , Anadolu içlerinden gelen ticaret malları için bu mahallerde pazarlar bulunmasını sağlıyordu. Bu faaliyette , gemicinin geçim kaynağını oluşturan önemli bir zümre tüccarlar , belli bir yere sahipti. Onlar , Anadolu' dan Sinop iskelesi vasıtasıyla Rumeli , Kırım yakası ve sair Karadeniz iskele ve şehirlerine gemiciler aracılığı ve taşımacılığıyla mallarını sevk ediyorlar , karşılığında mukabil ticaret eşya ve malını alarak aynı yolla Sinop iskelesine gelip burada malları karadan denize çıkardıktan sonra Anadolu içlerine kervanlar vasıtasıyla sevk ediyorlardı. Tüccar , bu ekonomik faaliyetiyle , Sinop' taki gemicilerin ve Anadolu tarafından gelen kervanların mal nakil bedellerini ödüyor böylece onların geçim şartlarını hazırlamakta vasıta rolü oynuyordu.

Sinop' un ticareti dört farklı şekilde tezahür ediyordu. Bunlardan birincisi , gerek iç gerek dış ticaret malları için bir pazar mahalli rolünü üstlenmesiydi. Onun tabii ve korunaklı bir limana sahip olması , dış ticaret için bir pazar olma özelliğini artıran önemli bir amildi. O, Anadolu içlerinden gelen yolları da bu sayede kendisine bağılıyor , tüccarın buraya gelmesini bir nevi zorluyordu. Bu sebeple o , ticaret konusunda ikinci özelliğı olan transit vazifesini de üstlenmiş bulunuyordu. Karadeniz tarafından gelen mallar burada karaya çıkarılıp Anadolu içlerine , Anadolu içlerinden çeşitli mahallerden gelen mallar da burada gemilere yüklenerek Sinop iskelesi vasıtasıyla Karadeniz'in muhtelif mahallerine sevk olunuyordu. Bu ikinci özelliğıyle o , mukataa sistemi şeklinde işleme tabi tutulan gümrüğü ve gümrükte çalışanları vasıtasıyla , iki yönlü olarak sevkolunan ticaret malları üzerinden vergi tahsil edilip merkezî Hazine' nin ve bir kısım yöresel işlerin nakit girdi ve çıktılarının kaynağını hazırlamış oluyordu. Ancak Osmanlı Devleti' nin ticareti ve malî kaynakları konusunda Sinop'un gösterdiği bu güzel tabloyu karartan bazı hadiseler de yok değildi : Tüccarların vergi kaçakçılığı , gemicilerin tüccar mallarını taşımakta çıkardıkları zorluklar , yöresel bazı görevlilerin vergi kaçırarak tüccar ve sefine sahipleriyle işbirliği yapmaları , gümrükte görevli memurların gelen geçen mallar üzerinden kanunda belirtilenden ziyade vergi tahsil etme isteğı , bu hadiselerin en dikkati çeken çarpıcı örnekleriydi.

Sinop'un , ticaret hayatında sergilediğı üçüncü tablo , yerleşiklerin kendi aralarında sergiledikleri , yaptıkları alış-verişler di. Bunlar, esnaf grupları ile normal halk ve normal halkın kendi arasında cereyan ediyordu. Halk , ihtiyaç duyduğu mal ve eşyaları , çarşı ve pazarda , mahalle içinde kurulmuş esnaf işyerlerinden dükkânlardan satın alıyordu. Satın aldığı bu eşyanın , belli bir sistem dahilinde tayin edilmiş fiyatlar üzerinden işlem görmesi esastı. Normal halk , kendi arasında ev , arsa ve bahçeli havlu alış-verişini gerçekleştiriyordu. Halkı temsil eden fertler arasında , kendi aralarında yaptıkları bu alış-verişlerden doğan , borçlanmalar da

oluyordu. İş ve işyeri ortaklıkları , mal ortakları , halk arasındaki alış-verişin ve ekonomik münasebetlerin görünen diğer bir yönüydü.

Ticarette Sinop'un sergilediği dördüncü tablo , onun kendi bünyesinde imal ve ürettiği ürünlerini pazarlaması başka yerlere ihrac etmesiydi. Bunlar arasında *özel gemi imalatı ile dokuma ve bağçe ürünleri* önemli sayılırdı.

Sinop'un en önemli özelliklerinden biri de , geçmiş devirlerde olduğu gibi incelediğimiz dönemde de *gemi inşasında oynadığı rol* dü. O , hem *Donanma-yı Hümayun'un ihtiyaç duyduğu gemileri* şehir merkezindeki tersanede gemi tezgahlarında inşa ediyor , hem de özel şahıslara ait olmak üzere çeşitli cinsteki gemileri idarî bünyesinde bulundurduğu muhtelif gemi inşa mahallerinde gemi tezgahlarında gemilerin yapımını gerçekleştiriyordu. Gemi inşası konusunda sadece bununla da kalmayıp , İstanbul' daki *Tersane-i âmire'nin ihtiyaç duyduğu gemi inşasında çalışacak usta ve amelenin temininde* de , oraya *kaynaklık* ediyordu.

Sinop *çeşitli işyeri ve imalathaneleri* bünyesinde bulundurmak ve oluşturmakla, buralarda çalışacak belli bir insan kesiminin istihdamına ve iş sahibi olmasına zemin hazırlamış oluyordu. *Fırımlar , şemhaneler , sabunhaneler ve gemi inşa tezgahları* bu kesimin faaliyet gösterdikleri *işyerleri* arasındaydı. Zanaatkarın mesleğini icra ettiği yerler de , iş kaynağı olan mahallerdendi.

Geçim tipi olarak Sinop halkı , geniş mikyasa da *üç türlü bir uygulamayla* karşımıza çıkıyordu. Bunlardan ilki , yukarıda zikredilen *ticaretti*. Diğerleri ise sırayla *ziraat ve hayvancılık* tı. Halk , *yapmış olduğu bağ ve bağçe tarımıyla* geçim seviyesini yükseltmeye çalıştığı gibi , diğer tarftan *hayvancılıkla* da iştilgal ederek geçim seviyesini belli bir oranda tutmaya çalışıyordu. Aynı meşguliyet içinde sadece köylü değil , *şehirin herhangi bir mahallesinde oturan bir kimse* de yer alabiliyordu. *Esnaf kesiminden* de aynı meşguliyet içinde olanlar bulunuyordu.

Sinop halkının *ziraat ve hayvancılık alanındaki* meşguliyetinin kendi ihtiyacını aşarak dışa pazarlama imkanı sağlayabilecek derecede üretken olup olmadığını , elimizdeki kaynaklardan tam olarak tesbit mümkün olamamıştı ve bu durum biraz müphemdi : Onun ziraat ve hayvancılık alanındaki üretiminin , kendisine kifayet edip etmediğini , ihraç edecek seviyede olup olmadığını tayin etmek elimizdeki mevcut vesikalar ışığında çok zordu.

Kısacası geçim tipi *ticaret , ziraat ve hayvancılık* olan Sinop , gerek bu yönleriyle gerekse *imalat faaliyetleriyle* ve *Hazine'* ye gelir kaynağı teşkil etmek suretiyle, Osmanlı ekonomisi içinde belli bir yere sahip bulunmaktaydı. Hem de , kendi gibi Karadeniz' in Anadolu kıyısındaki diğer liman kentlerine fark atacak şekilde.